

BAYNO, Rodolfo

In proverbra Salomonis tres li-
bri commentariorum... / autho-
re Rodolpho Bayno Cantabrigensi
... — * Parisiis ; Ex officina
typographica Michaelis Vasco-

seu, 1555

R-655

... de except. l. i. nā reus in exceptōe
... n. nros 7c. vt. j. de iur. deli. l. fi. in pnc
... n. idem si nō potuit p̄solere p̄nozes. vt. ff. e. n

... nris. aliō in
... alijs. vi. j. sen. re
... scin. non pos. per
... eptorias. ff. d bo
... no. pos. in bono
... rum. sol. fm illaz
... 7 distingue.

Allegatōes. i.
... exceptōnes. s. per
... emptorias.

g Permitto. ip
... so iure. alijs p̄ resti
... tutionē in inte.

b Ex snia. s. acti
... one in factuz que
... descendit ex snia
... vt. j. de re. credi. l.
... actori.

i Uti. tria p̄ mi
... lite faciunt. qz mi
... les: q̄a certat de
... dāno vitando. 7
... qz reus. duo s̄ eū
... scz res iudicata 7
... unis ignorantia

Item no. bic cas
... sum vbi pempro
... ria post sniaz op
... ponit. sc̄s. ff. de
... rei iudi. nēseni?
... §. si. tertius. ff. de
... fideius. si fideius
... sores. §. idem r̄n.

q̄nus. ff. ad ma
... cedo. tam 7 si siō
... iussores. q̄ntus. j.
... de pcurato. licet.
... Serr. ff. de mio
... ri. l. si minor. xv.
... an. omiffam. ali?
... vt. ff. so. marr. l. ex
... diuerso. §. si. Ali
... us vbi cūqz dico
... iudiciū nulluz fu
... isse. qz iudex incō
... petēs v̄l excōica
... t. vt. j. q̄n puo.
... nō ē ne. p to. 7. j

si a nō p̄pe. iudi. p̄ totū. lz ip̄o p̄dicat exceptō b̄ casu. 7
... pcuratore cū nullū sit iudiciuz. vt in. d. l. lz. al' s̄ aut p̄t
... sus p̄ sniam opponi non p̄t. vt. j. sen. rescin. non pos
... nias. de dilatoria: dic vt. j. de p̄ba. l. exceptiones

Um ignorantia. non possis. o fili.
... Desideras. inmo videt̄ audiri. vt. j. de
... est s̄. Sol. illud in p̄na hereditate loquit̄. b̄ i m
... cer. qz 7 in m̄na videt̄ admitti post renunciatōem. vt. n
... lia. filij. §. i. que est s̄. so. refert an renūciat̄ eo mō vt in p̄
... non b̄at. vt. h̄c. ar. cat nō adeo. qz magis differt tu
... §. l. i. f

Desideras. inmo videt̄ audiri. vt. j. de
... est s̄. Sol. illud in p̄na hereditate loquit̄. b̄ i m
... cer. qz 7 in m̄na videt̄ admitti post renunciatōem. vt. n
... lia. filij. §. i. que est s̄. so. refert an renūciat̄ eo mō vt in p̄
... non b̄at. vt. h̄c. ar. cat nō adeo. qz magis differt tu
... §. l. i. f

Desideras. inmo videt̄ audiri. vt. j. de
... est s̄. Sol. illud in p̄na hereditate loquit̄. b̄ i m
... cer. qz 7 in m̄na videt̄ admitti post renunciatōem. vt. n
... lia. filij. §. i. que est s̄. so. refert an renūciat̄ eo mō vt in p̄
... non b̄at. vt. h̄c. ar. cat nō adeo. qz magis differt tu
... §. l. i. f

Desideras. inmo videt̄ audiri. vt. j. de
... est s̄. Sol. illud in p̄na hereditate loquit̄. b̄ i m
... cer. qz 7 in m̄na videt̄ admitti post renunciatōem. vt. n
... lia. filij. §. i. que est s̄. so. refert an renūciat̄ eo mō vt in p̄
... non b̄at. vt. h̄c. ar. cat nō adeo. qz magis differt tu
... §. l. i. f

tium n̄m d̄sulatum: 7 has l
... edere: qz maximi dei 7 d̄ni n
... Iesu christi: auxiliū felicis
... cū n̄stre reipub. donauit 7
... hoc 7 bella p̄blica abolita s̄n
... geti p̄petue tradita: 7 tertia
... mūdi nobis accreuit. ¶ Do
... p̄a eius 7 aliā tota libia n̄ro
... adiuncta ē: 7 tanto op̄i legū
... impositū ē: oiaqz celestia do
... stro tertio d̄sulatu indulgētia

Itaqz om̄s iudices n̄ri
... iurisdicōe eadē leges sus
... 7 tam in suis iudicijs q̄z in h
... gia vrbe h̄eant 7 p̄ponant
... cipue vir excelsus huius al
... bis p̄fectus. Cure aut̄ erit
... excelsis p̄fectis p̄torio tam
... talibus q̄z illincis nec non
... p̄ suas auctoritates oibus
... n̄sdicōni suppositi sunt: 7
... nifestare.

De iuris et facti ignor

Adpator Antonia. Ad
... militi.

q Vanus cum cām tu
... res ignorantia iuris:
... simplicitatez armate militie
... gatōes cōpetentes omisen
... nondū satisfecisti: permitto

Desideras. inmo videt̄ audiri. vt. j. de
... est s̄. Sol. illud in p̄na hereditate loquit̄. b̄ i m
... cer. qz 7 in m̄na videt̄ admitti post renunciatōem. vt. n
... lia. filij. §. i. que est s̄. so. refert an renūciat̄ eo mō vt in p̄
... non b̄at. vt. h̄c. ar. cat nō adeo. qz magis differt tu
... §. l. i. f

Desideras. inmo videt̄ audiri. vt. j. de
... est s̄. Sol. illud in p̄na hereditate loquit̄. b̄ i m
... cer. qz 7 in m̄na videt̄ admitti post renunciatōem. vt. n
... lia. filij. §. i. que est s̄. so. refert an renūciat̄ eo mō vt in p̄
... non b̄at. vt. h̄c. ar. cat nō adeo. qz magis differt tu
... §. l. i. f

Desideras. inmo videt̄ audiri. vt. j. de
... est s̄. Sol. illud in p̄na hereditate loquit̄. b̄ i m
... cer. qz 7 in m̄na videt̄ admitti post renunciatōem. vt. n
... lia. filij. §. i. que est s̄. so. refert an renūciat̄ eo mō vt in p̄
... non b̄at. vt. h̄c. ar. cat nō adeo. qz magis differt tu
... §. l. i. f

IN PROVERBIA
SALOMONIS TRES LIBRI
COMMENTARIO RVM
EX IPSIS HEBRAEO-
RVM FONTIBVS
MANANTIVM.

Authore Rodolpho Bayno Cantabrigensi, & sanctæ linguæ
Regio professore Lutetiæ.

PARISIIS,

Ex officina typographica Michaëlis Vascosani, uia Iacobæ
ad insigne Fontis.

M. D. LV.

EX PRIVILEGIO REGIS.

PRIVILEGII SENTENTIA.

Cautum est auctoritate Henrici II. Francorum Regis, ne quis alius præter Vascofanum, tres hosce libros Commentariorum in Prouerbia Salomonis, auctore Rodolpho Bayno sanctæ linguæ Regio profef-fore, ante decennium imprimat, nèue uendat. Qui secus fecerit, libris & pœna in sanctionè æstimata, multabitur, Lutetiæ Parisiorum. VII. Idus Februarij, M. D. LIII.

Ex mandato Regis D. Renato Baillet, libellorum supplicum in Regia magistro, præfente.

Mahieu.

RODOLPHI BAYNI CAN- TABRIGENSIS, ET SANCTAE LINGVAE

Regij professoris Lutetiae Parisiorum, In proueria Salomonis
liber Commentariorum primus.

- B** Arabolæ Salomonis filij Dauid, Regis Israël. Tres libros composuisse Salomonem citra cōtrouersiam asserunt omnes. Rabbinorum sententia Canticum Canticorum etiamnum adolescens cōscripsit: Proueria, iam grandis natu, ac ætate uirili: Cohēleth siue Ecclesiasten, consensescens. Atqui huius rei coniecturam faciunt ex uariis istorum operum inscriptionibus. Nam in Cantico nominis sui duntaxat fecit mentionem: Prouerbiis, regem Israël adscripsit. In Ecclesiaste denique, rex in Hierusalem uocari uoluit. Proueria *יְהוּד* uocāt Hebræi: quæ uox Similia potius significat, siue Metaphoras, cū unum dicitur, & aliud intelligitur. Id quod duplici de causa fieri solet: Quandoq; ut detur cogitandi ratio, & ut melius intelligatur quod dicimus, cū similitudine proposita docemus aliquid: Quandoque ad excitandos auditorum animos parum attentos: ut cū non satis intelligant quod dicitur, ansam perscrutandi habeant. Atqui hac de causa Christus à discipulis rogatus, ut est in euangelio, *Quare in parabolis loqueris eis?* Respondet: *Vt uidentes non uideant, & audientes non intelligant: omnes, uidelicet: sed hi solum qui studiosè audientes cum Apostolis, latentè inuestigarent sensum.* Non sunt tamen huius generis omnia Salomonis proueria: sed ut inter adagia, à prophanis authoribus usurpata, quædam clara sunt, neque ulla similitudine sensum obumbrant, cuius generis est illud: *Filius sapiens lætum reddet patrem, stultus uerò filius est mœstitia matris suæ: ut curaque, nullum ferè reperies, quod ad institutionem morum, & moderationem uitæ, atque prudentiam non pertineat.* Quare tradita à Græcis adagij descriptio, his prouerbiis non minus quadrare deprehenditur, quàm prophanis parœmiis, *πέρε, παροιμία ἔστι λόγος ὀφέλιμος ἐν βίῳ, ἠδὲ κρύψαι μετέτα πολλὸν τὸ γήσιμον ἔχειν*, hoc est, Prouerbiū est sermo ad uitæ rationem conducibilis, moderata quadam obscuritate, multam in se continens utilitatem. Sunt præterea ex his quæ nihil *γῶμαινδν* habere uidentur, neque quidpiam sensus secretioris: ubique tamen plus in recessu continent, quàm prima facie præ se ferunt. Neque ullum uel ex uniuerso prouerbiorum numero reperias, quantumuis humile aut obuiū esse uideatur, quod non eximium sapientiæ dixeris elogium, & sapientissimo Salomone dignum, si modo ueram & germanam affectus fueris intelligentiam. *Parabolæ Salomonis filij Dauid regis Israël.* Primus uersiculus operis inscriptionē & nomen authoris cōtinens, more Hebræorū ueluti pars totius operis, initiū libello præbet, quem *משלי שלמה* uocāt Hebræi à *משל* assimulauit, Græci uero *τὸ παραβᾶλλον*, parabolas, tamen septuaginta duo interpretes *παροιμια σαλομωνιδς*, adagia Solomonis, reddiderunt. Latine Similia, uel quod usus magis obtinuit, Proueria, uel exempla dici possunt. Denique sunt pleræque ex his parabolis, *γῶμαιν* grauésque sententiæ, aut sapientiæ præcepta, ad uitiorum fugam, & uirtutis amorem spectantia. *Filij Dauid* non solum ad dignitatē authoris spectat, sed ad commendationem operis, cuius author fuit uir sapiens, & filius uiri sapientis. Ultima uersiculi clausula, nempe, *Regis Israël* iuxta distinctionem lectionis Hebræicæ, non ad Dauidem, sed ad Salomonem refertur. Cōtextus denique, hunc habet ordinem: Hæc sunt Proueria, uel hæc sunt similitudines, quas dixit uel conscripsit Salomon, in eum usum & finem, qui sequentibus uersiculis continetur, nempe:
- F** AD SCIENDAM sapientiam & disciplinam, ad intelligēda uerba prudentiæ. *Hebraum*, Ad intelligenda uerba intelligentiæ.

Post titulum, in quatuor primis uersiculis, operis proponitur utilitas, quæ est planè maxi- G
 ma, ut ex his quæ dicenda sunt statim apparebit per חכמה sapientiã, Hebræi speculatione,
 siue uitã cõtemplatiuam, intelligunt Nos distinctius uirtutes quæ mētē illustrat, & in-
 tellectũ cuiusmodi sunt, fides & spes, & reliquæ quæ ad Deũ dirigunt, per מוסר discipli-
 nam, castigationem, eruditionem, siue morũ correctione intelligimus Sũt ex Hebræis,
 qui satis, doctè per hæc duo חכמה ומוסר sapientiã & disciplinã, timorem Dei, & obser-
 uationem mandatorum intelligunt Et est sensus clausulæ pendens à primo uersiculo
 Parabolæ Salomonis sunt, ut scias sapientiam, hoc est uirtutes, quibus intellectus orna- H
 tur, quas in sapientia intelligimus, & disciplinam, hoc est uirtutes quibus ornatur uolũ-
 tas, hoc est quibus effrenæ & bi utæ uoluptates cohibentur, quas in מוסר comprehendit
 sapiens Sequitur, *ad intelligendum uerba prudentiæ,* בנין ויפיו uerba siue sermones in-
 telligentia nãm ab intelligendo deducitur nomen בנין & Aben Hezra ex Rabbinis fa-
 cile doctissimus, clausulam refert ad distinctionem inter rem & rem, iuxta præscriptum
 legis, inter bonum & malum, mundum & immundum, ne ponamus (inquit) tenebras
 lucem, neque lucem tenebras Aliter, *ad intelligenda uerba intelligentiæ* hoc est uerba quæ
 præbent intelligentiam, & prudentem efficiunt auditorem, ut de futuris rationem ha-
 beat, longèque cætera uincat animalia, quæ intelligentia carent Porro *ad intelligenda I*
uerba intelligentiæ) geminatio intelligentiæ, ad seipsum & alios referri potest, hoc est, non
 solum ut ipse intelligas, sed ut etiam alios docendi facultatem habeas Denique, *ad intel-*
ligenda uerba intelligentiæ, hoc est uerba quæ duplicem habent intelligentiam, alteram ex-
 trinsicam & historicam, alteram intrinsicam & secretiore sensu reconditam quasi dice-
 ret, ex his parabolis discas arcanorum eloquiorum intelligentiam

.. AD SUSCIPIENDAM eruditionem doctrinæ, iustitiam & iudicium
 .. & æquitatem Hebræi, Ad suscipiendam eruditionem intellectus

מוסר eadẽ uox Hebræa, quam priori uersiculo uertit interpres noster disciplina, in secũ- K
 do reddit eruditione, utrunq; significat Aben Hezra subaudit copulã ad hũc modũ, ad
 suscipiendam eruditionem & doctrinam, siue intellectum, (ut est in Hebræo) ut quod in
 genere dictum est prius de sapientia & disciplina, per partes explicari intelligamus Ac si
 diceret, Non tam hæc uulgarem & prophanam eruditionem suscipies ex his prouerbis,
 quam eruditionem intellectus, uel cum intellectu hoc est, non eruditionem, siue uir-
 tutes morales quales tradunt philosophi, sed eas, quæ cum intellectu & fide sunt cõiun-
 ctæ Aliter, *ad suscipiendam eruditionem siue disciplinam*) ut quod prius dictum est ad
 sciendam sapientiam & disciplinam, referatur ad seipsum Ex his prouerbis uel discet L
 quisque seipsum castigare, sibi ipsi legem imponere, quæ omnium longè iucundissima
 est disciplina uel discet alius obtemperare, accepta intellectione huius operis uel deniq;
 .. *per intellectum suscipiet disciplinam, iustitiam, & iudicium, & æquitatem*) Iustitia in genere
 comprehendit cultum Dei, & omne opus bonum, inquit Aben Hezra Iudicium, ut rectè
 iudicet inter uirum & uirum, & recta in iudicio loquatur, & subauditur ex præceden-
 tibus, ad sciendam iustitiam, & iudicium, & æquitatem, siue rectitudines Aliter ex hoc
 libello suscipiet quis intellectum, ut faciat iustitiam, iudicium & æquitatem Iudicium
 refert Beda ad discretionem boni & mali ut in genere intelligamus dictum, uel ad ea, M
 quæ recta discretionem cum proximis agimus, inquit

.. VT DETVR paruulis astutia, & adolescenti scientia & intellectus

Hebræa ueritas nõ utitur ista uarietate, sed priore loquendi phrasi, nẽpe, ad dandũ ut
 superius ad sciendũ, ad suscipiendum, & subauditur finis, seu utilitas operis huius erit,
 ad dandum paruulis uox Hebræa פתאום à uerbo פתח suasis, attraxit, pellexit. Et ferè
 in malam partem accipitur, pro his qui facillè persuasionibus ducuntur, hoc est rudi-
 bus & imperitis Septuaginta κακῶν παρρησιῶν, puris innocentibus minimè dolosis, in
 bonam partem Hoc loco auditores suos sibi præparat Salomon, dum neminem in his
 parabolis,

IN PROVERBIA SALOMONIS.

- A** parabolis neglexisse uideatur Imò omnium habuisse rationem, & imprimis eorum qui maxime indigent sapientia, cuiusmodi sunt ætate moribúsq; iuuenes, & quos ad suam doctrinam moralem idoneos iudicat Philosophus Hos inter primos admittit Salomon, Christum adumbrans, qui dicit Sinite paruulos ad me uenire, talium est regnum cælorum Et sapientiæ euangelicæ maxime sunt capaces, qui paruuli sunt, & de se humiliter sentiunt Qui sunt simplices sicut columbæ, his necessaria est astutia, hoc est profunda cogitatio, astuta inuentio, ingenij exercitatio in rebus iudicandis, ut cum simplicitate colúbina serpentis iungatur prudentia quam in hoc libello accipient, ut his prouerbis instructi, malorum persuasionibus & technis non capiantur Imò ut astutia serpentina (hebraice חכמה) dolos, insidias, & circumuentiones animaduertere, prudentérq; cauere possint quasi dicat, imperiti & paruuli hoc libello diligenter perlecto, prudentes euadent Aben Hezra sic Hæ parabolæ subministrabunt sup intelligentiam, ut per eas detur astutia imperitis, ut deponant stultam simplicitatem, quæ impedit quò minus ad sapientiam queant attingere *Et adolescenti scientia, & intellectus, uel potius scientia & cogitatio*) Indocta est fere adolescentia, neque nouit inter bonum & malum distinguere Ex his parabolis omnium ferè uirtutum & uitiorum scientiam accipiet, & intellectû siue cogitationem qua quod honestum est eligat Non enim scire uirtutes laus est, sed sequi, חכמה scientia, iuxta Hebræos distinguit inter ueritatem & mendacium חכמה cogitatio uel consilium, honestum fecernit a turpi, quanuis paruulis & adolescentibus hæ parabolæ sint necessariæ & hos imprimis sibi præparat auditores sapiens, sunt etiam quamlibet sapientibus utiles, iuxta id quod sequitur

AUDIENS sapiens sapientior erit, & intelligens gubernacula possidebit
Hebr Audiet sapiens & addet doctrinam, & intelligens consilia possidebit

In his prouerbis huiusmodi doctrina est quæ non solum paruulis, sed etiam sapientibus possit esse usui si modo uelint audire, uel potius si uelint obtèperare, & opere implere quæ docentur Nam hæc pars philosophiæ in actione consistit, in qua doctissimus est, qui maxime obtemperat Sapiens igitur, uel qui omnino est sapiens, uel qui habetur sapiens inter homines, magnam accessionem sapientiæ faciet, si Salomonem nostrum studiose audire uelit. Aliter *Si audiat sapiens has parabolæ, addet doctrinam*) hoc est, multa discet, & doctior euadet Aliter, Addet doctrinam, quia magis erit idoneus ad docendum, & ut alius addat doctrinam Ex his tribus, secunda mihi maxime placet expositio Potest denique intelligi, quasi in genere dictum *Audiens sapiens*, ut non solum ad

E auditum prouerbiorum huius libri referatur, sed ad auditum cuiuscunque sapientiæ Nemo usque adeo sapiens est, ut sapientior non possit esse audiendo Imò quanto quis sapientior fuerit, tanto paratior ad audiendum, & tardior solet esse ad loquendum Sequitur *& intelligens gubernacula* Hebr Consilia possidebit Interpretes septuaginta sequutus est, qui *αὐτίκων* uertentes, metaphorice gubernacula pro consiliis posuisse uidentur, quibus res agendas moderantur uiri prudentes, ut clauo nauem dirigit nauclerus תחבולות sunt consilia, uel cogitationes (inquit Dauid Chimhi) quas secum uoluit homo ac uersat, quo meliores eligat. solent enim posteriores cogitationes

F esse meliores, iuxta prouerbum *Intelligens siue cogitabundus possidebit*) siue acquireret sibi ex his prouerbis cogitationes non quilibet, sed uersatiles & prudentes In sensum non multum differt a priore clausula, nempe sapiens cum audierit, sapientior erit, ut uertit interpretis, uel addet doctrinam, ut nos, quam uersionem defendimus etiam nostri interpretis autoritate, qui Deutero 32 eandem dictionem Hebræam חכמה uertit, ut nos hoc in loco Concreseat ut pluuia doctrina mea Cui Caldæus astipulatur interpretis pro חכמה ut est in Hebræo, חכמה scientiam reddens Ab accipièdo nomen habet, proprie doctrinam uel le gem, quam à maioribus traditâ accepimus, significat uel חכמה uocatur scientia, inquit Hezra, propter suauitatem quam capit aliquis ex scientia חכמה enim significat dulcescere Potest sensus referri ad moderationem affectuum, & totius uitæ tenorem, ut in huius mundi fluctibus, neque prosperitate nimium elatus, neq; aduersitate depressus,

Rom 12 clauum amittat Potest deniq, ad eos referri, qui præfunt in solitudine, ut inquit Paulus & Rom 12 Qui ueluti per mare huius mundi traucientes, aliósq, secū transmittentes per has parabolam edocti, & intelligentiã affecuti, gubernacula possidere digni habebuntur

ANIMADVERTENT parabolam & interpretationem, uerba sapientium, & ænigmata eorum *Hebr* ad intelligendam parabolam, &c

Mihi placet ut retineatur Latine, sicut Hebraice, idem sermonis color, & loquendi modus, ut facilius intelligamus sensum pendere a primo uersiculo huc usque, ad hunc modum Non solum ad ea quæ diximus utilis est parabolarum libellus, uel uetiam ad intelligendam quamcunque parabolam & interpretationem Hoc est ex his intelliget sapiens quiuis, & alias scripturas parabolicas, & interpretationem earum Sunt ex Hebræis qui uocē מליצה, interpretationē, nō ad parabolā, sed ad proprietatē linguæ & elegantiam referunt, quasi ex hoc libello optime discatur Hebræa lingua Et משל parabola est (inquit Aben Hezra) ex qua uerbum aliud egreditur, cum unum dicitur & aliud intelligitur Ænigma uero uerbum occultum siue tectum, quod intelligi nō potest, nisi explicetur Interpretes fere omnes uerba sapientum, & ænigmata eorum, ad uerba prophetarum referunt, quæ sunt enigmatibus inuoluta, iuxta illud Inclinaabo in parabolam autem I meum, & periam in cithara ænigma meum In Hebræo חידות ænigma meū uox eadem, quæ hoc in loco legitur Alitei, *ad intelligendum parabolam*) ut ex præcedente pendeat uersiculo ubi audierit sapiens nostras parabolam, tantum doctrinæ aduicet, ut intelligat alias scripturas parabolicas, cum interpretatione earum Verba sapientum, cum ænigmatibus, hoc est quantumuis obscura & difficilia Porro quatuor illa quæ in contextu ponuntur, nempe parabola, & interpretatio, uerba sapientis, & ænigmata, reducimus ad duo. idque duplici ratione uel ut intelligatur secunda clausula replicare primam (quod frequens est cum in hoc, tum in Psalmorum libro) Et erit sensus ad intelligendam parabolam, & interpretationem hoc est uerba sapientum & ænigmata eorum Vel ut idem sit parabola & ænigma, idem interpretatio & uerba sapientum & sit sensus non multum diuersus a priore, uel scilicet, ad intelligendum parabolam, hoc est ænigma parabolæ, & interpretationem, hoc est uerba sapientum Vel denique ut per parabolam & interpretationem unum intelligas nam parabolam non animaduertit neque intelligit, qui eandem interpretari nequit uerba sapientum animaduertet, hoc est intelliget ænigmata eorum Si quis quatuor distincta malit intelligere, abundet quisque suo sensu mihi uero secunda combinatio maxime placet

TIMOR domini principium sapientiæ Sapientiam atque doctrinam stulti despiciunt. *Hebr* Timor domini principium scientiæ sapientiam & eruditionem stulti despexerunt

Rom 11 De duplici timore distinctionem nemo fere ignorat, quorum altero (ut inquit Augustinus, timetui ne iudicetur in tormentum supplicij), sed hunc foras mittit charitas Altero, ne amittatur gratia beneficij iuxta illud Pauli Tu fide stas, noli altum sapere, sed time Multiplex est huius uersiculi intelligentia Prima, timere Deum, hoc est reuereri & colere unum Deum, est principium & radix omnis scientiæ quæ dicitur qui hoc ignorat, nihil nouit Omnis sapientiæ siue scientiæ (ut est in Hebræo) est ignauus Et iuxta hunc sensum loquitur Abraham Gen 20 Fortit in non est timor Domini isto loco hoc est, non credunt neque colunt Deum Et Deut 4 Congrega ad me populum ut audiant sermones meos, & discant timere me Potest ad præsentem Salomonis scientiæ ueterum quod dicitur, Initium scientiæ initium scientiæ nostri, quam in hoc opere tradere decreuimus, sumatur à timore domini Nam ut timor domini cuiuscunq, scientiæ est initium, sic est etiam sapientiæ & disciplinæ, quæ omnes sequuntur & amplectuntur, præter stultos Soli stulti despiciunt sapientiam, qua Deus cognoscitur & disciplinam, qua mores corriguntur Tertia expositio, initium scientiæ quam ex scripturis haurimus sacris, est timor domini, quem lex Mosaica maxime docet Ex lege igitur tanquam principium discimus timere Deum

Ex euangelio

- A** Ex euangelio uero, sapientiam & disciplinam, hoc est fidem & integritatem uix. Denique in uoces Hebraicas percipimus, alium quodammodo sensum inuenimus תיבא enim, non tam principium quam primitias, & praecipuam cuiusque rei partem significat. Primitias frugum offerre Deo, lex Mosaiica passim iubet, ubiq; hac uoce Hebraica תיבא uia luxuriam sensum primitias dormientium uocat Christus Paulus, hoc est non solum Cor 15
- B** mam, sed praecipuam & electam partem. Et erit sensus uersiculi, *Principium scientiae* hoc est praecipua inter scientias, est timor domini, cognoscere deum esse timendum, tanquam omnium dominum & hic sensus mihi maxime placet. Sapientiam & disciplinam stulti despexerunt iuxta ambiguitatem sermonis Hebraici sic uerti potest *Timor domini est initium scientiae, initium sapientiae, & initium disciplinae* quod timorem stulti hactenus contempserunt. Hebraeorum commentarii tradunt תיבא scientiam. In genere comprehendere sapientiam & eruditionem, ut sit sensus *Timor domini est principium scientiae, hoc est sapientiae, & eruditioni, & supplere oportebit, quam stulti despexerunt. Quod si uulgarem uersionem sequamini, quam sequuntur hoc in loco omnes interpretes, erit sensus. Stulti despiciunt sapientiam, & disciplinam, quia non timet Deum hoc est, cum principium & praecipuam partem sapientiae non amplectuntur, neq; sapientiam & disciplinam, quas nos tradidimus, magni faciunt sed illis omisis, qui sapientiam Dei spreuerunt in semetipsis, filium suum credere aggreditur sapiens*

A V D I fili mi disciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuae

Ut filij patres libenter auscultent, & correptionem, siue admonitionem libenter admittant, aequum est. Primo quod liberos suos monendo & instituendo suo fungatur munere deinde quod nemo eos maiore prosequatur amore, quam parentes. Porro cum sint maiores natu, nobis scire plura illos uerissime est. ideo dicit Salomon, Fili mi, quisquis es, audi patris tui disciplinam. Observant Hebraei, non dixisse Salomonem sequere uestigia

- D** patris, sed audi disciplinam solent enim patres etiam mali, recte filios admonere, iuxta illud euangelij Vos cum sitis mali, nostis bona dare filiis uestris, quanto magis pater uester coelestis? iuxta simplicissimum sensum de seipso loquitur sapiens, qui animo uere paterno omnes, maxime iuuenes, instruere uolens inquit *Audi fili mi disciplinam patris tui*

Per **DN** matrem, **DN** populum, & coetum siue congregationem alicubi intelligunt Hebraei. Si Deum omnium patrem intelligamus, nunquid non ipse est pater tuus qui possedit te, fecit & creauit te? Erit sensus, iuxta Paulum, Patres quidem carnis eruditores habuimus, & uerebamur eos, num multo magis obtemperabimus patri spirituum & uiuemus. De matre non dixit, Audi disciplinam matris, nam ex priori clausula tubauditur, uidelicet, audi disciplinam matris. Et quod sequitur ad utrumque potest etiam referri, *Ne prouicias legem* potest uerti, *ne euellas legem matris*. Solent enim matres magna sedulitate, ueluti plantare monitiones & legem praescribere, quae si crescere permittantur, fructum aliquando ferent. Quod si euellere iuxta Hebraeorum uertatur, erit metaphora sumpta ab hortulanis, qui simul euellunt & prouiciunt malas herbas. Porro opportune post timorem domini, & cultum unius Dei obiter commendatum, in quo praecipua tribulae possumus intelligere, ad paternum descendit honorem, patri filium obtemperare iubens, etiam castigationem & disciplinam imponenti. simul monens patrem sui officij, quasi ad paternam spectaret auctoritatem & prudentiam, filium corrigere. Matris est monere, & praecipua salubria potius instillare quam corrigere, ut quae nimium teneret filium fere diligit. Prouicere legem matris, est iuxta sensum sublimiorem, ecclesiae praecipua contemnere, maioribus non obtemperare, quorum auctoritate mores subditorum moderatos esse oporteret.

- E** delictet, audi disciplinam matris. Et quod sequitur ad utrumque potest etiam referri, *Ne prouicias legem* potest uerti, *ne euellas legem matris*. Solent enim matres magna sedulitate, ueluti plantare monitiones & legem praescribere, quae si crescere permittantur, fructum aliquando ferent. Quod si euellere iuxta Hebraeorum uertatur, erit metaphora sumpta ab hortulanis, qui simul euellunt & prouiciunt malas herbas. Porro opportune post timorem domini, & cultum unius Dei obiter commendatum, in quo praecipua tribulae possumus intelligere, ad paternum descendit honorem, patri filium obtemperare iubens, etiam castigationem & disciplinam imponenti. simul monens patrem sui officij, quasi ad paternam spectaret auctoritatem & prudentiam, filium corrigere. Matris est monere, & praecipua salubria potius instillare quam corrigere, ut quae nimium teneret filium fere diligit. Prouicere legem matris, est iuxta sensum sublimiorem, ecclesiae praecipua contemnere, maioribus non obtemperare, quorum auctoritate mores subditorum moderatos esse oporteret.

F cij, quasi ad paternam spectaret auctoritatem & prudentiam, filium corrigere. Matris est monere, & praecipua salubria potius instillare quam corrigere, ut quae nimium teneret filium fere diligit. Prouicere legem matris, est iuxta sensum sublimiorem, ecclesiae praecipua contemnere, maioribus non obtemperare, quorum auctoritate mores subditorum moderatos esse oporteret.

F cij, quasi ad paternam spectaret auctoritatem & prudentiam, filium corrigere. Matris est monere, & praecipua salubria potius instillare quam corrigere, ut quae nimium teneret filium fere diligit. Prouicere legem matris, est iuxta sensum sublimiorem, ecclesiae praecipua contemnere, maioribus non obtemperare, quorum auctoritate mores subditorum moderatos esse oporteret.

F cij, quasi ad paternam spectaret auctoritatem & prudentiam, filium corrigere. Matris est monere, & praecipua salubria potius instillare quam corrigere, ut quae nimium teneret filium fere diligit. Prouicere legem matris, est iuxta sensum sublimiorem, ecclesiae praecipua contemnere, maioribus non obtemperare, quorum auctoritate mores subditorum moderatos esse oporteret.

.. VT addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo. Heb. Quia additio uel coniuunctio gratiae sunt capiti tuo, & torques gutturi tuo.

Hoc est primum mandatum in promissione, inquit Paulus. Nimirum, Honora patrem tuam & matrem tuam, ut sis longeuus super terram. Ceterum Salomon praemium quod debetur

iuuenibus, qui parentibus libēter obtēperant, his rebus cōfert, quibus illa ætas maxime G
 solet oblectari, nempe splendido ornatu, coronis & diademate, auro & gemmis splen-
 dentibus, torquibus deniq, qui pendent ex humeris nobiliū, quibus rebus oculis uulgi
 plurimum commendari putantur Et sensus erit uersiculi (ut in Hebræo habetur) erunt
 supple disciplina patris, & lex matris, tanquam collectio uel cumulus gratiæ, & additio
 charismatum capiti tuo, & tanquam torques collo quasi dicat, Gratosus omnibus ui-
 deberis, sic ornatus fauore & gratia, ut omnes te libenter aspiciant, omnes complectan-
 tur & exosculentur, & maximi te faciant ut qui patris disciplina & lege matris iuuenis
 morigerus & studiosus euaseris uerbum Hebræum נלל duo significat, nempe addere H
 siue copulare & fœnerari, siue dare ad fœnus Priorem interpretationem sequuntur in-
 terpreses, nēpe ut addatur, siue copuletur In Hebræo additio gratiæ, uel additio earum
 rerum, quæ gratiam & fauorem conciliant capiti *Et quasi torques collo*) hoc est undique,
 ex omni parte, quocunq te uertas, si disciplinam patris audiueris, & legem matris re-
 tinueris, omnibus uirtutum ornamentis decorus & conspicuus eris Denique iuxta sen-
 sum historicum, per gratiam uel fauorem & laudem, quam omnes tali tribuunt iuueni,
 possumus intelligere uel honores insignes, quos facile in republica bene instituta asse-
 quentur iuuenes, qui a pueritia patris disciplinam, & matris legem amplectuntur Alio I
 qui capitis gratia siue diadema & torques colli, qui dependet in pectus, regum sunt or-
 namenta, & uictoriam promittunt Nam qui statim à teneris annis huiusmodi uirtuti-
 bus fuerint præditi, de mundo, de carne, & de diabolo uictoriam facile reportabūt Iux-
 ta Hebræos qui additionem gratiæ legunt, omnium uirtutum cumulus intelligitur, ut
 dictum est

.. FILI mi, si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis, uel si te decipere ue-
 .. lint, ne consentias Si dixerint, ueni nobiscum, insidiamur sanguini, abscon-
 .. damus tendiculas contra infontem frustra, deglutiamus eum sicut infernus K
 .. uiuentem, & integrum quasi descendentem in lacum Heb Fili mi si allici-
 .. ant te peccatores, noli Si dixerint, ueni nobiscum, insidiabimur sanguini in-
 .. nocentis gratis Deglutiamus eos sicut infernus uiuos & integros, sicut de-
 .. scendentes in puteum

Gene 6 Inter patris admonitiones primum est, ut filius à malorum declinet colloquiis, & so-
 cietate Nam sensus & cogitatio hominis prona est ad malum, à natiuitate sua præ-
 fertim si improbus persuasor ad naturæ fragilitatem accedat Porro iuuenilis ætas,
 malis consiliis admodum est obnoxia, à quibus suum filium deterrere studens Sa-
 lomom, exemplum proponit de latronibus & sicariis, qui publicas obsident uias, qui
 prædantur, & strangulant homines innocētes De huiusmodi inquam potissimum pro-
 ponit exemplum, quod maxime soleant alios allicere ad similia facinora, quo facilius ef-
 ficiant, quod moliuntur Solent præterea huius farinae homines, certis quibusdam ut
 persuasionibus, quibus imperiti iuuenes facilius pelliceantur ad malum Primum polli-
 centur fore secretum quod agunt, nam pudore & uerecundia cohibentur iuuenes a fla-
 .. gitiis *Insidiabimur sanguini, abscondemus nos contra innocentem gratis*) sic Heb nam tendi-
 .. culas alicecit interpres, nihil enim huic uoci respondet in Hebræo Sunt ex Hebræis qui M
 .. putant uoces illas נלל קנלל *contra innocentem gratis siue frustra*) non esse ex uerbis la-
 .. tronū, sed scripturā aducere per parēthesim quasi dicat ista absconditio quæ fit contra inno-
 .. centē, frustra fiet res ad lucem aliquando ueniet, & de uobis ob effusum sanguinem in-
 .. nocentis, supplicium sumetur, uel sunt uerba latronum *contra innocentem gratis*) contra
 eos qui nobis non nocuerunt Deinde à facilitate persuadet, nam difficultas multos de-
 terret à uitis *Deglutiamus eos sicut infernus uiuos & integros*, ut qui descēdunt in lacum,
 uox Hebræa לנל ambigua est, significās sepulchrum & infernum Similitudo quibus-
 dam melius quadrare uidetur, si legamus sepulchrum Nobis satis arridet uersio uulga-
 ris, eo quòd in contextu legamus, Et deuorabimus eos sicut infernus uiuos, uidetur al-
 ludere ad

A ludere ad historiam, ubi legitur aliquos uiuos cum rebus omnibus fuisse receptos in abyssum Eritque unus sensus primæ clausulæ, & secundæ huius uersiculi Nam per uiuos & integros, eosdem intelligimus Per infernum quoque siue sepulchrum & lacum, idem id est, non minore negotio deglutiemus eos, etiam si multi fuerint innocentes, quàm si in fossam inopinantes aliquis detrudat Nolunt mutilare quenquam, aut uulnere, ne prodantur sed totum hominem è medio subito tollere, & ueluti subitaneo sepulchro claudere, & in abyssum submergere, ut nullum huius facinoris supersit uestigium hoc est, magna facilitate & nullo nostro periculo Denique ex lucro solent peccatores lactare iuuenes, ut sequitur

B OMNEM preciosam substantiam reperiemus implebimus domos nostras spoliis

Prædam capiemus opulentam, ædes implebimus & ornabimus spoliis Te moueat saltè prædæ magnitudo, cum iuuenis sis, & multis indigeas rebus, inquiunt peccatores, qui imperitos iuuenes ad barathrum malorum secum trahere moluntur quanuis ipsi sint ueluti duces, & in illis rebus iam assuefacti, ut suo iure possint uindicare sibi primas partes in præda tamen omnem æqualitatē pollicentur, usque adeo, ut in communem uelint conferre loculum, & ut sorte ac æquissimo iure fiat partitio, iuxta ea quæ sequuntur

C SORTEM mitte nobiscum, marsupium sit unum omnium nostrum

Heb Sortem tuam prouicies inter nos, loculus unus erit omnibus nobis Quasi dicerent, si uolueris statim partem tuam capere ex præda, æqua sorte tua portio tibi cedit, ut liber abeas cum ingente pecunia Quòd si una nobiscum manere uolueris, in commune conferemus omnia, ut summa sit æqualitas, & marsupium commune omnium nostrum Sed iuuat hanc malorum hominum orationem, & persuasionem ad malum repetentes, perpendere propius, iuxta contextum Hebræum Fili si persuadeant tibi peccatores, ut societatem in eas cum illis, ne consentias, quanuis magna promittant, & dicant, ueni nobiscum, insidiabimur uel insidietur sanguini, hoc est, per insidias effundamus sanguinem, uel insidietur sanguini humano abscondemus sup nosmetipsos,

hoc est secreto agemus *Contra innocentem gratis*) quasi diceret, ponemus insidias, non solum inimicis nostris, sed etiam innocentibus, qui nobis nulla re nocuerunt. Aliter, abscondemus nosmetipsos ad innocentiam, gratis, uel sine causa. utrunque enim uox hebræa significat hoc est, ea ratione faciemus omnia, ut innocentes habeamur, ut nemo possit nos accusare Quod ad facilitatem negotij spectat *Absorbebimus eos uiuos*) sicut sepulchrum, absorbet cadauera integra quæ à feris deuorantur, paulatim consumuntur Sed sepulchrum uel fossa unico morsu corpus totum deuorat Facilitatem operis nefarij, hac similitudine expressit, *Absorbebimus eos integros sicut qui descendunt in foueam*) hoc est, absque negotio erimus uiribus superiores, & primo statim impetu superabimus Omnem substantiam preciosam, omnimodas opes, non solum ad necessitatem uitæ nostræ, sed etiam ædes implebimus spoliis Hebræorum commentarij referunt, hoc quod dicit uiuos & integros deglutiemus eos, ad opes & uires quasi dicat, Quanuis ualidi & potètes fuerint, superabimus eos, & integras opes accipiemus Locus hic ad Christi tempora refertur, cuius sanguini innocentissimo insidias posuerunt peccatores, uiuū & integrum cum doctrina & nominis fama, deglutire festinauerunt sed de sensu mystico, quem & nos obiter attingemus, Bedæ doctissimos habemus cōmentarios nos historicum potissimum prosequimur idque iuxta ueritatem Hebræam

D FILI mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum a semitis eorum Pedes enim eorum ad malum currunt, & festinant ut effundant sanguinem

Heb Fili mi, non ambulabis in uia cum illis Prohibe pedem tuum a semitis eorum Nam pedes eorum ad malum current, & festinabunt ad effundendum sanguinem

E FILI mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum a semitis eorum Pedes enim eorum ad malum currunt, & festinant ut effundant sanguinem

Heb Fili mi, non ambulabis in uia cum illis Prohibe pedem tuum a semitis eorum Nam pedes eorum ad malum current, & festinabunt ad effundendum sanguinem

Noli ambulare in uia cum illis, hoc est, noli habere commercium cum illis & quamuis G
 societate frequenter iungamus cum ignotis hominibus in itinere, tamen cum huiusmodi
 tantum absit ut iungas amicitiam, ut ne per uiam quidem publicam uelis cum illis in-
 cedere uel potius metaphorice dixit, *ne ambules in uia*) pro ne sequaris eorum uiuendi
 rationem, iuxta id quod sequitur *Sed prohibe pedem tuum a semita eorum*) ne discas opera
 & studia eorum Nam uia in scripturis mores & consuetudines significat Geminat uiam
 & semitam, ad maiorem energiam uel iuxta Hebræos, neque publice, neque secreto,
 cum illis quidquam negotij tractes *Nam pedes eorum ad malum currunt*) Longe alius erit
 exitus rei, quam prima fronte præ se ferunt hi, qui te lactare uolunt: ingentem pollicentur H
 prædam, sed in omne nephas ruunt & festinant, hoc est celerime currunt, & incidunt
 in homicidium quod ex latrocinis solet sequi *Ad malum current, & damnum inferendum*
 innocentibus, uel ad malum quod sibi inferunt ipsis, iuxta Hebræos quasi dicat, Festinat
 dare occasionem, ut sanguis ipsorum proprius effundatur & iuxta hunc sensum bene
 quadrabit similitudo sequens, de rete quod suspenditur ad capiendas aues

FRVSTRA autem iacitur rete ante oculos pennatorum Heb Frustra uel
 gratis spargitur rete in oculis omnis pennati Ipsi quoque contra sanguinem I
 suum insidiantur, & moliuntur fraudes contra animas suas Heb Et ipsi
 sanguini eorum insidiabuntur, abscondentur contra animas eorum Sic se-
 mitæ omnis auari, animas possidentium capiunt Heb Sic semitæ omnis aua-
 re cupientis lucrū, uel laborantis auaritia, animam dominorū illius capient
 Iuxta sententiam Hebræorum, duobus prioribus uersiculis similitudo proponitur & in
 tertio similitudinem ad suum accommodat institutum Hebræi similitudinem diuersis
 explicant modis primo, ut uox hebræa *פרי* uertatur non frustra, ut interpr uertit, sed ul-
 tro & gratuito, & referatur *פרי* gratis, ad eos qui aucupantur, nō ad aues, & ut supplean-
 tur aliquot uerba, ad hunc modū *Utro spargitur, granum supple, aut esca, circa rete, uel*
prope rete, in oculis pennatorum, quod faciunt aucupes ut aues capiant, & nihilominus
insidiantur sanguini earum, & abscondunt sese contra animas auium, quibus granum
gratis sparserunt. Sic, subaudi isti latrones, & sicarij, qui erga te tantam præ se ferunt be-
neuolentiā, quasi uelint sine negotio & sine periculo te locupletē facere, cogita non mi-
nus illos insidias ponere animæ tuæ, quam aucupes auibus quibus esca dispersa blandi-
ri uidentur Imo cuiuscunque auari, siue prædonis animæ, ipsa auaritia & desiderium
inexplebile ponit insidias, & capit animam illius, qui deditus est lucro, cum rapina &
homicidio Aben Hezra uertens locum, ut D Hiero nempe, frustra iacitur, uel extendi-
tur rete, ad stoliditatē & auiditatem auium refert, non ad eos qui extendūt, ut sit sensus
Ante oculos pennatorum frustra extenditur rete, quod ad aues spectat, cum illæ non ani-
maduertant rete extensum, sed præda illectæ capiuntur & non uident, quod illi s aucu-
pes insidiantur animabus illarum q d escam uident, & rete non uident Sic multi flagi-
tiosi prædam respiciunt Omnem substantiam preciosam capiemus inquit, sed non ui-
dent pericula, non uident rem esse capitalem, & morte plectendam, & dum alieno insi-
diantur sanguini, ipsi pœnas morte luunt Iuxta sensum tertij uersiculi, Sic est uia omnis
auari, siue raptoris, ipsa auaritia tandem ad necem ducit animam rapientis Tertiam ex-
*plicationem habemus à Leui Bengersoni, qui uertit aduerbium *פרי* frustra & sine cau-*
sa, & refert ad innocentiam auium quasi dicat, Auculæ nihil tale meruerūt, neminem
leserunt, & proinde, ut sine causa extendere solent aucupes rete ad capiendas aues sic
isti peccatores insidiatur sanguini alieno, & occultè agunt ut interficiant innocētes qui
nihil tale meruerūt ut ad exaggerationem & amplificationē referatur, & ut magis de-
terreat suum filium à consortio eorum quasi diceret, Sanguinem humanum effundere
grauissimum crimen est, uerum innocentium sanguinem sine causa effundere, est im-
mane flagitiū. Et iuxta hanc intelligentiā similitudinis, sequetur sensus tertij uersiculi,
Sic est uia prædatoris, ut non sit contentus lucro, nisi animā accipiat possessoris Ad hunc
 modum

A modum fere Hebræi hos tres uersiculos explicant, ut in duobus primis proponatur simile, & in tertio intelligamus per aucupes, qui extendunt rete latronum insidias contra innocentes, quorum præda non sunt contenti, nisi sanguinem quoque & uitam capiant uel ut sanguinem proprium effundant, & animam perdant Nostri interpretes longe aliter hunc locum explicant, nempe ut metaphorice intelligatur Salomon loqui, potius quàm similitudinem proponere, quasi his uerbis frustra iacitur rete ante oculos pennatorum, reuocaret suum filium ab amore rerum terrenarum, & a rapina (*Frustra iacitur rete*) quasi diceret Aues quæ uident rete suspensum non capiuntur sed uidentes periculum cauent, sic iuuenes qui rebus cælestibus sese oblectant, qui mente & cogitatione sursum uolant, ab istis malis hominibus decipi non possunt sed statim intelligunt pericula, & quàm horrendum sit sanguini innocentium insidiari. Id quod nemo potest facere, nisi periculo uitæ suæ & salutis Mihi optime placet expositio Hebræorum Secūda quæ est, Aben Hezra, cui subscribit author commentariorum Hebræorum, inquit affert similitudinem, quæ docet, qua ratione isti peccatores sunt sibiipsis causa malorum & tertius uersiculus claudens similitudinem, reciprocum habet sensum Omnis auarus, qui alienas rapit opes, animam propriam capit, hoc est, ad mortem deducit seipsum, ut *ἦν* sensum habeat, iuxta illum locū, Cape animam meam, tertio Regū nos tertium denique uersiculum, quo totum hunc locum claudit, in genere dictum intelligimus, contra auaritiam quæ ut inquit Paulus, mergit homines in interitum & perditionem 1 Timo 6 Est enim radix omnium malorum, & aufert animas eorum, qui eam possident, aut potius ab auaritia possidentur

* **S A P I E N T I A** foris prædicat, in plateis dat uocem suam *Hebr Sa³*
 * **p**ientia foris clamabunt, in plateis dabit uocem suam

Pessimorum hominum audiuius consilia, quæ quātumuis pulchra & blanda uideantur in principio, tamen imperitos ad extremam pertrahunt miseriam quos ad longe diuersa consilia flectere conatur Salomon Cæterum, quo plus ponderis habeat illius monitio, sapientiam ipsam loquentē introducit, & in confusionē humanæ stultitiæ, & ignorantia, quæ tot erroribus sese implicat, ostendit sapientiam omnibus esse obuiam non latere in tenebris, neque in desertis aut lōginquis locis, quasi ad eam non pateret aditus Imo palam prædicare cum magna uoce, omnibus locis præsertim publicis, in plateis, in uicis, in ipsis foribus & portis ciuitatis, in foro ubi concursus fit hominum, ne quis suæ stultitiæ prætexat difficultatem assequendi sapientiam Possumus intelligere per uicos & plateas, ignobile uulgus hominū, per portas ciuitatis, iudices & magistratus, per medium urbis, diuites & potentes, qui ciuitatis optima quæque loca incolunt quasi diceret, sapientiam esse communem omnibus ordinibus hominum, qui clamantem & concionabundam uolunt audire sapientiā Omnibus debitor sum (inquit Paulus) sapientibus & insipientibus Sed quid tandem intelligimus per istam sapientiam, tam obuiam & familiarem? Hebræi libenter intelligunt legem Moyse, cuius intelligentiam & memoriam uoluit esse uulgarem & publicam, scribi in foribus ædium, in fimbriis uestimentorum Meditaberis, inquit, sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atque cōsurgens, & ligabis ea quasi signum in manu tua eruntque & morabuntur ante oculos tuos, scribēsque ea in lumine domus tuæ Deut 6 Nos potius Christū Dei sapientiam intelligimus, qui factus est nobis sapientia & iustificatio Iuxta Paulum Qui palam locutus est mundo, & in occulto locutus est nihil, sed suis iussit, quæ audiissent in aure, prædicare super tecta quorum sonus in omnem terram exiit hæc est igitur sapientia euangelicā, quæ in apostolicis uiris multiplicata, & in diuersis ecclesiis enuntiata Iuxta Hebræum, in plurali sapientia uocantur Sic enim hunc legunt uersiculum Hebræi (*Sapientia foris uociferabitur, in plateis dabit uocem suam*) In futuro, ut per formam ipsam loquendi, magis ad Christum referatur locus quemadmodum & præcedentia, Christo Dei sapientia insidiati sunt, & necem eius machinati sunt Scribæ & Pharisæi & innocentiss fudē-

runt sanguinem. Quauis hæc tam concinnè Christo coaptentur, ut uel historicus sensus uideri possit, quem nos in primis assequi conamur, tamen potest locus aliter, iuxta sensum historicum exponi nempe multiplicem sapientiam, quæ foris uociferatur, aut hanc, quam in hoc opere complexus est Sapiens, & diuulgandam curauit aut sapientias intelligimus, quibus seniores & prudentiores uiri passim pollent, & qui non desunt monere imperitos, & castigare imprudentes aliqui exemplo uitæ, aliqui sana doctrina, alij denique autoritate legum, & castigatione qui etiam antiquitus, in portis ciuitatum, & locis publicis, ad corripiendos malorum mores, omnibus sese offerre solent. Denique si uideatur, per sapientiam, quæ tanta cura clamitat, & dat uocem suam, naturalem cognitionem, & legem scriptam in cordibus hominum intelligemus quam ex creatura mundi, & orbis fabrica haurire licet dicente Paulo, Inuisibilia ipsius à creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur sempiterna quoque eius uirtus & diuinitas. Aben Hezra uult esse parabolam, neque necessum esse, ut intelligamus clamantes sapientias, sed non minus obtemperandum suis uerbis docet Salomon, quam si sapientiam clamantem audiret filius. Mihi placet, ut sapientias uarias intelligamus hoc in loco, iuxta interpretationem Sapientia, quam secundo uersiculo huius capituli posuimus nempe ut per sapientiam, fidem & cognitionem unius Dei intelligamus, quæ cognitio ubique clamat, in uicis & plateis, hoc est inter ignobiles, in portis, hoc est, inter magistratus in medio ciuitatum, inter nobiles, clamat (inquam) cum Salomone, Prohibe pedem tuum à consortio & commercio pessimorum hominum, quorum pedes festinant ad effundendū sanguinem. Sapientia igitur uaria, & unaquæque ex prædictis sapientis, foris in uico clamitat, ut iam nemo ignorantiam prætexere possit.

• IN CAPIT E turbarum clamitat, in foribus portarum urbis profert uerba sua, dicens *Hebr* In capite tumultuantum clamabit, in ostiis portarum in urbe uerba sua loquetur. K

Ex hoc uersiculo & præcedente intelligimus, quàm sit sollicita æterna illa sapientia de salute nostra, quæ modis omnibus conatur reuocare nos a uanitatibus huius mundi, à caducis rebus ad permāsuras. Omnibus in locis clamat sapientia, siue illa quæ sacris codicibus auditur, siue illa quæ cordibus nostris loquitur quæ non cessat pulsare conscientias eorum, qui spreta uera & solida foelicitate, sectantur uana huius uitæ gaudia. In capite turbarum) uel in loco præcipuo & eminentiore, ut est in Hebræo, ubi strepitus, siue tumultus, hoc est, ubi turba populi, ut rectè uertit interpretes, in portis solet esse concursus populi, intrantium & exeuntium. Christus cum publicanis & peccatoribus uersatus in urbe, uerba sua prædicauit, non ut Ioannes in deserto solum. Quauis iuxta allegoriam, de prædicatione siue prophetarum, siue apostolorum & episcoporum, rectè intelligatur locus, indicans excusatione carere eos, qui sapientia non consultant.

• V S Q V E Q V O paruuli diligitis infantiam, & stulti ea quæ sunt noxia cupient, & imprudentes odibunt scientiam? *Hebr* Quousque imperiti imperitiam diligetis, & derisores derisionem desiderabunt sibi, & stulti odio habebunt scientiam?

Psalms 4 Non sine causa stultitiam hominum miratur sapientia, secundum illud *Psalms* Filij hominum, ut quid diligitis uanitatem, & queritis mendacium, mirabitur quoque quisquis secum perpendit, hominum studia, quisquis ob oculos ponit occupationes illas, quibus maiorem partem, ne dicam uniuersam ætatem, consumunt plerumque qui rebus caducis, & huius temporis commodis, aut incommodis, metiuntur singula

A si *izala* Qui hæc inquam, secum diligenter perpendit, libentius sapientiz monitionibus, aurem accommodabit, quæ aliquot uerticulis sequentibus continentur in quibus est obseruandus ordo, quem mox aperiemus (*Vsquequo paruuli diligetis infantiam*) uel simplices simplicitatem, ut alij uertunt, sed melius ignari ignorantiam quæstidicat. Iam deceptione & errore in quo hæctenus uersati estis, deposito, amplectamini astutiam, de qua superius dictum est sup. *Vsquequòque stulti ea quæ sunt noxia cupient Hebræum, Et derisores deridere concupiscent sibi, uel inter se deridere, & sanam doctrinam contemnere pessimi uero omnium sunt, qui tanta stultitia laborant, tam procul absunt à sapientia, ut scientiam odio prosequantur. Triplex est ordo eorum qui sapientia carent, quorum Primi mundū, & ea quæ in mundo sunt, diligunt. Secundi, euangelicam doctrinam & ecclesiasticam derident, quod hæretici solent. Tertij, etiam odio habent & prosequuntur, quod infidelium est & Iudæorum quorum partim ignorantiam & stoliditatem, partim leuitatem & insaniam, aliorum denique maliciam & odium, admirans sapientia, ad insipientiam & sanam mentem reuocare, omni benignitate laborat. Deinde segnitatem & tarditatem miratur humanam, quæ cunctatur tam pio præceptori obtemperare, acriter demum obiurgat, perniciem minatur & intentum. In quo tantum aberit ut consolationē inueniant, aut ad misericordiam flectant sapientiam, ut etiam ipsa irrideat, & subsannet subsannatores, si quando seraducantur pœnitentia, ut sequitur*

» **CONVERTIMINI** ad correptionem meam en proferam uobis spiritum meum, & ostendam uobis uerba mea quia uocauit & renuistis, extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret.

D *En proferam uobis spiritum meum*) In Hebræo metaphora tracta est à fontibus uiuis qui perpetuo fluunt, & uerti potest fluere, uel scaturire faciam uobis spiritum meum quasi dicat, Non impertiar uobis paruam partem sapientiz meæ, nolite contemnere doctrinam meam, quam copiosissime uobis effundam. Iuxta illud Moyli, Fluet utros eloquiū meum. Et in Euangelio, Flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ ut totus locus, non solū ad sapientiam Salomonis, & huius libri mensuram referatur, sed potissimū ad doctrinam euāgelicam, in qua diuina sapientia non cessat clamare, addēs minas & increpationem, Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis. Increpationis principium est, *Clamauit & renuistis, extendi manum meam*) hoc est adiuui ad conuersionem. Extensio manus, promissio & collatio gratiarum intelligitur uel extensio manus, paternam correctionem & emendationem significat. denique porrectio manus, indicat studium docendi, & tamen nemo attendit, neque curat. Proferre spiritum uel effundere, est mentem depromere & ostendere uerba, est doctrinam exponere ut locum habeat, Si non uenisssem, & locutus eis fuisssem, peccatum non haberent nunc autem excusationē non habent, non adhibentes fidem, sed quod in illis fuit, irritam fecerunt illius doctrinam, & sapientiam spreuerunt, iuxta id quod sequitur

D E S P E X I S T I S omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis.

F Despexistis Hebraice *וַיִּרְאוּ*, quod uerbum Exodi quinto capite, reddidit interpres noster, sollicitare ab operibus, ociosum reddere & inutilem quasi dicat, Per uos effectum est, ut consilium meum sit irritum, neque ad effectum perueniat. Hanc iustam sapientiz querelam, utinam in solos Iudæos reuocare liceret qui, quod euangelica testatur historia, & Paulus Actorum ultimo, semper spiritui sancto resisterunt. Et non etiam in Christianos aliquot, qui post tot miracula, tot iustorum & martyrum exempla, tot correptiones & castigationes, nolunt sapientiam audire euangelicam. Aliquos omnino incorrigibiles esse significat, & nec promissionibus, nec minis posse ad sapientiam pertrahi.

COMMENTARII BAYNI LIB I

- EGO quoque in interitu uestro ridebo, & subsannabo cum uobis, id quod G
- timebatis aduenerit Heb Etiam ego in calamitate, siue fractura uestra ri-
- debo, subsannabo cum uenerit terror uester

Non quod sapientia diuina subsannet uel rideat aliquem, sed talis est finis malorum, ut iudicio equissimo uideantur irridendi & subsannandi, qui salutem propriam contempserunt Vel deridere & subsannare sapientie, est subsannandos alius tradere Et ea tandem extrema est miseria, cum non sit neque qui doleat uices miserorum, neque qui succurrat infelicibus Quod si fuerint qui gaudeant de calamitate nostra & subsannent, malum H erit omnino intolerabile Subsannare Dei, est stultitiam malorum palam ostendere omnibus, conatusque eorum irritos reddere, comprehendere astutos in astutia sua, cuiusmodi uidemus hodie Iudaeos, quantum ipsi non uideant Sensus prouerbij est, fletum & stridorem dentium manere eos, qui in tempore poenitentiae, poenitentiam noluerunt agere Porro quantus futurus sit timor eorum qui sapientiae non obtemperant, similibus quibusdam exprimit & metaphoris, comparans poenas & supplicia malorum uastitati hostili, & desolationi ciuitatis, ubi omnia incendio & rapinis traduntur, ubi crudelitatem hostium nemo effugit I

- CVM irruerit repentina calamitas, & interitus quasi tempestas ingruerit,
- quando uenerit super uos tribulatio & angustia. Heb Cum uenerit quasi
- desolatio metus uester, & calamitas uestra uelut turbo uenerit, cum uenerit
- super uos afflictio & angustia

Explicat in hoc uersiculo, quantus sit futurus ille timor, de quo superius locutus est Erit ueluti desolatio, quae repente & praeter expectationem solet irruere ut inquit Paulus, a Thes 5 Cum dixerint pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus Si simpliciter sequa- K mur sensum, prouerbium indicat ad summam miseriam redigi, si non rerum externarum, at certe ad angustias animi, quotquot sapientiam spernunt horrenda & inexpectata sup- plicia manere eos, qui sapientiam non complectuntur euangelicam Alioqui haec aptis- sime quadrant in Iudaicae gentis ruinam, exilij & seruitutis angustias, quae teste, non so- lum eorum conscientia, sed uniuerso orbe, super eos uenerunt, quod Christum Dei sa- pientiam noluerint audire A quibus liberari & eripi, quotidie clamant, sed frustra, imò sunt iuxta praesentem locum ludibrio, suntque risui omnibus, in quibus uera sapi- entia uiget tantum abest ut quisquam eorum doleat uices, aut miseris succurrere labore L

- TUNC inuocabunt me & non exaudiam, mane consurgent & non inue-
- nient me, eò quod exosam habuerunt disciplinam, & timorem domini non
- susceperunt nec acquieuerunt consilio meo, & detraxerunt uniuersae corre-
- ptioni meae Heb Tunc uocabunt me, & non respondebo, mane quarent
- me, & non inuenient me, eò quod oderunt scientiam, & timorem domini M
- non elegerunt noluerunt consilium meum, spreuerunt omnem increpa-
- tionem meam

Tunc inuocabunt, uel uocabunt me) sunt uerba sapientiae, quae uocat ad poenitentiam obiurgando, minando inuitat ad sanam mentem Porro transacto poenitendi tempore, non amplius dignatur eos alloqui sed mutata persona, quid futurum sit praedicit Futurum inquam, ut illi clament Nam haecenus ego clamaui, inquit sapientia, & nolulistis audire Posthac illi clamabunt, & ego non exaudiam, uel non respondebo In Hebraeo quarent aut inuestigabunt potius, quam mane surgent sed in defensionem interpretis nostri, asserunt Hebraei hoc uerbum מנעו mane quærere, significare hoc est, cum studio & sollicitudine

A sollicitudine q d Ante omnia tunc querent me, qui nunc consilium meum contēnunt Cap 1
 Ista non solum damnatis animabus post mortem quadrant, quæ aliquando sera ducētur
 pœnitentia, ut scribitur Sapientiæ 5 Intra se pœnitētiā agentes, & præ angustia spiri-
 tus gementes, neque solum traditis in sensum reprobum in hac uita, qui locum pœni-
 tentiæ non inuenient, etiam si cum lachrymis querant, ut Esau ad Hebræos duodecimo
 sed omnibus quotquot iuuenili ætate bonas & honestas artes spernunt, maiores natu
 & grauari senio, se ipsos accusabunt, & sera pœnitentia doctrinam querent, *eo quod exo-*
sam habuerunt scientiam) huiusmodi est sermonis contextus In angustis constituti uoca-
B bunt me, ut opem illis feram, & ego non respondebo, non iuuabo, ut pœna respondeat
 culpæ nam odio habuerunt scientiam, qua Deus cognoscitur, sciētiam prophetarum &
 legis, quæ est ut cognoscant te solū uerū Deū, & quem misisti Iesum Christum Ioan 17
 Hæc notitia potissimū nascitur ex timore Dei hinc addit, *Et timorem domini non suscepe-*
runt, non elegerunt timorem domini, quod est principium sapientiæ) ut superius dictum est *Non*
acquiuerunt consilio meo) In Hebræo *noluerunt consilium meum,*) uel potius noluerūt audi-
 re consilium meum, quod fuit huiusmodi, conuertimini ad correptionem meam. Se-
 quitur, *Detraherunt uniuersæ correptionem meam*) uel spreuerūt omnē correptionē meā, quod
C fere solent imperiti & ignari, qui sapientiæ sunt expertes qui huius uitæ commodis &
 amœnitate sese oblectant hi inquam solent floccifacere diuini sermonis & cœlestis phi-
 losophiæ correptionem, & subinde meritas pœnas luunt, iuxta id quod sequitur

• **COMEDENT** igitur fructus uitæ suæ, suisque consiliis saturabuntur

Metaphorica locutio accepta ab agricolis, & quadrat in eos, qui sibi sunt ipsis causa ma-
 lorum, & authores Neque est sensus alienus ab illo Pauli ad Corinthi elogio Quæ se-
 minat homo, hæc & metet 2 Cor 9 Adiectis duabus uocibus, nempe uia & cōsiliis, ap-
 paruit sensum esse de moribus, & cibo animæ hoc est de his rebus, quibus suum appe-
D titum pascunt homines, dum sua studia & consilia sequuntur quibus aliquando satura-
 buntur, & ad fastidium & nauseam usque perueniēt Est enim omnium rerum munda-
 narum saturitas, quantumuis amœnæ uideātur in principio quemadmodum scribitur,
 Extrema gaudij occupat luctus Comedere denique de fructu uitæ suæ est, dignam fa-
 ctis mercedem recipere, consiliis suis saturari, pœnas dare pro peccatis, quæ eum consi-
 lio & animo destinato perpetrauerunt, uel perniciosis consiliis quibus alius machina-
 bantur malum, *tibi ipsis conciliant interitum*

• **AVERSIO** paruulorum interficiet eos, & prosperitas stultorum perdet

E eos

Auersio uox Hebræa *שׁוּבָה*, pro quiete capi potest, & erit idē sensus primæ & secundæ
 clausulæ huius uersiculi, ad hunc modū *pax & requies paruulorum perdet eos*) dū abutun-
 tur prosperitate, mala committunt plurima, quibus interficientur aduersa fortuna, &
 huius uitæ molestus sapere coguntur plurimi nā uexatio dat intellectū Esa 28 & huic
 sensui respondet secunda clausula, *Et prosperitas stultorum perdet eos*) Quod si iuxta Abē
 Hezra, pronomen eos non referatur ad paruulos, & stultos reciproce, sed ad peccatores,
 de quibus superius loquuti sumus, erit sensus, quies paruulorum & prosperitas stultorū,
F hoc est malorum hominum, & pessimorum fœlix successus in hac uita, plurimos ad per-
 niciem, & interitū, perducit quasi dicit, eò quod non statim puniūtur, qui stulte agunt,
 multi pereunt, & hoc est quod conqueritur Sapiens, Ecclesiast 9 hoc est pessimum inter
 omnia quæ sub sole fiunt, quia eadem cunctis eueniunt, unde & corda filiorum homi-
 num implentur malitia Pr or expositio est melior hanc posteriorem tamen sequitur
 Nico de Lyra Manifesta satis est intelligentia quam noster reddit interpretes, nēpe auer-
 sio paruulorum, supple a sapientia interficiet eos, causa erit interitus & perditionis illo-
 rum Sed stulti non præuident mala futura, præsentibus bonis libenter fruuntur nem-
 pe sanitate, diuitis, honoribus, ex quibus damna capiunt stulti, hoc est, diuinæ sapientiæ
 expertes

- QUI autem me audierit absque terrore requiescet, & abundantia perfrue-
- tur, timore malorum sublato Heb Qui obtemperat mihi, habitabit cum
- fiducia, uel confidenter, & prospere aget, procul à timore mali

Id quod sola sapientia diuina præstare potest Alioqui qui maxima huius mundi felicitate fruuntur, maximis fere terroribus concutiuntur, timentes uidelicet ne amittant ea, quæ malis artibus sunt assequuti Sunt ex Hebræis qui exponunt, prospere aget à timore mali, quod ueniet super eum, hoc est, non minorem securitatem sentiet, aut etiam fœlicitatem rebus aduersis quam prosperis, semper sui similis Aduersa siue mala huius mundi, quæ alios reddunt infœlices, non minuent prosperitatem, aut quietem illorum, qui sapientiæ auscultant, uel requiescēt absque timore, pacato animo, à superuacaneis curis, & tentationum tumultibus quali perpetuum agentes sabbatum in timore domini Sensus denique est, solam sapientiam præstare tranquillitatem animæ, & metum mali expellere

CAPVT II

Illi mi, si susceperis sermones meos, & mandata mea abscon-

deris penes te Haftenus auaritiam cauere docuit, & rapinas, & alia horrēda peccata, ad quæ iuuenes, peccatorum consuetudine & consilio, nonnunquam pertrahuntur quibus manet exitus pessimæ uitæ dignus Sed his reli-

ctis conuertit sermonem ad filium In hoc capite sapientiæ inculcat laudem, studium, & amorem, qui nos ad res coelestes perducit, mundum conculcare docet *Fili mi*) sunt uerba sapiētie Nemo melius ad sapientiam pertrahit homines, nemo melius sapientiæ laudes celebrare poterit, quam ipsa sapientia Quibus ergo uestigiis, & quo studio ad scientiam perueniatur, porio quæ uitia iuuenibus potissimum obstant, quo minus sapientes euadant, principio huius libelli, ueluti præfatione quadam enumerat Salomon Et primo, *Fili mi, si acceperis uerba mea*) Accipienda sunt uerba sapientiæ, quod ad uoluntatem audiendi, ad obedientiam, & intelligentiam uerbi diuini, refertur potest *Si susceperis sermones meos*) quasi dicat, sapiētia quod ad eam spectat, facit, clamat, dat uocem suam in loco eminentiore, omnes inuitat, a sua doctrina neminem excludit imo ueluti unicum filium, unumquēque uocans, *Fili mi*(inquit) si susceperis, quod meū est feci, uocaui, porrigendo manum opem tui, & gratia præueni nunc tuum est obedi-

- VT AVDIAT sapientiā auris tua, inclinabis cor tuum ad cognosceñ-
- dam prudentiam Heb Vt attentam præbeas sapientiæ aurem tuam, inclina-
- bis cor tuum ad intelligentiam

Ex proprietate linguæ in uerbis, ut audias & inclinabis, est aliquid energiæ, quam Latinus sermo non assequitur, qua magnum studium & sedulitas in audiendo commendatur, & humilitas cordis, dum aurem inclinat Si audieris, inquit, sic ut attendere facias aurem tuam sapientiæ hoc est quod Christus toties repetit, Qui habet aures audiendi audiat Valde difficile est iuuenibus oblectari sese rebus seruis, habere aurem attentam sapientiæ præceptis, habere cor inclinatum ad intelligentiam, sup eorum quæ sapientia docet uel potius inclinare cor ad intelligētiā, est applicare animum ad res quæ mente & intelligentia percipiuntur quasi dicat, remoue cor, & desiderium tuum à rebus quæ uides

A uides, quæ audis, & quæ reliquis sensibus hauriuntur & attentum habe ad res cælestes, Cap. 2.
 quæ cogitatione comprehenduntur, & intelligentia usque ad eò difficile est, ut huma-
 nas quodammodo superet uires, & proinde ad preces confugiendum est, iuxta id
 quòd sequitur

• **SI** enim sapientiam inuocaueris, & inclinaueris cor tuum prudentiæ *Hebr.*
 Sed si ad intelligentiam clamaueris, ad prudentiam dederis uocem tuam

B Septuaginta sic, *ἵνα γὰρ τὸ ἐσθίαι καὶ πίνειν, καὶ τὴν σωτηρίαν ἁπλῶς φωνήσῃ* Si enim sapien-
 tiam inuocaueris, & intellectui dederis uocem tuam ut sit sensus, Si clamaueris ad intel-
 ligentiam, si clamaueris ad Deum pro intelligentia uel intelligentiam Dei, qui spiritus
 Dei est, inuocandam docet, quòd intelligentiam nobis necessariam assequamur prior ex-
 positio est melior, ut cui secunda clausula respondet, secundum *Hebr.* & *Septuag.* Sunt
 ex *Hebræis*, qui duas uoculas *קח* *נב* nam si, exponant per *קחנב* quando uel cū, & erit
 sensus, cum inuocaueris, uel oraueris Deum, æquum est, ut ores eum, quòd te iuuet, in
 acquisitione intelligentiæ potest uerbum *קח* uocauit, inuocauit, orauit, in alio sensu
 intelligi nempe sensu eligendi, inquit author commentariorū, iuxta illum locum *Esa* 48

C *קחנב* *לנבי* *ישראל*, non, uocatus meus (ut nostri legūt) sed, electus meus atqui iuxta
 hanc significationem huius uerbi, *קח* uidetur *Rom.* primo, electus apostolus potius
 legendum, quàm uocatus apostolus *Et intelligentiæ, siue prudentiæ dederis uocem tuam* hoc
 est, oraueris pro intelligentia, ut Deus opem tibi ferat in acquirēda intelligentia Et hæc
 quod ad necessitatē gratiæ spectat, cui etiā nostra industria accedat oportet, iuxta omnium
 etiam *Iudæorum* sententiam in quem sensum facit sequens uersiculus

• **SI** quæsieris eam quasi pecuniam, & sicut thesauros effoderis illam *Hebr.* si
 quæsieris eam quasi argentum, & sicut thesauros eam scrutatus fueris

D Effoderis illam scrutando, uidelicet ut inuenias eam, sicut audissimè scrutari solent, &
 effodere, qui pecunias uel thesauros alicubi absconditos norunt Sermo nostri interpre-
 tis est obscurior, sed septuaginta & *Hebr.* habent pro effoderis, scrutatus fueris, *καὶ ὡς
 ἀνεργῶς ἀεθουνοῦν* ut idem sit sensus in utraq, clausula, nempe, si quæsieris eam, sicut
 argentum, hoc est tanto studio, tanto desiderio, quanto solent homines diuitias quætere
 quasi dicat, rem esse indignam, homines ad sapientiæ cognitionem natos, studio sapien-
 tiæ neglecto, opibus congerendis tanta auditate uacare Ad hunc locum alludere uide-
 tur parabola euangelij Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro In-

E exhaustam uidelicet indicans esse, diuinarum rerum & scripturarum intelligentiam, ut
 quam nulla ætas, aut hominum industria possit exhaustare, aut penetrare Similitudines
 iste de argento & thesauro huc spectant, ut ostēdat labores magnos, & animum inuictū
 exigi à iuuenibus, in sapientia inquirēda. Vel similitudo refertur ad uoluptatem, quā ca-
 piunt homines inuento thesauro uel deniq, refertur ad inuictum studium, & sedulitatē
 eorum, qui lucro dediti sunt, qui totis uiribus & omnibus studiis, illò respiciūt, qui omnē
 opportunitatem captent opes augendi simile aliquid exigit sapiens in studio sapientiæ,
 ut quanuis magnus sit labor in acquirēda sapientia, uirtus enim uersatur circa diffici-
 le, tamen præ magnitudine amoris, leuis apparebit Atqui ex omnibus his tandem con-

F ditionibus, nempe si acceperis uerba mea, si præcepta absconderis penes te & cætera quæ
 a principio capituli recitata sunt, infert

• **T V N C** intelliges timorem domini, & scientiam Dei inuenies

Nisi magna humilitate & industria, nisi sedulis precibus & aliis officiis, modo recitatis,
 nunquam intelliges timorem domini quod est initium sapientiæ Magna diligentia &
 prompta uoluntate & gratia Dei opus est, alioqui de sapientia Dei nihil penitus intelli-
 ges, ne rudimenta quidem sapientiæ A timore Dei qui primus gradus est, ad scientiā Dei
 peruenies inueniesque scientiā Dei Duplex est sensus, uel ubi omnia hæc feceris, & præ-
 dictis modis & laboribus nactus fueris scientiā, quā Deus largitur hominibus, tanquam

à Deo datam inuenisti eam, ut gratiâ Dei cum humano iungat conamine uel, sciētiam G
Dei inuenies, qua Deus cognoscitur quasi dicat, à timore domini ad cognitionem Dei
peruenitur, quod donum Dei esse, sequens docet uersiculus

• QVIA dominus dat sapientiam, ex ore eius prudentia, & scientia

Non esse uirium humanarum hanc inuestigare & inuenire sapiētiam, frequenter dictū
est unde potissimum petenda sit, præsens locus aperit Dominus dabit sapientiam illam,
quâ quæris, iuxta illud Iacobi Si quis indigeat sapientia, postulet à Deo ut intelligas ubi
quæreda sit sapientia, non in ethnicorum & infidelium libris, sed in his libris, quæ Deus H
ore proprio locutus est Aliter, quærenda est uelut thesaurus, non qui in terris abscondi-
tur, sed ubi fures non effodiunt, neque furantur perennis est, non consumitur, non con-
trahit rubiginem, nam ab ore dei defluit In contextu tria nomina ponuntur sapientia,
quæ ad cœlestia refertur scientia, ad cognitionem rerum in hac uita necessariarū intelli-
gentia siue prudentia, ad mores & integritatem conuersationis inter homines qua-
rum unamquamque tanquam ex ore dei instructi, & edocti habent quotquot his uirtu-
tibus sunt præditi Non sunt autem uulgares hæ uirtutes, aut omnibus collatæ sed us dū-
taxat qui inculpate uiuunt, & ambulant in perfectione, iuxta id quod sequitur I

CUSTODIET rectorū salutem, & proteget gradientes simpliciter Hebr
Abscondet rectis salutem, scutum ambulantis in perfectione

Et Septuag. thesaurizabit *καὶ ἡθεσούρει τοὺς κατὰ θεοῦ πορευόμενοι* Quod ad sensum spe-
ctat, non est tanta diuersitas, quanta est in uerbis nam qui abscondit & reponit, diligen-
tissime custodit *Dabit dominus sapientiam ex ore suo* sed non omnibus dabit, sed occultat
quibusdam, & secretam seruat rectis hoc est, his qui recte ambulant in fide & charitate,
iuxta id quod sequitur *Proteget gradientes simpliciter* uel, ut est in Hebræo, ambulantes
in perfectione, in hac uita præsentē, iuxta Hebræos Subinde uerba sapiētiz occultat, ubi K
non est opus sed parata est sapientia, uelut clipeus in defensionem eorum qui recte am-
bulāt Obseruādum est hoc in loco poni uocem Hebræam *קושיה* quam noster Interpres
uertit salutem Hebræi, quos alij sequuntur interpretes, uertunt sapientiam Ad sensum
haud ita multum refert, nam dubium non est, quin salus illa, siue sapientia, quam Deus
abscondit pro rectis, sit salus noui testamenti, & æterna sapientia A nonnullis essentia
uertitur, nam uox Hebræa a uerbo *שׂוּ* quod esse significat, habet originem, solidam fir-
mamque substantiam, hoc est perseverantiā in bono significare potest Hebræi, suo mo-
re, legem intelligunt Mosaycam, quam hoc nomen ideo sortitam inquit David Kimhi,
quod cum alia sint caduca & uana, sola lex (inquit) perpetuo durat Sed quanto certius L
Paulus, qui ad Corinth scribens de Christo, & euangelica sapiētia, Loquimur Dei sapi-
entiam (inquit) quæ absconditur in mysterio & post Nobis autem reuelauit Deus per spi-
ritum suum Sunt autem recti, qui faciunt uoluntatem patris, in qua nihil est obliquum
Fuit igitur diu recondita, ista siue sapientia æterna, siue salus æterna quæ est protectio
& clipeus, siue scutum, iuxta Hebræum, cōtra omnia huius mundi aduersa, his qui per-
fecte uiuunt, iuxta id quod sequitur

• SERVANS semitas iustitiæ, & uias sanctorum custodiens Hebr Ad ser- M
uandum semitas iudicij, & uiam sanctorum custodiet

Declarat hoc uersiculo quid sit ambulare perfecte, uel in perfectione nimirum custodi-
re semitas iustitiæ Versiculus præcedens cum præsentē connectitur, ad hunc modum
Salus uel sapientia æterna, quæ absconditur rectis, erit protectio gradientibus in perfe-
ctione, ad seruandum uias iudicij Sed cum hoc sit supra uires nostras, addit, *Et uiam
sanctorum suorum seruabit* sup Dominus In Hebræo supplicum potius legitur quàm san-
ctorum, hoc est, illorum qui misericordiam implorāt Et, ut inquit quidam ex Hebræis,
est mensura, pro mensura, hoc est præmium respondet merito si is qui ambulat in perfe-
ctione, seruat semitas iudicij tribuens unicuique, quod suū est, Deus custodiet uia eius, ut
scriptum

A scriptum est Angelis suis mandauit de te, ut custodient te in omnibus uis tuis, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum Psal 90 Cap 2.

• **T V N C** intelliges iustitiam, & iudicium, & æquitatem, & omnem scientiã bonam, si intrauerit sapientia cor tuum, & scientia animæ tuæ placuerit

• *Heb* Tunc intelliges iustitiam, & iudicium, & rectitudines, omnem semitam bonam, cum intrauerit sapientia cor tuum, & scientia animæ tuæ suauius fuerit

B Tunc, refertur potest uel ad præcedẽtia, ut sit sensus, Cum perfeceris ea quæ prædicta sunt de inuocatione & inuestigatione sapientiæ Sed melius ad sequentia & particula *is* non debet uerti, si, sed cum, & erit sensus, Non solum has uirtutes, iustitiam, iudiciũ, & æquitatem intelliges, sed omnem uiam bonam, hoc est, omnes bonos mores, cum intrauerit sapientia in cor tuum, & scientia placuerit uel, ut est in Hebræo, amœna & dulcis fuerit animæ tuæ Non puto nimis anxie laborandum in distinctione harum uirtutum, iustitiæ, & iudicii, & æquitatum seu rectitudinum, cum in sacris literis non similis ubique habeatur distinctio Vt cunque, hoc in loco secundum quosdam iustitia ad speculationem

C & cõtemplationem, hoc est ad Deum refertur Iudicium ad actionem, præsertim eorum qui autoritate præditi sunt Æquitates ad eos qui priuatim agunt uitam Æquitas est nemini male uelle, proximis facere quod tibi fieri optares Aliter, Tunc intelliges iustitiam, hoc est fidem spem, & charitatem, quibus à Deo iustitiam cõsequimur Iudicium iustum ergi proximum, eadem illi faciendo quæ tibi fieri uelis Denique rectitudines intelliges in omni uia bona si sapientia semel intrauerit cor tuum, eris idoneus ut quancunque degas uitam Equidem simpliciter intelligendum puto Intelliges iustitiam & iudicium, hoc est, poteris distinguere inter ueram iustitiam euãgelij, & fictam siue umbrailem, & legalem Et ita de cæteris uirtutibus, & ista scientia erit amœna a uis tuæ,

D ut quæ conscientiam hominis sola reddit tranquillam Ceterum quàm dulcis sit ista anime, quam intrauerit sapientia, soli norunt qui sunt experti Gustate, inquit, & uidete quoniam suauis est Dominus

• **C**onsilium custodiet te, & prudentia seruabit te

Vt ubique eandem uocem *Hebræam* eodem modo latine redderet, interpret curiosus minimè fuit nam uocem *חכמה* quam superius uertit intellectum, hoc in loco cõsiliu reddit Alij secundum *Hebræos*, cogitationem cõstanter uertunt Ad sensum non usque adeo referunt Sunt enim mentis functiones, intelligere, cogitare, & consultare Sensus uerficuli dependet ex præcedentibus, & prosequendo explicat beneficia, quæ sequuntur ex inhabitante sapientia quorum est illud quod cogitatio seruabit te, uel potius iuxta *Hebræos*, excubias & uigiliasaget super te, & intelligentia seruabit te quasi dicat, quorũ corda sapientia non intrauit, salubres cogitationes, uel consilia non habent, quibus tuti esse possint nam humane mentis mira est inconstantia, magna cecitas, & fragilitas sæpius de uanis & perniciosis rebus cogitant, quam de honestis, nisi adsit sapientia, quæ suppeditat cogitationes cordatas, & cœlestes quæ hosti nostro aditum excludant quemadmodum sequitur

F **V T E R V A R I S** a uia mala, & ab homine, qui peruersa loquitur

Ad eruedum te, potius à uia mali, sup hominis, uel refertur ad id quod proxime præcessit, nempe intelligentia seruabit te, ut eripiat te à uia mala, uel denique refertur ad illum locum, ubi dictum est Cum intrauerit sapientia in cor tuum, sup tecum erit ad eripiendum te a uia mali, hoc est ab his, qui male uiuunt, & a uiro loquente peruersa, hoc est contrari ueritati Ac si dicat, nisi cogitatio, siue consilium sapientiæ, tãquam custos, intrauerit cor tuum, quomodo conuersatus inter homines, qui fere ambulant per uiam malam, hoc est quæ ducit ad malum, poteris esse immunis à corruptissimis illorum moribus, qui etiam peruersa loquuntur, alios subuertere conantur, corruptis illorum ser-

monibus & dogmatibus, ut ad hereticos referatur, qui relicta ueritate & luce, tenebras G sequuntur, iuxta id quod sequitur

• **QVI** relinquunt iter rectum, & ambulant super uias tenebrosas. *Heb* Relinquentes semitas rectitudinis, ad transeundum per uias tenebrarum

Quibus, ut inquit Petrus, melius erat non cognoscere uiam iustitiae, quam post agnitionem retrorsum conuerti, ab eo quod illis traditum est sanctum mandatum secundae Pet 2 Sunt idololatraz, inquit author Commentariorum Hebraeorum, & hi qui credunt opinionibus mendacibus, qui fidem habent uerbis scientiae uanae, quae tenebrae uocantur, ut puta sapientiae contrariae, quae uocatur lux Magna caecitas est, relicta luce sequi tenebras, sed tamen hoc illis euenire solet, qui sapientia carent, qui fidem Christi non seruant, qui claritate non fruuntur lucernae super candelabrum positae, quae lucet duntaxat his, qui domo Dei, hoc est ecclesia uera & unica, continentur, non his qui ad malam uitam mala dogmata adiunxerunt, qui tenebris obsecati, laetantur in malis, ut sequitur

• **QVI** laetantur cum male fecerint, & exultant in rebus pessimis quorum uia peruersa sunt, & infames gressus eorum *Heb* Qui laetantur ad faciendum malum, & exultare solent in subuersionibus malis quorum semitae peruersae, & obliquitates in uis eorum exultant in rebus pessimis, uel in peruersitatibus.

Sensus pendet ex eo quod superius dictum est, ut eruaris a uia mala, & totus hic locus ad laudem sapientiae spectat, ostendens a quibus malis eruat sapientia Quod ad intelligentiam prioris uersiculi spectat, possunt prima & secunda pars ad diuersa referri, ut sit sensus, Gaudent in eo quod ipsi male faciunt, & exultant cum audiunt recitare peruersa, siue peruersitates & subuersiones malas aliorum uel potius subuersiones mali hominis, quibus subuertit bonos Non solum ipsi male facere gaudent, sed exultant audire aliorum mala Isti miris tenebris uersantur, qui gaudent ubi dolere & erubescere oporteret sed huiusmodi solet esse exitus eorum, qui malis moribus imbuuntur, ut paulatim ad peiora declinantes, donec penitus extincta luce sapientiae, in tenebris errorum ambulantes nequeant inter bonum & malum iudicare Imo summo desiderio sequuntur mala De quibus Paulus Ephes 4 Tenebris habentes obscurum intellectum, alienati a uita Dei per ignorantiam, quae est in illis, propter caecitatem cordis ipsorum Quorum semitae peruersae) postquam reliquerint uiam rectitudinis, quae non declinat, neq. ad dextram, neque ad sinistram, uiae eorum sunt nihil aliud, quam peruersitates Quasi dicat, nemo putet se posse cum illis uersari, & recte incedere per semitas iustitiae, & aequitatis Sed si amplexus fueris sapientiam, ipsa seruabit te, & securum reddet, non solum ab his hominibus malis, & peruersis sed etiam a muliere aliena, a qua maius nonnunquam eminet periculum, praesertim iuuenibus, quos instituendos suscepit Salomon in hoc libello

• Ut eruaris a muliere aliena, & ab extranea quae mollit sermones suos *Heb.*
• Ad eripiendum te a muliere aliena, ab extranea quae uerba sua poluit.

Supple, si intrauerit sapientia cor tuum, intelligentia custodiet te, Ad eripiendum te a muliere aliena, ab extranea quae sermones suos fecit blandos, ut est in Hebraeo Ab huiusmodi mulieribus, quantum tibi emineat periculi, exemplo Samsonis & Salomonis licet intelligere, quarum blandiciis, ille corporis oculis, hic mentis captus fuit Mulier aliena quae non est coniunx legitima, extranea uocatur Hebraeis, quae non est Israhelitica, sed infidelis & impia Aben Hezra uocem Hebraeam נְכַרִּית metaphoricè intellectam, sic explicat Extranea & aliena, quae non didicerunt opus bonum, sunt quasi essent ex semine extraneo, & alieno Quam blandi autem sint sermones mulieris extraneae, ostendit Salomon loco haud dissimili inquit, Fauus distillans labia meretricis non quod ita sint, sed iuxta affectum eorum, qui blandiciis trahuntur, loquitur scriptura alioqui omni felle amarulentiores sunt huiusmodi blandiciae Possunt haec referri iuxta allegoriam, ad peruersam doctrinam,

A doctrinam, quæ suauitate quadam sermonis solet imperitorum animos ad se allicere, dum iucunda quædam & carni adblandientia pollicentur cum uera & catholica doctrina, carni minime laxat habenas Sed cuiusmodi sit hæc mulier externa, à qua eripit sapientia, uidemus

.. **QVAE** relinquit ducem pubertatis suæ, & pacti Dei sui oblita est

B Magnam impudiciæ & impudentiæ argumentum Solent uirgines propensiores esse ad fidem amorem seruandū ista tamen impudica, relicto duce & marito, cui fuerat nupta uirguncula, adulterum secuta est, oblita & contemnens fœdus Dei, hoc est sacramentum & sponsonem, quæ Dei inuocato nomine, inter sponsum & sponsam celebrari solet uel fœdus Dei, legem Mosaicam intelligit, quæ fornicarios & adulteros condemnat Iuxta allegoriam mihi uidetur illa secta, ducem pubertatis relinquere, & oblita uidetur pacti Dei, quæ noua concepta opinione, fidem relinquit, per quam Christo copulata fuerat in baptisate, contemnens pactum & fœdus, quod sub duobus aut tribus testibus iniuit Sed huius infœlicis mulieris, infœlix est exitus nam recta in perditionem tendit ipsa, una cum his qui ingrediuntur ad eam

C **INCLINATA** est ad mortem domus eius, & ad inferos semitæ ipsius
Hebr Cum declinauerit ad mortem domus eius, & ad mortuos, uel gigantes, uia eius

D Relicta mariti sui domo, uidebatur splendida aliquas ædes adulteri ingressura, sed hallucinata est uehementer nam declinando à domo mariti, declinauit ad mortem, qua ueluti domo perpetua, mansura est & semitæ, per quas à fœdere Dei elapsa est, ad mortuos tendunt Aliter, declinauit ad mortem, qui declinauit ad domum illius & semitæ illæ, quæ ducunt ad domum illius mulieris, ducunt ad mortuos, siue gigantes (ut alij uolunt) & dæmones tortores intelliguntur, ut de æterna morte animæ fiat sermo. Sed cum crebra fiant homicidia ob insanos muliercularum amores, possumus ad tēporalem mortē locum referre nam causa exitit interitus & ruinæ totius familiæ

.. **INGREDIENTES** ad eam non reuertentur, nec apprehendent semitas
.. uitæ Hebr Omnes qui ingrediuntur ad eam, uel omnes qui rem habent cum
.. ea, non reuertentur, non apprehendent semitas uitæ, uel uiuentium

E Qui ad hanc impudicam mulierem, quæ reliquit thorum mariti, siue reuera adulteram intelligimus, siue sectam aliquam & doctrinam adulteram, non reuertentur Non solent reuerti per pœnitentiam, qui eam amplexi fuerint nam subuersi sunt huiusmodi, neque solent apprehendere uias uitæ, qui huius mulieris ingressi sunt semitas quæ ducunt ad mortem, nam paucos ex hæreticis pœnitentiam agere nouimus Nō reuerti, est raro difficultérque deserere siue sectam malignam, siue ardentes insanásque libidines, quæ excęcant corda fornicatorum, ut non nisi magna & rara gratia resipiscant

.. **VT** ambules in uia bona, & calles iustorum custodias

F Pendet sensus ex eo quod dixerat, intelligentia custodiet te ab us qui relinquunt uias re-ctas, & à muliere adultera *Vt ambules in uia bona*, siue in uia bonorum, ut in Hebræo legitur uirtutes & exempla patriarcharum & prophetarum intelligimus *Et iustorum semitas custodias* in quibus nullus est error, sed spes præmij, ut sequitur

.. **QVI** enim recti sunt, habitabunt in terra, & simplices permanebunt in ea

.. Hebr Nam recti habitabunt terram, & perfecti relinquentur in ea

Iuxta morem legis Mosaicæ, sub qua uixit author, loquitur Sic enim legimus, *Vt custodiatis uniuersa mandata, quæ ego præcipio uobis hodie & possitis introire & possidere terram, multoque in ea uiuatis tempore, Deut 11 à qua Cananæi peccatores fuerunt exterminati*

terminati Porro Iudæos ob peccata migrasse captiuos à terra, testatur historia rectos ue- G
ro & iustos, uel relictos fuisse in terra promissionis, uel in terra peregrinationis conola-
tionem accepisse quauis sub lege possessio terræ promittatur iustis Sub Euangelio ta-
men, cuius perfectio est omnibus renūciare, terram uiuentium intelligimus Beati mi-
tes, quoniam ipsi possidebūt terram mites inquam, qui solent esse obnoxij iniurijs, & à
iustis possessionibus expulsionem æquo animo tolerātes, neque sectantes lites, ipsi ma-
xime possidebunt terram uiuentium, a qua impij exterminabuntur, unde sequitur

- IMPII uero de terra perdentur, & qui inique agunt, auferentur ex ea. Heb H
- Sed impij à terra excidentur, & transgressores abradentur ab ea.

Secundus hic uersiculus cogit nos quodammodo, utrunque ad literam intelligere de
terra præsentē, a qua impij solēt excindi & abradi, non à terra uiuentium, quam nunquā
possederunt abradi, inquam, ut neque posterī eorum, neque nominis fama permaneat
sed perit memoria eorum cum sonitu, Psalm 9 Cōtra qui reliquerit agros propter me,
centuplum in præsentī accipiet, Matth 19 Quem sensum, si quis non recipiat, alterū se-
quatur, ut non de præsentē terra, sed uiuentium & futura intelligatur Nam id genus sup-
plicij Iudæis accidit, dispersis uidelicet per orbem, ut prædictum fuerat per Prophetas. I
Et manet omnes impios, qui tum fere auferuntur à terra, cum maxime uelint uiuere.

CAPVT TERTIVM

ILI MI, legem meam ne tradas obliuioni, & præcepta mea
custodiet cor tuum Nam longitudinem dierum, & annos
uitæ, & pacem addent tibi

Superiore capite à quibus malis eripiat sapientia, dictum est in hoc K
uero, quanta præmia conferat his, qui sapientiz sunt studiosi Ver-
ba sunt uel Salomōnis, uel sapientiz Legem & præcepta sua intelligit, quæ sequun-
tur, nempe misericordia & ueritas non deserant te quæ ut maiore studio amplectatur fi-
lius, præmia proponit, teneræ ætati maxime chara, uidelicet diuturnam & scelicem, siue
tranquillam uitam Tria nomina, Longitudinem dierū, annos uitæ, & pacem) sic distingunt
Hebræi ut longitudo dierum referatur ad præsentem uitā, quam iuxta naturæ periodum
fit impleturus annos uitæ ad seculū animorum, & æternæ uitæ sclicitatem pacem ad-
dent, quasi dicat, super pacem corporis, & animæ pacem addēt, nam non est ulla pax im- L
pijs, & ultra pacem in prosperis, addēt pacem in aduersis huius uitæ & pacem cum Deo
nam in additione multiplicem pacem significat Magna promittit, sed ea lege, ut legem
seruet non oscitanter, sed iugi memoria retineat, & non ore tenus, sed ex animo, & toto
affectu adimpleat præcepta) misericordiz & ueritatis, ut memoria referatur ad studium
& meditationem, & obseruatio ad opus

- MISERICORDIA & ueritas non deserant te, circunda eas gutturi tuo,
- scribe illas super tabulas cordis tui, inuenies gratiam & intellectum bonum, M
- in conspectu Dei & hominum Heb Misericordia & ueritas ne te derelin-
- quant, liga eas super guttura tua, scribe eas super tabulā cordis tui, & inue-
- nies gratiam & intellectum bonum, in oculis Dei & hominum.

Legem accepit Moyses in tabulis lapideis scriptam suam legem in tabulis cordis scribi
uult sapientia possunt uerba, liga & scribe, refertur ad misericordiam & ueritatem, uel ad
legem & præcepta. ut sit sensus, Misericordia & ueritas nō deserent te, si ligaueris legem
& præcepta mea super guttur tuum, & scribas ea super tabulam cordis tui Aliter, ut in-
telligamus legem misericordiz & ueritatis ligādā collo, & scribēdam in tabulis cordis.
Sapientus enim præceptū, de misericordia & ueritate. Collo ligari & tabulis cordis, uult
inscribi

A scribi Per ueritatem nostri interpretes confessionē fidei per misericordiam, opera intel- Cap 30
 ligunt Hebræi presius, per ueritatem officia debita proximo, quæ iure illi debentur per
 misericordiam officia quæ sponte & liberalitatis studio impendimus, intelligunt, unde
 Raab dixit exploratoribus, Facietis cum domo patris mei misericordiam, sicut ego feci
 uobiscum, & dabitis mihi signum ueritatis Iosue secundo **Q**uanuis in hoc loco melius
 quadrat ut misericordiam intelligamus non quamlibet, ut puta naturalem aut ciuilem,
 sed eam quæ ueritati, hoc est uerę religioni innititur Nam hæc sola est, quæ non homi-
 nibus tantum commendat iuuentutem, sed etiam Deo, qui sanam mentem & intelle-
B ctum bonum, talibus uirtutibus imperat, tãquam præmium incomparabile *Et inuenies*
gratiam) Sūt ex Hebræis qui legunt imperandi modo, quasi admoneret sapientia, ut per
 eas uirtutes daret operam, inuenire gratiam Apud Deum, ueritas nos cōmendat apud
 homines uero misericordia gratiam inimus, sed cum ex fauore hominum nōnunquam
 nascatur arrogantia, præceptum secundum de humilitate subicit sapientia, inquit

• **H A B E** fiduciã in domino ex toto corde tuo, & ne innitaris prudentiæ tuæ
 • In omnibus uis tuis cogita illum, (in Heb cognosce uel agnosce) & ipse di-
C riget gressus tuos ne sis sapiens apud te metipsum (Hebræum, in oculis tuis) ti-
 • me Deum, & recede à malo

Eodem spectant hi tres uersiculi, ostendentes quid soleant facere qui intellectum bonū
 à Deo accipiunt, nempe longe aliter, quã qui sapientia mundana tument Nam hi, in sua
 confidunt prudentia, suam iactant peritiã sed tu (inquit sapiēs) qui intellectum à Deo
 cognoscis te accepisse, fiduciam etiam habe in Deo Inter prima præcepta sapientiæ com-
 mēdatur humilitas, confidentia in Deo, quem semper ob oculos habere, illius implora-
 re opem, summa sapientia est propriæ uero inniti prudentiæ, summa stultitia **Q**uid
 enim habes (ut inquit Paulus) quod non accepisti? In oculis suis sapiens est, qui recte mo- 1 Cor 4.
D nentibus non obtemperat *In omnibus uis tuis, cogita illum*) uel, ut est in Hebræo, scito il-
 lum, hoc est agnosce illius beneficia, si quid prudēter agas, & agnosce illū dirigere gres-
 sus tuos, *Vt ne sis sapiens apud te metipsum*) in Hebræo, ne sis sapiens in oculis tuis totus lo-
 cus ad commendationem humilitatis spectat *Ti me Deum & recede à malo*) Si uis esse sa-
 piens, à principio sapientiæ incipias, nempe à amore Dei *time Deum & declina à malo*

• **S A N I T A S** quippe erit umbilico tuo, & irrigatio ossium tuorum *Heb.*
 • Sanitas erit umbilico tuo, & irrigatio uel succus ossibus tuis

Pendet à priori uersiculo, nempe timere Deū, & declinare à malo, erit sanitas umbilico
E tuo, & irrigatio ossibus tuis Iuxta simplicem sensum, uidetur umbilicum posuisse, (quod
 fit in medutullo corporis) pro uentriculo & aliis internis corporis partibus, in quibus sa-
 nitas corporis maxime spectatur ossa autem pro exterioribus, in quibus robur & uires
 consistunt Sanitas igitur umbilici, est totius corporis optima constitutio, quod ad tem-
 peraturam humorum spectat irrigatio ossium quibus nerui adherent, & omnium mem-
 brorum agilitas, & promptitudo ad opus tropicōs uero, interioris hominis uirtutes, &
 exteriora opera intelligimus, iuxta Dauidis planctum, Sana me quoniam conturbata
 sunt ossa mea, & anima mea turbata est ualde Similitudinem denique ad hunc mo- Psal 6.

F dum licet explicare ut sanitas uentriculi totum corpus reddit incolume, sic timor Dei
 refrenat concupiscentias & libidinem, quæ per umbilicum intelliguntur, & quæ sanita-
 ti animæ in iuuenibus maxime aduersantur Irrigat etiam ossa timor domini, hoc est
 omnia corporis membra reddit apta & agilia ad uirtutum opera

• **H O N O R A** dominum de tua substantia, & de primitiis omnium fru-
 • gum tuarum da pauperibus. Et implebuntur horrea tua saturitate, & uino
 • torcularia redundabunt *Heb* Honora dominum de diuitis tuis, & de pri-
 • mitis totius annonæ tuæ, & implebuntur horrea tua saturitate, & musto
 • torcularia,

Tua redundabunt, uel musto torcularia tua defluent, uel denique mustum torcularia au- **G**
 gebunt Hebræi תבואה substantiam, opes esse uolunt, quibus neque in uictu, neque in uesti-
 tu utimur תבואה fruges autem, quæ ex agris, uel prouentus qui ex pecoribus capiuntur,
 aut denique fructus qualescunque hæc omnia domini sunt beneficia, & ex illis, honor
 domino est referendus Et obseruandum est honorẽ Dei, non solum consistere in humi-
 litate confessionis, & cõfidentia in illius bonitate, de quibus supra dictum est, sed etiam
 in externo cultu, & rebus corporeis, quas à Deo accepimus, impendẽdus est honor Deo,
 id quod facere oportet quoties his rebus utimur, & quoties egenis opem porrigimus,
 non nostram, sed illius gloriam spectantes, qui præstat nobis omnia abunde ad fruendũ **H**
 Imo qui diuites œconomos suos esse uoluit, suorum uidelicet bonorum dispensatores
 Quod de primitiis additur, ad legem alludit, quæ non qualescunq, fruges, sed de primis
 fructibus domino, tẽplo, sacerdotibus, & leuitis, offerri iubet, Deut 26 exẽplo Abel, qui
 de grege pinguiora mactauit pecora, Gene 4 Et hodie in noua lege, presbyteri duplici
 honore digni habeantur, maxime qui laborant uerbo & doctrina, Timoth 5 Quos qui-
 cunque alit, quod Christi sint ministri, & dispensatores mysteriorum Dei, Deum de suis
 substantiis honorat. neque est quod quis timidus dispensator uereatur ne sibi deficient
 necessaria, uel ne ad egestatem liberalitate deueniat, præsertim ea liberalitate qua do- **I**
 mini honorem querit Imo hac uia augebis potius tua, solet enim Deus implere horrea,
 & augere incrementa frugum iustitæ 2 Corinth 9 eorum qui eleemosynas de iustis la-
 boribus in Dei laudem largiuntur Iuxta allegoriam, non solum ex caducis & exteriori-
 bus opibus, sed ex talentis animæ cœlitus collatis, liberali quadam dispensatione, & usu-
 ra distributis, quærenda est gloria domini, non nostra Sed reliqua sapientiæ præcepta
 prosequamur.

• **DISCIPLINAM** domini, fili mi, ne abucias, nec deficias cum ab eo **K**
 corripis quem enim diligit dominus corripit, & quasi pater in filio com-
 placet sibi Hebræi Disciplinam domini, fili mi, ne respuas, neque moleste fe-
 ras castigationem illius quem enim diligit dominus castigabit, & ut pater
 filium castigat, cui bene uolet, uel quem unice diligit.

Superius præceptum propriè ad ditiores spectat, quibus nihil deest, sed hoc quod nunc
 tractamus magis ad eos pertinet, qui uel egestate uel quocunque damno præmuntur,
 quæ omnia inter flagella, siue castigationes domini, sunt connumeranda, quocunque
 modo, uel occasione nobis eueniant, ut Iobi exemplo docemur, qui in singulis malis à **L**
 Satana inflicis, siue per turmam Chaldæorum, siue denique per uim uentorum, tole-
 rantia armatus, consolationem accepit inquit, Dominus dedit, dominus abstulit sic
 in hoc loco sub castigationis nomine, omnia genera morborum, siue quodcunque ma-
 lum huius corporis & temporis, intelligamus quæ omnia dum uelut è manu domini
 potrecta accipimus, æquo animo feremus, ut inquit Paulus, Hebr. 12 Quem enim dili-
 git dominus, castigat flagellat omnem filium quem recipit In multis offendimus om-
 nes, Iaco 3 Ingratum est fere mortaliũ genus, creatoris sui facile obliuiscitur, dum pro-
 speritate huius mundi gaudet, cui morbo remedium quærens pius pater, filium ingra- **M**
 tum ad se reuocat, dum nunc egestate, nunc morborum & ægritudinum uarietate, nunc
 alius quibuscunque afflictionibus castigat quæ omnia, Diligentibus Deum, cooperatur
 in bonum, Roma 8 & ex magna Dei misericordia proueniunt, ac ex paterno plane affe-
 ctu, ne cum hoc mundo damnemur 1 Corinth 11 ne igitur murmures aut despondeas
 animam, à domino castigatus Notandum est uerbum Hebræum תבונה, unde descendit
 nomen תבונה disciplina, utrunque significare, erudire scilicet & castigare, utruque enim
 ex æquo ad patrem amantem spectat neque cum uulgo putes felicitatem consistere
 in prosperitate huius uitæ, in qua difficile est Deum, ut oportet, cognoscere & honorare,
 sed potius in Dei castigatione & uexatione, quæ intellectum solet dare, & cognitionem
 Dei, quibus in rebus magna est felicitas. unde sequitur

A BEATVS homo qui inuenit sapientiam, & qui affluit prudentia melior *Cap. 3.*
 • est acquisitio eius negotiatione auri & argenti, primi & purissimi fructus
 • eius preciosior est cunctis opibus, & omnia quæ desiderantur huic non ua-
 • lent comparari *Heb* Beatus qui inuenit sapientiam, & homo qui educet
 • intelligentiam nam melior est negotiatio illius, negotiatione argenti, &
 • quàm aurum purissimū prouentus illius preciosior est unionibus, & omnia
 • à te desiderata non æquabunt eam.

B Post præcepta quæ nos ad diuinam sapientiam erudiunt, illius laudes decantat sapiens,
 ut quæ sola homines fœlices possit reddere, non huius mundi splendor, non opes quas
 magno studio quæruni multi, putantes se hac ratione fore fœlices, & in otia tuta rece-
 dere Verum soli fœlices euadunt hi, qui prædictis instructi uirtutibus, pietatis operibus
 Dei gloriam quæruni, qui æquis animis aduersa tolerant, tanquam patris disciplinam
 amplectentes, tales sapientiam inueniunt, Dei uidelicet filium, qui pulsantibus aperit,
 Luc 11. Imò claustra cordis nostri pulsæ, & introrūti cupit, Apocal 3 Solus igitur bea-
 tus, qui talem hospitem habet, hic affluet prudentia, siue (ut in Hebræo est) hic intelligē-
 tiam proferet de thesauro suo, & egregium prouentum suæ sapientiz ostendet cui col-
 lata mercatura seu negotiatio, qua argentum coaceruatur & aurum, quamlibet fulgens
 nihili æstimari debet est ipsis unionibus, regum delicias preciosior hæc sapientia marga-
 rita preciosa, qua inuenta negotiator Euangelicus uendit omnia quæ habet, & emit eam.
 Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te, inquit prudens negotiator deniq, quic- *Matt. 19.*
 quid optabile, quicquid desiderabile excogitari potest, huic sapientiz collatum sordescit
 momentanea enim sunt argentum & aurum, neque uitam prolongare possunt posses-
 sorum, imò nec febriculam quidē sanare, ut inquit ille, Non æris aceruus aut auri, ægro

D LONGITUDO dierum in dexterâ eius, & in sinistra eius diuitiæ & glo-
 ria. Via eius, uia pulchræ, & omnes semitæ eius pacificæ Lignum uitæ est us-
 qui apprehenderint eam & qui tenuerint eam, beati.

Ne putes sapientiam de qua loquimur, ullius rei esse indigam, nouit quid humana indi-
 geat infirmitas, iam in promptu habet quod quæris Mortem times, uitam perennem ex-
 optas, in dextra sua longitudinem dierum habet Qui uiuit & credit in me, non morietur
 in æternum, Ioan 11 Immortalis est, mortem superauit. immortalis dextra, immorta-

E litatem porrigit Quod si interim opes & gloriam quæras, sinistram extentam considera:
 quæ populo Israelitico terram lacte & melle manantem largita est, insigni honore eam
 prouinciam afficiens, cum nō esset alia natio sub cælo, quæ haberet Deos suos appropin-
 quantes sibi, sicut Deus noster adest nobis, inquit Moyse Deuter 4 In Christo sapientia
 patris, per sinistram, humanitatem possumus intelligere, qua incredibili honore ge-
 nus humanum affecit, eam collocans ad dexterâ Dei, in quo sunt omnes thesauri scienti-
 zæ & sapientiz absconditi, Collossen 2 Aliter, dextram & sinistram, euangelium intel-
 ligimus & legem Licet in dextra, cælestia præmia in sinistra, temporalia intelligere,

F quæ nemo nisi sapientia diuina porrigente recipit, dicente eadem Per me reges regnât,
 Prouerb 9 Quæ Hebræorum commentarij habent de lege Mosaica, quam sapientiam
 appellatam putant in hoc loco & de dextra, quæ sit uera ex amore obseruatio legis &
 sinistra obseruatio qualiscunque pro præmio temporali, nobis parum arrident Ceterum
 nostræ, hoc est Christianæ sapientiz, quàm sint uia pulchræ, quæ ad lucem perducunt,
 & semitæ, quibus pacem assequimur, quam mundus dare non potest, nemini dubiū esse
 puto, qui exitum non exordia rerum considerat Alioqui arcta est uia quæ ducit ad ui-
 tam uia sapientū sunt præcepta euangelica, iugum uidelicet suauis & onus leue, Mat. 11
 Quod maculas & sordes omnes delet, unde in Hebræo habetur *וינין וצדק* uia amœnita-
 tis, siue suauitatis, pristinam pulchritudinem, quam in Adam perdidimus, restituentes,

aut angelicam potius, neque enim Adam ex ligno uitæ immortalitatem est assequutus, **G**
 sed quotquot Christum uia fide tenēt, ex ligno uitæ comedunt, præsertim qui perseue-
 rauerit usque ad finem, nam hic saluus erit *Qui apprehenderint eam, beati*) Hebr Fulcien-
 tes eam, tenentes aut sustentantes eam, beatus, uel beatitudine donatus, sup erit unus-
 quisque, eorum qui sustinet Et ne quis putet eum de terrena aliqua sapientia loqui, aut
 Mosaiica lege, ut illi uolunt, quæ sequuntur uideamus.

• **DOMINVS** sapientia fundauit terram, stabiliuit cælos prudentia sapien-
 tia illius eruperunt abyssi, & nubes rore concresecunt. *Heb Dominus sapien-* **H**
 • tia fundauit terram, stabiliens cælos per intelligentiam per scientiam illius,
 • rupti sunt abyssi, & nubes stillabunt rorem

Magnas laudes sapientiz audiisti, audi maiores, quo magis in illius amorem accenda-
 ris Nō est res humanitus inuēta ut philosophi putauerunt, qui ex suis præceptis sapien-
 tiam pendere existimabant, & humana industria comparari posse Sapientia, de qua tra-
 ctamus, ipso mundo longe est antiquior, ut puta per quam iacta sunt ipsius fundamenta.
 Mirum in modum disposuit cælos intelligentia. nam uerbum *קיו* ratione coniugatio-
 nis Hebraicæ plus aliquid significat quam parauit, uel stabiliuit Absolutè per terram
 omnia elementa, & quæcunque hac mundi parte inferiōre proueniūt intelligimus, quo-
 rum terra ueluti fundamentum inferius collocatur ineffabili sapientia ut nunquam de
 suo moueret loco, ne concusso fundamento corruere uideretur reliquum ædificij Cælos
 autem sic disposuit, ut in perpetuo motu nullam neque lassitudinem, neque diminutio-
 nem aut dissolutionem paterentur, sed perenni quadam uirtute ubertatem in hæc infe-
 riora transfunderent, neque unquam distillare aut influere cessarent. Dei scientia (quæ
 à sapiētia nō est diuersa) rupti sunt abyssi ob concaua terræ loca, quibus aquæ, quæ alio-
 qui superficiem terræ tegerent, sunt receptæ, quo liceret etiam homini, & ceteris animā-
 tibus uiuere, dicente Deo, *Cōgregentur aquæ in locum unū, & appareat arida*, Genes. **K**
 hoc Dei duntaxat sapientia esse factum, coguntur philosophi confiteri, ut qui non igno-
 rant aquæ naturam esse, uniuersam terram tegere, ut aeris naturæ est, uniuersam aquam
 circuire Sed scientia sapientissima Cæli subinde distillare solent rorem, ne terra humo-
 re destituta sterlis remaneat Alij per abyssos, intelligunt ingentia flumina, quæ passim
 per orbem erumpunt Alij abyssos intelligūt, quos in submersione orbis, nouo quodam
 impetu, uoluit Deus erumpere Quod si constat ista non potuisse fieri nisi per Dei sapiē-
 tiam, per hæc opera usque adeo magna & stupenda, usque adeo firma & solida, cogi-
 ta quàm magna sit hæc sapientia, per quam facta sunt, quo facilius illius amore capiaris, **L**
 & caue ne ulla persuasione humana ducaris, ut credas hæc quæ uides corpora cælestia
 aliunde habuisse principium, sed reuera habuisse principium à sapientia, ut sequitur.

• **FILII MI**, ne effluant hæc ab oculis tuis, custodi legem meam atque confi-
 • lium meū *Heb Fili mi, ne recedant ab oculis tuis, custodi sapientiam & co-*
 • gitationem

Hanc de sapientia opinionem caue ne aliquando dimittas ab oculis mentis tuæ, sed di-
 missa uana sapientia, permanentem & stabilem sapientiam amplectere hoc enim signi-
 ficat uox *קיו*, quæ rursus hoc in loco repetitur, & quæ ab essendo, ut diximus, habet
 originem Nam in Hebræo, Custodi sapientiam, & cogitationem intelligimus dignam
 hac sapientia, omnia uidelicet per sapientiam esse creata uerum iuxta nostrum Inter-
 pretem *Custodi legem & cōsilium*) erit seusus custodi legem que tradit mundum à Deo
 creatum Et cōsilium meum quod est, ut quàm optime erga sapientiam sis affectus,
 eam uidelicet esse præferendam omnibus opibus, unionibus magis preciosam In pote-
 state illius uitæ longitudinem, gloriam & diuitias, & cetera quæ præcedens lectio conti-
 net huiusmodi inquam cogitationes si animo uoluas, magna assequeris, quæ sequens le-
 ctio complectitur

A ET ERIT uita animæ tuæ, & gratia faucibus tuis Tunc ambulabis fiducia- Cap 3
 cialiter in uia tua, & pes tuus non impinget. Si dormieris non timebis, quies-
 sces, & suavis erit somnus tuus Ne paucas repentino terrore, & irruentes tibi
 potentias impiorum Dominus enim erit in latere tuo, & custodiet pedem
 tuum ne capiaris *Heb* Lt erunt uita animæ tuæ & gratia gutturi tuo, tunc
 ambulabis cum fiducia uias tuas, & pes tuus non impinget Si dormieris
 non pauebis, imo dormies, & dulcis erit somnus tuus Nō timebis terrorem
B repentinum, neque desolationem impiorum (uel uastitatem ab impiis) cum
 uenerit Nam dominus erit fiducia tua, & seruabit pedem tuum ne capiatur.
 Prius numerauimus magna sapientiæ munera, quæ fortassis ad futuram uitam magis
 referri debent audi etiam quanta præsentis uitæ commoda amatoribus suis largitur sa-
 pientia securitatem sane magnam contra omnia huius uitæ pericula, & in primis ani-
 mæ sanitatem, & uitam, quæ sine sapientia omnino mortua est Vt animo igitur uiuas &
 intellectu, & non ueluti pecora hanc uitam transigas, Sapientiæ huius de qua loquimur
 munus est Quod in Hebræo legitur erunt uita, exponunt Hebræi, erit fides hæc, mundū
C uidelicet esse sapientia Dei conditum & prouidentia gubernatum, uita animæ tuæ, nam
 iustus ex fide uiuit *Et gratia faucibus tuis erit sapientia.*) Sensus est iuxta interpretationē
 similis loci, primo capite, torques collo tuo, hoc est, ut gratiam cōferre putatur torques
 aureus collo suspensus, sic amabilem uitæ ornatum confert sapientia uel gratia gutturi
 tuo, hoc est, uerbis tuis, quæ per guttur intelliguntur Denique erit sapientia uita ani-
 mæ tuæ, hoc est, alimentum & cibus quo uiuit anima tua Ego sum panis uiuus, qui de
 cælo descendit, & dat uitam mundo, cuius gustus per fidem, miram gratiam faucibus di-
 gne comedentium tribuit, quantam uero satis norunt, qui in mensa sapientiæ digne re-
D cumbunt Porro in huius uitæ periculis te securum reddet, siue domi mancas, siue per-
 egrè profectus uiam ignotam capias, qua solent multa aduersa timeri, at tibi ne tantil-
 lum quidem mali continget, imo ne leuissima quidem pedis offensio Nam angelis
 suis mandauit de te sapientia, ut custodiant te in omnibus uis tuis, nequando offendas
 ad lapidem pedem tuum, Psalm 90 Peregrini sumus in hac uita, & sine offensione pe-
 dum, hoc est affectuum, non ingredimur per uanitates huius mundi, nisi fide conditoris
 & prouidentia gubernatoris, quæ sapientia est patris, muniti Quod si cubitū ibis, quan-
 do hostes solent maxime uigilare, insidias struere, tibi quod paucas nihil erit imo secu-
 rus dormies, & securissimum somnum capies, custoditis uidelicet a sapientia, quam
E amplexus es A quocunq; igitur malo, quod siue uigilantibus, siue dormientibus, siue
 peregrè, siue domi agentibus euenire solet hominibus, te securum reddet sapientia Iux-
 ta altiore intellectum hæc nō tam de pedibus corporis & somno palpebrarum, quàm
 de uita uel morte sunt accipienda, aut si mauius de actiua uita & solitaria, quæ negotiis
 uacua somno comparatur Alicubi in scripturis, nempe Can 5 Ego dormio & cor meum
 uigilat, potest & ad somnum mortis referri, qui tranquillus & placidus futurus est his,
 qui in Dei sapientia spem habent, timentes Deum uidelicet, non eos qui occidunt cor-
F pus *Non timebis repentino terrore, & irruentes potentias impiorum*) hoc est, non timebis de-
 nique, ne ab his quæ mortalibus maxime horrenda occurrent, utputa ab hostili incur-
 sione & impiorum uolentia, quæ omnia uastare solent ferro & igni, quibus maxime
 consternuntur animi hominum ab his omnibus, inquam, securus eris sapientiæ innixus
 Cum dominus sit spes tua, te seruabit quis enim sperauit in domino, & derelictus est *Et
 custodiet pedem tuum ne capiaris,*) uel ne capiatur pes tuus, ut est in Hebræo Iuxta al-
 tiorem intellectum, in medio laqueorum transis, ut ait alius sapiens, & imprudentibus
 nobis quasi laquei tenduntur a demonibus, quibus pedes, hoc est affectus infirmorum,
 facile innectuntur, & repente magna uirtutum desolatio fit, & uastitas pudicitæ, & in-
 tegræ morum Post egregias sapientiæ laudes & magna præmia, quæ sapientia lar-
 gitur siue in hac uita, siue in futura, reuertitur sapiens ad id quod paulo superius incepe-

rat tractare, nempe misericordiae & ueritatis opera, quae in egentibus amicis, & alienis G
spectantur Primo quod ad egenos attinet subdit

- NOLI prohibere benefacere cum qui potest si uales, & ipse benefac *Heb*
- Ne prohibeas bonum ab eo, qui dominus illius est, cum sit fortitudo manus
- tuae ut facias

Ambiguus est Hebraeorum sermo, & multiplicem sensum admittit Aut enim rem alienam detinere prohibet, aut ne quis unquam alteri sit impedimento, quo minus sit beneficus aut denique ne ipse detineas egentis bonum, hoc est eleemosynam quae ad eum, H tanquam dominum illius, spectat quasi non nostra, sed pauperum sunt bona, quae illis largiri possumus & debemus unde sequitur in Hebraeo, Cum in uirtute manus tuae sit ad faciendum ut ad singulos priores sensus referatur, Si penes te sit alterius boni restitutio, si in tua potestate sit, egentium necessitati subuenire, siue quenquam impedire quo minus officium praestet Hunc uersiculum peculiariter ad subuentionem pauperum spectare uolunt interpretes Sublimior sensus est, si referatur ad doctrinam, ad rectam institutionem ignorantium, quibus ex officio debetur à doctioribus cibis animae, & talis doctrina quae unicuique maxime sit idonea, & quae ad singulos iure quodam pertinere potest, I ne margaritas porcis spargere uideamur, ut ait unus ex Hebraeorum magistris, uolens exprimere uim illius uocis *וְיִיָּגֵב* hoc est domini illius, supple beneficii Secunda pars misericordiae & beneficentiae ad charos & familiares amicos spectat, quibus nihil negare possumus

- NE dicas amico tuo uade, & reuertere, & cras dabo tibi, cum statim possis
- dare Ne moliaris amico tuo malum, cum ille in te habeat fiduciam *Heb.*
- Ne machineris malum contra amicum tuum, cum ipse habitet confidenter
- tecum

Quod ad amicos & charos sodales spectat, tantum abest ut quicquam illis deneges, K ut ne in crastinum quidem opem deferas, quam hodie postulant, si modo penes te fuerit praestare quod petitur Quauis ultimam particulam uersiculi, quidam referant ad primam ut sit sensus iuxta ueritatem Hebraeam Ne dixeris amico uade, & caetera. neque dixeris, est tibi, quasi contumelia afficiens cum qui petit, dum negas illum egerere ea re quam petit, in loco panis uidelicet lapidem porrigens, Lucæ undecimo Prima pars beneficentiae in amicum, est omnibus uiribus illius uotis annuere Secunda est, integram saltem seruare amicitiam, nihil amico indignum moliri, illius opinionem de te minime fallere, qui tecum una cohabitatur fretus fide & amicitia tua Praetereun- L dum non est, quendam ex Hebraeis secutum aliam significationem illius uerbi *וְתַחַרְתָּ* machineris, sensum uoluisse mitigari, quasi absurdum esset monere, ne quis malum machinetur in amicum, cum hoc tam longe absit ab amici officio, ut summam crudelitatem praeseferat, & proinde *וְתַחַרְתָּ* exponit non moliri, ut D Hierony neque machinari, ut nos, sed suspicari quasi dicat, Ne habeas amicum, qui tecum habitat, suspectum alicuius mali, sed quemadmodum confidenter habitat tecum, ita tu habitabis cum illo cum fiducia, absque suspitione mala sequatur prudens lector, utram uelit lectionem, mihi prima non displicet Fideliter colendam amicitiam docet prouerbum M

- NE contendas aduersus hominem frustra, cum ipse tibi nihil mali fecerit
- *Heb* Ne contendas cum homine frustra, si non ingesserit tibi malum

Hec praecedentia misericordiae officia non possunt esse omnibus communia, uidelicet opibus aut doctrina quam plurimos iuuare quod sequitur ad omnes spectat, nempe neminem iniuria afficere hoc praecipuum caeteris multum dissimile uidetur Sunt ex nostris interpretibus qui ad fraternali correctionem referunt sensum Lyranus simpliciter intelligit, quasi bene habeat contendere, si iusta subsit causa & tamen sunt aliqui Hebraeorum interpretes, non nihil offensi hoc loco, quasi contrario praecipuum Mosaycis, Le-
uit.

- A** ubi legitur Non queras ultionē aut, ne memor sis iniuriz civium tuorum *Cap 3.*
Levit. 19.
 Hæbraicam ueritatem, Non ultionem sumes, neque seruabis odium filis populi tui.
 Quam in specie repugnantiam conantur aliqui tollere, dicentes hunc locum sic esse intelligendum uidelicet, non licere contendere neque litigare, nisi reddiderit tibi malum & iam qui transgressus est præceptū, Diliges proximū tuū sicut teipsum, pro iniurico habendus est, & talem licet odio habere, sed in longe alium sensum, & meo iudicio magis primum, uertunt alij Hebræorum magistri, non litigabis neque facias malum alicui gratis, uel sine causa si non, supple ita feceris, rependet malum, & ulciscetur se & hæc est usitatissima huius linguæ phrasis, ut ante hanc particulam *לֹא אֶעֱשֶׂה לְךָ רָע*, si non, intelligatur aliquid, ut in iuramenti formam redigatur sermo, ut uerbi gratia, mentiar, mihi ne credas, aut aliquid huiusmodi. sensus tandem erit, sim mendax, nisi repēdat tibi malum & hæc germana huius loci interpretatio esse uidetur Sequitur

NE æmuleris hominem iniustum, nec imiteris uias eius Quia abominatio domini, omnis illusor, & cum simplicibus sermocinatio eius Aegestas à domino in domo impij, habitacula autem iustorum benedicentur Ipse deludet illusores, & mansuetis dabit gratiam Gloriam sapientes possidebunt, stultorum exultatio ignominia *Heb* Ne æmuleris uirum iniquum, neque elegeris ullas uias illius Nam abominatio est domini, peruersus & cum re-ctis secretum eius Maledictio domini in domo impij, & habitationi iustorum benedicet Nonne cum illusoribus ipse illudet, & mansuetis dabit gratiam? Gloriam sapientes possidebunt, & stulti exaltant ignominiam

Post prolixam admonitionem quæ filium suum instruxit sapiens, de uariis sapientiz & misericordiz officis, quæ bonis & malis, amicis & inimicis præstare oportet, quo maiori studio aurem accommodemus, cum non impune euasurum, qui huiusmodi officia negligit, ostendit, inquit, Ne æmuleris hominem iniustum & oppressorem, qui rapinis pro tempore ditescunt, qui imperitis & uulgo fortunati habentur, cum illis omnia ex animi sententia succedunt Caue tamen ne huiusmodi uelis imitari, neque eligas omnes uias eorum, hoc est, ne similis illis esse uelis, neque socium te adiungas uis illorum & moribus Successus & prosperitas ista non est à domino Nam dominus execratur & abominatur hanc, quam uulgus fœlicitatem putat Execratur, inquam, omnem peruersum, siue declinantem à lege, quæ recta est Et quanuis iudicia Dei sint inscrutabilia, tamen cum simplicibus sermocinatio eius *Heb* Cum re-ctis secretum eius, hoc secretum, est re-ctis notum, nempe non idcirco gratum esse hominē peruersum, quòd prosperitate gaudeat, neque statim puniatur imo tanto magis execrabile esse iudicio Dei, quāto fœlicior mundo apparet Neque enim est Dei benedictio, copia rerum male parata, sed ut sequitur in cōtextu, maledictio Dei est in domo impij, tametsi prospera fortuna interim fruatur Non solum familia, sed etiam conscientiz domus, quæ nullum fructum boni operis gignit, maledicta est ut inquit Paulus, Infidelibus nihil est mundū, sed inquinatz sunt eorum & mens & conscientia, ad Tit 1 Contrà habitationē iustorum benedicere solet dominus, qui ipsa est iustitia, & unicuiq, (ut inquit Dauid) reddit iuxta opera sua Vnde sequitur, Cum illusoribus ipse illudet, dum per irrisionē aut per iocum aliena rapiunt, & rapinis ditescunt, dominus subsannabit eos, uel facillime puniēdo, uel irridendos hominibus proponens, ut qui nihil poterunt contra illius potentiam, neque diutius pauperes opprimere, quā à domino permittantur, sed humilibus & mansuetis, qui iniquorum uolentis sunt obnoxij gratiam copiosam & cælestia dona largiri solet, quæ præsentibus rebus collata, centupli rationem habent Idcirco amplexanda est sapientia non sequendæ uia impiorum, per illam enim gloriam assequeris, per has autem ignominia *Gloriam,* inquit, *sapientes possidebunt,* uel pro hæreditate capient potius, hoc est non ad momentum temporis, sed iure hæreditario *Stultorum exaltatio ignominia uel,*

ut est in Hebræo, stulti extollunt ignominia, uel (supple uirum) ignominiosum. & iuxta G
 idiomata & phrasim Hebræam, non dicit stulti extollunt, sed stultorum unusquisque ex-
 tollit, & laudat uirum ignominia dignum

CAPVT QVARTVM

VT erudite traditum est à pluribus, primus gradus est ad pietatem & sapientiam, ex
 animo uelle esse pium & sapientem & ideo sapientie præcepta tradēs Salomon, sub-
 inde hortatur iuentutem ad studium & amorem sapientie, non ignarus quantum ag- H
 grauatur animam corpus quod corrumpitur, quam faciles, quam procliuēs sint ad malum,
 sensus & cogitatio humani cordis ab adulescentia sua Iuentutem ad meliorē mentem
 reuocare, & sapientie imaginem ante oculos depingere uehementer conatur, cuius pul-
 chritudinem, ut inquit Plato, si oculis contemplari liceret, uilesceret facile aliarum re-
 rum quamlibet amœnus aspectus Atqui ut facilius studium sapientie & amorem per-
 suadeat, seipsum exemplum proponit, inquit

AUDITE filij disciplinam patris, attendite ut sciatis intelli- I
 gētiam Donum bonum tribuam uobis, legem meam ne re-
 linquatis Nam & ego filius fui patris mei, tenellus & unicus
 ante matrem meam Et docebat me, atque dicebat, suscipiat
 uerba mea cor tuum, obserua præcepta mea & uiues Posside
 sapientiam, posside prudentiam, ne obliuiscaris, neque declines a uerbis oris
 mei, neque dimittas eam Dilige eam & conseruabit te Hebr Audite filij, di-
 disciplinam patris, & attendite ad cognoscendam intelligentiam, cum doctri-
 nam bonam dederim uobis, legem meam ne deseratis Fui equidem filius pa K
 tri meo, tenellus & unicus coram matre mea Et cum doceret me, dixit mi-
 hi, fulciet uerba mea cor tuum, serua præcepta mea & uiues Compara sapiē-
 tiam, compara intelligentiam, neque tradas obliuioni uerba mea, neque de-
 declines à uerbis oris mei Ne dimittas eam & custodiet te, ama eam & ser-
 uabit te

Prius filium suū docuit (inquit Aben Hezra, hoc in loco alienos & iuentutem omnē, ut
 pater pro maiore iuxta idioma Hebræorum capiatur & secundū Rabbinos, admonitio L
 est ad legem Mosaicam diligenter auscultandam. *Audite filij disciplinam patris*) æterni,
 & auscultate ad sciēdum intelligentiam legis, non solum iuxta literam, sed iuxta altiorē
 sensum, quam cabulā uocāt Hebræi, & quā Moysen in monte accepisse credunt, sed lite-
 ris nō mādasse, imō ueluti per manus à maioribus semper ad minores peruenisse Quod
 sequitur, Donū bonū dedi uobis, קבל donū uel acceptio uerti potest, doctrina etiā alicu-
 bi uertitur, ut superius ostēdimus Et secundū Hebræos, uerba sunt Dei causam reddē-
 tis, quare debeant auscultare nempe quod sana & salubris sit doctrina legis, & proinde M
 relinquēda non est mihi magis arridet ut accipiantur uerba Salomonis, *Donum bonum*
dedi (ut est in Hebræo) *uobis*,) doctrinam bonam dedi uobis, & refertur ad doctrinam se-
 quentem, ut sit præteritum pro futuro Et ne quis existimet eum præceptorem pa-
 rum idoneum, aut ignarum, ostendit se à sapientissimo rege Dauide didicisse, &
 hoc statim à pueritia, quæ est ætas magis docilis Et proinde malle uertere par-
 ticulam ו, non per rationalem particulam nam, sed per aduerbium quando, uel
 cum, & in hoc sensu frequenter accipitur in scripturis Et erit sensus, Cum essem fi-
 lius, hoc est paruus apud patrem, uel in ædibus paternis, & cum essem tener, hoc
 est in deliciis, ac si essem unicus filius apud matrem meam, & tunc statim docuit
 me pater (nam iuxta proprietatem sermonis Hebraici, qui genere distinguit perso-
 nas in

A nas in uerbis, non potest aliò referri quàm ad patrem) docuit me pater statim in tenera ztate, & dixit mihi, Suscipiat uerba mea cor tuum , hoc est, memoria tua retineat uerba. Quod si iuxta usitaram significauonem capiatur uerbum Hebræū **קָנַת**, quod fulcire uel sustentare significat , erit sensus , Sustainet uerba mea cor tuum eritque anallage Hebræis familiaris, qua casum pro casu ponunt ut, misit in ignem sanctuarium tuum, promisit ignem in sanctuarium tuum sic, fulciet uerba mea cor tuum , pro fulciet uerba mea cor tuum tenerum & fluctuans uel , iuxta alium Hebraismum frequentissimum, fulciet uerba , hoc est unumquodque ex uerbis meis fulciet cor tuum *Obserua præcepta mea* **קָנַת** uel,) pro uiues nam frequentissimū est in hac lingua, ut imperatiuus ponatur pro futuro sic enim exponit David Kimhi illum locum, Crescite & multiplicamini, crescit & multiplicabimini est, inquit, benedictio non præceptum nam quorsum erat brutis animantibus præceptū dare, aut arboribus, & plantis? Hoc in loco fuerit operæ precium admonere lectorem , quod etiam superius fecimus, Hebræos hunc locum & similia referre ad populum Israeliticū, qui ueluti tenellus & unicus Dei filius, statim post egressum ab Aegypto, legem accepit, uelut in pueritia De qua lege totum hunc locum intelligunt, intelligunt inquam, per obseruationē legis se uitam assequi, & eius acquisitionē omnibus rebus esse præponendam Nos multo rectius Dei patris sapientiam, quam in Christo & euangelica doctrina tenemus relucens, intelligimus uelut margaritam, cuius gratia euangelicus negociator uadit , & uendit omnia quæ habet, & emit eam atque possidet Et huic sensui plurimum fauet contextus Hebræus, in quo habemus uerbum **קָנַת** quod emere & possidere significat si utrāque significationē intelligamus Eme & posside sapientiam, plenior erit sensus, & sapiente Salomone magis dignus, & pendet ex priore uersiculo, Serua præcepta mea, ut sint uerba Salomonis, iuxta simplicē sensum, legis iuxta Hebræorum magistros aliquot, aut denique Christi & euangelij iuxta sublimiorem sensum & uiues, quoniam iustitiam quæ ex lege est, qui fecerit homo, uiuet in ea Et Christus in euangelio , Hoc fac & uiues . Si uis ad uitam ingredi , serua mandata Luc 10

PRINCIPIVM sapientie possidere sapientiam, & in omni possessione tua posside intelligentiam

Sensus prouerbij est, Sapientie primam curam habendam, & non ut inquit ille, querenda pecunia primum est, Virtus post nummos & uerbum **קָנַת**, cū comparare & possidere significat, hic melius uertitur, Compara uel eme cui ni fallor alludit parabola euangelica prius citata quasi dicat, Multi impendunt sedulam operam opibus comparandis, &

E alius rebus uanis, tu te totum, & primo impende sapientie acquirendæ Et quanuis donū sit altissimi, ut alibi inquit , tamen socordibus non datur , sed eos qui ad fores eius uigilant, foelices efficit. non solū autē ante alias possessiones acquire sapientiā, quam Solomō rebus omnibus prætulit, sed *in omni possessione posside intelligentiam,*) ut nihil uel possidere uelis, uel discere, quod ab intelligentia fuerit alienum Qui sunt oculatiores ex Hebræis, alios duos sensus huius uersiculi eliciunt: quorum prior hic est Antequam studio sapientie indulgeas & contemplationi , ut nostri loquuntur , quæ in cognitione consistit, da operam ut sapientiam illam quæ in moribus & integritate uitæ consistit, acquiras. **F** *Et in omni poss*) hoc est, etiam si omnes possessiones tuæ essent impendendæ in acquisitione intelligentie & sanæ doctrinæ, tamen ne cuncteris, sed posside eam Alius sensus est, In principio sapientie posside, & discere sapientiam ab aliis iuxta illud Iaco Sit omnis homo uelox ad audiendum, & postea eris magis idoneus, ut res omnes cum intelligentia & prudenter tractes , & tu opte ingenio intelligentiam augebis

ARRIPE illam & exaltabit te , & gloriaberis ab illa cum illam fueris amplexatus Dabit capiti tuo augmenta gratiarū, & corona inclita proteget te. **Hebr** Exalta eam, & exaltabit te, honorabit te cum eam fueris amplexus. Dabit capiti tuo multiplicem gratiam, & coronam ornatus dabit tibi

Pendet à præcedente uersiculo, Ne cūcteris quamlibet magnos uel labores, uel sumptus G in acquirenda sapientia impendere nam uices rependet tibi cum fœnore, summis honoribus honorabilē te faciet, si exaltaueris eam Sic enim fere exponunt hoc uerbum Hebræi מלסלה exalta eam Aben Hezra exponit hunc locum per alium locum, Psalm 68 מללו לרוכב, quo in loco iuxta Septuaginta legimus, Iter facite ei qui ascendit super occasum Et quanuis hoc uerbum uideatur aliquibus Hebræorum magistris multa significare, tamen iuxta Dauid Kimhi, eleuare significat ubique, & fere intelligitur, uel etiam exprimitur, uia, ut Esa. 62 מללו היםילה nos legimus, planū facite iter, sed potius cumulate, & altiore facite uiam significat uiam sternere uel aggerem & cumulum iacere, consentiētibus septuaginta qui hoc in loco legūt, *ἄδιχα ἐπίκασσον ἑω ἡλίου ἕως ἡσπέρου*. Aggeribus circunda illam & iuxta hūc sensum exponunt hunc locum Hebræi aliquot, nominatim Leui Bengerson Si iter facias sapientiæ, & incedas assidue in lege, honorem tibi conciliabit Aliter, ut intelligantur omnia hæc esse uerba Dauidis, ad Salomonem filium suum dicentis, Sterne iter sapientiæ, & fac expeditam & sublimem uiam, ut possit facile uagari per regnum tuū, & ipsa exaltabit te Quod in Salomone uerissimum fuisse ex illius historia nouimus, qui inter reges, maximos honores est assequutus, quod posthabitis alijs rebus omnibus sapientiā postulauit, qua Dei populum regeret Et sapientiā, iuxta ea quæ sequuntur in textu nostro, Dedit capiti illius, tanquam dignissimæ totius corporis parti, additionem gratiæ coronam præterea decoris dedit ei sapientiā Et hæc iuxta eos, qui intelligunt Salomonē hætenus recitasse patris sui Dauidis uerba quæ sequuntur haud multum dissimilia prioribus, Salomonis sunt præcepta

AUDI fili mi, & suscipe uerba mea, & multiplicentur tibi anni uitæ, uiam sapientiæ monstrabo, & ducam te per semitas æquitatis, quas cum ingressus fueris non arctabuntur gressus tui, & currens non habebis offendiculum. **Heb** Audi fili mi, & accipe uerba mea, & multi erunt anni uitæ tuæ, in uia sapientiæ docui te (ambulare) duxi te in semitis rectitudinis, cum ambulaueris non arctabitur gressus tuus, & si cucurreris, non impinges

Hoc in loco uidetur Salomon, postquam narrauit patris sui admonitionem, sic hortari ad studium sapientiæ, ut eum factis impiorum conferat probitatem, huius beneficia, & improbitatis difficultatem amplificans, ut urgentissima sit admonitio, in condemnationem stultitiæ humanæ Homines uidelicet ad sapientiā & intelligentiam natos, tot labores & ærumnas sustinere ut impie uiuāt, & recusare per uiam uirtutis incedere, quæ dum sit amena & iucunda, ad maximos perducit honores Haud dissimilia sunt, quæ præ manibus habemus, uis quæ prius exposuimus Quanta pericula morum emineant iuuentuti, probe nouit uir prudētissimus idcirco non cessat uarijs monitionibus & exemplis eadem inculcare Nempe ut filius quem informādū suscepit, illius uerba & saluberrimam doctrinam amplexando, malorum hominum improbitatem & exempla pessima subterfugiat, Iterum, *Fili mi, audi & accipe uerba mea*) Beati qui audiūt uerbum Dei, & custodiunt illud, Luc II *Multi erunt anni uita tua*) Superius enim dictum est, in dextera sapientiæ esse longitudinem dierum, imò uitam perennem etiam in hoc seculo studijs uiuentibus, solet prolongari uita. Tene igitur illa uerba s. quibus ambulare in uia sapientiæ docui te: & duxi te, ambulare feci te in semitis rectis Vel pendet à præcedente uersiculo, ut sit sensus, *Multiplicabuntur tibi anni uitæ,*) in uia uel propter uiam sapientiæ quam docebo te: & per quam te deducam, ueluti manu apprehensum Si illa uerba inquam tenueris, cum ambulaueris non angustabitur gressus tuus, imo cures & non offendas, quasi dicat, ne uerearis capessere uiam uirtutis, quæ lata & expedita & facilis est affectis, quanuis imperitus uideatur arcta & plurimum impedita, iuxta id quod superius exposuimus, sed in hoc certamine constantia & robore opus est Nam difficile uidetur admodum prima statim facie iuuenibus, imo fragilitati humanæ, affectus cohibere, per arctam uiam cum paucis comitibus incedere, tot incitamentis & illecebris carnis alio trahentibus

A trahentibus, nempe à uirtutibus ad uitia, tot exempla malorum hominum proponuntur: *Cap 4.*
 proinde iterum atque iterum hortatur ne à uia disciplinae declinet ad uiam impiorum

TENE disciplinam, ne dimittas eam, custodi illam, quia illa est uita tua.
Heb Tene disciplinam, ne languescas, serua eam, nam ipsa est uita tuā.

Ne quis putet parui momenti quod agitur, subinde inculcat uitam in his præceptis consistere, & non esse temere dimittendam uiam disciplinae, per quam Hebræi legem Moisaicam suo more intelligunt, nos rectius euangelicam, à Dei sapientia qui Christus est, nobis traditam *פנין* apprehende, uerti poterat robustus esto, & ualidus, uel robur serua in disciplina, & ne fueris remissus, aut languidus nam magnum certamen sustines aduersus hæreticos & Epicureos, inquit quidam ex Hebræorum magistris super hunc locum, hoc est aduersus homines corruptos moribus ac doctrina neque enim solent huiusmodi minus conari quo in suam sectam pertrahant imperitos, quàm conatur sapiens sanam doctrinam instillare, dicens

NE delecteris in semitis impiorum, nec tibi placeat malorū uia Fuge ab ea, *C* ne transeas per eam, declina & desere eam Non enim dormiunt nisi cum malefecerint, & rapitur somnus ab eis nisi supplantauerint Comedunt panem impietatis, & uinum iniquitatis bibunt *Heb* In uiam improborum non uenies, neque incedas per uiam malorum Desere eam, ne transeas per eam, declina ab ea, & pertransi Non dormient nisi malefecerint, imo rapitur somnus eorum, nisi corruere fecerint (alios) comedunt enim panem iniquitatis, & uinum oppressionum bibunt.

D Per semitam impiorum, & malorum uiam, opiniones prauas, & mores corruptos, eorū qui male uiuunt, & peius credunt intelligimus A quorum consuetudine quàm procul abesse hortatur sapiens Primus gradus est non uenire ad semitam impiorum secundus est, nō perseuerare in uia eorum tertius deserere uel recedere procul ab ea. Sic enim interpretatur hoc uerbum *פנין* David Kimhi, & huic interpretationi quadrat quod sequitur, declina ab ea, & transi, iuxta Hebræum Non sine causa tot uerbis hortatur à malis hominibus esse fugiendum, sunt enim peiores quàm quisquam credat imo somno, pane, & uino, rebus ad sustentationem corporis maxime necessariis, nonnunquam præferunt malefaciendi studium Atqui utinam hoc nostro seculo, minorem huius rei haberemus experientiam passim reperias, quibus uel pane suauius est, & quouis nectare dulcius, imperitorum animis perniciosissima instillare dogmata atque illis studus crebras uigilias & in diem diuturnam impertiri Obseruandum est uerbum *פנין*, non ambulabis in uia malorum, posse exponi in alia significatione, nempe beare quem sensum exprimere uolens interpretes noster, nec tibi placeat, uertere ausus est: quasi dicat, neque sequere, neque foelicem putes eorum uitam, sed execrare potius Et ad hunc sensum exponi potest uerbum *פנין* id est, abominare eam, & execrabilem reputa. Quod sequitur, *Non dormient,* non solent dormire nisi malefecerint, uel uehemens studium indicat, & consuetudinem, quæ in naturam quodammodo uertitur quasi in malefaciendū summam uoluptatem habeant uel potius indicat eos non alia arte uiuere, quàm rapinis & latrocinis aut rerum aut animarum & huic sensui quadrat sequens uersiculus *Comedunt panem iniquitatis* quasi dicat, hinc uictum sibi parant & necessum habent noctu uigilare, & somnus rapitur ab eis) in Hebræo rapitur somnus eorum, uel subducit sese somnus eorum Potest ad amplificationem referri, quod dicit, panem comederunt impietatis, quasi eam habeant malefaciendi consuetudinem, ut in naturam sit uersa, & ea sola sese oblectent potest denique metaphoricè ad dogmata referri quasi dicat, uerbo Dei non pascuntur, sed mala doctrina, quasi pane & uino Et quod sequitur, cōtinenter & affirmatiue legendum est *nisi corruere fecerint*) aliquem, hoc est nisi prostrauerint

aliquem spoliandū, uel offendiculum posuerint alicui, quiescere nō possunt. Miserrimū G
genus hominū, qui ruina & perditione gaudēt aliena, & qui noctu & tenebris uictū sibi
parant Qui modus uiuendi præterquā quod impius sit, est etiā molestus Sublimiorem
sensum superius indicauius, nempe si per panem dogmata intelligantur, quæ sedulo
aliis propinare studēt hæretici. & iuxta hanc expositionem sequitur

• IVSTORVM autem semita quasi lux splendēs procedit & crescit usque
• ad perfectum diem Via impiorum tenebræ, nesciunt ubi corruant Hebr
• Semita iustorum uelut lux transiēs, & splēdens usque ad robur diei Via im- H
• piorum uelut caligo, non nouerunt in quod corruant, uel impingant

Velut lux diei quæ splendet mane, & paulatim procedens & lucens, uel augens lucem
usque ad meridiem talis est uita iustorum, qui de uirtute in uirtutem progredientes,
tandem eo perueniunt, ut de illis dicatur Tunc iusti fulgebunt tanquam sol Matth 13.
Via impiorum tenebræ,) Hebr tanquam caligo, & non uident malum in quod impin-
gunt Qui ambulat in tenebris nescit quo uadit, 1 Ioan 2 Per lucem legem intelligunt
Hebræi, nos Christum, qui est lux huius mundi, quem qui male agunt, fugiunt, ne-
que ueniunt ad lucem ne arguantur eorum opera. Contra uia iustorum qui in Chri-
stum credunt, in dies clarior scripturarum intelligentia procedit, uelut per speculum in
enigmate, donec tandem ad meridiem perueniatur, quæ uesperam nescit tunc enim
facie ad faciem cognoscam sicut & cognitus sum, Cor 13 Prouerbum significat uitam
studiosam esse expeditam, & sine periculo Malorum uero conuersationē, quæ iucunda
uidetur his qui nihil sapiunt præter carnem, esse amaram, periculis & offendiculis ple-
nam hoc enim significat quod dicit, Nesciunt ubi corruant quasi dicat, semper pericli-
tantur, & perditio eminet illis

• F I L I M I, ausculta sermones meos, & ad eloquia mea inclina aurem tuā. Q
• Ne recedāt ab oculis tuis, custodi ea in medio cordis tui Vita enim sunt in-
• uenientibus ea, & uniuersæ carni sanitas Hebr Fili mi, uerbis meis attende,
• & eloquiis meis inclina aurem tuam Ne effluant ab oculis tuis, observa ea
• in medio cordis tui Nam uita sunt inuenientibus ea, & uniuersæ carni
• illius sanitas.

Quanta difficultate sanā & salubrē doctrinā admittāt iuuenes, imo fragilitas humana, L
haud ignarus Salomon, crebras admonitiones admiscet, & ueluti somnolentos excitat
Et quoniā quæ dicturus est, uitā conferunt & sanitatē, (quæ duæ res opinione hominū
sunt maxime) maximopere sunt auscultanda Auriū oculorū & cordis fit mentio, quod
his tribus potissimum ad cognitionem perueniamus Quæ membra si malis artibus aut
dogmatibus sunt imbuta, salubrem doctrinam facile non admittunt audiendus est igitur
summo studio sapiens, & firma memoria ac sincero corde sunt retinenda illius præ-
cepta, si uel anima perpetuo uiuere, uel interim hac mortali carne ualere cupimus Pri-
mum est aures habere ad audiendum, secundum cauere ne effluant (sic enim in Hebræo M
legitur) ab oculis, hoc est crebra memoria ruminare oportet, & oculos mentis non de-
flectere ad huius uitæ illecebras, à quibus hæc præcepta reuocant, tu si alio cogitationes
& desideria trahas, statim uerba sapientiz obliuioni tradis Habeant præcipuum locum
inter cætera, quæ animo reuoluis, medio & dignissimo cordis loco seruentur, ut unde-
cūque insurgentes, & animum oppugnantes, cupidines malas repellant, ac claustris &
penetralibus procul eiciant quo uerba uitæ retinens in corde, cælestem uitam agas in
terris, quam corporis sanitas plerunque comitatur, & morbi carnis ex animi uitis fere
pullulant, dicente Christo Noli amplius peccare, ne quid deterius tibi contingat, Ioan 5.
Sed quæ tandem sunt illa uerba tanto studio audienda, sequens sermo declarat

A OMNI custodia serua cor tuum, quia ex ipso uita tua procedit. Remoue à te os prauum, & detrahentia labia sint procul a te Oculi tui recta uideant, & palpebræ tuæ præcedant gressus tuos Dige semitas pedibus tuis, & omnes uia tuæ stabilientur Ne declines ad dextram, neque ad sinistram, auerte pedem tuum à malo *Heb* Præ omni custodia, custodi cor tuum, nam ab ipso sunt exitus uitæ Remoue à te peruersitatem oris, & prauitatem labiorum faç procul à te Oculi tui in rectum prospiciant, & palpebræ tuæ incedant ante te Pondera semitam pedis tui, & omnes uia tuæ dirigentur

Et alia iuxta interpretem nostrum Hæc sunt uerba medio cordis, & imo pectore reponenda, in quibus, cordis, linguæ, oculorum, & pedum, magnam curam habendam esse significat Primū ex his uersiculis uertere possumus, in omni custodia, uel per omnē, ut litera **מ** mem, pro **ב** beth ponatur Sed melius, meo iudicio, litera **מ** mē cōparationē indicat. quasi dicat, Præ omnibus rebus, quas oculatissime seruare solemus, oportet cor & animam seruare, ne uel errore ullo inficiatur, uel ad uitia declinet Nam prauum est cor hominis, & inscrutabile, & suapte natura, nisi gratia dei præueniat, ad malum reuoluitur: undique obsessum facillime expugnatur ab aduersario, qui tanquam leo rugiens, circuit querens quem deuoret, 1 Pet 5 Porro quicquid est in hoc mūdo, aut est concupiscentia carnis, aut cōcupiscentia oculorum, aut superbia uitæ, 1 Ioan 2 Quæ omnia bellum gerunt aduersum nos, & animæ nostræ fores obsident, castrumque rationis expugnare conantur Vigilandū est igitur, nam nescimus qua hora fur uenturus sit, Matt 24. O si paulo diligentius cogitare uelimus, quanta pericula, quanta mala nobis immincant, & insidiantur animabus nostris Porro quam facile uincimur, quàm nullo negotio huc & illuc impellimur, in quanta peccatorum baratra sæpe detrudimur & collabimur, dum omnia potius meditamur quam salutem animæ, non sine causa à sapientissimo Salomone dictum esse uidebitur, *Omni custodia custodi cor tuum* ut à quo (ut est in Hebræo) exitus uitæ procedunt A corde, quod primum animatur iuxta Physicos, in reliquos sensus & partes corporis, uita defluit: & proinde nisi cōualescat cor, languescunt cætera membra *Quod in corpore fieri uidemus, idem in animo cogitare oportet, qui si capiatur ab illecebris, si captiuus ducatur quocunque genere uitiorum, de salute penitus desperatur nullam uirtutem, nullum opus bonum, ibi poteris expectare* Atque hactenus de custodia cordis, quæ ut facilior fiat, summa cura habenda est aliarum corporis partium, & in primis linguæ, oculorum, & pedum *Remoue a te os prauum*) quantum Hebræi exponant de ore nostro, quo peruersitatem loqui prohibemur, tamen de alieno intelligi potest, secundum Psalm 100 Detrahenti secreto proximo suo cum hoc non edebam, ueritas recta, falsitas peruersa, labia peruersitatis Locus non est dissimilis Paulino præcepto, Propter quod deponentes mendacium, loquimini ueritatem unusquisque cū proximo suo, & omnis sermo malus de ore uestro non procedat, Ephe quarto Et perfectus est uir qui non offendit in uerbo, Iaco 3 Nihil mobilius, nihil inconstantius lingua, Quis est homo qui uult uitam, & dies uidere bonos prohibeat linguam suam à malo, & labia sua non loquantur malum, Psalm 33 Hebræorum aliquot satis docte referunt custodiam cordis, ad custodiam animi, os uero rectum ad confessionem oris Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem, Roma. decimo Porro quòd sequitur, *Oculi tui è regione, uel in rectum prospiciant,*) ad uirtutis studium referunt, quæ inter duo extrema consistit, & priusquam opus aliquod aggrediaris circumstantias rerum, & actionum cognoscere oportet Oculus animæ iudiciū indicat, iuxta illud, Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit, Lucæ undecimo *Et palpebræ tuæ recte dirigant*) scilicet intuitum coram te eundem sensum habet, nempe syncerum in rebus habendum iudicium, ne quid in studio uirtutum, uel cursum remoretur, uel in diuersum trahat sed ut per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in authorem fidei, & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucē,

confusione contempta, atque in dextra sedis Dei sedit, Hebr duodecimo Hic tandem G oculos mentis dirigit recte, qui caelestium rerum amore, ex æquo prospera & aduersa huius mundi contemnit, ex hac sincera rerum æstimatione, & æquissimo oculorum intuitu, facile erit dirigere semitas, siue ut est in Hebræo, *librare gressus pedum*) affectionum pondera æquis bilanciis trutinare Pedes affectus indicare nemo ignorat, qui uel mediocriter in sacris literis uersatus est, qui ad uitam recte, uel secus gubernandam plurimum momenti habent trahit enim sua quenque uoluptas Monet igitur sapiens, ne affectibus nimium indulgeas Quod si nihil amplius quàm quod æquum est, & quod ratio mentis exigit, tribuas affectibus, omnes actionum & officiorum semitæ facile dirigetur **H** *Ne declines ad dextram neque ad sinistram*) hoc est, neque prosperis, neque aduersis rebus succumbas, uel neque amicorum studio, neque inimicorum odio, nimium tribuas His metaphoris sacræ scripturæ admodum familiaribus, habes saluberrimam sapientis doctrinam quæ cor, os & oculos, pedum denique gressus exornat, & in uirtutum semita ad destinatum scopum dirigit, hoc est, perfectam rerum diuinarum ac humanarum cognitionem, quam sapientiam etiam philosophi prophanæ, uocant tametsi illis desint oculi, quibus absq, omni obliquitate decernant & idcirco, Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, Roma Cum, quod uera sapientia dicat, non sicut Deum glorificauerunt Salomon igitur ab huiusmodi fucata sapientia filium suum reuocans, sub accommodatissimis legitimæ uxoris, & scorti metaphoris, in exordio capitis sequentis diligenter admonet, ne sapientia ingenua relicta, quæ fortasse iuuenili animo duruscula uideatur, adulterinam illam quamlibet blandam amplectatur nam fucata illa blandicies tandem ad perniciem tendit Sed ipsum Salomonem loquentem audiamus

CAPVT QVINTVM

Nlli mi, attende ad sapientiam meam, & prudentiæ meæ inclina aurem tuam, ut custodias cogitationes, & disciplinam labia tua conseruent *Heb* Ad custodiendas cogitationes, & scientiam labia tua seruabunt

Ad moralem philosophiam inuitat, cuius difficilis & morosus auditor est iuuenis, ut supra diximus, & proinde excitat auditores crebris huiusmodi clausulis, inquit *Fili mi, ad sapientiam meam attende*) in Hebræo non simpliciter dicit attende, sed cum emphasi, summo studio, & diligenter attende (energiam huiusmodi in Hebræo uerbo habemus) intelligentiæ meæ libenter aurem accommoda, cuius præcipua pars est, ut omni custodia animam serues à cogitationibus malis, & sapientiæ meæ repugnantibus Cogitationum prima habenda est ratio, & primo concipienda est in animo per prudentes cogitationes hæc sapientia, per quam Hebræi legem Moyfi intelligunt, nos euangelicam, cuius scientia, cogitationibus & labiis, hoc est fide & confessione seruanda est Aliter, sapientia Salomonis, & scientia recte intelligitur, quam partim audiuius, partim mox audiemus nam admonitio ad ea quæ sequuntur referenda uidetur, de muliere fallaci cauenda

NE INTENDERIS fallaciæ mulieris, fauus enim distillans labia metricis, & nitidius oleo guttur eius Nouissima autem illius amara quasi absynthium, & lingua eius acuta quasi gladius biceps Pedes eius descendunt in mortem, & ad inferos gressus eius penetrant Per semitam uitæ non ambulat, uagi sunt gressus eius, & inuestigabiles *Heb* Quauis fauum distillent labia alienæ, & oleo lenius sit palatum eius, tamen nouissimi eius amarum ut absynthium, acutum uelut gladius Pedes eius descendunt ad mortem,

A rem, ad infernū gressus qui eam sustentant. Viam uitæ forte ponderabis mo- Cap 5
 .. tæ sunt uia eius, non cognosces

Ex septuag non ex Hebræa ueritate sunt hæc uerba, nēpe, Ne intēderis fallacæ mulieris, *μη πειραξ φάνλη γυναικί* Qui ni fallor offensi hac particula rationali *μη*, nam Nam fa- uum distillant, cum nihil præcesserit cuius rationem redderet, aliquid suppleendum pu- tabāt. Nos non citra doctissimorum autoritatem aliter uertendo, nempe (quanuis di- stillent) uoluimus huic incōmodo occurrere, quanuis alioqui recte refertur hæc clausu-

B la, Nā labia alienæ distillabunt, ad id quod proxime præcessit, nempe, Labia tua sciētiam seruabunt, ne sup docipiaris blāditiis, nam labia alienæ & quæ sequuntur Per alienam cuius tam blāda sunt labia, ut uel fauo mellis cōparari possint, alij inanem & infrugife- ram philosophiam, alij hæresim, alij denique carnis illecebras intelligunt. Potest locus iuxta sensum historicum, de insano muliercularum amore & libidine, non inepte intel- ligi Hæc omnia sapiētia Dei uel ex diametro pugnant, quem in Salomone loquentem audimus, cū dicat, Attendite sapientia meæ, non deliciis carnis, nec uoluptatibus huius uitæ, non opibus cumulandis, non honoribus, quæ ex mundana sunt sapientia & carna-

C li quibus in rebus statim mira nonnunquam amœnitas offertur, quæ uideatur uel fauo, uel oleo, quod sine strepitu & stridore defluit, conferenda Quali diceret Salomon, Im- prudens iuuentus deliciis seduci solet, tu mi fili, exitus rerū, non initia perpende Omnia amœna, omnia iucunda nobis pollicetur caro cuius desideria si sequamur, postrema il- lius quouis absynthio amariora experiemur Fæces enim peccatorū, & uermem consciē- tiæ post mundanas uoluptates relinquit. *Lingua eius acuta uelut gladius bipes*) hoc est, ten- tationes sunt uehementes, quibus ad uoluptatem trahimur, quouis gladio utrinq, acu- to magis lacerant, ac cruentant animum, rebus impudicis & inhonestis deditum *Cuius pedes ad mortem properant*) Miserrima conditio eorum qui brutam & uoluptuariā agūt

D uitam, qui desideris & affectibus ueluti pedibus ad mortem animæ descendunt & qui sequuntur gressus huius mulieris a uera sapientia alienissimæ, ad infernum trahuntur, unā cum epulone euangelico, Luc. 16 qui cum nihil aliud quàm genio & carni indul- geret, extraneam mulierem, uidelicet amplexatus, sepultus est, & cætera Per semitā uitæ non ambulant, uiam arctam & parum tritam pedes carnis non frequentant, sed latam uiam quæ ducit ad perditionem *Vari sunt gressus eius*) uoluptatis & desideriorum car- naliū uarietatem, & inconstantiam significat Quod si cui magis arideat ista deflecte- re ad doctrinam arctā fide & sapientia euangelica alienam, quæ blanda solet esse, & Turcarum more multa carni tribuere, suo utatur quisque iudicio Vltimus ex his uerfi-

E culus longe aliter se habet in Hebræo, ut ex nostra uersione patet Abē Hezra putat ali- quid deesse ad plenū huius uersiculi sensum, & supplet ad hūc modū Semitā, n qua uita reponitur, si forte ponderaueris, ab illa semita moti sunt, qui sequuntur gressus illius ex- tranæ uel uia illius remota est ab illa uia uitæ, *non cognosces*) quasi dicat, nulla est si- militudo inter uiam uitæ, & uia huius alienæ Alius sic, Ne pōderaueris uias illius, quasi ex illis possis eligere semitam uitæ nam omnes uia illius mouēt (ut est in Hebræo) pro- ducunt ad mortem, & nihil habent commercij cum uita, neque poteris ex illis quicquā boni elicere Alij non ad externam mulierem, sed ad legem referunt, & ad uerā sapien-

F tiam Semitā uitæ, quā uera sapientia tradit, si forte pōderaueris, ut intelligas, uia illius motæ sunt, & longe à sensibus humanis absunt, neq, possunt priuato iudicio, & iuuenili animo ponderari neque cognosci Non cognosces quanuis ponderaueris, sed spiritu Dei opus est Neque uoluntate humana allata est aliquando prophetia, sed spiritu san- cto inspirati locuti sunt sancti homines, 2 Petri 1 Leui Bengersō sic, Si cogitaueris, & sic spes ut ponderes semitam uitæ, ut dirigaris ad eam, certe longe recedendum est à uis alienæ, quæ omnino remotæ sunt à uis uitæ, & non poteris scire illas hæc ille Locus est difficilis, ut in Hebræo habetur utcunque, sensus bene quadrat, si legantur hæc uerba, ne forte ponderes, uel si forte ponderaueris, per parenthesis & erit sensus, A semita ui- tæ (ne forte ponderaueris aut cogitaueris aliquid boni ex illis) uia huius externæ sunt re-

noce, non cognosces aliquid sup bonum uel honestum in illis, quantumuis dulcia & G
amena uideantur uerba illius, quibus ad mala pertrahuntur homines David Kimbi
per interrogationem, uel admirationem legendū putat & ad mulierem alienam refert
uerbum Hebræum *רחוק* quod est ambiguum, & uel secundæ uel tertiz personæ intelli
gitur Et erit sensus iuxta eum, Viam uitæ, num forte ponderabit^r quasi dicat, putas ne
fore, ut ponderet uel expendat gressus suos nequaquam, & cætera

• NVNC ergo fili mi audi me, & ne recedas à uerbis oris mei *לֹגֵהּ פֶּאֶר אֲבֵי עֵי*
• uiam tuā, & ne appropinques foribus domus eius. Ne des alienis honorem H
• tuum, & annos tuos crudeli Ne forte impleantur extranei uiribus tuis, &
• labores tui sint in domo aliena. uel, & substantiæ tuæ sint in ædibus alienis
• Heb Sed nunc filij audite me, & ne declinetis a uerbis oris mei Et ne propè
• accedas ad portam domus eius Ne forte dederis alienis honorem tuum, &
• annos tuos crudeli

Aequum est ut filij adhuc rerum imperiti patri obediāt, & à maioribus natu doctrinam
capiant Nullis igitur technis aut fraudibus uel blanditis illecti, recedatis à uerbis oris
mei, moneo iterum atque iterum, ut unusquisque uestrum quàm longe absit ab hac ex
tranea muliere, quæ cum sapientia nihil commercij habet siue externum hominem &

1 Cor 2 animale, qui non sapit quæ Dei sunt, intelligas, hoc est eam animæ portionem & po
tentiam, quam cum brutis habemus communem siue heresim, ut diximus, aut eam phi
losophiam quæ Dei sapientiæ aduersatur siue denique iuxta literam, mulierem adulte
ram, & impudicam, quæ iuuenibus maximam cladem uirtutis, & honestatis morum, so
let afferre De his omnibus ueluti malorum omnium una matre, & una extranea mu
liere licet intelligere quod dicitur, *Longe fac ab ea uiam tuā*) noli uel in publica platea, cū
aliena hac muliere incedere aut potius, quam plateam frequentare noueris eam, tu de
clina, tu per aliam quàm remotissimam incede, neque unquam ad fores illius accedas K

Multum est hac imbutum esse opinione iuuenem, usque adeo pestiferam, usque adeo
impudicam esse hanc mulierem, ueræ sapientiæ inimicā, ut obuiā habere, uel ædes illius
conspexisse sit nephas Neque enim aliud satis efficax remedium imperito iuueni adhi
beri potest, nisi ut quam longissime fugiat impudicam mulierem, & hæreticam prauit
tatem Fugite fornicationem, inquit Paul 1 Cor 6 ne uictus & succumbens carnis de
siderijs, dederis robur tuum, non rebus honestis, hoc est, non sapientiæ neque uirtutum
studijs, quibus ut incumberes, ingenij uires accepisti, sed has dotes alienis impertias, nō
domesticis quasi diceret, In paternis ædibus honorem es assecutus, & ingenij uires & L
corporis dotes, & animæ à pientissimo patre, qui egregiam substantiæ portionem tibi
largitus est, quam peregre profectus & luxuriose uiuendo, cum filio prodigo, & hoste
humani generis, uideris honorem tuum alienis, quantum in te est, largiri, patrem dede
core afficere Vel, alienis honorē dare, est honorem amittere, dum rebus uel hominibus
alienis à sapientia inferuis uel denique honorem in repub tibi debitum amittere, &
alijs facultatē occupandi præbere, dum relictis honestis artibus, meretricio uacas amo
ri, & annos tuos, hoc est iuuentutis tempus, quo nihil habes pretiosius, dare crudeli, hoc
est infensissimo humani generis inimico, dum uni ex ciuibus externæ ciuitatis adha
rens, ad filiquas porcorum adigeris Si simplicem literam malis sequi, intelligens Salo
monem suum filium deterrere ab illicitis mulierū amplexibus, sic habe Qui legitimo
coniugio contempto cum fornicaria uiuit, non legitimis liberis procreandis uires infu
mere uidetur, & preciosum tēpus quod suis educandis & erudiendis oportuerat impend
dere, totum crudelis mulieris imperio largitur suis ædibus uacuis relictis, omnes opes in
alienas cogitur transferre Nā sunt ex Hebræis, qui per annos opes, quas annis antea actis
cumulasti, aut uitam ipsam quam crudeli marito adulteræ cogitur dare, aut crudeli sen
tentiz iudicis, qui iuxta præscriptum legis adulteros condemnat atque ita tandem sera
penitentia ductus, quod doctrinam meam spreueris, ad hunc modum frustra conque
ri cogaris,

A n cogens, ut sequitur

- ET GEMAS** in nouissimis, quando consumpseris carnes tuas, & corpus Cap 5
 tutum Et dicas, cur detestatus sum disciplinam, & increpationibus non acquieuit cor meum nec audiui uocem docentium me, & magistris non inclinavi aurem meam. Pene fui in omni malo, in medio ecclesie & synagoga.
Heb Et rugias in nouissimis tuis, cum consumpta fuerit caro tua, & corpus tuum, & dicas quomodo odio habui disciplinam, & increpationem spreuit cor meum, & non audiui uocem doctorum meorum, neque inclinavi preceptoribus meis aurem meam? Parum aberat quo minus fuero in omni malo, in medio ecclesie & congregationis.

Quid superest, cum honore, uiribus & opibus te destitutum cernis, cum tempus tuum male collocatum, neque ullum ex laboribus fructum te consequutum esse uides, sed ad egestatem, ad inedia te redactum, imò consumptam esse ætatem, carnem emarcuisse, corpus effectum, uiribus destitutum, animam uirtutibus & bonis artibus ac sapientia penitus uacuam (quæ mala contingere solent his, qui iuuentutem luxu & libidine corrumpunt)

- C** Quid superest (inquam) nisi ut gemas in nouissimis, uel iuxta Hebræum, rugias, atque dicas, Cur detestatus sum disciplinam? Quare non obtemperavi optimi patris monitionibus? Quare disciplinam exosam habui, sequutus mulierem extraneam? Quare nolui audire uocem doctorum, neque preceptoribus aurem accommodare uolui? ne uocem quidem doctorum meorum potui audire, tantum aberat ut parerem bene monentibus Futurum est fili, ut huiusmodi poenitentia, sed sera, post hanc uitam ducaris, nisi sup statim admonitus, pericula prius intelligas, quam experiaris, & sup prius quam dicas, Fere fui in omni malo, parum aberat quin funditus perierim non inter infideles &

- D** hostes fidei, imò in medio ecclesie, & in congregatione fidelium Hic uersiculus nempe, Fui in omni malo, aliter ab omnibus fere exponitur, nihil subaudiendo, sed ut sit oratio continuata patris, qui recitat & ob oculos ponit filio, quid olim dicturus sit, si amoribus extraneæ captus, disciplinam spreuerit. nempe dicturus est (inquam) Pater, illa quæ præcedens sermo complectitur, & illud, Pene fui in omni malo, propemodum incidi in extraneam calamitatem Sed hæc expositio reddit locum difficilem, & superioribus fere contrarium Nam qui iam falsus est se perisse funditus, quod ad honorem, hoc est animam spectat, quod ad corpus & fortunas, quomodo quadrat, ut dicat, se fere incidisse in omne malum? Huic igitur difficultati, triplici expositione occurrimus Quarum prima

- E** est, quam attulimus, uidelicet ut sint uerba patris ex sua persona loquentis, & hortantis filium, non amplius recitantis quid olim dicturus sit filius, & ut subaudiantur hæc uerba, Melius est fili ut dicas, resipiscens tempestiue, & periculum uidens Fere incidi in hæc omnia mala, auulsus de medio ecclesie, & piorum hominum coetu Secunda expositio erit, ut intelligatur pater recitare uerba filii, quæ dicturus est in hac uita, & in ultima senectute uiribus destitutus, & ad paupertatem & miseriam huius uitæ redactus, tandem dicturus (inquam) quæ superius recitata sunt, temporaneam uidelicet luens poenam, gratulatur, sibi quod gehennam euaserit, quam intelligit dicendo Pene fui in omni malo, &

- F** uix supplicium æternum, quod omnibus malis peius est, effugi Tertia deniq, expositio, quæ mihi uidetur contextui maxime quadrare, erit Si exponamus dictionem *וְיָגֵן*, non fere, ut in uersione uulgari habetur, uel parum absuit, ut cæteri interpretes, sed breui, ut ad tempus referatur, ut Psalmo 20 eandem dictionem legimus uersam, Cum exarserit in breui ira eius Vox ipsa Hebræa *וְיָגֵן* parum uel modicum significat, cui annectitur hoc in loco litera similitudinis *כִּי* caph, id est sicut, uel quasi, & ad modicum tempus referendo, ex præcedentibus duobus uersiculis optime pendet hic tertius sequens ut sit sensus, Quomodo non auscultauit uoci doctorum, & cæter quomodo tam breui & quasi modico tempore fui, pro incidi, in omne malum, ut puta bonis omnibus spoliatus, animæ & corporis, externisq, rebus, idque in medio ecclesie & eccus. quasi dicat, nec monitiones præ-

ceptorum, neque exempla bonorum, quibuscū unā uixi, mihi profuere Abraham Ben G
 Hezra uerbum præteritum pro futuro exponit, ut sit sensus, Breui ero in omne malum
 quæ quidem expositio omnem tollit sermonis ambiguitatem Sunt denique (ne quid
 omittamus) qui omne malum pro malo culpæ accipiunt quasi dicat, Pene commisi om-
 ne nephas quorum sententiæ non subscribo, quòd in præcedentibus fiat sermo dūtaxat
 de miseris in quas fatetur se incidisse

• **BIBE** aquam de cisterna tua, & fluenta putei tui Diriuentur fontes tui fo-
 • ras, & in plateis aquas tuas diuide Habeto eas solus, nec sint alieni participes H
 • tui Sit uena tua benedicta, & lætare cū muliere adolescentiæ tuæ Cerua gra-
 • tissima, & gratissimus hinnulus Vbera illius inebrient te omni tempore, &
 • in amore illius delectare iugiter Heb Bibe aquas de cisterna tua, & fluenta
 • de medio putei tui Diuidentur fontes tui foras, in plateas tui aquarū. Erunt
 • tibi soli, & non alienis tecum Erit uena tua benedicta, & lætaberis de uxore
 • adolescentiæ tuæ Damula amorū capreaque gratissima. Vbera eius inebria-
 • bunt te omni tempore, in amore eius errabis iugiter.

Alienæ mulieris amor ad quantas misérias adolescentes perducatur audiuius, in quas ne
 filius sapientis incidat, honorabilis connubij & immaculati thori, Hebr 13 laudes prose-
 quitur Omnia iucundis & aptissimis metaphoris adūbrans, quæ tametsi à plerisq, trāsfe-
 rantur ad sensum sublimiorē, ut puta ad sapientiæ studiū, uel ad cælestiū rerū amorē, &
 sapientiā euangelicā. nihilominus tamen sapienti Salomoni res indigna non uidebitur,
 neq, illius instituto alienū (dum filiū instituit) utranq, uitā depingere nempe eorum qui
 spreto legitimo coniugio, impudice & libidinosè uiuunt & eorū qui liberorū amore &
 posteritatis, castitatē conjugālē sequuntur nam harum rerū cura iuuenū animos statim
 sollicitari, quis ignorat? Atqui quā necessaria sit, sana, & salubris, his de rebus institutio,
 ut uel cū Paulo persuasum habeant omnes, Bonū esse mulierē non tangere, 1 Cor 7 aut
 cum non omnes capiunt hoc uerbū, eundē audiant detonantē Adulteros & fornicarios
 perdet Deus, ut unusquisq, donū suū amplectatur, & nō quod hodie, proh dolor, passim
 fieri uidemus, unusquisq, ad alienas, uelut equus, hinniat uxores, Hier 5 ut hic omittam
 aliā fuisse sub lege, aliā sub euangelio uiuendi rationē illa enim in seruitutē, hæc in liber-
 tatē generat Salomon utrisq, scribēs, & utriusq, tēporis homines erudiens, sic sermonem
 temperauit, ut & nobis quadret, quibus figura huius mundi transit, ut iā qui uxores ha-
 bent, sint tanquā non habētes & illis, quibus summū opprobrium fuit sterilitas Nos li-
 teralē siue historicū, hoc est crassiorē, sed magis necessariū prosequimur sensum, altiorē L
 subinde nostro more subindicantes *Bibe aquam de cisterna tua*) Honestissimis uerbis scri-
 pturarū more, cōiugij opus & legitimā carnalē copulā indicat, quæ ut cisternarum aquæ
 & puteorū scaturientiū, pura & casta esse debet, absq, omni luto zelotypiæ, aut insani a-
 moris ebrietate Recte aquis limpidissimis conferuntur nuptiæ, quòd & stultū amorē ex-
 tinguant, & quòd nō nisi per aquas fertilitas prouenit Quemadmodū enim cælitus irri-
 gata tellus, fructū cuiusuis generis copiosissimā profert messem sic ex honesta maris &
 fœminæ copula, suauissima liberorū pignora, aut potius populorum nationes creuisse &
 inundasse uidemus, qui uel scaturientibus aquis merito comparari possunt hinc illud M
 quod sequitur, *Diriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide*) uel per plateas di-
 uisiones aquarum, ut est in Hebræo quasi dicat, Si pro conditione carnis muliebres am-
 plexus concupiscas, non alia de causa opus coniugij exerce, nisi ut è tuis ædibus libero-
 rum turba, ueluti fontium scaturigines diriuentur foras, qui uicos & plateas ciuitatis
 tuæ repleant, ex quibus ingēs solatiū & fœlicitatē capias, ut quos uere tuos esse noueris,
 nempe ex castissima cōiuge procreatos, non ex aliena muliere aut fornicaria, quæ alie-
 nos filios tibi fortassis obtruderet *Erit uena tua benedicta, fœcunda conuinx, & benedictiom-
 bus uteri fœlix*) de qua merito dici poterit Dauidicum illud Psal 127 Vxor tua tanquam
 uitis fructifera in lateribus domus tuæ, Filij tui uelut nouellæ plantationes oliuæ uena
 enim

1 Cor 7

A enim fecunditatem indicat, quæ Dei benedictio est: & causam habebis ingentis lætitiæ, tandem grandævus & prouectæ ætatis, de uxore quam iuuenilibus annis acceperas sic enim in Hebræo legimus, *Et lætaberis de muliere iuuentutis tuæ*) Alij, iuxta cõpendiũ Hebræi sermonis sic intelligunt, Lætaberis, sup de filius, & de uxore iuuentutis tuæ uel lætaberis in filius de uxore iuuentutis tuæ procreatis ut respõdeat superioribus, ubi dictũ, Et gemas in nouissimis tuis, cum cõsumpseris carnẽ tuã. Cum legitima uxore gaudebis, uidentis carnẽ tuam in filius suo modo renascentẽ ut iam neq, prolis gratia sit opus pluribus uxoribus (id quod patribus antiquis aliquando concessum fuerat) neq, parum iucundæ aut inuidiosæ libellũ repudiij dare cogaris imo *Erit tibi unica uelut cerua amoris, & caprea gratiosa*) ut est in Hebræo, quæ moribus omnino similibus tibi fidem seruat. Ceruæ & capræ, siue ibicis (ut Hiero hãc uocẽ *צב* uertit, 1 Samu 24) similitudinẽ proponit, uel quòd in deliciis solet esse magnatibus hæc animalium species, uel quòd proditũ sit memoriæ, in ceruino genere maris & feminae cõgressum nunquam fieri palam, sed esse secretum loco obscuro Sequitur *Vbera illius inebriabunt te*) Et quẽadmodũ illa numerosa prole te beatiorẽ subinde reddit, ita tuus erga illã amor augebitur ut iã omniũ aliarũ oblitus, usq, adeo te cum unica sponsa oblectabis, ut uidearis illius uberibus, hoc est amore, & amplexibus ebrius hoc enim ubera ex proprietate linguæ significant, neq, more eorũ qui somno excutiant temulentia, sed omni tẽpore & iugiter, ut difficillimũ sit modũ tenere, & iam non sit periculũ ne alienã quæras, imò cauendũ ne nimio amore erres (ut est in Hebræo) & pecces in amore illius Cum tam latũ igitur sit discrimen inter insanas mulieris alienæ blandicias, & honestissimæ coniugis amorem,

QVARE seduceris fili mi ab aliena, & foueris in sinu alterius? Respicit dominus uias hominis, & omnes gressus eius considerat. Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorũ cõstringitur Ipse morietur quia non habuit disciplinã, & in multitudine stultitiæ suæ decipietur *Heb. Quãobré errabis fili mi, cum aliena & (quare) amplexaberis sinũ extraneæ? Cum coram oculis Domini (sint) uix uiri, & omnes semitas eius põderet Iniquitates suæ capiet impium, & funibus peccati sui tenebitur Ipse morietur absque disciplina, & in multitudine stultitiæ suæ errabit.*

Facta cõparatione & collatione uitæ, cũ extranea muliere, & cũ legitimã uxore, utriusq, cõmodis & incõmodis suo filio ob oculos propositis, infert Cũ ita res se habeat, quã ob rem fili mi, cum aliena errare malis, & delinquere, quã cum tua cõiuge foelicem ducere uitã & honestã? Non initia, sed finis rerũ est spectandus Exitus impudici amoris, qui mellis dulcedinẽ præ se fert in principio, quouis absynthio est amarior, & ad extremã miseriam perducit, quemadmodũ superius exposuimus Quod si inobediẽs filius nostra uerba cõtempseris, si boni & mali, honoris & dedecoris, nullã rationem habeas, posteritatis nullum desiderium, at saltem oculos Dei, quibus nihil est occultũ, time, illius iudiciũ contremisce *Respicit dominus uias hominis*) In Hebræo, sermo est luculentior, *Coram oculis Domini*) è regione uel in præsentia oculorũ domini, sunt uix cuiusuis uiri, ne putes uel te latere si inhoneste uiuas, uel dominũ laborare inuestigando, quid agant homines Nã si soli huic, que creatura Dei est, omnia sint exposita, ut illius radios nihil lateat, eorũ quæ super terram aguntur quanto magis infinitæ diuinæ cognitioni, omnia aperta esse credendum est *Omnes gressus hominis considerat, uel uias ponderat*) Hoc est, actiones uelut æqua libra trutinat, mox redditur unicuiq, iuxta opera sua At tu fortasse uix credibile putas, ut in tantã malefactorũ turbã manus inuiciat illi deesse satellites putas, qui suo tribunali sistat maleficos aut uincula & custodias, quibus impiorũ multitudinẽ coerceat *Suis sceleribus ueluti quibusdã truculẽtis satellitibus capietur impius, & funib⁹ suorũ peccatorũ ueluti cõpedibus cõstringetur Noli cogitare de fuga nã quomodocũq, incedit iniquus, uinctus suis iniquitatibus incedit ad certum suppliciũ, nõ leue aliquod, quod precio possit redimi, aut facile condonari fauore iudicis Non agitur de fortunis aut corporis ali-*

qua parte truncanda, sed de animi uita aut interitu Quicumque enim ad postremum illud Dei opt. max. iudicium uenerit, iniquitatibus suis colligatus, morte plectetur aeterna, quod disciplinam contempserit, recte monentibus non obtemperauerit. Insignis stultitia & multiplex, pro momentanea uoluptate uitam amittere Quod ne tibi fili ueniat, oculum Dei, & iudicium time Quae iuxta sensum historicum de coniugio honesto explicauimus, ad spirituales nuptias facile poterunt applicari, quas uel mens cum carne, uel filius Dei cum natura humana contraxit, aut denique ad sapientiae & sacrarum literarum studia, quibus copulati copiosam prolem procreare possimus, idque cum solida & semper uirente uoluptate Id quod ut omnibus concedatur, & singulis pro talentorum ratione & functione, quam in ecclesia Dei obtinent, orandus est potentissimus & amantissimus animarum nostrarum sponsus dominus Iesus, cui sit omnis honor & gloria

CAPVT SEXTVM

FILI MI, si sponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam Illaqueatus es uerbis oris tui, & captus propriis sermonibus Fac ergo quod dico tibi fili mi, & te ipsum libera, quia incidisti in manum proximi tui. Discurte, festina, suscita amicum tuum Ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebrae tuae Erue quasi damula de manu, & quasi auis de insidiis aucupis *Heb* Fili mi, si fideiusseris pro amico tuo, si stipulatus fueris alieno manu tua Illaqueatus es per uerba oris tui, captus es per uerba oris tui Fac hoc nunc fili mi, & eripe te, quamuis uenisti in manum amici tui Vade, pedibus illius prouice te ipsum, & honora amicum tuum Non dabis somnum oculis tuis, neque dormitationem palpebris tuis Eripe te uelut damula de manu, & uelut auicula de manu aucupis

Iuxta commentarios Hebraeorum cum prioribus sic conectuntur quae praemanibus habemus Non solum ab externa, & aliena muliere labefactantur iuuenum mores, & integritas uitae, uerum etiam per commercia cum externis & ignotis hominibus, solent multa damna incautus & parum sollicitis prouenire idcirco post admonitionem illam, hanc subnectit, qua filium suum adhuc imperitum, & rerum ignarum diligenter instruit, ne se conciat imprudens in alterius potestatem, aut aliorum litibus sese implicet Id quod si forte aliquando usu ueniat, summa cura est habenda, nihil non tentandum, ut quam minimo dispendio liber euadat Quandoquidem de coniugio & filiorum procreatione disseruit sapiens, quae res sine cura rei familiaris recte dispensari nequeunt & cum res alienum & otium soleant homines ad inopiam redigere, us de rebus peropportune suum instituit filium, post legitimum coniugij mentionem, inquiens, *Fili mi si sponderis, uel fideiusseris pro amico* Contextus iste triplici patet expositioni, pro ambiguitate Hebraici sermonis Nam primo uerti potest, si sponderis externo homini pro amico Secundo, si sponderis amico tuo, pro extraneo Tertio denique sic reddi potest, si sponderis amico tuo, & si affixeris manum, hoc est, si stipulatus fueris etiam externo ut sit sensus, Si es obnoxius & obligatus tam amico quam externo Primum sensum sequuntur omnes interpretes (quos ego uidi) Hebraei & nostri nam pro amicis solemus fideiubere, non pro ignotis & extraneis hominibus Solus Leui Bengerson, sequitur secundam expositionem, nempe si sponderis amico pro externo & alieno Atque huic sensui quae sequuntur satis quadrant, uidelicet captus es, illaqueatus es plus enim periculi habet fideiussio, quam pro externo facimus, quam illa quae fit amici causa, pro quo etiam libentius soluemus, si fuerit opus Caeterum mihi tertius non displicet sensus, nempe ut particula *NON*, hoc est si, in singulis clausulis subaudiatur, ad hunc modum si fideiusseris amico, si affixeris manum extraneo, si illaqueatus es, si captus es, & caetera Porro

A Porro debet, mea quidem sententia, litera לamed, utroque in loco in propria significatione capi, uidelicet ut sit signum dandi casus, & non, ut primo loco significet pro secundo loco, apud, quēadmodum reddidit interpret noster, nempe pro amico, & apud extraneum Cum utrobique sit litera לamed Atqui ita sensus maxime quadrabit, qui talis erit: *Si amico tuo sponderis* sup pro aliquo *aut si extraneo stipulatus fueris, pro teipso* (uel, pro alio sup) *& manum illi dederis Si illaqueatus es uerbis oris tui, ut anis laqueis uel si captus es uerbis, ut damula retibus* hoc est obnoxius es, & ære alieno uel usura obligatus liber non es, non es tui iuris, periclitaris, ne uel ad paupertatem, uel ad seruitutem redigaris quod potius quàm tibi eueniat, omnia prius sunt tentanda. Fac hoc nunc quod dico, utere meo consilio, ante omnia da operam ut liber sis sub manu uenisti amici tui, penes eum est tua libertas, tu imperitus rerum putabas te uerbis non posse ligari, sed obligatus es uerbis oris tui Magna cautione opus est, lites sectari non debes, neque ex amico inimicum facere, sed summam ostende humilitatem usque adeo, ut uel illius pedibus prostratus, ores eum Sic enim in Hebræo legimus לך החרם ורהב רעך uade, procumbe, uel pedibus illius prouice te, & honora amicum tuum Alij interpretantur ורהב non honora, sed multiplica amicos tuos (Hiero suscita) hoc est, multos alios intercessores tecum adduces suborna amicos plurimos, qui pro te interpellent, uel preces multiplica, ut possis impetrare quod moliris Possunt hæc referri uel ad amicum pro quo fideiussisti, uel ad externum melius, cui es pro amico obligatus *Non dabis somnum oculis tuis, neque dormitationem palpebris tuis* quasi dicat, hæc sunt summo studio & uigilantia agenda, & tempore opportuno nam qui rebus urgentibus occasionē prætermittit, nihil aliud quàm dormire socordia dicitur *Erue quasi damula, & quasi anis de manu aucupis* Sunt hæc animalia timidissima, quæ nisi sua libertate in syluis uiuant, ne uiuere quidem se putant, & capta totis uiribus die ac nocte auolare, & sese eripere student Tu non minore studio da operam, te in libertatem asserere ab ære alieno, aut usura, aut huiusmodi rebus gestis & contractis, quibus ad inopiam redigaris Sed ne quis hanc expositionem nostram reprehendat, quasi nimis humilem, & mundanam potius respicientem prudentiam, quàm celestem, cuiusmodi a sapientissimo Salomone traditam asserimus, hoc adicimus huius admonitionis scopum esse, ut lites fugiamus, humilitatem sectemur in rebus agendis, alios honore præueniamus, iuxta Paulum, quauis alia uia ab ære alieno nos eripere studeamus, quàm litibus & odus mutuis nosmet implicemus qua doctrina, quæ possit pro conditione rei esse salubrior? Quod si sensum sublimiorem quæris, spondet unusquisq; pro amico, hoc est pro appetitu suo, & exteriori homine, stipulamur in baptisate legi seruandæ, quæ extranea est Aliter, amico, hoc est Christo, contra extraneum, hoc est diabolum, affiximus manum, qua obligatione quantum periclitamur, ne non præstet mēs & animus debitum, ad diem præscriptum, nemo est qui nesciat: & proinde uigilandum est Iuxta allegoriam, Qui curam animatum susceperunt, amico sponderunt pro extraneo defixerunt manum, illaqueati uerbis suis cum sint, pro liberatione sua omnia facere debent, quæ lectio præsens complectitur discurrere uidelicet & festinare, non dare somnum oculis nec dormitationem palpebris, discurrere, festinare, uel ut Hebræi legunt, prouicere se ad pedes amici, nempe Christi, pro quo sponderunt illum sedulis precibus orando honorare, & dare operam eripi, ne sanguis ouium quæ pereunt, de manibus illorum requiratur

V A D E ad formicam ô piger, & considera uias eius, & discite sapientiam Quæ cum non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem, parat cibum sibi, & congregat in messe, quod comedat Heb Vade ad formicam ô piger, uide uias illius, & sapiens esto Cui non est præfectus, exactor, aut dux Solet parare in æstate panem suum, colligit in messe cibum suum

Facilis est intelligentia horum uersuum, quibus ab otio & pigrizia reuocat suum filium sapiens Atqui in hunc sermonem post superiora recte diuertit, in quibus de solitudine

ne & uigilantia facta est mentio, uirtutibus uidelicet patrifamilias maxime necessariis **G**
A formica capit exemplum, à qua superari turpe fuerit hominem præditum ratione, natum ad laborem. Vade, inquit, quisquis es otio torpescens, nullo aliorum hominum exemplo, neque agricolarum, neque artificum prouocatus, ad formicam saltem, minimum inter cetera animantia. uide uias eius, quanta sedulitate uictum tempestiue parat in sequentem hyemem ut si non meis uerbis, non aliorum exemplis, saltem illius industriam considerans, sapiens euadas uel, sapiens eris, imperandi modus pro futuro ut tua sponte & nulla necessitate coactus, honestis studiis & bonis operibus animum applicare queas, antequam egestate premaris & inopia. Si hoc animal usque adeo exiguum, cū **H** ducem non habeat, qui uiam præmonstret neque exactorem (ut est in Hebræo) qui pensum operis cogat reddere nec denique principem, qui castiget & torqueat inertem nihilominus parat in æstate panem suum, prouida futuri, congregat in messe cibum suum, ut partis fruatur rebus, cum contristauerit Aquarius annum (ut inquit Horatius) magno studio undique colligens grana, & recondens tanta prouidentia, ut seruari possint. subinde ad solem exponens annonam, si quando putrefactionem timet & sub tempore fementis ueritã ne renascantur grana, molliter corrodere perhibetur: neque omnia statim deuorat, sed paulatim, temporis rationem habens, nobis in memoriam reuocans illud, Venit nox quando nemo potest operari, Ioan 6

- **V S Q V E Q V O** piger dormies? quando confurges è somno tuo? Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conseres manus tuas, ut dormias *Heb* Parum somnorum, parum dormitationum, parum complexus manuum ad iacendum Et ueniet tibi quasi uiator egestas, & pauperies quasi uir armatus *Heb* Et ueniet ut uiator paupertas tua, & indigentia tua ut uir clypei

V paululum potest uerbaliter accipi, & uerti, Minue somnos, minue dormitationem, minue complexum manuum Exemplo formicæ fugiamus oportet otium, nisi uelimus ad paupertatem & inedia[m] redigi Quod ne suo filio usuueniat, acriter commonefacit, & quasi dormienti astaret, è somno excitaturus hominem, clamat, *Vsquequo piger dormies? quando è somno tuò surges?* egregie ob oculos ponens somnolenti & pigri hominis socordiam, qui nullum sibi præscribit iacendi tempus, sed frequenter expergefactus, rursus in soporem labitur & dum nullis rebus honestis intendit animum, totos dies stertit atque noctes Cum tamen ita natura comparati sumus, ut haud ita magno aut prolixo sit opus somno imò parum somni (ut est in Hebræo) sup opus est, parum dormitationum, exigua complicatio manuum, ad dormiendum (cum coniuge) subaudiunt Hebræi, ut alibi scriptum est, Tempus amplexandi, *Eccle 3* uel simpliciter morem pigri hominis expressit, qui in alios usus, manus non uidetur habere, quàm ut dormiendo sua latera complectatur *Et ueniet quasi uiator egestas*) Huius uersiculi duplex est sensus Primus, ut ex precedentibus pendeat, ad huius hominis pigri eges & famillam uenit paupertas, & inopia omnium rerum, quasi uiator, hoc est magna festinatione *Quasi uir armatus*) siue (ut est in Hebræo) quasi uir clypei, aut uir scutatus, hoc est magna audacia & impetu, ut non possis obsistere, præsertim dissolutus & molli somno assuetus Quasi dicat, Si per negligentiam & inertiam tuam obrepat tibi egestas, qui possis paupertatis tyrannidem ex ædibus eicere somno indulgens, neque ullam artem honestam exercens? Alia erit huius uersiculi intelligentia, si priorem quasi admonitionem intelligamus, sic, Noli somno indulgere, nam modico opus est somno, modica dormitatione, &c Quod si feceris, non ueniet egestas uel defectus, nisi raro, & obiter transiet ut uiator, qui non uenit commorandi causa, sed ut ulterius proficiatur Neque rerum defectus ueniet, nisi uelut uir belli, qui uel nos excitat, & cautiore[m] reddit uel, nos propugnandi causa & defendendi uenit Sic indigentia rerum, & annonæ caritas laboriosis agricolis quandoque contingit, quæ bonis uiris nihil aliud quàm uirtutis materiã subministrat Prior explicatio est melior.

A HOMO apostata uir inutilis, graditur ore peruerso, annuit oculis, terit pe- Cap 6.
 .. de, digito loquitur, corde machinatur malum, & omni tempore iurgia se-
 ..minat Huic extemplo ueniet perditio sua, & subito conteretur, nec habebit
 .. ultra medicinam (*hunc locum Hebraei sic distinguunt per uersiculos*) Homo Be-
 .. lial uir iniquitatis, incedens peruersitatibus oris, annuit oculis suis, loquitur
 .. pedibus suis, docet digitis suis Peruersitates in corde suo machinatur malus
B omni tempore, lites mittet Idcirco subito ueniet calamitas eius, repente con-
 .. teretur, & non erit sanitas

Homo apostata, *ליליב* Belial, Hebraice composita dictio est, & uariā habet etymologiā.
 sine utilitate, uel iuxta alios sine honore significare potest, ut in sequentibus latius dice-
 mus Talis est piger de quo superior sermo tractauit Sed fere qui piger est & inutilis si-
 bi & aliis, in alia maiora uitia prolabitur, præsertim obtrectationem, quod Paulus ui-
 uo uertit iunioribus uiduis, quæ circumeunt domos, non solum otiosæ, sed & uerbose
 & curiose loquentes quæ non oportet, 1 Timot 5 Verbosi, detractores, irrisores fere sunt,
C qui nullis honestis occupationibus applicant animum Hinc sapiens otioso & inutili
 homini hæc uitia attribuit, inquit *Homo inutilis* (est etiam fere iniquus) *graditur ore*
peruerso uel transiens (ut est in Hebræo) hoc est de malo in malum progreditur, usque-
 adeo ut non solum corde & ore, sed singulis fere corporis partibus peruersè loquatur,
 nihil pium, nihil modestum præ se ferens sed oculo nutat, pede loquitur, etiam digitis
 docet Quauis peruersitates loquatur ore & mendacia ad subuersionem audientium,
 2 Timot 2 nihilominus tamen more eorum, qui ueritatem asserunt, oculis suis & uultus
 constantia sermonem nititur confirmare, & pedum suorum incessu, hoc est modesti
 corporis habitu, & grauitate personæ, digitorum denique motu ueritatem tegit Homo
 iste Belial, hoc est sine utilitate, uel sine honore, uel iuxta D Hierony sine iugo, aut apo-
D stata denique, & sui desertor instituti, nullus rectius intelligitur quàm hereticus, qui ocu-
 lis suis, hoc est scientia scripturarum pedum incessu, id est pijs affectibus & digitorum
 motu, hoc est bonis operibus, quæ sunt uestimenta ouium, pietatem simulare nouerit,
 cum in corde peruersitates habeat, & malum machinetur, lites & dissensiones facile mit-
 tet inter fideles Quod sequitur (iuxta Hebræum) *peruersitates in corde suo machinatur*
 malus, ueritati uidelicet cōtrariis, idque non leuiter, neque per occasionem, sed semper
 & perpetuo talibus studis incumbit. En tibi finem & exitum quo pertrahit pigritia, nē-
 pe ad seminandum discordias inter fratres Sed ulterius non proficient, imò subito ue-
E niet illius perditio, repente conteretur ad instar uasis fictilis, ut nullo modo possit sanari,
 hoc est instaurari quasi diceret, honestis studiis & artibus impiger animū applica, si non
 uirtutis amore, quod boni faciunt, at saltem formidine pœnæ, ne paulatim ad uitia de-
 clinans ad extrema malorum peruenias Quorum aliquot, sequens lectio declarabit

.. **S E X** sunt quæ odit Dominus, & septimum detestatur animā eius, Oculos
 .. sublimes, Linguam mendacem, Manus effundentes innoxium sanguinem,
 .. Cor machinans cogitationes pessimas, Pedes ueloces ad currendum in ma-
F lum, Proferentem mendacia testem fallacem, Et eum qui seminat inter fra-
 .. tres discordias *Heb* Sex ista odit Dominus, & septimum abominatio ani-
 .. mæ illius, uel septem abominaciones animæ eius

Cum superius facta sit mentio malorum uiri Belial, ad quæ per otium & pigritiam solēt
 homines deuenire, & meritas pœnas luere, catalogum grauisimorum criminum sub-
 uicit, inter quæ uel omnium grauisimum, & quod dominus execratur maxime, est lites
 seminare inter fratres Sunt qui sic exponunt locum, *Et septimum detestatur anima eius*
 septem esse abominaciones, uidelicet, ubi ad sex priora septimum illud accedit, omnia
 prorsus reddit execranda In oculis elatis superbiam exprimit, quod oculis fastus quidā, &

C O M M E N T R B A Y N I L I B I

G
 arrogātia potissimū declaretur quod malū uel in quouis homine, quālibet cāteros seu G
 corporis dotibus, seu animi bonis præcellat, uehementer detestādum est nam terra &
 cinis quī possit superbiere? Ab oculis, qui inter sensus supremum locum obtinent, ad os
 & linguam descendit, quam iuxta Hebraismum, non linguam mendacem, sed menda-
 cī) appellat, quod uitium Deo maxime aduersatur, qui est ipsa ueritas tertium locum ha-
 bent manus, quas habemus ad iuuandos alios, ad tuendos innocentes, quibus si quis us-
 queadeo abutatur, ut non solum damnum inferat, sed homicidium perpetret, & inno-
 xium sanguinem effundat, grauissimum crimen committit, & diuino prosequendum
 odio Sed ne quis manibus duntaxat patrari homicidium existimet, & cātera flagitia ex- H
 ternāque opera solum damnari, de malis cogitationibus statim subicit, *Cor machinans*
cogitationes pessimas) Neque sine causa quartum locum cordi tribuit, septem anume-
 rans flagitia, quorum omnium à corde, tanquam à fonte, initium est & origo quod in-
 nuens sapiens, medium locum tribuit cordi, utrinque tribus sceleribus collocatis ne-
 que simpliciter dicit cor cogitans malum, nam quis potest dicere mundum est cor meū?
 Prouerb 20 sed illius animum execratur dominus, qui ex industria & dedita opera, ma-
 lum comminiscitur Quintum locum pedes sortiuntur, qui festinant ad malum uelocita-
 tas & cursus affectionem animi, & intentionem corruptissimā indicant Labi in malum I
 carnis fragilitate, ac mundi blanditis trahi, & uiolentia quadam impelli, humanæ infor-
 licitatis est, & hominis uenundati sub peccato status est & conditionis, Rom. septimo
 Summa uero alacritate lætari cum malefeceris, & plenis affectibus ad malum curte-
 re, Deo est execrabile & odiosum Dei. Mendacī) & uanitatis multæ sunt species, qua-
 rum duas maxime pestiferas, in hoc malorum catalogo connumerauit sapiens, nempe
 linguam mendacī), quæ ueritatem ipsam qui Christus est, aut omnino ut Iudæi, aut in
 parte ut hæretici, non confitentur sed loco ueritatis mendacium confingit altera quæ
 cum damno & ruina proximi mentitur, quam dominus meritò odio habet Quid enim K
 refert, manu an lingua sanguinem innocentem fundere? Nam qui testimonio falso iu-
 dicium subuertit, & uel bonis externis, uel uita innocentem spoliat, latro & homici-
 da est habendus dum iudici spoliandum aut interficiendum tradit, non solum in pri-
 uatum hominem peccat, sed in publicā ciuitatis iura grauius delinquit In lege Mo-
 saica multa sunt præcepta, quibus effrenatos obstinatæ gentis animos, à sceleribus co-
 hibere uoluit Deus sed nulla sunt prorsus à quibus magis cauere oportet, quàm ab his
 criminibus, quæ seuerissima Dei sententia damnata sunt, & quæ ille clementissimus
 & ab omni odio longe alienissimus, graui tamen odio prosequitur ut puta ab inimico
 in agro dominico seminata, Matt 13. Tu fili ne quid committas eorum quæ illius odium L
 merentur Et ante alia, ne lites & discordias semines inter fratres quorum unus est do-
 minus, una fides, qui unico charitatis uinculo sunt coniuncti, qui uno lauacro sunt re-
 nati, qui de uno panē & uno calice participant, qui uno matris ecclesie gremio fo-
 uentur Hos inquam uel perniciosis dogmatibus, uel obloquiis, aut quacunque ar-
 te diuellere ac distrahere ueluti membra à capite, & reliquo corpore diuaniare, om-
 nium est grauissimum scelus, & diuinæ clementiæ maxime repugnans, quæ nos omnes
 tāquam filios in gloriam adducere molitur unanimes proinde illius animo hoc malum
 maxime displicet, quare cum reliquā odio prosequatur, hoc execratur & abominatur M
 malum Vide tandem quo sermonem de inertia institutum deduxit sapiens, nempe ut
 ostenderet ex otio quanta mala nascantur, iuxta illud Multam malitiam docuit otio-
 sitas, Eccle 33 Sequitur

- CONSERVA fili mi, præcepta patris tui, & ne dimittas legē matris tuæ.
- Liga ea in corde tuo iugiter, & circunda gutturi tuo Cum ambulaueris gra-
- diantur tecum cum dormieris custodiant te, & euigilans loquere cum eis
- Heb Custodi fili mi, præceptum patris tui, & ne declines à lege matris tuæ Li-
- ga illa super cor tuum iugiter, colliga ea gutturi tuo Cum ambulaueris du-

A) ces tecum Cum dormieris custodies super te, & cum expergefactus fueris, *Cap. 6.*
 ipsa loquetur tecum

In postremo ex his tribus uersiculis ambiguus est sermo nam *היה* (iuxta ambiguitatē Hebraici sermonis) ueri potest, uel ducet ut ad legem referatur, uel duces supple legem matris & *היה* te, pro *היה* tecum accipitur uerbum quoque custodiet similiter in Hebraeo est ambiguum, nam uel in tertia persona, uel in secunda reddi potest Et hæc interpretatio, nempe cum ambulaueris, duces tecū, & cum dormieris custodies super te legē, magis mihi placet quamuis secunda clausula recte potest ad legem referri, iuxta interpretem nostrum, ad hunc modum, Cum dormieris custodiet, uel excubias ponet super te, sup lex & hunc sensum sequuti sunt septuaginta, *ἐπίγει ἐν πῶδι περὶ τῆς, ἐπίγει οὐ πῶδι, καὶ μετὰ τῆς ἰσο, ὡς δ' ἐν πῶδι περὶ τῆς φυλακῆς, ἵνα ἔγρηται ὡς οὐλακῆ σου* Quod ad sensum spectat & orationis seriem, haud ignarus sapiens, quanta pericula iuuentuti immineant à mulieribus impudicis, ut supra diximus, nunquam satis suum filium ea de re admonuisse uidetur Et proinde post breuem de legis laude, & obseruatione, qua tuti possimus esse à tantis criminibus, & etiam à muliere adultera, quæ solet multis machinis, ueluti instructa acie, iuuenū animos expugnare Sequitur, Obserua fili mi, per uniuersam

C uitam præcepta patris, quæ etiamnum infantulo tibi instillauit, ut non minus uirtutibus quàm ætate crescas Solent insolentiores filij statim ubi adoleuerint, matris imperium, (quæ pro filio semper est sollicita) reuicere, imbecillum sexum haud ita magni æstimare Verum tu mi fili, legem quam præscripsit tibi mater, ne reuicias Sūt ex Hebræis, qui patrem Deum opt max intelligant, matrem uero sapiētum & doctorum hominum cœtū nos matrem ecclesiam, qua renascimur, cuius lege & ordinationibus ueluti lacte nutrimur infantes in Christo. Nam perfectis non est lex posita, ut qui sua spē plura præstāt, quàm lex ecclesie matris præscribat. Atqui hunc esse huius uersiculi sensum, sequens confirmat, qui monet pari, aut etiam maiori sollicitudine huius patris seruanda esse præcepta, quàm Moyses Dei præcepta seruare uoluit Erunt, inquiens, uerba quæ ego præcipio tibi hodie in corde tuo, narrabis ea filius tuus, & medtaberis sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atque consurgens, & ligabis ea quasi signum in manu tua, hæc ille Deute 10 Haud dissimilia sapiens, hoc in loco patris præceptum uidelicet & legem matris, cordi & gutturi constricta & colligata monet seruare, uel quod his partibus potissimum uiuat & respiret homo uel quod in pectore & collo, solent homines suspendere gestamina quædam gratissima, quæ maximi momenti & precij esse putant Tu mi fili charius nihil habe, nihil honorificentius tecum circumferre aut gestare poteris, quàm patris præcepta, quæ uitam præstant, quàm legem matris, quæ summum ubique decus collo tuo conferet Dum te tantæ foemina, quæ omni macula & ruga caret, filium dilectum, & morigerum ostendis Aliter, in corde & gutture, assidua præcepti & legis memoria, ac meditatio intelligitur, iuxta illud Psalmo primo, Sed in lege Domini uoluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte Iuxta sensum sublimiorem colligare in corde, & collo suspendere, ad fidei constantiam, & oris confessionem referuntur

D In his uero quæ sequuntur, operis executio intelligitur, *Cum ambulaueris ducet te* id quam ob rem dicat, sequens uersiculus ostendit Nam lex est lux (inquit) præmonstrans uiam, sine qua in tenebris ambulāt, quotquot præsentem uitam, tanquam semitam ingrediuntur Christus qui uia, ueritas, & uita est, & finis legis, post ingentes ignorantie tenebras in fine temporum exortus, uerus sol iustitiæ, rectam uiuendi & ambulandi uiam comonstrat, & se ducem itineris præbet his, qui patris præceptū in corde ligatum, & matris legem in collo suspensam circumferunt Energiam quandā exprimit uerbum *היה* quod non solum ducere, sed perducere, conducere, aut si quod aliud uerbum in hoc sensu uim maiorem indicat ut intelligamus patris mandatum per Christum, qui lux est legis, etiam uires incedentibus per ea, præstare si patris seruaueris præceptum, & matris legem non contempseris, nunquam illius ope eris destitutus, siue uigiles siue dormias. Imo ut in cōtextu nostro sequitur, *Cum dormieris custodiet te* uel custodias prope te ponet

E

F

Imo ut in cōtextu nostro sequitur, *Cum dormieris custodiet te* uel custodias prope te ponet

contra insidiatores demones, ut iam alius satellitibus non sit tibi opus & euigilās loque- **G**
te cum eis, uel ut est in Hebræo, Cum expergefactus fueris, ipsa loquetur tecum quasi di-
cat, Illius præcepti iucunda meditatio frequenter in somnis occurret tibi & expergef-
cto, statim aderit illius consolatio Si ligatum in animo patris præceptum retineas, nulla
molestia possis affici, siue domi siue foris, dormiens seu uigilans, ubiq, eris tutissimus.

• **Q V I A** mandatū lucerna, & lex lux & uia uitæ, increpatio disciplinæ
• **Heb** Nā lucerna præceptum, & lex lux & uia uitæ, increpationes disciplinæ.

Hunc uersiculum fere satis explicauimus, quod in Hebræo legitur **H**
potest esse sensus subaudiendo præpositionē in, ut legatur in uia uitæ quasi dicat, Quod
præstat lucerna ambulatibus in tenebris, & lumen solis interdiu, hoc lex & præceptum
his, qui uiam uitæ ingredi uolunt Nam qui earent lege per Moysen data, & præcepto
de quo scribitur, Mandatum nouum do uobis, Ioan 13 in tenebris ambulant Quorum
de numero sunt Iudæi, & infidelium turba sunt & alij qui nec lucerna prophetarum,
nec euangelij sole carentes, uiam uitæ non ambulant, quod castigationem disciplinæ re-
cusant, neque moribus uolūt imitari, quem lingua confitentur, id quod in corde & gut-
ture superius significauit sapiens Quare mi fili, præceptum patris ueluti solis lumen, & I
legem matris ueluti lucernam in tenebris huius uitæ circumferēs, disciplinam quæ cor-
reptionibus maiorum consistit, caue ne aliquando recuses Alij sic, In uia uitæ est disci-
plina, est increpatio disciplinæ utcunq, , sensus eodem fere redit.

• **V T** custodiant te à muliere mala, & à blanda lingua extraneæ Non concu-
• piscat pulchritudinem eius cor tuum, ne capiaris nutibus illius **Heb** Ne ca-
• piant te supercilia illius precium enim scorti uix est unius panis, mulier au-
• tem uiri preciosam animā capit **Heb** Nam propter mulierem meretricem **K**
• usque ad buccellam panis, & mulier uiri preciosam animam uenatur.

Quod dicit à muliere mala, in Hebræo est diuersum, nempe à muliere mali, uel mali-
tæ, iuxta phrasim linguæ Porro extraneæ referri potest, uel ad mulierem, uel ad linguā,
quæ alienam & extraneam religionem profitetur Mulier uocatur extranea, aut quæ non
sit legitima coniunx, aut quæ reliquerit maritū, & alienata sit ab eo. *Ut custodiant te a mu-
liere* refertur ad præcedētem uersiculum, nempe, Obserua fili mi præceptum patris tui,
& cætera quasi dicat, Si seruaueris præceptum, seruabit te Et inter cætera beneficia, quæ
ex obseruatione legis assequeris (de quibus iā superius tractauimus) accedit illud quod **L**
in iuuenili ætate te seruabit a muliere, quæ ad malum faciendū omnino dedita est & in-
structa, ut puta quæ suadelam habet in lingua, & blanditis nolentem inuitat & pertra-
hit ad malum, dum se facilem ac familiarem reddit, quāuis alioqui extranea fuerit *Non*
concupiscat pulchritudinem illius cor tuum) instructus à lege & edoctus, non concupisces
uxorem proximi tui, Exod 20. non concupisces pulchritudinem eius in corde nam qui
Matt 5 uiderit mulierem ad concupiscendū eam, iam mœchatus est eam in corde suo *Nec nu-
tibus illius capiaris,*) siue (ut est in Hebræo) supercilio & fronte illius, hoc est oculorum in-
constantia, & pulchritudine, ut exponunt Hebræi Ego ad frontis & capitis ornatum, & **M**
torturam crinium, puto referendum his enim artibus potissimum iuuentuti insidiantur
impudicæ mulieres Nempe blanditis linguæ, corporis pulchritudine, & ornatu lasciuo
quæ res cum usque adeo amœnæ, & in specie iucundæ apparent, ad extremam nihilomi-
nus miseriam homines pertrahunt & non solum ad inedia & omnium rerum penu-
riam, sed etiam ad interitum perducunt. *Pretium enim scorti uix est unius panis* in He-
bræo, Nam propter mulierem fornicariam, ad buccellam panis, hoc est, mendicitatē de-
uenisse multos constat, ne leue malum existimes imo cogita grauius restare supplicium.
Nam mulier uiri preciosam animam capit) in Hebræo, uenatur, & subauditur mulier forni-
cariā Hebræi tamen sic distinguūt lectionem Mulier uiri, animam preciosam uenatur,
& subauditur mulier uiri alterius, ut nos habemus *Nomē uiri referri uidetur ad animā,*
& sensus

A & sensus bene quadrat cum præcedenti clausula, quæ in Hebræo sic habet. *Propter mulierem fornicariam ad buccellam panis* sæpe uentum est sup *mulier uiri animam preciosam uenatur*) quasi dicat, ad inedia[m] & mentis inopiam sæpe deueniunt homines per fornicationem & adulterium. Aliter, propter mulierem fornicariam, & propter mulierem uiri alterius, *ad buccellam panis*) sæpe uentum est, ut utrunq[ue] uitium paupertate puniri intelligamus in hac uita. Et quod sequitur, *Animam preciosam uenabitur*) æternum supplicium intelligitur, & ad mœchum aut adulterum refertur. Hæc iuxta sensum allegoricum, quemadmodum non minus graphice hæreticorum artes & fraudes describunt, quàm meretricis ita possunt à quouis uel mediocriter docto, illò referrî præsertim hoc seculo, quò, proh dolor, ubique ingens talium numerus occurrit, qui eloquentiæ plusquàm mundana & ficta aliquandiu uitæ sanctimonia, (nam hypocrisis mera est, quæcunque operum pulchritudo extra ecclesiam) uario denique doctrinarum ornatu, ab ecclesia Christi sponsa legitima, infinitas animas rapientes, ad prostibulum suum pertraxerunt. Et proinde summo studio seruanda est lex matris ecclesiæ, ut à muliere blanda & compta uirtus esse possis.

NVNQVID potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut uestimenta illius non ardeant? Aut ambulare super prunas, ut non comburantur plantæ eius? Sic qui ingreditur ad mulierem proximi sui, non erit mundus cum tetigerit eam. *Heb* Num ponet quis ignem in sinum suum, & uestes illius non adurentur? Num incedet aliquis super prunas, & pedes eius non comburentur? Sic qui ingreditur ad uxorem proximi sui, non erit innocens quicumque tetigerit eam.

D Si neque ad huius uitæ miseriam & extremam rerum inopiam, quod multis accidit, neque ad animæ tuæ iacturam (quæ ut est preciosa, & ab ore Dei afflata, ita à te magna cautela seruanda) peruenire non uis, principis obsta, neque tibi licere puta, quicquam commercij habere cum uxore alterius. Tu fortassis rem fore secretam putas, & maritum illius celare posse, atque ita culpa carere sed erras, hoc enim minus possibile est, quàm si quis ignem uelit sinu gestare absque læsione uestium aut si quis super prunas ardentes incedere nudis pedibus se posse putauerit, & plantas non comburere. Aequè impossibile est, ut quis congressum habeat cum muliere alterius, & sine culpa habeatur, innocensque penes maritum illius. Non eris mundus siue innocens, quicumque tetigeris eam, si in manus mariti incideris, aut consanguineorum, qui tantum familiæ opprobrium ferre nolunt. Aliter, non erit mundus siue innocens (ut est in Hebræo) Dei uidelicet sententia, sed reus, tanquam transgressor præcepti, Non concupisces uxorem proximi tui. Atqui huiusmodi est sensus huius loci, si per ingredi & tangere, crimen adulterij intelligatur uerum cum nihil grauius dicat sapiens, quàm non erit innocens qui tangit eam, uidetur nõ de eo loqui, qui grauisimum peccatum committit, sed de eo, qui cum uxore proximi sui libenter uersatur, ædes alienas frequentans, quasi de sua pudicitia securus. Quod alius sapiens prohibet. Cum aliena uxore non sed eas omnino, nec accumbas cum ea super cubitum, *Eccle* 9. Et erit sensus, non erit innocens, quòd id fieri non solet citra maculam & pudicitæ periculum, uel citra offendiculum aliorum: quasi dicat, fieri non potest, ut innocens sis & absque macula nam præter hoc quod offendiculum præbes, etiam periclitaris, ne illicito accendaris amore, & uestimenta, quæ hætenus munda seruaueris, ignis contactu corrupta male oleant hoc est, ne integritas prioris uitæ offuscata, sinistros rumores tanquam malum odorem dispergat & pedes tui super ardentes prunas gradientes, adusti lædantur, ut postea per usam uirtutum & pudicitæ non ualeant incedere. Pedes, affectus animæ, superius exposuimus, qui facillime sordes uitiorum contrahunt tanta uidelicet agilitate ubique cursitantes, ut iam si ex animo castus esse uelis, & ab omni peruersæ doctrinæ libidine immunis, tutissimum fuerit, nec corporis nec animæ pedibus, ad synagogam Satanæ & hæreticorum turbam accedere.

NON grādis est culpa cum quis furatus fuerit furatur enim, ut esurien-
 tem impleat animam Heb Non contemnent furem ubi furatus fuerit ad
 implendam animam, cum esurierit Deprehensus quoque reddet septu-
 plum, & omnem substantiam domus suae tradet, & liberabit se Heb Et
 inuētus restituet septuplum, omnes diuitias domus suae dabit Qui autem
 adulter est propter cordis inopiam perdet animam suam Heb Qui adulte-
 rium committit cū uxore, deficit corde corrumpit animam suam, qui
 fecerit hoc Turpitudinem & ignominiam congregat sibi, & opprobrium H
 illius non delebitur Heb Plagam & ignominiam inueniet, & cetera Quia
 zelus & furor uiri, non parcat in odio uindictae Nec acquiescet cuiusquam
 precibus, nec accipiet pro redemptione dona plurima Hebr Non accipiet
 faciem cuiusquam redemptionis, neque uolet, cum multiplicaueris munus

Quò intelligas quàm graue sit crimen adulterij, siue corporis, siue animae, cum furto
 grauisimo alioqui peccato facta collatione, multis nominibus magis execrandum ma-
 lum adulterium ostendit, & hoc partim quò ad ignominiam rei, partim quò ad sa-
 tisfaciendi difficultatem spectat, & damni restitutionem fur enim si fuerit inops, &
 egestate ac fame coactus tantum furatur, quantum famelico & uacuo uentri sufficiat,
 magna ignominia non solet affici ab hominibus imò ignominia potius est diuitum,
 qui sua tenacitate sinant quempiam e ciuibus eò necessitatis peruenire Et quis usque-
 adeò crudelis est, ut malit hominem fame perire, quàm tantillum de rebus suis distrahi,
 quantulum unus uentriculus capere possit Ceterum si diues furatus fuerit, ut ab igno-
 minia eximi non potest, ita à supplicio septuplici satisfactione, iuxta praescriptum le-
 gis sese eripiet Lex in aliquibus rebus duplum duntaxat uoluit reddi, si furtum in ma-
 nibus furis integrum reperiatur Alioqui pro oue quatuor, pro boue quinque uel, K
 si aliter non possit placari, cui facta fuerat iniuria, reddet septuplum, hoc est, uniuersam
 substantiam domus suae dabit, & à supplicio grauiore erit immunis Quòd si adul-
 terium cum hoc crimine conferas, modis omnibus grauius inuenies Primo quò ad
 occasionem mali spectat, unde pendet bona pars ueniae, qui committit adulterium, non
 uentris in diem patitur, sed cordis indigentiam, hoc est, stultitia & dementia quadam
 laborat, nec suae uitae consulit ut fur, sed fratrem defraudans, animam suam corrup-
 pit, & non solum in corpus suum peccat ille ex furto utilitatem capit, hic ex adultero
 damnium grauisimum Fur (ut diximus) rebus satisfaciens, poenam corporis non su-
 stinet, si diues fuerit, si pauper, ne ignominiam quidem At adulter utrunque inueniet,
 plagam & uindictam à marito, aut saltem à Deo, cuius legem transgreditur, & lapida-
 ri iubetur ex praescripto legis praeterea illius opprobrium nullo debetur uo, imò
 semper excors habebitur, qui tanta iniuria fratrem affecerit, cuius zelus & furor nul-
 lum misericordiae locum relinquet, neque parcat cum sese obtulerit occasio ulci-
 scendi Quauis longanimis Deus (qui hoc in loco iuxta allegoriam, uir dicitur) uidea-
 tur conuere aut ignorare flagitia & supra animarum, tamen cum acceperit tempus,
 quòd misericordiae locum non habet, sed iustitiae & uindictae, non clementem patrem M
 ut nunc, sed seuerum iudicem aget quando satisfactioni aut expiationi nullus erit lo-
 cus Et qui per charissimam coniugem, contumelia intolerabili affectus est, nulla re
 placari potest, nisi extremo adulteri supplicio Christus inquam ecclesiae sponsus, non
 tam facile reconciliari solet haereticis, qui ecclesiae castimoniam commaculare seu cor-
 rumpere conantur peruersa doctrina

CAPVT

... de ...
 ... de ...
 ... de ...

A CAPVT SEPTIMUM Cap. 7.

FILI MI, custodi sermones meos, & praecepta mea reconde tibi. Serua mandata & uiues, & legem meam quasi pupillam oculi tui. Liga eam in digitis tuis, & scribe illam in tabulis cordis tui. *Heb* Fili mi, custodi uerba mea, & praecepta mea absconde tecum. Custodi praecepta mea, & uiues, & legem meam ut pupillam oculorum tuorum. Ligabis ea super digitos tuos, scribe eadem super tabulam cordis tui.

In his crebris monitionibus de uerbis & praeceptis suis seruandis, quae & Dei sunt praecepta, ostendit sapiens nos aliter non posse per huius uitae tenebras dirigere cursum, & inoffense ad aeternam peruenire uitam, nisi uerbo Dei iter praemonstrante, tanquam uero lumine & lucerna pedibus nostris, ut superius dictum est. Atqui eo diligentius semper huiusmodi admonitiones inculcat, quoties de maioribus dicturus est criminibus, in quae uulgo impingunt homines, qui futurae uitae nullam rationem habere uidentur. Superius à duobus maximis criminibus, nempe fornicatione & adulterio, uehementer deterruit,

C quibus de rebus nunquam se satis dixisse putat pro fragilitate iuuentutis, & meretricum impudentia contra quae mala, Dei praeceptis & crebris maiorum admonitionibus, muniendos iuuenum animos indicat. *Custodi fili mi uerba mea,* neque, tradas obliuioni, sed operibus imple, & praecepta mea absconde tecum, ueluti preciosissimum thesaurum. Solent enim homines huius uitae amatores in futurum multum annonae recondere, magnas opes in omnem euentum reponere, ne quid illis ad uitae uidelicet necessitatem desit. Tu mi fili, serua penes te praecepta mea, ut aeternam uiuas uitam neque utcunque sunt seruanda haec praecepta, sed ut res maxime chara & summopere necessaria. Ex omnibus corporis partibus, ut nullam habemus maioris momenti, quam pupillam oculi, ita nullam

D tuemur maiori cura, ut puta quam natura non solum in honestissimo loco collocauit, sed palpebris, ciliis, & supercilis solicite muniuit. Cui etiam si aliquid periculi imminet, in illius defensionem nullius membri recusamus iacturam. Pari diligentia & cura, sunt mea praecepta seruanda tibi mi fili, ut quae lumen uniuersae uitae tuae praebent, & sine quibus in tenebris uersamur quamlibet sapientes, & apud seculum docti. Sed quo loco seruanda sunt, inquis, num munitis arcibus, aut capsis ferreis recludenda? *Ligabis ea super digitos tuos*.) Duplex est sensus, uel quod opere & studiosa actione sint implenda, quae per digitos intelliguntur, uel quod praesente memoria & numerato, non minus quam

E digiti, sunt recolenda non Iudaico more chartis scribenda, quae digitis circumferantur, aut colligentur brachis imo tabulis cordis carnalibus, non lapideis, sunt ista noua euangelij praecepta insculpenda. Est enim intellectus humanus (ut inquit philosophus) statim ab infantia, tanquam tabula rasa, in qua nihil depingitur. Tu mi fili (inquit Salomon) etiamnum iuuenis, in hac tabula, pia intelligentia, & solida memoria, ante omnia scribe haec mea uerba & praecepta, ut nulla possint oblectari seu falsa doctrina, seu mulierularum amore, & suauiloquentia carnali. Quod si iuuenis cum sis, omnino foeminarum colloquii & pulchritudine frui iuuat, omnium pulcherrima est sapientia, omnium maxime

F affabilis est intelligentia. da igitur operam cum illis inire gratiam, & loco sororum habere. Si sapientiam non minus chare diligas quam sororem, si intelligentiam habeas in loco cognatae uel propinque, quarum in amore si te oblectaueris, omnem facile amorem impudicum declinabis, ut est in contextu.

DIC sapientiae soror mea es, & prudentiam uoca amicum tuam ut custodiat te à muliere extranea, & ab aliena, quae uerba sua dulcia facit. De fenestra enim domus meae prospexi iuuenem; & uideo paruulos, considero uecordem iuuenem qui transit per plateas iuxta angulum, & prope uiam domus illius graditur in obscuro ad uesperante die, in noctis tenebris & ca-

ligine Et ecce mulier illi occurrit in ornatu meretricio, preparata ad decipiendas animas. Garrula & uaga, quietis impatiens, nec ualens in domo consistere pedibus suis. Nunc foras, nunc in plateis, nunc iuxta angulos insidiās. *Heb* Dic sapientiae, soror mea tu es, & cognatam intelligentiam uocabis, ad custodiendum te à muliere extranea, ab aliena, (quæ) uerba sua poluit. Nam per fenestram domus meæ, per fenestram meam (inquam) prospexi Et uidi inter imperitos, animaduerti inter filios, iuuenem deficientem corde Transcurrentē per plateam iuxta angulum eius, per uiam ædium eius erat iturus. In crepusculo, sub uespera diei, in nigredine noctis, & caligine Et ecce mulier in occursum eius habitu meretricis, & anxia corde Clamosa illa & peruersa, in domo sua non manserunt pedes eius Nunc foris, nunc in plateis, & prope omnem angulum insidias positura.

Quod superius monuit de muliere extranea, quæ miris artibus, iuuenilibus insidiatur annis hoc in loco narratione, ueluti re gesta, doctrinam confirmat, ut intelligas nisi sapientiae des operam, & intellectum salubri doctrina excolas, etiamnum iuuenis, à procacibus mulierculis tutus esse non potens Quod recte (ut ante monuimus) siue de impudica iuuenum uita, iuxta sensum historicum intelligere licet, siue tropicās de sensitua parte, quæ mentem in nobis tanquam uirilem partem ad mala subinde sollicitat Atque eodem fere sensu redit, cum utraque moralis sit interpretatio Possumus de doctrina locum intelligere hæreticorum, contra quam sapientia Dei est opus, siue ut rem gestam, siue exempli causa cōfictam à Salomone intelligamus narrationem, parum refert graphicè certe depingit impudicæ mulieris ingenium & mores, à quibus quàm longissime abesse oportet, utque ad eò, ut ne ædibus quidem illius appropinques, aut in eā plateam uenias, qua habitat illa, ut superius dictum est Nam olim per fenestras & cancellos prospiciens, uidi inter alios (sic Hebræa habet ueritas) iuuenes, unum cæteris magis uecordem, cui cor defecerat, qui ubi se in periculum coniecerat, in casses illius incidit, cum non solum in plateam, sed prope illius ædes accessisset In Hebræo enim legimus, prope angulum eius, hoc est angulum domus eius Quod dicit, uidi, non est necessum ad corporis oculos referre, neque rem gestam intelligere, sed fictam potius, uelut in prosœnium producit narrationem Mente igitur cōsiderauit, quid utrinque fieri solet, & à meretricum impudentia, & à parum constantibus uiris, & interim ostendit quibus tentationum gradibus ad crimen perueniatur Per crepusculū uesperam diei, noctis nigredinem & caliginem (nam hæc quatuor distincta leguntur in Hebræo) primum quod tempus significat, non satis clarum, cuiusmodi est uel statim post solis occasum, uel sub ortu solis, uniuersæ uitæ mortalium referens imaginem, ut in qua cum luce fidei uariæ tentationum species miscentur וְיָרֵךְ וְיָרֵךְ uespera diei, quæ multo plus noctis habet, sensum & oblectationem ad crimen significat cui si nigredo noctis (ut est in Hebræo) accedat, hoc est plenus consensus, qui lumen gratiæ reuicit, omnino nihil superest, nisi ut ad caliginem, & malorum operum tenebras, quæ lucem oderunt, perueniatur, & non solum gratia recedat, sed lumen quoque intellectus naturale obscureretur Quod cum uenisset stultus ille, iam obscura luce, & ingruente noctis caligine, occasionem obseruās mulier, in occursum illius festinat, omnibus modis ad decipiendū hominē instructa, nō solū uerbis politis, de quibus superius disseruimus, sed etiā habitu meretricio & his modis reddimur obnoxij rētationibus, dū (ut excors iste) nullis honestis laboribus uacamus, dum temporis & locorum circūstantias, & occasiones peccandi sequimur *Preparata ad decipiendas animas*) pro quo, anxia corde in Hebræo legitur, siue ligata corde, hoc est, anxietate cordis amorem simulans, ut sit à uerbo, וְיָרֵךְ, id est, coartare, non à וְיָרֵךְ, seruare Possunt hæc uerba לֵב נִקְרָא לֵב corde ligata siue anxia, referri ad cordis secreta, & dissimulationem ego mallē referre ad habitū corporis & ornatum, quem laxū & lasciuum gestabat,

A gestabat, sed circa prœcordia strictum & colligatum, ut corporis elegantiam ostentaret Chaldæus alio sensu uocē Hebræam *תור* interpretatur, nempe pro fortitudine, ut sit sensus fuit habitu meretricio dissoluta & effœminata, sed corde robusto & uirili, utputa inuerecunda & impauida. Potest denique exponi desolata, siue destituta corde, hoc est siue intellectu, iuxta illū locum, *תור* *תור*, tanquam ciuitas desolata, Eſa 1 Leui Ben Gersom, ad habitum siue ornatum meretricium refert locum quasi dicat, erat nudo collo & pectore corde tenuis, quod uestitū & rectum habebat Et hunc sensum ex Chaldæo licet intelligere, cum uox Chaldæa utrunque significet, fortitudinem & absconsionem.

B David Kimhi obseruata corde, à uerbo *תור*, ut sit sensus, erat cauta, quæ cum alios deciperet, ipsa decipi non potuit. Porro quod ad mores illius spectat, erat garrula, inquieta, non ualens in ædibus consistere Hebræū, clamosa & recedens siue declinans, sup ab imperio & obediētia mariti, uel ab omni honestate, & uirtute aliena. Sequitur in Hebræo, *In ædibus illius non manserunt pedes eius,* uel non solent manere Cum pudicæ mulieris sit, raro in publicum apparere, hæc contra foris uisa est nunc ante ædes, nunc etiam longius in plateam progressa. Quam apte quadrent hæc in doctrinam adulterinā, & in magistros hæreticæ prauitatis, quid attinet admonere qui pudore semel deposito, suam

C ignominiam, & damnata dogmata, modis omnibus publicare conātur, præsertim apud indoctam, seu iuuenem, seu uulgi turbam, quæ non satis claram scripturarum lucem est assecuta, sed crepusculo inter diem & noctem obambulant id quod negligentia pastorum fere fit, qui ueluti oues absque pastore populum Christianum relinquūt, & cum pastoris uocem non audiunt, alienum sequuntur plurimi Cæterum quanta impudentia & plusquam meretricia procacitate ostentant hodie & per plateas, sed rectè, & in tenebris, uenalem exponant corruptissimam doctrinam, & quanto studio euigilant, ut à sinceritate doctrinæ catholicæ, & à castitate matris ecclesiæ reuocent homines indoctos, utinam magis esset ignotum sed dabit his quoque finem aliquando Christus Nostra

D uero ad institutum reuertatur oratio, ostensura quanta sit huius mulieris impudentia, non minus factis, quàm uerbis procax & audacula Ultra omnem pudorem femineum profilit in amplexus & oscula. nam comprehensum iuuenem osculatur En tibi fili, quibus gradibus ad crimen descenditur, caro suis illecebris mentem & rationem apprehēdit, & oblectationibus ueluti quibusdam osculis demulcet, ut ad peccādum consentiat. Sed quæ sequuntur audiamus.

APPREHENSVM QVĒ deosculatur iuuenem, & procaci uultu blanditur dicens. Victimam pro salute deuoui, hodie reddidi uota mea. Idcirco

Egressa sum in occursum tuum, desiderans te uidere, & reperi. Intexui funibus lectulum meum, stravi tapetibus pictis ex Aegypto Asperfi cubile meū

myrrha, & aloe, & cinamomo *Heb* Porro tenuit eum, & osculata est eum,

corroborauit faciem suā, & dixit ei Hostiæ pacificæ apud me, hodie persolui

uota mea Quamobrem egressa sum in occursum tuum ad quærendam

faciem tuam, & inueni te Ornamentis ornaui lectum meum, trabibus ex-

latis, funibus Aegypti Suffumigauī cubile meum, myrrha, aloe, & ci-

F namomo

Quibus artibus pudicitie iuuentutis insidiantur impudicæ mulieres, quæ interim summum amorem, & aliquam honestatis speciem præ se ferunt, præsens locus ostendit Nā quanuis omnia libidinis & lucri causa faciat hæc mulier, nihilominus composito uultu & robusta facie, hoc est oculorum constantia, longe diuersum simulat, & inquit *Victima pacificæ sunt mihi,* (ut est in Hebræo) *hodie reddidi uota mea* quasi dicat, Coniuratum tua causa parauī, quod alioqui facere oportuerat, cum essem uoto constricta Et hodie me fecisse mihi gratulor, posteaquam te inuenerim Aliter, nūc sum obnoxia & obligata pacificis reddēdis uictimis (quas uotorum cōpotes solent homines facere) posteaquā te

inuenierim iam dudum uotum fecerant de uictimis pacificis soluendis, quam primo tu G
 compos essem, eas ut uoni, hodie libenter soluam, posteaquam mihi occurristi Prior ex-
 positio est melior, nam nihil aliud quam paratas dapes, & lautam coenam domi se habe-
 re significat & quantum illa nullum hominem recusasset, neque amore sincero quen-
 quam prosequatur, tamē imperito & uecordi iuueni persuadere conatur, se illius amo-
 re flagitare Nulla leuitate ex edibus egressam, sed tua causa duntaxat, inquit, ueni, domi
 habens epulas multas, quarum te participem esse uolui quæ hoc nomine gratiores erūt,
 quod ex uictimis pacificis supersunt Cogita (inquam) quam mihi charus sis, cum non
 miserim quēquam, sed ipsa te quæsitum ueni In Hebræo legimus וָנִי אֶשְׁמַח לְךָ אֶת-
 הַיּוֹם הַזֶּה, cum cura & sollicitudine, faciem tuam siue personam quasi dicat, nihil aliud
 uolui nisi te, non tua Interpres qui uertit desiderans te uidere, sequutus est Septu qui sic
 habent וָנִי אֶשְׁמַח לְךָ אֶת-הַיּוֹם הַזֶּה At ne fortassis iam sub uesperum de cubili aut lecto sis
 sollicitus, habeo lectum elegantissimum, ut puta stragulis & sumptuosis ornamentis
 stratum, funibus byssinis ex Aegypto suspensum Chaldeus hunc locum, in quo magna
 est uarietas interpretum, simpliciter uertit sic, Stramentis & lecticis strau lectum, & or-
 namētis ex Aegypto ornaui Potest dictio Hebræa וָנִי אֶשְׁמַח לְךָ אֶת-הַיּוֹם הַזֶּה
 septuaginta, tapetibus uertit κροκίω, ἢ ὀσμύρα καὶ κιννάμωμον, ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου, ἀσπέρσει τὸ κρεββάτι μου
 κροκίω, ἢ ὀσμύρα καὶ κιννάμωμον Tapetibus strau quæ sunt ab Aegypto, aspersi cubile meū
 croco at domum meam cinamomo sic septuag Sed potest inquam uox וָנִי אֶשְׁמַח לְךָ אֶת-
 הַיּוֹם הַזֶּה funes si-
 gnificare, qui ex optimo lino, seu bysso, nempe Aegypcio contexti sunt Et ne quid de-
 sit ad uoluptatem, sparsi uel potius suffusi, odoratum feci cubile meū myrrha, aloë, & ci-
 namomo Quidam ex Hebræis exponit aquis rosarum & aromatibus

- V E N I, inebriemur uerbis, & fruamur concupitis amplexibus, donec il-
- lucēscat dies Heb Veni inebriabimur amoribus usque mane, exultabimus
- in amoribus Non est enim uir in domo sua, abiit uia longissima, sacculum
- pecuniæ secum tulit, in die plenæ lunæ reuersurus est in domum suam.

Hæc nocte, inquit, usque mane uoluptatibus indulgeamus opera tenebrarum odērunt
 lucem Sequitur, *Vir non est in domo sua* ut omnem metum eximat, & sensus simplex, nō
 est domi, sed procul peregre profectus, neque breui reuersurus, nam in sumptus uix
 tulit non paruum pecuniam Ante diē absconsionis, sup lunæ (ut est in Hebræo) hoc est
 ante nouilunium non est reuersurus, ne quid ab eo timeas uel, non est in domo sua uir,
 hoc est nihil habet authoritatis in domo sua, etiam si domi esset, ego primas in familia
 partes teneo ad securitatem omnem accedit, quod domi non sit. Mystice, in humana
 anima, cum intellectus & mens gratia Dei imbuta, uiriles partes non agit, sed procul
 peregrinatur à custodia conscientia, ad uoluptates & desideria inutilia deflectit ratio à
 carne pertracta Christus quoque animarum nostrarum sponsus est, quem conscientia
 domus, si custodem non habeamus, facile cum mundo & dæmonibus fornicamur O
 infœlix animus & miserimus, qui in domo patris tanta abundantia saluberrimi panis
 relicta, quisquillas porcorum in domo meretricia, malit edere, quàm cum Abraham,
 Isaac, & Iacob recumbere, & sanctorum epulis interesse.

- I R R E T I V I T eum multis sermonibus, & blanditis labiorum pertrā-
- xit eum Hebraum, Declinare fecit illum per multitudinem dulcis sermo-
- nis, blanditis labiorum suorum impulit eum Statim eam sequitur quasi
- bos ductus ad uictimam, & quasi agnus lasciuens & ignorans Et nescit
- quod ad uincula stultus trahatur Heb Vadit post eam subito, ut bos ad
- uictimam ueniet, & sicut compes ad castigationem stulti Donec transfi-
- gat sagitta iecur eius, uelut si auis festinet ad laqueum, & nescit quod de pe-
- riculo animæ illius agitur.

A Tandem huius seu rei gestæ, seu exempli causa confictæ narrationis finem & exitū uide *Stolidus iuuenis qui otiosus, & solus obscura luce per uicos obambulat, posteaquã ad hunc modum est illectus, & tractus ad crimen, summa uidelicet uoluptate, cum securitate proposita & solitudine, propriæ uoluntatis composuix esse potest Persuasus igitur & impulsus huius mulieris adulteræ blanditus, nihil respondet, nihil causatur, nec parentum nec Dei timorem ob oculos habens, non corporis sui, non animi damnum. subito sequitur, specie ad delicias inuitatus, reuera autem ad interitum. Velut bos, qui non nouit quando ad præsepe, quando ad macellum ducitur, putat inquã se ad lautum cõuiuium, ad molliciem cubilis ire, reuera autem ad mortem trahitur, uel temporalem,*

B quæ frequẽter mortuus infligitur, uel ad mortem animæ festinat, & uelut stultus & ignarus ad compedes trahitur, non amplius liber aut sui iuris futurus *Quod nos habemus Nescit quod stultus ad uincula trahatur*) in Hebræo legitur cum litera similitudinis, Et uelut compes ad castigationẽ stulti Et sunt qui nullam differentiam ponant inter duas illas similitudines nempe sicut bos ad uictimam, & sicut stultus ad compedes. Quia neuter potest exitus rei cogitare, neque bos mortem, neque stultus castigationis acerbitatẽ uidet. uel est sensus similitudinis, quod subito sequatur ignarus periculi, ignarus se ad mortem trahi, & non ire ad conuiuium, sed duci ut stultus ad uincula. In Hebr. clausula

C illa, & sicut compes ad castigationem stulti, sensum efficit obscurum, cum nec præcedentibus nec sequentibus uideatur coherere Abraham filius Hezra, sic locum explicat, non quasi similitudinem nouam afferret Salomon, sed quasi per epiphonema clauderet narrationem, ad hunc modũ subaudiẽdo quædam Sicut ad compedem siue uincula uenitur, hoc est moleste & cum difficultate, sic ad disciplinam stultus uenit *Commentarij Hebr. locum exponunt per figuram quam Græci uocant ὕψος καὶ ὀπίσθεν, quæ etiã Hebræis est frequens & est sensus iuxta uerborum ordinem immutatum, uidelicet, Sicut stultus uenit ad castigationem cõpedũ, qui nihil aliud quàm iocatur cum compedibus constringitur Aliter, Stultus qui rectam uirtutum uiam negligit, & suo more pro libidine uiuit, ueniet tandem ad uincula & carceres pœnasque dabit suæ stultitiæ, quanuis ille nihil minus a principio cogitat Idem usu ueniet huic iuueni Sequens uersiculus, Donec transfigat cor uel secur illius sagitta,) à principio prioris uersiculi pœdet, uidelicet ibit post eam sicut bos ad mactationem, & sicut stultus ad compedes, donec sagitta trãsfigat secur eius Quod exponunt Hebræi de plaga mortifera, quam maritus mulieris infliget illi, ut certa mors & repentina sequatur, ac si sagitta transfigeret cor illius Alij referũt ad clausulam proxime præcedentem nempe, stultus toties ueniet ad compedes, donec tandem sagitta transfigat secur eius, hoc est, donec tandem morte plectatur Aliter, ut ad sequentia referatur, sicut auis festinat ad laqueum donec tandem sagitta transfigat cor illius, & ad laqueum, hoc est ad escam sub laqueo Porro iuxta hunc sensum ultima clausula, nempe, *Et non nouit quod de uita illius sit*) ad omnes tres similitudines, & ad iuuenem refertur, ad hunc modum Vt bos non nouit quod de uita sua agitur, ut stultus ductus ad compedes non nouit quod de uita sua agitur, deniq, ut auis festinans ad laqueũ non nouit quod de uita sua agitur, ita neque iste adolescens nouit tractus amore mulieris adulteræ, quãtam iacturam animæ suæ faciat Non nouit se recta tendere ad mortem animæ suæ, ut corporalem mortem euadat, quam frequenter subeunt adulteri Quæ sequuntur obscurius indicant non fuisse rem gestam, nec Salomonem conspexisse oculis corporeis, neque audiuisse huiusmodi uerba, sed monitionem esse in genere positam quæ muliercularum impudentiam depingit, & suo filio ponit ob oculos fraudes, quibus uti solent aduersus incautos & imprudentes iuuenes Quantum denique sit nephas, uel ullam familiaritatem, cum huiusmodi inire Usque adeo ut uel per earum incedere plateam, aut prope ædes accessisse, sit periculosum, ut sequitur*

• NVNC ergo fili mi audi me, & attende uerba oris mei. Ne abstrahatur in uis illius mens tua, neque decipiaris semitis illius *Hebræum* Non declinabit ad uias illius cor tuum, neque errabis in semitis illius • Multos enim

vulneratos deiecit, & fortissimi quique interfecti sunt ab ea. Via inferi domus eius penetrantes interiora mortis Heb Via inferni domus illius, descendentes ad cubacula mortis.

Haud ita multum refert quod in Hebræo legatur, nunc filij audite me, & summa diligentia uerbis oris mei attendite Vnius exemplum proposui, quo teipsum uelut in speculo intuearis, non est quod tuis uiribus fidas, aut constantiæ, imo procul fugiendum est si uelis esse tutus Fugite, inquit, fornicationem, 1 Corinth. 6 Ne flectat cor tuum ad uias quibus incedit, ne forte factus obuius non poteris resistere sermonibus & blanditijs illius imò potius, quàm longissime circuibis, ab instituto itinere deflecte, quasi errares in plateis ciuitatis, ne incidas in semitas illius adulteræ uel, ne erraueris, nã si cor tuum dechnet ad uias, hoc est ad ullam ex iis huius adulteræ, plurimum erraueris Nam illa plurimos grauitèr uulneratos prostrauit, non hunc solum de quo loquutus sum, quem tu fortassis putas tam facile persuasum & uictum, quod imbecillis esset, & parum constans imò omnes, hoc est plurimi, & ingens numerus robustissimorum uiuorum, fuerunt ab ea interfecti, & ad inferos deiecti non enim est uia magis compendiosa ad infernum & gehennam, quàm illa quæ ducit ad domum huius mulieris Sic igitur existima, te, si petas illius ædes, recta ad infernum tendere si illius cubile, quod omnia atomata redolet, adire pergas, te eadem opera descendere ad cameras mortis (ut est in Hebræo) æternæ, supple quare si corporis iacturam & periculum non times, at saltem animæ mortem & intentum formidans, omnem fornicationem, adulterium, & illicitum concubitum fuge Non sine causa uehementer laborat Salomon in principio sui libelli, ut filium adhuc innocẽtem ad amorem castitatis pertrahat haud ignarus, quanta mala ex luxu & libidine huic ætati perueniant. Quod si de spiritus fornicatione locum intelligere malis Semel copulatus es Christo, & illius corporis, nempe ecclesiæ, factus es membrum Tollens membra Christi, faciens membra meretricis, damnatæ sectæ uidelicet, absit Porro ad reliquos sensus ex præcedentibus, facilius erit loci applicatio, nos ad sequentia properamus

CAPVT OCTAVVM.

NON QUID non sapientia clamitat, & prudentia dat uocem suam? In summis excelsisque uerticibus, supra uiam in medijs semitis stans. Heb. In capite excelsorum super uiam inter semitas stetit Iuxta portas ciuitatis, in ipsis foribus loquitur, dicens Heb Ad latus portarum iuxta os ciuitatis, in introitu portarum uociferabitur

Sapientiam & prudentiam siue intelligentiam, ut est in Hebræo, pro eodem fere accipiunt Hebræi expositores. Differunt tamen, ut inquit quidam illorum, ut scientia & praxis nam intelligentia siue prudentia in moribus consistit: Quod ad sensum huius loci spectat, postquam per filium suum omnes reuocauit, & deterruit à domo mulieris, siue iuxta sensum historicum fornicariæ & adulteræ, siue carnis & cuiuscunque corruptionis, siue denique à commercio eorum qui aliena à fide catholica sequuntur dogmata. Nunc cuiusnam doctrinam, & cuius uoces audire debeamus, ostendit nempe illius qui neque falli, neq; fallere nouit. Abruptus loquendi modus & hebraismus significat aliquid deofe, & aliquid supplendum quasi dicat, Filij, si mihi non credis, si meis uerbis non libet atteredere, ut puta solius hominis, cui nõ possit quis satis tuto credere, est enim omnis homo mendax, sapientiæ autem accommodare debes Quod si dixeris, libenter auscultarem, si illius uocem liceret audire, sed cum ipsa nusquam compareat, nusquam audiatur, quo pacto illi obtemperabo? Quid (inquit Salomon) nonne sapientia clamabit? ut Hebræi legunt, & nos

A & nos tanquam prophetæ uerba intelligimus, ut de Christo Dei sapientia, & Dei uirtute intelligatur locus, de quo certum est hoc caput & sequens tractare in quibus omnia de Christo clarissime licet exponere, etiam historico sensu, præsertim nobis qui luce euangelica illustramur. Licet præterea iuxta alias sapientie acceptiones, prius a nobis explicatas, locum interpretari, ut propius respiciat eos qui Christum præcesserunt: qui neque uocem eius, ut Apostoli & Iudæi illius ætatis, neque ipsum in euangelio loquentem, ut nos hodie, audire potuerunt, quos tamen Salomō participes huius doctrinæ esse uoluit. Ne quis igitur nos iudaizare existimet, si in lege aut Prophetarum oraculis, aut etiam

B priorum hominum uita ac doctrina, aut denique in operibus Dei, sapientiam clamare interpretemur. Et quod ad sensum spectat historicum, concionandi siue perorandi locus sapientie præparatur ac distribuitur. *Nonne sapientia clamatur* quis usque ad eum ignarus est & imperitus, ut ignoret sapientiam clamare, & intelligentiam dare uocem, non solum per hanc doctrinam meam, quæ angusto angulo orbis docetur (inquit) quæ paucis paginis continetur. *imò me tacente nihilominus sapientia clamabit, & intelligentia dabit uocem non hæreticorum more, qui latebras querunt, & ecclesie iudicium recusant, nō philosophorum scholis, qui de dogmatibus digladiantur, dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, Romæ. i. Sed in uertice excelsorum, in summis montibus, & editissimis pa-*

C *triarcharum & prophetarum oraculis. Super, uel iuxta domum semitarum, hebraismus est, pro inter duas semitas, uel in cōcursu duarum semitarum stetit sapientia quod rectè in consensu legis & prophetarum, aut melius ueteris & noui testamenti, intelligimus. Ad montem domus Dei si quis accedat, in montium, hoc est doctorum hominum cacumine, sapientiam clamantem audiet. Præterea ad locum portarum ante ciuitatem, & in introitu portarum (ut est in Hebræo) non fenabitur. Omnibus obuia est sapientia, non solum his, qui ad montem ascendere possunt, & sublimia speculari, sed etiam indoctæ plebecule & quotquot ciuitatem ingrediuntur, in ipsis portis, ubi solet antiquitus ius dici à senioribus & magistratibus, qui nihil aliud quàm intelligentiam præbent hominibus.*

D *cum malos coerceant, & studia uirtutum & obseruantiam legis doceant. Cogita igitur, quoties doctorem insignem & diuinæ legis interpretem, quoties prius concionatorem à terrenis rebus ad cælestia excitantem audis, toties sapientiam clamantem ausculta. *וְאֵלֶיךָ אֲדַבֵּר אֲדַבֵּר* ad os ciuitatis (ut est in Hebræo) uel iuxta os, uel in ore, hoc est loco publico ubi præcones uerbi Dei declamare solent, qui merito os ciuitatis dici possunt. Quos (inquam) studiosum aliquem, exemplar uirtutum, uel uia publica obuium habes, quoties de iustitia & æquitate iudicem deserentem, & decernentem intuenis, toties sapientiam clamantem in prædictis locis cogita, inquam, ac si ipsa propria uoce diceret quæ sequitur.*

E **Q**UO VIRI ad uos clamito, & uox mea ad filios hominum. Intelligite paruuli astutiam, & insipientes animaduertite. *Heb* Date operam ignari intelligere, & stulti intelligite corde. uel, facite cor intelligere. Audite quoniam de rebus magnis locutura sum, & aperientur labia mea ut recta prædicent. *Heb* Aperitio labiorum meorum rectitudines. Veritatem meditabitur guttur meum, & labia mea detestabuntur impium. *Heb* Nam ueritatem meditabitur palatum meum, abominatio labiorum meorum impietas. Iusti sunt omnes sermones mei, non est in eis prauum quid, neque peruersum. *Heb* In iustitia omnia uerba oris mei, non est in illis obliquitas. Recti sunt intelligentibus, & æqui inuenientibus scientiam.

Quos auditores sibi proponit, & quem ordinem doctrinæ uelit sequi, quodammodo præfatur sapientia. Quorum utroque suam beneuolentiam, & studium erga mortales commendat. Porro per doctrinæ suæ ingens & incredibile encomium, doctiles & attentos reddit auditores quos quadrifariam distinguit hoc in loco, quosdam uiros appellat, alios filios hominum, imperitos alios, alios denique stultos. & uniuersum mortalium ge-

nus coplectitur Qui sapientia sua & bonitate omnes homines siue uiro uirtute excellē G
 te siue filios hominu qui nihil sublimius sapiunt, siue i gra o a o r r r i i eiu imperitos
 siue deniq stultos qui pro bono malu eligunt qui hos omnes (inqua) ad imagine sua fin
 lit omnes hos sapientie suae uult esse participes *Aduos uiri clamabo & uox mea ad filios
 hon num*) Quae est inter uiu & nouum u f a a p op i e r i c P o m u a e l i n g u a e
 inter ויך & ויך Hebraeoru idiomate intelligi licet quauis si quis eunde sensum his
 aduersis clausulis exprimi corendat non repugnabimus scientes eum esse moie scriptu
 raium praescitum in hoc libello & in psalmis idē uidelicet diuersis uerbis repetere He
 brai aliquot familiarius quidpiam sonari uolunt in eo quod dicit *Aduos uiri uoca H*
 bo, quia in illo *Vox mea ad uos filij hominum* quasi dicat *No solum uiri & filij homi
 num sed incauti & indocti intelligite astutiam date operam ut intelligatis animaduer
 tite ut intelligatis uel tale aliquid iuxta eneri gam coniugationis intelligendum est in
 hoc uerbo ויך Ql inuis usque deo exposita & obuia sit omnibus sapientia & omni
 bus locis occurrat ab otiosis & negligentibus tamen no percipitur ut qui caelestium re
 rum curiam non habent Multo in nus i stultis qui studis diuina sapientia contariis,
 mentem occupant Suius est imperitum esse & ignarum quam uitis deprauatam ha
 bere in elligenti um *Et stulti (inquit) nrell gite corde* quasi dicat *Cor habetis sed sensu ca I*
 iens aut rebus alienis ab intelligentia occupatum *Et haec haec tenus quod ad auditores
 distinguendos & admonendos spectat Deinde doctrinam suam magnis laudibus meri
 to extollit Irimo quod magnis ac rebus dictura sit audite inquit nam magna sunt,
 hoc est bona & uerba sunt quae dicam magna praeter e f a l r t v a p e i t e q u a e d o e x
 illo uericulo intelligimus Audite quoniam de rebus magnis locutura sum & apen
 tur labia me i ut recta p r a d i c e m* In Hebraeo apertio labiorum meoru i rectitudines Alioqu
 nihil facilius quam labia retere *Ad haec quod ueritati consona sit sua doctrina & ab
 omni errore aliena confirmari ne male intelligatur quod peccelsit Quali ipertione la K*
 biorum & facilitate dicendi quicquid in buccam uer erit uelut effutire *Veritatem mea
 tabitur guttur meum*) in Hebraeo palatu meum Linguam & cetera locutionis instrume
 ta intelligimus *Meditari uel lingua intelligitur & ad diligentiam & sedulitatem docen
 di spectat uel meditari mente potest intelligi & ad grauitatem & maturitatem doctri
 na referri secundum e r q u a sequuntur Et labia mea detestabuntur impium*) sapientia
 enim nihil magis odibile quam impietas & quicquid i uera religione est alienum *Iusti
 sunt omnes sermone mei*) uel in iustitia omnia uerba oris mei Nihil peruersum uel tor
 tuosum nostra continebit oratio sed in iustitia uel de iustitia & a quietate quae hominem
 homini conciliat hoc est de his quae iustos & rectos facit auditores *Omnia haec quam ad L*
 am isim C u i s t o o u e n i t e t e s t q u a m u t o p u s s i t a d m o n e r e P o r t o d e
 mysticis scripturis & euangelica lege intelligi possunt in quibus si quid obliquum aut
 peruersum tibi uideatur scias te non intelligere quod scribitur *Sut inquit sapientia haec
 uerba mea recta intelligenti & recta his qui scientiam illorum inueniunt Latent enim
 nonnunquam scripturatum sensus & signatus est liber quem qui uolunt aperire ab eo
 querunt qui fuit & nemo cludit & ab his quibus eum aperuisse constat nempe ue
 nerabilibus ecclesi e doctoi bus antiquis & ueris scripturarum interpretibus qui carne
 suam crucifixerunt cum uitis & concupisce uis suis Hebrai in hoc uericulo Omnia M
 sunt recta intelligenti ויך ויך recta ad docendi ordinem & intelligendi facilitatem re
 ferunt quasi dicit e o ordine sunt sapient x i e i b r c o n n e x . & a m c o n c i n n e d i s p o s i t a
 ut studiose quaerentibus facile scientiam commo n s t i e n t**

Aj oc 3
 Gilat 5

- " ACCIPITE correptionem meam, & non pecuniam, doctrinam magi
- " qui aurum diligit Melior est enim scientia cunct opibus pretiosis, &
- " omne desiderabile ei non potest comparari Heb Melior est sapientia gemis, & omnia desiderabilia non aequabunt eam

Post meritas suae doctrina Iudes quibus dociles & attentos auditorum animos uoluit
 ficere,

A efficere quid in primis proponat iudicamus Accipite disciplinam siue correptionem C p 8
 Aequa & prudens ieiunium Astutrix sapientia nouit quomodo male conuenit eum mundum
 diuini studium si is auditoribus Nemo potest duobus dominis seruire Mat 6 Qui
 reuerentis cuius & cumulandis opibus student a sapientia sunt alieni Vnde quod in uicibus
 & auarus in euangelio audiuit Stulte habet nocere per tium Lu 12 Ab hac

stultitia in primis alienos esse oportet si sapientiam uolumus iudice si in schola sapientia
 discipuli esse uolumus si co rpi & castigari ut ea equo serua uimmo quod ipsa
 in primis monet inquit Accipite quotquot estis siue uili siue filij hominum ignari
 & stulti in eam disciplinam recipite potius quam argentum Quandoquidem sapientia
 huius mundi quae splendet uelut argentum & suam apud uulgus sibi acquirit cum
 hac sapientia quam ego uideo complecti non potestis relicta igitur pecunia acquiende
 de scientia meam disciplinam implectimini neque uos moueatur uim quod in uimuis
 selectum sed potius scientiam meam eligite quae melior est ullis rebus terrenis quan-
 tumuis preciosis ut cuius possessio animam ornatur proficit & nutrit & uitam perpetuam
 praestat Quae nulli qualibet desiderabilia ex rebus terrenis possunt cum hac scientia
 quam sapientia iugitur conserui

C EGO sapientia habito in consilio, & eruditus in cogitationibus
 Heb Ego sapientia habitui in astutia, & scientiam cogitationum iudicium

Sensus est sapientiam non esse absque astutia & consilio in rebus agendis non solum ad
 speculationem sese extendere imo sapientiam omnes prudentiae & consilij siue callidi-
 tatis circumspectas habere notas ac si in medio cauium maneret & summam familiarita-
 tatem haberet cum illis sic Aben Hezia Posterioris uerificum quae in Hebraeo sic ha-
 bet *Astutiam scientiamque cogitationum inueniam* habet ambiguum intelligentiam uel
 quod sapientia dicit se inuentum scientiam cogitationum quasi scrutator cordium

D Et Christus legitur uidisse multorum cogitationis uel cogitationes scientiae hoc est,
 non uulgares neque uarias suggerere cogitationes sed eruditae quae ad inuentionem
 scientiae spectant Ne quis iudem & rerum humanarum experientiam ac regnum fingat
 sapientiam & proinde futuro tempore uitam ut ostendat inquit Aben Hezia sapientiam
 praecedere & auctoritatem esse omnis scientiae & cogitationum grauium

TIMOR domini odit malum, inogantiam, & superbiam, & uirum pri-
 uum, & os bilingue detestor Hebr eum, Timor domini odit malum, super-
 biam & inogantiam, uel superbia tumescens, & uirum mali & os pei-

E uersitatum odii Meum est consilium & equitas, mea est prudentia, mea est
 fortitudo Hebraum, Meum est consilium & lex, ego intelligentia sum, mea
 est fortitudo

Post exordium in quo (ut diximus) in magnum sua doctrinae expectationem eiecit au-
 ditorum sequitur narratio siue recitatio & commemoratio bonorum quae a sapien-
 tia proueniunt inter quae primum est Timor domini initium sapientiae ex quo nascitur
 odium mali quod in genere dictum est Nam praecipue inogantiam odit & superbiam

F pei quoniam peccatum intiauit in mundum pei quam creatur rationalis a suo recessit
 conditio Non sine causa igitur sapientia quae timorem domini prae mentibus transfun-
 dit non solum superbiam sed superbiam tumentem uel cum qui superbia totus est hoc
 est auctoritatem superbiae diabolum odio habet Quanto magis timorem domini im-
 pletum illius bonitatis & maiestatis concepta in magnitudine immensa & inuestate tu-
 ro clarius etiam nostri imbecillitatem & indigentiam intelligimus & cogimus illius
 reuerentia celsitudine nostri imdeploratam miseriam Timor Dei (qui humilitatem locum
 & uincum habet) alienissimus est ab omni superbia Et quoniam malum non possit huius
 in uia si agitur ex se se penitus declinare ab omni peccato suis uicibus pura & pioisus
 incontaminata absque Dei graua consistere tamen ex sapientia Dei timore concepto

omnem uia mali, & consuetudinē peccandi odio habebimus sic enim uocē Hebræā **רָדָה** **G**
 uiam pro frequentatione accipiunt Hebræi Secundo in loco, *Os peruersitatum ipsa odit* (in-
 quit sapientia) recta loquor & uera, ut superius lectum est Pater mēdaci, peruersa & fal-
 sa loquitur, & quotquot ex parte diaboli sunt, ueritati resistūt, & doctrinam spiritus san-
 cti calūniantur Id quod utinam in solos Iudæos, qui Christo Dei sapientiæ, dum in ter-
 ris ageret, restiterunt, referre liceret: & non etiam in magistros errorum nostri temporis,
 qui ore peruerso conantur subuertere, quæ hætenus a primordio nascentis ecclesiæ, sa-
 pientiam Dei docuisse constat per ora patrum imo per corda credentium Sunt qui iun-
 gunt os cum præcedētibus, ut sit sensus Timor Domini odit uiam malam, & timor Do- **H**
 mini odit os malum, peruersitates uerò ego odio habui *Meum est consilium & æquitas*
 siue lex, (ut in Hebræo legitur) Cum angelus satanæ transfiguret se in angelum lucis,
 1 Corint 10 & difficile sit deprehendere peruersitates oris in multis, consilio est opus,
 opus est lege, hoc est cognitione legis diuinæ, qua nobis præscribūtur recta & uera, quæ
 quidem uirtutes non aliunde petendæ sunt, quam à sapientiæ quæ inquit, Mea sunt, con-
 silium & lex, siue æquitas uox Hebræa **תושיה**, quæ ab essendo deducitur, rem stabilē &
 firmam significat, ut sæpe monuimus Sunt igitur dotes sapientiæ, cōsilium & solida co-
 gnitio *Mea est prudentia siue intelligentia* **כונה** Hebr qua priorum hominum illumi- **I**
 nantur animi *Mea est fortitudo*) A sapientia non solum intelligentiam recepimus, & cæ-
 teras uirtutes, quibus uias malas & oris peruersitates discernimus sed fortitudinē quo-
 que, qua armati uincamus mala, nec locum demus peruersitatibus, quas odit sapientiæ.
 Atqui hætenus facta est mentio de uirtutibus his, quæ sapientiæ sunt peculiare, & quæ
 de illius substantia esse putantur secundum locum habent, quæ sunt circa substantiam,
 aut si mauius attributa uocare

• P E R me reges regnant, & legum conditores iusta decernunt. P er me prin-
 • cipes imperant, & potentes decernunt iustitiam. Heb Per me reges regna- **K**
 • bunt, & gubernatores decernent iustitiam Per me principes principatum **G**
 • obtinebunt, & nobiles erūt omnes iudices terræ Ego diligentes me diligo,
 • & qui mane uigilauerint ad me, inuenient me Mecum sunt diuitiæ & glo-
 • ria opes superbæ & iustitia In Hebræo, diuitiæ antiquæ & iustitia Me-
 • lior est fructus meus auro & lapide precioso, & gemina mea argento ele-
 • cto Heb Melior est fructus meus auro & obrizo, & prouentus meus ar-
 • gento electo

Maximæ sunt sapientiæ dotes, quas superius recitauimus, sed tamen his cancellis aut fi-
 nibus non coarctatur sapientia neque solum ad futuram uitam est necessaria, imò nul-
 la pars præsentis conuersationis, sapientia carere potest Et qui minime omni subsidio
 alterius uidentur egere, sapientia maxime egent, neq, alia ratione possunt supremi ma-
 gistratus & reges, regio fungi munere, cum æquitate & clementia moderari temp nisi
 sapientia suggerente prudentiam, & animum principe dignum, quo non suam solum
 sed Dei gloriam, non sua solum sed populi & reip commoda quærat Quod si legibus &
 statutis æquis, malorum insolentiam coercere oporteat, nemo principum aut magistra- **M**
 tum hoc munus præstare poterit, nisi sapientia edoctus, ut prospicere possit quid omni-
 bus condat Acquis enim non condit leges, qui alio quàm ad omnium legum scopum,
 nempe iustitiam dirigit oculos Et ut regibus, & ducibus qui sub regibus moderantur &
 regunt plebem, satis non est quocunq, modo imperium accepisse sed, quemadmodum
 Non est potestas nisi à Deo, ut inquit Paulus, Rom 13 ita à Deo sapientiam accipere
 oportet, si modo boni principes esse uolunt, & populum cum imperio subditum tene-
 re legitimo si ut principes haberi uolunt, & nominis famam tueri hoc enim signi-
 ficat **רָדָה** laudabiles & clari, ab auaritia alieni, quales sine sapientia esse non pos-
 sunt Iudices præterea, qui in terris Dei benedicti locum suo more occupant, abs-
 que sapientia causas decernere, litēsque dirimere non poterunt Sed dicet aliquis for-
 tassis,

A talsis, Quibus modis aut qua arte acquiritur ista sapientia omnibus ordinibus usque ad eum necessaria? num regis opibus comparatur, aut uiribus belli & copiis acquiritur minime gentium Imò ut omnibus maximopere est necessaria, ita est omnibus obuia & facilis, non rigida, non tetrica, non elata fastu, sed benigna, generosa & humilis in-
B quiens, Discite a me, quia mitis sum & humilis corde, Matth undecimo Nò arte aliqua est opus ad sapientiam comparadam, sed solo amore, quo nihil est humano generi con-
C uenientius *Ego (inquit) amatores meos diligo, & qui mane uigilauerint ad me, inuenient me uel, qui quaerunt me, inuenient me.* Vox Hebræa *אור* auroram significat, unde deducitur uerbum *אור*, significans mane quaerere Sensum bene reddidit interpres, utranque si-
D gnificationem uocis Hebrææ complexus Mane uigilare siue quaerere, signum sollicitu-
E dinis & curæ est Qui somno dediti sunt & otio, sapientiæ non sunt amatores, sed qui mane quaerunt, hoc est ante omnia alia Primum quaerite regnum Dei, *Matth 6* Et unà cum sapientia inuenietis opes & gloriam & hoc est quod Euangelista adiecit, Et hæc omnia adiucentur uobis In Hebræo legitur, Antiquas opes, uel diuitias antiquitatis inuenient, hoc est permanentes & stabiles non opes superbas, ut nos legimus Quan-
F uis sensum habeat non absurdum quod noster reddidit interpres, sed mysticum magis quàm historicum *Mecum sunt diuitiae & gloria, opes superbae & iustitia* Cum sapientia sunt opes, unà cum iustitia Qui diuites sunt huius mundi, plerique mammonam ha-
G bent iniquitatis, quam frequenter uel acquirunt, uel seruant iniuste Amatores sapien-
H tiæ cum iustitia stabiles & antiquas habent opes, quas fures non effodiunt nec furan-
I tur, *Matth 6* Et quæuis uox Hebræa iustitiam significet proprie, Aben Hezra tamen hoc in loco, ut perpetua seruetur metaphora, felicitatem uertit siue prosperitatem quasi di-
K cat, Omnia à sapientia recipiunt illius amici, quæ stulti & indocti homines in mundo quaerunt, opes, gloriam & felicitatem aut hæc, inquit, aut his maiora unde sequitur, *Melior est fructus meus auro & obrizo* in Hebræo, & prouentus meus argento electo Ex-
L plicat sese, metaphorice uidelicet fuisse loquutam de diuitis & gloria, non fallacibus
M neque uana huius mundi gloria Sed diuites sunt bonis operibus sapientiæ amatores, &
N coram angelis Dei, coronam gloriæ habent immarcescibilem, *1 Pet. 1* Hebræi discrimen
O obseruant inter has uoces *אור* fructus, & *אור* prouentus Nā *אור*, id est annona, ut
P inquit, ex semine & agricultura prouenit, & annuo aut potius crebro & fere quoti-
Q dianio cultu eget. *אור* autem, id est fructus, qui sponte ex arboribus nascitur, semine nò
R eget annua, per quam stabilem scientiam & fidem intelligere licet per annonam uero
S integritatem morum, & uitam frugiferam, quæ quotidiano labore & poenitentia, quasi
T cultura & stercoreatione indiget. Sequitur

E IN VIIS iustitiæ ambulabo, in medio semitarum iudicij, ut ditem dili-
F gentes me, & thesauros eorum repleam Heb Vt in hæreditatem, uel iure
G hæreditario accipere faciam amatores meos esse, quod est, uel essentiam, &
H thesauros eorum implebo.

I Inter iustitiam & iudicium sic distinguunt Hebræi, ut illa in genere & simpliciter intel-
K ligatur omnis probitas iudicium uero referatur ad æquitatem, quæ est inter uirum &
L proximum suum Quod ad sensum spectat horum uersuum, à superioribus pèdet prius
M enim de diuitis & gloria facta est mentio, ad quas iustitia & æquitate peruenire in hoc
N mundo facile non est Fere enim qui auare & immodice cõgerunt opes, aliorum dam-
O no ditescunt Sed longe alia ratio est opum, honoris, fructuum & annonæ, quæ bona,
P suis largitur sapientia, quæ in uis iustitiæ ambulat, & suos ambulare facit, ut primo re-
Q cte sibi priuatim uiuant Deinde in medio semitarum iudicij, quod ad alios spectat In
R medio inquam, neque fauore ad dextram, neque odio ad sinistram declinantes Primam
S clausulam ad uitam contemplatiuam referunt etiam Hebræi Secundam uero ad acti-
T uam, *Vt ditem diligentes me* uel, ut hæreditatem conferam amicis meis esse, essentiam uel
V id quod est, *אור*, Hebraice quod uere est, non fallaces diuitias quæ pluribus modis pereunt,

COMMENTAR. BAYNI LIB I

sed solidas, ueras, & perennes, quas in cælis recondunt sapientes, copiose elemosynis G
in pauperes, & beneficis in omnes collocatis

- DOMINVS possedit me, initium uiarum suarum, antequam quicquam
- faceret *Heb* Ante opera sua ex tunc Ab æterno ordinata sum, & ex antiquis,
- antequam terra fieret *Heb* A seculo coronata sum, à principio antequam
- terra. Nondum erant abyssi, & ego iam concepta eram, nōdum fontes aqua-
- rum eruperant *Hebraum*, Cum non essent fontes grauidi, uel redundantes H
- aquis Necdum montes graui mole constiterant, ante omnes colles ego par-
- turebar Adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terrarum.
- *Heb* Adhuc non fecerat terram, neque plateas, neque principium gleba-
- rum orbis terræ Quando præparabat cælos aderam, quando certa lege, &
- gyro uallabat abyssos *Heb* Dum præpararet cælos, ibi eram, dum descri-
- beret circumferentiam super faciem abyssi Quādo æthera firmauit, sursum
- librabat fontes aquarum *Heb* Cum roboraret nubes sursum, dum fortifi-
- caret fontes abyssi Quando circundabat mari terminum suum, & legem
- ponebat aquis ne transirent fines suos. *Heb* Cum statueret mari terminum
- suum, ut aquæ non transirent littus suum, dum stabiliret fundamenta terræ
- Cum eo eram cuncta componens, & delectabar per singulos dies ludens co-
- ram eo omni tempore *Heb* Equidem fui prope eum nutricius, & fui in
- deliciis quotidie ridens coram eo omni tempore Ludens in orbe terrarum,
- & deliciae meæ esse cum filis hominum *Heb* Ridens, uel faciens ridere
- alios, in orbe terrarum, & gaudia uel iucunditates meæ cum filis hominum K

Haftenus in hoc capite post exordium, quo ad audiendum prouocamur, nihil aliud fere
prosequutus est sapiens, quàm insignes sapientiae laudes quas hoc triplici genere col-
ligere licet, nempe ut primo intelligamus connumerari illa, quæ sapientiae sunt propria,
idque usq; ad illum uersiculum, Per me reges regnant Deinde ab eo loco, Per me reges
regnant, hucusque, quanta mortalibus conferat beneficia, quàmque sit necessaria omni-
bus omnium hominum conditionibus, siue priuatam, siue publicam geras personam,
ostensum est, illius uidelicet officia, & qualitates describēdo, quæ circa substantiam con- L
sistunt, tanquam ornamenta, quibus uideatur hominibus maxime commendari Nunc
tādem quoniam antiquitas res commendat, & dignitates auget, res præterea gestæ olim
cum laude, commendant eum qui præclare egit opera denique affabre facta, celebra-
tem conferunt opifici Hoc tertio loco ab æternitate sapientiam laudat, & ab operibus
quibus innotuit sapientia, non amicis solum, sed omnibus, quotquot una cum oculis
animum ad cælum leuare uolunt hi, inquam nolentes uolentes coguntur sapientiae di-
uinæ agnoscere maiestatem & potentiam quæ, ut ipsa testatur, à Deo possessa fuit in prin- M
cipio uix suæ, hoc est, operationis suæ internæ & ineffabilis, qua filius à patre genera-
tur uerbum à mente secundum quod scribitur, Et uerbum erat apud Deum, Ioannis 1
Tanquam principium siue primitiæ uix suæ (ut in Hebræo legitur) per quam uel ipsa
ad creaturas descenderet, pro infinita bonitate sua, uel per quam nobis ad Deum pate-
ret aditus Nam nemo ascendit in cælum, nisi per eum qui descendit de cælo, Io 3 Hoc
inquam, uiarum suarum principium possedit Deus pater, siue acquisiuit (uerbum enim
Hebræum נִסְּבּ utrunque significat) æterna generatione Antequam quicquam faceret à
principio) uel, ex tunc, ante opera sua quæcunque ad extra, ut theologorum utamur uer-
bo Ab æterno ordinata sum,) A seculo, uel ante secula, regiam potestatem obtinui, ele-
cta sum, siue constituta, & uncta sum in reginam & dominatricem, oleo latitiæ
Psal.

- A** Psal. 45 Vt equalem cum Deo patre maiestatem & auctoritatem intelligas Pater & ego **Cap. 8.**
unum sumus, Ioã. 16 obseruandũ est hoc in loco, scribi illud uerbum Hebræum *יְהוָה*,
quod secundo Psalmo scriptum (sed hic patientis uoce, illic uero agentis legitur) à septu.
uertitur, Constitutus sum rex ab eo à D Hiero ibidẽ uertitur, Ego ordinaui regẽ meũ
hoc in loco creationem rerum narrans, nihil absque sapientia factum indicat, ut non so-
lum æternitate sua antiquiorem quauis creatura, sed etiam creaturarum opificem sapiẽ-
tiam intelligas Nec est quod quisquam Iudæo more hæreat in uerbis aliquot, quæ à
creaturis ad creatorem transferuntur, uidelicet cum concepta aut formata dicitur di-
uina sapientia sed morem scripturarum obseruet, quæ uerbis humanis, hoc est, quæ ab
B hominibus intelligi possunt, res sublimes & cælestes omnẽmque humanum intellectum
superantes, conatur explicare Cæterum Iudæorum errorem, & Arrianorũ de filio Dei
satis alioqui redarguit sapiẽs, dicendo Ante opera sua in principio possedit me dominus,
ne de quacunque creatura, quæ opera Dei sunt, & non ante opera, sermonem esse puta-
res Quod etiam in uerbo *יְהוָה* principatum obtinui, uel unctã sum, intelligitur Cum
diuina sapientia se non temporis successione adoleuisse, aut paulatim ad perfectionem
peruenisse, sed statim ab initio principatum & summam auctoritatem tenuisse A secu-
C lo (inquit) ordinata sum in principem Porro in cõmemorandis operibus creationis, qui-
bus omnibus longe antiquior fuit diuina sapiẽtia, hunc ordinem obseruare licet Primo
infima connumerat elementa, atque sensim ad superiora & cælestia corpora ascendit
Antequam terra fieret) Et terram intelligimus, ut ibi, In principio creauit Deus cælum &
terram, Genes 1 pro materia omnium elementorum *Nondum erant abyssi, & ego iam con-
cepta eram*) Hebræum, Cum non essent abyssi, ego formata fui, & cum non essent fontes
graudi, abundantes, aut scaturientes aquis quibus uerbis omnem aquæ naturã, siue sta-
gnantem, siue decurrentem expressit Hieronymus, Nondum fontes aquarũ erupetant
Sequitur, *Prusquam montes fuissent fixi, & colles,* (qui ob stabilitatem, in reliquam terram
radices egisse uidentur) *nata sum*) Sic optime uertitur hoc uerbum *יְהוָה* quod pare-
D re significat, & est ex eorum uerborum classe, quæ actionem & passionem significant,
Hiero Ante omnes colles ego parturiebar Sequitur, *Adhuc terrã non fecerat, & flumina
& cardines orbis terrarum*) Hebræum, ut nos uertimus, non fecerat terram & plateas
quidam urbes intelligunt, sed melius loca aperta & spatiosa significantur, & uastum æ-
ris elemẽtum, quod reuera latum & spaciosum uidebitur, si ad aquæ & terræ angustias
conferatur Et hanc potissimum interpretationẽ sequimur, quod apud Moysen in crea-
tione mudi Nulla fiat urbium aut platearum memoria, Alioqui per *יְהוָה* plateas, ter-
ram habitabilem, & plateas idoneam licet intelligere Et quod sequitur & cardines orbis
terre Hebr. Caput uel initium orbis terrarum, uel præcipuas terras orbis Aben Hezra
E uertit uocẽ *שָׂרָף* caput, per *שָׂרָף* ante, ut sit sensus, Ante terras, uel pulueres orbis, hoc
est aridam Si uerbis istis quartum mudi elemẽtũ, ignis uidelicet, possit intelligi, iuxta
Hebræorum cõmentarios non satis uideo Neque puto necessarium scrupulosius, hac
de re differere, sed potius scripturæ scopum esse intuentum, quæ hoc in loco docet diui-
nam sapientiam antiquiorem esse quauis creatura, & non ut illa principium habuisse,
aut esse post non esse imo rerum creationi præfuisse tãquam omnium authorem & cau-
sam, iuxta quẽ sensum sequitur, *Quando preparabat cælos, aderam, quando certa lege & gy-
ro uallabat abyssos*) Hebr. Dum describeret uelut circino circumferentiam super faciem
F abyssi quasi dicat, hæc me præsentem & opificem siue authorem factã & ordinatã sunt Hæc re-
rum pulcherrima descriptio, non nisi à sapientia diuina est, non ab æterno siue origine,
ut philosophi putant, sed ordine mirabili sunt Dei providentia digesta Energiam quã-
dam subindicat uerbum *יְהוָה* præparauit, fecit, uel curauit præparari, actionẽ in alium
transferens Hoc est per me, quæ aderam (inquit sapientia) præparauit, mihi delegauit
Deus pater munus præparandi & ornandi cælos sydenibus Pater enim amat filium, &
omnia dedit in manu eius, Ioan 3 Porro cũ describeret circumferentiã superius in super-
ficie abyssi, mundum hunc inferiorem, qui ex elementis & rebus obnoxius corruptioni
& generationi successiuæ, abyssum uocat, qui ueluti centrum ad circumferentiã se ha-

bet *in* uel circinus est, quo describitur circulus (quauis grammatici *κινδ* circinum G
 uocant) uel circumferentia ueluti circino descripta (Hiero gyro uallabat) per quam cor-
 pora cælestia, in quibus nulla hætenus fit mutatio, stabilita dicuntur Hebræi ad cælum
 angelorum referunt, quod illis est tertius mundus Nam apud Iudæos infimus mundus
 est elementorum, secundus corporum cælestium & stellarum, tertius angelorum ad quã
 opinionem alluisse uidetur Paulus apostolus, cum dicat, se ad tertium cælum fuisse ra-
 ptum, 2 Corint 12 Nempe inter choros angelorum Et tunc erit sensus, dum roboraret
 cælos desuper, & fortificaret fontes abyssi s̄ deorsum, ut perennes uidelicet scaturigines
 effunderent. Nisi mauius ad aquas quæ super cælos sunt, referte quod Hieronymus ui- H
 deretur intellexisse, uertens, librabat fontes aquarum, ut sit historicus & simplex sensus
 huius loci, non alius quàm aquarum descriptio diuersarum, quæ mirabili artificio per
 sapientiam diuinam sunt dispositæ & præparatæ, non in una collectione aquarum quod
 mare uocamus, & reliquis fluminibus, sed mirabili quoque potentia in nubibus sur-
 sum consolidatæ, quæ fontes abyssi, hoc est omnium aquarum, dici possunt ex nubibus
 enim, quæ nulla humana, sed Dei duntaxat potentia sursum in aere pendent, hic infe-
 riorum aquarum abyssus, ueluti ex fontibus aquas recipit Atqui huic expositioni qua-
 drant quæ sequuntur *Quando circumdabat mari terminum suum, & legem ponebat aquis*
ne transirent fines suos) Cum poneret mari statutum suum, aut terminum, ne aquæ
 littora egrederentur, & describeret fundamenta terræ, uel stabiliret Hieronymus ap-
 penderet neque enim perseuerare poterat immobilis tam grauis natura, nisi colloca-
 tus fundamentis & stabilitis Omnia hæc, quæ de terra & aquis bis poni uidentur, sic
 sunt accipienda, ut primo de creatione, secundo de dispensatione, & conseruatione
 creaturarum fiat sermo Quæ omnia à patre per filium fiunt Pater meus usque modo
 operatur & ego operor, Ioannis 5 conseruando uidelicet, & dispensando quæ condita
 sunt in principio id quod non minoris potentie uidetur, & bonitatis quodammodo
 maioris ut sequitur, *Cum eo eram cuncta componens*) Hebræi & sui prope eum nutri-
 cius Cuius hic sensus est, iuxta quosdam ex Hebræis Quemadmodum solent proceres K
 procreatis liberis, nutricius & præceptoribus tradere, ut educerentur & instruantur, haud
 aliter productis Dei potentia rebus, & ex nihilo creatis, non possunt ad finem desti-
 natum pertingere, nisi à diuina sapientia moderate gubernentur non potest inquam,
 præsertim rationalis creatura sibi relicta, cuius unice curam accepit diuina sapien-
 tia, non solum in fine seculorum ex uirgine nata, sed sub lege & ante legem crebris
 uisionibus & umbris, patribus apparens, ut Euangelium testatur, Ioan 8 Abraham uidi
 diem meum & alibi, Moyses scripsit de me, Ioan 5 non igitur ecclesiæ solum, sed prioris
 populi pastor, & nutricius siue alumnus fuit Dei sapientia, subinde rebelles castigās e- L
 rum mores Iuxta illud Esa 63 Sed in omni tribulatione eorum, non est tribulatus, & an-
 gelus faciei eius saluauit eos in dilectione sua, & in indulgentia sua. ipse redemit eos, &
 quæ sequuntur Quod dicit apud eum, uel prope eum, significat non aliter sapientiam
 Dei gubernare, quàm ipsius patris fuerit uoluntas Et delectabar per singulos dies uel,
 fui in deliciis Ego sapientia, quæ per os Salomonis familiaris loqui cum hominibus
 incipio, apud patrem fui ab æterno in delectationibus more charissimi filii, cuius ample-
 xibus iustice delectatur pater *Fui semper ridens*) uel ludens cum eo, ut quo cum nun-
 quam succenset pater, sed semper clarificat, inquit, Ioan 7 Omnia mea tua sunt Qua, M
 quæ possit cogitari maior lætitia, maiorēsq, delicia? Hæc sapientie diuinitatem manife-
 stissime ostendunt, quantūuis reclamante populo duræ ceruicis nempe Iudaico, quorum
 tamen aliqui fatentur delicias, hoc in loco representare dulcedinē & lætitiā illam, quam
 in suuipius apprehensione capit Deus benedictus & quasi dicat, inquit commentarij
 Hebræorū, quod sapientia sit eadem in semetipsa cum Deo benedicto Quauis quod se-
 quitur, *Ludens in orbe terrarū*) ad utriusque naturam in Christo referri possit, tamen apertius
 ad naturam humanam quàm ex homine accepit, cuius clementiam admiratus Dauid, &
 obstupescens, inquit, Quid est homo quod memor es eius, aut filius hominis, &c Psal 8
 summę delectationi fuit sapientie diuinæ uersari cum filio hominum, & impertiri illis
 cælestes

A celestes delicias & gaudia, quibus ab æterno fruitur cum patre Ex his infert sapientiam esse necessariam filiis hominū ad ueram felicitatem assequendam, & necessarium uicissim amare sapientiam, illius in primis studiosos esse, per quam solam Dei consequimur amorem, & æterna supplicia euitare poterimus, iuxta ea quæ sequuntur Cap 1.

N VNC ergo filij audite me, beati qui custodiunt uias meas audite disciplinam, & estote sapientes, & nolite abicere eam *Heb* Audite correptionem uel disciplinam, & eritis sapientes, non habebitis supplicium *Beatus* homo qui audit me, & qui uigilat ad fores meas quotidie, & obseruat ad postes ostij mei *Qui me inuenit, inueniet uitam, & hauriet salutem à domino* *Qui autem in me peccauerit lædet animam suam* *Heb* Nam qui me inuenit, inuenit uitam suam, & educet uoluntatem à Domino Et qui peccat in me, facit iniuriam animæ suæ qui me oderunt, diligunt mortem.

Frequens in ore sapientæ nomen filij, nomen charitatis, ut quæ malit amore prouocare, quàm pœnis terrere Et hoc uersiculo primo idem fere dicit, quòd Christus *Luc 11* *Beati qui audiunt uerbum Dei, & custodiunt illud* *Audite disciplinam & estote sapientes* *Ecclesi 1,* Inter uias sapientiæ, uel prima est, disciplinam accipere, mores corrigere, uirtutum studia amplecti, & non illotis (quod aiunt) pedibus uelle sapientiã possidere Non enim intrabit in animam maleuolam, neque habitabit in corpore subdito peccatis *Et eritis sapientes.*) uerti potest imperatiuus pro futuro, quanuis sensus eodem redeat nempe disciplinam accipere, mores castigare, esse magnam partem sapientiæ humanæ. quasi dicat, Idem est inculpate uiuere & sapere *Audite disciplinam*) Obedite filij his qui uos castigant & sapite hac ratione ostēdes te sapere *Quod sequitur, Nolite abicere eam*) In Hebræo *וַיִּשְׁמַע ה' אֶת הַקּוֹל* ambiguum sensum habet, propter multiplicem huius uerbi significationem significat enim irritare, abicere, pœnitere, uindicare, soluere. in quo sensu nempe soluendi, posse accipi hoc in loco à quibusdam putatur quasi dicat, Audite correptionem meam & sapietis, uel sapientes eritis, gratis & absque pretio, nihil soluetis Pronomen, eã, in Hebræo non legitur *Aliter, accipite disciplinam, hoc est corrigite mores, & non luetis pœnas* Vt cum illo Pauli conueniat. Si nosmet ipsos diudicarem, non utiq; iudicarem, *1 Cor 11.* *Mihi uero germanus huius loci, & qui maxime quadrat, sensus uidetur, si pro impedire accipiatur, uerbum Hebræo *וַיִּשְׁמַע* ut sit sensus audite disciplinam, & estote sapientes, & nolite frustrare uel impedire, s̄ disciplinam meam irrita enim est disciplina patris, si filius non corrigatur* Atqui hic est, primus gradus ad sapientiã, castigatio morum *Præter integritatem uitæ, magno studio & industria opus est si uolumus sapientiam inuenire* *Quærite, inquit, & inuenietis, pulsate & aperietur uobis, Lucæ 11* *Quid enim aliud est pulsare, quàm uigilare ad fores sapientiæ, & obseruare ad portas, quam in ecclesia Dei, cui datæ sunt clauis regni cælorum (contra quam portæ inferi non præualebunt) crebris precibus, uigiliis, & ieiuniis insistere, & cæteris pijs operibus, quibus Christus inuenitur* *Cæterū ne quis tantis laboribus deterritus recuset & spernat sapientiam, amplissima præmia pollicetur* *Qui me inuenit inueniet uitam*) mollescūt & leuia uidentur quantumuis graua, magnis propositis muneribus Non maxima suis amicis pollicetur præmia, sed hostibus extrema supplicia comminatur, inquitens *Beatus homo qui audit me, & usque ad eadē mei studiosus fuerit, ut quotidie uigilet ad fores meas* *Aliter, uigilare ad fores, & obseruare ad postes ostiorum, metaphorice dixit, pro eo quod est totum pendere à sapientiã, in ea totam spem collocare, assidue opem illius implorare, & tanquam optimo patrono sese dedere* *Alioqui portæ & fores sapientiæ, sunt doctores sacri, qui scripturas aperiuunt postes portarum scripturas ipsas, aut Apostolos & Euangelistas intelligimus, qui reliquos sustentant, & quibus adherent quotquot ianuam regni cælestis intrare uolunt qui ad hos postes & ianuas uigilant, & obseruant, & quærunt sapientiam in ecclesia Dei, non in conuentibus hæreticorum* *Qui quærunt scripturarum intelligentiam à doctoribus sacris, quos tanquam*

C

D

E

F

Ioan 13

columnas habet ecclesia, suo instituto frustrari non poterunt **Q**uicquid petentis patre **G**nomine meo accipietis, inquit Sequitur, *hauriet salutem a Domino*) Hebr Educet uoluntatem uel beneuolentiam a domino. hoc est, a domino impetrabit quod petit, & suae uoluntatis erit compos uel uoluntas ac beneuolentia refertur ad dominum, sed sensus eodem redit quasi dicat, erit gratus domino, & illius gratia munitus, ne quam semel est assequutus uitam, denuo perdat Non solum uitam inueniet, sed beneuolentiam a domino educēs, nullius rei indigus erit. Quid enim aliud quærimus pauperes, quàm regi innotescere, quàm illius fauore & beneuolentia beari? Caterum ut nihil est foelicius amicis sapientiae, ita nihil est miserius illius inimicis Nam quemadmodum amicis largitur **H** uitam, ita si qui odio prosequuntur uel spernunt sapientiam, nihil aliud quam se diligere mortem ostendunt. Odio autem habent non solum Iudæi infideles, de quibus scribitur, Nunc autem & uiderunt & oderunt, & me & patrem meum, Ioan 15 sed etiam qui male agit, odit lucem Denique falsorum dogmatum author ueritatem spernit & odit, quæ Dei sapientia est, dicente eadem, Ego sum uia, ueritas, & uita quam in Christo & in euangelio inuenerunt omnes sancti, de quibus scribitur, Vos amici mei estis

CAPVT NONVM

SAPIENTIA ædificauit sibi domum, excidit columnas septem Immolauit uictimas suas, miscuit uinum, & proposuit mensam suam Misit ancillas suas ut uocarēt ad arcem, & ad moenia ciuitatis. *Heb* Sapientia ædificauit domum suam, excidit columnas eius septem Mactauit uictimam suam, miscuit uinum suum, etiam instruxit mensam suam Mittit puellas suas, uocat ad eminentiora & excelsiora urbis loca.

Ad laudem sapientiae spectant etiam quæ in hoc capite traduntur, in quo ea potissimum recitat Salomon, quæ circa dispensationem ecclesiae, in fine seculorum a sapientia gesta sunt, quotidieque geruntur Et ut in superiore capite, continentur ea quæ de creatione mundi tradita creduntur sic in hoc quæ ad restaurationem spectant Ante omnia Hebraismus est obseruandus, qui talis est Sapientiae (numero multitudinis) ædificauit domum suam quem Hebræi suo more sic exponunt, Vnaquæque ex sapientis ædificauit Nos hanc loquendi formam ad personarum pluralitatem in diuinis, & unitatem substantiae referre possumus uel unam sapientiam intelligimus, quæ multiplicem in se complectatur Imo in quo sunt (ut inquit Paulus) omnes thesauri sapientiae & scientiae absconditi, Colos 2 sapientiae creatæ & increatæ, naturalis & supernaturalis, legis & prophetarum In Christo enim duas naturas in unitate suppositi confitemur Hæc ergo sapientia una & multiplex, ædificauit domum, hoc est ecclesiam, & templum suum in cordibus credentium, iuxta ea quæ scribit Paulus Templum Dei sanctum est, quod estis uos, 1 Corin 3. Et alibi, Ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est ecclesia Dei uiui, 1 ad Tim 3 *Excidit columnas septem*) Septenarius numerus iuxta nostros ad septem dona spiritus sancti, quibus corda fidelium sustentantur, uel ad septem ecclesiae sacramenta **M** optime refertur alioqui pro magno & incerto numero septenarius in scripturis ponitur Et per columnas excisas, non solum prophetarum, in quibus dolare se dicit Deus, Osee 6 intelliguntur oracula, sed Apostoli quoque & martyres, quorum testimonio & fide, quasi columnis quibusdã, infirmorum in ecclesia fides sustentatur ac corroboratur Imo quid aliud sunt doctores in ecclesia, qui factis concionibus populum in fide & uirtutum ædificatione instruunt, quàm columnæ, quibus indocta plebs innititur? Has septem, hoc est plurimas, columnas olim excidit sapientia, ne ecclesia quæ est domus Dei, aliquando corruat, contra quã portæ inferi nõ præualebunt Moyses olim constructo tabernaculo, in eius locum successit Salomonis templum, crebras uictimas fieri instituit, quæ umbram habebat futuro-

A futurorum, ut inquit Paulus, Hebr 10 templi uidelicet à Christo constructi, qui ex suo corpore uictimam fieri uoluit, & sanguinem sub uini specie, & colore ita temperari, ut ex his rebus instructissimam, pararet mensam non ex corpore suo & sanguine solum, quemadmodum exposuimus, sed etiam ex euangelica doctrina quam uelut nouum mustum in utres nouos mitti uoluit, Matth 9 Vinum scilicet quod in nuptiis hauri iussit, Ioan 3 ex aqua, hoc est, insipida & Iudaica legis intelligentia, quo repleti Apostoli inebriari infidelibus Iudeis uidebantur, Act 2 qui cum in hac mensa æternæ sapientie noluerunt recubere, sed indignos se iudicauerunt æternæ uitæ, Act 13. ancillas suas misit

B sapientia ad altiora ciuitatis loca, ut dicerent inuitatis, Venite, non ad taurorū & agnorū sanguinem, & carnes ut olim, sed ad lautissimam scripturarū mētam, ad cœlestem panē ueri corporis Christi & sanguinis poculū *Misit ancillas suas ut uocarent ad arcē* Heb מִשִּׁית אֲנִיּוֹתַי וְיִקְרְאוּ נְעוּרוֹתַי תְּקַרְאוּ *Misit ancillas suas, uocauit: uel potius, mittit ancillas suas & uocat, in presenti uel denique, missis ancillis suis uocat. Cuius sensus est, uel q̄ ipsa sapientia uocauit una cū ancillis suis, uel quòd unaquæq, ex ancillis uocauit* Frequens enim Hebraismus est, dissouantia nominandi casus cum uerbo, per quem uel loquendi compendium habet scriptura, uel pleniorē sensum Pleniore enim dicitur, misit puellas ut unaquæque ex illis uocaret, quam si diceret, misit puellas ad uocandum Compendium sermonis, si

C cum dicat, misit puellas uocare, intelligi possit, etiam ipsam sapientiam unā cum illis uocasse, sicut in Hebræo habetur Misit puellas suas, uocauit s̄ una cū illis. Hæc adiecit, ut intelligat prudens lector, longe aliud esse scripturas in sua quàm in aliena lingua legere Quod ad sensum loci spectat, nihil humile sonat, sed uere propheticum, & euangelicum de Christo & eius ecclesia sensum habet Vt scribitur Esa 40 Super montem excelsum ascende tu qui euangelizas Sion, eleua in altum uocem tuam, qui euangelizas Hierusalem Non enim uiros bellicosos, ut urbes subuertant mittit sapientia, sed tales, qui ob innocentiam, puritatem & sedulitatem, ancillis siue puellis possint comparari, nempe simplices uerbi præcones, & ab omni fraude alienos, ut alio loco inquit, Esa. 50

D Quam pulchri pedes euangelizantium bona Super montes, ad altiora loca mittuntur ut uocarent omnes gentes ad unitatem catholicæ fidei, ad ardua speranda tanquam à terrenis ad cœlestia reuocantes, quod Christus subindicans ascendit in montem concionem habiturus, Matth 5 ut sequitur

SI QVIS est paruulus ueniat ad me, & insipientibus loquuta est Venite, comedite panem meum, & bibite uinum, quod miscui uobis. Relinquitte infantiam & uenite, & ambulate per uias prudentiæ Heb Quisquis simplex imperitus, uel obnoxius deceptionibus huc diuertat, corde destituito dixit Venite, comedite de pane meo, & bibite de uino quod miscui. Relinquitte imperiti, & uenite & incedite per uiam intelligentiæ.

Sinite paruulos uenire ad me, inquit Christus, Matth. 19 Et sapientia dirigit sermonem uel imprimis ad paruulos, siue simplices, ut qui maxime sapientia indigent, & illius magis sunt capaces Abscondisti hæc, inquit, à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis, Lucæ decimo Vnicuique ex his clamando dixit sapientia, per os ancillarum,

F ueniat ad me uel, ut in Hebræo habetur, declinate huc ad sapientiæ ædes, magnificas quidem illas, septem columnis enixas, ad ecclesiam Dei, columnam & firmamentum ueritatis, 1 Timor 3 Huc, inquam, deflectat oportet, quicumque panis euangelici & musti spiritualis uelit esse particeps Ad mensam quam parauit sapientia uocamini non sibi, sed uobis ô paruuli, panem proposuit, uobis uinum temperauit, uenite, comedite de pane meo (legunt Hebræi) qui confortat cor hominis Relinquitte infantiam & uenite Aliter, relinquitte imperiti s̄ uias uestras, & uenite manducantes & bibentes de mensa mea, & ambulate per uiam intelligentiæ ut referatur ad illam clausulam, insipientibus locuta est Obseruandum est, uitam & intelligentiam nobis dari ex hac mensa euangelica, prius enim mortui peccatis, & ignorantie tenebris, & uere imperiti imò stulti & de-

ceptionibus obnoxij, iuxta energiã uocis Hebrææ **מַחֲרִיבִים**, Filij Euz (quæ usqueadè le- G
uiter a serpente decepta fuit) toto cælo errauimus, unusquisque in uiam suam, Esaiæ 53
Sed sapientiæ uoce au dita, ingressique domum Dei, pro morte uitam, pro pomo morti-
fero cælestē panem, pro maledictione peccatorum remissionem, & adoptionem filio-
rum Dei consecuti, sequamur uiam intelligentiæ, & nolite amplius esse insipientes, sed
sapientes & intelligentes quæ sit uoluntas Dei, Ephe 5

• **Q V I** erudit derisorem, ipse iniuriam sibi facit & qui arguit impium, sibi
• maculam generat *Heb* Qui corripit derisorem, accipit sibi ignominiam. H
& qui reprehendit improbum, maculam eius Noli arguere derisorem ne
oderit te, argue sapientem & diliget te Da sapienti occasionem & addetur
• ei sapientia, doce iustum & festinabit accipere *Heb* Da sapienti, & sapiens
• erit adhuc, doce iustum & addet scientiam

Non omnes esse conuiuas idoneos, neque dignos tantis beneficiis ostendit Mystra fi-
dei nostræ derident infideles Iudæi, pagani, & hæretici, & proinde tanquam indignos
prætereundos censet sapientia, neque a suis ancillis inuitados, inquit Noli sanctum I
dare canibus, neque margaritas porcis, Matth 7 Simples & humiles corde facile cor-
riguntur, si quid deliquerint contra derisor, qui non sapit ea quæ Dei sunt, Matth 16
Qui sapientiam crucis tanquam stultitiam deridet, qui mendacium ponit spem suam,
qui corrigi potest aut castigari, cum culpam non agnoscat Derisor non admittit corre-
ptionem neque disciplinam imò quisquis eum castigare uelit, accipit ignominiam, lu-
dibrio uidelicet habitus a derisore uel, ignominiam capit, cum peior euadet is, quæ cor-
rigere conatur *Et qui impium reprehēdit, maculam sibi generat*) Interpres suppleuit uerbum
generat, iuxta Hebræos subauditur uerbum accipit, ut sit sensus idem repetitus alius uer- K
bis Sic enim legitur *Qui corripit derisorem accipit ignominiam, & qui reprehendit impium, macu-
lam illius, supple accepit* Quasi tutissimum esset, nihil commercij habere cum impijs tra-
ditis in reprobum sensum Verum cum pro ambiguitate sermonis Hebraici, non satis
constet, quò referantur pronomina, quæ in hoc uersiculo habentur, in contrarium sen-
sum accipi potest Nempe qui castigat derisorem, occasionem illi præbet, ut errore co-
gnito capiat sibi ipsi ignominiam, ob id quod derisit, & ignominia affecit alios Et qui si-
militer reprehendit impium, in causa est, ut maculam suam agnoscat impius Et cū hinc
expositioni obstare uideatur, quod scribitur, Ne reprehēdas derisorē, & quæ sequuntur,
respondent qui hunc sensum afferunt, hoc non esse cuiuslibet, neque quouis tempore L
aut loco faciendum, sed magnam adhibendam esse moderationem, ne si intempestiua
fiat obiurgatio, in rixas & in odium, non in castigationem res emergat Nam alioqui nõ
prohibet sapientia irrisores esse reprehēdēdos Sed ut prior expositio quæ melior est, suū
habeat locum, iuxta circūstantias huius loci quem tractamus, quo uidelicet ancillas mi-
sit sapientia, ut uocarent ad conuiuium euangelicum, hoc aduicimus Statim ab initio
non erant nimium seuerè castigandi derisores, neque reprehendendi impij, ne ancillæ
missæ a sapientia paterentur ab illis, quod contextus continet sed omni mansuetudine
& lenitate simplices primo reuocandi erant ab erroribus, iuxta illud Pauli, Videte uoca- M
tionem uestram, non multi sapientes, non multi potentes, sed infirma elegit Deus, ut
fortia confundat, 1 Corinth 3 Quod si non solum ad illud tempus, quo à sapientia Dei,
qui Christus est, missi sunt Apostoli, sed ad quodcunque tempus locum referre malis,
per derisorem pertinacem, & deploratæ malitiæ hominem intelligas licet, de quo Pau-
lus, Hæreticum hominem post unam aut alteram admonitionem deuita, ad Titum 3.
Da sapienti occasionem longe alia est cōditio sapientis, qui data occasione sapientior eua-
dit In Hebræo legimus, da sapienti, & subauditur, disciplinam, seu correptionem quasi
dicat, Nihil inter sapientem & inter illusorem distinguit melius, quàm disciplina, qua
hic peior, ille sapientior efficitur Secundum illud euangelij Omni habenti dabitur &
abundabit, Lucæ 19 Et alibi, Qui iustus est iustificetur adhuc, & sanctus sanctificetur

A adhuc, Apoc. 22 Docet præterea hic locus non esse à munere apostolico aliquando cef-
 sandum, imò conuocatis ad conuiuium euangelicum, subinde sunt nouæ dapes appo-
 nendæ Qui ab ignorantia sunt conuersi, ubi sapientiæ ædes sunt ingressi, merito sapien-
 tes uocari possunt sed in dies magis castigati, sapientiam sibi augent & scientiam re-
 rum cælestium addunt, incipientes à timore Dei, qui primus est ad sapientiam gradus,
 ut sequitur

B PRINCIPIVM sapientiæ timor domini, & scientia sanctorum pruden-
 tia. Per me enim multiplicabuntur dies tui, & addentur tibi anni uitæ Si sa-
 piens fueris, tibi ipsi eris si autem illusor, solus portabis Heb Et scientia san-
 ctorum intelligentia, per me multiplicabuntur dies tui, & addent tibi annos
 uitæ Si sapuisti, sapuisti tibi & si illusisti, solus portabis uel feres

Frequens eiusdem sententiæ repetitio in hoc libello Salomonis, confirmat eorum opi-
 nionem, qui putant prouerbia non ab ipso Salomone in ordinem fuisse redacta, sed col-

C lecta ab aliis, quæ fuerant in membranis relicta, sparsimque in illius colloquiis dissemi-
 nata Quanquam huius prouerbij repetitio, nempe, Initium sapientiæ timor domini, su-
 peruacanea uideri non debet, sed potius ad laudem timoris domini referrè, rei in primis
 mortalibus necessariæ Nam post constructas ædes, parata mensa, conuiuius uocatis aliis,
 aliis reiectis tanquam indignis, ex scripturarum dapibus, primò omnium timorem do-
 mini proponit, quo Dei magnitudinem & nostram infirmitatem agnoscere cogimur
 quasi diceret, omni mansuetudine ad sapientiæ mensam accedendum est, quam dupli-
 cem hoc in loco intelligimus alteram sacramentorum ecclesiæ, & in primis uenerabilis
 eucharistiæ, cuius mysterium hoc in loco reuelatur alterâ, scripturarum diuinitus inspi-

D ratarû ad quam qui fastu aut supercilio, qui illotis manibus pedibusue accedunt, quo
 sibi ipsis aut rem aut famam augeant, operam ludunt Ante omnia ad sapientiæ mensam,
 siue hanc scripturarum, siue illâ sacramentorum accedentes, timorem domini ob oculos
 habere debemus Ecce tutissimum & solidû illius sapientiæ, quam quærimus fundamē-
 tum, à quo ad sublimiora facile conscendentes, nempe ut sequitur, ad scientiam sancto-
 rum, quæ intelligentia est, sanctorum (inquam) hominum siue angelorum, qui omnes per
 timorè domini, ad scientiâ peruenerunt & cognitionem Dei, qua mens & intellectus il-
 lustratur, ut possit inter res humanas & diuinas distinguere Aliter, à timore Dei, hoc est

E à lege quæ timorem incutit, ad scientiam sanctorû Apostolorum procedendum Nam ta-
 lem gratiam pro gratia recepimus, Io 1 Per me multiplicabuntur dies tui, & addentur tibi anni
 uitæ) uel diuersis uerbis geminauit eundem sensum, uel dies in præsentem multiplicari in-
 telligimus, & in futuro annos uitæ superadditos In Dei sapientia, uitam consequimur
 per timorem Dei Vitam in Adamo, qui Deum non timuit, perdidimus De ligno scien-
 tiæ comedens primus homo, scientiam sanctorum non inuenit sed qui timet Deum,
 & principium sapientiæ amplectitur, scientiam sanctorum & æternam uitam facile af-
 sequitur, duce sapientia Aliter, dies multiplicantur illius, qui in timore Dei uiuit, &

F diutissime uiuere putabitur, consummatus in breui, expleuit tempora multa, Sapien 4
 Non solum in futuro seculo perpetuo uiuens, sed felici memoria, uetius uiuens post
 mortem, quàm cum mortali corpore incederet super terrâ. Huic sensui in primis quadrat
 uerbum יָשִׁירִי addent, quod actiue significationis est & transitiuæ addent annos super
 dies præsentis uitæ, addent annos uitæ futuræ, uel addent, supple hi qui addent, hoc est
 hi qui celebrem & foelicem memoriam seruabunt Si sapiens fueris, tibi ipsi eris) uel ia-
 ctantiam sapientiæ prohibet, uel indicat uersiculus non in futuro solum, sed in præsen-
 ti quoque tempore, sapientiam habere præmium quasi dicat, si fueris sapiens, hinc ipse
 summum bonum capies, quod non est aliud, quàm ipsa sapientia Si illusor, solus por-
 tabis) uel, ut est in Hebræo, solus lues pœnas Sapiens, quantum sibi maxime, aliis nihilomi-
 nus sapit, & alios participes suæ bonitatis efficiet sed illusor seipsum lædet solum He-
 bræi sic legunt, si illuseris, uel subsannaueris alios, solus dabis pœnas Septuaginta, &

κακὸς ἄποβῆς, μὴ ἀντὶ τῆς τῆς κακῆς si autem malus euaseris, solus haures mala. Prouer-
 bium indicat maledicos & subfannatores seipfos potissimum lædere, non nocere aliis,
 qui maledicta norunt equanimiter ferre Versiculus pendet à præcedentibus, ostendens
 denique differentiam inter eos, qui uocati ad mensam sapientiz, cum timore libenter
 ueniunt, & participes epularum fiunt & eos qui uerbis puellarum contemptis, myste-
 ria fidei Christianæ derident Hi enim sibiipsis non sapientiz filius, damnum inferunt, il-
 li uero quantum in ipsis est, plurimum profunt Sequitur

• MULIER stulta & clamosa, plena illecebris, & nihil omnino sciens Se- H
 • det in foribus domus suæ, super sellam in excelso urbis loco Ut uocaret
 • transeuntes per uiam, & recte pergentes in itinere suo Quis est paruulus,
 • declinet ad me, & uecordi loquuta est Aquæ furtiuæ dulciores sunt, & panis
 • absconditus suauior Et ignorauit quod ibi sunt gigantes, & in profundis
 • inferni conuiuæ eius Hebræum, Mulier stultitiæ, tumultuosa, ignorantia, &
 • non nouit quicquam Sed sedit ad ostiū domus suæ, super solium excelso-
 • urbis uel in excelsis locis urbis Ad uocandum transeuntes per uiam, qui
 • rectas faciunt uias suas uel, qui incedunt per semitas suas Quisquis est im-
 • peritus, declinet huc, & qui est deficiens corde, uocabit eum Aquæ furtiuæ
 • dulces erunt, & panis occultationis amœnus erit. Et non nouit quod gigan-
 • tes ibi (uel interfecti) in profundis inferni inuitati ab ea.

Mulier stulta, in Hebræo Mulier stultitiæ, tumultuosa & deceptionis uel ignorantiz,
 & nihil sciens Hæc mulier, iuxta ea quæ prius exposita sunt, peruersa doctrina intelligi-
 tur, & ecclesia malignantium, quæ cum nihil sciat, ut oportet scire, tamen sapientiam
 imitari conatur, domum & congregationem uult habere, ad quam prætereuntes con-
 uocat, sed non ancillis, hoc est humilibus & sedulis concionatoribus missis, ad subli-
 mitatem uirtutum uocat, sed ipsa sublimis sedet in foribus domus suæ, super sellam in
 excelso urbis loco Quibus uerbis hæreticorum arrogantiam & ostentationem exter-
 nam intelligimus Cum omnis gloria filia regis sit ab inuis, Psalmo 45 ista ab homini-
 bus gloriam querit Aliter sella in excelso urbis loco, famam popularem significat,
 quam ubique uenantur magistri mendaces Sapientia uocat ad arcem, ista sedet in ex-
 celso loco urbis, rebus mundanis eleuari gaudet, sapientia suos ad sublimes uirtutes
 subuehere studet Quis est paruulus, declinet ad me) & sapientia superius eisdem fere uerbis
 est usa Si quis est paruulus, ueniat ad me Cauete ab his qui ueniunt ad uos in uestimen-
 tis ouium, Matth 7 Fallere nunquam poterunt hæretici, nisi ueram doctrinam & re-
 ligionem præ se ferrent, nisi uerbo tenus ueritatis doctores sese simularent sed ex fru-
 ctibus eorum cognoscetis eos Nam non ad panem cælestem uocat, qui confirmat &
 roborat cor hominis, neque ad uinum, quod lætificat corda mœstorum & lugentium
 pro peccatis, sed ad aquas furtiuas, & panem absconditum Hæreticorum dogmata
 sunt diluta & insipida, ut quæ carnis delicias & libertatem sapiunt terrenam quibus
 uulgus hominum maxime alliciuntur, & à recta uia abducuntur Atqui his potissi-
 mum rebus, nempe libertate carnis, & secreta doctrina, simulata sanctitate, multos fal-
 lunt, atque ad perniciem & interitum trahunt, qui quò tendant eorum fallaciæ, non sa-
 tis perspicunt Qui dum se putant ad aquas furtiuas, hoc est, ad occulta carnis refri-
 geria, & ad panem nouæ & absconditæ doctrinæ uocari, reuera uocantur ad interi-
 tum Nam ut ex sapientiæ mensa quæ in ecclesia celebratur, uitam assequimur fide-
 les, & longitudinem dierum ita ex poculo aquarum doctrinæ furtiuæ, & ex abscon-
 dito pane, quem ignorat ecclesia sanctorum, mors præsentissima sequitur, Et ignorat quod
 ibi sunt gigantes) Hebræum, cadauera, uel interfecti, & in profundis inferni conuiuæ illius)
 quasi dicat, Hæc mulier stulta suos conuiuas interfectos transmittit ad infernum Sed
 repetentes

A repetentes, paulo apertius de hac muliere loquamur, cuius impudentia his verbis, **Cap 9.**
stulta & clamosa, notatur Stulta, quæ sapientiæ resistit Verbosa & tumultuosa, à sapien-
tia paruulos ad se retrahere non cessat uerboſitati fiſa, cum nihil ſolide ſciat Impu-
dicitia fere comes eſt hæreſeos impudicitiz uero ſignum, ſedere in foribus, neque in
ædibus ſeſe continere arrogantia præterea in folio, & ſublimioribus urbis locis fraus
denique & dolus intelligitur, dum eos qui recte incedunt, & recte pergentes in itinere
ſuo, peruertere conatur Quod ſi ad inanem philoſophiam, aut exteriorem hominem,

B uel demum ad iudaicam legis intelligentiam malis iſta transferre, quàm ad hære-
ticorum infantiam, omnia facile eo poteris coaptare Sunt qui allegonice per
domum quam ædificauit ſapientia, intelligant mundum ipſum, qui in Dei
ſapientia creatus eſt paruulus uero ſiue ſimplex fuit Adam, qui uo-
catus à ſapientia ad lignum uitæ, maluit potius ſerpenti & ſtul-
tæ mulieri obtemperare, atque edere furtiuum panem de
ligno prohibito ſcientiæ boni & mali, & cætera Prudens
lector ſequatur intelligentiam, quæ maxime pla-
cet. Atqui hic primi libri Commentariorum
in Prouerbia Salomonis modus eſt

FINIS.

RODOLPHI BAYNI, IN

SECUNDVM LIBRVM COMMEN-

tanorum in Parabolas Salomonis,

PRAEFATIO

Vanuis nullo certo docendi ordine, præcepta tradidisse uideatur Salomon, in his prioribus huius libelli capitibus, in quibus multus est in præparandis, & excitandis auditorum animis, multus in sapientiae laudibus tamen sub metaphoris & similibus, quandoque ex cõmuni uita, quandoque ex occultatiore naturæ grenio petitis, sed ubique aptissimis, grauissimam philosophiam & singularem sapientiam, ubique congestam cernere licet. Sublimiorem præ se ferunt pompam Similia, quibus prophani seu Poetae, seu Oratores uti solent, & elegantiores uidentur, sed his duntaxat, qui haud ita multum in sacris literis sunt uersati. Alioqui, si quis *iniquæ* Salomonis plenè sit affecutus, si quis nouerit Hebraici sermonis mollire duritiem, si dictionem scripturis assuetam (quæ Græcis & Latinis hominibus subrustica semper uisa est) sibi familiarem effecerit penitus reconditam in hoc libello, & accumulata cælestem doctrinam, poterit plenius intueri rem in primis necessariam omnibus, siue priuatam, siue publicam gerentibus personam. Nam qui sibi uiuit & mundanum contemnit honorem, his perlectis, facilius gloriam spernet & opes conculcabit. Paterfamilias uero, aut populi moderator, & ipse minore negotio clauum tenebit, & suorum animos ad uirtutis studium & pietatis amorem, facilius flectere poterit. Scopus enim huic sapientissimo uiro propositus fuit, omnes ordines & conditiones hominum, suæ prudentiæ participes efficere. Posteaquam paulo uerbosius præcedentia capita tractauerimus, pro argumenti uarietate, & sublimitate doctrinæ, quæ sequuntur, maiore compendio prosequemur.

sed luce & facilitate pari, Christo patris
æterni sapientia suggerente
uires, & sensus il-
lustrante

RODOL-

R O V E R B I A S A L O M O N I S

Dicitur Titulus libri hoc in loco repetitus est, indicans prouerbia dici proprie, quæ sequuntur Nam hæcenus locos communes tractasse uidetur, ad uaria uitæ munera spectantes, subinde exhortando suum filium, & inuitans ad amorem sapientiæ, cuius laudes incredibili artificio prosequutus est quæ sequuntur inquã propius mores instruunt, uitiaq; castigant. Sed sapientem ipsum audiamus

F I L I V S sapiens lætificat patrem, filius uero stultus inœstitia est matris

Quod in hoc uersiculo lætitiã refert ad patrem, quam ex filio sapiente cõcipit, & inœstoriã ad matrem, quæ grauius dolere solet pro muliebri animo, non est sic accipiendũ, quasi ad matrem non perueniat lætitiã, nec tristitiã ad patrem sed ad naturam rerum respiciens Salomon breuiter, sed non temerè, hoc uerborum ordine usus est. Nam probitas filij & in rebus gerendis prudentia, ac integritas morum patri, potius cedit ad honorem, qui filium rectè educauit. Solet præterea in publicum progrediens conscius magis fieri, & spectator uirtutis atque honoris, quem sua sapientiã filius assequitur unde necessum est eum maiori lætitiã affici, ut puta ad quem maxima pars laudis redit. Ad matrem tamen de stulto filio solet, maior tristitiã redire, uel quod domi torpescat, neque uirtutem exerceat ullam, uel quod ea quæ foris cum ignominia gerit & uituperatione, ad matrem referri soleat, fama maiori (quæ uulgi sermonibus crescit) quam pro rei male gestæ magnitudine ut omittam muliebri ingenium suspiciosum, si uel paululum intellexerit dedecoris, ingens malum imaginatione concipit Denique non est sic accipiendã clausula, ac si simplex narratio esset, sed magis admonitio putanda est iuuenum, ut honestatem morum sectantes, caueant ne quid stulte uel ignominiose gerant idque faciant etiam parentum causa, ad quos magna pars laudis uel ignominie necessum est peruenire Si Deum patrem, & Ecclesiam matrem exponamus, mysticus erit sensus

- **N O N** proderunt thesauri impietatis, sed iustitiã liberabit à morte Non affliget dominus fame animam iusti, & insidias impiorum subuertet. *Heb.*
- Et peruersitatem improborum expellet.

Perpetua fere est uirtutum & uitiorum comparatio, qua comparatione, quis sapiens & quis stultus dici debeat, facile intelligitur Primam partem sapientiæ in parentum honore reposuit, siue in Dei optimi maximi laude, qui omnium pater est, & matris ecclesie lætitiã Secundam partem in diuitis colligendis, in quibus duo potissimum spectare debemus, non solum qua arte, & quibus uis comparètur, iustè uidelicet, aut iniue sed finem quoque & scopum, ad quem seruari debeant. Modis illicitis ut per fraudem, rapinam, aut quamcunque improbitatem opes reponere, in quoscunque euentus, mera stultitiã est nam non proderunt, neque possunt hominem eripere à morte Iustus iudex corrumpi non potest acceptis pecuniis Si iuste uixeris, morte non plecteris temporali, multo minus æterna, ab illo iudice qui corda scrutatur Quod si famem timens, putas per fas, aut per nefas opes congerendas, longe deciperis Nam ne hic quidem proderunt

diuitiarum iniquitatis sed iustitia quoque liberat à fame & penuria, non solum à morte, ut G
sequitur, Non affliget dominus fame animam iusti Et ut fame sit affectus uir pius (ca-
stigat enim dominus omnem filium quem recipit) certe uerbo Dei qui panis est animi
nūquam destitutus, perpetuo epulabitur Sequitur, *Insidias impiorum subuerter uel, peruer-*
sitatem improborum expellet hoc est, opes quas per insidias & peruersitatem congefferant
improbi contra inedia, expellet & dissipabit Deus nam prouidentia diuina fit, ut ma-
le parta peius pereant, ut iam in huiusmodi nulla possit esse spes Et proinde magna pars
stultitiæ fuerit, hoc animo cumulandis opibus uacare Iustitiæ, quæ à morte & à fame li-
berat, nos studiosos esse debere, docet prouerbum nam quid proderit homini si uniuersum
Matt 16 *sum mundum lucretur, animæ uero suæ detrimentum patiatur?* H

• **EGESTATEM** operata est manus remissa; manus autem fortium diui-
• tias parat Qui congregat in messe filius sapiens est, qui autem stertit æstate,
• filius confusionis. *Heb* Pauperem facit manus fraudulenta, & manus soli-
• citorum ditabit Colligens in messe filius intelligens est, stertens in Autum-
• no filius pudore afficiens est

Manus dolosa, uel pro manu & operibus manuum accipitur, uel pro trutina, cuius bilan-
ces manuum cavitatem referunt Nam uox Hebræa *קב*, uolæ concavitatem significat.
quanuis hoc in loco rectius pro manuum opera, quàm pro statera accipiatur, propter ea
quæ sequuntur Manus fortium, siue solicatorum, laboriosorum uel agilium uerti po-
test quod ad sensum spectat, ex præcedentibus pendet Prius enim de diuitiis iniuste ac-
quisitis locutus est, quæ possessoribus suis prodesse non poterunt, neque ad prolongandam
uitam, neque ad famam coercendâ. *Pauperem facit manus fraudulenta* quasi dicat, Si pau-
periem metuas, uel si diues esse cupis, non dolo malo, sed industria est opus & solici-
tudine Nam manus robustorum seu solicatorum, supple artificum aut agricolarum
(Hebræi subaudiunt mercatorum) diuitias colliget Sed uersiculus sequens, magis ad
agriculturam docet referendum *Colligens in æstate* Ostendit non solum uigilantia esse
opus, sed temporis quoque occasionem in primis esse obseruandam Aestas præterea &
Autumnus ad iuuentutis annos qui calent, & ad dies uirilæ ætatis, qui maturos fructus
producere solent, referuntur, non solum ad anni tempora Docet in primis esse opus in-
dustria, uigilantia & labore, unicuique temporis opportuno, cum uires suppetunt, & cum
offertur occasio Nam ut æstate statim marcescunt fructus æstiuæ, nisi colligantur, ita he-
bescunt iuuentutis uires, animi alacritas refrigescit, & ingenij dotes languescunt, nisi
uirtutis opere, & honestis occupationibus exerceantur Quod si æstate, & tempestiue la-
borum & uirtutum fructum colligas, tanquam filius prudens & intelligens reputaberis
qui non solum sis ipse sapiens, sed intellectum & prudentiam tuo exemplo doces
alios. Hanc enim uim habere potest Hebræa uox *משכיל*, hoc est intelligens siue faciens
intelligere Contra si neglecto iusto laboris sudore, quem ob peccatum primi parentis
influxit humano generi Deus, otio & somnolentia florem ætatis transigas, uel fraude &
illicitis artibus rem augere cogitas, eris tanquam filius qui non seipsum solum, sed pa-
trem quoque suum magna ignominia afficit, qui talem procreauit, & recte instru-
endum filium non curauit Aben Hezra exponit priorem uersiculū dupliciter nempe, Pau-
per erit, qui facit stateram bilacis dolosam, uel statera dolosa facit hominem pauperem,
mihi magis placet intelligere manum, & operationem dolosam, quæ ad paupertatem
multos redegit Cuiuscunque honesti & tempestiui laboris laudem continet prouer-
bium Iuxta sensum allegoriæ, extruduntur operarij in messem domini, dum regiones
albæ sunt ad messem, & antequam ueniat tempus, cum sanam doctrinam nolint reci-
pere Eruditus lector intelligit quod dicimus

• **BENEDICTIO** domini super caput iusti, os autem impiorum operit
• iniquitas memoria iusti cum laudibus, & nomen impiorum putrescit

A Heb. Benedictiones super caput iustorum, & os iniquorum operiet iniuriam. Cap. 10.

• Memoria iusti in benedictionem, & nomen iniquorum putrescet.

Ostendit Salomon his duobus versiculis, in quem usum debeat manus fortis parare diuitias. nempe ut benedictionem faciens in pauperes, benedictionibus à domino repleatur. Quauis iustitia passim in scripturis pro uniuersa uirtute accipiatur, ut iustus non possit dici, nisi qui omnibus uirtutibus præditus fuerit. Hodie tamen Hebræi elemosynam, & misericordiam in pauperes uocant *חַסְדִּים* iustitiam, quasi per antonomasiam, quam longissime enim absunt ab iniustitia inferenda, qui sua distribuunt sponte.

B per caput igitur iusti, qui supremum gradum iustitiæ uidetur consecutus, benedictiones descendant. De quibus Paulus Et augebit incrementa frugum iustitiæ uestræ nam, *1 Cor 10.* bonorum augmentatio, benedictio intelligitur in scripturis, alioqui honesta fama populi laus, & fausta acclamatio, benedictio dicitur. Priorem expositionem sequitur Beda, misericordes iustos appellans quibus dicitur, Venite benedicti patris mei. Capiti tanquam principali membro tribuit benedictionem, hoc est menti siue rationi, quæ in capite sedem habere putatur. Aliter, super caput iusti benedictio, ut de cælo descendisse intelligatur uel denique, super caput, hoc est palam omnibus, non solum in secreto.

C *tem impiorum operiet iniquitas*) uel (ut Hebræi interpretantur) os impiorum operiet iniquitatem. Ambiguitas Hebraismi utramuis uersionem admittit, quauis rarissime constructionis ordinem inuertat linguæ proprietās. Haud ita multum refert, quod ad sensum spectat, qui est huiusmodi, Impios non esse participes illius benedictionis, quæ cadit super caput iusti, sed maledictionis suæ ipsorum sententia condemnantur, ut qui non possint os suum aperire in defensionem propriam. Est enim os illius operitum iniquitate quam fecit. Aliter, Is est uirtutis honos, ea est uitiorum cõditio, ut nemo uelit malus aut iniustus dici. Et proinde improbi qui opprimunt pauperes, & uim inferunt, solent uerbis

D sua celare scelera, uolentes iusti dici & haberi, quod ut ad tempus assequantur, ita perpetuo non durabit fucate iustitiæ fama. Et hoc est quod sequitur, *Memoria iusti in benedictionem*) Cuius sensus est, uel quod crescat, & quotidie celebrior fiat memoria iusti, uel quod ex memoria iusti, soleant præcationes amicæ & fœlicia uota sumi, quæ benedictiones uocantur ut cum bene precamur alicui, optantes gratiam illi dari, qualem unicuique iustorum largitus est Deus. Tertia denique, *expositio* Memoria iusti erit in benedictionem, dum illius posteritas a Deo benedicitur, iuxta illum locum, *Benedicetur in te omnes nationes terræ, à Deo uidelicet benedictionis Abrahæ & semini eius donatæ, participes erunt.* Denique *Memoria iusti cum laudibus*) uel, (ut est in Hebræo) in benedictionem,

E hoc est memoria iusti erit celebris, & hæc simplicissima est intelligentia, cui quadrat quod sequitur *Nomen improborum marcescet,*) quasi dicat fieri potest ut improbus dum scelus occultat, iusti & probi uiri aliquandiu fama nominis fruatur sed ut flos emarcescit paulatim, & ut caro putrescit quæ sale non conditur sic fama, quæ sine fructu uirtutis, aut diuinæ sapientiæ sale uentilatur.

• SAPIENS corde præcepta suscipiet Stultus cæditur labiis. Qui ambulat

• simpliciter, ambulat confidenter qui autem deprauat uias suas, manifestus

F erit *Heb* Sapiens corde capiet præcepta, & stultus labiis corruet, uel uapula-

• bit Qui ambulat in perfectione, ibit cum fiducia & qui obliquat uias

• suas, cognoscetur

Prudentis & ingenui iuuenis est indicium maximum, maioribus libenter obtemperare, siue parentibus siue magistratibus, eorum admittere præcepta, quibus non solum instructior euadat, sed damna, incommoda uitæ & pœnas, facilius declinet. *Stultus & imprudens labijs caditur,*) uel castigatur, aut labiis propriis, garrulitate uidelicet laborans, cum stultus sit, & ex abundantia cordis os loquatur. Subinde stulta uerba profert, quibus læditur superiorum autoritas, atq; ita grauissimas pœnas luit non solum quod præcepta non accepit, sed etiã quod stulte locutus sit. Quod si ad Dei præcepta refertur manus,

Esa 9 Sapient est admodum, qui non ore tenuis, sed ex animo Dei præcepta accipit, opere im- **G**
 plenda. Stultus autem populus qui labus me honorat, cor eorum longe est a me. Sic stul-
 tus Iudaicus populus, qui uerbis & labus legem tenens, in errores grauissimos corrue-
 uel iuxta aliam interpretationem ob labiorum peccata, quibus clamabant, Sanguis eius
 super nos, & super filios nostros Verbum Hebræum *שׁוּב* quod interpretes uertit depra-
 uat, æquiuocum est, & uel corruere, uel punire significat Versiculus prior, ad consilium
 & animum obedientem refertur sequens uerò, ad opus Sunt enim multi, qui quauis
 imperium non derectent manifeste, tamen oblique & peruerse, dum opera sua & uias
 non dirigunt, & aliquandiu latentes, tandem tamen deprehensi, tanquam legis trans- **H**
 gressores compiuntur, frequentissime in hac uita, semper autem in futura, nisi poeniten-
 tiam egerint Et hoc est quod sequitur *Qui obliquat aut peruertit uias suas, manifestus erit*
 Cum præ se fert se seruare legem, quam non seruat, sed uir duplex animo, tandem (ut di-
 ximus) deprehendetur, & cognoscetur Alij melius, confringetur, exponunt. Verbum enim
 Heb *שׁוּב* utrunque significat

- **QVI** annuit oculo, dabit dolorem, & stultus labus uerberabitur Heb **Qui**
 annuit oculo, dabit uel faciet molestiam, & stultus in labus punietur.

Psal 22 Ambiguus est sermo, cui uidelicet dabit dolorem. Hebræi reciproce intelligunt, sibi ip-
 si dabit dolorem Et numero eorum qui peruertunt uias suas, & minime sibi constant,
 uult esse eum Salomon, qui oculorum nutibus, cum palam non audeat, ad malum pro-
 uocat, & ad transgressionem legum inducit alios, etiam si ipse nihil mali fecerit nihilo-
 minus tamen dabit dolorem (ut cum Hebræis loquar) & punietur Quidam per nutum
 oculorum, impudicos oculos intelligunt alij derisorem & subsannatorem, qui non ma-
 nifestis conuiuiis, sed nutibus oculorum proximo dolorem infert Nam uultu læditur
 pietas in parentes, & charitas in amicos Iste punietur ob oculorum nutus, quemad-
 modum is qui labus offendit, & blasphemat uias domini rectas Non minus (inquam)
 punientur, qui annuunt oculis, de quibus Dauid. Omnes uidentes me, deriserunt me. lo-
 cuti sunt labus, & mouerunt caput Isti illusores domini & seruatoris, magnum dolorem,
 hoc est graues dederunt poenas

- **VENA** uitæ os iusti, os autem impiorum operit iniquitatem

Iaco 3 In lingua recte instituta, magna pars sapientiz consistit. Nam qui uerbo non offendit,
 hic perfectus est uir Et proinde de lingua siue oris tum uirtute tum uitæ, crebra Salo-
 moni est mentio In hoc loco iucundissima metaphora, ex ore uiri boni, quanta boni-
 tas effluat, ostendit Est (inquit) os uiri iusti, tanquam fons siue uena uitæ & ut indefi- **L**
 nenter effluunt aquæ uitæ ex fontibus ita salubris doctrina, & uerba uitæ, ex ore iu-
 sti scaturiunt Neque enim ex tali radice, nempe iustitia, possunt nasci nisi boni fru-
 ctus, quibus ad æternam uitam nutriuntur auditores Hoc in loco consentit interpre-
 noster cum Hebræis, uertendo hanc clausulam Os impij operiet iniquitatem, aliter
 quam prius Et proinde scribis, non interpreti, est imputandus error Sensus est Os impro-
 borum operiet & teget iniquitatem, dum simulat iustitiam. Iuxta illud, Linguis suis do-
 lose agebant, siue linguas suas politas & lubricas fecerunt Cum de lingua cuiusuis iu- **M**
 sti, tum potissimum de sermone iusti & fidelis concionatoris, & impij, intelligitur pro-
 uerbum

- **ODIUM** suscitatur rixas, & uniuersa delicta operit charitas Heb **Odiu** ex-
 citare solet lites, & super transgressiones, operiet amor

Ex communi hominum uita & uulgi moribus, egregium sapientiz elogium colligit Vbi
 est odium inter homines, uel leuissima de causa oriuntur lites & iurgia. ubi est amor,
 etiam magnæ offensæ teguntur, uel potius non cognoscuntur Candor enim amici om-
 nia candide interpretatur, imo celat amici commissa, & crimen pro crimine non habet.
 Contra, odium in peiorem partem rapit omnia, & crimen nonnumquam ubi nullum
 est,

A est, insimulat, ex minimo grauisimum molitur efficere Quid si ista quotidie fieri inter Cap 10:
homines infidelés uideamus, qui uel naturali uel ciuili amicitia uiuunt? quid de cha-
ritate Dei, quæ per spiritum sanctum diffusa est in cordibus nostris, sentire debemus?
quid de illa flamma, quam filius Dei in terram missum uenit, nihil aliud uoleatis, nisi
ut ardeat? Illa inquam, non solum textit mundi peccata ab oculis Dei, sed prorsus ab-
sumpsit, & lauit proprio sanguine, & deleuit, ut inquit Paulus, chirographum quod Coloss 2.
contra nos erat Hæc omnino magna charitas & ineffabilis, utique magnam peccato- 1 Petr 4.
rum multitudinem operuit Hanc & nos imitari hoc in loco uult sapiens, docens præ-
cipuam charitatis partem esse, charitatem alere & fouere: Fouetur autem, uel maxi-
B me placidis moribus, & animi candore, qui delicta quandoque pro delictis non ha-
bet sed ueniam quam quotidie à Deo petere necessarium habet, impertitur

IN LABIIS sapientis inuenitur sapientia, & uirga in dorso eius, qui indi-
get corde Heb In labiis intelligentis inuenitur sapientia, & uirga super
corpus illius, cui deest cor

Crebra mentio nunc iustitiæ nunc sapientiæ indicat nullam esse sapientiam, quæ iusti-
tiæ, hoc est æquitati & integritati uitæ non sit annexa. Superiore uersiculo uenam uitæ
C uocat os iusti, in hoc uersiculo ostendit sapientiam capiendam esse & discendam à ui-
ris, qui intelligentiam habent scripturarum, qui blanditias mundi & illecebrias carnis
nouerunt spernere, & res singulas pro dignitate æstimare, qui ratione & intellectu, ce-
litus sibi concessio, regitur hic rectè intelligens dicitur, non animalis homo, sed qui
cum Paulo dicere potest, uiuo ego, iam non ego, uiuit uero in me Christus In huiusmo- Galat 5:
di uiri uerbis & labiis semper est reperire sapientiam, & à uiro qui sic omnia pro illorū
conditione intelligit, petenda est sapientia Sed mira est & insignis multorum amentia,
qui corde omnino carere uidentur, qui audire nolunt, neque uerbis prudentis obtem-
D perare, donec post magnos errores commissos, cogantur pœnas luere in corpore, & bru-
torum animalium more sensu & flagris discunt sapere, non intellectu & mente, quod ho-
minis est Talibus omnino cor deficit, neq. suo fungitur munere Vide quàm latū sit dis-
crimen filij sapientis, & stulti iuxta sensum mysticum Corde carent Iudæi, & infideles,
qui ob defectum fidei, non inueniunt sapientiam in labiis illius, qui Christum annun-
tiat in dorso, hoc est in exteriori ac in alio seculo, plāgas sustinebunt,

SAPIENTES abscondunt scientiam, os autem stulti confusioni proxi-
mum Heb Sapientes recondent scientiam, sed os stulti fracturæ uicinum,
E uel ori stulti clades uicina.

In moderamine linguæ magna pars sapientiæ consistit, ut diximus Et sapientis est co-
gnoscere loquendi uices, & tacēdi id quod nemo nisi admodum doctus præstare potest,
& nisi habeat in anima recōditam scientiam, ex qua ueluti ex thesauro, subinde proferat
prudentem sermonē, & utilem auditoribus, inter quos magna solet esse uarietas Et non-
nunquam quod uni prodest, aliis nocet: neq. omnes sunt capaces omnium Christus ha- Ioum. 16.
bit multa dicenda, quæ tunc portare non poterant Apostoli Et Paulus quosdam lacte 1 Cor 2
potat, qui solidum cibum concōquere non ualent Alioqui inter perfectos sapiētiam lo-
F quitur Et Christus prohibet margaritas prouci porcis Recondenda est igitur scientia, &
doctrina in animo, quod sapientes facere solent Scientiam inquam ueteris & noui in-
strumenti, ut similis homini patrifamilias, possis proferre de thesauro tuo, noua & ue- Matt 13.
tera Et cum Paulo, sanum sermonem, qui profit omnibus, neminem offendat iuste Por-
rò stultus, qui non habet scientiam, sed temere profert quicquid in buccam uenerit, ma-
gnam confusionem, siue iuxta Hebræum fracturam sibi parat, πικρὰ κόρημο confen-
tibus septuag. qui uertunt, ἰγίζα σωτεριβῆ potest intelligi de contritione, quam
alio facit appropinquare quia non nouit hoc esse dicēdum, illud tacēdū sed cum loqui
nesciat, tacere non potest Prouerbiū cum illō Solonis elogio fere conuenit, Nemo stul-
tus tacere potest uel potius cum illo, Loquutum esse nocet, tacuisse nunquam

SUBSTANTIA diuitis urbs fortitudinis eius, pauor pauperum egestas G
 eorum *Hebraum*, Opes diuitis urbs roboris eius, fractura pauperum pauper-
 tas eorum Opus iusti ad uitam, fructus autem impij ad peccatum.

Ad sapientiam spectat, omnium rerum conditiones & differentias cognoscere nam ut
 illi errant, qui diuitias tanquam summum bonum affectant, & qui diuites omnium for-
 tificissimos, pauperes uero miserrimos existimant: sic etiam illi qui diuitiarum nulla cō-
 moda, neque paupertatis incommoda putantes, iustos labores contemnunt, otio & pi-
 gritate se dedunt imo diuites suis opibus quodammodo muniuntur, & ueluti propugna-
 culis quibusdam iniurias facile propellunt, si quid offenderint in repub. delicta facilius
 redimunt contra omnia denique huius uitae mala, suis se defendunt opibus *Pauor pau-
 perum egestas eorum*) In Hebr. fractura tenuium paupertas eorum Pauperes multis ma-
 lis & iniuriis obnoxij, facile conteruntur, & non ob aliud quam quod pauperes sint, op-
 pressi corruunt Diuitiae igitur, quas ex manu Dei iustis laboribus accipiunt homines,
 tanquam mala habenda non sunt, si modo ad pios conuertantur usus, quod iustorum
 est unde sequitur, *Opus iusti*) quasi dicat. Quicquid in sudore uultus sui comparant sibi
 iuri iusti & probi, ad uictum & huius uitae necessarios usus, uel suos uel aliorum con-
 uerunt, facientes sibi amicos de mammona iniquitatis. Sed fructus aut (ut in Hebr. est)
 prouentus improbi ad peccatum, ad luxum, ad arrogantiam, ad Dei contemptum
 Iuxta diuitis in Euangelio uanam spem, cuius ager fructus afferebat plurimos Potest
 prior uersiculus in malam partem intelligi, quasi reprehendat sapiens uanam fiduciam,
 quam diuites in suis collocant diuitis, quae plerumque sunt fallaces, neque praesidium ad-
 ferunt aut securam & pauperum pusillanimitatem, qui rerum inopia despondit ani-
 mum, & sua sententia confracti sunt, cum paupertatem a quo animo ferre non possunt.
 Vide quam paucis uerbis, quantum cumulata sapientiae reconditum habes: nempe, egre-
 giam iusti diuitis laudem diuitis uero iniqui & pauperis, qui per inertiam ad inopiam
 relabitur, reprehensionem dignam quam tamen non omnes accipiunt, iuxta id quod
 sequitur

Luc 12

VIA uitae custodienti disciplinam, qui autem increpationes relinquit, er-
 rat. *Hebraum*, *Semita ad uitam qui seruat disciplinam, qui relinquit repre-
 hensionem, errat.*

Veri potest pro ambiguitate sermonis Hebraici, *Semitam uitae sup. seruat*, qui seruat
 disciplinam uel, uelut semita uitae est, qui seruat disciplinam. Quamuis in genere dictum
 uideri potest, tamen ad diuitias & paupertatem, ad operis intentionem & rectum diui-
 tiarum usum referri potissimum uidetur quibus in rebus disciplina & castigatione est
 opus, si uolumus cum iusto opus nostrum ad uitam dirigere, cuius arcta est uia, & quam
 nisi maiorum disciplinam seruans, non poteris tenere. Libenter autem disciplinae maio-
 rum, & correctioni uerbi Dei, se subicias oportet, si ad uitam aeternam tendere uelis, ad
 quam solus peruenit qui seruat disciplinam, quae in integritate morum consistit. Contra,
 qui dereliquerit reprehensionem, siue correctionem, errat hoc est castigatus à Deo, siue à
 maioribus, qui Dei uices in terris obtinent, is longe errat à uia uitae, & latam uiam in-
 gressus, ad perditionem tendit Vox Hebraea *nynd* errat, plus significat, nempe errare fa-
 cit alios, uel cor suum, uel uehementer errat: ut qui castigationem relinquit, per quam
 ad uiam uitae reuocatus est quasi dicat, Primus gradus sapientiae est seruare uiam ui-
 tae: secundus est, si quid errauerit, reprehensionem admittere

ABSCONDUNT odium labia mendacij, qui profert contumeliam, in-
 sapiens est In multiloquio non deerit peccatum, qui autem moderabitur
 linguam suam, prudentissimus est *Heb* Qui celat odium, labia mendacij,
 uel labus mendacij, & qui profert obliquum, est stultus In multitudine uer-
 borum non solet deficere transgressio, sed qui cohibet labia sua, sapiens est

Cum

A Cum ex sermone potissimum apprehenditur sapientia & stultitia, maximas linguarum uirtutes & uitia passim ostendit Salomon, ex quibus animarum uirtutes aut uitia necesse est sequi. Charitatis summam audiuimus laudem, ut quae proximorum uitia tegit & extinguit, uicissim odium quanta mala procreat audiamus cuius duze sunt species, Est enim aliquod secretum & corde clausum, quod multa fingere & mentiri faciunt homines. Et ubi in animo non est amor, ibi in lingua non est ueritas & hoc est quod dicit in Hebræo, Qui celat odiū, illius labia sunt labia mendacia. In specie sapientiā quandā prae se fert, qui odium celat: uerum qui maledictis & detractionibus palam prodit suū odium, omnino stultus est. Alij referunt hæc uerba, stultus est, ad utrunque, nempe ad eum qui profert conuictum uel infamiam, & ad eum qui labiis mendacibus occultat odium. Quod ad sensum spectat, detractorem stultitiae notat, qui famam alterius ledere quadam libidine loquendi gaudet, & aliorum uitia palam diuulgare: quanto magis si labiis mendacibus, falsò crimina cuiquam imponat, quàm longissime à charitate est alienus, quæ multitudinem peccatorum sedulo tegit. Atqui hunc sensum facit A ben Hezra, Hebræorum doctissimus interpres. *In multiloquio non deest peccatum* uel, iuxta Hebræum, In multis uerbis non cessabit uel in genere dictum intelligimus, contra loquacitatem inanem, sicut illud, De omni uerbo otioso quod loquuti fuerint homines, reddent rationem uel, secundum interpretationem Hebræorum, Transgressio est detractionis, qua stultus transgressus est, & in fratrem prouaricatus est. Et prouide qui labia cohibet, ut neque mendacibus uerbis cuiquam imponat, neque alienam famam ledat, prudentissimus est, aut intelligens est qui sic labia moderari nouit, ut ne uerbo quidem peccet, hic perfectus est uir, ut inquit Iacobus

• ARGENTVM electum lingua iusti, cor autem impiorum pro nihilo.

• Labia iusti erudiunt plurimos, qui autem indocti sunt in cordis egestate morientur. Heb. Argentum electum lingua iusti, cor improborum uelut exiguum.

D Labia iusti pascunt multos, & stulti in defectu cordis morientur.

Pro nihilo, uel quasi exiguum, ut nos uerimus Hebraice *קטן*, potest referri ad qualitatem, uel ad tempus quasi paruo tempore durat intellectus improbi, uel, quasi paruum boni sensus & cordis habent improbi. Vitia linguarum audiuimus, uirtutes deinde audiamus. Multa mentiuntur illius labia, qui odium celat: contra, lingua iusti ab omni mendacio pura & munda est. & ideo non immerito probato conformatur argento, quod ab igne non tantum non consumitur, sed etiam purius & splendidius redditur. Sic iusti & sapientis uiri sermo, tantum abest, ut uel ososis mendacis, uel stulti detractionibus inficiatur, aut maledictum rependat maledicto, conuictum conuictio, ut etiam iuxta Paulum bene precetur male dicentibus. litibus seminandis inter fratres usque ad eò aliena, ut multos ad concordiam reducat, esurientes pascat uerbo uitæ, quo uiuit homo, non in solo pane. O preciosam & electam linguam, cuius nulla persecutionis flamma silentium imponere potest, quo minus fidem Christi resonet, odium à corde, & mendacium à lingua dulcissimo sono expellat. Talis erat Christi Iesu lingua, in cuius ore non est inuentus dolus qui cum malediceretur non maledicebat, cum pateretur non comminabatur,

E cui dominus dedit linguam eruditam, ut sciret sustentare eum qui lapsus est uerbo. Quæ tamen lingua quantum electa, cor improborum Iudæorum non penetrant: nam ualde parum cordis & intelligentiæ habent improbi, & ob defectum cordis, uerbo uitæ, & pabulo huius lingue non sunt pasci. sed ut stulti, fame moriuntur sunt. Morientur & hodie (heu) nimis magna infidelium turba, & hæreticorum qui huius iusti lingue quæ hætenus in ecclesia Christi quotidie resonat, audire contempnunt: & cum se sumunt uerbi Dei laborare prae se ferant, uere stulti cum fidelibus populis pasci nolunt. Moriantur inedia, cum illis cor ad credendum deficiat. Iustus multos pascit sua doctrina, stultus seipsum non pascit. Prouerbum pastores iniustitiæ condempnat, qui neque gregem, neque seipsum ad uitam instruunt.

Esa 52

1 Pet 2

Esa 30

- 101.4 • **BENEDICTIO** domini diuites facit, nec sociabitur ei afflictio. *Hebr.* G
 • Benedictio domini ipsa ditabit, & non addet laborem cum illa.

Quæ de diuitis superius dicta sunt, nempe, Opes diuitis quasi ciuitas fortitudinis eius, possunt in malam partem accipi ut exposuimus hoc in loco, de alia diuitiarum specie siue ratione loquitur nempe de his, quæ Dei beneuolentia & benignitate conferuntur hominibus. Olim dictum est primo parenti, In sudore uultus tui uesceris pane, Et ex terra fructus absque ingenti dolore non percipies Sed clementissimus pater, hanc legem quandoque immutat, largam benedictionem omnium rerum pluribus concedens absque ullo labore, aut quamminima cura. Accipimus, inquam, si fideles sumus absque cura, solitudine, & dolore dicente Christo, *Quærite primû regnum Dei, & iustitiâ eius, & hæc omnia adicientur uobis.* Infideles, qui a Deo benedictio, & omnium rerum auctore, panem quotidianum non nouerunt petere, aut inopia laborant, aut magna cura, & suffocante solitudine, opes acquirunt Sed reuertamur Cum dicat Salomon, *Benedictio domini diuites facit, & non addit laborem,* quid aliud quàm diuites admonet, quos similem benignitatem in egenos ostendant atque ita futurum, ut subinde noua domini benedictione potiantur? Nam qui seminat de benedictionibus, de benedictionibus & metet: quasi dicat, Hac sola ratione de numero sapientû possunt esse diuites primo si diuitias ex domini benedictione, magis quàm ex sua industria se possidere cognoscant deinde si liberalitate domini benedictionem referant. Alioquin cum auaro Nabal, & euangelico diuite, in numero stultorum mentò censi debêt Ponit prouerbum discrimen inter celestes diuitias, quæ nunquam deficiunt, & terrenas quæ absque omni molestia nemo possidet, ne Abraham quidem aut Isaac

Matt 6

2 Cor 9

- **QVASI** per risum stultus operatur scelus, sapientia autem est uiro prudentia. *Heb.* Quasi risus stulto facere scelus, & sapientia est homini intelligentia. K

Ob ambiguitatē unius uocis רִיס, huius uersiculi duplex sensus esse potest רִיס enim uel scelus & rem abominandam significat, uel cogitationem Iuxta priorem interpretationem, hūc sensum habet Stultus facillime, & quasi per iocum, in grauisima nonnunquā scelera corrumpit ut puta qui sapientia & intelligentia, hoc est humanarum & diuinarum rerum cognitione sit destitutus Nam à magnis & horrendis flagitijs, non solum diuinæ lege & Dei timore, sed lumine intellectus naturali, auctoritate legum & philosophorum præceptis, cohibentur homines ut iam nulla sapientiæ partē constet cum esse præditum, qui leui de causa, magnum aliquod perpetrat malum, quod stultorum est quandoque ex insigni stultitia, & ignorantia rerum, ut diximus, quandoque ex consuetudine praua, quæ uita principio horrenda, paulatim iocularia solet efficere Quod in Hebræo legitur רִיסוֹ quasi risus, uel quasi ridere, ad facilitatē aut amœnitatem referri potest, & supplètur in secūda clausula, quasi ridere est sapientia, hoc est, facilis & amœna uero intelligentiæ Quod si רִיס cogitationem interpretamur, alium sensum hauriemus, nempe hunc In rebus agendis stultus nulla deliberatione solet uti, neque consilio maturo, sed quemadmodum risus & iocus temere nonnunquam homines occupant, præsertim leuēs & stultos, qui nulla de causa nonnunquam resoluuntur in risum, talis est uniuersa uita stultorum, qui temere aggrediuntur quod cogitant, & non præponderant suorum operum constantias Contra sapientia est, uiro prudentia uel intelligentia, sapiens nihil non maturo & sapienti consilio molitur, sed quæ sua sapientia facienda nouit, eadem constanti prudentiâ exequitur Et hoc est quod dicit, Sapientia est uiro sapienti, iuncta cum intelligentia, neque uita cum scientia & doctrina pugnat, hæc posterior expositio mihi non displicet

- **QVOD** timet impius ueniet super eum, desiderium suum iustis dabitur.
 • Quasi tempestas transiens non erit impius, Iustus autem quasi fundamentum sempiternum. *Heb.* Timor improbi ueniet ad eum, & desiderium iustorum

Astorum dabit. Sicut transit turbo, & non est improbus sed iustus, fundamentum seculi Cap. 10.

Quamuis improbus qui prius dicitur est stultus, quasi ridens scelera committat, tamen ita comparatum est siue ex natura rerum, siue Dei providentia, ut absque metu & conscientia perturbata non uiuant, qui magnis criminibus sunt polluti. Flagitia committere res uidebatur leuicula, tamen perpetrato scelere, conscientie stimulis ueluti furus infernalibus, iuxta Poetas, misere torquetur, & sibi conscius supplicium perpetuo timet, quod iusto Dei iudicio aliquando sustinebit. hęc uulgatissima expositio est. Sunt & alie, qua-

Brum prima est huiusmodi. Solent improbi homines multum timere ne diuulgentur eorum scelera, multaque perpetrare mala, ne quam sint ipsi mali, palam fiat sed commissum scelus, nouo scelere diu celare non poterunt. Dauid aduertens ignorantiam ueniens, homicidio uoluit occultare crimen: quod tamen Deus in oculis solis exponi curauit. Aliiter, Stultus impius incommoda timens & uentura mala, solet euentus rerum perpetrato scelere precauere, id quod nunquam assequetur. Talis erat Herodes, tales erant Scribae & Pharisei qui dixerunt, Ne forte ueniant Romani, & tollant locum nostrum & gentem Ioan. 11.

C id quod putabant se innocens morte posse euadere. Denique sunt qui hunc uersiculum ex priori procedere uolunt, & pronomen cum, referri ad uirum intelligentem, de quo loquebatur precedens uersiculus ut sit sensus, Timor impij, uel improbi, ueniet ad illum uirum sapientem & intelligentem, cum multos oppressos alterius improbitate uideat sapiens. Sed diu non timebit, quoniam dabit Deus unicuique ex iustis desiderium suum, ut uideat illius improbi ruinam & interitum. Iuxta illud, Adhuc pusillum & non erit peccator, & queres locum eius & non inuenies. Potest tamen secunda pars uersiculi, nempe, *Desiderium suum iustis dabitur* uel, ut est in Hebræo, desiderium iustorum dabit, absolute intelligi. Cum iusti non desideret, nisi quod est æquum & iustum, desiderium

A dabit illis Deus, ut uotorum aliquando compotes fiant. Ex ipso contextu tamen, magis apparet debere referri ad precedentem clausulam quasi iustus optaret uenire super im-

Dpium, quod impius timet, iuxta illud *Quando facies de persequentibus me iudicium* & huic sensui quadrat sequens uersiculus, qui subito ac præter omnem expectationem, improborum uenire ruinam, & interitum indicat, id quod similitudine quadam appo-

lita uidetur ob oculos ponere, *Quasi impetibus transiens, uel, ut turbo uolat, non erit impius.* Ut nullus uentus est magis uiolentus, nec maiori timore concutit mortales quam turbo, ita nullus est minus diuturnus. Haud aliter Dei benignitate comparatum est, ut improbi homines & nephandi, quo maiora damna iustis inferant, eo celerius ad interitum, & extremum supplicium corruant quod ut ipsi non possunt non timere, ita iustus, uel

E sua, uel ipsius iustitiae causa, aut denique bonorum omnium gratia, non potest non optare. Ceterum, iustus qui sui similis ubique est, neque ullo circumfertur uento, seu prospero seu aduerso, columnæ aut fundamento ædium merito confertur. imò ipsius seculi fundamento, ut puta qui nullis aduersis huius mundi commouetur, de presenti uita, frequentissime locum habet de futura, & nominis uirtute ac fama, semper. Et primo in Christo tanquam capite, deinde in sanctis & iustis omnibus, qui ad illius exemplum in fide radicati, & fundati permanserunt & improborum turbines ac procellas constanti pertulerunt animo

VT acetum dentibus & fumus oculis, sic piger his qui miserunt.

Sedulitatem & diligentiam docet eos, qui res & negotia tractant aliena. quemadmodum enim acetum sua acredine corrodit dentes, & obtupescere facit, atque inuitos inidoneosque ad masticandum reddit, & ut fumus oculos infestat, & ad clare perspicendum reddit hebetiores, non sine graui totius corporis detrimento sic qui dentium uice, & oculorum funguntur in ecclesia, dum uerbum uitæ frangunt, & premasticant cibum imbecilli multitudini, & lumen premonstrant cæcis, quorum functioni maxime obstat, uel stupor dentium impediens quo minus pabulo uitæ pascantur ipsi uel fumus, hoc est,

est, luxus & delicia rerum terrenarum, quibus eorum dentes & doctrina hebefcit, & G
 quibus oculi excæcantur eorum qui mittuntur, & locum Apostolorum tenent Quòd si
 simpliciter iuxta literam duntaxat accipiendum putamus, mortalium in rebus caducis
 nimiam curam & expectationem eleganter reprehendit, qui nisi statim uoti reddantur
 compotes, nisi statim de rebus quas scire desiderant, certiores fiant, nec cibum libenter
 sumunt, nec quicquam læti uident Et interim ministrum sui muneris commonefacit, ut
 quàm maxima diligentia festinet, ac sui principis negotia cum omni maturitate tractet
 ostendens iucundissimis metaphoris, quam impatiētes moræ solent esse, qui de longin-
 quo nuntium expectant, præsertim principes huius mudi *Mihi sublimior sensus magis H*
 arridet, quem sub parabola historicum siue literalem esse puto

• **TIMOR** domini apponet dies, & anni impiorum breuiabuntur Expecta-
 tio iustorum lætitia, spes autem impiorum peribit. Fortitudo simplicis uia
 • domini, & pavor his qui operantur malum Iustus in æternum non com-
 • mouebitur, impij autem non habitabunt super terram. *Heb* Fortitudo per-
 • fecti uia domini, & fractura operantibus iniquitatem.

Causas hoc in loco reddit illius quod supra dixerat ut transit turbo, sic non erit impius, I
 iustus autem ut fundamentum seculi, nempe timorem domini, fiduciam in Deum, &
 obseruationem legis, quàm per uia domini intelligimus, has causas esse maximas, quod
 iusti diutius uiuant, quòd cum læticia cordis & tranquillitate animi uiuant, quòd sani &
 integri uiuant Contra impij & iniqui aut paucos uiuunt annos, aut sic uiuunt, ut mo-
 ti præstiterit In rebus uidelicet caducis & uanis spem collocantes, in fracturam & interi-
 tum ob flagitia sua frequenter incidunt. Ante omnia igitur sapientis & iusti est, timorem
 domini ante oculos habere, quo facile declinant à malo, innocentes & sancte uiuunt. K
 Innocentia uitæ, & integritas morum, tranquilla denique conscientia, sanitatem corpo-
 ris iustiant, & naturalem corporis constitutionem conseruant Contra, qui fornicatur, in
 corpus suum peccat qui grauantur crapula, qui flagitis subinde perturbantur, natura-
 les impediunt functiones, in morbos frequentius incidunt ut omittam uindictam Dei
 manum, flagitiosos homines citius extirpare solere Habes, lector, simplicem uersiculi
 sensum *Sublimior est sensus, si ad iustitiæ uirtutisque præmium referas per quod qui*
 Deum timent, perpetuo uiuunt, impiorum autem perit memoria cum soritu, & aut nul-
 lam, aut pessimam nominis famam, post se relinquunt Porro *Expectatio iustorum lætitia.*
 Iusti qui uniuersam spem in domini clementia & bonitate collocant, qui spe futurorum
 præsentia spernunt, qui præsentem uitam corruptibilem, cum futura & æterna libenter L
 commutant, cum summa lætitia erunt aliquando uoti compotes Verum improbi qui
 felicitàtem suam uel in opibus, uel in uoluptatibus collocant, qui sibi prolixam polli-
 centur uitam, neque supplicium expectant, aut Dei uindictam pro sceleribus, longe
 falluntur neque res ulla magis eorum interitum accelerabit, quam uana & stulti-
 tiam, siue præsumptio, quæ poenitentia remedia spernit, & misericordia ianuam clau-
 dit Ad hæc, *Fortitudo simplicis uia domini* uel (ut est in Hebræo) perfecti, uel ad perfectio-
 nem Ex uia domini iustus corroboratur & cõsolidatur in iustitia sua Per uia domini in-
 telligimus legem Dei, per quam incedens iustus procedit de uirtute in uirtutem, & crescit M
 fidei & charitatis gradibus quibusdam in uirum perfectum, ut postea timorem deponat
 feruilem, quæ charitas foras mittit *Et pavor his qui operantur malum,* uel calamitas
 operantibus iniquitatem Contra qui iniquè & flagitiose degunt, indies magis ac ma-
 gis pauore concutiuntur, & stimulis conscientia aut certe timere deberent, si uel quan-
 ta transgressoribus lex Dei minatur supplicia, uel quãtas iam olim dederint poenas, qui
 male uixerunt, perpendant Alter, per uiam Dei licet intelligere Dei fauorem, gratiam,
 & misericordiam, per quas ad homines pro sua clementia uenit, peccata remittens poe-
 nitentibus Etiam Dei iustitiam & seueritatem intelligimus, quam sibi thesaurizat, qui
 persequerant male agere. *Quemadmodum enim uia domini est fortitudo perfecti, sic*
 uia do-

1 Cor 6

Psal 9

1 Ioan 4

Rom. 2

Ama domini (qua solet seuerè punire malos) pauorem flagitiose uiuentibus incutere de- Cap 10
beret *Iustus in aeternum non commouebitur*) uel non mutabit Iustus nullis aduentis rebus
aut prosperis concuti potest aut perturbari, sed immobilis ad omnia, seu prospera, seu
aduersa, in Dei timore & futurorum spe, tanquam fundamentum spiritualis structuræ.
consistit Nam qui confidit in domino, sicut mons Syon non commouebitur in seculum *Psal 125*
Sed iuxta illum loquendi modum, Qui comederit ex hoc pane uiuet in æternum, hoc est, *Ioan 6*
non solum in præsentis, sed in futuro *Impij autem non habitabunt super terram* improbi ne
in hac terra quidem habitabunt: sed, ut superius dictum est, ut turbo uelocissime transi-
bunt. Et uel celerem mortem significat, uel potius impiorum etiam in terra uitam non
Besse dicendam, neque mansionem, cum nullam certam normam, aut uiuendi legem se-
quantur, sed ut inquit Esa. Impij quasi mare feruens Vel denique sic intelligitur, ut pen- *Esa 57-*
deat ex præcedentibus, *Spes impiorum peribit*) Nam cum hic in terra felicitatem suam
collocauerint, & iucundam hanc uitam sibi polliceantur, spe sua frustrati, ne in terra qui-
dem habitabunt, uel semen non relinquent in terra

Os iusti parturit sapientiam, lingua prauorum peribit. Labia iusti confide-
rant placita, & os impiorum peruersa. *Heb* Os iusti loquetur sapientiam,
C sed lingua peruersitatum excindetur Labia iusti cognoscent uoluntatem,
sed os impiorum peruersitates

Iustorum præmia, & improborum supplicia diuersa hæcenus recensuit Salomon Quo-
rum causas partim superius reddidit, nempe quod scelus quasi ridens perpetret stultus,
uir intelligens nihil nisi maturo consilio, & sapientiz regulis agat Partim hoc in loco,
sermonis uirtutes & uitia noua commemorans, lingue uel in primis sapientem ratio-
nem habere ostendit ut qua commoda uel incommoda hominibus facillimè ingenius
D Obseruandum est uerbum *וַיִּבְרַח* quod septuaginta *עָרִיבָה* distillat, Hieronymus pat-
ruit, alij loquitur, transfulerunt, proprie crescere, aut producere fructus significare, in-
de nomen *וַיִּבְרַח* fructus Quæ significatio, iucunda admodum metaphora, ad linguam
transfertur Sensus igitur erit, Non immerito iustus diu uiuit, fiduciamq; habet bonam,
neque commouebitur nam admodum utilis est illius uita, ut puta cuius os sapientiam
profert ad eruditionem multorum *Intra illud quod superius dixit, Labia iusti pascunt*
multos, quasi dicat Salomon, Præcepta sapientiz ex boni & iusti uiri ore, potissimum
hauriuntur Nam os iusti producit sapientiam, ut arbores novos fructus, & non solum
exemplo uirtutis, sed lingua quoque pascet & ædificabit multos lingua uero quæ lo-
Equitur ad subuersionem fidei & morum, excindetur *Lingua prauorum peribit,*) uel lingua
peruersitatum excindetur, ut est in Hebræo Cum fructus non proferat tanquam arbor
non inutilis solum, sed perniciofa, cum loquatur contraria sapientiz & ueritati Et uer-
bum excindetur, sicut & alia præcedentia, possunt intelligi bene uel male ominantis,
quasi dicat, utinam excindatur Vriusque rationem & causam in sequenti uersiculo red-
dit Nempe, *Labia iusti considerant*) uel (ut est in Hebræo) cognoscunt hoc est, ostendit ius-
tus ex sermone se cognoscere, quod placet sed improbi, quemadmodum contraria senti-
unt & uolunt, ita contraria loquuntur Aliter, labia iusti nouerunt uoluntatem suam.
F hoc est, non aliter loquitur, quam sentiat & uelit, sed ex bona radice, bonos fructus facit:
improbus uero contraria loquitur his quæ sentit, ut neque in corde, neque in ore ueri-
tatem habeat.

CAPVT VNDECIMUM

TA T E R A dolosa abominatio est apud dominum, & pon-
dus æquum uoluntas eius. *Heb* Et lapis perfectus uoluntas eius.

In hoc capite uarias iustitiz species, etiam uitis contrarias, proponit nobis
Salomō Iniuriarū & fraudis multa sunt genera, inter quæ domino maxime

displicet fraus illa, quae sub specie iustitiae & aequitatis committitur quando uidelicet G
 iniquis ponderibus & dolosis utuntur rerum uenditores Res est magis horrenda, quod
 in multitudinem peccatur praesertim in pauperes, qui minutum res necessarias compa-
 rant & quod huiusmodi fraudem rarius deprehendant aut corripiant magistratus
 reipub Idcirco dominus execratur eam cui uehementer aridet lapis, ut est in Hebræo
 חסדו כן hoc est pondus perfectum & iustum Ad omnia commercia emptionis & uen-
 ditionis referri debet, & ad quoscunque contractus, in quibus quod sibi fieri uelit unus-
 quisque, facere debet alius & Lydio uti lapide, non Lesbia regula Quod si ad iudicia pu-
 blica, priuatæque referri uolumus, iuxta Bedam, latissime patebit interpretatio. latius H
 autem, si ad omnia referatur officia, quae inuicem debent homines praestare

- VBI fuerit superbia, ibi erit & contumelia ubi est humilitas, ibi & sapien-
 tia. Heb Venit superbia & ueniet ignominia, sed cum mansuetis sapientia.

Distinguit prouerbum inter sapientiam huius mundi, quae cum arrogantia coniuncta
 est, & sapientiam ueram, quae semper humilitati est annexa. Ben Hezra intelligit uir su-
 perbus, hoc est superbus, qui (si quis alius) procul est à sapientia, quae dicit, Discite à me,
 quia mitis sum & humilis corde Superbus uero ubicunque uenerit, alios praese con-
 temnit, cum ipse sit maxime contemnendus, qui conditionem suam non nouit, qui se ex
 eodem puluere conditum, & in eundem puluerem cum aliis reuersurum, non memi-
 nerit sed sublimes animos & spiritus concipit, quod uel corporis, uel ingenij uiribus uin-
 cat alios, quod opibus aut quacunque dote, uulgus ignobile uideatur superare & cum
 contumelia & contemptu, primos accubitus curat in coenis, & caetera quibus in rebus
 mera est stultitia. Sapientia uero cum mansuetis & humilibus manet, qui aequo animo
 tolerant iniurias superbiorum Cuius rei exemplum habemus Dei sapientiam Christum
 dominum, quae non à superbis Iudæis, sed à filis suis iustificata est.

- SIMPLICITAS iustorum diriget eos, & supplantatio peruersorum ua-
 stabit illos. Heb Perfectio rectorum ducet eos, & peruersitas prauaricantium,
 perdet eos

Non solum uirtutis laudem, & uiciorum reprehensionem, prosequitur Salomon, sed
 subinde praemia proponit & supplicia, ut uel terrore discant sapere imperiti rerum De
 fraude quae mensuris ac ponderibus fit in damnum pauperum, deinde de superbia qua
 mansueti contemnantur, prius dictum est quibus rebus per fas uel nefas multa lucra-
 ri uidentur homines, honores uidelicet ac diuitias, sed uanos omnino & fallaces Multo
 satius est aequitatem seruare, per rectam legis obseruantiam Nam integritas uirtus, & pu-
 ritas absque macula, perpetuo eos qui recti sunt, qui non declinant neque ad dextram
 neque ad sinistram, utrinque contraria relinquentes uitia, haec inquam integritas, & per-
 fectio, dux erit & comes, his qui omni obliquitate carent, qui non solum iusto pondere,
 sed recto & iusto iudicio, unicuique quod suum est reddunt Integritate duce magna
 securitate, per hanc aeternam uitam, ad felicissimam illam ducentur E regione sup-
 plantatio peruersorum חסדו כן Hebr id est qui fallunt, uel transgrediuntur, uastabit eos,
 uel perdet eos, idque iusto Dei iudicio Nam qui legem prauaricantur, & transgrediun-
 tur peruersitate quacunque, tandem ipsi peribunt eadem fraude, quam conabantur aliis
 inferre Et iam non qui patitur, sed qui facit iniuriam, damnum inde capit, frequentissi-
 me in hac uita praesente, in futura semper nisi resipiscat Nunc qui ponderibus iniquis
 fraudem facit, non uni homini, sed reipub & omnibus ciuibus, non aliud lucrum suppu-
 tat, quam illud quod eum in perditionem detrudet, tantum abest ut ex diuitis male par-
 tis, solatium habeat Et hoc est quod sequitur

- NON proderunt diuitiae in die ultionis, sed iustitia liberabit à morte.
- Hebraum, In die indignationis
- Tacite occurrit obiectioni malorum, qui diuitis quacunque arte acquisitis, tutos se fore
 putant

A putant in die ultionis, uel indignationis, cum uel in hac uita, uel in futura, de prauarioribus sit sumendum supplicium Non proderunt, inquit, opes male congestæ, quibus sententia iusti iudicis nequit electi sed iram prouocabunt tanquam criminum testes. *Sed iustitia liberabit à morte.* Si mortem times corporis uel animæ, iustitiam ama, quam Christus de cælis in terram deduxit, & cuius omnes homines participes esse uoluit, per fidem & imitationem Illa sola mortis & uitæ habet imperium, sola sententiam olim latam, (*Quacunq, die comederis, morte morieris*) poterit reuocare, & à morte corporis, qui somnus potius dicendus est, post depositam mortalitatem in immortalem uitam restituet Iustitiæ & æquitati uacandum docet prouerbum, non cumulandis opibus: uel potius, opes per eleemosynas insumendas Nam mea quidem sententia hoc in loco iustitia, pro eleemosyna capitur, ut alibi frequenter: & sic secunda particula uersiculi, priori respondebit, & erit sensus Diuitiæ non eripient in die tremendi iudicij & indignationis, diuitiæ uel male partæ, uel cum auaro animo seruatae sed si ex diuitis iuste acquisitis facias tibi amicos, illi te recipient in æterna tabernacula Nam ut aqua extinguit ignem, ita eleemosyna supplicium peccati debitum, & iudicis iram placat facilius, quàm alia pietatis opera.

Genesi 2.

Luc 19.

IUSTITIA simplicis diriget uia eius, & in impietate sua corruet impius.

Heb Iustitia integri diriget uiam eius, & in impietate sua corruet impius.

D Ne quis sapientis uerba peruersè interpretatus, sufficere putet diuitias bene dispensare, neque de reliquis uirtutibus curam ullam habendam Iustitiam, inquit, intelligimus eorum, qui reliqua uita sunt simplices, uel integri sine macula. Talium enim iustitia eripit à morte, neque solum à morte liberat, sed ad reliquam uitam dirigendam iuuat Nam cum ea sit humana fragilitas, ut quanuis hodie perfectus & integer sit, illius perfectionis tamen nulla est securitas Verum iustitia de qua loquuti sumus, solet perfectorum & innocentium hominum uias dirigere, ne in aliquam huius uitæ obliquitatem incidant: *Còtrà, In impietate sua corruet impius*) uel, improbus per improbitatem cadet in aliam improbitatem Nam ueluti catenula quadam cònectuntur iniquitates & uitia, iuxta illud, *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculo uanitatis* Aliter, *Quemadmodum iustitia perfecti diriget uiam eius, ut recte & inoffense progrediantur in hoc mundo, & tendat ad finem destinatum sic improbus per suam improbitatem corruet, & non pertinet ad finem sibi propositum, hoc est, prosperitatem quandam in hac uita diuturnam* Prior expositio magis placet

IUSTITIA rectorum liberabit eos, & in insidiis suis capientur iniqui.

Heb Sed in peruersitate transgressores capientur

F Duæ uoces Hebræorum *יָשָׁר* perfectus, & *יָשָׁר* rectus, sic distingui possunt, ut prior ad innocentiam referatur, quæ sine macula est & non solum de homine dicitur, quantum ad corpus & quantum ad intellectum, sed etiam de cæteris animantibus Secunda uero magis ad cogitationum uel operum moderationem refertur ut rectus dicatur homo, qui suam uitam iuxta Dei legem, in qua nulla est obliquitas, dirigit. Porro iustitiam intelligimus, uel pro specie illa, qua quis bene & iuste diuitias comparat & dispensat, ut ad superiora referatur & erit sensus, Eleemosyna rectorum, hoc est recta intèntione cum cæteris circumstantis collata, liberabit à morte. sed transgressores legis in insidiis capientur *בְּרֵשֶׁת* in prauitate, qui prauè & oblique legem intelligunt & transgrediuntur Illi obliquitate capientur, hoc est, uel conscientia scelerum uel poenis à lege præscriptis. Aliter, possumus per iustitiam integritatem uitæ & merita operum intelligere, quibus recte uiuentes in hac mortali uita diriguntur, & tandem ab æterna morte liberantur sed impij siue improbi in insidiis capientur, ueluti laqueis & funibus peccatorum, quibus in æterno supplicio & carcere sunt ligandi Locus est moralis, uirtutis præmium, & iniquorum continens supplicium.

H

- **MORTVO** homine impio nulla erit ultra spes, & expectatio sollicito-
rum peribit *Heb* In morte hominis improbi peribit spes, & expectatio di-
uitiarum perit

Hunc uersiculum longe aliter habet antiqua trāslatio, inquit Beda, nempe, Defuncti ho-
minis iusti, non perit spes gloria impiorum peribit In Græco ἡ ἐλπίς τῶν ἀσεβῶν
ὄλωνται In priore particula Hieronymus consentit cum Hebræa ueritate, in secunda ue-
ro consentiunt Septua. cum Hebræo, sed pro spe diuitiarum, gloriam posuerunt Impij
spem non habent neque lætitiā nisi in hac uita, cuius cum nulla sit certitudo, quam
miseri sint facile est cogitare & ut quam diutissime uiuant, tamen nihil est, si ad æternā
uitam conferatur Quanta stultitia est igitur momentaneis, & incertis rebus inhærere,
spe futurorum amissa nam in morte penitus omnia pereunt iniquis, & præsentium &
futurorum lætitiā Cum interierit, non sumet omnia, neque descēdit cum eo gloria eius
In Hebr. תורת אונני expectatio diuitiarum, uel fortium uox אונני uel pro iniquis,
qui per uolentiam agunt accipitur, uel pro diuitis per iniquitatem acquisitis, quibus
omnem spem collocant improbi Est igitur sensus uersiculi, non tam narratio quid futu-
rum sit impiis, quam admonitio ut resipiscant, & diuitias suas bene dispensent, opera
misericordiæ exercent Nam tantisper dum uiuunt, patet misericordiæ ianua ut Chri-
stus in Euangelio, Operamini dum dies est, uenit nox quando nemo potest operari Si
de morte animæ, quod est peccatum intelligatur locus, erit sensus In morte animæ per
quodcunque peccatum perit spes iniqui quasi dicat, reliqua pia opera non posse iuuare
hominem qui per unum flagitium mortuus est nisi resipiscat & agat pœnitentiā, non
potest bene sperare prior expositio est melior

- **IUSTVS** de angustia liberatus est, & tradetur impius pro eo. *Heb* Et ue-
nit impius pro eo

Hic uersiculus, ut in sensu quadrat cum prioribus, ita ex illis pendet, & ueluti colopho-
nem imponit huic loco, qui de spe iustitiæ siue eleemosynæ tractat, & de infœlici exitu
mammonæ iniquitatis, quæ fere seruatur in perditionem possessoris Concludit inquam
dicens, *Iustus de angustia fuit ereptus,* ut est in Hebræo, hoc est, multæ sunt tribulationes
iustorum Et qui uolunt pie uiuere cum Christo, persecutionem patientur Sic Dei opt.
maximi dispensatione comparatum est, ut iusti primo patientur tribulationes, uel pro-
prias uel alienas Quis infirmatur & ego non infirmor Sed ab angustis ad refrigerium
uenient Nam per multas tribulationes oportet intrare regnum Dei Decet membra
caput suum, qui Christus est, sequi Hæc est igitur conditio iustitiæ, ut primo afflictiones
sustineat, primo iustitiā Dei peccatis debitam sentiat, postea uero ab angustia ad refri-
gerium transferatur uelut aurum cum iam purgatum fuerit, de fornace tollitur *Impius
uero ueniet pro eo,* uel in loco illius hoc est impius qui nunc nullas patitur angustias, sed
tranquillitate fruitur, mutabit & ipse uices, & locum angustiarum tenebit Iusto infixit
miserias, ipse sustinebit, temporali fœlicitate gaudēs, Deum omnium bonorum autho-
rem non agnouit, tandem supplicis traditus, iustum iudicem cogetur agnoscere ut sit
rerum uicissitudo, in iustis mala præcedunt, in impiis sequuntur Idem in humano iudi-
cio frequenti usu uenit, nempe bonos, & iustos calumniā sustinere, & pro alienis cri-
minibus falso accusari Sunt ex Hebræis qui per angustias à quibus eripitur iustus, in-
telligunt mala quæ iusto Dei iudicio pro peccatis frequenter occurrunt, nempe famem,
pestem uel gladium, & alias id genus miserias huius uitæ, à quibus iusti nonnunquam
eripiuntur Et ut meritis bonorum ira Dei aliquandiu defertur, ita tandem non resi-
piscantibus iniquis grauiore ictu cadere solet uindicta, à quâ tamen iustos eripere no-
uit dominus

- **SIMVLATOR** ore decipit amicum, iusti autem lætabuntur scientia.
• *Heb* Per os hypocrita perdet socium suum, sed in scientia iusti eripientur

A qui hypocritam significat, & improbum, sed cum additione huiusmodi, nēpe, *ויש נשוי* Cap. II. qui uultum extollit, hoc est, qui cum improbus sit, probitatem præ se fert uultu quales fuerunt olim Scribæ & Pharisæi, qui mortem Christi machinati sunt Tales sunt & hodie cum alij pseudochristiani, tum hæretici in primis, quibus nulli magis probitatem simulant, nulli maiorem erga gregem Christi zelum præ se ferunt aut charitatem, quibus artibus heu quantam stragem pietatis & morum nostro seculo uidimus sed ultra non proficient Nam iustorum hominum scientia eripietur populus, & palam fiet fraus hypocritarum Aliter, iusti eripiuntur scientia sua. quasi dicat, non solum iustitia & probitate opus est, sed etiam scientiâ scripturarum, si tuti uolumus esse ab hypocritis Scientia iustorum sunt oracula prophetarum & maiorum monumenta, quibus nos tueri docet contra pseudoapostolorum & hæreticorum fraudes Potest uersiculus in huius uitæ negotiis locum habere multi enim damnâ subeunt adulatorum sermonibus decepti dum amicum putant, inimicum experiuntur, contra quos iustorum & bonorum hominû consilium & experiētia indigemus *Leui Ben Gerson, Improbus ad peccatum alios secum trahit uerbis persuadendo, à quo malo tantum abest iustus, ut illius scientia à peccatis & corruptione eripiantur alij*

IN BONIS iustorum exultabit ciuitas, & in perditione impiorum erit

C laudatio *quod dicitur in libro Ieremias 17. 22. & in libro Ieremias 48. 18.*

In ciuitate recte instituta, secundum leges decernuntur præmia uirtutum probis hominibus & supplicia improbis Cum igitur honor decernitur, uel magistratus & publica munera iustis distribuuntur, merito exultare solet uniuersa ciuitas Nam illorum bona, ad omnium ciuuium commoda defluunt & cum nihil magis perturbet rempub quàm improbi uiri, nihil magis optandum est, quàm ciuitatem ab huiusmodi fæce purgari.

D Quare cum tales uel Dei iudicio, uel legum authoritate de medio tolluntur, & tanquam putrida membra de reliquo corpore præciduntur, erit reliquæ ciuitati iubilatio. Possumus per bonum iustorum, uel externa intelligere bona, uel potius bona animæ & cælitus collata quibus magis idoneus erit iustus, ut ciuibus prosit, consilio, prudentia, uel opibus, & improbos coercere Aliter, bona iustorum sunt pietatis opera & æquitatis, præferunt ea, quæ in pauperes ciues conferuntur bonitas enim iustorum est non sibi ipsis, sed multis bonum querere hæc insignis est bonitas Contra, improbi omni studio damna conantur inferre pluribus, cum reipub iactura ut iam non sit minus è publico bono perire illos, quàm iustos uiuere Ciuitas quæ exultat in bono iustorum, est illa quæ

E sursum est mater nostra, uel præsens ecclesia, quæ uicissitudine quadam bonis & iustis præpositis exultat regnantibus uero hypocritis, luget donec libertati restituta, tristitia illis uertatur in gaudium & exultationem *Galat. 4.*

BENEDICTIONE iustorum exaltabitur ciuitas, & ore impiorum subuertetur

Videtur hoc uersiculo Salomon superioris causam reddere, nempe quare ciuitas exultat in bono iustorum nimirum quòd benedictionibus, quas iusti & recti accipiunt à Deo, magna commoda ciuitati uniuersæ proueniant, ut non solum ipsa sublimior & altior sit in oculis omnium, sed ut se re uera multis modis eleuata, omnium rerum copia, bonis legibus ministrata, multitudine ciuuium, pace, religione, & aliis id genus rebus, quæ ciuitatē nobilem & celebrem faciunt Potest benedictio rectorum intelligi illa, quam ciuitas impertuntur, uel preces quas pro reipub tranquillitate fundunt recti & pii homines, uel consilia, quibus uiri recti remp administrant & huic sensui bene quadrat quod sequitur *Per os impiorum subuertetur*, ut puta qui discordias seminât inter ciues, qui pacē publicam perturbant, qui falsis testimoniis iusta iudicia subuertunt, & cætera damna atque in ciuitatem paulatim subuertunt Nam omnis ciuitas in seipsam diuisa desolabitur. Quanta *Luc. 11.* sublimitate & uirtutum culmine sit ciuitas Dei, militans uidelicet ecclesia, subleuata olim benedictione quam à Deo sancti acceperant Apostoli, nemo fidelium ignorat.

Quantam porro cladem & omnium uirtutum ruinam multis in locis passa sit, impro- G
 bonum haereticorum ore & lingua, desistere magis conuenit, quam recitare

• **QVI** despicit amicum indigens corde est, uir autem prudens tacebit

Haestenus uirtutes & uitia in hoc capite commemorauit, quibus uel sapientiam uel stul-
 unam suam ostendunt homines nunc propius ad sapientiae praeccepta descendit, quorum
 est illud, Neminem uidelicet esse contemnendum, praesertim ex his quibuscum familia-
 riter uiuimus, & quos pro amicis & sodalibus habemus, quos honorare non contemne-
 re decet dicente Paulo, Honore inuicem praeuenientes maxime si talis fuerit, qui ob
 ulla uirtutem mereatur honorari Quod si te contumelia afficiat aut contempserit, non H
 est tamen malum reddendum pro malo, sed uincendum in bono malum Et cum iudicio
 sapientis deficit corde, qui contemnit amicum, non debes hunc imitari neque reta-
 liare malum pro malo, sed potius tacere, quod prudentiae maximum est argumentum
 Vir intelligentiae tacebit, uel uir intelligentiarum, ut puta in quo multiplex est intelligen-
 tia. Ad contemptum proximi nunquam uenire, sed potius ex inimico amicum facere,
 uereri creaturam Dei contemnere, ne in factorem eius uidearis contumeliosus neque
 homo cum sis, poteris humanam naturam afficere opprobriis laesitatis iniuria tacuit,
 humanitate & patientia uincere uoluit. Ecce quantus intelligentiae cumulus, in homine I
 qui uel uitia celat aliena, uel prouocatus & contemptus, tacuit. Docet denique prouer-
 bium taciturnitate, non contemptu, superandam quorundam importunitatem.

• **QVI** ambulat fraudulenter, reuelat secretum qui autem fidelis est, celat amicum
 commissum Hebr Ambulans detractor reteggit secretum, fidelis spiritu celat uerbum.

Septua *αὐτὸς ἀγλαῶσις ἀπακλύπτει βουλὰς.* uox Hebraea *לִּשְׁרֵט* Leuit 19 delator uertitur
 est proprie is, qui ad instar negotiatorum, ab aliis audiens uerba, aliis refert, & interim
 referendo deprauat Quae secreta esse uolumus, temere non esse cuiquam reuelanda do-
 cet prouerbum imo aliorum tegere secreta, ad fidem & sapientiam nostram spectat
 denique quid inter fraudulentum criminatorem, ac fidum amicum intersit, uersiculus
 ostendit, & uirtutem silentij commendat, loquacitatem condemnat, maxime eam quae
 cum damno aliorum fit Et sic cum praecedenti consentit *Qui fraudulentus est non cessat*
 sed transit, criminando uel secreta narrando famam denigrat alienam, discordias & ini-
 micitias seminat inter fratres sed qui fidelis est, hoc est, qui fidus est amicus, non solum
 non reuelat secreta, sed uel minimum amici uitium celat, uel uerbum tegit, quod sine
 damno narrari possit taciturnitate gaudens, non facile male loquetur Possumus haec
 iuxta Hebraeum ad nos ipsos referre, ut sit sensus *Qui fidelis est spiritu* hoc est constan-
 ti animo, seipsum nemini prodit Nam qui sua secreta reuelat, tanto facilius aliena reue- L
 labit Possumus denique secreta fidei, & religionis nostrae intelligere, quae temere non
 sunt reuelanda passim omnibus Nolite, inquit Christus, sanctum dare canibus Fidelis
 Matt 7 igitur spiritu, nouit uerbum euangelij in tempore & loco celare ab his, qui blasphemant
 nomen Christi omnium nostrum amici, cuius uerbum annunciant aliqui propter in-
 uidiā, & contemtionem, ut inquit Paulus Septuaginta tamen legunt, ut est in He-
 Philipp 1 braeo, nempe *πιστὸς & πρὸς κρύπτει πρᾶγματα*, fidelis spiritu celat res

• **VBI** non est gubernator populus corrumpitur, salus autem ubi multa consilia. M
 • Hebr Cum non sunt consilia corrumpitur populus, sed salus in multitudine
 • consultorum

Septua iuxta uersionem diui Hiero habent *οὐκ ἔστιν ἄρχηγος καὶ οὐκ ἔστιν ἐπιτήρα* quibus Cal-
 dæus astipulatur interpres *לֹא מְדַבֵּר וְלֹא מְשַׁלֵּט* in loco ubi non est dux, uel governa-
 tor Hebr ubi non sunt consilia, uel cogitationes, aut industria In sensu non est multum
 discriminis & uersiculus indicat ciuitatem uel rempub non posse consistere, ex confusa
 populi multitudine, absque prudenti & sapienti gubernatore aut duce Sunt ex Hebraeis
 qui locum referunt ad uires in bello contra hostes quasi dicat, Quilibet magna multi-
 tudo populi non sufficit absq, prudente regimine, nam non tam uiribus corporis, quam
 uirtute

- A** uirtute animi res bellica ministratur Potest non minus apte ad quancunq; partem reip **Cap. 11:**
administrandæ referri ubique consilio & sapientia opus est ad coercendos improbos,
ad sedandas lites. Alioqui populus, qui est tanquam belua multorum capitum, cito dela-
bitur, & per discordias dissipatur. Cæterum salus reipub & indoctæ multitudinis est, à
uiris prudentibus gubernari neq; sufficit unus, sed in multus, qui consilia ineunt pruden-
tæ & subministrant, cõsistis salus reip. Prouerbiũ deniq; indicat multitudinẽ omnia præ-
cipitater agere, siue in bello, siue in pace, & idcirco egere ubiq; sapientũ uirorũ consilio.
- AFFLIGET VR** malo qui fidem facit pro extraneo, qui autem cauet la-
B queos, securus erit. *Hebraum,* Cõterendo conteretur cùm fideiusserit pro ex-
traneo, & qui oderit stipulatores, confidit.
- Præcedentia ad publicum statum spectare uidentur, uerũm quæ sequuntur magis ad pri-
uatam referuntur uitam. Nullam partem uitæ reliquit intactam Salomon, in tradendis
sapientiæ præceptis. Nunc illa connumerans quæ propius ad animi salutẽ spectant, nunc
ea quæ rem domesticam uel augent uel conseruant, cuiusmodi iuuenes à sapientibus
discere conuenit. Superius sexto capite dictum est, quantum dispendiũ rei familiari nõ-
nũquã contingat ex stipulationibus siue fideiussione pro homine siue extraneo & igno-
C to, siue sectæ uel fidei extraneæ, quo cum nullum tibi uinculũ est amicitia ueræ. Ab hu-
iusmodi fideiussione cauendum est, per quam ad inopiam solent redigi homines. Et hoc
est quod dicit, affligetur, siue cõtritione conteretur. Familiaris admodum scripturis me-
taphora, qua maximum damnum & extremam miseriam innuit. Potest uerti, malo cõ-
teretur siue affligetur, cum fideiusserit, & refertur ad impietatem animæ & curam, qua
subinde molestat & quodammodo frangitur uitæ tranquillitas, in his qui sese alius ob-
noxios esse cogitant, & redactos sub aliena potestate. Atqui hic sensus bene quadrat
cum secunda particula nempe, *Qui cauet laqueos, securus est* uel iuxta Hebræum, qui
D odit stipulatores, uel stipulationes, confidit, id est confidentius & securus uitam ager.
Prouerbiũ monet non debere litibus alienis nosmet immiscere. Alienum uult esse sa-
piens suum filium ab his, qui per stultitiam & socordiam in ære alieno esse gaudent.
- MULIER** gratiosa inuenit gloriam, & robusti habebũt diuitias. *Heb.* Mu-
lier gratiæ sustentabit, uel comprehendet honorem, & fortes sustentabunt
E uel apprehendent diuitias.
- Aliter, Mulierẽ gratiosam apprehendet decor, & fortes apprehendẽt diuitiẽ. Ostendit odi-
bile esse genus hominũ, qui non suis laboribus uel industria uictum quæruunt, sed alieno
F ere cõtracto, aliena quæruunt incõmoda, & fallunt eos qui fideiubent pro illis debere iustis
laboribus cõparare uictus necessaria, quæ nemini unquã defuere, qui sibi ipse nõ defuit.
Nã quẽadmodũ mulier gratiosa & pulchra, hoc est non solum forma corporis, sed animi
uirtutibus gratiã ostendit in oculis hominũ, honorẽ facile assequitur ab omnibus, ita uiri
fortes & robusti ac solliciti, assequuntur diuitias, quæ sua sponte labores & industriã sequi
uidentur, ut prior pars uersiculi pro similitudine ponatur. nã alioqui nulla esset prioris
partis, cũ secunda consonantia, quod fere fit in hoc authore. Aliter ad cõiugiũ referri po-
test. Et erit sensus, Qui gratiosam, pulchrã, & pudicã accepit uxorẽ, honorẽ habebit ex ea.
F & iuxta hũc sensum uertit sep *γυνὴ ἄξιος ἔσται ἡ ἀρετὴ σου*. Sed uiri fortes siue robusti,
hoc est solliciti & ad rem attentis, magis quæruunt diuitias cùm coniuge, ex quibus hono-
rem sequi existimant, non minus quàm ex gratia uxoris. Simplex prouerbiũ sensus est, à
mulieribus & uxoribus pudicitiam & honestatem morum in primis exigi à uiris uere
industriam & laborem, quibus paratur opes ad alendã uxorem & familiam necessariã.
- BENEFACIT** animæ suæ uir misericors, qui autem crudelis est etiã pro-
F pinquos abicit. *Heb.* Qui retribuit animæ suæ uir misericordiæ est, qui per-
turbat carnem suam crudelis.
- Quod noster interpretes expressit in uerbo benefacit, subintelligunt Hebræi. Sic qui re-
tribuit animæ suæ, sup bonum. Ostendit uersiculus primam partem misericordiæ nostris

COMMENT R BAYNI LIB II

animis esse impendendam, secundam uero corpori, & ex precedenti pendere uiderur sen G
 sus. Nam fortes uiri apprehendent diuitias, potissimum propter opera misericordiar, sed
 ante omnia cauendum est, ne in apprehendis diuitis committamus aliquid contra
 salutem animar. Nam qui potest esse misericors in alios, qui sibi ipsi crudelis est? Nihil est
 crudelius quam horrendis sceleribus animum proprium trucidare, quibus etiam carnis
 sanitas & bonus habitus corporis perturbatur, & inidonea efficitur non solum ad uirtu
 tum opera, sed etiam ad functiones naturales, quibus uitam protrahimus. Et hic sensus
 est secundar clausulæ huius uersiculi secundum Hebræos & Septuaginta, qui sic legunt,
ὁλλυσι δὲ αὐτῷ σῶμα καὶ κρῖνον, perit autem corpus suum immisericos, Hebræum, H
 Qui perturbat carnem suam crudelis. Merito (inquam) crudelis dici potest, qui utraque
 sese priuat uita, nempe animæ per peccata, & carnis, cuius mortem luxu, intemperantia,
 & aliis id genus uitis accelerat. Sunt qui locum interpretantur iuxta aliam huius uerbi
ὁλλυσι significationem significat enim uerbum *ὁλλυσι* retribuere (de quo sensu diximus co
 piosè) & etiam ablaetare, ut metaphorice intelligatur, Qui ablaetat animam suam ab
 huius mundi deliciis, misericors est, suum defraudans geniũ, & in pauperes distribuens
 quod fecit sanctus Exupeius Tholosæ Episcopus, qui (ut inquit Hieronymus ad Rusti
 cum) ore pallente ieiunans, fame torquetur aliena, omnemque substantiam Christi uisce
 ribus erogauit. Qui uero indulget huius uitæ illecebris, molestat corpus suum multis
 morborum generibus uel, ut sensus posterioris particulæ priori respondeat, Crudelis
 perturbat carnem suam, dum claudit uiscera misericordiar ab his qui sunt eiusdem car
 nis. Sensus à priori non est multum dissimilis, uterque pius. Sunt qui per animam, uitam
 præsentem intelligant, & prouerbiũ dici putant contra eos, qui usqueadè tenaces
 sunt, ut ne necessaria quidem corpori sumant, pluris facientes opes quam corpus uel ui
 tam, iuxta illud Qui amat diuitias, fructum non capiet ex illis

Eccle 5

• IMPIVS facit opus instabile, seminanti autem iustitiam merces fidelis

Sep *καὶ τὸ ἐργὸν τοῦ ἀδίκου ἄδικον*, Heb Iniquus facit opus mēdaci, sed qui seminat iustitiã, mer
 ces ueritatis. Primam partem misericordiar, ut diximus, sibi ipsi impendit uir iustus, secū
 dam uero aliis, quæ sua mercede non carebit, si modo absq, fraude fiat hoc est ex animo
 bene faciendi absq, simulatione, non ad ostentationem, uel opus instabile, siue fallax in
 telligimus, quod ex fraude & malis artibus cōparatum est. Cuiusmodi solent esse opera
 in specie pia, quæ ab iniquis fiunt hoc est aut ad uanam pompam ficta, aut ex rebus non
 bene acquisitis, huiusmodi operis nulla erit merces fidelis, & permanens. Qui se
 minat iustitiam, hoc est affluenter distribuit bona iuste acquisita, fidelem & certam ac
 reconditam habet mercedem, secundum illud Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius L
 manet in seculum seculi. Quod si ad eos qui cordibus hominum seminant iustitiam per
 bonam doctrinam aut per exemplũ uitæ referatur, sensus erit mysticus, & iniquus iuxta
 hanc expositionem intelligetur, qui superædificat stipulam aut fœnum, opus mendax,
 quod exploratum per ignem non potuit subsistere, nec mercedem habere stabilem. Sũt
 qui opus mendaci referant ad agriculturam, in qua solent improbi alienos agros sibi
 applicare, limites egredi, & per fraudem occupare ob id quod sequitur, seminans in iu
 stitia prior expositio magis aridet

1 Cor 3

• CLEMENTIA præparat uitam, & sectatio malorum mortem. Heb Sic
 iustitia ad uitam, & qui sequitur malum ad mortem suam

Particula *ἵνα* aliquando nomen, rectũ significans, frequentius aduerbium significans sic,
 uarium sensum efficit huius uersiculi. Hebræi utroque modo exponunt iuxta priorem
 significationem subintelliguntur quædam, nempe, rectus qui facit iustitiam, illius mer
 ces erit ad uitam, & qui sequitur malum, ad mortem. Iuxta uero secundam erit sensus,
 Sic qui, supple persequitur, iustitiam, pertingit ad uitam, sicut qui persequitur malũ, per
 uenit ad mortem uterque ex priori uersiculo pendet sensus, ostendens illam mercedem
 fidelem & stabilem iustitiar, esse uitam. Hebr *וְיָשָׁר׃ אֶל־חַיִּים* ad uitas hoc est, iustitia cùm præsen
 tis uitæ,

M

tis uitæ, tum futuræ, remunerationem habet iniquitas uero, utriusque iacturam facit. Sunt qui referunt ꝑ sic, ad superiora, ubi dictum est, Iustitiæ merces est fidelis, uera, uel ueritatis. In hoc mundo sic est merces iustitiæ in uitam futuram seruata. Optima interpretatio, & phrasi Hebraicæ maxime consona, quâ Caldæus quoque paraphrastes habet. Ut ille qui facit iustitiam, custos est uitæ, sic qui facit improbitatem, custos mortis. *Sectio malorum mortem*) Hebræi, Qui sequitur malum Non simpliciter ꝑꝑꝑ, sequitur uel insequitur significat, sed cum emphasi, eum uidelicet qui ex animo, & magno studio insequitur malum, uel qui insequitur malum, ut alius inferat malum quali dicat, alius malum inferre conatur, sed interim ad suam mortem peruenit. Breuiter prouerbum significat tantam esse differentiam inter iustum & iniquum, quanta est inter uitam & mortem. Porro uirtutem esse immortalem, iniquitatem ad interitum festinare denique non iustum, qui frequenter patitur, sed impium qui infert malum, malum recipere.

ABOMINABILE domino cor prauum, & uoluntas eius in his qui simpliciter ambulant. *Heb.* Abominatio domini peruersi corde, & uoluntas eius qui sunt perfecti in uia.

C Cum bonitas Dei & æquitas ubique in omnibus rebus luceat, est tamen in se infinitæ perfectionis, & rectitudinis & proinde cū omnis obliquitas & peruersitas sit à Deo aliena, tum maxime illa, quæ est cordis humani est enim humanus animus ad imaginem Dei creatus, quam imaginem per pietatem & puram religionem in Deum, seruat formosam per peruersas opiniones & distortas cogitationes de Deo, imaginem Dei commaculans, fit alienus à Deo & abominatio tanto maior, quanto propinquior, & charior ratione creationis debeat esse. Quod odio prosequimur, cernere non possumus, sed quâ longissime procul à nobis esse cupimus. Tale quidpiam apud Deum sunt hi qui peruerso sunt corde. *Sed qui simpliciter ambulant*) in Hebræo, qui integri & perfecti sunt, non in corde solum, & in interiore homine, sed etiam (ut Hebræi legunt) in uia & exteriori conuersatione, cum illis, & in illis est uoluntas eius. Et iam uersiculus hic superiorem exponit, & explicat iustitiæ mercedem quæ est ad uitam, & improbi pœnam, quæ est ad mortem ostendens cuiusmodi sit illa uita, nempe Dei fauor, uoluntas & appropinquatio mors uero malorum hominum, est alienatio à Deo, illius odium & abominatio.

MANVS in manu non erit innocens malus, semen autem iustorum saluabitur. *Heb.* Manus ad manum non erit innocens malus, sed semen iustorum eripietur, uel euadet.

E Varia est interpretatio & expositio huius uersiculi. Caldæus supplet quædam, inueniens, Qui extēdit, uel mittit manum contra socium suum, non est innocens à malo. Alius sensus, ubi manus filij ad manum patris additur ad malum, pœnam fere non euadit. uel simpliciter, ubi manus unius mali hominis, iungitur cum manu alterius, hoc est, ubi mutua præstant auxilia in malo, non idcirco supplicium euadet malus, quia socios habet in opere malo & huic sensui accedit uersio Sep *καρι χῆρας ἰμβάλων, οὐκ ἀτιμώρητος ἔσται κακῶν*. Tertius sensus erit, si ꝑ, non pro manu, communi significatione, sed in alia significatione capiatur, nempe pro statim quasi dicat, non solum proueniunt malis pœnæ, quas recitauimus, sed statim uel repente punitur malus, id est solet puniri. Quartus denique sensus, si manus Dei, ad manum hominis accedat, hoc est, cum opera Dei, & quæ Deus iussit fieri, conferuntur cum operibus, quæ facit malus, erit reus, nec poterit supplicium euadere. Mihi maxime arridet, ut manus ad manum pro patre & filio, siue posteris accipiatur, propter ea quæ sequuntur, semen iustorum eripietur à pœna. Ostendit igitur uersiculus, ad mercedem, siue merita iustorum, & supplicia malorum, plurimum momenti habere, maiorum & parentum uel pietatem uel impietatem. Quibusdam placet, ut hic locus de conspiratoribus loquatur, qui in malum solēt dextras iungere, & fœdera inire quasi diceret, non futuros impunitos, etiam si omnes mali inter se conspirauerint. Sunt

qui manum ad manum, pro somnolentia & pigritia accipiant. quæ ut multorum malo-
rum est mater & nutrix, ita non erit impunita Denique per manus ad manum intelli-
git Beda quietem ab externo opere, à quo quanuis cessauerit malus, tamen non erit
innocens, cum male cogitet, & corde sit peruerso, quod dominus abominatur & punit

.. CIRCULVS aureus in naribus suis, mulier pulchra & fatua. Heb In-
.. auris aurea in naribus suis, mulier pulchra & deficiens sensu

Ex proprietate linguæ, litera η similitudinis frequenter omittitur, quam septua supple-
uerunt ad hunc modum $\delta\omega\sigma\theta\rho\ \omega\omega\tau\iota\sigma\iota\ \chi\upsilon\sigma\epsilon\tau\iota\ \omega\ \epsilon\pi\iota\ \nu\omicron\varsigma, \acute{\alpha}\pi\omega\varsigma\ \gamma\upsilon\tau\alpha\iota\ \kappa\alpha\kappa\acute{\iota}\phi\epsilon\rho\iota\ \kappa\alpha\lambda\lambda\omicron\varsigma,$ H
Ut in auris aurea in naribus suis, sic mulieri imprudenti pulchritudo Ne quis ad solos ui-
ros spectare sapientiam putet, subinde de mulieribus mentionem facit sapiens Quod
particulariter dicitur, in genere intelligitur nam per pulchritudinem mulieris, quascun-
que corporis dotes, aut naturales animi uirtutes, intelligimus quæ sine sapientia non
sunt ornamenta, neque homini decora Hic enim scopus est sapientis in hoc libello, ut
ostendat esse opus sapientia in omnibus rebus Et quo quis est a sapientia magis alienus,
eo minus profunt dotes naturales Muliebre ingenium est præ ceteris formæ studiosum,
& pulchritudinis nomine solet superbire, quæ ut sapientes & castas matronas uehemen-
ter commendat, ita in stulta & uecordi muliere, quæ ad fastum, ad pompam, ad libidinē I
sua pulchritudine abutitur, nihil est minus decens Nam circulus aureus, uel in auris au-
rea in naribus suis, suam non ornat, sed ipsa luto & sordibus aurum contaminat, rem
per se pulcherrimam sic mulier stulta, ineptus, superbia, ac impudicitia, pulchritudinē,
rem in muliebri corpore maxime decoram, contaminat & foedam reddit Elegans ad-
modum similitudo, qua mulier impudica sibus confertur Sunt qui aliter exponūt. nē-
pe, quemadmodum sus sterquilinio fodiens, anulum aureum, aut gemmam inuētam
negligit, spurcitiæ ipsa magis delectata sic fatua mulier & stulta, cum formam corporis K
& oris pulchritudinem a Deo acceperit, qua gratiam & honorem possit assequi, sordi-
bus uitiorum & libidinis indulgens, donum pulcherrimum spernit, neque authorem
tanti beneficii agnoscit Sensus à priori non est multum diuersus Si per mulierem pul-
chram sed stultam, intelligamus animam semel à peccatis lotam, & annulo aureo, filio
1 Pet 5 Dei per fidem desponsatam, rursus tamen ueluti suam ad uolutabrum carnis reuer-
sam, conculcata Dei charitate, quæ per anulum aureum recte intelligitur, ut puta cuius
ardor sine caret, sublimior erit sensus

.. DESIDERIVM iustorum omne bonum est, præstolatio impiorum fu-
..ror Heb Desiderium iustorum etiam bonū, spes improborum indignatio L

Pro particula η etiam, uel tātum, septuaginta interpr legerunt η omne Sic uerten-
tes, $\omega\delta\iota\ \delta\upsilon\mu\acute{\iota}\alpha\ \delta\iota\kappa\alpha\iota\omega\iota\ \pi\acute{\iota}\sigma\epsilon\ \kappa\alpha\lambda\delta\eta, \epsilon\lambda\pi\iota\sigma\epsilon\ \kappa\alpha\epsilon\epsilon\delta\omega\iota\ \kappa\alpha\pi\lambda\acute{\alpha}\tau\alpha\iota$ Desideriū iustorū omne bo-
num, spes uero impiorū perit, quos postea interpretes secutus est Caldæus uidetur legisse,
 η id est ad, η lamed uidelicet, in loco η caph finalis, inter quas literas est similitudo,
si alterutram inuertas uertit enim sic Caldæus, $\eta\eta\eta\eta\ \eta\eta\eta\eta$, Desideriū iusto-
rum in bonum, uel ad bonum, quod ad sensum spectat, iuxta Hebr cum multa superius
dicta sint de iustitia & iniquitate, quæ in opere externo perpenditur, addit clausulam,
quæ ad affectum animi refertur, inquit Bonitas iustorum, non solum in his quæ dixi- M
& affectu, ubi uires non sufficiunt Aben Hezra exponit η fere desiderium iustorum
est ad bonum Illā particulam, ad, omnes subaudiunt quasi dicat, Iusti malis desideriis
non multum molestantur, sed fere semper, uel tantummodo, bonum omnibus optant,
omnibus aurem præstare solius Dei est, humanas uires superat, nisi quis dixerit uotis
& precibus sed in hoc iusti quodāmodo bonitatem Dei imitantur, dum optant id quod
Deus præstat Improborum longe diuersum est studium & desiderium, qui optāt & de-
siderant facere plura mala, quàm faciunt Nam nihil aliud expectant, nisi sibi dari occa-
sionem transgrediendi, & uel Deum opt. max uel homines, ad iracundiam & indigna-
tionem

A tionem prouocandi Maximopere idcirco fugienda est improbitas, quæ nullum modum, neque finem iræ & indignationis facit. Aliter, sunt qui non ad opera, sed ad præmiũ iustorum, & pœnas improborum sensum referant, ut per desiderium iustorum, spes intelligatur & erit sensus, Iusti ut nihil aliud quàm bene & studiose uiuere desiderant, ita bonum præmiũ merito sperant sese recepturos uerum improbi qui thesaurizant sibi iram in die iræ, non possunt aliud sperare, neque expectare, quàm Dei furorem dicentis *Ite maledicti in ignem æternum, qui præparatus est, &c* Breuiter indicat tam uirtutes quam uitia ex animi affectu potissimum perpendenda Cap 11.
Roma 2
Matt 25

B ALII diuidunt propria, & ditiores fiunt, alij rapiunt non sua, & semper in egestate sunt *Heb* Est qui dispergit & augetur adhuc, & est qui cohibet se à rectitudine, etiam ad defectum J.

Ad laudem beneficentiæ locus spectat, & ad excitandum bonos, ut quod animo concipiunt & desiderant, opere compleant ostendens liberalitatem nonnunquam in hac uita remunerari, & maximum esse compendium ad augendas diuitias, copiose in pauperes effundere diuitias multos præterea ad indigentiam redigi, quod sordide & illiberaliter

C à recto diuitiarum usu, sese cohibeant Salomon hoc loco allusit ad illum locum Psalmi, Disperisit, dedit pauperibus & Paulus latius aperiens metaphoram, spargere per seminare interpretatur, inquit, Qui administrat semen seminanti fortassis septuaginta secutus, qui sic uerterunt locum, *αρι οι τα ιδια σπαιροντες οι πλειονα ποιουν, και οι σωκροντες τα αλλοτρια, οι λατθρονται*, sunt qui sua seminantes, plura faciunt sunt autem & congregantes aliena, qui diminuuntur Atqui hac similitudine diuus Paulus expressit eleganter copiosum fructum, qui solet prouenire ex copiosa eleemosynæ semente unde in hoc uersiculo intelligimus, opes augeri his, qui spargunt *Est qui spargit & additur ei quod spargit, & est qui cohibet seipsum a recto*) sic est in Hebræo quasi dicat, Rectum & æquum est, ut ij qui habent distribuunt, nam hac de causa acceperunt, & domini dispensatores constituuntur quod si manum cohibeant, opibus parcere uolentes, non solum non ditescunt, sed ad defectum nonnunquam deueniunt, uel digni sunt qui deueniāt iuxta Septuaginta, à recto cohibere se, est aliena rapere prior expositio est melior 2 Cor 9

D ni dispensatores constituuntur quod si manum cohibeant, opibus parcere uolentes, non solum non ditescunt, sed ad defectum nonnunquam deueniunt, uel digni sunt qui deueniāt iuxta Septuaginta, à recto cohibere se, est aliena rapere prior expositio est melior

• **ANIMA** quæ benedicit impinguabitur, & quæ inebriat ipsa quoque inebriabitur *Hebr* Anima benedictionis, uel anima quæ benedictionem facit, impinguabitur, & quæ satiat ipsa etiam satiabitur 2 Cor 9

E Consentit cum superiore uersiculo, & idem est sensus utriusque, ut Hebræi interpretantur Accipitur anima pro homine, qui benedicit, hoc est benefacit benedictionem & copiam, quam accepit a Deo, pauperibus distribuens, impinguabitur hoc est, incrementum bonorum accipiet Mihi magis arridet, ut intelligamus quod dictum est in superiore uersiculo de copia rerum quod autem hic dicitur, de saginatione animæ, ut simpliciter intelligatur de gratia & donis spiritualibus, quæ cælitus descendunt ad modum pluuie, animam misericordem irrigant, & uelut pingue solum efficiunt, quo subinde novos beneficentiæ fructus producat Et huic sensui quadrat diui Pauli explicatio, in 2 Cor 9

F loco prius citato, Et augebit incrementa frugum iustitiæ uestræ quæ potior est retributio benedictionis in pauperes, & quam potius expectare debemus, quàm incrementum diuitiarum Potest æque ad doctrinæ distributionem applicari ut anima pro homine intelligatur, qui animæ, non corporis aut externa bona, dispensando benefacit sed cælestem doctrinam & animæ pabulum, cum benedictione largitur, & spargit more seminantis illa anima impinguabitur, ueluti adipe & pinguedine & huic sensui magis quadrat secunda pars uersiculi, *Qui inebriat ipse inebriabitur,* quæ apud Hebræos est ambigua Nam qui periti sunt linguæ putant non posse sic uerti, Qui irrigat irrigabitur ipse, cū sint duæ radices *הורג*, rigans & *הורי*, quæ uox pluuia significat uolūt tamē aliqui ex Rabbis, in dictione *הורי* esse *מֵטַיְדֵוּן*, quæ frequēs est in scripturis, ut sit *הורי* pro *הורי* *Caldeus*

COMMENT R BAYNI LIB^{II} ?

paraphraſtes utranque dictionē in eodem ſenſu accipit, nempe pro doctrina אֲנִי יִלְמַדְךָ G
אֲנִי יִלְמַדְךָ qui docet, etiam ipſe doctrinam capiet uel docebitur David Chimhi ſic locum
exponit, qui irrigat alios beneficis, ipſe uocabitur pluuia illa rēpeſtiua Quòd ſi libeat
ſenſum uerborū quæ in Hebræo ſunt audire, ſic accipe, Qui irrigat, uel ſariat eleemo-
ſynis, iuxta Hebræos, uel doctrina, iuxta Caldæum, docebit alios, ut idem faciant Atqui
ita non ſolum ipſe pium opus facit, ſed author eſt & doct̄or, ut alij illius exemplo prouo-
cati idem faciant, hæc expoſitio eſt optima, & ueritati Hebraicæ maxime conſona.

• **QVI** abscondit frumentum, maledicetur in populis, benedictio autem ſu-
per caput uendentium *Hebræum*, Ei qui prohibet frumentum maledicet po- H
pulus, ſed benedictio ſuper caput uendentis

Magna eſt laus & præmium eorum, qui ſua copioſe ſpargunt & distribuunt, à qua ſunt
aliqui uſqueadeo alieni, ut ne uendere quidem uelint annonam iuſto pretio aut tem-
pore opportuno ſed ex multorum damno, commodum ſuum quærun, iſti multum ſunt
diuerſi ab his de quibus locuti ſumus illi enim propria gratis largiuntur iſti malunt po-
pulum laborare fame, frumentum, quod uſibus hominum dedit Deus, cori impij potius
quàm cum populi commodo frumentum uendere Non ſine cauſa igitur à populo ma-
le audiunt huiuſmodi homines, male imprecantur pauperes, quorum querelas iuſtas I
Deus frequenter audit contra qui curant uendere frumenta tempore opportuno, ante-
quam fame opprimantur pauperes, magnam gratiam ineunt apud populum, & bene-
dictionē Dei merentur, ut quorum induſtria & prouidentia reipu conſulitur Non enim
in ſuum lucrum, ſed in populi utilitatem reconduunt annonam, quam depromant ubi id
reipu neceſſitas exigat De doctrina & cibo animorum intelligi poteſt, iuxta myſticum
ſenſum, qui abscondit talentum, neque paſcit gregem ſibi commiſſum, maledictus eſt
Sub frumenti nomine, res omnes uictui & uſibus hominum neceſſarias intelligimus &
oſtendit prouerbiuſ non ſolum in diſtributione bonorum, ſed etiam in legitima uen- K
ditioue tempore opportuno miſericordiæ opera fieri, quæ ſua mercede non carent

• **BENE** conſurgit diluculo, qui quærit bona qui autem inueſtigator malo-
rum eſt, opprimetur ab eis *Hebræum*, Qui quærit bonum, quærit beneuolen-
tiam, ſed quærenti malum ueniet ei.

Ambigua eſt prima dictio huius uerſiculi apud Hebræos אֲנִי יִלְמַדְךָ nam, uel mane ſurgere
ſignificat, quam ſignificationem ſequitur Caldæus interpres, & diuus Hieron uel inue-
ſtigare, & hanc ſignificationem ſecuti ſunt Hebræi omnes, quos ego uidi Septuaginta
ΤΕΚΤΑΙΝΟΥΜΕΝΟΣ ΚΥΚΛΟΣ fabricans bona ſiue commiſcēs Quod ad ſenſum ſcripturæ ſpectat, L
haud ita multum refert nam mane ſurgere, induſtiam & diligentiam ſignificat ex præ-
cedentibus inferre uidetur ſapiens hanc clauſulam Nam poſtquam de beneficentiæ ſtu-
dio multa diſſeruit, tandem concludit a domino, qui author eſt omnium bonorum, eſ-
ſe mercedem expectandam, non ab hominibus Nam qui quærit bonum,) in Hebræo, qui
quærit beneuolentiam,) ſiue uolūtatem domini, ſic intelligunt omnes quaſi dicat ſapiens,
Quisquis eſ, qui in beneficis & miſericordiæ operibus eſ impiger & ſolicitus, uſque-
adeò ut hoc animo mane ſurgas, & ſomnum excutias, ut omni induſtria quæras bonum M
aliorum, eadem opera uoluntatem Dei quæras, à quo recipies cum ſcœnore laborū mer-
cedem Sunt præterea homines uſqueadeo nequam, ut non ſolum obiter & ex occaſio-
ne oblata male faciant, damnum inferant uicinis ſed magno ſtudio, & ueluti lucratio-
ne quadam, (hoc enim ſignificat uox Hebr מַחֲמֵד) malum machinantur, & excogitant.
Sed cum hoc ſit contra Dei legem, & illius uoluntatem quod faciunt, ſeipſos maxime
ledunt: Nam malum quod alius inferre ſtudent, recidit in eorum capita, ſicut inquit Da-
uid, In uerticem ipſius iniquitas eius descendet

Pſal 7

• **QVI** confidit in diuitiſ ſuis corruct, iuſtus autem quaſi uirens folium ger-
minabit *Heb.* quaſi folium iuſti germinabunt

Indicat

- A** Indicat uersiculus mala prouenire & excogitari potissimum propter diuitias, & diuites Cap. 1. maxime audere alios iniuria afficere, quod fere elati sint, & præ se alios contemnant, quibus Paulus iubet non sublimē sapere, neque sperare in incerto diuitiarum nam quo *1 Timo 6.* altius per superbiam mente ascendunt, eo maior erit eorum lapsus Iusti tanquam foliū germinabunt. Diuitiæ sunt dispensandæ per opera iustitiæ & misericordiæ, quæ semper uirescit, ad modum foliorum in arboribus tantisper enim folium uiret, dum fructus in arbore maturescit ubi nullus est fructus, folia statim defluunt quasi dicat, In opibus uel male partis aut seruatis, nullam spem habere possumus, sed in diuitis per Dei gratiam
- B** in pauperes distributis, reposita est merces illæ semper uirent, & suo tempore fructum dabunt Quod dicit, tāquam folium, uel intelligitur tanquam arbores, quæ semper foliis uirescunt, uel tanquam folium in arboribus in quibus fructus pendet uel denique tanquam folium, quod fructus præcedens, ad fructus muniendos a natura datur In hominibus iustis diuitiæ sunt tanquam folia, quibus opera misericordiæ semper uirent & hoc est quod scripsit Dauid, Et folium eius non defluet, sed omnia quæ faciet prospere *Psalms 1* rabuntur

QVI perturbat domum suam possidebit uentum, & qui stultus est seruiet **C** sapienti

- Ut de diuitis & magnis possessionibus non debemus superbire, neque spem collocare in illis, ita prudentiam quandam & modestiam seruare debent hi, qui familiam habent, nam absque necessariis rebus gubernari non potest & proinde qui perturbat aut confundit rem domesticam, dum nullam illius curam gerit, dissipator omnium & decoctor accipiet, tanquam hæreditario iure, uentū & uanitatem uel potius hæredibus relinquet uanitatem, familiam ad inopiam tandem redigens, ut seruire cogantur Potest enim seruus ad ipsum referri qui domum euertit, uel ad hæredem, quem ad seruitutem sua stultitia perduxit uel denique seruus uiri stulti, qui domum suam peruertit, dominum mutabit, & sapienti seruiet Breuiter sensus uersiculi est, ex superiori pēdens Ut magna improbitas est nimium amare diuitias, in ipsis spem collocare, ita mera stultitia est rem domesticam dissipare, hæredes fraudare

FRVCTVS iusti lignum uitæ, & qui suscipit animas sapiens est. Si iustus in terra recipit, quanto magis impius & peccator?

- Caldæus paraphrastes exponit fructus iusti, qui iusto datur, est arbor uitæ, non quam capiunt alij à iusto, cui Septuaginta uidetur subscribere, *ἐκ καρπῶν δικαιοσύνης φέρει τὴν ἀθανάτων ζωὴν*, ex fructu iustitiæ nascitur arbor uitæ Cōtextus Hebræus utramuis expositionē admittit, & alludere uidetur ad illud, Gene 3 De ligno uitæ, à quo iniustus & transgressor primus homo gustare non meruit cuius fructus est innocentie præmium & iustitiæ
- E** Quod si fructum iusti intelligimus, quem a iusto colligere licet, similitudinis particula subaudienda est ex iusto enim fructum carpere licet, tanquam ex arbore uitæ, & huic sensui quadrat quod sequitur, Qui suscipit animas, uel qui docet animas, sapiens est quasi dicat, Nō solum ex uita & conuersatione iusti, colliguntur fructus uitæ, quibus ad uitam nutriuntur homines, sed etiam iustus eruditus & doctus, qui animas ignorantes docet, sapiens est uel iuxta aliam interpretationem, qui accipit animas siue lucratur animas
- F** efficax est enim sapientis uiri sermo, & facile erudita cōcione multorum animas lucratur Ista iustitia & sapientia in Christo potissimum intelligitur uita nostra, per quam fructū uitæ capiunt qui illius iustitiæ participes esse merentur Et hic est iustus, qui & sapiens siue eruditus, multorum animas docuit, siue cepit, iuxta diuersos interpretes In utroque sensu reperitur uerbum Hebræum *קָבַץ* accipit (inquiunt Hebræi) iustus animas, a consuetudine & uia huius mundi, & transfert ad uitam cælestem, ut iuxta Paulum, Non *Roma 12.* sint conformes huic seculo Sunt denique qui pro capiet, possidere intelligunt quasi dicat, sapiens possidet animas, hoc est seruos & ancillas habet Sed hæc possessio non est fructus eius, sed fructus eius est lignum uitæ, mors & crux Christi hic sensus non est

alienus à loco, eo quod quodammodo pendet ex priori uersiculo, uidelicet stultus erit G. seruus sapienti Sequitur *Si iustus in terra recipit* uel, certe iusto in terra reddetur Huius uersiculi uaria est interpretatio, propter ambiguitatem huius uerbi **וְשָׁלוֹם**, quod tria significat, retribuere, perficere, & pacificare uel pacē habere Sūt ex Hebræis qui sequuntur ultimam significationem nempe, Iustus pacem habebit in terra cum omnibus, præterquam cum iniquis & peccatoribus Caldæus paraphrastes sic, Certe iustus in terris uim patitur, sed improbi & peccatores delebuntur de terra Hunc sensum secuti sunt Septuag. & Petrus apostolus, quorum hæc est interpretatio, *ὁ δὲ δίκαιος μίλις σὺν πάντι, ὁ κακὸς καὶ ἀμετανοήτος οὐ φαίνεται*, Si quidem iustus uix saluabitur, impius & peccator ubi apparebit quasi dicat, nusquam Quod Caldæus ait, de terra delebuntur, uulgatissima expositio loci, tum Hebræorum tum nostrorum, nō multum abhorret ab hoc sensu, nempe, Si quidem iustus, si quid peccauerit in hac uita, recipit, & castigatur etiam, uel tanto magis, impij & peccatores supplicis afficientur, si non in hac uita, certe in alia Aliter, Si uiti probi & iusti, qui non delinquit, nec legem transgrediuntur, recipiunt multas huius uitæ miseras, afflictiones & pœnas, quanto æquius est etiam improbos & peccatores puniri & castigari, uel in hac uita, ut resipiscant, uel si nolint, ad meliorem uenire mentem, æternis deputari supplicis

CAPVT DODECIMUM

QVI diligit disciplinam, diligit scientiam qui autem odit increpationem, insipiens est

Quauis hæc doctrina uideatur ad iuuentutem peculiariter referenda, tamen ad omnem ætatem accommodari potest ut enim iuuenes qui præceptorum disciplinam non ferunt, neq. manum ferulæ subdunt, K literas non amant (usque ad eò insolens, & à labore ad otium procliuus est pueritia, ut nisi castigata ad nullam frugem fere peruenit) haud aliter res se habet in scripturarum scientia, & rerum diuinarum cognitione ab integritate morum (quemadmodum superius diximus) incipiendum est Nam nisi uitam mutaueris, & increpationibus aures præbeas, non poteris diuina intelligere mysteria Solus ille qui uitam corrigit, amat scientiam, eruditus in sacris literis euadit qui uero incorrigibilis est, insipiens & indoctus habetur, in schola sapientiarum, etiam si magno fastu scientiam iactet

• **Q**VI bonus est, hauriet gratiam à domino, qui autem confidit in cogitationibus suis, impie ager. Heb Bonus educet uoluntatem à domino, & uirum cogitationum malarum condemnabit

Luc 18

Audiuimus discrimen inter uirum doctum & insipientem hac clausula ostendit latissimum discrimen inter bonum & malum Obserua lector, quod placitum est, siue uoluntatem, posse referri ad bonum, uel ad dominum ut sit sensus, Qui bonus & clemens est, educet suam uoluntatem a domino, hoc est, impetrabit iuxta suam uoluntatem quemadmodum ille bonus est, & aliorum se accommodat uoluntatibus, ita quod uult à domino accipiet, ut de bono beatus fiat, iuxta finitionem illam, Beatus est, qui habet quicquid uult, & nihil male uult Vel uoluntas ad dominum refertur, quod magis arridet & erit sensus, Bonus est simpliciter ille, qui opere profert id quod domino placet, quod eius uoluntati congruit Igitur si querimus quis sit bonus, uel qua ratione quis bonus euadat, facilis est responsio, Ille nimirum qui Deo placet, omnis bonitatis fonti, & ex se bono Nemo bonus nisi solus Deus, per cuius uoluntatem & benignitatem, bonitatis participes efficimur Contrà, *Qui confidit in cogitationibus suis, impie agit* Absolute malus est uir ille, quem ob iniquitates uel iniquas cogitationes Deus iniquum iudicabit, quasi dicat, Possumus oculos hominum & iudicium fallere, bonitatem ostentare nam ab hominibus innocens quandoque iniquus iudicatur, & improbus absoluitur sed absolute malus

A Iute malus & iniquus est, quem Deus condemnauerit quasi dicat, Ille iudex placandus Cap 12.
est, quod illi placet querendum est, non in operibus solum, sed in cogitationibus

.. **NON** roborabitur homo ex impietate, & radix iustorum non commouebitur

.. *Heb* Non dirigetur homo in improbitate, & radix iustorum non mutabit

Dictum est, Vir cogitationum malarum a domino habebitur pro improbo, hoc est condemnabitur & supplicius afficietur, neque stabilietur in improbitate sua quod sunt improbi usque adeo potentes aliquando & fortes, ut legibus non possint coerceri, neque iudicem in terris

B agnoscant, tamen diu perseverare non possunt, nullis cogitationibus aut iniquis consiliis, quibus conantur sese & posteritatem suam in improbitate stabilire Nam diuina providentia cautum est, ne diutius duret is qui pauperes opprimit, aut a ueritate conatur homines auertere dies enim illorum propter electos breuiabuntur Secunda particula duplicem habet expositionem, uel quod radix iustorum, hoc est posteritas, non mutabit neque deficiet, uel quod iusti tanquam radix non mutabunt, ob ullas afflictiones improborum, aut falsam doctrinam eorum qui male cogitant prior expositio est melior Videtur praeterea metaphora radice indicare illa duo uerba (roborabitur, & non commouebitur) debere referri ad posteritatem impiorum, & iustorum

C MULIER diligens coronam est uiri suo, & putredo in ossibus eius, quae confusione res dignas gerit *Heb* Mulier fortis corona mariti sui, sed tan-

quam putredo in ossibus eius, mulier confundens

Quia dixit, Radix iustorum non mouebitur, hoc est posteritas, ut exposuimus, opportune uxoris facit mentionem, per quam uir iustus liberos bene instructos relinquit Possimus interpretari, mulier fortis, uel locuples intelligitur studiosa & sedula, quae familiam egregie tuetur ac moderatur, quae adulteros & omnem infamiam longe arcet ab aedibus

D quae rem domesticam auget denique quae liberos liberaliter educat, per quos saluabitur, ut inquit Paulus, si permanserint in fide Talis mulier est ueluti corona marito hoc est, summo honore, & laetitia uirum afficit Contra mulier quae confusionem affert marito, dum praedictis uirtutibus contraria uitia sectatur, est tanquam putredo in ossibus illius Cui malo aut nullum, aut cum summa difficultate remedium adhibetur, uel quod summo cruciatu & continuo laborat uir illius, tanquam morbo non qui carnem aut sanguinem exedat, sed ipsa ossa corrodant ut tinea lignum Nescio an ulla metaphora domesticum malum, quod patitur maritus ab importuna & impudica muliere, poterit aptius exprimere Si per mulierem fortem, ecclesiam quae usque ad mortem resistit uiolatoribus &

E corruptoribus religionis intelligamus, quae sit corona sponsi Christi, sensus erit mysticus.

.. **COGITATIONES** iustorum iudicia, & consilia impiorum fraudulenta.

Latissimum discrimen inter iustum & iniquum quorum ille studium impedit & sollicitus est, non de priuato suo commodo, sed de alienis ne quis iniuriam patiat, ut unusquisque quod suum est possideat, ut tranquillam uitam degant homines, sine fraude, sine lite, cum pace & amicitia o felix conscientia quae huiusmodi cogitationibus uacat Contra, improbi tantum abest ut cuiquam prodesse uelint, ut illuc omnia consilia conferant, studium & industriam referant, quod per dolos circumueniant, quos uolentia & uiribus superare non possunt Sunt qui sensum magis contrahunt, ut ostendat uersiculus quid iustus cogitet de improbis, & contra quid improbi de iustis quasi dicat, Totum studium & cogitationes iustorum, circa improbos non aliud spectant, nisi ut ad iudicium & aequitatem reuocentur, & ut desinant esse iniqui, ob quam piam mentem illi mala gratiam referunt, cogitantes per fraudem iustos opprimere, quando iuste non possint, ut liberius inique agant subla-

F tis uidelicet iustis, qui iudicium quaerunt inter uirum & uirum Quam fraudulenta fuerint olim Iudaeorum consilia contra Christum & apostolos, infidelium quoque & tyrannorum contra Christianos iustificatos in Christo, si quis ignorat, ex historia licet intelligere quantas uero fraudes & dolos consiliis suis machinatur haeretici contra ecclesiam Christi, quae

iustorum congregatio est, heu quotidiana & nimis certa discimus experientia. G

• **VERBA** iniquorum insidiantur sanguini, sed os rectorum eripiet eos.

Neque fraude solum & dolo, consilium ineunt improbi aduersus iustos & probos, sed capto consilio de sustollendis illis uerba conferunt, aut sese mutuo cohortantur, ut ponant insidias & interficiant illos. Aut falsa testimonia intelligimus per uerba, aut absolute intelligimus uerba pro rebus quasi dicat, Insidiant sanguini (sic habet contextus Hebraeus) sunt res pessimorum. Aliter, iniquitate & iniustitia multa in bona fortunæ committuntur, sed qui contra sanguinem insidias machinantur, sunt impii. Per uerba impiorum, uel iuxta uerba impiorum faciunt prior expositio magis placet, quia cum sequentibus magis consentit, nempe, *Os rectorum eripiet eos*, iustos supple, quorum sanguini insidiantur improbi uel, os rectorum eripiet seipsos, dum sese coram iudice tuentur, & innocentes ostendunt contra improborum insidias nam melior erit causa rectorum, quam iniquorum coram probis & iusto iudice. Quod si non se possunt tueri recti, neque a fraude aut insidiis malorum liberare proprio ore, at coram æquo iudice semper causa cadit improbi. Unde sequitur

• **VERTE** impios & non erunt domus autem iustorum permanebit. I

Iuxta phrasim Hebraicæ linguæ necessario subintelligitur aliquid ad integritatem sensus nam in Hebræo legitur uertere, & aut subintelligitur, Deus uult uertere improbos ab hac uita, uel uertere eos ne amplius insidiantur sanguini, & non erunt amplius, aliqui sup qui insidiantur sanguini. Aut infinitiuis modis pro imperatiuo ponitur, quod frequens est in scripturis quasi dicat, ô Deus uerte improbos, ut non sint uel denique, tu quisquis es, qui ægrefers hanc improborum importunitatem, uerte faciem tuam & absconde oculos. Nam statim non erunt impii, iuxta illud Dauidis, Transiui, & ecce non erat. Septuaginta quoque, clausulam hanc absolute intelligunt *ὁ ἰὸς σπασθῆναι ἀπὸ τῆς γῆς, ἀφ᾽ ἧς ἔστιν*, ubicūque uertatur impius deletur, de medio tollitur quasi dicat, leuissime & minimo negotio peribit, ut exposuimus. *Sed domus iustorum*) hoc est familia, & posteri remanebunt: quasi dicat, Habet iustitia suum præmium non solum in futuro, sed in hac uita quoque, dum in longam seriem propagatur illius familia. Erit alius sensus subaudiendo, si uelis, uel coneris, conuertere improbos ab improbitate sua, non erunt conuersi, uel non permanebunt, sed statim redeunt ad pristina mala, sed iusti sunt stabiles & permanent in iustitia quasi dicat, Ex fine & perseuerentia perpendimus bonos & malos, non ex conuersione instabili. Sensus iste non est alienus à loco, neque mihi displicet.

• **DOCTRINA** sua noscitur uir qui autem uanus & excors est, patebit contemptui. Melior est pauper & sufficiens sibi, quàm gloriosus & indigens pane. *Hebraum*, Propter intellectum suum laudabitur uir, sed obliquus (uel peruersus) corde, erit ignominiosus. Melior est cōtemptus qui famulum habet, quam iactans se cum inopia panis. L

Cohærent hi duo uersiculi indicantes ueram & solidam laudem pendere ex dotibus animæ, non in iactantia & ostentatione boni quod nõ habes. *לֹא שֶׁבַח לִי* exponitur, uel ob doctrinam (Heb *לִבְיָדָא* intellectum aut prudentiã) laude dignus habetur unusquisque, uel secundum intellectum suum, uel secundum mensuram intellectus, hoc est pro ratione uerborum uel operum, quibus suam quisque ostendit intelligentiam, laudari solet, non quia dicit se esse prudentem, sed iuxta mensuram intellectus sui & hunc sensum exprimunt Septuaginta, *σοφία οὐκ ἐστὶν ἐγκωμιάζεται ἀπὸ ἀνθρώπων*, os prudentis laudatur à uiro, non qui occultat prudentiam, sed qui docta concione ostendit se habere intellectum uerum cælestium, laudatur ab unoquoque uiro contra qui uanus & excors (sic interpretis secutus septuaginta uertentes *ὁ βλαβερὸς ὁ λόγος*) Hebr *מַגְבִּי* obliquus corde, qui uidelicet iactat sapientiam quam non habet, qui falsam & peruersam doctrinam in corde uersans, non solum laudem amittit prudentiæ, M

- A** dentia, sed etiam contemptus erit, tanto magis, quanto uoluit intelligentiam ostentare, Cap 12. quam non habuit Cohibet sapiens hac clausula loquacitatem & temeritatem eorum, qui docere uolunt antequam discant, nescientes iuxta Paulum, neque quid loquantur, neq. ^{1 Tim 1.} de quibus affirmant quorum hodie, proh dolor, magnus est numerus Sequens uersiculus simili compedio, stultitiam eorum coarguit, qui re familiari neglecta, & honestis laboribus uacare recusantes, nobilitate generis, & stemmatibus maiorum sibi placentes, ad summam inopiam deueniunt His longe sapientiores sunt, qui humiles apud semet ipsos & contempti esse malunt, sciētes se esse natos ad laborem, sedulo domesticis rebus uacant, & summa diligentia atque industria non solum inopiam fugiunt, sed etiam ipsi seruos & ancillas possidere merentur, quibus imperent & sic Caldæus נון בון ליהי, Melior contemptus, & seruus est illi Non igitur iactantia & otio, sed humilitate & industria ad solidam laudem peruenire solent homines Aliter, melior est pauper & sufficiens sibi Hebr melior est contemptus & seruus sibi consentientibus Septuaginta, κρείσσον αὐτῆς ἢ ἀτιμία δουλεύειν ταυτῶν Illa uerba (seruus sibi) intelligimus, ut Septuag. uertunt, ad hunc modum, Melior est qui in oculis suis & sua opinione uilis & humilis, sibi ipsi inseruit, neque labores necessarios recusat quālibet abiectus. is inquam melior est, & maiore laude dignus, quā qui dum magni se ipsum facit, artes exercere aut agriculturam recusans, ad summam inopiam reductus, quotidiano uictu destituitur Breuiter, sedula humilitas commendatur, otiosa iactantia damnatur

• NOVIT iustus iumentorum suorum animas uiscera autem impiorum crudelia Heb Sed misericordiae impiorum crudeles.

- D** Commendatur misericordia & charitas, quam hominibus debent homines naturae legibus Et in hominibus probis & iustis tanta est, & tam late patet, ut modum nesciat tāta plenitudine se diffundit, ut personarū respectum non habeat, nullam uicissitudinem expectat, nec recusat conferre beneficia, uel in eos qui quid sit accipere beneficiū ignorant Sed ut pater caelestis super bonos & malos solem oriri facit Ita iusti in homines, ^{Matt 5} uel brutis animalibus magis ingratos, bona conferunt non rogati, sed egentium necessitatem praeueniunt ut solent hi qui iumenta & bruta animalia gubernant, nimirum nosse tempora quando opportunum fuerit praebere pabulum, aquatum ducere quod in pabulo animae tanto sollicitius faciet iustus & pius pastor, quanto hinc maius periculum emineat *Viscera impiorum crudelia*) ut Septua τῆς ἀσπλαγχνικῆς τῆς καρδίας ἀσπλαγχνία, uiscera autem impiorum absque misericordia siue, (ut est in Hebræo) Misericordiae impiorū crudeles Improbi quā longissime ab hac clarissima uirtute absunt, neque ullam misericordiam aut eleemosynam praestant egentibus, nisi ex rebus quas cum improbitate & crudelitate rapuerunt ut crudelitas potius quā misericordia dici possit, uel simpliciter crudeles omnino sunt improbi, & misericordiam nullam ostendūt Aliter, improbi nullam misericordiam assequuntur, quia nullam facere consueuerunt, ut passiuē accipiatur Misericordiae quae fiet improbo, iustitia sine misericordia erit illi, qui non fecit ^{Iac 2} misericordiam, & iuxta hunc sensum oporteret supplere in priore clausula, Iustus qui promptus est ut faciat misericordiam omnibus antequam petitum ueniant, supple misericordiam consequetur improbi uero pro misericordia crudele supplicium debēt expectare Possumus denique per iumenta, domesticos, subditos, & gregem commissum intelligere quos clementia & benignitate, non austeritate neque uolentia tractare momentur hi, qui praesunt in solitudine Anima iumentū sui, est anima sensitua, cuius ne ^{Rom 12.} celsitati succurrendum est improbi nimia licentia laxantes frena appetitui, & sibi indulgendo, in semetipsos crudeles sunt

• QUI operatur terram suam satiabitur panibus, qui autem sectatur otium stultissimus est Heb Sed qui insequitur inania, deficit corde

Inter omnes artes, quas uel animi causa uel necessitatis exercent homines, meritò agri- G
 cultura primum locum obtinet, ut cuius beneficio non solum sibi ipsi sufficit homo, sed
 plurimam beneficentiam in egentes cōferre potest Per panem, huius uitę necessaria in-
 telligimus, iuxta euangelicam orationem, Panem nostrum quotidianū da nobis hodie
 Matt 6 *Qui uana insequitur uel inania*)Septuaginta, *οὐδὲ δλωκεν τις μαίταια*: à quibus & ab Hebræo,
 non tam sensu quam uerbo diuersum uertit Hieronymus, *Qui sequitur otium* Ad ho-
 mines, uel ad studia hominum referri potest, ut sit sensus *Qui curiosas insequitur artes,*
 uel earum magistros, quò maiori compendio, & minore sudore, non solum uictum sibi
 paret, sed opes & delicias, otij & aliorum uitiorum fomites, ut panem sibi acquirat, & H
 uentrem impleat, corde & prudētia caret Aliter, *Qui sequitur uacuos & otiosos,* hoc est
 eos, qui nullam honestam exercent artem (sunt enim alię præter agriculturam honestis-
 sima) sed otio cum uanis hominibus indulget, hic non solum pane subinde caret, & fru-
 gali uictu, sed etiam corde, & extremæ stultitię homo habendus est Tropicius per ter-
 ram, corpus humanum intelligimus, uel etiam hominem ipsum, quem scriptura terram
 frequenter uocat, quam quisquis studio uirtutum colit, abstinentię uomere proscindit,
 rigido cōtinentię sarculo fodit, & tolerantie cylindro æquabilē reddit, scripturarū pane
 & cælestis sapientię pabulo mira dulcedine saturabitur Contrà qui uanis corporis ille- I
 cebris indulget, stultis desideriis studium impendit, neque cælestis panis gustum nouit
 imò neque sui cordis & intellectus proprii usum habet, non intelligens uidelicet se ra-
 tione cordis & interioris hominis, bruta animalia longe excellere

- DESIDERIUM impij monumentum est pessimorum, radix autem iu-
 storum proficiet Hebræum, Desiderauit improbus rete malorum, sed radix
 iustorum dabit

Superiore uersiculo stultitię & uecordię notantur, qui nullis honestis artibus, sed rebus
 inanibus uacant in hoc uersiculo impietatis condēnātur, qui magno studio, & multo la-
 bore hominibus iustis exitium moluntur Malorum autem machinationes contra pro- K
 bos, apta admodum metaphora uenationis exprimit Nam ut miram uoluptatē capiūt,
 qui auiculis insidiantur, ubi prædam in rete concluderint, sic improbi & mali homines,
 per fraudes & dolos gaudent innocentibus insidiari *Desiderium impij monumentum pessi-
 morū*)Hebræo rete impiorum desiderauit improbus Sep secutus est interpret, qui *רשת* no-
 mē pro uerbo *רשת* legentes, uerterunt *επιθυμια καὶ βδολοι καὶ* Apud quos q̄ nihil respon-
 deat uoci Hebræo *רשת* rete, scribarū errore commissum esse uidetur Hunc sensum habet
 uersiculus, Improbus libenter malorum artes & studia imitatur, & rete, quod in exi-
 tiū iustorum semper extendere solent mali, desiderat, quò facilius, siue iniquis legibus L
 siue clandestinis fraudibus, iustos penitus de medio tollat Denique quicquid seu labo-
 ris impendunt uenatores & aucupes, seu uoluptatis capiunt in cæde & sanguine captę
 prædę, simile aliquid sub metaphora retis malorum, quo iniquus contra iustos utitur, in-
 telligimus Iam à principio quo Cain fratrem interfecit, malorum persecutionem susti-
 nuerunt iusti, sed deleri non possunt neque extirpari, cum altissime radices uirtutum
 agant iusti, quę fructum dabunt in tempore suo ut sit sensus, Radix iustorum dabit s̄ fru-
 ctum uel, iustorum unusquisq, dabit radicem quasi dicat A malis iusti pati possunt, sed
 superari & extingui non possunt, imò relinquent posteros, uel carnis uel spiritus M

- PROPTER peccata labiorum ruina proximat malo effugiet autem iu-
 stus de angustia, uel ob præuaricationem labiorum laqueus (capiet) malum
 Versio interpretis reprehendi non potest, nam uox Hebræa *רשת* utrunque significat la-
 queum & ruina, & uerbum aliquod supplere cogimur Septuaginta sic, *διὰ καρτιακά-
 λωσιν ἐμπίπτει εἰς παγίδας κακῶν*, ob peccatum labiorum incidit in laqueos peccator
 Lōge alius est euentus rerum, quàm improborū conatus sibi proponit proponunt enim
 impij iustorum exterminationem, ut in superiori uersiculo dictum est, sed Dei miseri-
 cordia longe aliter usu uenit, nempe ut mali illaqueentur suo reti, quod contra iustos
 expandunt, & iusto Dei iudicio incidunt in foueam quam fecerunt nā falsa multa con-

A tra iustos comminiscuntur, & ueluti rete multis filis, sic multis uerbis mēdacia & calum- **Cap 12.**
 nias connectunt, quibus frequenter humano, semper autem diuino iudicio illaqueati
 tenentur, aeterno supplicio reseruari. Ceterum effugiet iustus de angustia iustorū & pio-
 rum hominum spes semper est integra, quicquid in hac uita patiantur, sic enim legimus,
 Multæ tribulationes iustorum, sed ab omnibus his liberabit eos dominus saltem exiens **Psal 32.**
 de hoc corpore ab omni angustia & tribulatione egreditur, ut pauper Lazarus fame &
 ulceribus mortuus, in sinum Abrahamæ susceptus est

B DE fructu oris sui unusquisque replebitur bonis, & iuxta opera manuum
 suarum retribuetur ei **Heb** Et retributio manuum hominis reuertetur ad
 eum **A**lter, pro fructu oris saturabitur unusquisque bono, & pro retributio-
 ne manuum reddet homini Deus

Sic Aben Hezra Septuag. supplem̄ *αὐτῶν ἀποδοῦν τὴν ἀποδοχὴν αὐτῶν* Plurimū momen-
 ti ad uniuersam uitam moderandam habere linguam frequenter dictum est & ut in su-
 periore uersiculo audiuius, malos ob mala uerba uinculis cohibitos, & ad supplicia de-
 tentos ita in hoc loco non solum operum, sed etiam uerborum iustam retributionē esse

C nam arbores quæ fructus ferunt, & fertiles agri qui segetibus onerantur, ex propriis fru-
 ctibus nullam utilitatem capiunt, neque suis pomis uescuntur Verum si quid fecerit ho-
 mo, imò si dixerit aliquid egregium, maxima pars utilitatis ad eum redit Neque solū ex
 magnis laboribus, & difficillimis negotiis præmium expectabit, sed ex leuioribus quid
 enim facilius cōmōtione linguæ quam non sine difficultate cohibent plurimi & tamen
 hinc, si in laudem Dei, & proximi utilitatem laxetur, ingens præmium expectabit, ma-
 xime si uerbum Dei cum fide & honestate tractat, si cibum animæ dispenset, & fideliter

D in tempore tritici mensuram largiatur, quo gregis Christi pascuntur pecora, illius potis-
 simum animus eodem saturatur cibo Mira conuiuij natura, quod ab ore egreditur ali-
 mentum, & in aliena uiscera descendit, ministrātis pascit affectum, & famem extinguit,
 imo cælestium rerum appetitum uehementer accēdit Copiose igitur pascant qui Chri-
 sti gregis curam agunt, si copiose saturari cupiunt Potest in utramq; partē intelligi quod
 sequitur *Iuxta opera manuum suarum retribuet ei*) **Heb** Retributio manuum hominis
 reuertetur ad eum, ut in utroque, sermone uidelicet & opere, præmium constituat Ne-
 que de oris fructu saturari spiritali alimento potest, qui operibus destruit quod recte
 docet Recte factorum merita cōtinet prouerbiū, & Lutheranam damnat impietatem

E quæ bonis operibus nihil tribuit

VIA stulti recta in oculis suis, sed qui audit consilium sapiens est.

Cū plurimis uersiculis quid inter sapientem & stultum intersit ostēdat Salomōn,
 tum in hoc uersu latissimum discrimen & certissimam differentiam ponit nempe stul-
 tum & imprudentem hominem sibi ipsi placere, sibi uehementer sapere, alios præ se cō-
 temnere, nullius consilio uti, aliis recte monentibus non obtemperare imo quicquid fa-
 cit id optime factum existimare Quod non solum stultum, sed periculosum est nam

F praiceps in rebus agendis iudicium, & non satis ponderatæ actiones humanæ, omnium
 malorum causæ existunt cum corporis, tum animæ quare, si notam stultitæ effugere
 uelis, & sapiens euadere, caue ne quid agas tuo solius iudicio innixus, prudentissimos
 quosq; in cōsilium adhibeas, & non quod tibi soli, sed quod aliis rectū apparebit exequere
 Nam uere sapiens libenter aliorum audit consilia, & recte monentibus obtemperat.
 Iuxta id quod primo capite scriptum est, Audiens sapiēs sapientior erit Denique *scelus*
 est prouerbiij, neminem suopte ingenio satis sapere, sed egere consilio, præsertim in his
 quæ ad animæ salutem spectant. Stulti sunt Iudæi, qui in crassa legis Mosaicæ obserua-
 tione sibi placent, tanquam rectissima religionis uia Sunt infideles stulti, quibus uia re-
 cta uidetur, creatoris loco creaturam colere solus sapiens est inter homines, qui euāge-
 lij præceptis consilijsq; auscultans, ædificauit domum supra petram, **Matth 7**

- FATVVS statim indicat iram suam, qui autem dissimulat iniuriam callidus est *Heb* Stultus in ipso die iræ suæ cognoscetur, sed tegit ignominiam callidus

Sic recte uertunt Septuag *ἀφρον καὶ θυμὸν ἐκκαλέσθαι ὀργὴν*, stultus ipso die, hoc est statim Idem in Hebr intelligitur per articulum *וְיָה* Est & hoc magnum stultitiæ indicium, statim ad iram proficere, non posse iniuriam uel opprobrium pati, malum pro malo reddere, pacem cum hominibus rumpere, lites sectari, malle inferre quàm pati iniuriã Hęc non solum euangelicæ aduersantur doctrinæ, sed etiam ciuili prudentiæ cuius magna pars est, posse hominibus improbis cedere nonnūquam, & uti foro, ad multa conuiuere, multa dissimulare, & quod scimus interdum nescire, affectos cōtumelia tacere, nō quid mereantur, sed potius quid nos deceat meminisse Oportet celare non solū contumeliam nobis illatam, sed malorum hominum petulantiam, quam cum castigare & cohibere, non poterimus laceffere nullo modo debemus hoc enim nostrā est prodere stultitiā, nō aliorum mederi affectibus Possumus paulo aliter uersum exponere, ut sit sensus, Stultus maxime cognoscitur cum ipse irascitur, tūc enim omnia effundit uel cognoscitur, quòd facillime ad iracundiam prouocetur, præsertim cum ipso die, siue statim irascitur. q d si iram differat, ratione non perturbatione regi uidebitur *Sed qui dissimulat iniuriã, callidus est.* Hebr tegit ignominiam callidus Sapientiæ magnum est argumentum dare locum iræ, nec ullum indicium ostendere, sed sedulo dissimulare, si quando pro fragilitate humana laceffitus, contra improbitatem hominū irasci cogatur, uel iniuria affectus & contumelia patienter tolerat, uel orat cum Christo pro persecutoribus

- QUI nouit quod loquitur, iudex iustitiæ est qui autē mentitur, testis fraudulentus *Heb* Loquetur ueritatem, indicabit iustitiam (sup testis uerus) sed testis mendax dolum (sup loquetur)

Iuxta phrasim Hebr in priori clausula deest suppositum, in posteriore deest uerbū possumus supplere uerus, iustus, uel fidelis testis, loquetur ueritatem Iustus subintelligunt Septuag *ὁ δὲ δεικνυμένω πιστὸς ἀκακὴ καὶ δικαίος* ut cūq, sensus est constans, & certus ostēdit enim uersus, quanti referat a teneris annis assuescere ueritatem loqui Nam qui assueuit ueritatem loqui, & huius rei ueluti habitum nactus est, semper amabit ueritatem & non solum in priuatis colloquiis, sed etiam in rebus maioris momenti, & in iudiciis, ubi de salute & perditione agitur, libenter iustitiā annunciabit, nemini damnū inferens, sed æquitatem ipsam loqui & ueritatem congaudens Contrā homo qui mendacis est educatus & assuefactus, dolum & fraudē cōminiscitur, ueritatem plerūq, subuertit Posunt hæc ad intelligentiam legis referri, ut sit sensus Qui ueritatem & rectā scripturarū fidem tenet ac profitetur, iuxta illā proferet & indicabit iustam & æquā legis interpretationem, sed qui falsa pro ueris tenet, & testis ac professor est mēdacionū ac errorum, ille dolose rectum scripturarū sensum declarando subuertit, & imperitis auditoribus dolos truit Veritatis laudem continet prouerbum, quæ iustitiæ semper est coniuncta

- EST qui promittit, & quasi gladio pungitur conscientia lingua autem sapientum sanitas est *Heb* Est qui profert uerba quasi confossiones ensis, sed lingua sapientum sanitas

Pēdet à priore uersiculo, uidelicet, Testis mēdax dolū machinatur, & profert uerba quibus non minus crudeliter pereunt innocētes, q̄ si ensibus sicariorū cōfoderentur nā corā Deo nihil refert Nō minus homicida est, qui falso testimonio interficit hominem, q̄ qui gladio confodit imo fortassis iniquius fuerit alienā denigrare famā, quàm sanguinē fundere humanum Cæterum falsa doctrina à recta fide auertere, & animas letali ueneno inficere, & necare, tanto grauius est crimen, quàm corpora transfigere, quanto anima corpori præstat Quàm præclara uirtus est sapientia, quæ tantis malis remedium præfens affert, dolos falsorum testium detegit, uulnera falso inflicta famæ innocentium facile curat

A curat contra uenena præcordis hominum per falsam doctrinam infusa, antidotum foelicissime porrigit, sapientum uidelicet lingua. Aliter, iuxta uulgare prouerbium, Consilium malum consultori pessimum, possumus intelligere hæc uerba à stultis prolata, sibi ueluti ensium confossiones frequenter fieri, sed sapientum lingua ueluti medicina salubris, statim curat si quid offensus aut mali suboriatur. Iuxta interpretationem diui Hiero damnat prouerbium eos, qui quod promittunt non præstantes, conscientiam propriam grauius offendunt, non solum alios, cum sapientis lingua neminem fallat, propriæ conscientie sanitatem seruat. Septuaginta ueritati Hebraicæ consentiunt, hoc in loco legentes, *απει οι λιγοντες τιρωσκαισι ως μακραιρα*, sunt qui dicentes uulnerant quasi ensis. Hierony legebat, *ני פרו*, quod uerbum in una coniugatione promittere significat, non *פרו* qui profert, in qua uoce *נה* He scribitur loco *הנה* Aleph, ut testatur David Chimhi.

LABIUM ueritatis firmum erit in perpetuum, qui autem testis est repletus, concinnat linguam mendacij. *Heb* Labium ueritatis stabilietur in perpetuum, sed ad momentum lingua mendacij.

C Vox Hebræa *הווינה*, quam momentum uertimus secuti commentarios Hebræorum, ab Aben Hezra uertitur quiescere faciam, nam omnino formam uerbi futuri habet & linguæ proprietates est, labium ueritatis, lingua mendacij, pro labio mendacis, & lingua ueracis. Audiuimus multa mala prouenire ex perniciosa lingua, & falso testimonio, sed ita comparatum est Dei bonitate, & rerum conditione ac natura, ut fraus semper detegatur, ueritas permaneat in perpetuum uerbum domini, quæ ipsa ueritas est, manet in æternum. Potest enim ad horam & modicum tempus mendacium seu falsum testimonium præualere, sed ueritas in sermone, in fide & operibus perpetuo durat. Simulatio, hypocrisis, ficta sanctitas, & religio simulata subito detecta euanescit, non sine ignominia illius qui mentitus est. Septuaginta, non *הווי* in perpetuum, sed *הווי* in testem, legentes uertunt *χαλιν αληθινικατορθοι μαρτυρια*, labia uera dirigunt testimonium.

DOLVS in corde cogitantium mala qui autem pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium. *Hebræum*, Dolus in corde cogitantium malum (uel fabricantium malum) sed consultoribus pacis, lætitia.

Observandum est, dolum lætitiæ, & malum paci ex aduerso poni hoc in loco, & in secunda particula uersus, ex priori subauditur cor ut enim nulla maior est lætitia quam illa quæ est cordis, ita nulla est maior fraus illa, quam corde machinantur mali. Ex abundantia cordis os loquitur. Qui malum malo consilio machinantur, & malum illud quod paci aduersatur, hoc est odium cogitant & fraudem in corde occultant, sed qui pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium, uel consultores pacis lætitia. Qui seposita omni fraude iuuare uolunt & cupiunt, dum pacem alunt, & fouent concordiam recte consulendo, magnam conscientie tranquillitatem & lætitiã habent. Beati pacifici, quoniam filij Dei uocabuntur quorum laudem continet hoc prouerbium, ostendens eos qui pacem quærunt inter homines, cum Deo pacem habere quæ lætitiã exuperat omnem sensum.

NON tristabit iustum quicquid ei acciderit, impij autem replebuntur malo. *Hebræum*, Iustus non dolebit ob ullam iniquitatem, at impij repleti sunt malo.

Ambigua significatio huius uerbi *הנה*, uariam expositionem huius uersiculi efficit nam significat dolere, uel efficere. Expositores Hebræorū sequuntur posteriorē interpretationē, ut sit sensus, Non fiet ulla iniquitas à iusto intellige neque sibi, neq, aliis sed improbi malis redundant, & non solum sibi uel sunt authores malorum, sed omnes uicinos replent malis, & miseris siue huius uitæ, dum damna inferunt, siue malis animi, ad quæ suo exemplo pertrahunt. Mihi uehementer arridet, ut utranque huius uerbi significatio-

nem intelligamus, ut sit sensus, non erit causa doloris iusto ulla iniquitas supple, quæ G fit ab impiis in eum quasi dicat, Quantumuis grauius deliquerint iniqui contra iustum, non dolebit, sed æquo feret animo. Aliter, Non erit dolor iusto ulla iniquitas, quod nulla horrenda crimina perpetrare solet iustus, ob quæ uel in præsentis uita damnû aut pœnâ sustineat, aut ob quæ stimulis conscientia & tristitia mordeatur. Et hunc sensum ex nostro habemus interprete, si modo per iniquitatem, pœnam intelligimus debitam iniquitati. Aben Hezra uult priorem partem uersiculi pendere à posteriore ut sit sensus, Quauis improbi pleni sint cogitationibus malis, non tamen poterunt efficere ullam iniquitatem, uel potius, pœnam iniquitatis iusto. Caldæus uertit aliter nempe, *וְאֵין מִן הַיָּשָׁרִים מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ אֵינֶנּוּ מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ אֵינֶנּוּ* H non erit pulchra iusto ulla iniquitas, hoc est, non placebit cui subscribunt Septuaginta, *οὐκ ἔστιν ἡ δίκαιος ἡ ἀδικία οὐδὲν ἔδικον*, non placebit iusto ulla iniustitia.

- ABOMINATIO est domino labia mēdacia qui autem fideliter agunt,
- placent ei *Heb* Abominatio domini labia mendacia, sed facientes ueritatem.
- uoluntas eius

Uersiculo tertio præcedenti, nempe, Labium ueritatis firmabitur, respondet hic uersiculus, reddens causam, quamobrem non possit durare nisi ad momentum falsitas uidelicet quod sit abominatio domini, ut puta res maxime contraria domini uoluntati, qui ueritas est ipsa, perpetuo manens & idcirco execratur falsa testimonia, falsam doctrinam, etiam in uerbis solum & labiis, quanto magis in opere. Cæterum qui faciunt & opere cōplent ueritatem, & non solum contra legem nihil loquuntur, imò nihil committunt, isti faciunt quod placet Deo ut bis repetitam intelligamus uocem facientes. Aliter, Dominus abominabitur labia falsa, hoc est testes mendaces. Sed qui faciunt ueritatem, sunt iudices, qui fidem illis non habentes, examinando ad ueritatem perueniunt, & quod dominus uoluerit, iuxta ueritatem iudicant. Innuit prouerbiū, Non omnis qui dicit

Matt 7 mihi domine, domine, intrabit in regnum cælorum, sed qui facit uoluntatem patris 33

- HOMO uersutus celat scientiam, & cor insipientum prouocat stultitiā
- *Hebraum*, Homo astutus occultat scientiam (uel opinionem,) sed cor stultorum solet diuulgare stultitiā

Silentium commendat, tanquam certissimum prudentis uiri iudicium procacitatem loquendi & fiduciam, uelut stultitiæ signum damnat. Prudentis igitur est occultare opinionem suam in confessu sapientum aut principum iuxta illud Iacobi, Sit omnis homo tardus ad loquendum. Vel, occultat scientiam ab indoctis hominibus, ne uideatur margaritas dare porcis. Denique uiri prudentis est, ubique suam occultare opinionem, quo facilius aliorum sententias exploratas habeat sed mens stultorum nihil secretum habet, statim stultitiā indicat, ut qui nec tacere, nec prudenter loqui nouit, sed quam in corde clausam habet & secretam, prædicando & diuulgando stultitiæ opinionem sibi comparat. Astutus in bonam partem accipi manifestum est ex clausula sequenti, nam ex contrariis sententiis amœna quadam antithesi plerique omnes uersiculi componuntur. Prouerbiū docet sapientiam, omnem iactantiam fugere, esse modestā, ut inquit Iacobus.

*Iacobi 1
Matth 7*

- MANVS fortium dominabitur, quæ autem remissa est tributis seruiet
- *Hebraum*, Manus fortium dominabitur, sed fraudulenta erit tributaria

Ad sapientem quoque spectat, summa uigilantia & sollicitudine honesta, uictum comparare contrā ignominiosum est, fraude quidpiam moliri. Vnde ut utriusque conditionem exprimat, illius laudem uidelicet, & huius ignominiam, hyperbolis utitur, inquit. Manus sollicitorum seu negociatorū, seu quoruncunque qui prouidi sunt & expediti in rebus agendis, quas cum æquitate & iustitia tractant talium (inquam) manus dominabitur, ad imperium & regnum emerget, hoc est ad præclaras opes, & ueluti regias facultates. Contrā qui dolo malo ditescere studet, ad tributum, hoc est summam inopiam & seruitutem

A seruitutem solet deuenire Id quod frequenter in fortunæ bonis, in animi uero uirtutibus & diuitis semper est uerissimum, in quibus regnant & uniuersum mundum sibi subiiciunt, qui sedulam operam impendunt Cōtra, qui parum strenue, sed simulatione & hypocriti uirtutibus incumbunt, mundo & carni, imo dæmonibus subditi & tributarij uiuunt

B **MOEROR** in corde uiri humiliabit illum, & sermone bono lætificabitur
 Pro ambiguitate sermonis Heb uerba, humiliabit & lætificabit referri possunt ad uirum, & pronomina ad dolorem, ut sit sensus Dolorem qui est in corde uiri prudentis humiliabit eum, supple dolorē, hoc est mitigabit, & uerbo bono ex lege diuina desumpto, lætificabit, hoc est in lætitiā conuertet sic commentarij Hebr Aliter, pro duplici tristitia & lætitiā potest uersiculus intelligi, de quibus Paulus, Quæ secundum Deum est tristitia pœnitentiā ad salutem operatur mundi tristitia mortem operatur & sensus erit, Verbum bonum per quod remissionem peccatorum expectamus, uehementer lætificat cor hominis, qui pro suis sceleribus magno concepto dolore, & summa humilitate cordis prostratus est Sed hic sensus allegoricus est nam iuxta literam uidetur ostendere, ad sapientiam acquirendam multum referte, quibus affectibus, quibusque perturbationibus obnoxium sit cor & animus Nam cor hominis doloribus plenum, nihil sublimius, nihil excellentius potest cōcipere sed deiectum mœrore languescit, quem nihil facilius discutit, nihil facilius mentem erigit, & ad natiuam lætitiā restituit, quam uerba bona fiduciæ & consolationis plena, cuiusmodi ab amicis, a potentibus & principibus, affecti libenter audiunt Imo cuiusmodi contra aduersa huius mundi, quibus sumus obnoxij ex scripturis sacris, & prophetarum oraculis libenter audire debemus, ut relicta stultitia huius uitæ tristitia, ad cælestem lætitiā properemus Nam per uerbum bonum (siue annunciationem bonam, ut Septuaginta legunt, *αγγελια & αγαθη ευφρασια αυτων*) quod ad nostram doctrinam scriptum est, consolationem & spem habemus per patientiam, qua humiliamur in hac uita

C **QVI** negligit damnum propter amicum iustus est, iter autem impiorum decipit eos *Hebr* Honoratior est amico suo iustus (uel honoratus ab amico suo, est iustus) sed uia improborum decipiet eos

Priorem uersionem ex duabus posterioribus fere omnes sequuntur, ut sensus ad maximam iustitiæ laudem referatur, cui nullæ opes, nulla potentia conferri debet Qui iustitiā colit, & illa præclara uirtute ornatus est, quæ cum summa & generalis uirtus sit, particulares omnes complectitur uirtutes hic omnes uicinos suos & ciues facile superat Nam in uirtute uera laus consistit, in maxima uirtute maximus honor quasi dicat, Iustitiæ incumbendum est & uitæ integritati his artibus certare decet, his reliquos ciues uincere non ambitione, non honorum titulis, non possessionibus amplis & claris nam iustitiæ studium & amor hominem honorabilem facit omnibus, uel præ omnibus, non inuidia aut liuore suorum obnoxium id quod in mundano honore fieri solet Lectio diui Hieronymi alium facit sensum, nempe, temporale damnum ut (inquit Lyranus) contemnendum, ubi amicorum urget necessitas Sequitur *Via improborum*) hoc est, uiuendi ratio & studia, quibus per fas uel nefas ad honores tendunt & opes, seducere solent eos, dum in maximam ignominiam sæpissime corruunt, etiam in hac uita, in futura semper, nisi resipiscant

D **NON** inueniet fraudulentus lucrum, & substantiā hominis erit auri precium *Heb* Non aduret uir fraudis uenationem suam, sed diuitiæ preciosæ hominis solliciti

Parabola uenationis ostendit diuitias fraude acquisitas, inconstantes ac labiles esse, & contra quæ solitudine & diligentia conqueruntur, esse stabiles *Non inueniet*, Hebræū, non aduret Hierony Septuaginta secutus est, qui sic habent. *ακ επιδιψηται οδλιος δι' ορε*

non fabricabit, pro non perficiet, uel non obtinebit dolosus prædam Verficulus hunc G
 habet sensum, iuxta Hebræos, Vt aues quarum alæ non comburuntur (quod so-
 lent aucupes facere) frequenter auolant, & aucupem decipiunt sic diuitiæ per do-
 lum acquiruntur, hoc est uelut per aucupium, non iustis laboribus uel potest intelli-
 gi, diuitiæ acquiruntur per fraudem, sunt uelut præda aucupum, uel uenatorum, quam
 cum magno labore ceperint & fraude, non comburent, hoc est non assabunt: neque co-
 medent ex illa nullam utilitatem capient, Cum male parta, fere peius pereant Opes per
 iustam sollicitudinem comparantur, ut paulatim coaceruantur, ita sunt possessori charæ &
 honorabiles, præsertim opes per manus pauperum in cæ'estes thesauros recõditæ Nam H
 Matt 25 inestimabilis erit honor his qui audient aliquando, Esuriui & dedistis mihi manduca-
 re uersio diui Hiero eundem fere facit sensum Monet prouerbiu iustis & assiduis la-
 bonibus uiuendum, non rapinis

.. IN semita iustitiæ uita, iter autem deuium ducit ad mortem Heb In semi-
 ta iustitiæ uita, uel propter semitã iustitiæ uita, & uia semitæ eius non mors.

וַיֵּלֶךְ אֲלֵימָוֶת אֲדַרְבָּי וְאֲלֵימָוֶת אֲדַרְבָּי ad mortẽ, & in exem-
 plaribus aliquot duplex notatur lectio, omnes tamen iuterpretes Hebræi priorem se-
 quuntur lectionem neque est iter deuium, ut Hiero neque οὐδὲν & μνηστικὸν, ut Septu
 sed uia semitæ eius s iustitiæ Sensus uersiculi ad iustitiæ laudẽ spectat, ut præcedentes
 nempe iustitia honorẽ confert, opes stables cõparat sed præcipua laus ex fine pendet, is
 est uita, ad quam quasi uestigis quibusdam omnes humanæ actiones tendunt, & ad
 quam sola iustitia (quæ unicuique quod suum est reddit) absque omni errore perducit
 Quamuis multæ sint semitæ, neq, enim eadem iustitia pauperis & diuitis, regis & sub-
 diti, populi & sacerdotis, tamen ad uitam ueluti regia uia spectantes, omnes ad uitam
 perducunt non ad mortem Quisque pro suo statu per iustitiæ uiam incedat, ut ad uitam
 perueniat perpetuam benignitate Domini & Saluatoris, cui est omnis honor & gloria

וַיֵּלֶךְ אֲלֵימָוֶת

CAPVT DECIMVM TERTIVM.

FILIVS sapiens doctrina patris, qui autem illufor est non
 audit cum arguitur Heb Et derisor nõ audiuit increpationẽ.
 Non est innata sed acquisita sapientia de qua loquimur Multo sudo-
 re, magna diligentia & uigilantia non solũ propria, sed parentũ quoq,
 euadunt homines sapientes Accedat oportet & parẽtum industria, &
 iuuenum obtemperans animus Verbum audiuit, in priore particula
 subauditur Filius qui sapiens euasit sup audiuit doctrinam patris, uel obediuit castiga-
 tionĩ & disciplinæ parẽtum & maiorum, seu præceptorũ Qui elufor uanus & excors est,
 in iuuenili atate, aut ipse noluit obedire maioribus recte monentibus, aut socordia &
 uitio parentum non audiuit castigationem Usque adeo inepte indulgent liberis aliqui
 patres, ut dum uirgæ parcunt, liberos perdunt Prouerbiu parentes hortatur ut casti-
 gent liberos, & hos ut parentibus obediant

.. DE fructu oris homo satiabitur bonis, anima autem præuaricatorũ iniqua M
 .. Heb De fructu oris uir, uel unusquisque comedet bonum, sed anima trans-
 gressorum iniquitatem.

Aliter, de fructu oris uir comedet bonus, sed ex fructu animæ transgressorum come-
 det iniquus Iuxta uariam uersionem, uarium sensum habet uersiculus, uerbum come-
 det uel saturabitur bis accipitur, & metaphoricè intelligitur ut fructus etiam metapho-
 rice pro premio, uel supplicio, quod quisque ex operibus suis capit In genere dictum
 intelligi potest, uel pendet ex priori uersiculo in quo non solum reprehensus est illufor,
 qui parentibus non obediuit, sed parentes quoque qui liberos non increpant neq, casti-
 gant Non

Agant Non enim satis est filios procreare, nutrire corpus liberorum, carnis habere fructum sed rectam & salubrem disciplinam instillare oportet in animas eorum atque ita tandem ex optimis liberis, optimum fructum capiunt & iuxta hunc sensum, per fructum oris, doctrinam intelligimus ab ore patris in pectora filiorum instillatam Verum quisquis transgressor est legis in liberorum educatione, rapinæ, uolentia, & iniquitatis liberorum erit particeps, metens & comedens ea quæ seminauerit Quod si in genere dictum intelligamus, quod mihi magis placet, quadrat sensus cum multis locis huius operis, in quibus uita lingue reprehenduntur, & uirtutes maxime commendantur ut intelligamus non pro solis rebus à nobis gestis, sed etiam pro lingua & sermonis fructu, nos esse remunerandos aut puniendos ut sit sensus, Vnusquisque comedit, & percipiet bonum de doctrina bona, consilio sano, & correctione salubri contra, anima quæ transgreditur in his, hominem iniquum facit Vel bis repetitur dictio de fructu, & sensus erit, Vt de fructu uiri sapientis & docti accipiet bonus & comedit, hoc est sequetur doctrinam illius: ita de fructu præuaricantium, iniquus comedit & huic sensui quadrat quod sequitur

B **QVI** custodit os suum, custodit animam suam qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala. *Heb* Qui laxat labia sua, erit illi cotritio.

C Per linguam tanquam per ostium, ad animum ingreditur malum Quicunque igitur animum castum, & illesum seruare cupit, primò os suum firmum & clausum ab impudico sermone obseruet uel qui custodit os suum, animam seruabit tranquillam & inconcussam nam per os & sermonem ad animum, tanquam ad interiora domus per ostium, intrant commotiones & turbulentæ passionis Iuxta secundam clausulam, *Qui inconsideratus est ad loquendum sentiet mala* uel iuxta *Heb* **וְיִתְוַשׁוּ פִּי** qui laxat labia, cotritio. s. erit illi, hoc est animo fracto & cotrito erit, ac parum tranquillo, iuxta illud, Locutum esse nocet, tacuisse nunquam potest esse ordo præposterus, ut sit sensus, Qui seruat animam feruat linguam, iuxta alium locum, *Omni custodia custodi cor tuum ut cum euangelico*

D quadret elogio, *A corde exeunt quæ coinquinant hominem* Sed iuxta *Aben Hezra* simplex sensus est, *Qui cauet sibi & prudens est uerbis, seruabit animam suam ab angustia & sera poenitentia* Nā ut facilis est lingue lapsus ita subita poenitentia animam percutit.

Matt. 15.

• **V V L T** & non uult piger, anima autem operantium impinguabitur
 • *Hebraeum*, Anima pigri desiderat & non habet (sup quod desiderat) sed anima sollicitorum impinguabitur

E Ostendit uersiculus industriam & diligentiam multam posse, otium & pigritiam inopie & paupertatis matrem esse Qui nullis honestis artibus nec studio ætatem transigunt, multa uana animo uoluunt, & quanto pauciora habent, tanto plura desiderant: sed nihil prodest uanis optionibus pascere animum, & uentris inediatam pati stulta sunt huiusmodi desideria nam ad laborem nascimur & ad sudorem uultus Quanto igitur satius & prudentius fuerit, operi admouere manum, & uictum iustis laboribus querere, & esurientem saturare uentrem cuius saturitas nemini deerit, nisi quis sibi defuerit Alioqui iuxta canonem diui Pauli, *Qui non laborat non manducet* Non solum ad opum & panis materialis pinguedinem, sed ad animi uirtutes applicari potest quas non otio, sed multa solitudine & labore comparasse sibi optimos quosque constat Solliciti & negotiosi sunt, non qui uentrem pascere magnis laboribus curant, sed qui quiduis facile agunt & patiuntur, quò animam fauore numinis & omnibus uirtutum generibus lætam ac succulentam efficiant

• **VERBVM** mendax iustus detestabitur, impius autem confundetur

Vt qui male agunt odio habent lucem, tanquam contrariam illorum operibus tenebrarum sic iustus qui ueritatem amat in sermone & opere, mendacium execratur, idololatram, falsam religionem, hypocritam, hæresim, aut quancunque in moribus aut uerbis dissimulationem & deceptionem intelligimus Secundam uersus particulam obscu-

ram reddūt duo uerba **יבאיש ויחפור** fœtere faciet, & probro afficiet. Septuag. *καὶ ἔσται ὡς* & *αὐτὸς ἔσται ὡς* Impius pudore suffunditur, & nō habebit loquendi libertatē quorum alterū ad opera, alterum ad animū referunt expositores Hebræi, ut sit sensus, Improbus corrumpet, & pudore digna opera faciet, unde suam ipsius animam confunder. Possunt ad iustum referri quasi dicat, iustus cum odio habeat mendaciu n, facile pudore & ignominia afficiet impium, qui mendacis innititur Deniq, iuxta Caldæū passiuē accipiūtur hæc uerba **נבחה ונחפור**, rubore & pudore affectus est & sensus erit, Improbus qui mendacis gaudet & nihil in ueritate agit, tandem aliquando ignominia afficietur, & confusione opprimetur ut alterum ad hęc uitam, alterum ad futuram referatur Quōd si de ignominia & pudore quem infert alius intelligatur, magis ad conatū quàm ad rem refertur Solent enim sedulo operam dare improbi, ut bonis uiris opprobria inferant iuxta quem sensum sequitur

IV STITIA custodit innocentis uia, impietas autē peccatorē supplantat

Multa moluntur improbi contra iustos, siue ut damnis & opprobriis eos afficiant, siue ut penitus subuertant, ut superius differuimus Sed cauendum est, ne cogamur declinare uel ad dextram uel ad sinistram Viam quā lex diuina monstrat, seruat iustus & uel perfectus in uia, hoc est in ratione uiuendi, & uicissim seruatur ab ipsa iustitia Non quēlibet seruat, & protegit iustitia, sed perfectum & integrum in uia, ut est in Hebr in fide & charitate Non est nobis opus aliis munitiōibus, aliis propugnaculis aut armis, ista ad tempus fortasse corpus muniunt, iustitia suos quos integros in uia reperit, integros perpetuo seruat Contrā, improbitas subuertet peccatum, hoc est hominem peccati quem declinantem reperit, penitus subuertit Aliter, Quemadmodum iustitia efficit ut iustus seruet perfectionem uitæ, sic impietas quodammodo impellit hominem de peccato in peccatum, ut sit peccatū pœna peccati & proinde monemur hoc uersiculo principis obstare, ut cum improbitate nihil commercij habeamus nam impietas tandē subuertit nō hominem peccatorē, sed hominem peccatis deditum, hoc est hominē peccati

EST quasi diues cum nihil habeat, & est quasi pauper cum in multis diuitiis sit Redemptio animæ uiri diuitiæ suæ, qui autem pauper est, increpationem non sustinet Heb Est qui se diuitem facit & nihil habet, qui se pauperem ostendit, & opes multas habet Redemptio animæ uiri sunt diuitiæ, sed pauper non audiuit opprobrium

Nihil fere refert ad sapientiam quā docemus, siue quis diues fuerit siue pauper, nam nō ex ipsa re, sed ex animo habentium aut non habentium, æstimantur diuitiæ Videas aliquē qui diuitis nomē affectat, & assequitur illum honorē, quē à diuitis habēt homines, & interim re uera pauper est sed suo animo satisfacit, & aut apud se solū, aut etiā apud uulgus pro diuite habetur Contrā, est alius, qui cum re uera diues fuerit, diuitis honorē recusat modis omnibus se pauperem ostendens, ne cogatur sumptus quos nollet facere, tributa pēdere principibus & in publicos usus multa insumere Denique ne calūniā diuitiarum causa, aut insidias sustineat sedulo paupertatem simulat, ut tranquillitatem habeat, & fœlicitatem illam æquabilem, qua diuites a pauperibus superantur Aliter, à studio & concupiscentia augendarum opum deterret, cū uideamus magnopere laborare aliquos ut diuites euadant, & tamen semper sunt egentes contrā, alios negligere opes, non inhiare diuitis, & nihilominus ditescere Vel eō spectat ut ostendat incōstantiam diuitiarum, quo nos deterreat ab illis ut sit sensus, Est qui diues euadit subito, cum penitus nihil haberet & contrā, est qui repēte ad summam inopiam delabitur, cum esset locuples Sed ut utramque fortunam equo animo feramus, & ut ostendat non usque ad eō referre ad uirum sapientem & probum, utriusque commoda infert, quæ sunt quasi eadem, si modo animus sit idem Redemptio animæ uiri, diuitiæ illius) quasi dicat, Si quid diues delinquat, si causam sustineat aut inuidiam, nummis omnem redimet iniuriam, & hoc commodi ab opibus capiet, ab iniuriis & calumniis sese tue-

A tuebitur, *Qui autem pauper est, increpationem non sustinet*) uel, pauper non audiuit opprobrium Pauperis par est, aut superior conditio nam uti non habet diuitias, quibus damna illata redimat aut iniurias propulset, ita fere nullas sustinet iuxta illud Poetæ; Sic reus ille fere est, de quo uictoria luero Esse potest, inopis uindice facta carent Spiritualiter intelligitur redemptio animæ iuxta consilium Danielis, Redime peccata tua eleemosynis; & iuxta hunc sensum monet diuites, ne pauperes afficiant opprobriis, sed beneficiis iuuent, & eleemosynis, quibus extinguuntur peccata. Quod si de spiritualibus intelligamus diuitias, locus contra superbiam & iactantiam facit nam qui de uirtutibus animæ, aut charismatibus gloriatur, eisdem destituitur. Sola humilitas cælestes diuitias fideliter obsignat & custodit in quem sensum quadrant quæ sequuntur

B L V X iustorum lætificabit, & lucerna improborum extinguetur

Videtur subaudienda præpositio in, ut sit sensus, In luce iustorum erit lætitia, sed in lucerna improborum nõ erit: quia parum durabit, cito extinguetur Metaphora est admodum frequens, ut per lucem prosperitatem, per tenebras aduersitatem intelligamus Er erit sensus, Vna cum iustitia, lux & uita hæc, sunt amœna & læta, quãdo non obnubilantur rebus aduersis Sed *Lucerna impiorum extinguetur*,) hoc est, quanuis luce hæc & felicitate gaudere uideantur improbi, tamen in illorum uita nõ potest esse lætitia, cum breui & adinstar lucernæ sit extingueda. Si per lucem & lucernam utriusque, animũ nempe iusti & improbi intelligamus, alius, sed non multum diuersus, erit sensus, huiusmodi uidelicet, Ut sol exortus suo lumine mundum exhilarat, sic iustorum animi tristitias huius mundi & molestias facile discutunt quasi dicat, Mens serena iustorum alios lætos efficiet, aut in suo lumine & pura conscientia unusquisque iustorum lætus erit, improborum nemo potest aut debet gaudere de sua lucerna Nam ut sit quanlibet fulgens, & resplendens in loco obscuro, & inter sui similes uel ignaros, non poterit tamen solidam conferre lætitiã, cum ad momentum in hac uita splendeat, at subito extinguatur Aliter, Lux iustorum, est doctrina & pietas sanctorum de qua luce Christus, Sic *Matt 5* luceat lux uestra, quæ mundo magnam lætitiã attulit Lucerna impiorum, hereticorũ hypocrisis, quæ semper breui fuit extincta.

C INTER superbos semper iurgia sunt qui autem agunt omnia cum consilio, reguntur sapientia *Hebraum*, In superbia nihil aliud quàm litem dabit aliquis, sed cum consultis sapientia

D Superbiam opponit consilio, & litem sapientiæ. quasi dicat, Si quis consulte omnia agat, uel qui consilia prudentium libenter audit & obtemperat, sapiens erit. Cæterum qui temere & audacter omnia facit, cū per superbiam, sese neminem plus sapere existimet, in lites & iurgia solet incidere, aut alius lites intentare Aliter, Qui cum superbis hominibus uersatur, inter quos nullus obtemperat alteri, nihil aliud quàm lites discere & sectari solet Qui uero uersatur cum consultis & prudentibus hominibus, qui omnia cum iudicio & maturo cõsilio agunt, sapientiam discet. *וְיָוִן*, uel superbia, & intelligitur uir superbiæ uel superbus recte uertitur, & *וְיָוִן* & *וְיָוִן*, eũ intelligunt Hebræi, qui sponte & animo maleuolo peccat Et sic uerti potest uersiculus, Qui cum superbo, supple, uersatur, dabit litem, & contentionem, non alium proferet fructum Sed qui cum uiris consultis & prudentibus uersatur, dabit, hoc est proferet sapientiam si litera *בֵּית* Beth, per præpositionem *לְ* Lamed, hoc est propter, exponamus, erit sensus Propter superbiam qua superbit homo contra proximum suum dabit iurgium. Cum uis qui consultat ne quid per superbiam agamus, est sapientia

E SVBSTANTIA festinata minuetur quæ autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur. *Heb* Diuitiæ ex uanitate minuentur, sed colligens per manum augebit.

F SVBSTANTIA festinata minuetur quæ autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur. *Heb* Diuitiæ ex uanitate minuentur, sed colligens per manum augebit.

Viro sapienti curæ esse debet, non tam quantum acquirat, quàm quibus modis & arti- G
bus paret sibi diuitias. nam diuitiæ quæ ex uanitate, hoc est, uel uis illicitis & artibus
parum honestis, uel etiam per fraudem & iniuriam acquisitæ sunt, durare non solent
Sed male partæ, peius frequenter pereunt. Cæterum qui iusto labore studet sibi parare
diuitias, & paulatim cõgregare, stabiles augebit opes. Quod de diuitis diximus, ad ho-
noris & authoritatis gradus, præsertim ecclesiasticos, referrî potest. Prouerbiũ nos do-
cet moderari erga bona huius uitæ & temporis affectus.

. S P E S quæ differtur affligit animam, lignum uitæ desiderium ueniens^H
. Heb. Spes protracta infirmitas cordis, lignum uitæ desiderium ueniens.

Opponit spem protractam & procrastinatam desiderio ueniens siue exhibito & dolo-
rem cordis opponit ligno uitæ. Denique metaphora translata est a corpore ad animam
ut stomachus corporis destitutus cibo necessario affligitur, siue infirmatur & læguescit
sic anima siue cor (ut est in Hebræo) in expectatione illius rei quam uehementer cupi-
mus, impeditur a reliquis functionibus dum nihil aliud potest agere aut cogitare, pati-
tur infirmitatē, id quod multis usu uenit ob res uanas, & nonnunquam illicitas. Narran-
do monet sapiēs, & docet nos tales cohibere affectus, neq; spem collocare in illis rebus,
quarum desiderio & absentia affligitur animus, & in quarum adeptione refici non po-
test sed desiderio oportet languescere rerum talium, ex quibus aduenientibus non mi-
nus suauitatis capias, quã si ex arbore uitæ in paradiso fructus carperes quasi dicat, Col-
loca fili spem & desiderium non in rebus mundi, quarum spes dum semper differtur,
semper animũ affligit, nunquam aduenit, ut inquit Iaco. Concupiscitis & nõ habetis sed
in desiderio sapientiæ & aliarum uirtutum, ex quibus quotidie fructum capias, & tãdem
immortalis euadas, tanquã si ex fructu ligni uitæ comederes. Videtur Salomon hoc uer-
ficulo, à suo sapiente, quem instruendum suscepit, non auferre omnes passiones & affe-
ctus animæ, Stoicorum more, sed ostendere sapientem magno rerum cęlestium deside- K

Iaco 4

rio subinde teneri uel successus bonorum & incrementa uirtutum in hominibus uehe-
menter optare sapientem uel denique pacem ecclesiæ, & quæcunq; ad honorem Dei &
animarum salutem spectare possunt quæ cum serius quàm pro sua expectatione à Deo
opt max concedantur, pro humana si agilitate animo torqueri, iuxta id quod legimus, in
Abacuc, Usquequo domine clamabo, & non exaudies? uociferabor ad te uim patiens?

Abac 1

. Q V I detrahit alicui rei, ipse se in futurum obligat qui autem timet præ-
ceptum, in pace uersabitur. Heb. Qui contēnit uerbum, peribit ob id qui
timet præceptum, ipse retributionem accipiet.

Multiplex est expositio pro uarietate significationum huius uocis רבר uerbum uel res,
etiam illius uerbi שלם quod retribuere, uel pacem agere significat, Hebræi fere intel-
ligunt, Verbum principis, & mandatum non esse contemnendum. Qui uerbum Dei &
mandatum contemnit nec obseruat, peribit erit illi ea res interitus aliquando, quanuis
interim nihil mali sentiat. Cæterũ qui timet dominum, & mandatum illius obseruat, re-
tributionem accipiet aut utriusque sua merces reponitur contemnenti mandatum & ob-
seruanti, sed uaria & hic maxime germanus sensus uidetur. Est & alius, si per רבר rem
intelligamus familiarē, quam qui contēnit damno afficietur, iactura erit illi. Iuxta inter- M
pretationem quam ex diuo Hiero habemus, uix alius potest esse sensus, quàm, cum ui-
delicet esse obnoxium & obligatum ad pœnam, qui rebus sacris detrahit, culpando quæ
à Deo sunt ordinata, uel qui detrahit & obloquitur bonis hominibus, mandatum Dei
transgressus, & pacem dissoluens inter homines contra qui amat proximum seruans
mandatum Dei, pacem habet cum Deo & cum hominibus. Aliter, Qui rem contemnit,
quæ reuera uilis est, & quæ corrumpitur, illi s̄ erit merces nam talis solet etiam præce-
ptum cum timore obseruare quanto enim minus curamus res uanas & corruptibiles,
tanto magis nobis cordi erunt præcepta Dei, & utriusque rei præmium habebit iu-
stus. Aliter, qui timet præceptum, pacem aget. Pax multa diligentibus legem tuam & huic

Psal 119

A & huc sensui quadrat quod sequitur

10 11 Cap 13.

.. **LEX** sapientis fons uitæ ad declinandum à laqueis mortis.

Non de sapientia huius mundi loqui Salomonem, uel ex hoc loco manifestum est Recte instructum esse præceptis & disciplinis sapientum, uehementer iuuat ad uniuersam uitam recte transigendam Nam qui ex lege sapientis haurit, quasi de fonte perennium aquarum bibit, quo in singulis uitæ muneribus instructus, facile declinet ab incommodis & periculis huius uitæ, quibus stulti ueluti laqueis per imprudentiam capti & illaqueati, ante diem pereunt Sed quanto magis amœna erit metaphora bonæ uitæ, si illas aquas intelligamus, quæ ex fide in Christum saluant in uitam æternam Lex enim illius sapientis uera uena est uiuarum aquarum, quas qui hauriunt, non sitient in æternū, neque rerum mundanarum desideris, tanquam illaqueatæ auiculæ, trahentur ad mortē.

Ioan 7.

.. **DOCTRINA** bona dabit gratiā, in itinere contemptorum uorago Heb.

.. **Intellectus** bonus dabit gratiam, sed uia transgressorum fortis

Ex lege sapientis, quæ fons est uitæ, sanum intellectum, fidem & propositum concipiunt homines p̄ij Intellectus autem & mens digna Deo, maxime nos illi commendat, illius gratiā & fauorem nobis conciliat Nam qui in intellectu recte institutus est, (unde in omnes actiones lumen diffunditur) absq; errore uitam transigit, iuxta illud Euangelij, Vide ne lumen quod in te est, tenebræ sint Hinc enim tanquam a fonte, actiones manant Cæterum, *In itinere contemptorum uorago,* siue uia transgressorum dura Vita transgressorum, qui tenebris errorum habent obscuratum oculum mentis, ut male decernunt, sic male agunt, fortis est & dura, difficillime corrigitur, ut qui in utroque errant intellectu, uidelicet speculatiuo, qui male decernit, & pratico, actionibus scilicet ex errore manantibus, dum non intelligit cælestium & terrenarum rerum, quàm latum sit discrimen.

Mat 11.

Luc 11.

D Aliter, intellectus bonus, uel qui bonus est suo intellectu & prudentia, dabit magnam gratiam aliis, & ut ipsi concipiant rectam fidem, & gratiam inueniant in oculis multorum sed contra uiam & consuetudinem uiuendi transgressorum, non præualebit intellectus quantumuis bonus, quantumuis magna doctrina ubi obduratum fuerit cor eorum, siue uiuendi modus consuetudine induruerit, ad modū semitæ sæpius frequentatæ Prouerbiū docet intellectum & fidem integram in primis necessariam ad sapientiam hoc est ad probitatem uitæ

.. **ASTUTVS** omnia agit cum consilio, qui autem fatuus est, aperit stulti-

E tiam Nuntius impij cadet in malum, legatus autem fidelis sanitas

Docet prior uersiculus, nihil temere agendum secundus monet, fideles habendos esse à secretis & adiutores & uerti potest, omnia solet facere astutus, uel omnis astutus faciet in consilio uel scientia quasi dicat, Magnum sapientiæ argumentum est accipiendum in hominibus, à rebus quas moluntur Nam qui certo quodam consilio, certa ratione faciunt omnia, sunt uiri prudentes, ut qui antequam quicquam aggrediantur, difficultatem rei & exitum perpendunt atq; ita uoti compotes fiunt Stulti qui temere omnia agunt, & antequam turrinē ædificare incipiant, iuxta parabolam euangelicam, non supputant

Luc 14.

F sumptus, dum conatus male sibi cadunt, palam fit illorum stultitia Hæc nō solum in caducis rebus, astutia tenenda est, sed etiam in his quæ ad salutē spectant ne de nobis dicatur, Hic homo cœpit ædificare, & nō potuit cōsummare Et ad eos maxime locus spectare uidetur, quos Christus monuit, Estote prudentes sicut serpētes cui quadrat uersus sequēs, Iniquus siue improbus nuntius, qui mala fide obit legationem domini sui, neque apostolico functus est munere fideliter, in malum corruet, utputa qui multis ruinæ causa extitit Quod ad historicum sensum propius spectat, ad utrumque referrī potest, In malum corruet, nempe uel ad eum qui improbum nuntium mittit, uel ad nuntium qui missus est porro quod sibi ipsi damnum frequenter conciliat nuntius, qui fraudem aliis molitur, uel quod ei à quo missus est inferat damnum Denique & nuntius improbi

Matt 10.

ueri potest, ut sit sensus (qui maxime mihi arridet) Nuntius siue legatus, quem mittit G
improbis, uel cui mandantur impia, corruet, id est frustrabitur sua legatione & tam sibi
quàm mittenti dedecus adferet, & de gradu honoris, quem legatis & nūcis bonis habe-
re solemus, corruet Contra legatus ueritatis, qui uera narrat, uelut sanitas est, dū utrin-
que læsos animos, & offensos calumnias & falsis rumoribus, reuocat ad concordiam
uel dum omnia ut sese habent referens, ambiguitatem & errores maximos animo
morbos expellit Hæc omnia bonis & fidei concionatoribus, & magistris errorum re-
ctissime quadrant

• **EGESTAS & ignominia** ei qui deserit disciplinam qui autem acq̄ue- H

scit arguenti, glorificabitur Heb Qui obseruat increpationem, honorabitur
Quàm necessaria sit castigatio, passim in hoc libello ostendit sapiens, ut sine qua ad fru-
gem uix possit peruenire humana fragilitas, imo fere ad summam egestatem & ignomi-
niam, qui suorum parentum & præceptorum non ferūt correctionem, deueniunt Cate-
rum qui diligenter obseruant disciplinam, quam uel acceperunt à parentibus & doctis
hominibus, uel quam aliorum exemplo didicerunt, honorem facile consequentur
apud Deum omnium patrem, disciplinam & correctionem contra uitia omnibus in-
fligentem iuxta illud Pauli, Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum I
פּוֹרַע מוֹרָא, id est, qui deserit disciplinam, multis modis uerti potest, Qui subtrahit se a di-
sciplina. nam uerbum Hebræum פּוֹרַע, subtrahere, elongare, cessare, & quod huic loco
maxime quadrat, rebellare significat & erit sensus, Egestas & ignominia erit ei, qui re-
bellis est disciplinæ, & correctioni Caldæus פּוֹרַע מוֹרָא, qui conculcat disciplinam
Septuaginta inuerso sermonis ordine, alium sensum reddiderunt, nempe, פּוֹרַע מוֹרָא אֲתֵי-
מֵי אֲבֵרָתָא וְעֵבְרָתָא, paupertatem & ignominiam aufert disciplina Iuxta id quod
sæpissime usu uenire solet loquitur sapiens admonitionem iuuenibus proponit, osten-
dens & quanta mala solent corrumpi illos, qui non obtemperant castigationibus maio-
rum (sunt enim paupertas & ignominia, mala quæ maxime refugiunt homines) con- K
tra qui libenter admittunt, castigationem maiorum, assequuntur honores, supremum
inter mortales gradum

• **DESIDERIVM** si compleatur, delectat animam detestantur stulti eos
• qui fugiunt mala Qui cum sapiētibus graditur, sapiens erit Amicus stulto-
rum similis efficietur Heb Desiderium quod factum est animo dulcescere
• solet abominatio stultorum est, qui recedit a malo Qui ambulat cum sa-
• pientibus, sapientiam assequetur sed qui socius est stultorum, male uel in- L
• foeliciter aget.

Ex superiore uersiculo pendet prior ex his duobus, quo ostenditur quid consequantur
hi, qui monitoribus & castigantibus non obtemperant, sed suum magis sequuntur desi-
derium, breuē uidelicet uoluptatem, quæ pro tempore illorum animis dulcescit Sed hi
uehementer mali euadunt, & stulti & tantum ibest ut resipiscant posteaquam aliquan-
diu iuxta desideria sua uixerint, ut ea de re audire non sustineant, sed execrantur eos, qui
conantur reducere illos a malo, cui iam assueuerunt desideria stulta sectātes, stulti eua- M
dunt, ut iam inter bonum & malum discernere nequeant Potest prior pars uersiculi, in
bonam partem intelligi, & ex superiori uersiculo sic pendere, ut confirmet quæ dicta
sunt de fructu castigationis quæ tametsi amara uideatur & aspera, tamen si quis sponte
obtemperet bene monentibus, & cum desiderio faciat, quæ per disciplinam faciēda di-
dicerit, multa amenitate & dulcedine animi perfruetur imprudentibus uero & stultis
hominibus, omnis uoluptas est in malo, a quo recedere ualde absurdum illis uidetur,
ne dicam abominandum Potest denique iuxta proprietatem sermonis Hebræici, in con-
trarium sensum intelligi prima clausula, nempe, Desiderium si compleatur) nam uer-
bum פּוֹרַע Hebræis significat non solum fieri, sed rumpi uel infringi & sensus
erit egregius, iuxta Leui Ben Gerson Desiderium abruptum, & uoluptas cohibita, dul-
cescet

A cecet, & amoenitatem adferet animo sapienti & recte instituto per disciplinam maiorū **Cap 13**

Huc spectat sequens uersiculus, uidelicet *Qui graditur cum sapientibus, sapiens erit*) Huius mundi sapientes de se multa iactant, & ueluti Deos inter homines sese existimant, cum paucorum sit ad summum philosophiæ fastigium peruenire Verum facilis est admodū hæc diuina sapientia, quæ nemini non est obuia, ad quam perdiscendam, neque subtili ingenio, neque magna librorum copia est opus imò opere quotidiano & usu, maxime perdocetur, & bonorum exemplo, suscepta disciplina & castigatione ab his qui bene monent Cum uiris sapientibus qui ædificandam domum super petram indicauerunt, **Matt 7**

B consuefcas oportet, & eorum uirtutes imitari, ac ueluti gradibus quibusdam eorum ueftigus insistere atque ea ratione sapientiam facillime assequeris Fere enim tales euadimus, quales sunt illi quorum consuetudine nos oblectamur Vnde sequitur in Hebræo Amicus stultorum confringetur, uel male ager Est admodum iucunda allusio in uocibus Hebræis, *רועה ורוע*, amicus & cōfringetur quasi dicat, Non solum stultitiam acquireret, uerum etiam in damnum aliquod grauisimum & extremum malum corruet, & more fictilis uasis contractus, inutilis erit Iuxta alia significata huius uerbi *רועה* paulo diuersus erit sensus nēpe amicus & socius stultorum malis afficietur ab illis, siue etiam socius erit & particeps stultitiæ illorum, sicut qui graditur cum sapientibus, sapientiam capiet ab illis Beda, per amicos stultorum, eos qui mimis, histrionibus, & aliis id genus hominum fere gaudent, intelligit

PECCATORES persequitur malum, & iustis retribuentur bona **Heb.**

Iustis retribuet bonum (sup ille qui retribuit) nempe Deus

Vehementer deterret peccatores & alios, ne illorum consuetudine gaudeant, iuxta sensum præcedentis uersiculi Sunt multi potentes, qui quanuis grauitèr peccent, se tamen ob potentiam a nemine quicquam passuros opinantur sunt qui occulte horrenda committunt peccata, quæ ad lucem uentura non existimant sunt qui pœnam peccatis debitam non putant omnes hos redarguit sapiens, ostendens malum ipsum quod faciunt, peccatores persequi, etiam si nullus alius accedat uel iudex uel uindex Stimulis conscientia, ueluti furis quibusdam subinde uexati, scelerum suorum manifestissimas nonnunquam dant pœnas, & cessantibus aliis seipsos accusant, & ad condēnationem perueniūt, aut quod miserius est, æterno iudicio & condemnationi reseruantur, & proinde non solum peccata committenda non sunt, sed etiam à peccatorum commercio fugiēdum est, ne mali illius sis particeps, quod peccatores insequitur quotidie, & aliquando apprehendet Si exponatur uersiculus uelut à superiore pendens, erit sensus, qui graditur cum peccatoribus, ueniet malum illi, & bonum retribuetur illi, qui cum iustis graditur ut subaudiatur particula *תן* cum *מטות*, quemadmodum cum *מקיים* in Heb legitur Optimus & simplicissimus sensus est, ut intelligamus peccatores aliquando puniēdos, & quanuis aliquādiu suppliciu fugiant, tamen malo eos persequente, aliquādo capiēdos In secunda clausula uersiculi, constat opinio est Hebr ut subaudiatur, Deus reddet iustis bonū, hoc est, mercedē bonā ut malorū pœna intelligatur ex ipso malo quodāmodo nasci Verū pmiū bonorū, ex Dei benignitate, nō solū ex meritis iustorū pēdere Sēsus deniq, uersiculi nō erit multū alienus ab illo Pauli, Stipēdia peccati mors, gratia autē Dei, uita æterna **Rom 6.**

E diatur particula *תן* cum *מטות*, quemadmodum cum *מקיים* in Heb legitur Optimus & simplicissimus sensus est, ut intelligamus peccatores aliquando puniēdos, & quanuis aliquādiu suppliciu fugiant, tamen malo eos persequente, aliquādo capiēdos In secunda clausula uersiculi, constat opinio est Hebr ut subaudiatur, Deus reddet iustis bonū, hoc est, mercedē bonā ut malorū pœna intelligatur ex ipso malo quodāmodo nasci Verū pmiū bonorū, ex Dei benignitate, nō solū ex meritis iustorū pēdere Sēsus deniq, uersiculi nō erit multū alienus ab illo Pauli, Stipēdia peccati mors, gratia autē Dei, uita æterna **Rom 6.**

F **BONVS** relinquet hæredes filios & nepotes, & custoditur iusto substātia peccatoris **In Heb** Hæreditare faciet, uel hæreditatē relinquet filius filiorum Ostēdit etiā hoc uersiculo, q̄ diuersus sit exitus bonorū & malorū, quod ad posteritatē spectat, & nepotū ac pronepotū successiōnē in quibus quodāmodo immortales uidentur esse p̄ homines Bonis inquā sp̄ præbet sapiēs, & ad pietatē ac probitatē uehemētèr hortatur, cū nō sibi solū, sed posteris etiā p̄ futura sit Ut quæ hæreditatē stabilē & permanētē, filius eorū nepotibusq, relinquat Nos nō ut Hebræi, de sola terrena substātia, & huius mūdi opibus putamus intelligēdū quod scribitur, sed etiā de animi bonis & uirtutibus, quæ ob merita maiorū, trās fūdi solēt in posteros O felicitē hæreditatē, quā bon⁹ ille nobis **1 Petr 1** reliquit icorruptibilē & icōtaminatā, cōseruatā in cælis, ut essem⁹ hæredes Dei, cohæredes **Rom 8**

autē Christi iuxta sensum historicū, Bonus & probus uir quæcūq, fecerit prosperabun- G
 tur, opes quas relinquit suis, non hæredibus solū, sed filius & nepotibus proderūt Cōtrā,
 opes peccatorum, quæ per rapinam aut malas artes sunt acquisitæ, neque filius neq, hære-
 dibus prodesse solent, sed quicquid reconditum est, & in thesauris relictum à peccatore,
 in usus iustorū seruat. Aben Hezra legit, non ut nos וְאָבִיר & absconditur, sed וְאָבִיר ab-
 scendet, & subintelligit Deus, recōdet iusto opes peccatoris & interpretatur per similem
 locum, Improbus præparabit, & iustus induet Bedade terrena substantia intelligi non
 posse ostendit, cum mali frequenter rapiant bona iustorum, iuxta illud Pauli, Rapinam
 bonorum uestrorum cum gaudio suscepistis Mystice, substantia cælestis, hoc est uinea H
 domini & lex, cum cæteris bonis olim Iudæis reposita, ab eis tanquam malis agricolis
 ablata, Gentibus locantur in sanguine Christi iustificatis

• M V L T I cibi in noualibus patrum, & alius congregantur absque iudicio.

• Hebraum, Multus cibus in noualibus principum, & est qui perit cum non

• sit iudicium, uel sine facultate

Iuxta ambiguitatem linguæ uerti potest, multus cibus in noualibus pauperum ut Cal-
 dzus מְתַנֵּיךְ pauperis Commendatur labor rusticanus & agricultura, ut res summope-
 re necessaria, & reliquæ artes laudabiles, quibus parantur opes hæredibus relinquendæ I
 de qua hæreditate superiore uersiculo disseruimus Eadem metaphora usus est propheta
 Osee 10 Innouate uobis nouale, siue arate arationem, significās assiduum laborem pec-
 catoribus necessarium, si ex corde, tanquam ex agro, messem aliquam uirtutum facere
 uelint Si uertatur nouale principum, siue ager pauperum profert multum annonæ, uer-
 sio reprehēdi non potest Quod sequitur, *Alius congregantur absque iudicio* iuxta ueritatē
 Hebræam defendi potest Nam uerbum Hebræum מְתַנֵּיךְ non solum perdere, sed adde-
 re siue congregare significat Et bene quadrabit sensus, ut intelligamus, absque iudi-
 cio collecta, quæ à maioribus tradita sunt, quando (ut inquit Petrus) indocti & instabiles K
 illa deprauant, sicut & cæteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem Priorem signi-
 ficationem posteriores secuti sunt interpretes, & etiam antiqui, ut testatur Beda quam
 Caldæus quoque paraphrastes habet מְתַנֵּיךְ בְּלֵא רִינָה, & est uir deficiens sine iudicio,
 & potest referrī ad agrum, siue nouale quasi dicat, ager perit absque iudicio, quia rite
 non colitur, neque iuxta consuetudinem sed melius iuxta Caldæum ad hominem re-
 fertur, qui perit & ad egestatem peruenit, eò quòd bono iudicio, siue facultate colen-
 dis agris sese non exerceat sed optime ad cibum refertur, siue annonam, quæ frequen-
 ter agricolis perit, dum non legitimo tempore dispensatur, uel dum hæredibus parum
 frugī relinquitur Doctorum denique & piorum hominum opuscula imò scripturæ sa- L
 cræ quoque quodammodo perire uidentur, dum ex illis fructus non accipiunt homines,
 aut dum deprauantur absque iudicio intellectu Videtur Salomon pro singulari sua sa-
 pientia, uoluisse utranque significationem huius uerbi comprehendere, perire & con-
 gregare, ut non sit opus extrinsecus aliquid supplere sed est qui perit, nempe cibus col-
 lectus absque iudicio, siue reconditus præter æquum & bonum Est enim uox ambigua
 מְתַנֵּיךְ principes significans uel pauperes, qui solent magis uacare colendis agris, quàm
 principes

• Q V I parcit uirgæ, odit filium suum qui autem diligit filium, illum instan- M
 ter erudit Aliter, qui prohibet uirgam

Beda uult hunc uersiculum sic ex superiore dependere, quasi dicat, Re uera nul-
 lus cibus relinquitur posteris à maioribus, qui boni fuerunt agricolæ sed filius eo-
 rum non proderit, nisi recte instituantur, & castigentur etiamnum pueri Neque di-
 ci potest charus & amans pater, qui filio hæreditatem relinquit locupletem, qui hor-
 rea plena pro liberis collegit sed is tandem pater chare & unice filium diligit, qui
 castigatum & bonis moribus instructum relinquit filium Bene uertit interpres, in-
 stanter erudit eum Hebræa uox שְׁחַרְחָרְתִּי, ab aurora significationem habet quasi dicat,
 Singulis

A Singulis auroris erudiet eum, uel mane instillabit illi disciplinam *Caldæus* כקדו ליה *Cap 13*
 מורדות, præuenit eum disciplina quasi dicat, singulis auroris prioris diei errores ca-
 stigans, quod maximi amoris argumentum est, cum nullius rei maiorem curam, quam
 filij recte instituendi habeat Hunc sensum de castigatione matutina sequitur *Aben Hez-*
ra Alij ab inuestigando, sensum loci deducunt Significat enim חרש inuestigare, & erit
 sensus, Qui amat s filium, quæsiuit illi disciplinam quasi dicat, quæsiuit pro illo præcepto
 rem, qui corrigat eum Vel denique, quæsiuit modum corrigendi filium maxime ido-
 neum Prior expositio est melior

B I V S T V S comedit & replet animam suam, uenter autem impiorum in-
 -saturabilis Aliter, uenter impiorum deficiet

Videtur etiam hic uersiculus ad superiorem spectare, ubi de multo cibo facta est men-
 tio, quem iustis nunquam deesse, hoc loco ostendit imo semper eorum satisfieri
 uentri, præsertim cum iustus semper præsentibus sit contentus Delicias non quæ-
 rat, sed de pauperibus magis sit sollicitus quam de suo uentre qui cum Paulo didi-
 cit, & satiari & esurire, abundare & penuriam pati. Non uidi iustum derelictum *2. Cor 6*
 nec semen eius quærens panem Iustus omnem sol citudinem & curam super Deum *12. Psal 36*
 etat, qui eum enutriet utroque pane, corporis uidelicet & animæ, qui cum coruos pascit,
 & per coruos prophetas, potius ex lapidibus panes faciet, quam iustum fame perire si-
 nat, nisi fortassis per martyrij tolerantiam, quo immarcescibilem coronam gloriæ per-
 cipiat *Sed uenter impiorum insatiabilis*) Ut enim iustus iuxta naturæ modum paucissi-
 mis est contentus, ita impij nunquam saturantur desiderio habendi nam ad insatiabile
 thesaurizandi cupidinem, uersiculum magis referunt Hebræi, quam ad comestionem
 cibi Verum cum dicat scriptura, uenter impiorum deficiet (ut est in Hebræo) sensum ha-
 bebit, iuxta Paulum, Esca uentri, & uenter escis Deus autem, & huc & illum destruet qua-
 si dicat, Improbi uiri qui fiduciam & spem in Deo non collocant, pro præsentis uita uehe-

D menter sunt solliciti Simplicissimus sensus est huius loci, Iustos fere, qui moderate ui-
 uunt, perpetua uentriculi sanitate, animæ, hoc est naturali desiderio, satisfacere in cibo
 Improbos autem, qui uentri nimium indulgent, subinde languescente & deficiente sto-
 macho etiam delicias fastidire Beda ad cibum spiritualem traducit locum: Cuius magna
 copia est in noualibus patrum, & opusculis doctorum, quibus libenter fruitur iustus, &
 replet animum cælesti cibo, & doctrina apostolica quam cum sine iudicio colligant hæ-
 retici, saturari ecclesiastica scientia nolunt utputa in qua digerenda eorum uenter defi-
 -cit Non enim sunt capaces Iudæi noui musti, utres uidelicet ueteres *Matt 9.*

E

CAPVT DECIMVM QVARTVM

S A P I E N S mulier ædificat domum suam. Insipiēs extru-
 ctam quoque manibus destruet *Hebr* Sapientes mulieres
 ædificauit

F Quasi dicat, ex sapientibus mulieribus unaquæque *Quanus* sapientia
 potissimum ad uirum spectat, qui caput est mulieris, & qui in mulierē
 propter transgressionem, imperiū accepit à Deo, tamen mulieris opo-
 in re domestica uir indiget plurimum, præsertim si filios recte educare, & castigare ue-
 lit, si filius nepotibusque hereditatem copiosam relinquere quibus de rebus superius dis-
 seruimus Sapiens metaphorice per ædificationem, & destructionem domus, rectam rei
 domesticæ administrationem indicat Ac si diceret, præstaret ædes non habere, familiam
 nō alere, quàm stultæ & uecordi mulieri illius curam committere nam familia lignis &
 lapidibus non construitur, sed recta filiorum educatione, ac moderatione rei domesti-
 cæ quæ res ad uxorem maxime spectat, iuxta illud Pauli Saluabitur autem per filiorum
 generationem, si permāserit in fide & dilectione & sanctificatione cum sobrietate nam *1. Tim 2.*

iuxta suas uirtutes filios instruet quē sensum ex Paulo si capiamus, qui est sensus sanus, G non admodum refert, siue legamus, si permanserit, ut ad matrem referatur, siue permāserint, ut ad filios Quod dicit, Manibus suis subuertit eam, indicat familiam non posse gubernari neque consistere, quā stultā mulieri committitur, quā dum neq, auget opes sua industria, neque conseruat, perinde facit ac si admotis manibus domum paulatim demoliretur Si ad mētem referatur, cuius sapiētia inferiores potentia refrenantur, siue ad ecclesiam quā domus Dei est, cuius salus in prudenti moderatione pastorum & doctorum consistit, sensus erit sublimior

.. **A M B V L A N S** recto itinere, & timens Deum, despicitur ab eo qui H infami graditur uia. Heb Ambulans in rectitudine sua, timet dominum .. sed peruersus uis suis, despicit eum

Septuaginta interpretes, & *ὁ ἀπολιύων τὰς ὁδοὺς αὐτῆ ἀπικαθίσταται*, At qui tortuose incedit in uis suis inhonorabitur Cum alibi scribitur, Initium sapientia timor domini uerti potest uersiculus ad hunc modum, Timens dominum ambulat in rectitudine sua, hoc est in praeceptis domini, non declinans neque ad dextram neque ad sinistram, & huic sensui quadrabit secunda clausula uersiculi, sic uersa Qui despicit dominum, peruersus est in uis eius, ut pronomina in rectitudine eius, & in uis eius, ad dominū referantur & probatio dilectionis & timoris, erit ostensio operis Quod si in rectitudine sua, ad ambulantem referas, melius habet filium cōtextus sequi, hoc est ordinem uerborum, & dicere, Si quis recte ambulat, hinc prouenit quod timeat Deum & contrā qui peruertit uias suas, & male uiuit, contemnit Deum, quasi res mortalium non curaret ac si dicat, Nemo se iacet, quod Deum timeat, quod in Deum credat, cum uias rectas, quā Dei sunt mandata, non obseruet, ne mendax reperiatur Non obstat Hebræum, quominus sensus eliciatur ille, quem reddit interpret noster ut intelligamus illum, qui per timorem Dei recte incedit, contemptum esse ab eo, qui peruertit uias suas ea est enim improborum hominum peruersitas, ut nisi omnes tales efficiant quales ipsi sunt, non quiescunt, neque in pretio habent alios, iuxta id quod sequitur

.. **I N** ore stulti uirga superbix, labia sapientum custodiunt eos

Bene agitur, quod stultis hominibus, qui recte gradientes contemnunt, uires nonnunquam desint nam alioqui, quos contemnunt, iniuria afficerent sed quauis uires & auctoritas nonnunquam desint, peruersam tamen linguam, qua ueluti uirga seu baculo, (ut est in Hebræo) uapulant optimi quique, semper gestant in ore, & quauis mali sint, tamen seipos lingua ueluti baculo defendunt, & alios infamia aspergunt, quod longe est arrogantissimum Metaphora uirgæ, siue baculi, indicat continuam nocendi facultatem & promptitudinem Propter id quod sequitur, intelligi potest, stultos & imprudentes homines baculum secum gestare, nempe linguam superbix, qua se iactant & laudant, alios contemnūt & uituperant uerum nonnunquam sua lingua ueluti baculo castigantur, & dant pœnas stultitix suæ & dum damnum alius inferre conantur, ipsi merito patiuntur ita fere fit nam loquacitas sine prudentia, multa adfert incommoda Contrā, *Labia sapientum custodiunt eos* Viri prudentes per sermonē doctum ubique tuti sunt, cum uerbis & lingua nemini damnum inferant, multo minus sibiipsis imò sermone sapientia, contra stultorum linguam sese defendunt

.. **V B I** non sunt boues, praeſepe uacuum est Vbi autem plurimæ segetes, ibi manifesta fortitudo bouis

Aliter Multitudo, uel copia annonæ est in fortitudine bouis Septuaginta *ὅτι μὴ εἰσὶ βοῦς, φέρουσι καὶ σπυρίαι*, Vbi nō sunt boues, praeſepe mundum est Haud ita multum refert nam praeſepe mundum dici potest uacuum Versiculus ostēdit, ut agricultura non potest esse absque labore bouum, ita neque armenta bouum recte nutriri, nisi ubi fuerit copia annonæ quasi dicat, patribus familiarum qui agros bene colere uolunt, danda est opera, ut bene boues

A boues nutriant nam ex his duabus rebus, altera alterius eget ope Qui amat uidere prae sepe mundum, hoc est qui nutriendis bobus operam nolit dare, frustra ex agris copiosum prouentum expectabit Si uox $\gamma\beta$, quae triticum significat, in eo sensu capiatur, erit intelligentia paulo diuersa, nepe huiusmodi, Vbi non sunt boues, non est in prae sepe triticum uel segetes hoc est, qui non alit boues, caret annona in aedibus Nam per prae sepe intelligit Leui Ben Gerson, apothecas frumenti siue granarii Non solum aratur terra, sed stercoreatur quoque, dum boues in prae sepe pascuntur. In sensu sublimiore, doctissime interpretatur Beda de pastoribus, qui dum ecclesias uacuas esse non sinunt, sed doctis sermonibus populum ueluti in prae sepe retinent, sua uirtute & labore copiosam uirtutum & bonorum operum messem colligunt ex qua & ipsi caelestem capiunt alimoniam Et in talibus locum habet quod modo lectum est, Labia sapientum custodient eos, dum in opere & uerbo sapienter subditum sibi populum gubernant Sunt ex Hebraeis, qui hunc uersiculum exempli causa proponi existimant à Salomone, his qui sapienti & legis mosaicae sunt studiosi, ut ab agricolis discant nullos recusare neque sumptus neque labores, sed praecipitores ueluti boues nutriant, & ipsi sudores ueluti agricolae subeant

TESTIS fidelis non mentietur, profert autem mendacium dolosus testis

C Simplex sermo uidetur nihil habere altioris sensus aut prouerbialis, nisi ad uaria referantur haec duo uerba, uerum dicere & testificari, ut uersiculus doceat nullo modo esse mentiendum Nam qui assuescunt mentiri, (quod leue putatur, si fiat citra iniuriam & damnum alterius) tamen consuetudine mentiendi, eo malorum ueniunt aliquando, ut ad falsum testimonium ferendum accedant quod cum ubique detestandum sit, tum maxime in re sacra Et proinde cum omnes homines ueritatem loqui deceat, tum eos praecipue, qui sacris concionibus destinantur in quibus tanto periculosius falsum profertur testimonium, quanto salus animorum quam corporum, aut rerum temporalium dispendium, nobis charior esse debet Non mentietur qui uult esse & haberi testis ueritatis hoc est, qui sibi fidem haberi uult in rebus maioris momenti, ab omni mendacio pura labia seruet. nam qui frequenter loquitur mendacia, habebitur testis mendax Verbis diuersis eandem rem bis expressit Salomon & iuxta hunc sensum exponit David Chimhi Qui uult haberi testis fidelis, ab omni mendacio & dolo debet esse alienus. Vulgo enim dicimus, hoc solum lucrari mendaces, ut cum uerum dicant, nemo illis credat

QV AERIT derisor sapientiam & non inuenit, doctrina prudentium facilis Hebraum, Scientia intelligenti est leuis.

E Seruis rebus & honestis disciplinis statim ab ineunte aetate uacandum est, ut qui ad frugem peruenire uolunt Nam ubi derisor euasit quis, non inueniet sapientiam Quia in re parentes solent esse negligentes, qui cum permiserint liberis ad annos aliquot nugari agere, ad sanam mentem & studium bonarum artium reducere non possunt Ceterum doctrina prudentium est facilis Hebraei *Scientia intelligenti est facilis* Cordati iuuenes qui ualent mente & intelligentia, hoc est quorum animi non sunt uitis imbuti, facillime discunt scientias honestas & utiles, ad reliquam uitam transigendam Potest intelligi, quasi admoneret omnes quotquot sapientiae participes esse uolunt, ut relictis nugis, omnia cum moderatione & iudicio agant Nam fieri non potest, ut quis in sapientiae studio promoueat, nisi relictis omnibus uitis, totus huic rei se dedat, Iuxta Septuag. qui sic uertunt hunc uersum, $\alpha\upsilon\tau\eta\sigma\iota\varsigma\ \sigma\epsilon\upsilon\lambda\alpha\sigma\ \pi\alpha\tau\epsilon\alpha\ \kappa\alpha\kappa\omicron\iota\varsigma,\ \eta\mu\iota\ \sigma\upsilon\chi\ \lambda\upsilon\beta\eta\sigma\iota\varsigma\ \alpha\iota\sigma\ \delta\iota\omega\iota\varsigma\ \&\ \pi\alpha\tau\epsilon\alpha\ \sigma\phi\omicron\upsilon\iota\mu\omicron\iota\varsigma\ \epsilon\upsilon\chi\alpha\rho\iota\sigma\tau\omicron\iota\varsigma$ Quaes sapientiam apud malos, & non inuenies sensus autem, apud prudentes facilis. Monemur ne quaramus sapientiam uel doctrinam ab illusoribus & malis hominibus apud quos non potest inueniri, sed a prudentibus & doctis qui bene uiuunt, & recte credunt, & facile inueniemus Quod si per sapientiam Christum intelligamus, quem derisores Iudaei & Pagani non possunt inuenire, quamuis sedulo suum messiam queraut, & per intelligentes fideles quibus scientia euangelica facilis est, iuxta illud, Omnia possibilis sunt credenti, erit allegoria satis amena

• VADE contra uirum stultum, & nescito labia prudentiæ

Quando stulti derisores neque sciunt, neque discere possunt sapientiam, non est quod quis eorum querat consuetudinem, quam Salomon fugiendam in hoc uersiculo monet & uocem וָדוּ, quam interpretes reddunt cōtra, procul & longinquo exponūt Hebræi, & hunc sensum reddunt, Vade procul à uiro stulto, & ne accesseris ad eum, & procul ab omni homine, quem noueris non habere labia scientiæ nam ab huiusmodi nihil disces nisi malum Vel illud, *Nescito labia scientiæ,* hunc habet sensum, Contine & serua labia scientiæ, & absconde scientiam, simula te scientiam non habere, & statim cognosces quis stultus sit nam alioqui non cognosces nisi tuo silentio dederis illi facultatem loquendi **H** Iuxta nostrum interpretem, & aliquot ex Hebræis simplex est expositio, Si quis uadat e regione stulti, & frequenter illi occurrat, & sese illius oblectet consuetudine, ignorabit labia scientiæ, hoc est docte & prudenter loqui non poterit Sicut de spinis non colligunt ficus ita de stultis hominibus qui Deum ignorant, discere non possumus scientiam Dei, & bene uiuendi præcepta Docet prouerbiū, declinandam societatem stultorum hominum, ut à quibus nullum fructum licet carpere

Mat. 7

• S A P I E N T I A callidi est intelligere uiam suam, & imprudentia stultorum errans *Heb* Stultitia stultorum dolus uel scilicet intelligere dolum, **I**
• est stultitia stulti

Quod omnes fere scripturæ sonant, docet uersiculus, nimirum, Sapientiam ueram consistere in actione & praxi, non in scientia solum nam scientia inflat Via cōsuetudinem morum, & actiones studiosas significat, quas recte intelligere, ut cum omni debita circumstantia fiant, præcipua pars est sapientiæ Cæterum, quemadmodum sapiens ostenditur, qui recte nouit uias suas & actiones moderari sic stultitia stultorum, hoc est infidelium & hæreticorum, maxime apparet dum dolos nectunt, & alios decipere studēt, dum **K** non satis habent ipsi stulte uiuere, à ueritate errare, sed intelligere laborāt dolos & technas quibus in errores simplices deducant, hæc summa stultitia & impietas est Quæ diximus modo, bonis & malis doctoribus maxime quadrant, inter quos illi sapientes habentur, & ualde callidi siue cauti, hoc est, prudentes, (nam in bonam partem uox וָדוּ Hebræis accipitur) si præter hoc quod sapienter docent, etiam suam uitam intelligant & corrigant Cæterum malorum stultitia doctorum, non tam ex operibus eorum & externa uita, (quam per hypocrisim frequenter occultant) apparet, quàm quòd soli errare & stultescere nolunt, nisi aliorum fidem per fraudem subuertere moliantur Non erit sensus absurdus, si iuxta Hebræorum aliquos exponamus Quemadmodum sapientia **L** callidi iuuat eum ad intelligendam uiam suam, sic stultitia stulti ad dolum adducit, ut seipsum maxime decipiat, & prouerbijs speciem habet magis concinnam

• S T V L T V S illudet peccatum, & inter iustos morabitur gratia *Heb.*
• Inter rectos beneuolentia.

Duplex significatio unius uerbi וָדוּ, quod deridere, & loqui siue interpretari significat, duplicem sensum efficit huius prouerbijs priorem significationem sequutus est interpret, posteriorem omnes Hebræi Et per sermonem distinguit scriptura inter bonos **M** & malos, siue stultos & rectos, hoc est iustos Nam ex abundantia cordis os loquitur, & stulti libenter loquuntur uerba delicti & offensionis Aliter, apud stultos facile discet aliquis loqui de his peccatis, quæ ne nominari quidem decet inter sanctos & proinde societatem malorū fugere docemur, ne cogamur audire sermones, qui ad delinquendū prouocāt. Imo quāto satius est, uersari cum rectis & pijs hominibus, inter quos uerba audias beneuolentiæ, siue dilectionis Iuxta nostrum interpretem, latissimum discrimen ostenditur inter iniquos, quos stultos uocat, & iustos quos rectos appellat nam illi derident cum peccauerint, pro ludo habent delinquere, & Deum offendere recti uero modis omnibus Dei uoluntatem querunt Potest gratia uel beneuolentia, ad homines referri, **ut sit**

Ephes 5.

A ut sit sensus Stulti derident cum deliquerint & offenderint homines, iusti uero omnibus conantur satisfacere, iuxta illud Pauli, Cum omnibus hominibus pacem habentes quantum in uobis est *Cap 14. Rom 12*

COR quod nouit amaritudinem animæ suæ, in gaudiō eius non miscetur extraneus *Heb* Cor cognoscit amaritudinem animæ suæ, & in læticia eius non miscebit sese extraneus

Relatiuum quod redundat, in Hebræo non habetur, nec in Septuag sed illi longe recedunt ab Hebræo, sic uertentes, *καρδία κενός αυθυπατία, αυθυπατία* *ψυχή ουτὴ*, cor uin sensituum, mœsta anima eius Versiculus ad pœnitentiam inuitat stultos, de quibus in superiore uersiculo facta est mentio, ut non loquantur cum irrisione de peccatis, neque lætentur cum malefecerint, sed magis ex animo doleant, quo possint aliquando ex animo gaudere iuxta illud Pauli, Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur, seculi autem tristitia mortem operatur *2 Cor 7*

C luntariæ pro peccatis, per quam salutem assequitur & lætitiã, in qua non miscbitur alienus Lætitia futuri seculi intelligunt etiam Hebræi, quæ pura est nam in hoc mundo nullum est gaudium, cuius extremum non occupet luctus Ad illud uero gaudium angelorum, per amaritudinem peruenitur, cuius participes sunt duntaxat domestici fidei, non prophani cultus aut religionis sectatores Aliter, extraneus uel alienus ab amaritudine & tristitia, quam cordatus homo de peccatis suis libenter concipit in animo, nõ miscbitur (inquam) in gaudio illius, qui nunc non tristatur de peccatis In eos proprie quadrat uersiculus, qui tristitiam & contitionem in peccatoribus damnant, cuius cum participes esse nolunt, neque gaudiorum aliquando erunt participes, quæ præparantur his qui pœnitentiam agunt Sic enim legimus, Maius gaudium erit angelis Dei de uno peccatore pœnitentiam agente. *Luc 15*

D ticipes esse nolunt, neque gaudiorum aliquando erunt participes, quæ præparantur his qui pœnitentiam agunt Sic enim legimus, Maius gaudium erit angelis Dei de uno peccatore pœnitentiam agente. *Luc 15*

DOMVS impiorum delebitur, & tabernacula iustorum germinabunt.

Rektorum pro iustorum habet Hebræa ueritas Impij ex spoliis pauperum & rapinis, ex opibus male partis ædificant splendidas ædes, & robustas, quæ durent quamdiutissime, uolentes perpetuo hoc mûdo frui sed tamen delebitur domus eorū & familia, Nam nisi *Psal 137*

E dominus ædificauerit domū, in uanū laborauerūt qui ædificant eam Tentoriū uero rektorum, ut est in Hebræo *דור ודור* quod ad tempus erigitur, dum cognoscūt se non habere hic ciuitatem manentem, non solum non delebitur, non ueterascet aut corruet, sed florebit siue germinabit, subinde stabilius & solidius collocatum Et quamuis iusti & recti non curant res mortales, neque in terris ædificare gaudent, tamen Deus faciet germinare tabernaculum rektorum, ut immortalitatem quandam in terris uideatur dare, in spem futuræ & solidæ immortalitatis Nos sub uerbis metaphoricis domus & tabernaculi, filios & nepotes intelligimus, quibus hæreditatem relinquet stabilem bonus uir, ut superius explicatum est *Heb. 13.*

F perius explicatum est Quod uero peccatores coaceruant, non suis hæredibus, sed iusto reseruatur Allegorice tabernaculum iustorum, apostolorum est ecclesia, quæ germinabit sicut lilium, domus uero impiorum & infidelium Iudæorum, deleta est secundum uerba euangelij, Relinquetur uobis domus uestra deserta *Ose 14*

EST uia quæ uidetur homini iusta, nouissima autem eius deducunt ad mortem *Heb* Et nouissima eius est uia mortis

Lyranus exponit hunc uersiculum simpliciter de uia peccatorum, quæ recta uidetur, & iudicatur ab unoquoq, peccatore, pro affectione sua, id quod locum habere potest potissimum in Iudæis & infidelibus, & quibusdam hæreticis nam uia scelerum uix cuique recta uidetur Alij locum exponunt de his uitis quæ affinitatem cum uirtutibus habent, *Matt 23*

quasi uia huiusmodi uitiorum uideatur recta. Nos ad hunc modum, Qui feliciter & G
prosperare agit in hac uita, cui omnia ex animi sententia succedunt, putat se tenere
uiam rectam, putat suam uitam gratam esse Deo, dum omnia ex temporali prospe-
ritate metitur nouissima tamen suae uitae, sunt semitae mortis aeternae, ad quam fallaces
huius mundi diuitiae & deliciae cum perduxerunt more diuitis euangelici qui audiuit, Re-
cepisti bona in uita tua, & Lazarus similiter mala. & proinde tu cruciaris merito, ille co-
solatur Aliter, Quauis recta & iucunda uideatur praesens uita hominibus, tamen
nouissima illius mors est, ne quis sese nimium delectet hac uita praesente, quae iucunda
esse non potest, neque similis uiae rectae & planae, sed similis uiae asperae & abruptae, ut H
quae ad mortem tandem nos perducit Aliter, Est uia mandatorum Dei ualde recta, &
sic uidetur hominibus multis, qui eam libenter & alacriter sequuntur, sed dum bene in-

Luc 16

Mat 25

- R I S V S dolore miscebitur, & extrema gaudij luctus occupat In Heb sic,
- Etiam in risu dolebit cor, & extrema laetitiae dolor

Vel ut propius ad sensum superioris uersiculi accedat, Propter risum & delicias quas ha-
bent homines, dum immodice fruuntur rebus temporariis, dolebunt corda illorum, & I
cum finem imposuerint laetitiae praesentis uitae, & morte superueniente, ueniet tristitia,
quae est finis mundanae laetitiae Non est igitur spectandum quam amoenam agas uitam,
sed quam piam & legi diuinae consentaneam, ne dum quae nobis placita sunt sectamur,
finis uitae principio non respondeat Particulam Hebraeam **וְיָסוּפִּי**, id est etiam a nostro in-
terprete omissam, otiosam esse non putamus, sed duplicem prouerbijs sensum indicare,
ut non solum in morte extrema gaudij temporalis occupare luctum intelligamus, sed
etiam quod experientia quotidiana docet, in hac uita nullam esse laetitiam diuturnam
neque eos, qui maxime quaerunt in deliciis semper uiuere, assequi quod cupiunt, sed
semper amoenam huius uitae miscentur tristibus

- V I I S suis replebitur stultus, & super eum erit uir bonus Hebraum, De uis
- suis satiabitur retrocedens corde, sed ab eo uir bonus, sup retrocedet

Non est sensus alienus a superioribus, indicans omnium rerum esse satietatem & fasti-
dium mundanarum Aliter, ostendit uersiculus mercedem debitam, tam bonis operibus,
quam supplicium malis, aliquando esse dandum Vir stultus, qui aedificat domum suam
super arenam huius mundi, siue ut Hebraei legunt, Vir qui auertit cor suum a uia recta,

Mat 7

ad eam quae sibi uidetur recta, uis suis satiabitur aliquando ubi risus uersus est in tristi-

Galat 6

uterque, quae seminauerit homo Oportet enim omnes stare ante tribunal Christi, ut

Rom 14

accipiat unusquisque, prout gessit in corpore, siue bonum siue malum Aliter, uir bonus

2 Cor 5

recedit ab eo, qui auertit cor suum a uia recta Possumus exponere de uis huius uitae,
quas sequitur uir qui declinat & auertit cor suum a praecipis Dei, dum comparat sibi di-
uitias & honores, explet animum suum deliciis huius uitae, recipiens bona in uita sua,
a quibus declinat bonus spe melioris praemij

- INNOCENS credit omni uerbo, astutus considerat gressus suos, uel in-
- telliget gressum suum Hebraum, **וְיָבִיחַ** simplex uel indoctus credit omni uerbo

Septuaginta **ἀνακρίσει**, quos secutus est interpretes noster Dum narrat sapiens quid soleat
fieri, admonet suum filium quid facere debeat, uidelicet non omnibus temere fidem ha-
bere, iuxta illud Nolite omni spiritui credere Nam ut manifeste, probatae & receptae ue-
ritati repugnare, obstinati & contumacis est ingenij, ita simplicitatis nimiae est & pueri-
lis leuitatis, aurem praebere quibuslibet, etiam fabulis Verum quod callidi & astuti, imò
prudentes uiri faciunt, danda est opera, bene intelligere quae legimus, uel audimus,
antequam fidem adhibeamus. Intelligere gressum illius, sup sermonis, intelligunt Hebr.

1 Ioan 4

hoc

A hoc est, quorsum tēdat, ad uirtutem uidelicet ~~ad~~ ad uitium ad uitā, an ad pēditionem Cap 14
 Potest relatiuū gressum eius, referri ad callidū, qui non temere persuasus omnia credit, sed gressum suum moderatur iuxta intelligentiam Nam ex eo quod quis bene credit aut male, pendet totius uitæ prudens, aut imprudēs moderatio Erit sermonis tenor perpetuus, & ex superioribus pendeat, si subaudiamus cum Aben Hezta, simplex & istodētus facile credit omni uerbo, & persuasus supple recedit à uia recta, & proinde prudētis consilio indiget, & doctorum uirorum, qui intelligūt quorsum tendant hæreticorum dicta quibus imperitis imponere solent

B S A P I E N S timet & declinat à malo, stultus transit & confidit Aliter, Stultus irascitur & confidit.

Septuag. aliam huius uerbi **אָרַץ** significationem sequentes, sic uertūt, adiectis aliquot dictionibus **אֶל אֲפָסוֹ וְאִתּוֹ וְעַל יְדוֹס מִיָּגִיטוֹת עֲוֹנוֹתָיו**, at stultus sibi confidens, miscetur iniquo **Caldæus** uidetur Septuag. subscribere, Stultus implicatus in stultitia, confidit in ea **Quauis** uerbum **Hebræum אָרַץ** transire significat, tamen in postrema conjugatione, per irasci interpretantur **Hebræi**, iuxta uersionem **Hieron** In hac uita fragili, quæ periculis & animæ & corporis obnoxia est, non solum sapiētia & doctrina opus est;

C sed etiam sagacitate & timore Nihil temere agendum, omnia etiam tuta timenda sunt Sub omni lapide latet scorpio, & iuxta id quod scriptum est, in medio laqueorum **אֲרָץ** Eccles 9
Plurimū timere, nostris uiribus diffidere, Dei timore à malo recedere debemus **Stultus** uero confidens, temere quoduis negotium aggreditur, etiam cum ira (quæ impedit animum, ne possit cernere uerum) ægre ferens sese impediti, ut utramque significationē uerbi **אָרַץ** intelligamus, nempe irascens transit, irascens uidelicet contra eos, qui timendam peccatoribus iram Dei admonent, transit & progreditur peccando, securus abiecto timore Timens Deum, uel timens mortem, declinat à malo sapiēs **Recordate**, inquit, nouissima, & in æternum non peccabis **Stultus** confusus de uita sua, neque iudicia Eccles 7.

D Dei ueritus, uitam transigens multa mala committit
I M P A T I E N S operabitur stultitiam, & uir uersutus odiosus Aliter, uir cogitabundus odio habetur

Si quid est sapiētia in **Ethnicorū** libris, in nostris longe antea præcessit **Qui** non moderabitur iræ (inquit **Flaccus**) infectum uolet esse, dolor quod suaserit & mēs **Deus** opt max frequenter in sacris literis uocatur **אֵל אָרַץ**, hoc est lōganimis, patiens **Qualis** **Deus** est per naturam, tales nos esse per imitationem hortatur sapiens hoc in loco & **Iacobus** in epistola, Sit omnis homo uelox ad audiendum, tardus autem ad loquēdum, & tardus

E ad irā Nam ira impedit animum, ne possit cernere uerum & decorum Et proinde quàm longissime recedit à sapiētia, qui hanc perturbationem cohibere non nouit nihil potest facere cum moderatione **Contra**, sunt aliquot ualde uersuti, (siue ut est in **Hebræo אִישׁ מוֹמָה**, uir cogitationum) cogitationibus dediti, & ingeniosi ut malum faciant, quos odit dominus nec immerito, cum non solum sensibus & appetitu (quibus maxime trahimur ad uitia) ad male agendum abutuntur, sed etiam ingenio & intellectu, uidelicet cogitando meditandoque, machinantur malum & non ex infirmitate, neq; ex ignorantia solum peccant, sed destinata quadam malitia, peccatorum funiculos trahūt **Hos**

F præ cæteris peccatoribus merito odio habet dominus **Et** hic sensus, ac expositio posterioris clausulæ, nempe subaudiendo dominum (ut sit sensus, uir uersutus siue cogitabundus est odiosus domino) mihi magis placet, quàm ut iuxta quosdā subaudiamus iracundus, siue (ut scriptura loquitur) breuis ira, uel cito iratus, odit uirū cogitabundum, utputa sui dissimillimū uir uersutus siue uir cogitationum, est odiosus si iracundo **Lyrans** in genere dictum intelligit, odiosus erit omnibus Nihil agendum neque per iram, neque per dolum malum, docet prouerbum

P O S S I D E B V N T paruuli stultitiam, & expectabunt astuti scientiam **Hebr.** Acceperunt per successionem, uel hæreditario iure ignari stul-

titiam, sed astuti coronabunt scientiam, uel coronabunt alios scientia, uel G
 demque coronabuntur scientia.

Paruuli, ignari siue simplices aliquando innocentes reddit interpretes Hoc in loco in malam partem accipitur, pro stultis & malis Paruuli siue decepti, qui omni uento circunferuntur, dum omnia facile credunt, semper discentes & nunquam ad scientiam ueritatis peruenientes post magnos labores & studia, nihil aliud quam ignorantiam discunt, & ea quae dediscenda sunt, meram stultitiam ex laboribus, ueluti hereditatem assequuntur nam à uera sapientia (qui Christus est) alieni, cum aliqui uel ex diuitis huius mundi, uel honoribus plurima assequuntur, stulti habentur relinquent enim alienis diuitias, & sepulchra illorum, domus eorum in æternum Et quod sequitur quadrabit illis.

Psal 48 Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis Astuti expectant scientiam & cognitionem Dei, tanquam laborum præmium uel iuxta Hebræum, Astuti coronabuntur scientia Non lauro aut mirto coronantur, quod pocus & militibus magnificum uidebatur olim, sed scientia Dei, & Christi Iesu, tanquam corona uitæ Hæc est enim uita æterna, ut cognoscant te solum Deum, & quem misisti Iesum Christum quasi dicat, Vere sapientibus in lege Dei, suus non potest deesse honor sed hoc nomine quod in lege Dei meditantur die ac nocte, immortal

Ioan 17 lem gloriam assequuntur Aliter exponitur posterior uersiculi clausula, si iuxta Hebræum legatur uerbum coronare, nempe ad hunc modum, Astuti coronabunt scientiam, hoc est plurimos ad studium sapientiae pertrahere solent, ut iam non destituta, sed septa discipulorum turba uideatur scientia scripturarum, si prudens & doctus magister siue concionator cathedram possideat, Aliter, astuti coronant se doctrina & scientia, per quam honorem assequuntur apud homines. & hic sensus maxime genuinus uidebitur his, qui Hebraice norunt

IACEBUNT mali ante bonos, & impij ante portas iustorum Hebræum, Incuruabunt se mali coram bonis, & impij ad portas iusti

Non multum à sensu prioris uersiculi recedit, nempe, Iustos siue bonos & sapientes solidam laudem habere, malos uero & impios tandem cogi, ut agnoscant suam miseriam, & exhibeant honorem us quibus debetur, tamen ad tempus magnis fulgeant honoribus, & uel regiam dignitatem obtineant hoc inquam fiet olim, quando implebitur illud, Stabunt iusti in magna constantia aduersus eos qui se angustiauerunt Aliter, admonet uersiculus malos & impios ut resipiscant ostendens quid facere debeant ad sanam mentem reuertentes, nempe incuruare sese coram bonis, quos iniuria affecerunt Opprimunt fere bonos uiri improbi per superbiam æquum est tamen, ut uersa uice, mali bonorum agnoscant authoritatem, & portas ac ædes eorum frequentent Nam per metaphoram incuruationis & portarum, insinuat scriptura honorem bonis & iustis uiris debitum honor enim præmium est uirtutis, iuxta philosophum

E T I A M proximo suo pauper odiosus erit, amici uero diuitum multi Hebræum, Etiam ab amico uel socio suo solet odio haberi pauper

Quàm graue sit paupertatis onus, & quàm aræna sit opulencia in hac uita, indicat hoc uersiculo sapiens simul diuitum ingratitude, qui perituras opes magis honorant quàm naturam communem, reprehendit Denique ad elemosynam & misericordiam hortatur, quæ tanto gratior est, quanto sit pauperum maior indigentia, qui non solum à suis deseruntur, sed odio habentur etiam à charissimis & domesticis Ab alienis igitur quid expectent nimirum id quod scribitur, Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor nam qui paupertatis nomine odiosus est hominibus, tanto charior & similior est illi, qui non habuit ubi caput suum reclinet & qui dixit per prophetam, Ego sum pauper & dolens à suis relictus Uersiculus iste ostendit quid soleat facere ingratitude humana, nempe pauperes & pauperiem odio habere, diuitias uero & diuites honorare

Sequens

Psal 9

Matt 8

Psal 68

A Sequens uero uersiculus quid facere sapientes deceat.

QVI despicit proximum suum peccat qui autem miseretur pauperi, beatus erit

Vt alibi scriptum est, Unicuique mandauit Deus de proximo Impij Cain uox illa fuit, *Eccle 17*
 Nunquid custos fratris mei ego sum? Porro proximum siue amicum aut socium deniq, *Genes 4*
 (sic enim uerti potest uox Hebræa *אָרְבֵּי*) iuxta definitionē euangelicam possumus intel-
 ligere, qui facit misericordiam in illum Mutuo se respiciunt proximus proximum, &
D amicus amicum nam quicumque potest uel facere tibi, uel recipere a te misericordiam
 uel opem quancunque, ille tuus proximus est & amicus & iam sensus erit prouerbij,
 eum peccare in Deum, qui amicum pauperem contemnit quasi dicat Non, quod uulgo
 faciunt, sunt per diuitias aut paupertatem æstimandi homines, ut in superiore uersiculo
 dictum est nam longe aliter iudicat Deus, & pro grauissimo habet peccato, si quis ami-
 cum contemnat ac despiciat quantumuis pauperem aut afflictum ut omnes uoto, sic
 opere proximos potissimum iuuare debemus Nam apud Deum beati sunt, non di-
 uitum amici, sed qui misericordiam in pauperes ostendunt, ut alio loco dictum est,
C Qui miseretur pauperi, fornicatur Deo, à quo pro temporali subsidio æternam beatitu-
 dinem recipiet *Qui miseretur pauperi beatus erit*) In Hebræo, beatitudines illius, supple,
 sunt multe

ERRANT qui operantur malum, misericordia & ueritas præparat bona.

Sic interpret, iuxta quem non admodum prouerbialis uidetur uersiculus Hebræum
 paulo aliter, nempe, *Nūquid non errabunt, uel errare solent, qui machinantur malum? sed miseri-*
cordia & ueritas cum his qui machinantur bonū. Interrogatione affirmat *אָרְבֵּי* cogitare si-
 gnificat, arare, uel cum cura aliquid facere, & etiam tacere unde *אָרְבֵּי* uerti potest, Ima-
D ginatores, qui tacite machinantur, fabricant uel arant malum Magna est fragilitas hu-
 mana, per quam uix quisquā potest esse immunis ab errore & malo sed omnium pelsi-
 mi sunt, qui prudentes sunt ut faciant malum hoc est, non ex infirmitate, sed studio ma-
 chinantur malum, hi errant, uel errabunt. hoc est, quo uolunt, non peruenient, quod fre-
 quenter fieri solet *Qui studēt malum inferre alius, ipsi incidunt in malum nam cęcitate*
& errore merentur percuti, qui lumine intellectus abutuntur, neque incumbunt rectis
studiis, aut inuestigationi ueritatis, sed artificiose uel malum facere, uel alius inferre,
 hi ueritatem non cognoscent, neque misericordiam assequentur, quam non præstāt Cõ-
 trà, qui bonum student facere, maiora bona a Deo consequentur, nempe ueritatem qua
E intellectus illuminatur, & misericordiam qua conscientia purgatur a peccatis Vehemen-
 ter errare, ostendit prouerbium eos, qui ex industria peccant, quod proprie est hæreticorū

IN OMNI opere bono erit abundantia, ubi autem uerba sunt plurima,
 ibi frequenter egestas Aliter, In omni labore erit abundantia, sed uerba la-
 biorum etiam ad defectum

Non uerba sed facta laudantur iuxta illud Euangelij, Non omnis qui dicit mihi Domine *Matt 7.*
 Domine, intrabit in regnum cęlorum, sed qui facit uoluntatem patris mei, qui in cę-
F lis est Honestus labor commendatur in hoc uersiculo, ut qui suo fructu non caret &
 quanuis omnia Deo largitore habeamus, tamen nostra industria accedat oportet, iuxta
 parabolam Euangelij, Qui quinque talenta acceperat, operatus est in eis, & lucratus est *Matt 25.*
 alia quinque, & omni habenti dabitur & abundabit, id quod ut in agricultura & corpo-
 ris laboribus fieri uidemus, ita in studio uirtutum usu uenit Cęterum qui uerbis labio-
 rum delectatur, & de uirtute loqui non ex animo, sed ore tenus, ad frugem non perue-
 niet Nam ut ad nihil egregium peruenitur absque sudore, ita uia uirtutis ardua est &
 difficilis *אָרְבֵּי* non laborem solum significat, sed etiam dolorem, quam significationem
 sequentes aliqui ex Hebræis, longe alium sensum faciunt nempe, In omni dolore & tri-
 stitia, quam secum retinet homo, erit abundantia & quotidie crescit secreta mœsticia,

uerum per uerba labiorum diminuitur hoc est, detectus dolor, & in sinum fidelis amici transfusus, mitigatur Et iuxta hunc sensum, potest ad confessionem accomodari uersiculus nam re uera nihil magis mitigat tristitiam quam quis concipit de peccatis suis, quàm sincera & libera confessio, facta in auricula p[ro]p[ri]i sacerdotis Illa enim uerba labiorum, confitentis uidelicet, & absoluentis, luctum de peccatis conceptum uehemēter mitigant, & consolationem adferunt Prima expositio magis germana uiderur

• **CORONA** sapientum, diuitiæ eorum fatuitas stultorum, imprudētia

• **Aliter, stultitia stultorum stultitia**

Magna laus sapientiæ, quæ honestat & commendat, non solum reliqua corporis & animæ bona, sed etiam bona fortunæ & diuitias, quæ magnum ornamentum adferunt, & ueluti coronam capiti hominis imponunt, si cum sapientia iungantur Sunt enim diuitiæ sapientibus instrumenta uirtutum, quarum cupidines cum superauerint, & cōtemendas res mundanas omnibus, ipso diuitiarum bono usu ostenderit, maximum assequuntur honorem, & diademate digni æstimantur, tanquam uictores uoluptatum & omnium malorum, quæ secum trahere solent opes & diuitiæ Aliter, Sapientia & doctrina in homine paupere, solet contemni a uulgo uerum quæ in diuitibus est sapientia, admirabilis habetur, & suspicitur ab omnibus, ut iam ornamentum sapientiæ uideatur diuitiæ Aliter, diuitiæ metaphorice intelliguntur, pro plena sapientia & perfecta, quæ perfecte exornat & ueluti coronat sapientes Prima expositio est optima *Stultitia stultorum*) quali dicat, alia ratio est stultorum, qui nullis opibus aut externis bonis ornari possunt Sed ut simia semper simia, etiam si purpura uestiatur sic stultitia quæ usque adeo magna est in aliquot stultis hominibus, ut nullo modo regi possit aut honestari, sed nonnunquam duplicatur stultitia stultorum si opes accedant quasi dicat, Tantū abest, ut opes honestent stultos, ut maior fiat stultitia, si diuites fiant tunc stultitia stultorum, erit stultitia insignis, & palam omnibus fiet, quæ per inopiam occultata fuerat, dum quod stulte cogitauerant, stulto opere implere non poterant Vtriusque rei exempla prudens lector ex sacra historia facile colliget Nos ad reliqua properamus

• **LIBERAT** animas testis fidelis, & profert mendacia uersipellis Aliter, loquetur mendacia dolosus

Vtriusque mos & consuetudo superius ostensa est, nempe testis fidelis & mendacis quorum hic, ut assuevit mentiri quotidianis sermonibus, ita publico iudicio non uebitur dicere falsum testimonium Ille uero qui ueritatis ubique amator & assertor est, & in priuato & in publico uerum profert Hoc in loco, quàm ingens bonum ex testimonio ueritatis solet sequi, & rursus quàm grande malum per falsos testes in rep soleat cōtingere, declarat nam de periculo uitæ & mortis testes adhiberi solent, & innocentes nonnunquam in discrimen uitæ ueniūt, quorum aliquem cum fidelis testis liberat non unā animam liberat, sed nonnunquam multorum, & totius familiæ, quæ unius hominis cura & opera sustentatur Simplicissimus sensus erit, si intelligamus multos perire innocentes, quos fidelis testis frequenter eripit, ut iam nihil sit laudabilius quam ueritatem defendere & contrā, nihil magis odibile quam falsus testis, qui non gladio, sed lingua frequenter interficit innocentes *Et profert mendacia uersipellis,* siue dolosus, subauditur testis ut sit sensus, Et loquetur mendacia testis dolosus hoc est, dum loquitur mendacia in iudicio animas interficit, quas uel hæreditate & suo iure spoliatur, uel uita priuat Id quod cum coram iudice, qui ueritatem ignorat, fit nonnunquam, tum multo periculosius, cum doctor falsitatis in frequente concione falsum profert de scripturis testimonium, & errorem aspergit in populum, quo infinitæ animæ deceptæ, penitus pereunt O infelicem hominem, cuius dolo & fraude fideles animæ pereunt &, ô tēque quaterque beatum testem, qui ad salutem animarum, testimonia ex sacris eloquijs profert, & ueritatem astruit, quæ uita est animi

• **IN** timore domini erit fiducia fortitudinis, & filius eius erit spes

A De diuitis differunt, quæ non proderunt absque sapientia eadem ratio est de fortitudi- Cap 14.
 ne, quæ neminem liberare potest citra timorem domini, quod est initium sapientiæ Qui Iere 17.
 uere fortis est, non in suis uiribus cõfidit, sed in timore domini, sciens scriptum esse, Ma-
 ledictus qui ponit carnem brachium suum Fortitudinem more linguæ Hebraicæ, po-
 nit pro forti *Et filius eius, sup Dei, erit spes*) uel filius eius, cuius fortitudo est timor domi-
 ni, qui propter meritum patris bene sperare possunt uel quia exemplum patris solent se-
 qui, & in timore domini, hoc est in eo quod timeant offendere dominum Deum, & illius
 clemenciam implorant cum fiducia, spẽ habent in omnibus huius mundi aduersis, spem
B inquam, quæ non confundit Si igitur nõ sit fiducia robustis nisi in timore domini, si for-
 tes & potentes suos liberos non possunt tueri, sed sub timore domini, tanquã sub clypeo
 confugere docentur quid debent facere imbecilles? quid oues pascuæ eius? qua ratione
 tutæ & saluæ esse possunt ab aduersario, qui tanquam leo rugiens, circuit quærens quem
 deuoret, & tendit laqueos mortis? contra quos præsentius remediũ non habemus, quàm I Pet 5.
 timorem domini, ut in sequenti uersiculo sequitur

.. **TIMOR** domini fons uitæ, ut declinet à ruina mortis Aliter, ad decli-
 .. nandum à laqueis mortis

C Hos duos uersiculos de timore domini, sic cõnectit Aben Hezra, ut in principio utrius-
 que intelligatur litera **ב** Beth, quæ in priore scribitur, hoc est in, propter, uel per &
 erit sensus prioris, Propter timorem suum, dominus erit fiducia fortitudinis, sup ei qui
 timet & colit eum, ut eripiat eum in tẽpore angustia & erit spes fortitudinis filius illius
 ob meritum paternum Similiter propter timorem suũ dominus erit timentibus se quasi
 fons uitæ, hoc est perpetuum refugium, quo suppeditabit illis uires ad declinandũ, siue
 fugiendum à laqueis mortis, hoc est diaboli, quibus captiuos tenet infideles diuini ti-
 moris & cultus expertes

D **I** N multitudine populi dignitas regis, & in paucitate plebis, ignominia
 .. principis Aliter, Et cum non fuerit populus est diminutio principis

Omnibus hominũ ordinibus præcepta & documenta sapientiæ proponit Salomon, pau-
 peribus, diuitibus, fortibus, & etiã regibus, quorũ gloria nõ est in magnis opibus, aut ca-
 stellis & propugnaculis, sed in multitudine subditorum, qui illorum libenter parent im-
 perio in illis opes, in illis uires sunt regibus constituendæ Nam alioqui habeat princeps
 quicquid in hac uita splendidum ac magnificum uideatur, quicquid ad tutelã & defen-
E sionem imperij, si fidis subditorum animis fuerit destitutus, non habet solida munimẽta
 regni quibus fidat reliqua enim potius confusionem, & contritionẽ (ut est in Hebræo)
 adferunt Aliter, ad clemẽtiã principes inuitat & iustitiã, quibus uirtutibus ciuitates
 crescunt & locupletantur, in quibus libenter homines cõmorantur id quod cum magna
 ex parte per principis prouidentia contingat, celeberrimũ nomen, & apud suos, & apud
 exterarum nationes assequitur quæ uirtutes ubi desunt, ubi seditione & dolis peccatur, sta-
 tus reip corrumpitur, populus delabitur, uires principis diminuuntur, fama perditur, & glo-
 ria in ignominiam uertitur.

F **Q** **V** **I** patiens est, multã gubernat sapientiam qui autem impatiens est, exal-
 .. tat stultitiã Aliter, Qui tardus est in ira, multus est in intelligentia, & ue-
 .. lox spiritu exaltat stultitiã

Interpres supplendo uerbum gubernat, recte ad præcedentem uersiculum cõnectit sen-
 sum Nam cum omnibus hominibus ira sit impedimento, quo minus possint cernere ue-
 rum, tum maximè regibus, qui iudices sunt, & qui si facile irascantur, maiorem stultitiã
 committunt, quo magis autoritate & uiribus polleant Qui patiens est, uel lógus in ira,
 ut est in Hebræo, siue tardus ad iram qui diu deliberat & consultat antequam ad iram,
 hoc est ad puniendã delicta deueniat, profecto prudens princeps, & magnæ sapientiæ ha-
 betur Possit etiam iram, alias quoque animi perturbationes intelligere, quibus cũ fa-

cile status animi concutitur, minus intelligentia ualemus *Qui autem impatiens est,* in Hebræo *מורקק* angustis spiritus, uel coarctatus spiritu, hoc est animo ligatus quodammodo per affectiones, ut non possit erigere mentem, & in omnes formas dilatare intelligentiam, sed statim erumpere in uerba quæ suppeditat ira, non quæ ratio inuestigauit hic *Exaltat stultitiam,* siue eleuat stultitiam, quæ prius occulta fuerat, in propatulo ponit aliter, stultitiam præponit sapientiæ

- VITA carniū sanitas cordis, putredo ossium inuidia Aliter, uita carniū uel corporis cor leue &c

Tranquillus animi status, non solum plurimum iuuat ingeniū & intelligentiam in contemplatione ueritatis, sed etiam facit ad sanitatem corporis Est enim quasi medicus ad tuendam sanitatem corporalis uitæ, cor & animus sanus, nullis peccatis pollutus Proueniunt enim frequenter corporis morbi, ex uitis animi iuxta illud euangelij, Vade, noli amplius peccare, ne deterius aliquid tibi contingat Et iuxta Hebræum potest esse sensus Cor quod sanat, & medetur affectibus & passionibus suis, est etiā uita carniū hoc est tenerimas partes corporis præseruat Alij *לבו מרבה* exponunt, Cor bonum & lætum, alienum ab ira & inuidia, uitam præstat corpori, facit ut & diutius & fœlicius uiuat caro cōtra, cor quod inuidia & magnis laborat peccatis, etiam ossa, hoc est robustissimas partes inficit, & ueluti putredine corrūpit Possimus uertere, Cor leue, siue leuitas cordis, eo quod alienum sit ab ira, est uita carniū Possunt denique caro & ossa ad animi uirtutes referri quæ quanuis debiles sint & tenere, tamen ubi cor est sanum, hoc est intelligentia & fides integra, seruat uita ubi uero cor & mens inuidia laborat, hoc est excidit à charitate quæ est in Christo Iesu, & ab unitate ecclesiastica, id quod per inuidiā fieri solet, contabescunt etiam ossa, hoc est uirtutes maxime sordescunt in conspectu Dei

1 Cor 13 iuxta illud Pauli, Si linguis hominum loquar & angelorum, &c

- QVI calumniatur egentem, exprobrat factori eius, honorat autem eum qui miseretur pauperis

Pro calumniari, opprimere ac uim inferre, est in Hebræo, nempe *פשוץ* Patrocinator pauperibus, & coercet principes & potentes ne uim inferāt, aut opprimant tenues, quorum Deus adiutor est, & quos in mundo uix quisquam tuetur, cum etiam ab amico suo pauper odio habeatur, ut superius lectum est Quicquid enim pauperibus fit, maxime pauperibus spiritu de quibus scriptū est, Tibi derelictus est pauper, sibi ipsi quasi factū, acceptum fert Deus Sic enim legimus, Quandiu uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis Obseruandus est loquendi modus Exprobrat factori eius, uel iuxta Hebræum probris afficit, deinde honorem impendit quibus uerbis nihil grauius, nihil efficacius dici potuit, siue in defensionem & patrocinium pauperum, siue ad coercendam uim potentiū, & excitandos piorum animos ad benefaciendum egentibus Nam honore diuino nihil antiquius habere debemus contrā, Deum contumeliosus afficere & opprobrio, uel dictu horrendum est

- IN malitia sua repellitur impius, sperat autem iustus in morte sua. Heb Per malitiam suam, uel in malitiam suam impellitur, uel impelli solet impius, & fiduciam habet in morte sua iustus

Impio nihil succedit ex animi sententia, iusto uerò omnia, ut quem sua spes nunquā fallit impius propter malitiam suam expelletur à spe cuiuscunque boni post hanc uitam, uel in morte excidit omnis spes impij, sub qua maxime sperat iustus, cum in hac uita mercedem operum non acceperit Aliter, Impius etiam in ipso malo quod conatur facere, expelletur à suo conatu, & non perficiet telam quam apud se exorsus est prius enim in mortem propelletur *Iustus uero in morte sua,* hoc est antequam moriatur, compos uoti & spei suæ erit Ambiguum est, in morte sua, uel eius & aliqui bene referunt ad impiū, ad hunc modum Iustus, qui per malitiam impij multum passus est, consolatur

Psal 10
Matt 25

A consolatur se, & bene sperat non diu uicturum impium, sed quòd breui expelletur ab hac uita Quod etiam fit iuxta illud Et adhuc pusillum, & non erit peccator & quæres locum eius, & non inuenies Et iterum, Vidi impium superexaltatum & eleuatum sicut cedros Libani, & transiui & non erat quæsiui eum, & non est inuentus locus eius Cip 14
Psal 37

• **IN CORDE** prudente quiescit sapientia, & indoctos quòsque erudiet.

• *Hebraum*, Et in medio stultorum cognoscetur

Docet uersiculus non satis esse discere & intelligere ea quæ sunt Dei, sed corde bono & optimo retinere quod accepimus, & proferre fructum Nam in medio stultorum quos peccatores intelligimus, solet cognosci Christus Dei sapientia, sed tamen non inhabitat, non quiescit inter illos sed in corde intelligenti, hoc est in corde eorum, qui iuxta mentem & superiorem animæ portionem uiuunt Qui uero sensus sequitur, & brutam portionem animæ, cum totum cor illius rebus sit mundanis occupatum, euanescent in cogitationibus suis, qui cum Deum cognouerunt, non sicut Deum glorificauerunt dicentes, se esse sapiētes, stulti facti sunt Atqui hic sensus erit huius loci, his qui uerbum *וְיָתִיב* cognoscetur, interpretantur nempe, ueritas à stultitia cognosci potest, ied locus & in insio sapientiæ & ueritatis est cor intelligens, quod nouit distinguere inter bonum & malum In uariis scripturarum locis hoc uerbum *וְיָתִיב* confringere significat, quo sensu hoc in loco interpretantur aliquot ex Hebræis, ex quibus est Aben Hezra & sensus erit, prudentes uiros seruare diligenter sapientiam, stultos uero si quid didicerint etiamnum iuuenes, si quid audiant, quod ad sapientiam spectat, facile obliuisci, & apud illos non quiescere, sed statim uiolentia quadam rumpi & euelli à cordibus eorum Aliter, Laudatur modestia uiri prudentis, in cuius corde quiescit scientia siue iactantia Stulti homines si quid nouerint, celare non possunt

• **IUSTITIA** eleuat gentem, miseros autem facit populos peccatum

D *Heb* Sed misericordia est populis peccatum

Commendatur misericordia & opera charitatis in pauperes Sic enim hodie uocant Hebræi eleemosynam *תְּרוּמָה* iustitiam cuius sensui bene quadrat euangelica doctrina, Attendite ne iustitiam uestram faciatis coram hominibus, ut uideamini ab illis & statim sequitur, Cum facis eleemosynam, Cum oraueris Sunt ex Hebræis qui dicunt populum fidelem ex eleemosyna magnum consequi honorem, infideles uero, qui in honorem falforum deorum faciunt iustitiam, peccare Aliter, eleemosyna ex rapina & sanguine pauperum est peccatum Gentibus Alij malūt posteriorem clausulam exponere iuxta aliam significationem huius nominis *תְּרוּמָה*, quod Leui 20 accipitur pro re nefaria, ut Hierony caponit, uel opprobrio ut sit sensus, Quemadmodum eleemosyna, preces & ieiunia, & alia id genus iustitiæ opera, multas uiles & contemptibiles gentes, nobiles & claras effecerunt ita peccandi consuetudo populos præsertim Israeliticos, olim celeberrimos, extrema contumelia & opprobrio damnauit Tertium denique sensum faciunt hi, qui *תְּרוּמָה* peccatum hoc in loco more legis Mosaicæ, intelligunt sacrificium pro peccato ut sit sensus, quasi prophético spiritu à Salomone diceretur, Nò in uictimis, quibus Deum colebant, Israelitas olim habituros honorem, sed in iustitia neque sacrificia crassa illa ex animalium sanguine, amplius acceptanda in remissionem peccatorum, sed opera misericordiæ esse acceptanda, tanquam hostia pro peccatis ut scriptum est, Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt uobis Matt 7.
Leui 22
Luc 11

• **ACCEPTVS** est regi minister intelligens, iracundiam eius inutilis sustinebit

• *Heb* Beneuolentia regis erga seruum intelligentem, sed indignatio

• eius erga eum qui pudore afficit

Omibus est necessaria sapientia, & quantum uariæ & diuersæ pro uarietate conditionis humanæ, omnibus tamen prudentia & intelligentia imprimis est necessaria etiam ser-

uis & uilioris conditionis hominibus, qui heris suis non possunt placere nisi sapiant, G
 quantumuis alioquin fuerint obedientes, & omnia ad nutum faciant, tamē non nisi in-
 Mat 24. telligens & prudens seruus Christo regi placere potest dicente domino, Quis putas est
 fidelis seruus & prudens, quem constituat dominus super familiam suam? Qui uero non
 querit honorem domini sui, sed incipit percutere conseruos suos, manducare & bibere
 cum ebriosis, iratus dominus diuidet eum, partemque eius ponet cum hypocritis In se-
 cunda particula uersiculi, subauditur 777 1 seruo, & pendet sensus ex sequenti uersicu-
 lo, iuxta Aben Hezra, qui eum prudentem uocat seruum, qui nouit responsione molli,
 Regi satisfacere, & iram illius placare, erga quem erit uoluntas, & indignatio regis erit H
 in illum seruū, qui contumeliose respondens, indignationē regis prouocat, ut sequitur.

CAPVT XV

RESPONSIO mollis frangit iram, sermo durus suscitatur
 rorem In Heb Non frangit, sed reducet, uel reuertere faciet,
 aut retrahet .

Quotidiana docet experientia, quantum momenti habeant in sedan- I
 da uel mouenda, non solum regis, sed etiam cuiuslibet hominis ira-
 cundia, uerba eorum qui ex aduerso respondent Responsionem
 mollem uocat quæ fit uerbis benignis & placidis, non solum cum modestia prola-
 tis, sed etiam cum ratione & ea moderatione, & honoris præfatione, quæ hominem
 deceat quem alloquimur Sermo durus) uel, ut est in Hebræo, sermo doloris uel tri-
 stitiæ, hoc est uerba quæ dolorem & molestiam inferunt audienti, faciunt ascendere
 furorem, uel iram, inquit apta admodum metaphora indicans iram adinstar flammæ
 excitatam ascendere, si quis uerbis durioribus & asperis ueluti follibus sufflet Mollis K
 responsio,) hoc est humilis confessio, iram & uindictam Dei auertit, iuxta sensum allego-
 ricum Et uerbum tristitiæ, uerbum fatigationis aut doloris, iuxta uaria significata huius
 uerbi 777 Si uerbum tristitiæ legas, sermonem malum intellige, quo contristatur (ut in-
 Ephes 4 quit Paulus) spiritus sanctus Si uerbum doloris, uerbum dolore dignum & lachrymis
 intelligimus, quo nomen domini blasphematur huiusmodi excitabunt iram & uindi-
 ctam Dei

.. LINGVA sapientum ornat scientiam, os fatuorum ebullit stultitiam, uel
 .. emanare faciet stultitiam

Iuxta amphibologiam Hebræicæ dictionis, potest uerbi Linguam sapientum exornat sci- L
 entia consentientibus Hebræorum aliquot Rabbis sed prior interpretatio est me-
 hor Et linguarum donum commendatur, quo prophetiæ & scripture mysticæ explican-
 tur Quod munus est docti concionatoris, sic scripturas sacras explicare, ut earum scien-
 tia & intelligentia, quæ alioqui obscura est, capi possit ab indoctis & illiteratis homini-
 bus quibus scientia scripturarū, quàm pulchra & bona sit, non apparet, nisi per sermonē
 Mat 22 prudentis & fidelis serui, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis in tē-
 pore tritici mensuram Os fatuorum ebullit stultitiam) Indefessi sunt pleriq, indocti homi- M
 nes præsertim hæretici, qui nunquam desinunt scribendo & prædicando populum se-
 ducere, quod proh-dolor, hoc nostro seculo (si quando aliàs) passim uisum est Quorum
 os mirum in modum ebullit stultitiam, & omnium auribus ingerere suam impietatem
 student, quæ latere potuerat, si tacere nouissent ipsi Possumus intelligere eam a Salo-
 mone laudatam esse eloquentiam, quæ cum sapientia coniuncta est, & cognitione rerū
 loquacitatem uero quam indocti solent affectare homines, stultitiæ esse scaturiginem

.. IN OMNI loco oculi domini contemplantur bonos & malos Heb Ma-
 .. los & bonos

Omnia nuda & aperta sunt oculis eius, ne quis putet se posse ullo eloquentiæ suæ fuco,
 illius

A illius iudicium fallere, quemadmodum hominibus sæpenumero imponunt hi, quorum Cap 15
os ebullit stultitiam Nullus est locus usque adeo secretus uel obscurus, quo non pene-
trent & clare prospiciant oculi domini, ad consolationem bonorum, & terrorem malo-
rum Damnat præterea prouerbum infidelium errorem, qui negant Dei prouidentiam
& dispensationem omnia enim nouit dominus, & gubernat omnia

• **LINGVA** placabilis, lignum uitæ quæ autē immoderata est, conteret spi-
ritum *Hebraum*, Sanitas linguæ, lignum uitæ & peruersitas in ea, contritio
in spiritu

D Sanitati linguæ opponitur peruersitas eius & sanitatem linguæ intelligimus, quam lin-
gua sapientum, quæ ornat scientiam, inducit in animas ægias Nam nullus medicus tam
necessarius est ægrotis corporibus, quàm docta & pia lingua concionatorum, his qui ani-
mo laborant multos enim reuocat a morte, ut merito possit huiusmodi lingua conferri
cum ligno uitæ, cuius fructus immortalitatem largitur *Contrà, quæ immoderata est siue,*
ut est in *Hebræo, peruersitas quæ est in ea, contritio in spiritu* hoc est, ut illa placabilis siue
pacifica sanat, ita hæc peruersa integros conterit & confringit Hereticorum lingua quæ
a sana doctrina semper est peruersa, unitatem spiritus, quæ uiget inter fideles conterit,
C & ueluti in diuersas partes rumpit Quod ad lingua boni uel mali doctoris defleximus,
locum habet ubique, & in quauis hominum societate Vbi que enim linguæ peruersitas,
spiritus & mentes amicorum dirumpit & separat & sapientum lingua sanitas est, quæ
admodum cap 12 differuimus copiosius Potest contritio spiritus & sanitas referri ad lo-
quentes, sed melius ad auditores

• **STULTVS** irridet disciplinam patris sui qui autem custodit increpatio-
nes, istutior fiet

D Ostendit hic uersiculus qua ratione sanitatem ex lingua sapientum recipiant ægri, nem-
pe per correctionem maiorum Nihil crebrius inculcat in hoc libello, quam ut moneat
patres quo diligenter castigent uitia liberorum, & filios quo non recusent maiorum di-
sciplinam, Quorum castigationem qui recusat uel spernit, stultitiam suam manifestat
non aliter quàm ægrotus qui salubres potiones, quod uideantur amare, non recipit
Cæterum qui disciplinam & admonitiones parentum, præceptorum, siue patrum ani-
morum, libenter admittunt, & castigationem, siquid deliquerint, æquo animo tole-
rant, facile prudentes euadunt Obserua sapientiam, aut saltem primum gradum ad
sapientiam, in recta maiorum castigatione & morum integritate consistere Si cælestem
E patrem intelligamus, qui castigat omnem filium quem recipit, sensus erit sublimior

• **DOMVS** iusti plurima fortitudo, & in fructibus impij conturbatio *Heb*

• **Domus** iusti thesaurus multus, & in prouentu impij conturbatur

Ad sensum perficiendum supplenda sunt quædam uerba, sic Domus iusti habet the-
sauros multos uel, in domo iusti est multus thesaurus &, sup domus impij, per prouen-
tum conturbatur Si per thesaurum opes intelligamus iustis laboribus partas, quæ recon-
di & diu seruari in familia iusti, & a patre ad filios & nepotes transferri solent, non erit
absurda interpretatio Tamen prouentus & opes, quas per rapinam aut alioqui iniuste

F colligit impius, non solum non prosunt illius nepotibus, sed etiam nonnunquam fami-
liam illius perturbant dum de hæreditate litigant hæredes *Aliter, In domo iusti fortitudo,*
siue *robur multum,* nam utrunque significat uox *Hebræa* *דור* & sensus erit, *Iustitiâ non*
opes, dare uires ad tolerandas aduersitates quibus domus iustorum fortiter resistit Fa-
milia uero impiorum statim conturbatur Sensus magis uniuersalis erit, si de illis intelliga-
mus thesauros, de quibus Christus *Theaurizate uobis thesauros in cælo, ubi neque eru* Matt 6
go, neque tinea demolitur Nam elemosynis & bonis operibus plena sunt pectora om-
nium domesticorum in familia iusti, sed in familia impij est perturbatio In *Hebræo* po-
test *נעברת* conturbatur uel eradicatur, refertur uel ad prouentum, uel ad domum quasi

dicat, Prouentus impij non durat, sed statim dissipatur: uel domus impij turbatur, tantò G magis quantò uberior proueniat illi annona, dū liberius peccat quo magis diuitiis abundat. Prouerbiū ostendit opes iustis fore materiam uirtutis, impijs uerò uitiorū fomenta.

.. LABIA sapientum disseminabunt sapientiam, Cor stultorum dissimile erit. *Heb.* Cor stultorum non erit rectum.

Psal. 19. Vel non sic, ut cum nostro interprete conueniat uersio. Apostolorum tempora & hæreticorum respexisse uidetur Salomon, dum ex lingua sapiētum & insipientum tanta bona & mala prouenire ostendit. Per uniuersum orbem sparserunt euāgelicam doctrinam H apostoli, iuxta illud: In omnem terram exiuit sonus eorū. Sic in hoc loco dispergere potius dicit quàm seminare, ut maiorem copiam significet, & plenitudinem scientiæ undique defluentis è labiis sapientum doctorum. Sed *Cor stultorum cum rectum non sit,* hoc est cum male credant stulti, non est quòd quisquā ab eorum labiis sanam doctrinam expectet. Aliter, Cum cor stultorum non sic, uel dissimile sit, neq; respondeat animus stulti & affectus huic scientiæ, non ita uidetur stultis hominibus, sup. quòd labia sapientū dispergant scientiam. Aliter, labia sapientum spargent scientiam, in corda sup. hominum: sed cor stultorum non sic erit, sup. promptum ad discendum scientiam.

.. VICTIMAE impiorum abominabiles domino, uota iustorum placabilia. *Heb.* Oratio rectorum uoluntas eius.

Tit. 1. Infidelibus, inquit Paulus, nihil est mundum, sed inquinatae sunt eorum mens & conscientia. Prouerbiū indicat Deum respicere cor, & conscientias hominum, non externa opera solum. Deum præterea non placari uel sumptu uel pompa, quæ solet fieri in sacrificiis, & quæ hodie Iudæi libenter facerent si permitterentur: sed pro omnibus illis uictimis, & sacrificiis, unicum sacrificium, & puras Christianorum preces acceptare: uel K per sacrificia impiorum, eleemosynas intelligimus, & quæcunque opera in specie bona, quæ ex male partis rebus fieri solent. In secunda particula cōsolatur pauperes, & tenuioris conditionis homines: qui tametsi opera misericordiæ præstare egētibus non possint, nec eleemosynis redimere peccata, tamen in puris ad Deum precibus & cōfessione, ueniam peccatorum consequuntur, & uoluntatem Dei implent.

.. ABOMINATIO domini uia impij, qui sequitur iustitiā diligitur ab eo.

Opponit amorē abominationi. Lubrica est uita carnis, & in multis offendimus omnes: neque dominus uult mortem peccatorum, sed cum quis ad tantam improbitatem peruenit, ut assiduus sit in malo, & consuetudinem peccandi contraxerit, eum execratur L dominus, ut cuius uia & studium, est impietas. Sed quorum studium est sectari iustitiā, & ueluti fugientem insequi, is inquam qui & ipse iustitiam facit, & ut alij faciant studet, amabitur à domino: quo solo amore omnia bona quæ cogitari possunt, assequitur, iuxta *Ioan. 15.* illud: Vos amici mei estis si feceritis quæ præcepi uobis. Omnia inquam bona amor diuinus comprehendit, omnia uerò mala abominatio Dei: hæc improbis, ille uerò sectantibus iustitiam contingit, ut iam portentosus sit error eorum, qui negant humanos actus habere præmium aut supplicium.

.. DOCTRINÀ mala deserētium uiam uitæ: qui increpationes odit, morietur. *Heb.* Disciplina uel castigatio mala deserenti uiam: qui odio habet M increpationem, morietur.

Septuag. subaudiunt aliquid, οἱ δὲ μισῶντες ἐλέγχους πλανῶσιν αἰσχροῦς, qui odio habent reprehensiones morientur turpiter. Castigationem uel correctionem potius quàm doctrinam significat ἡδω. Sunt qui recedunt à uis præceptorum Dei tāquam grauibus, quærentes libertatem carnis, uel etiam à semitis uirtutum, quas patres cōtriuērunt, tanquam disciplinam nimium austeram continentibus: sed hos durior manet disciplina & correctio:

A correctio: Nam iugum domini suauis est, & onus leue. Secunda pars uersiculi fere eundem exprimit sensum. Qui odit castigationem in hac uita, morietur: & post hanc uitam ad duram illam & intolerabilem ueniet correctionem, quae merito mala dicitur, quae neque finem habet, neque fructum disciplinae secum affert. Aliter, Qui odit castigationem & increpationem patris, post mortem castigatio mala erit illi, qui relinquit semitam tuam. Heb. aliquot sic: Morietur ante tempus suum, in poenam quod disciplinam patris reliquerit. nam, Honora patrem, ut sis longaeuus super terram. Aliter, Qui relinquit semitam bonam, fuit illi mala disciplina, non fuit castigatus neque tempestiue correptus à parentibus. Aliter, qui deserit semitam bonam, uel mandatorum Dei, uel ecclesiasticae regulae, castigatio mala, hoc est dura, est necessaria illi, & grauius corripendus est: quam correptionem siue reprehensionem quicumque oderit, & admittere noluerit, morietur in peccato suo.

B **INFERNVS** & perditio coram domino, quanto magis corda filiorum hominum?

C Aben Hezra hunc uersiculum connectit cum superiore ad hunc modum: Dominus, in cuius conspectu est infernus & perditio: hoc est, cui nihil est absconditum, probat cogitationes & corda filiorum hominum, qui relinquunt uias disciplinae, & odio habent castigationem, & dabit mercedem illis ut moriantur ante diem suum, & descendant ad infernum & perditionem. hæc ille. Sūt ex Hebræis qui הַשְׁחַיִּט exponunt sepulchrum, גֵּהֶנְנָה gehennam. Leui Ben Gerson intelligit infernum per Scheol, quem dicit esse in centro terræ. Et uocatur, inquit הַשְׁחַיִּט , quæ uox sepulchrum significat, quod profundus & infimus sit locus. Timorem incutit Salomon his qui deserunt uias rectas, quasi possint latere & fallere oculos Dei, qui etiam secretissima clare uident. Nam in omni loco oculi domini contemplantur malos & bonos, ut modo lectum est.

D **NON** amat pestilens eum qui se corripit, nec ad sapientes graditur. Heb.

E Non amabit illusor se corripientem, nec ad sapientes ibit.

Superiore capite uocem Hebræam הַשְׁחַיִּט uertit interpres derisor, cum aliis interpretibus consentiens: hoc in loco secutus est Septuaginta, qui pestilentem uertunt, cum alibi, cum in primo Psalmo: Et in cathedra pestilentiae non sedit, tamen hoc in loco הַשְׁחַיִּט , indotus, à Septuaginta uertitur. Apud Hebræos duas significationes habet הַשְׁחַיִּט , deridere & interpretari. Quod si interpretari in malam partem accipiamus, uicina sunt hæc duo significata, nimirum deridere, & male interpretari siue eludere correptiones & admonitiones salubres. Et hic proprie illusor est, & omnium pessimus, ut qui neque ex se recte facit, neque bene monentibus auscultare nouit, & ob id ad bonam frugem non perueniet. Ipse ad sapientes non ibit, quatenus ab illis discat sapientiam. Porro si quis eum corripit, malam gratiam rependit, maligne interpretatur, & proinde facile non inueniet qui curam illius agat. Huius rei quotidiana occurrunt exempla. Salubrem disciplinam ante omnia amplectendam esse docet Salomon in hoc passu.

F **COR** gaudens exhilarat faciem, in mœrore animi deiicitur spiritus. Cor

sapiens quærit doctrinam, os stultorum pascitur imperitia. Omnes dies pauperis mali, securamens quasi iuge conuiuium. Hebraum, Cor gaudens commendabit, uel bonum faciet uultum, sed in dolore cordis spiritus frangitur. Cor sapiens quæret scientiam, sed uultus stultorum pascet stultitiam. Omnes dies pauperis mali: cor bonum siue letum, conuiuium iuge.

Hos tres sic connectunt Hebræi: Cor est principium uitæ & potentiarum animæ: & proinde habitus cordis passim in reliquo corpore sese ostendit, præsertim in uultu, qui uehementer commendatur ex lætitia cordis: uerum in dolore, uel potius propter tristitiam

cordis, spiritus vitalis est contritus & mœstus, ut non possit homo uacare studiis & inue-
 stigatiōi scientiæ id quod cor prudens solet facere Ad sapiētē igitur spectat esse ani-
 mo tranquillo, non corde mœsto sed alacri, ut nullam habeat tristitiā de rebus huius
 mundi. Nam is tandem idoneus est ad inuestigandam scientiam prudenti homine di-
 gnā, ad quam stulti non attingunt, cum cor habent insipientis, & rebus mundanis do-
 lens uerba stultitiæ habent in ore semper, quasi huiusmodi sermonibus uiuerent, & pa-
 scerentur Et proinde miseram agunt uitā pauperes, non diuitis, sed scientiæ pauperes,
 qui sunt per uniuersam uitam in tristitia & solitudine. sic Leti Ben-Gerson Aliter, Om-
 nes dies pauperis sunt mali opinione uulgi, qui magnam partem felicitatis in diui-
 tiis collocat, sed oculi domini qui omnia contemplantur, aliter iudicant nempe felicio-
 res esse pauperes diuitibus, eò quòd animo sint magis tranquillo ut sequitur. *Securæ*
mens, siue, ut est in Hebræo, Cor bonum, hoc est lætum, quod incumbit scientiæ diuinæ,
 curam rerum mundanarum contemnens, est quasi conuiuium continuū hoc est, quasi
 lætus recumberet in conuiuiō comedens & bibens, & prægustans illud conuiuium, de
 quo loquitur Christus, Et ego dispono uobis, sicut disposuit mihi pater meus, regnum, ut
 edatis & bibatis super mensam meam in regno meo

Luc 22

.. MELIUS est parum cum timore domini, quam thesauri magni & insa-
 tiabiles. *Heb.* Quam thesaurus multus in quo est perturbatio

Quod superius dixerat, omnes dies pauperis mali, indicat non esse intelligendū sim-
 pliciter de tenuitate facultatum, sed quemadmodum exposuimus Nam quod ad opes
 spectat, melius est habere parum cum timore domini, quod intelligūt Hebræi de rebus
 bene acquisitis, quam thesauros multos cum tumultu, וּבְהוֹרָה, & tumultus in eo,
 ut est in Hebræo, hoc est, per rapinam & iniuriam congestos Quauis simpliciter recte
 dixeris, iuxta præcedentia, fieri non posse, ut hi qui opibus quacunque ratione congre-
 gandis student, animo sint læto Docet prouerbiū felicitatem non esse in copia diui-
 tiarum, in quibus semper est turba & tumultus, in quibus fere deficit timor domini, qui
 tranquillū reddit animum

.. MELIUS est uocari ad olera cum charitate, quam ad uitulum saginatum
 cum odio *In Heb.* Melius est conuiuium oleris

Ne quis, quòd dictum est superius de conuiuiō perpetuo, sic accipiat, ac si laudaret sa-
 piens opiparas mensas, & computationes crebras, quasi gauderent in huiusmodi sapien-
 tes, explicat quid potissimum spectandum sit in conuiuiis celebrandis, nimirum chari-
 tas & dilectio In oleribus, frugalis mensa in uitulo saginato, siue וּבְהוֹרָה in boue
 præsepis, ut est in Hebræo, intelliguntur Multi diuitum mensis uarietate fercu-
 lorum instructis, gaudent interesse, ubi magna ambitione & odio laboratur dum cer-
 tant inter se, quis diuiti principi potissimum placeat Hoc uitiū corrigere, & tales ad me-
 liorem mentem reuocare conatur sapiens, docens sectandam esse charitatem, qua me-
 lius piæ pinguescunt animæ, quam corpus cibis lautioribus Hebræi sic intelligunt, qua-
 si admoneret sapiens patresfamilias, ut primam dilectionis curam inter domesticos ha-
 beant, & quanta concordia liberos educarent, non quam lautā mensam instruant
 de uocatione ad conuiuium, in Hebræo nulla est mentio sed Septuag. secutus est inter-
 pres, apud quos Latinè sic legitur, Melior est uocatio ad conuiuium olerum ad amicitia
 & gratiam Græce uero sic, *ἔστι μὲν λαχάνων πρὸς φίλων*

.. VIR iracundus prouocat rixas, qui patiens est mitigat suscitatos *Heb.* Vir
 iracundiæ miscebit lites, sed tardus ad iram sedabit rixam

Quod autem inter delicias frequenter nascantur odia & lites, hominum uitio fit, non
 rerum Sunt enim aliqui impatientes & qui facile, & de re minima irascuntur, & alios
 ad iram prouocant & sunt rursus usque ad eò alieni ab hac perturbatiōe, ut non solum
 ipsi non irascantur, sed etiā alios ad quietem reuocent, & lites cessare faciant Huiusmodi
 conuiuias

A conuiuas nult sapiens nos amare reliquos uero, qui feminant discordias in conuiuiis, **Cap 15**
declinare Continet prouerbum laudem longanimitatis, & damnat eos qui alienam
pacem perturbant

• **I T E R** pigrorum quasi sepes spinarum, uia iustorum absque offendiculo
• *In Heb* Via rectorum strata

Piger semper accipitur pro improbo, inquit Aben Hezra, præsertim in hoc loco, ubi op-
ponitur rectis & iustis qui magnam facilitatem inueniunt in uia uirtutum, in qua non
B possunt errare sed quasi in uia strata, & sublimi incedunt, iam habitum (ut loquuntur
philosophi) habentes Mali autem maximam difficultatem inueniunt ad bene beatæque
uiuendum, quibus facilis & amœna uidetur uia uitiorum uia uero uirtutum asperissima,
in qua ueluti inter spinas incedere uidentur Vide, ut omnia non natura rerum, sed suo
desiderio metuntur improbi Aben Hezra sic exponit Pigo apparet quod sua uia &
consuetudo circumdata sit spinis, ut ab ea recedere non possit prior expositio est melior
Prouerbum significat pigrum esse inutilem ad omnes res gerendas, siue quæ ad animi,
siue quæ ad corporis salutem spectant

C F I L I V S sapiens lætificat patrem, & stultus homo despicit matrem suam

Exposuimus hunc uersiculum in principio decimi capitis, qui eisdem fere uerbis illic
occurrit De filio sapiente & studioso maior lætitia redit ad patrem, qui non solum no-
uit melius, sed etiam melius æstimare potest, ea quæ cum laude geruntur a filio quan-
uis mater non est expers lætitia, qua pater gaudet de probitate filij, sicut nec pater immu-
nis tristitiæ quam concepit mater de filio stulto, præsertim cum ætatem uirilem attingens
perseuerat in stultitia sua maior tamen ignominia sequitur matrem, ad quam potissi-
mum spectat teneram formare ætutulam Aliter, qui sine disciplina educatur à matre in
deliciis, ubi ad ætatem peruenerit uirilem, matri non obtemperabit, sed illius uerba de-
spiciet, ut puta male institutus in infantia

D despiciet, ut puta male institutus in infantia

• **S T V L T I T I A** gaudium stulto, & uir prudens dirigit gressus suos *Heb.*
• Stultitia lætitia deficienti corde, & uir intelligentiæ dirigit ad ambulandum,
• uel ambulando, subauditur seipsum, uel cor suum, aut gressus suos

Despicere matrē ut superiore dictum est uersiculo, insignis est stultitia, cum magna pars
sapientiæ, & legis recte uiuendi, à matre statim infantibus instillari soleat Et hinc sapiēs,
Nō dimittas legē matris tuæ & tamen stulti homines nōnunquā in hoc sibi placēt, quod
E matrē despiciāt, & hæc stultitia illis pro gaudio, siue ioco habetur sed his cor deficit, ut est
I in Hebræo, uel carent corde hoc est non solum sapientia carent, uerumetiam uia & mo-
do, quibus ad sapientiam peruenitur Aliter, qui gaudet stultitia, & lætatur cum male fe-
cerit, alienus est a sapientia, ut puta cui cor deficit, præcipuum receptaculum sapientiæ
Is ualde di similis est uiro intelligenti, qui parentibus obediens, intelligentiam per bo-
nam disciplinam nactus, seipsum dirigere nouit, ad ambulandum & progrediendum in
uia uirtutis Prouerbum docet alienissimos esse à sapientia qui gaudent male facere,
neque unquam eo peruenturos, ut uitam suam recte moderentur

F D I S S I P A N T V R cogitationes, ubi non est consilium, ubi uero sunt plu-
res consilij, confirmantur

Sensus est, neminem satis sapere, sed unumquemque, quantumuis prudens sit, egere cō-
silio Vir intelligens dirigit se ad ambulandum, ut dictum est, sed tamen prudens non
est, qui sibi nimium fidit Variæ suboriuntur cogitationes, quæ nisi bono consilio, tan-
quam fundamento innitantur, aliis superuenientibus euanescent Aben Hezra conne-
ctit cum sequente uersiculo Dictio Hebræa **יָסַד** i fundamentum, quandoque pro con-
silio accipitur, ut ab interprete quandoque pro secreto Et erit sensus, Cogitationes dissi-
pantur, cum non sit secretum, quasi moneret sapiens, Ne statim palam facias quibuslibet

quicquid destinaueris nam ita fiet ut cogitationes tuæ dissipentur, sed consiliarius fidelibus secretas cogitationes tuas debes exponere, & mature de singulis deliberare

- LAETATVR homo in sententia oris sui, & sermo opportunus est optimus, uel uerbum dictum in tempore suo quam bonum?

710 Fundamentum & consilium significat, ut diximus, quod consilium ueluti rei bene gerendæ fundamentum sit. ut iam non multum referat, siue fundamentum, siue consilium reddatur, & sensus erit prioris uersiculi, quod ab aliis facile dissipantur cogitationes quas concipimus, si non sit solidum consilium cui innitatur Sed per cōsiliarios stabilietur cogitatio illius, qui consilium accipit, & erit lætitia uiro (ut in hoc uersiculo habemus) qui dedit consilium, ubi uenerit responsio oris illius & uerbum cōsiliij quod ueniet in tempore suo quàm bonum? his qui consilium acceperunt, hoc est utriq; ualde gratum est opportunum consilium, ut malum consilium consultori pessimum

- SEMITA uitæ supra eruditum, ut declinet de inferno nouissimo In Hebræo
- Semita uitæ ad ascensionem, siue gradum superiorem intelligenti, ut declinet de inferno inferiore

Duplex est sensus, uel quod uia uitæ sursum ducat, ad cælestem uitam angelorum, uel quod tendat ad honorem, & ducat prudentem ad dignitates inter homines Prior intelligentia quæ melior est, pendet à præcedenti loco, ubi de duplici uia dictum est, pigris uidelicet & rectorum, quarum hæc strata & complanata est, ut facilis sit inambulatio in illa, quantumuis difficilis uideatur pigris utriusque exitum hoc in loco describit, interim innuens uiam illam rectorum non carere sua fatigatione, præsertim infirmis, iuxta illud euangel. Arcta est uia quæ ducit ad uitam: altera decliuis est & facilis quæ tendit ad inferos, & omnibus obuia Sed semita uitæ non omnes ducit ad gradum superiorem, ut est in Hebræo, sed prudentes solum Alij suam iactent seu sapientiam seu intelligentiam, K nostro Salomoni sapientissimo summa & rara prudentia est, tenere semitam uitæ, quæ tendit sursum, & declinare facit ab inferis Alij, ut dixi per uiam uirtutum uolunt prudentes uiros facilius ad honorem petuenire, & ad longæuam uitam, hoc est declinare à sepulchro, facilius inquam cæteris, & hoc esse præmium prudentiæ

Matt 6.

- DOMVM superborum demolietur dominus, & firmos faciet terminos uiduæ.

Deus superbis resistit, humilibus dat grauiam Vidua desolata & derelicta nihil est humilius, & proinde peculiariter uiduarum iudex & uindex est Deus, quarum nō solum reliqua bona seruat, sed etiam extremos agrorū terminos tuetur Si dominus ædes superborum destruat, quid integrum illis relinquit? ad terrorem superborum & potētium, ad consolationem uero humilium scriptum est à sapiente Et bene respondet priori uersiculo, ut possimus distinguere inter gradum superiorem sapientis uiri, & elationem siue fastum superborum Pro demolietur, uerti potest, extirpare solet dominus domum ut sit sensus, Nullum relinquet ex familia superborum ex familia uero uiduarum, hoc est humilium, stabiliet etiam infimos & postremos & hæc est melior expositio.

- ABOMINATIO domini cogitationes malæ, & purus sermo pulcherrimus firmabitur ab eo Aliter, Abominations domini cogitationes malæ, & mundorum sermones iucundi, pulchri, uel puri sunt sermones decoris

Quid est quod execratur & abominatur dominus cogitationes mali hominis, ex quibus omnia mala proueniunt? & quid est iucundum & pulchrum in oculis domini? sermones casti & nitidi, qui optimarum cogitationum sunt indicia quasi dicat Vbi malæ sunt cogitationes, neque uerba pulchra, neque facta honesta possunt esse Cæterū si uerba sunt pura, hoc est, ubi tantum absunt à uirtus, ut ne nominentur quidem, sicut decet sanctos,

Ephē 4

A sanctos, ibi puritas magna est & decus hoc enim *ויש* significat, quæ uox pulcherrima redditur ab interprete Potest ad bonos & malos doctores referri, quorum hi cum cogitationes & studia referunt ad malam doctrinam, execrabiles sunt illorum uero sermo purus ab omni sordida, decorus est, iuxta illud, Quam speciosi pedes euangelizantium bona, annuntiantium pacem Prouerbiū significat, nō solum factorum, sed uerborum & cogitationum reddendam esse rationem *Cap 15 Esa 52*

CONTVRBAT domum suam qui sectatur auaritiam, qui autem odit munera uiuet. *In Heb* qui auarè sectatur auaritiam

B Hebræi eos qui ex rapina uiuunt, intelligunt qui aliquando deprehensi pœnas luunt & multantur cum confusione domesticorum, & subuersione totius familiæ Id enim frequenter usu uenit iudicibus, per auaritiam corruptis, & rectum iudicium subuertentibus in ruinam multarum domorum, quibus aliquādo remetietur eadem mensura Cæterum iudex qui odit munera, neque ullum pretio innocētem perdit, dignus est qui diuissime uiuat Mihi uidetur ex superiore uersiculo pendere, & contra malos pastores uel concionatores proferri, qui à maiori ad minorem omnes auaritiæ studentes, suas subuertunt ecclesias Cæterum qui odit munera, hoc est non temporalis lucri causa, gregem Christi pascunt, semitā uitæ sequuntur, & ut uita digni sunt, ita multos ad uitā ædificant Aliter, perpetua fama uiuet in his, quos per bonam doctrinam uiuere docuit ut uita familiæ respōdeat perturbationi familiæ Mira dispensatio, apud imperitum uulgus, nihil magis stabilire potest domum & familiam quàm opes & diuitiæ, sed longe alia est sententia sapientis

MENS iusti meditabitur obedientiam, os impiorum redundat malis Aliter, Cor iusti meditabitur ad respondendum, sed os impiorum loquetur, uel abundabit malis

D Varia significatio huius uerbi *ויש* reddit ambiguam uersionem significat enim respondere, humiliare & negotiari Iuxta primam significationem cordatum sermonem commendat iustorum, loquacitatem uero malorum reprehendit, qui modum ponere nesciunt metaphora tracta à fluminibus aut fontibus, qui nunquam desinunt scaturire Duplici nomine suam stultitiam ostendunt, cum neque bene loqui, neque tacere queāt Iustorum uero præmeditata sunt uerba, & mansuetudinem siue humilitatem sonant, iuxta secundam uerbi significationem Iuxta tertiam uero, quam cum suo patre sequitur Dauid Kimhi, erit sensus Cor iusti meditabitur loqui cū negotio, & rerum pondere, non sine fructu uerba effutire, ut respondeat priori uersiculo, ubi dictum est, Verba rectorum cum decoro & amœnitate rerum, ut aliquid utile proferāt. Nam de omni uerbo otioso reddent rationem homines *Matt 12*

LONGE est dominus ab impiis, & orationes iustorum exaudiet

Duos priores uersiculos de iudicibus bonis & malis, siue iuriscōsultis, qui iudicia bona uel statuunt, uel subuertunt, bene intelligit Aben Hezra atqui illis hunc tertium quasi colonidem subnectit, utrorumque dignam mercedem continentem Iusti iudices qui ad querelas oppressorum aures præbere solent, similem gratiam a domino uicissim consequentur ab auxilio uero impiorum, & ab oratione eorum, longe recedit dominus iuxta illud, Qui obturat aurem ne audiat legē, oratio illius erit execrabilis Aliter, Quàm longissime est Deus à cordibus impiorum, quorum ora malis desinunt & scaturiunt sermonibus & benigne exaudit orationes iustorum qui meditantur omnibus modis corda habere humilia Aliter, Longe est dominus ab oratione impiorum, quasi præ distantia non possit audire, sed orationem iustorum audit, nam prope est dominus omnibus inuocantibus eum in ueritate Aliter, Prouerbiū significat bonos habere præmium in hac uita, & in nobis supplicium grauisimum est enim Dei præsentia carere Cæterum, Deū sic habere benignum, ut quicquid petieris statim impetres, felicitatis est infinitæ

LVX oculorum lætificat animam, fama bona impinguat ossa.

G

Esa 9

Si externis rebus quæ sensus oblectant, animæ quoque vires recreantur, & si quæ oculis lux percipitur, ad præcordia descēdit, & bona fama quæ per auriculas ingreditur, medullam ossium & sanitatem corporis augeat, quod etiam physica ratione uerum esse constat, quanto magis Christus lux & sol huius mundi, qui tandem post secula multa exortus est, sedentibus in tenebris & umbra mortis, & qui uisus & conuersatus est cum hominibus, tandem credentium corda læta effecit & optima fama quæ de illo per orbem seminata fuit, impingauit ossa humiliata, hoc est vires collapsas instaurauit, penetrans ad intima cordis & animæ Sed hæc secundū allegoriam Tropicās per lumen oculorum fidem intelligimus, qua corda purgata læta efficiuntur per ossa, uirtutis constantiam Iuxta sensum historicum, Prouerbum significat imprimis referre quid uideamus, uel quid audiamus nam ea quæ per hos duos sensus percipiuntur, maximum habere momentū ad uirtutes & uitia

AVRIS quæ audit increpationes uitæ, in medio sapientum cōmorabitur

1 Theff 2

Post acceptam lucem quæ illuminat omnes homines, & fide purificat corda credentium per bonum auditum, hoc est euangelium Cum accepissetis, inquit Paulus, à nobis uerbum auditus Dei, accepistis illud, non ut uerbum hominum Superest ut auris quoque audiat increpationes uitæ, quibus uita castigatur, uel quibus ad uitam facilius peruenitur euangelicam

Matt 7

is tandem dignus est qui inter sapientes, qui domum supra petram ædificauerunt, commoretur Aliter, de eo qui audit increpationes uitæ, merito dicitur, quod inter sapientes commoratus est, & ex illis sapientiam didicerit Quod nos ad euangelicam sapientiā deflectimus, Hebræi ad legalem trahunt: alioqui simpliciter ad quodcunque tempus referri potest, sicut id quod sequitur

QVI abiicit disciplinam despicit animam suam, qui autem acquiescit increpationibus possessor est cordis. Timor domini disciplina sapientiæ, & gloriam præcedit humilitas

Eccles 1

Philip 2

Quàm adamsim refellit sapiens hoc in loco eos, qui castigationem & disciplinam recte uiuendo nolunt esse necessariam in euangelico sapiente nam qui uitam castigare nolunt, sed lucem euangelicam & uerbum Dei sufficere clamant, non solum salutē animæ spernunt, cuius uita in castigatione consistit, sed etiam quàm alienissimū à sapientia esse monstrantur, cum nihil cordis aut intelligentiæ possideant: & à timore domini sunt alieni, quod est principium sapientiæ Est etiam timor domini disciplina illa, quæ à sapientia procedit Vbicunque timor domini regnat, iuxta præceptum sapientiæ, mores castigantur nam timor domini expellit peccatum, quod dum agnoscimus humiliamur poenitentes Et omnis qui se humiliat exaltabitur, & Christus humiliauit semetipsum usque ad mortem, & propterea exaltauit eum Deus.

CAPVT XVI

OMINIS est animam præparare, & domini gubernare linguam Aliter, hominis ordinationes aut præparationes cordis, & à domino responsio linguæ

De gratia & libero arbitrio

Iaco 1

2 Cor 3.

ἄνθρωπος disponere, ordinare, & aciem instruere significat Sunt qui putant prouerbiū indicare, quod uulgò dicitur, Homo proponit, Deus disponit Sapiens hoc in loco gratiā Dei, cum libero hominis arbitrio coniungit Nam hominis est, hoc est vires sunt homini siue, à Deo accepit vires homo, ordinandi & disponēdi apud se cogitationes suas, quid dicturus sit, sed bene proferendi facultas, & loquēdi aliquid ad laudem Dei, uel utilitatē proximi, à domino est, à quo Omne datum optimū, & omne donum perfectū descendit Sed cum Paulus dicat: Non sufficientes sumus

A sumus cogitare aliquid à nobis, tanquã a nobis, obseruandũ est sapientẽ non dicere, ho- Cap 16
 minis est digne cogitare, sed dispositiones quãda qualefcunq, cordis, ad hominẽ spectat,
 ne dicamus cum hæreticis, Deum non aliter abuti humana uoluntate, q̃ opifex aliquis
 in instrumento ferreo aut ligneo solet **Aliter**, Significat prouerbiũ difficultus esse doctam
 habere orationem, & proferre cum gratia auditorum, quod Demosthenes primũ, secũ-
 dum, & tertium dixit esse in oratore, quam excogitare cum ingenio, quã sunt dicenda
Aliter, ad concionatores refertur, quorum est animũ præparare per orationem, & domi-
 ni gubernare linguam, per quam sanam doctrinam administrent **Beda** uidetur per in-
B terrogationem legere, & contrarium elicere sensum quasi dicat, Cum domini sit linguã
 & responsionem gubernare, quanto magis est non hominis, sed domini gubernare co-
 gitationes? Sunt qui putant Salomonem loqui in prima clausula iuxta opinionem homi-
 num q d Homo putat se posse bene disponere cogitationes suas, sed tãrum abest ut hoc
 faciat, ut ne linguam quidem possit gubernare, neque respondere sine domino **Et** huic
 postremæ expositioni quã & optima est, bene quadrat quod sequitur

• **OMNES** uia hominũ patent oculis eius spiritũ p̃derator est dominus.

• **Aliter**, Omnes uia uiri mundæ in oculis suis

C Ambiguum facit sensum relatiuum in oculis suis aut eius nam uel ad hominem potest
 referri, in oculis suis q d Fere sibi blandiuntur homines in oculis suis, cum non sint uia
 eorum mundæ apud dominũ uel, Omnes uia uiri mundi & innocentis, sunt acceptæ in
 oculis eius, qui præparat siue disponit spiritus Quãuis hominis sint dispositiones cordis
 ut dictũ est, tamẽ domini est spiritus & cogitationes bene dirigere, ut omnes uia uiri sint
 mundæ in conspectu domini alioqui enim non uiri, sed sues aut canes sunt in interiore
 homine **Pēdet** a superiore uersiculo **Monemur** sic disponere cogitationes, ut illius ocu-
 lis non sint odiosæ, & ne putemus ne cogitationes quidem latere Deum, quẽ nihil latet,
 imò omnes uia uiri mundi sunt in oculis eius, qui dirigit spiritus & cogitationes ut pu-
 ræ sint **Ab** aliis uerò auertit oculos, aliorum uias non dignatur intueri

*Vir non est, cuius uia est im-
pura.*

D **REVELA** domino opera tua, & dirigentur cogitationes tuæ

REVELA domino opera tua, & dirigentur cogitationes tuæ

Iuxta nostrum interpretem hortatur sapiens, ne uelimus aliquid ex nostris operibus do-
 minum latere, sed talia facere quã illius conspectum non erubescant, uel interim in-
 genue confiteri, si quod peccatum committimus, ut in multis offendimus omnes **Vol-
 uere** uel reuoluere apud Hebr significat, & notum fac ab aliquibus exponitur **Vol-
 uere** ad dominum opera, est domino acceptum referre, si quid recte fiat a nobis, ut no-
 uam mereamur gratiam, qua cogitationes utcũque dispositę confirmantur, & stabilian-
 tur in bono, ut in dies pr̃optiores simus ad bona opera **Aliter**, **Volue** ad dominũ omnia
 opera tua q d ad honorem domini omnia refer, illi agẽdo gratias de omnibus bonis & **ra ad do-
 malis** Si bona de manu domini accepimus, mala autem quare non sustineamus? & cogi-
 tationes, hoc est, postulata & desideria tua confirmabit impetrabis quã postulas

*Reuelare uel reuol-
uere ope-
ra ad do-
minum.
Iob 2*

• **VNIUERSA** propter semetipsum operatus est dominus, impium quo-
 que ad diem malum

F Quãuis in Heb non sit pronomen reciprocum seipsum, sed propter ipsum tamẽ melius
 est referre propter se, ad dominum q d propter bonitatem suam fecit omnia, iuxta illud
 Augustini de doctrina Christiana **Quia** bonus est Deus, sumus & in quantum sumus,
 boni sumus **Alioqui** sunt qui sic uertunt, uniuersa propter ipsum operatus est Deus &
 refe unt ad uirũ innocẽtem & mundũ q d propter iustos fecit omnia ut cõfirmet quod
 dictũ est, Deum confirmare cogitationes eorũ, qui omnia opera sua reuoluunt ad eũ **Et**
 etiam impiũ s adducet ad diem malum propter iustos, ne noceat illis **Aliter**, propter glo-
 riam suam fecit omnia, etiam impium ad diem malum adducet propter gloriã suã, iuxta
 illud **Quod** si Deus uolẽs ostẽdere iram & notam facere potentiã suã, sustinuit in multa
 patientia uasa iræ, apta in interitum, &c **Aliter**, impium ad diem malum, hoc est diẽ aspi-
 etionis populi sui, ut per impium, suum populũ castiget & puniat **Deus**, unde scribitur

*Impius propter ius-
tos
Rom 9
Impius propter
Deum.*

Væ Assur uirga furoris mei, & baculus ipse in manu eorum indignatio mea, omnia igitur propter electos Vtraque expositio est bona, prior est melior

- **ABOMINATIO** domini est omnis arrogans etiam si manus ad manum fuerit, non erit innocens **Aliter**, Abominatio domini omnis superbus, mox non erit innocens

Arrogantia intolerabilis
Gene 3
Esa 14
Cum dominus omnia fecerit propter hominem, illius non agnoscere bonitatem, sed per superbiam aliquem honorem Deo debitum, tanquam auctori omnium, sibi arrogare, intolerabilis est arrogantia, quam dominus usque adeo execratur, ut diu non possit esse impunita quamuis innocentes uideantur hominibus aliquando, qui contra Deum superbiunt, non exteriore habitu, sed corde & opinione iuxta illud, Eritis tanquam Dijs Ascendam in Aquilonem, & ero similis altissimo *Manus ad manum*,) hoc est subito, uel facile nihil enim facilius aut celerius facimus, quam manum plicamus manui **Aliter**, Cum manus domini iuncta fuerit manui impij, qui superbit contra dominum, inuenietur reus uel, si opus domini conferatur cum operibus impij, statim apparebit illius impietas & arrogantia

- **MISERICORDIA** & ueritate redimitur iniquitas, & in timore domini declinatur à malo **Heb** Per misericordiam & ueritatem expiabitur iniquitas, & per timorem domini declinare à malo

Rom 14
Matt 5
Timor domini bonus & malus
necesse est
Re 10
iniquitatis quomodo acquiritur
Per misericordiam & ueritatem, opera charitatis intelligimus, quæ in ueritate sunt facta hoc est in fide & religione uera uel, in fide, hoc est in pura conscientia nam quod non est ex fide, peccatum est Qui misericordiam exercet, misericordiam assequetur Beati misericordes, quoniam misericordiam consequentur & non uenient ad diem malum cum impio, cuius timor potissima ratio est declinandi à malo, memoria uidelicet illius diei Recordare nouissima, & in æternum non peccabis **Aliter**, Propter misericordiam & ueritatem, quam faciet homo, & propter timorem Dei, qui est in corde illius, & cum declinauerit ab omni malo, erit ei remissio iniquitatum priorum quasi dicat, Si es peccator, commisit iniquitatem, exerce opera pietatis in ueritate, & remittetur tibi si non commisisti iniquitatem, time Deum, quod possis declinare à malo Docet prouerbiū, non esse desperandum, ne arroganti quidem, qui est abominatio domini Et opera misericordiae commendantur

- **CVM** placuerint domino uix hominis, inimicos quoque eius conuertet ad pacem

Amicitia inter homines amor Dei confirmat
Mat 5
Additur, cum illo, in Hebræo Inimicitias & odia inter sese exercēt homines, quod Deum non querant amorem quasi dicat, Fieri non potest ut fideles inter sese sint amici, qui Deum ut oportet non amant Si Deum amamus, inter nos amicitia facile coibit **Aliter**, Quia non est nostræ potestatis quid alij faciāt, si Deo uitam nostram commendare studeamus, hostes non poterunt nobis nocere, sed pacem nobiscum libenter amplectentur cum uideant se non posse præualere contra eos, qui Deum amant Docet prouerbiū quod apostolorum temporibus & martyrum impletum est in ecclesia, cuius hostes & persecutores tandem pacem amplexi sunt Si per hostes potentias animæ sensitiuas intelligamus, quæ nobis facile consentient & amicitiam cum ratione iungent, ubi consuetudines honestas & Deo dignas amplexi sumus, erit moralis sensus paulo abstrusior, & aliquid ex euāgelio referre uidebitur, nempe, Esto consentiens cum aduersario tuo, &c

- **MELIUS** est parum cum iustitia, quam multi fructus cum iniquitate
- **Heb** Absque iudicio

Pendet ex præcedente, ostēdens unde potissimum proueniat quod iure hominum non placeant Deo, neque pacem inter sese alant, nempe quod auaritiæ student, & pluris faciunt lucrum quam Deum sed præstat modico esse contentos, & seruiat iustitiam, hoc est, præ-

A est, præstat uiuere cum eo quod iuste acquirimus **Aliter**, Melius est modicum cum iustitia, hoc est, cum pijs operibus & eleemolynis, quam multitudo fructus, siue (ut est in Hebræo) prouentuum, absque iudicio, hoc est iniquitate & rapina, collectorum non enim proderit diuitiæ in die iustitiæ, nisi ex illis fiat iustitia, & opera misericordiæ, quibus iniquitas redimitur ut modo lectum est

• **COR** hominis disponit uiam, sed domini est dirigere gressus eius **Hebr.**
• Cor hominis cogitabit uiam suam

B Voluntatem hominis liberam astruit, & gratiæ necessitatem ad bonum opus absolendum ostendit **Nō** est sensus alienus à primo huius capituli uersiculo uel ab eo quod dicit Paulus, Velle adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio

• **DIVINATIO** in labijs regis, in iudicio non errabit os eius, uel non præuaricabitur os eius **Roma 7**

Quod à rege decretum est, tanquam diuinitas uel fatum solet esse, hoc est non minus æquum ut fiat, uel non minus certum, præsertim in iudicio ueritatis, in quo non errabit os eius, uel in iudicio si quando nō præuaricatur os eius **Regibus & iudicibus** obtemperandum, & eorum sententijs obediendum esse monet, & candidè interpretari quicquid decreuerint, imo tanquam oraculum habendum nam in iudicijs publicis, quæ non sine graui consilio celebrant reges, non solet esse error, uel præuaricatio Quod si de Christo rege intelligamus iuxta allegoriam, uere diuina oracula labijs suis protulit, & nūquam errauit os eius in iudicio

• **PONDVS & statera** iudicia domini sunt, & opera eius omnes lapides sacculi **Aliter**, statera & bilances iudicij domino, opus illius omnes lapides uel pondera crumenæ

D Quemadmodum à regibus exigit Deus, ut in iudicio non præuaricentur, nec errēt uerbis oris, imo ut tanquam oracula diuina, quæ sunt æquissima, sententias proferant ita à priuatis hominibus singulis, in sua arte quod æquum & iustum est exigit, maxime ab iis qui ponderibus & mensuris utuntur, in quibus fraus & dolus facile committitur Et proinde statera & bilances, in quibus maiora & minora pōderantur, sunt iudicij domini, hoc est domino reddēda est ratio de his **Qui legitime** his utitur, Dei iudicium & æquitatem facit **Qui uero** ad fraudē proximi ponderibus abutitur, Dei iudicium peruertit **Hebræi** tamen referunt iudicium ad stateram quasi dicat, Bilances iudicij, hoc est iustæ, sunt à domino, qui præcepit æqua fieri pondera, & opus eius, nempe stateræ (quod opus cōsistit in lapidibus sacculi) est etiam a domino **Aliter**, Ponderus & statera iudicij domino, hoc est domino debemus ferre acceptum, quod inuentum est ab hominibus, ad iudicium & iustitiam exercendam inter homines, & opus eius omnes lapides sacculi, quibus antiquitus uti solent pro ponderibus

• **ABOMINABILES** regi qui agunt impie, quoniam iustitia firmabitur solum

F Non solum in Deum peccant, qui quacunque fraude utuntur, sed in rempub Idcirco regibus, quorum os non errat in iudicio, sunt abominationi, qui uel pōderibus abutuntur, uel quamcunq; iniquitatem exercent Nam quantum in illis est, quietem reip perturbāt, & subuertunt iustitiam, ob quam seruandam reges & principes sunt instituti & ordinati a Deo Iustitia sublata, maiestas & tribunal regis non poterit permanere **Solum etiam** supremi regis, solum inquam & imperium quod in sanctos, qui libenter illi obtēperant, iustitia firmatur, eiecto iniquo principe huius mundi, qui regnat in filijs diffidentiz & proinde nihil magis execratur rex regum, quàm impietatem, siue infidelitatem quæ potius unum impedit, quo minus solidetur in nobis regnum illud, quod petimus in oratione dominica **Adueniat regnum tuum**

- VOLUNTAS regum labia iusti, qui recta loquitur dirigetur *Hebraum*, G
- Benevolentia regū labia iustitiæ, & loquentes recte diligit Indignatio regis nunciij mortis, & uir sapiens placabit eum *Hebraum*, Placabit eā In hilaritate uultus regis uita, & clemētia eius quasi imber ferotinus Aliter, In luce faciei regis uita, & benevolentia eius tanquam nubes pluuiæ ferotinæ
- Posside sapientiam, quia auro melior est & acquire prudentiam, quia pretiosior est argento In *Heb* quam aurum pretiosum & electum argentum

H

Principibus placuisse uiris non infima laus est, eleganter scripsit Naso & Salomō in his uersiculis, quanti debeamus æstimare uoluntatem regis & benevolentiam ostendit, ad quam obtinendam, imprimis debemus cauere omnem improbitatem, & iniquitatem, ut dictum est Secundum locum obtinent labia iustitiæ, & loqui quod æquum & rectum est Qui ueri reges sunt, magna benevolentia amplectuntur eos, quorum labia sunt labia iusta quod ad iudices & eos qui remp tractant maxime spectat, quorum æquitate solum regis firmatur *Qui recta loquitur dirigetur*) In *Heb* loquētē recta amabit, sup unusquisque ex regibus uel loquēs recta diligitur f a rege ut neutraliter accipiatur uerbum אהב Apud regem dominum, ex uerbis tuis iustificaberis, & ex uerbis tuis condemnaaberis, in cuius manu est mors & uita Et proinde modis omnibus studendum est, illius regis benevolentiam assequi, cuius indignatio est tanquam angelus mortis siue exterminator, qui primogenita Aegyptiorum interfecit subito q d furori regis nemo potest resistere, neque nuncius eius, non minus quàm angelis missis à Deo & proinde uirtutibus prædictis placanda est & sedanda ira principis Scriptura seruat metaphoram, dicēs, expiabit eam, quasi uictimis quibusdam esset litandum, & placanda principis ira, quam contulit iræ Dei, per angelum exterminatorem destinatæ inter homines אהב, in hilaritate, in lumine uerti potest, uel in lucem Fauorem regis luci & pluuiæ ferotinæ meritò contulit. Nam luce quam in principio creauit deus, nihil est humanis oculis charius, nec opportuna pluuiæ (quam *Hebr* שוקט uocat) agricolis quicquam utilius sine quibus, uel non uiuimus, uel non iucundè uiuimus His rebus lætissimis similis est serena facies regis Vel uita est, quod tales possint uiuere, quos blande intuetur princeps, uel quod res sit optanda æque ut uita nam ex benevolentia regis, quæ fecunda est, ueluti pluuiæ ferotinæ, multa beneficia accipiūt homines Ego uero dico à rege Christo, qui lux est mundi, & ros uel pluuiæ, iuxta illud Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum Et bene pluuiæ ferotinæ confertur Christus, hoc est pluuiæ quæ serius descendit, uidelicet in uere

Joan 4

Prover 3

- SEMITA iustorum declinat mala, custos animæ suæ seruat uitam suam
- *Hebraum*, Semita rectorum declinare a malo, custodit animam suam qui seruat uiam suam

M

סלח non simpliciter uiam significat, sed uiam altam & stratam ac quasi congestam ex agge Talis est uia rectorum, per quam declinant a malo, trita & complanata uia per cōsuetudinem morum quasi diceret, Rectis qui apud se recta & æqua in animo proponunt, qui præparant animum ad bene beatèque uiuendum, facile est illis, inquam, declinare à malo, quod est principium iustitiæ (Declina à malo) Porrò qui seruat hanc uiam custodiet animam suam ab indignatione regis, & ab angelo mortis, nam principes non sunt timori boni operis, sed mali

Psal 37
Rom 13

CONTRI.

A CONTRITIONEM præcedit superbia, & ante ruinam exaltabitur spiritus. **Cap 16**
 • ritus Melius est humiliari cum mitibus, quàm diuidere spolia cum superbis
 • bis *In Heb* Humiliari spiritu cum humilibus

W Contritio, uel fractura pro ruina & perditione accipitur ut hoc in loco insinuat sapiens, pro contritione ruinam substituens in secunda parte, cum sensus sit idem diuersis uerbis. Ostendit superbiã ut in primo homine, ita in omnibus esse causam ruinæ & perditionis, & Deum non punire quenquam ante peccatum, neque peccare aliquem, nisi ex superbia quadam, quod coram Deo humiliari nolit. Nunquam enim contemptum & mortaliter transgredimur Dei præcepta, nisi plures facientes nostram uel uoluntatem, uel uoluptatem, quàm imperium Dei & proinde semita illa sublimis & munita rectorum, quam seruantes custodiunt animas suas, est uia humilitatis, quam Christus imprimis suis commendauit, hinc concionem suam exorsus dicendo Beati pauperes spiritu cuius etiam seipsum proposuit exemplum, Discite à me quia mitis sum & humilis corde. Sed cum hi qui seipsum nihil æstimant, & seipsum contemnunt, ab aliis fere contemnantur quoque & opprimuntur, ac sua nonnunquam perdunt. consolatur nos sapiens addendo, *Melius est humiliari cum mitibus*) quasi dicat, Superbi homines humilibus nonnunquam inferunt iniuriam, bona diripiunt, spolia diuidunt tamen uirtus animi est melior quam bona externa quamlibet bene comparata. Si cum humilibus & mansuetis ambulaueris, si fueris etiam ipse humilis, cælestem quandam uitam in terris agis, in pace & tranquillitate animæ. Inter superbos uero semper sunt iurgia. noli igitur uulgi iudicio, sed sapientum, res æstimare uirtutem uitio, animæ quietem externis bonis præponere.

Matth 5

Matth 11

• **ERVDITVS** uerbo, reperiet bona & qui sperat in domino, beatus est.
 • *In Heb* Intelligens rem uel uerbum, inueniet bonum

D Rem siue uerbum de quo modo dictum est in superiori uersiculo intelligimus quasi dicat, Cum hæc res longe absit ab opinione uulgi, qui externa bona magis querunt, quam animæ, tamen qui rem ut decet intelligit & æstimat, inueniet bonum, ut scriptum est Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Ad prudentiam igitur hominis spectat, res iuxta suam naturam æstimare. Putare, ut diximus, Melius esse humiliari cum mansuetis uiuendo, quam cum superbis diuidere spolia. Quod ad reliquum spectat, tota fiducia collocanda est in domino, qui nos tuebitur, ne conculcemur à superbis hominibus. Nam ille tandem beatus est, qui & recte de rebus iudicat, & cum fiducia in dominum, quod rectum iudicat, aggreditur & prosequitur. Sunt qui in genere dictum intelligunt de quocunque negotio ut sit sensus, Prudens qui præuidere poterit in re qualibet quid euenturum sit, bonum inueniet, prudenter ager multa. *Sed beatus qui sperat in domino*) quasi dicat, Præstat in domino collocare fiduciam, quàm in propria prudentia uel, beatus est qui præter hoc quod multa cum prudentia res singulas administrat, nihilominus omnem fiduciam in domino collocat.

Matth 5

• **QVI** sapiens est corde, appellabitur prudens & qui dulcis eloquio, maiora
 • reperiet *Heb* Sapientis cor uocabitur prudens, & dulcedo labiorum augebit doctrinam

F Aliter, sapiens corde uocabitur intelligens, sed tum si dulcedini labiorum addat doctrinam, ut unicam clausulam contineat uersiculus, qua docetur inter homines habendum pro sapiente, qui eloquentia præditus auget scientiam docendo. Sunt ex Hebræis qui sapientiam uolunt esse in lege diuina, prudentiam uero in scientiis humanis inuentis quasi dicat, Nemo potest esse sapiens & scripturas satis intelligere, qui sit secularium literaturam ignarus, ut scribit Hiero alicubi, nempe in epistola ad Demetriaden uirginem. Potest sapiens intelligi in cognitione, prudens in actione quarum altera alterius eget opere & ob id quicumque uere sapiens est, non in uerbis aut sermone uel opinione hominum, sed in corde suo sapientiam Dei reconditam habet. hic etiam uere dici potest prudens,

Jacob 3

Loc est studiose uiuet. Nemo suam iactet sapiētiā uerbis, factis & operibus externis sapiētiā ostendat, si corde lateat, ut inquit Iaco Quis sapiens & disciplinatus inter uos? ostendat ex bona conuersatione operationem suā in mansuetudine sapiētiā Sed quāuis prācipua sapiētia sit illa, quæ in corde latens per prudentiam foris ostenditur est tamen & in sermone & in labiis egregia sapiētiā significatio Nam suauitas sermonis & uenustas, uehementer commendat sapiētiā & auget dum alios per eruditā linguam docet, ipse suam auget sapiētiā, ne quis contemnat donum linguarum usque adeo necessarium ad sapiētiā seminandam

• FONS uitæ eruditio possidentis, doctrina stultorum fatuitas Hebr Fons H
uitæ intellectus possessoris illius, & disciplina stultorum stultitia

כֶּסֶף intellectus est, quasi scaturigo unde uita defluit, cum cor sit principium uitæ, cerebrum principium sentiendi, iuxta philosophos Quod cum fonti perenni comparet sapiens, inconstantiam huius uitæ significat, quæ perpetuo fluit, & nunquam in eodē statu permanet, tendens semper ad interitum Similis ratio est uitæ spiritualis (quæ a sapiente intellectu procedit) quod ad scaturiginem spectat, non autem quod ad defectum attingit Intellectus, inquit, illius qui possidet eum, significans non omnium esse huiusmodi intellectum uel ab intellectu illius, qui est dominus eius (iuxta proprietatem sermonis Hebraici) fluit aqua uiua saluēs in uitam æternam, ut iam qui habet intellectum ornatum sapientia perennis uitæ, haud ita multum curare debet ea quæ sunt huius uitæ uanæ & momentaneæ *Doctrina stultorum stultitia,*) uel disciplina stultorum, stultitia Si qui curiosius uelint sine uera sapientia, per propriam doctrinam, suam uitam gubernare, nihil aliud quàm stultitiam suam commonstrant. Nam nulla est doctrina, uel (ut est in Hebræo) castigatio morum, nisi illa quæ a sapientia procedit

• C O R sapientis erudiet os eius, & labiis illius addet gratiam Hebr Cor sa- K
piens intelliget, uel faciet intelligere os suum, & labiis suis addet doctrinam
• Fauus mellis uerba composita, dulcedo animæ sanitas ossium Heb Verba
• dulcia, uel amœna, dulcedo animæ, & sanitas corporis

Prosequitur laudes cordis eruditi, & sapientis intellectus, qui & eloquentiam suppeditat & doctrinam multiplicat, quasi dicat, Si quis in animo sit solide doctus, & scripturarum intelligentiam teneat rectam, faciet os suum intelligere, hoc est eruditum sermonē & uerba pia proferet iuxta reconditam in animo sapiētiā, & in dies maiorem docendo scientiam acquireret, uel potius in animis audientium doctrinam maiorem quotidie ingeret, quanto maiore desiderio docentem audiūt populi Audiunt autem lubentissime elegantem orationem, ex pio & sapiente pectore manantem quod similitudine faui mellis ostendit. Verba dulcia siue amœna comparat fauo mellis, quod ut animæ, hoc est uentriculo, suaue est, ita corpori est salubre sic uerba pijs cōcionatoris & cordati, magno cum desiderio audiuntur, & sanitatem conferunt uel corpori uel ossibus, hoc est robustissimis quibusque & maximis animæ uirtutibus

• E S T uia quæ uidetur recta homini, & nouissima eius ducunt ad mortem

Hic uersiculus superius cap 14 legitur, sed hoc in loco in alium finem repetitur, nempe ut hortetur suum filium quo uelit libenter auscultare his qui bene docent, qui ex sapiente intellectu sapientem sermonem proferunt, & ne innitatur proprio iudicio, relicta recta & publica uia quod hæretici solent, sequētes doctrinam quæ recta uidetur illis, sed tandem ad mortem multarum animarum deducit eorum doctrina Iuueni sua uoluptas nonnunquam uia recta & expedita uidetur, auaro cumulandi diuitias sitis, & alius eodē modo sua cuique stultitia, quibus sermo sapiētiæ non dulcescit, dum suam sequuntur opinionem, & per illud quod rectum & expeditum illis uidetur, recta ad mortem frequenter tendunt temporalem, semper uero ad mortem animæ

A ANIMA laborantis laborat sibi, quia compulit eum os suum *Heb* Incur- Cap 16
 • uauit se ad eum, os suum

Diuerſa ſignificatio huius uerbi *למך*, laborare uidelicet, & inique agere, duplicē ſen- ſum prouerbij nobis porrigit iuxta priorem ſignificationem, neceſſitatem corporalis la- boris hominibus imponit ſapiens, ut ſcriptum eſt, In ſudore uultus tui comedes panem *Gene* 3
 tuum Porro anima pro homine accipitur, cuius os & uentriculus ſupplex incuruat ſeſe quodammodo, petens cibum neceſſarium ad uitam ſuſtentandam, quæ in anima conſi- ſtit Sensus prouerbij nō eſt alienus ab illo loco Pauli Si quis nō uult operari, nō mandu- *2 Theſſ* 3
 cet Sic Salomon monet honeſtis incumbendum eſſe laboribus, maxime cum unusquiſ- que manducandi neceſſitatem habeat & ſensus refertur ad præcedentem uerſiculum, quaſi diceret, Iſta uia pro uictu neceſſario laborare, recta eſt, & ducit ad uitam, neque du- bitandum eſt de illa, nam eſt à Deo comprobata Si reliquam ſignificationē huius uerbi *למך*, id eſt, inique egit, ſequamur, erit ſensus Unusquisque onus ſuum portabit, hoc eſt *Gala* 6
 ſibi ipſi agit iniquè, quicumque male agit, uel quicumque male agendo laborat, ut utrū- que ſignificatum comprehendamus dum incuruat ſe ſibi os ſuum, hoc eſt dum obſequio oris ſui, & labiorum abutitur ad agendum iniquè, ut ad ſuperiora referatur In quibus quanta bona & quanta mala proueniant ex lingua, perſecutus eſt Salomon, & ſic expo- nit doctiſſ Aben Hezra, interpretatus *למך* non incuruauit, ſed in cauſa fuit illi os eius ut inique ageret, quia nō didicit uerba decora Prior expoſitio eſt melior, quam Caldeus quoque ſequitur interpres

• **VIR** inſipiens fodit malum, & in labiis eius ignis exardescit, uel uir impius

Belial uox frequens in ſcripturis, & relinquitur nonnunquā non uerſa, frequenter etiam impietas uertitur Hieron alicubi etymologiam reddens, nempe *Ephes* 4 à בלי line, uel non, & *וי* iugum, uocem deducit quaſi dicas, uir ſine iugo Alioqui a בלי & עלה *D* deducunt *Heb* quaſi dicas, uir qui non aſcendit, id eſt, ſine honore uir impius uel impie- tatis uertitur ab Hebræis, & à Caldeo *גברא מלומא* uir iniquitatis, qui non ſolum obiter quaſi ex ignorantia, uel infirmitate facit malum, ſed magno ſtudio & induſtria fodit malum, hoc eſt, nullum laborem recuſat, quo malum & damnum hominibus inferat Fodere uel ad corporis fatigationem, uel potius ad cogitationes mentis crebras & nō in- termiſſas, poteſt referri, ex quibus tandem ſermones tali ſtudio dignos proferat, ſicut ex corde ſapientis os prudens efficitur, ad proferenda uerba decora, ut ſuperius lectum eſt *Et in labiis eius ignis exardescit*) & inflammatur rotam natiuitatis noſtræ, hoc eſt odium & iram inter homines accendit lingua Ignis eſt uniuerſitas iniquitatis quaſi ignis ardens, *Iacobi* 3
 E ſed non illuminans Virum Belial, ſine iugo, uel ſine honore, qui fodit malū, uirum apo- ſtaram & hæreticum intelligimus, qui in agro ſcripturarum plurimum laborat, ut labiis ſuis ignem discordiarū succendat, ſiue ignem libidinis ut ſere impudici ſemper fuerunt hæretici, & deſenſores intemperantiæ

• **HOMO** peruerſus ſuſcitat lites, & uerboſus ſeparat principes *In Heb* Vir
 • peruerſitatum mittet lites, & ſuſurro deridet principes

F Videtur hoc uerſiculo ſuperiorem exponere nam uir Belial, eſt uir peruerſus, ſiue uir peruerſitatum (ut eſt in Hebræo) qui rectitudini fidei & morum probitati contrarius eſt, & aduerſarius uel qui ſua uerba & promiſſa non ſeruat, uir eſt peruerſus Denique qui peruertit aliorum uerba, uel ſenſum ſermonis ſubuertit, lites & inimicitias mittet inter amicum & amicum, in illius labiis eſt ignis ardens uerboſus uel ſuſurro ſeparabit prin- cipem unum ab alio Suſurro eſt uir peruerſus, qui nō ſolum lites ſuſcitat inter priuatos, ſed etiam principes ad bella concitat Qui peruerſe interpretantur ſcripturas, & qui ſu- ſurrando inſtillat peruerſa dogmata, ſuſcitant discordias, bellorum & inimicitiarum in- ter principes ſunt authores uox Hebræa *פרץ* principem ſignificat & mantum ſepa- rat enim nonnunquam & coniuges uir peruerſus, hoc eſt chariſſimos quoſque ſeiungit

amicos ut quanta mala ex mala lingua oriuntur intelligamus, præsertim ex ea quæ ma-
lis moribus coniuncta est

- VIR iniquus lætat amicum suum, & ducit eum per uiam non bonã Heb
- Vir iniquus imponet amico suo

Prouer 1 Persuadēdo uidelicet ut sequatur iniquitatē Similis suo simili gaudet quasi dicat, Noli cum uiro qui inique agit amicitiam iungere, ne te pertrahat ad malum, iuxta illud Fili mi, si te lætauerint peccatores, ne acquiescas In utroque loco, lætare posuit interpret pro persuadere, uel potius persuadendo seducere, dum uerbis facta non respondent, sed H promittendo pulchra quibus imperiti facile capiuntur, ad maximos perducatur errores Id quod non uerbis solum, sed corporis gestibus & oculorum nutu solet fieri, ut sequitur

- QUI attonitus oculis cogitat praua, mordens labia sua perficiet mala Heb
- QUI claudit oculos ad cogitandum peruersitates, qui annuit labiis suis per-
ficiet malum

Quauis secūdam faciem & exteriorem corporis habitum, iudicare nec possumus, nec debemus, tamen indicia quædam interioris hominis licet exterius cernere, & quod in I rebus grauisimis agendis & tractandis animo fieri solet, nempe claudere oculos, labia comprimere, aut (ut est in Hebræo) שָׁטוּתוֹ בְּקִרְבּוֹ inuens labiis suis, in his qui uehemēter sunt mali, uidere est Tātum est quorundam malefaciendi desideriu, ut manibus pedibúsq;, & omnibus omnino corporis sensibus eò tendere uideantur Id quod ut in multis malorum generibus locum habet, in nullo tamen efficacius, quàm in peruersis doctoribus, qui tandiu persuadendo decipere moluntur, donec malum quod ad subuersionem cogitauerant, tandem perficiant Simplex sensus Prouerbi docet, nihil agēdum per fucum aut fraudem, omnia sincere agenda cum amicis & fere qui fucati sunt & dolosi, signis produntur exterioribus

- CORONA dignitatis senectus, quæ in uia iustitiæ reperietur

Sap 4
Esa 65
Sap 9 Quod fere solet fieri, nō quod nō potest aliter euenire, proponit Salomon, iustã uirtutis laudem prosequens, quæ in senectute solet esse maior & cōstantior Non semper numero annorum computatur senectus, ut alibi scriptum est Sed quandoque puer centū annorum moritur, iuxta Esaiam Et cani sunt sensus hominis Canities igitur homini est ueluti corona gloriæ, quia in uia iustitiæ inuenietur Hoc est non solent mali & peccatores ad extremam peruenire senectutem, sed fere ante diem suum moriuntur Aliter, In uia iustitiæ inuenietur canities, quòd qualemcunque uitam agant iuuenes, aut adultæ ætatis homines tamē iã cani solēt iustitiæ uacare operibus, & pœnitere si quid inique gesserint

- MELIOR est patiens uiro forti, & qui dominatur animo suo expugnatore urbium Sortes mittuntur in sinum, sed a domino temperantur, uel à domino iudicium

Ex omnibus uirtutibus corporis, Fortitudo maximã habet laudem inter homines nulli enim magis celebrantur, quàm in bello præclari duces, qui hostes uicerūt, urbes & prouincias subiugarūt & tamen iudicio sapientis, præstantior est qui unicam ex animæ suæ concupiscentis, nempe iram, uincit, & impetum spiritus sui ratione moderatur, quã qui urbes aut prouincias superat, qua laude canities prudens non carebit, etiam si corporis uiribus sit destitutus, cum difficilius sit proprium animum, siue (ut est in Hebræo) spiritum uincere, quàm armatam aciem rumpere Ciuitates subiugauit plurimas, totã propemodum Asiam uicit & Africam Alexander cognomento Magnus, & tamen iræ & furoris belluam in se suffocare nō potuit sed iracundia uictus, charissimos amicos Permemonem, Philotan, Clitum & Calisthenē trucidauit, ut alios taceam urbium domitores, qui suos domare non potuerunt affectus Qui dominatur animo suo, etiã si nullas euer-
tat urbes, tamen melior est quàm is qui subuersis ciuitatibus ab effrenata domatur per-
turbatione

Arrubatione & tamen utrunque donū Dei est, & hostes superare, & seipsum uincere, imo **Cap 17.**
 nihil in humanis rebus geritur sine nutu & dispōsitione diuina, ne sortes quidem aliter
 cadunt, quā pro moderatione diuina. Quauis uideatur nulla ratio reddenda huius rei,
 sed cæcam fortunam huic bonam, huic malam mittere sortem tamen fors non cadit
 nisi Dei iudicio, & nos putabimus humanis duntaxat uiribus, regna de gente in gentem
 transferri citra nutum aut arbitrium æterni numinis?

CAPVT XVII

B **M**ELIOR est buccella sicca cum gaudio, quā domus ple-
 na uictimis cum iurgio *Heb* Cum tranquillitate uel pacc.

Sic enim legitur Hebraice Melior est buccella sicca & tranquillitas cū
 ea, quam domus plena uictimis contentionis Septuag pro uoce He-
 bræa מנוחה, tranquillitas, duas reddiderūt, uel uictis & uictis Ex præ-
 cedentibus pendet iuxta sententiam Aben Hezra ad hunc modū So-

Clent uiri fortes, & urbium dominatores deliciis affluere, omnium rerum copia gaudere,
 & hoc nomine saltem meliores pauperibus uideri Respondet sapiens, Buccella sicca est
 melior, hoc est præstat pax & tranquillitas animæ (quam ira maxime uexat & perturbat)
 cum tenuissima uictis ratione cum pane & aqua uiuere præstat, quieto animo & seda-
 ta conscientia, quam ex inimicitis & iurgis, quæ in bello exercetur, lautissimam parate
 mensam, domos replere deliciis Victimæ, lautiores & pinguiores dapes significant Ma-
 statis primo uictimis cū apud Iudæos, tum apud infideles, in honorem Dei, postea si-
 mul epulari solent Alioqui simpliciter pacem commendat sapiens, & cōcordiam, ut su-
 perius ca. 15 Melius est uocari ad olera cum charitate, &c Secretior erit sensus, si ad ani-
 mæ dotes referatur, ut per buccellam siccam intelligamus Dei sapientiam in sacris li-

Dteris reconditā, de qua Paulus, Loquimur sapientiam inter perfectos Et quauis sapien-
 tia huius mundi seculari eloquentia suffarcinata, plenior & delicatior appareat homi-
 nibus tamen qui uarietate scientiarum sunt inflati, superbire & litigare solent, Nam in- *Prover 13*
 ter superbos semper sunt iurgia Melior est igitur buccella sacre paginæ cum tranquil-
 litate animi

SERVVS sapiens dominatur filius stultis, & inter fratres hæreditatem di-
 uidet *In Heb* Filio pudore afficienti, qui uel seipsum, uel parentes suffun-
 dit rubore & ignominia.

Quemadmodum sapientiam cōtulit cum uictoria & fortitudine, sic hoc in loco cum li-
 bertate, asserens sapientiam posse in libertatem à seruitute homines asserere, & non solū
 restituere in libertatem, sed etiam ingenuis imperium dare Dūm pater parum prudētis
 filij tutelam seruo committit Aliter, Dum prudens seruus hæreditatem accipit ab hero
 suo, ubi stultum filium procul ablegauit hoc ut aliquando factum est, ita semper fieri
 æquum est *Inter fratres hæreditatem diuidet*) Vbi plures sunt filij, familiæ totius mode-
 rator relictus seruus, post mortem heri, patris quodammodo fungitur munere, filius hæ-
 reditatem distribuit, uel tanquam unus e numero filiorum, hæreditatis partem cum illis

F accipit seruus sapiens, ut iam cum libertate & hæreditate collata sapientia, omnibus sit
 anteponēda Seruus, hoc est populus gentilis sapiens, qui Christi iugo collum submitit,
 dominabitur Iudæis, stultis uidelicet filius, & quod in illis est, Abraham patrem pudore
 suffundentes, qui de libertate sese iactantes dixerunt, Nos filij Abraham sumus, & nemini *Ioan 8.*
 seruiuimus unquam In medio fratrum, hoc est inter prophetas & apostolos partem ac-
 cipit seruilis populus nationum, sed in fide Christi prudens partem inquā accepit in ter-
 ra promissionis, hæreditatem Iudæis tanquam filius debitam Iuxta illud, Venient ab *Marth 8.*
 oriente & occidente, & recumbent cum Abraham Isaac & Jacob, filij autem regni eu-
 cientur in tenebras exteriores

- SICVT igne probatur argentum, & aurum camino ita corda probat dominus recte quaedam suppleuit interpretes sequutus Septuaginta, qui sic uertunt
- *ἡ ἀρετὴ ἀκούει τὰς ἐπιθυμίας ἀργύρου* Hebraum, Conflatorium argento, & camino auro probat corda dominus. Malus obedit lingue iniquæ, & fallax obtemperat labiis mendacibus Heb Qui male agit auscultat labium iniquitatis, uir mendacij attēdit super linguam prauitatis Qui despicit pauperem, exprobrat factori eius & qui in ruina lætatur alterius, non erit impunitus.
- Heb. Qui subsannat pauperem, probro afficit factorem eius qui lætatur in calamitate, non habebitur innocens

Hos tres sic connectit Aben Hezra Est argento conflatorium, & auro est caminus ad fundendum, & probandum an sint pura sic intelliget corda dominus, & sciet quis sit malus, & cogitans detractiones, quæ per labia iniquitatis & linguam prauitatum egrediuntur neque erit innocens qui lætatur in contritione alterius, quia dominus probat corda, & dat unicuique mercedem suam sic ille Et iuxta hunc sensum oportuerat uertere, Malum attendit, sup dominus, loquentem super labia iniquitatis & mendacem auscultat, sup dominus, loquentem per linguam prauitatis q d Nihil latet dominum, neque dicta neque cogitata, & supplicium sumit non solum de eo qui subsannat pauperem, quod pauper sit, sed etiam de eo qui lætatur in ruina & perditione alterius Alius erit sensus si referatur ad hominem Malus homo qui attendit super labia iniqua, qui libenter audit calumniantes, & eos qui inique criminantur alios, mendacium frequenter audit, per linguam prauitatis Prior expositio est melior. Tertia denique erit, si intelligamus hoc in loco Salomonem recitare quædam crimina apud Deum, qui corda probat, quæ tamē apud homines pro criminibus non habentur, cum uideantur absque cuiusquam iniuria fieri nempe labiis iniquitatis auscultare, lingue mendacij & prauitatis aurem accommodare q d Non solum peccat, qui loquitur male, sed qui audit patienter maledicum non peccant solum, qui per iniuriam homines ad paupertatem redigunt, sed qui uerbis subsannant, non solum qui in ruinam & perditionem alios trahunt, sed qui lætantur in ruina aliena & hi innocentes non erunt apud Deum qui probat corda, etiam si apud homines, uel sibi uideantur innocentes

- CORONA senum filij filiorum, & gloria filiorum patres eorum

Hortatur patres ut studiosè curent educare filios, & filios monet, quò parentes debitò prosequantur honore. Nam quod seruus sapiens aliquando dominatur filius stultis, hoc uel patris culpa prouenit, qui filium non erudiuit, uel filij culpa qui patri bene monenti non obtemperauit Et proinde qui bene & studiosè educati fuerint, senes patres amabunt & colent, tanto diligentius, quanto melius in tenera ætate fuerant instructi quæ res in laudes senum maxime cedit, dum non solum à filiis, sed à nepotibus constipantur & honestantur Addidit filios filiorum quos libentissime uident senes, quasi tum tandē securi de potestitate, per quam immortales quodammodo sunt futuri, & de qua non nihil dubitant, dum filios absque liberis uident Et gloria filiorum patres eorum) Nihil est penitus in hac uita quod magis deceat, nihil quod apud omnes magis commendet, maiorem laudem afferat hominibus, quàm colere parentes Quod de carnali parente dicitur, facile ad spiritualem transferre poterit quiuis

- NON decent stultum uerba composita, nec principem labium mentiens
- Hebraum, Non est decorum in stulto labium excellentiæ, quanto minus in principe labium mendacij

Reg 25 *לֹא יִשְׁתַּחֲוֶה לְאִישׁ חָכָם* non stultum, sed auarum interpretantur Hebr Erat enim stultus & auarus Nabal Et quòd potius uerti debeat auarus quam stultus, ex eo confirmatur, quòd in secunda clausula

A clausula respondeat **לִפְתֵּי**, quæ uox liberalē significat pro uerba composita, labium excellens, siue labium dignitatis est in Hebræo Oritendit prouerbiū conditioni & dignitati personæ sermonem esse accommodandum, & facta debere uerba & promissa sequi Stultos & imperitos de rebus grauibus, quæ ad salutem reipub spectant, tractare non decet sed principes & potentes uiros, quorum est opem terre laboranti reipu Sed ad principis dignitatem spectat, ne quem fallat, nam illius uerbis omnes adhibent fidē, & proinde facile poterit quamplurimis imponere Qui ad malam & stultam doctrinā à ueritate deflectunt, lucri & auaritiæ causa, quod hæretici fere solent facere, maiore nonnunquam sermonis pompa & fastu utuntur, è sacra scriptura testimoniū proferunt, quod tamen illos minime decet, cum ipsi ex animo scripturis non credunt Nec principem, hoc est episcopum, iuxta illud Psalm Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, constitues principes super omnem terram, decet labium mentiens dum uita prædicationi illius non respondet, sermo mendax dici potest

• **GEMMA** gratissima expectatio præstolantis, quocunque se uertit prudenter intelliget *Hebraum*, Lapis gratiæ munus in oculis possidentis illud, quocunque se uerterit, faciet eum intelligere uel prospere agere

C Pendet ex præcedenti uersiculo, Non decet principem labium mendax sed miram gratiam conciliat præstare beneficia quæ pollicetur, imò munera omnibus fauorem & gratiam pariunt Nam ut gemina uel lapis preciosus est gratus omnibus spectantibus, sic est munus in oculis præstolantis, siue (ut est in Hebræo) domini sui, hoc est illius qui recipit illud Et quocunque se uerterit, siue ad quencunque locum respexerit ille qui munera largitur, prospere aget, & quod molitur assequetur Quod si aliam sequamur significationem uerbi **לִפְתֵּי** nempe intellexit, erit alius sensus, Munus sup quocunque respexerit, faciet accipientem sapere, siue intelligere id quod dator uelit hoc est mutant frequenter munera sententiam iudicis, & longe aliter sentire facit, quam alioqui uel debeat, uel uelit Nam munera excæcant oculos sapientum

• **QVI** celat delictum, quærit amicitiam qui altero sermone repetit, separat foederatos *Hebraum*, Qui mutat uerbum, separat ducem

E Non omnium est munera largiri, sunt alix uix & modi conciliandi uel retinendi amicos, nempe *Qui celat alterius delictum, quærit amicitiam illius* uel contra, quicunque quærit amicitiam alterius, debet imprimis illius celare delictum uerum qui mutat & auget narrantando, uel qui repetit alterius delictum, illud frequenter inculcans, separabit & alienabit a se, uel charissimum socium & amicum sic diuus Hieronymus Septua secutus, qui sic habent, *ΑΙΣΙΝΟΙ ΟΙΛΑΙΣ ΟΙΚΑΙΟΣ* Nam dum sæpius illius repetit trāsgressionem, loco amici, pro hoste habebitur In Hebræo habetur **יִפְתֵּי דָבָר**, separat ducē, a duce supple, & rotam perturbat reipub uel separat à se ducem & rectorem mūdi nam qui à charitate est alienus, à Deo diuisus est Prouerbiū charitatis maximum officium ostendit, nēpe celare delicta, & cādide interpretari, iuxta illud, Charitas operit multitudinē peccatorū

• **PLVS** proficit correctio apud prudentem, quàm centum plagæ apud stultum, uel magis franget increpatio

F Septuaginta sic, *εωτρίβη απάλι καρδιαν φρονίμων*, conterunt minæ cor prudentis Verbū Hebr **תִּפְתֵּי** per uerbum **תִּפְתֵּי** uersum reperio apud Heb & reddi potest, dominabitur increpatio, uel conteret ut Septuag habent Et sensus uersiculi pendet à præcedente Non est amici munus amicorum trāsgressionem frequenter repetere ac promulgare, sed castigare monitione & exhortatione amica, quam libenter admittet quisquis cordatus & intelligens est & facilius uerbis, quam uerberibus castigantur multi quod maximum est argumentum prudentiæ Contra stulti siue mali, ex eo maxime patet amentia, quod nullis plagis corrigi possit, nec ulla quantlibet amica reprehensione ad sanam mentem

reduci uel erit sensus, Ex eo quòd sapiens & intelligens uiderit stultos multas plagas pati, sola increpatione frangitur, iuxta illud *Fœlix quem faciunt aliena pericula cautum* Plagas intellige, non tam ab hominibus, quàm manu Dei inflictas peccatoribus & stultis hominibus, quòd cautiores fiant fideles quos duntaxat sapientes esse, apud hunc sapientem putamus.

- SEMPER iurgia quærit malus, angelus autem crudelis mittetur cōtra eum
- *Heb* *Rebellis etiam quærit malum, & nuntius crudelis mittetur cōtra eum* *Aben Hezra* refert uerba, quæret & mittetur, ad Deum ut sit sensus, Si quis fuerit rebellis & contumax contra increpationem, & usque ad eò stultus, ut non solum non admittat increpationem, sed etiam amarulentior & asperior euadat admonitus, Deus quæret malum contra eum, hoc est, uult eum crudeliter punire, & mittere angelum crudelem contra eum & erit sensus, Satius esse temporalem sustinere castigationem, quàm supplicis reseruari per malos angelos infligendis Sunt qui non iungant has duas uoces *מלאך אכזרי*, Angelus crudelis, sed suppleant aliquid ad hūc modum Angelum, qui plaga crudeli percutiet, mittet contra eum Deus Stulti nec admonitione nec plagis castigantur, imò nonnunquam rebelles & obstinati tam sedulo tendunt ad suum malum, ut diceres eos quærere suam perditionem Id quod cum de aliis, tum de Pharaone, qui neque uerbis Moysi, neque plagis Dei ad sanio rem mentem potuit reuocari, locum habet suum malum quærere non cessauit, donec tandem missus sit contra eum angelus crudelis Talis sententia manet eos, qui nec increpatione nec uerberibus, ad sanam mentem redire uolunt Dei patientiam & longanimitatem docet prouerbium, & finem obstinatorum

- EXPEDIT magis urse occurrere raptis fœtibus, quàm fatuo confidenti sibi in stultitia sua.

Hebr Supplenda quædam omittit, ad hunc modum Occurrere urse orbatæ, (sup simile est, uel melius,) quàm uiro stulto in stultitia sua uel sic ad uerbum, (sup bonum est homini) ut occurrat urse orbatæ, & nō occurrat stulto in stultitia sua Perdidisse catulos duplicat ferocitatē huius animalis, alioqui crudelissimi ac ferocissimi, nihilominus tamē humano ingenio & industria sæpe superatur hoc animal, aut cauetur Cæterum stultum in stultitia sua confidentem, nulla neque arte neque uiribus possumus domare Pendet ex præcedentibus, & ad eos refertur, qui nullam increpationem admittunt sed rebelles, ut phreneticus medicum adoritur, sic hi pessime uolunt his, qui recte consulunt & hortantur Crudeliores uris, cum illi iniuriam allatam, & catulos sublato ulciscantur, isti in beneuolos maxime seuiunt Id quod cum de aliis malorum generibus recte potest intelligi, tum uerò de his maxime, qui prauis dogmatibus rebelles & incorrigibiles effecti, maiorem in modum sequi solent in eos, qui ad sanam mentem huiusmodi stultos homines reuocare conantur

- QUI reddit malum pro bono, non recedet malum de domo eius *Heb*
- Est qui reddit malum pro bono, non recedet, uel non solet recedere, malum de domo illius

Ingratus est, qui non reddit bonum pro bono, si modò uires sufficiat, cum iuxta doctrinam euangelicam debeamus bonum pro malo rependere, & orare pro persecutoribus qui uero malum pro bono reddit, etiam si per humanas leges nulla pœna pro huiusmodi crimine sit obnoxius, Deus tamen qui summe bonus est, tam insignem ingratitudinē non finet esse impunitam, non finet malum & afflictionem ab ædibus & familia ingratorum recedere Allegoricè à domo populi Iudaici malum non recedit, qui maximis à domino acceptis beneficiis, ingratisimi fuerunt Iuxta parabolam qua usus est *Esaïas*, Quid est quod ultra debui facere uinex meæ & non feci? Ipsi tamen non solum seruos, sed filium interfecerunt Et proinde iuxta id quod clamando optabant illis usuuenit, Sanguis eius super nos & super filios nostros

- QUI dimittit aquam caput est iurgiorum, & antequam patiatur contumeliam,

Esa 5

Matt 27

Aliam, iudicium deserit *Heb* Aperiens aquam, principium est contentions *Cap 17*

- antequam misceatur his, dimitte, sup eam

Sicut ille qui aperit aquam, fossam scindit, magnæ inundationis causam præstat, quam ista non potest cohibere, que reuocare sic contentioni & iurgio facile est dare principium, litem uero componere difficillimum uel sensus erit, Qui principium dat contentioni, totius litis est habendus author, sicut ille qui aperit & dimittit aquas inundare subleuat terram, quæ prius uico defluebant Et proinde ut in cæteris affectibus moderandis principis obstandum est, ita in litibus & contentionibus nam ut aqua, rupta fossa, non potest reuocari, nec ira & contentio ubi semel coeperit, uires acquirit Prouerbiū hæretichas & starum magistros maxime condemnat, iuxta sensum allegoricum

Vitificat impium, & qui condēnat iustum, abominabilis est uterque

Deum Condemnans iustum, ueri potest, & impium faciens iustum

Sensus non est dissimilis uerbis *Esaie* Væ qui dicitis malum bonum, & bonum malum. *Esa 5*

Impio tribuere laudem iustitiæ, coram domino est abominatio nam ita fiet, ut neq. ipse resipiscat & uitam corrigat, neque tanquam summum malum improbitatem execretur

Chomines quod in uita humana imprimis est utile, nempe, ut iustitia & æquitas apud omnes bene audiat, iniquitas autem digno uituperio afficiatur & erit sensus, Qui uerbis

& quotidiano sermone iustum dicit impium, & cōtra qui iustum pro impio habet, præter hoc quod citra æquum & bonum famam hominis denigrat, etiam obstat quo minus

& alij iustitiam sectentur uel potius sensus est prouerbij, iuxta alia prophetæ uerba, Væ

qui iustitiam impium pro muneribus, & iustitiam iusti aufertis ab eo ut ad iudices spectatis

Sunt autem iustam iniquam faciunt iudicis autoritate Hoc prouerbio ueluti spiritu prophético condemnauit Salomon Iudæos, qui clamabant coram Pilato, Non hunc sed

DBarrabam & quotquot in Christum non credunt, iustum condemnant

QUID prodest stulti habere diuitias, cum sapientiam emere non possit?

- Aliter, Quorsum hoc, pretium in manu stulti, ut emat sapientiam, cum

- cor non sit illi?

Qui philosophiæ & sapientiæ mundanæ studiosi sunt, multas coguntur impensas facere, dum libros, dum præceptores sibi comparant Verum ad cælestem hanc sapientiam à Salomone traditā studioso magis opus est animo, quàm opibus Cui est cor, hoc est, qui

Ex animo studiosus est, hic sapientiā facile sibi comparabit absq. munere, iuxta illud, Et *Esa 55*

qui non habetis argentum, properate, emite, & comedite Cæterū qui stultus est, cui animus deest & fides, quanuis in promptu habeat opes & munera, non poterit sibi comparare sapientiam Non igitur opibus congerendis studendum est, sed prima sapientiæ cura

habenda est, iuxta illud, Primum querite regnum Dei Docet prouerbiū præcipuum *Matt 6.*

pecuniarum & diuitiarum usum esse, ut opera misericordiæ fiant, quibus remissio peccatorum comparatur, quæ est prima pars sapientiæ

OMNI tempore diligit qui amicus est, & frater in angustis comprobatur

F Aliter, Et frater ad angustiam nascetur

Ad sapientem spectat distinguere inter amicum uerum, & fucatum, qua de re libellos

integros scripsere huius mundi sapientes, sed fortassis non tam sapienter, ut Salomon in

uno hoc uersiculo Fidus & uerus amicus omni tempore, siue prosperitatis, siue aduersi-

tatis diligit & iuuat amicū Cæterum si quis nascatur amicus sub ipsa aduersitate & an-

gustia, non tam amicus quàm frater habendus est hoc est, longe fidelissimus amicus est,

qui accedit quasi nasceretur in tēpore angustia Aliter, Amicus est qui amicitia præstat

officia, uerum qui perseverat in amicitia, in angustia perinde est fidendū ei, ac si tibi fra-

ter nasceretur Videtur ad tempora fidei Christianæ referendum quasi dicat, Semper ab

exordio mundi solet amicus diligere amicum uerum tempore prædicationis euange- G
 li, quod tempus persecutionis est & angustia, non tam amici quam fratres sunt, mutuo
 se amantes, qui etiam sub ipsa angustia nascuntur amici, cuius rei plurimæ extant histo-
 riæ Sunt qui sic locum intelligant, quasi ostenderet distin-
 trem, qui se ingratum est neq. colit amicitiam præterquam in tempore angu-
 de fratris summo discrimine agitur, fidam ostendit amicitiam, ac si tunc pr
 tur frater

- S T V L T V S homo plaudit manibus cum spondo
- Aliter, homo deficiens corde, stipulatur manu, uel figit ma
- sponsonem coram amico

Quam periculosa res sit, sponsonem facere, & stipulari pro fide aliena, ostendit
 Salomo cap. 6 Fili mi, si sponderis pro amico tuo Merito igitur homo deficiens
 de dicitur, qui in re tanti momenti & tam periculosa ludit & iocatur, plaudens manu,
 Hieronymus uertit, secutus Septua potius quam Hebræam ueritatem, nam qd ypin
 percussus uel figens manum significat Septuaginta uero Quam
 gravis res sit de fide aliena spondere, nouerunt hi qui fideiussoribus ad inopiã peruen-
 runt & miseriam Hi corde deficiunt, propter defectum cordis, hoc est prudentiæ, non I
 præuident, quantæ lites, quanta iactura rerum & amicorum, possint hinc euenire Nan-
 ut sunt boni amici qui bene diligunt, ita sunt fraudulentæ, qui captant occasionem fal-
 lendi, per fideiussorem quos cauere monemur hoc uersiculo, ne ex numero eorum ha-
 beamur, quibus deficit cor, iuxta illud quod sequitur

- Q V I meditaturs discordias, diligit rixas qui exaltat os suum, querit
- Hebræum, Diligit præuarcationem qui diligit litem qui exaltat ostium,
- querit rupturam

Non est satis tutum fideiubere pro amico, nam sunt quos iuuat lites sectari, quod inde
 constat, quia amant ruinam, siue (ut est in Hebræo) præuarcationem, hoc est non stare
 promissis Et que na' modum qui ædificando eleuat portam suam, hoc est ædes suas (to-
 tum a parte) confectionem & rupturam ædium querit, dum altitudini robur ædificij
 non respondet (quæ uis ho- ion animaduertat ille) sic qui exaltat & eleuat ostium oris
 sui, maiora pollicendo quàm præstare poterit & pro suis promissis, amicum uult fide-
 iubere, contritionem & ruinam querit amici, quo cum litigare amat, postea quam
 præuarcatus est, promissa non præstans Iuxta sensum mysticum, prouerbum est con-
 ita eos qui manum mittunt ad aratrum, & retro respiciunt qui cum plura pollicentur
 quam præstent, exaltatione oris propriam ruinam querunt

- Q V I peruersi cordis est, non inueniet bonum & qui uertit linguam, inci-
- dit in malum s quod cogitauit facere aliis

Ex præcedente pendet uersiculo nempe, Qui amat præuarcationem, & eleuat linguam
 suam, est peruersus corde iste non inueniet bonum, hoc est Deum non cognoscet, uel
 sapientiam non potest comparare sibi, non magis quam ille qui cor non habet præser-
 tim si linguam etiam inuertat, & incipiat docere peruersè, tunc cadet in malum Aliter, M
 Cadit in malum, dum reddit pro bono malum, peruersitate cordis & inuersa lingua,
 creditorem suum & fideiussorem, à quibus beneficia accipit, fraudulenter decipere mo-
 litus, ut ad superiora referatur uel in genere dictum potest intelligi de quocunque per-
 uerso corde, & inuersa lingua, quæ maxime aliena sunt à sapientia omni furo carente,
 & cordis & linguæ, Qui peccatum non fecit, nec est inuentus dolus in ore eius

- N A T V S est stultus in ignominiam suam, sed nec pater in fatuo lætabitur
- Heb. qui generat fatuum ad tristitiam suam, & non lætabitur pater stulti

Iamdudum

In his duobus, afferunt sapiens, magnū honorem habere patres senes ex filiis & nepotibus, **Cap 17**
 ab Hebræis ex quibuslibet, sed ex probis & sapientibus nam præstat non procreare, nec
 ad sensus eros, quā improbos, quos pater sine tristitia nō potest intueri, cum suam ne-
 tus **Ser** am, qui non castigauit adhuc infantes, tum illorum qui improbi euasere condi-
 xam dolens *Et non letabitur in fano*) Geminat eandem sententiam, uolens ingentem
 nusis tristitiam significare uel sensus erit, Dolet pater se stultū genuisse, de quo in uita
 lem non potest Hoc prouerbio monentur homines, ne temere ad procreādos liberos
B nyrerent, sed legitimo modo, & omni debita dispositione sese præparent, à Deo peten-
 san liberos, quos in cultu unius Dei, & probitatis studio, nutrant, sic demum de illis so-
 tia in lætitiā habituri.

IMVS gaudens ætatem floridam facit, spiritus tristis exiccatur ossa **Sen-**
reddidit interpretes Heb. Cor lætū bonam facit medicinam, uel bene ta-
 tia t medicina, spiritus tristis exiccabit ossa.

De tristitia dictum est, quam habet pater de filio stulto, quæ quantum mali afferat sene-
 ctuti patris, hoc uersiculo ostendit quasi dicat *Filius malus qui sapiētiam & disciplinam*
 capere recusat, patri tam in animo quā in corpore affert iniuriam, nam ex tristitia na-
 untur morbi corporis, ex lætitiā uero sanitas Cor lætū cōfert ad sanitatem tanquam
 medicina optima est expositio Alioqui sensus esse potest, lætitiā cordis commendare
 medicinam, & efficacem reddere quasi dicat, Medicina non proderit nisi animo sit læto
 recipit Sunt ex Rabbis qui deducunt uocem **קור** à uerbo **קור** quod splendescere
 significat ut sit sensus, Cor lætū iuuat, siue bonam facit aciem oculorū, quæ in senibus
 ubi est, uolet maxime & spiritus tristis exiccatur ossa, in quibus uires corporis maxime

Sunt autem Equidem seculi tristitiam intelligo, quæ secundum Paulum mortem opera- **1 Cor 7**
D sepe & gaudium spiritus, de quo Christus, Tristitia uestra uertetur in gaudium & Paulus, **Ioan 16**
 iudete in domino semper hoc est, semper in animo esse sanum, etiam sine medicina **Philipp 4**
 poenitentia

MVNERA de sinu impius accipit, ut peruertat semitas iudicij *Potest esse*
sensus Munus accipiet de sinu impij sup. iudex uel, iniquus accipiet munus
 de sinu, ut impertiat iudicij

Ambiguo sermone uoluit Salomon intelligere, iniquum esse & qui accipit munus, &
 qui largitur, quantumuis secrete, ut peruertatur iudicium Sūt semitæ iudicij leges, quas
 qui peruertit nō unum hominem afficit iniuria, sed in temp. multis nominibus iniquus
 est, dum suum priuatum commodum cum alieno incommodo & legum uiolatione se-
E quitur neque minus malum qui i secretum, hoc enim significat e sinu Quod si impius
 est, qui pro munere peruertit uias iudicij, ubi de caducis agitur rebus, quanto magis qui
 foro conscientia præsidens episcopus, aut sacerdos, cum iactura animarum pecunias
 accipit, ut iudicium peruertat

IN facie prudentis lucet sapientia, oculi stultorum in finibus terræ uel, co-
 ram prudente erit sapientia

Sæpe diximus Salomonem per sapientem & prudentem bonos, studiosos, & fideles in-
F telligere per stultos, improbos & iniquos Coram prudente, uel potius cum facie prudē-
 tis est sapientia, quod præsens sit, & familiare uiro probō bene agere, uel quod semper
 Dei uoluntatem respiciat, & quid lex Dei (in qua est summa sapientia) præscribat, solum
 attendat, sapientiam præferat omnibus muneribus, ut referatur ad superiorem uersum
 Sed oculi stultorum, qui terrena sapiunt, & quorum Deus uenter est, non habent sapien-
 tiam in quam respiciant, idcirco respiciunt in extremum terræ, hoc est ad infima quæq,
 ex his rebus terrenis, uel ad extrema terræ, quod insatiabiles sint oculi illorum in rebus
 mundanis, neque præsentibus sint contenti, sed aliena quæ procul sunt, animo comple-
 ctantur, uel orbis dominium ambiēt. Sunt qui referunt fines terræ ad sapientiam, non

ad oculos stulti & erit sensus, Quam longissime abest sapientia ab oculis stulti. **euange- G**
Matt 6 hil minus quam de sapientia cogitat uir prudens ob oculos habet sapientiam, **mutuo**
 habeat illud euang Vbi est thesaurus tuus, ibi est cor tuum **histo-**

• **IRA** patris filius stultus, & dolor matris qui genuit eum **Hebraei**
 • **tudo** genitricis illius.

Ephes 6 Saepe repetit hanc sententiam Salomon, sub diuersa uerborum forma, non solum
 frequentissime usuueniat, ut grauissimam seu iram seu tristitiam ob filiorum
 sustineant patres, sed quod sit prima & praecipua pars sapientiae in iuuenibus
 (Salomon instruit) parentibus obtemperare, ut inquit Paulus Honora patrem tuam
 trem tuam, quod est mandatum primum in promissione, ut bene sit tibi neque
 ta dignus est, qui ingratus est illis per quos uitam accepit

• **NON** est bonum damnum inferre iusto, nec percutere principem
 • **eta** iudicat

Quauis sunt iniqui iudices qui munera accipiunt secreto, ut modò dictum est, tamen
 non oportet perire omnes esse tales sunt enim iusti iudices, quos non est bonum con-
 demnare, hoc est de quibus male sentire iniquum est & sunt principes liberales, qui mu-
 nera contemnunt, de quibus male loqui, cum quod aequum est iudicent, non est bonum.
 ut referatur ad tertium praecedentem uersiculum Alij referunt ad uersiculum proxime
 praecedentem ut sit sensus, Etiam damnare patrem iustum cum filio stulto, non est bo-
 num sunt enim multi patres ualde solliciti, ut filios ad bonam frugem deducant, quod nulla
 ratione facere queunt Aliter **q** 1 etiã, referunt ad munus q d munus accipere
 dicitur peruertendum malum est, etiam iustum condemnare sine munere malum est q d b
 iudices qui munera accipiunt, & quod munera accipiunt, & quod innocentem condempnare

• **QVI** moderatur sermones suos doctus & prudens est, & pretiosus spiritu
 uir eruditus **Heb** Continet eloquia sua qui scit scientiam, pretiosus spiritu
 • est uir intelligentiae Stultus quoque si tacuerit, sapiens reputabitur & si com-
 presserit labia sua, intelligens **Hebraei**, Stultus quoque qui sibi imponit ipsi
 • silentium, sapiens aestimabitur comprimens labia sua, intelligens

Hos duos uersiculos sic connectit Aben Hezra Multa dicta sunt de laudibus linguae sa-
 pientis, & in reprehensionem stultorum labiorum Silentium quoque in homine prudente
 non caret sua laude, imò quo quis doctior & prudentior, hoc nouit melius loquedi tacen-
 dique uices & pretiosus spiritu, hoc est, praeditus rara quadam mentis intelligentia, con-
 templatione & meditatione solitaria magis gaudet, quam cum alijs sermones conferere
 neque solum doctis hominibus magna uirtus est taciturnitas, sed etiam in indoctis & in
 stultis nihil magis laude dignum inuenias, quam si tacere nouerint Reputabitur enim pro
 sapiente stultus taciturnus, & reputabitur intelligens qui obturat labia sua Alij ad laudem
 sapientis putant referendum, quod non solum ipse nouerit tacere, & prohibere suam lin-
 guam à malo, sed etiam nouit stultis hominibus silentium imponere prior expositio est
 melior Sunt qui uocem Hebraeam **q** 1 legentes & interpretantes ut scribitur (Hebraei
 enim legunt **q** 1) uertunt non pretiosus spiritu uel raro spiritu, sed frigidus spiritu, qui
 nouit spiritum & iram cohibere

CAPVT XVIII

• **OC**CASIONES querit qui uult recedere ab amico, omni tem-
 pore erit exprobrabilis **Hebr** Qui pro desiderio querit separatus,
 in omni sapientia miscebit se Non recipiet stultus uerba prudē-
 tia, nisi ea dixeris quae uersantur in corde suo **Heb** Non uolet stul-
 tus

Atus intelligentiam, nisi ob reuelationem cordis sui.

In his duobus uersiculis uertendis & exponendis, magna uarietas est nostri interpretis ab Hebræa ueritate, & ab Hebraicis interpretibus quædam necessario sunt supplenda ad sensum perfectum noster interpret suppleuit hæc duo, occasiones, & ab amico, secutus Septuaginta qui sic legunt, *προφάσις ζητῶν ἀνεβαλομένης χάριτος αὐτοῦ, ἵνα πῶτι & καὶ ἐπιπῶσιν αὐτῷ* Porro *ἐπιπῶσιν* uertit omni tempore quam uocem superius monuimus ab essendo dictam esse, neque sapientiam solum significare, sed firmam & stabilem sapientiam, & quæ perpetuo manet. Iuxta uersionem quam habemus a diuo Hiero-

Bnymo, sensus est satis manifestus, contra ingratitude eorum, qui citra iustam causam amicitiam cupiunt dissoluere. Verum cum secunda clausula de separatione à sapientia loquatur, quadrabit melius etiam primam partem uersiculi ad inuestigationem sapientie referre nam cœpit in superiore uersiculo dicere de fucata quadam sapientia, quæ stultis hominibus adesse uidetur, cuius prima pars in taciturnitate consistit, de qua dictum est. Sunt etiam, inquit Salomon, qui præ se ferunt magnum desiderium in sapientia inuestiganda, iuxta id quod in Hebræo legimus, Secundum desiderium suum querit sapientiam separatus. Qui per desiderium quoddam magis quàm ex animo, & bono iudicio querit sapientiam, cum sit separatus à sapientia, uel, qui querit uerbum aliquod separatum, uel scientiam separatam, a uera sapientia. Apud Hebræos utranque expositionem lego. In omni sapientia miscebit se, hoc est inter omnes sapientes cum ostentatione quadam sese ingeret, destitutus uidelicet ea uirtute ueri sapientis qua uerba sua contineat, humiliter de seipso sentiens. Sic enim distinguuntur uera sapientia & falsa, iuxta diuum Iacobum, Quæ autem de sursum est sapientia, primum quidem pudica, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens. Sed terrena, animalis, diabolica, ubi est zelus & contentio, quod Salomon uocat sese miscere cum his qui sapientes sunt.

C Sunt ex Hebræis qui in contrario sensu accipiunt uerbū *יִחַד*, & per metathesim pro *יָחַד*,

D separare, uel reprobare ut sit sensus, Qui per desiderium quoddam uanum, aut iuuenile inuestigat de rebus separatis, & quæ ab hominibus intelligi non possunt, ab omni uera sapientia seipsum separat ut contra uanitatem eorum, qui toti in nugis uersantur, dicatur prouerbum. Prior expositio est melior, & magis quadrat cum sequenti uersiculo, qui assentit huiusmodi non querere sapientiam ob amorem sapientie, sed duntaxat ad ostentationem, ut cor suum manifestet, & ut doctus habeatur, alia de causa non uolet stultus sapientiam. Sic enim in Hebræo legitur, nisi ob reuelationem cordis sui

IV S cum in profundum uenerit peccatorum contemnet, sed sequitur cum ignominia & opprobrium. Sic Septuaginta, *ὅταν ἴδῃ κατὰ τὸν ὄψον αὐτοῦ κατὰ τὸ φρονῶν, quos secutus est diuus Hierony. Heb. Cum uenerit impius, uenit etiam contemptus, & cum ignominia opprobrium.*

Ut maxima pars sapientie consistit in amore & mutua charitate inter homines, sic improbus eò maxime deprehenditur, quòd alios contemnat, & communem naturam contumeliosus afficiat. Cum uenerit in hunc mundum, cum nascitur, non solus nascitur, sed una cum eo contemptus, iuxta expositionem Hebræorum melius, cum accesserit, ut misceat se cum aliis sapientibus, ut dictum est, non uenit ut discat sapientiam ueram, sed ut præ se contemnat bonos doctores, quod hæreticorum peculiare est & cum ignominia, hoc est cum ignominioso homine, qui ignominia alios afficit, uenit opprobrium quasi dicat, si quis huiusmodi receperit, non honorem sed probum habebit.

AQVA profunda uerba ex ore uiri, & torrens redundans fons sapientie.

Fucata illa sapientia procax est, & ostentatrix superbius sed uera sapientia in imo cordis, & in profundo pectoris consistit, ut aquæ aliæ stagnantes, id quod uerba quæ defluunt ex ore uiri sapientis indicant, ut puta quæ nunquam deficiunt, sed subinde noua & noua pari moderatione & intelligentia erumpunt, ad instar fluminis scaturientis, quod

Ioan 4 nunquam cessat. Ex ore uiri Christi Iesu fluxerunt uerba inexhaustam doctrinam continencia, & aquæ profundæ similia uerùm fons & uena ipsa sapientiæ qui Christus est, uelut torrens redundas, in Hebræo *יצי* scaturiens per orbem, & saliens in uitam æternam. Aliter, Verba sapientum sunt duplicia quædam profunda sunt, & non possunt intelligi à quouis quædam sic facile fluunt, ut quouis illa possit intelligere

- ACCIPERE personam impij in iudicio non est bonum, ut declines a ueritate iudicij *Heb* Ad subuertendum iustum in iudicio Labia stulti miscent se rixis, & os eius iurgia prouocat *Heb* Labia stulti uenient cum lite, & os eius ad percussiones uocabit Os stulti cõtritio eius, & labia ipsius ruina animæ eius *Heb* Laqueus animæ suæ

In eodem sensu impium & stultum intelligunt Hebræi, qui libenter & facile rixas & lites persequitur, ut puta cum quo uenit contumelia ut dictum est Et proinde faciem illius suscipere, hoc est fauere causæ illius iniquæ, contra æquum & bonum, non est bonum (inquit Salomon) quasi non possit dici, quàm magnum malum sit, accipere personam impij, præsertim cum damno iustorum, qui non sunt sic parati & instructi ad defensionem, ut sunt improbi ad calumniam inferendam Sunt enim iusti ignari rixarum, nec assueti litibus, ut puta quorum studium est, & cura circa sapientiam Impiorum uerò (qui sunt stulti in rebus diuinis) labia non uacant aliis rebus, nisi ut negotium facessant probis hominibus nam os & sermo eorum ad contritiones & confusions siue percussiones solet prouocare Atqui hæc quàm aduersissimè quadrent in hæreticos nostri temporis, optime norunt, qui cum illis aliquando conuersari fuerunt Sed non proficiunt, nã quicquid moluntur in fideles catholicos, in proprium malum moluntur Alios conterere uolunt & laqueos tendere simplicibus, sed conterentur ipsi, ipsi uidentur in foueam quam fecerunt uerbis enim oris sui illaqueatus est stultus

- VERBA bilinguis, quasi simplicia, & ipsa perueniunt usque ad interiora uentris *Heb* Verba susurronis sunt uelut percussiones, & ipsa descendunt ad interiora uentris • Qui mollis & dissolutus est in opere suo, frater est opera sua dissipantis *Heb* Etiam qui se remissum efficit in opere suo, frater est uiri, qui sponte sua dissipat

Multa mala proueniunt ex improborum labijs, siue in iudicij subuertendis, siue in rixis excitandis, ut dictum est Cæterum his multo maiora atque crebriora ex susurronum sermonibus, qui plagas infligunt, non humanis corporibus, quæ sunt alioqui obnoxia morti sed animabus hominum immortalibus non leuia infligunt uulnera, sed quæ ad penetralia uentris, hoc est cordis descendunt, dum immortale odium inter fratres disseminant Aliter, descendunt ad cameras siue cubicula uentris, hoc est inferni, qui est in uentre terræ siue medio, ut plurimi sentiunt Aliter, ut plagæ siue uulnera, quæ ad intimas partes corporis penetrant, & ad ipsa uiscera proueniunt, hoc est omnino mortifera sunt, sic uerba secreta susurronum, homines sese mutuo confodere nonnunquam adigunt sed non solum alijs maxima damna inferunt susurrones, qui secreto detrahunt proximis, sed sibipsis quoque, dum ocio uacant, & remissi sunt in opere necessario *Et frater est uiri perdentis uel dissipantis,*) hoc est quam simillimus his qui rem confectam perdunt Hebræi subaudiunt mundum, nam qui nullo uacant honesto studio, sed deuorant & liguriunt, quod in ipsis est, mundum demoliri & destruere conantur

- T V R R I S fortissima nomen domini, ad ipsam currit iustus & exaltabitur.
- Substantia diuitis, urbs roboris eius, & quasi murus ualidus circumdās eum.
- *Heb* Et quasi murus præaltus in imaginatione eius

A tantis malis stultorum hominum aliter tutus esse non potest iustus, nisi per nomen domini,

A domini, ad quod ueluti ad tutissimam arcem solent confugere, humanis uiribus destituti & opibus quibus diuites aduersus iniurias importunorum hominum sese tueri solent, tanquam moenibus fortissimæ ciuitatis. Potest similitudo aliò deflecti, nempe, Nomen domini iusto qui in angustia ad dominum confugit, nō est tanquam turris aut propugnaculum, quo solent homines sese tueri, includentes sese ueluti in carcere, unde nō possunt exire sed in Dei nomine non solum tuti, sed eleuati & honore sunt affecti, qui eò confugiunt. Sunt ex Hebræis, qui uerbum *יָרָא* non curret hoc in loco, sed confringeret interpretantur, (utrunque enim significat) & erit sensus, Per hoc propugnaculum nominis domini iustus erit tutus, & etiam hostes conteret. Diuites in opibus suis sperant, & sese non minus tutos esse putant copia diuitiarum sed sua duntaxat imaginatione siue cogitatione, ueluti in urbe murata proteguntur. Aliter in bonam partem intelligitur, uidelicet, Diuitiæ in eleemosynas distributæ, sunt ueluti ciuitas optimè munita diuitibus, qui in Deo magis quàm in mundo diuites esse elegerunt, hoc est quod in contextu dicitur, cogitatione sua

ANTE QVAM conteratur exaltatur cor hominis, & antequam glorificetur humiliatur *Hebraum*, Ante fracturam eleuabitur cor uiri, & ante gloriam humilitas

C Sunt aliquot uersiculi sæpius repetiti, uel tanquam sententiæ insigniores, uel tanquam loci communes, qui uariis institutis subseruiant. Superius cap 16 eandem sententiam legimus, quæ argumento illius loci subseruebat, ut exposuimus. Cæterum hoc in loco, post ea, quæ de exaltatione iustorum per nomen domini, & exaltatione diuitis per diuitias, dicta sunt, commode subiicit. Ante contritionem exaltabitur cor uiri qd nomen domini refugium & eleuatio iustorum est, quam humilitas necessario præcedit. Et contrà, qui sperant in diuitis conteruntur, propterea quòd per superbiam eleuantur quod diuitum peculiare uitium est, iuxta illud Pauli Diuitibus huius seculi præcipe, non altum sapere *1 Timo 6*

QVI prius respondet quàm audiat, stultum se esse demonstrat & confusione dignum *Hebraum*, Stultitia est ei & ignominia

Magna pars prudentiæ in uerbis ostenditur, & sermonem cum decoro & iustitia moderari sapientis est, ut uidelicet nusquam de rebus ignotis sententiam proferat mera enim stultitia est, & res à sapiente alienissimæ, imò summam confusionem affert, si iudex sententiam proferat incognita causa. Si quis de rebus sacris respondere & differere præsumat, ignarus legis diuinæ, si quis in re philosophica aut aliis artibus, quarum secreta non didicerit, uerboſitate quadam se peritum ostendere uelit, nullam laudem, sed pudorem acquirit palàm ostendens stultitiam suam, quam taciturnitate poterat utcumque celare, ut modo legimus, Stultus quoque si tacuerit, sapiens reputabitur. In colloquiis denique priuatis, stultitiæ quædam species est, si quis loquendi & tacendi uices seruare non nouerit sed respondere priusquam sodalis sui uerba intellexerit, quædam linguæ est intemperantia. Prouerbij sensus est, Non docere antequam discas.

SPIRITVS uiri sustentat imbecillitatem suam spiritum uerò ad irascendum facilem, quis poterit sustinere? *Hebraum*, Spiritus uiri feret morbum eius spiritum uerò percussum quis leuabit? Cor prudentis possidebit scientiam, & auris sapientum querit doctrinam

In tolerandis rebus aduersis est magna quoque pars sapientiæ, præsertim in tolerandis his malis, quibus obnoxia sunt omnium hominum corpora, cuiusmodi sunt morbi & ægitudines, quas æquo animo tolerabit spiritus uiri sapientis. Nam sapientiæ comes est fortitudo animæ, etiam si corpus infirmitate aliqua laboret. Spiritus enim uiri, ut molem corporis portat & circumfert undique, ita quoscunque morbos corporis. Verùm si

Spiritus concussus siue contritus, hoc est ægritudine aliqua sit affectus, quis sustinebit eum? G
 q d longè grauior est morbus animæ quàm corporis, & intolerabilior *Verum spiritum ad
 irascendum facilem, quis poterit sustinere?*) q d difficilius est iram continere, quàm morbos
 corporis æquo animo ferre. Aliter, ut referatur ad iracundiam alterius, & erit sensus. Sa-
 tius esse cum morbo corporali conflictare, quàm cum iracundia alterius hominis. & hæc
 iuxta uersionem nostri interpretis Hebr *spiritum concussum quis feret?*) uerti potest, quis
 portabitur à spiritu contrito? q d. neque corpus bene, morbi uero corporis nullo modo
 sustentabuntur à spiritu contrito. Sanitas igitur animi imprimis est necessaria ad hanc sa-
 pientiam acquirendam. Nam cor intelligens, & spiritus integer acquirat scientiam, & H
 auncula sapientum, quorum animus immunis est ab omni perturbatione & ægritudi-
 ne, quæret scientiam. Quòd scientia bis ponatur, aliqui referunt ad scientiam internam
 & externam, alij ad scientiam rerum humanarum, & scientiam sacrosanctam diuinæ le-
 gis, aut denique ad scientiam quam ipse possidet, & scientiam quam tradet aliis. sic He-
 bræi *Mihi simpliciter uidetur intelligendum de summo studio & desiderio quod ha-
 bent sapientes ad legem Dei, in qua & ipsi libenter meditantur, & alios de rebus sacris
 differentes libenter auscultant.*

- DONVM hominis dilatat uiam eius, & ante principes spacium ei facit. I
- Heb Donum hominis faciet latum ei, uel dilatabit illi uiam uel locum, sup. J
- & ad conspectum magnatum ducet eum. Iustus prior accusator sui, uenit
- inimicus eius, & inuestigabit eum. Heb Iustus primus in causa sua, ueniet
- proximus eius, & scrutabitur eum. J

Per donum munera intelligit Aben Hezra, quæ delectabunt, hoc est ab angustis eri-
 pient, & ante magnates adducent, gratum principibus facient, qui acceperunt munera il-
 lius, & in conspectu illorum erit iustus, primus uel imprimis in lite sua & causa. Sed & si K
 uenerit proximus illius, cui notior est quàm magnatibus, & scrutatus fuerit eum, nihi-
 lominus erit iustus apud eos, qui munera illius acceperunt. Alij sic exponunt, ut nulla
 sit coherencia in sensu istorum uersuum, intelligentes per donum liberalitatem & be-
 neficentiam, quæ solet dilatare & amplificare hominem, hoc est ad honorem perducere,
 & gratiam principum postea quam totius populi fauorem & laudē nactus fuerit. Quod
 in contextu legitur iustus primus uel iustus primo, ad æquitatem & iustitiam referunt
 interpretes, quæ non minus hominem commendat, quàm liberalitas quæ non est om-
 nium. In lite & controuersia hominum, qui æquus & iustus est statim in principio litis L
 ostendet se nihil uelle, nisi quod iustum est, dum sese in lite defendit. Et cum uenerit
 proximus illius, qui cum eo litigat, & scrutatus fuerit, non poterit eum accusare aut con-
 demnare. Potest accipi in contrario sensu, & iustus, non qui uere est, sed qui in lite sese
 iustum ostendit in principio postea uerò inuestigatus à proximo, qualis sit constabit.
 Prima expositio est melior, iuxta contextum quem habemus ex diuo Hieronymo qui
 Septuaginta secutus est, *δικαιος κατὰ κριτικὸν ἢ πρωτολογία*. Sensus uersiculi conuenit
 cum illo quod in euangelio legitur, *Euce primum trabem de oculo tuo, & uidebis eu-
 cere festucam de oculo fratris tui* uel monet prouerbium, ut quisque sit seuerus iudex
 suiprius, ne inimici subiiciatur sententiæ & condemnationi. M

Matt 7

- CONTRADICTIONES comprimet fors, & inter potentes quoque
- diiudicat. Heb Lites cessare faciet fors, & inter fortes diuidet s litem. Frater
- qui adiuuatur à fratre quasi ciuitas firma, & iudicia quasi uectes urbium.
- Septuaginta secutus est interpres qui sic uertunt, *αδελφὸς κατὰ ἀδελφὸν βοηθῶν ὡς*
- *πίλιον ἔχον καὶ ὑψάλι* Heb Frater durior ciuitate robusta, & lites quasi repagu-
- lum palatii.

Vbi sunt homines iusti, lites facile dirimuntur, dum utraque pars agnoscat, si quid deli-
 querit.

A querit Cæterum ubi nõ est æquitatis ratio, difficilimè dirimuntur lites quorundã, qui aut Cap. 18.
lius hominis iudicio quantumvis sapientis, ad concordiam possunt reduci & potius eligunt fortibus lites dirimere, præsertim potentes & fortes, qui uinibus malunt certare, quàm iudicem sapientem adire. Aliter, quibusdam satius esset iacta sorte finire litem, quàm uel perpetuis odus, & pugnis inuicem sese consumere Sed cum res sit difficilis & magnæ prudentiæ lites dirimere, omnium tamen maximè difficiles sunt contentiones inter fratres Frater transgressus s aduersus fratrem, non dabit locum fratri, uel frater iniuriam passus, hoc est, in quem transgressio & præuaticatio facta est sup fortius resister, quàm ciuitas, & lites exercebit durius, quàm sit repagulum portarum, qua clauduntur portæ ciuitatis, & hostes excluduntur *ywsj*, Kimhi exponit durior quàm ciuitas. alioqui *ywn* transgredi significat. Mihi uero placet, ut utranque significationem comprehensam intelligamus, nempe, passus iniuriam à fratre, sit durior aduersus eum, quàm ciuitas Alij subaudiunt ex prioro uersiculo sic, cum frater præuaticatus est, uel rebellat contra fratrem, magis quàm ciuitas robusta & fortis, præuaticata est aduersus regem suum sæpe enim contendunt fratres pro hæreditate, neque possunt aliter, quàm per sortem, lites dirimi Alij sic cum sit lis inter fratres, fors separabit fratrem à ciuitate roboris sui, & à porta hæreditatis suæ, hoc est, ab hæreditate sua. Sensus denique prouerbij Cum difficile sit lites finire, ubique tamen difficillimum est fratres & affines ad concordiam reuocare Sensus est prouerbij Concordia paruas res crescere, & ex una familia fratrum, robustam oriri ciuitatem id quod cum locum habeat aliquando in prophana republica maxime in ecclesia Christi, quæ tanquam ciuitas firma est inuincibilis, ubi tanquam fratres omnes sumus unanimes, & æquitate iudiciorum sit inexpugnabilis *is wjw*

DE fructu oris uiri replebitur uenter eius, & genimina labiorum ipsius saturabunt eum *Hebraum*, Prouentu uel fructu labiorum suorum saturabitur. Mors & uita in manibus linguæ qui diligunt eam, comedent fructus eius!

D Fere idem dicit sapiens in his duobus uersiculis, quod Christus in Euangelio Ex uerbis tuis iustificaberis, & ex uerbis tuis condemnaberis multa mala ex mala lingua, & bona ex lingua erudita & sapiente proueniunt mors & uita in manu linguæ Referunt Hebræi ad loquentem, qui uel morte uel uita digna quandoque loquitur Potest ad testes referri, qui in litibus & iudiciis producuntur, ut cum præcedentibus cohzreat Mihi maxime placet, ut de his intelligatur, quorum linguæ & labia maximam habent in republica functionem, & usum in perdiscenda sapientia Hi sunt cõcionatores qui saturabuntur, ex his quæ distribuunt alius, & in linguæ eorum potestate est mors & uita, iuxta illud Fili hominis, speculatorem dedit te domui Israel & sequitur, Si dicente me ad impiũ morte morieris, tu non annunciaueris ei, neque locutus fueris, & cætera In iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius, de manu tua requiram Denique potest ad susurrone referri, de quibus modo dictum est Metaphora saturitatis & comestionis à corpore transfertur ad animam quorum utrunque fructu delectatur corpus fructu arboris, anima uerò fructu linguæ *sbwfo*

E QUI inuenit mulierem bonam, inuenit bonum, & hauriet iucunditatem à domino *Hebraum*, Qui inuenit mulierem, inuenit bonum, & educet beneuolentiam à domino

F Cum mulieres ferè sint loquaces, & uerbositate quadam molestæ, non absurdè de fructu linguæ locutus Salomon, de muliere hoc adiecit siue potius de uxore quam aduenet Sapiens non temere ducendam esse, sed cum prudentia inuestigandam, ut puta *scm* admodum difficilem inuentu Hoc est quod innuit Salomon, cū dicat, Qui inuenit mulierem bonam) In Hebræo solum habemus, qui inuenit mulierem omnes interpretes subintelligunt bonam *Inuenit bonum*,) Iuxta illud Fecit adiutorium simile sibi, usque ad eò bonum, ut propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem suam, & adhzerebit uxori suæ *Et ha mer*) Vertèdum est hausit siue produxit, pro impetrauit fauorem &

gratum à domino Sic habent Septuag^o ἁλαβὴν & πικρὰν κρητὴν ἁλαροπικρὰν, iucūditatem. q d C magnum donum & rarum impetravit: quia solent homines frequenter errare electione uxorum, uel opes, uel formam, aut aliud quidpiam sectantes, potius quàm pijs precibus contententes, uxorem probam à domino obtinere Id quod suum filium facere, his uerbis hortatur Sapiens

CV M obsecrationibus loquitur pauper, & diues effatur rigidè uel diues, respondebit dura. sup uerba.

In hoc uersiculo, ut fere in toto capite, sermo est de his, quæ ad concordiam faciunt, & tranquillitatem inter homines ad quam plurimū momentū habet paupertas Cum enim H non loquatur pauper, nisi cum omni humilitate precando & obsecrando, inimicos non habet, neque lites aut rixas excitabit imò sedabit potius, cum nullam superbiam præ se ferat, omnibus locum concedat Diuitiæ uerò fere coniunctæ sunt cum arrogantia, quæ præ se alios contēnit & cum fastu quodā omnia agit & loquitur unde nascuntur discordiæ & rixæ, ut prius legimus cap 15 Responsio mollis frangit iram, sermo durus suscitatur furorem Alioqui, sensus erit contra auaritiā diuitum, qui pauperum non miserentur & tantum abest ut aliquid impartiantur opum, ut ne humanis quidem & benignis uerbis dignentur illos alloqui, sed duris & minacibus uerbis à conspectu suo nonnunquam abigunt

VIR amicabilis ad societatem, magis erit amicus quàm frater Heb Vir amicorum ut amicitiam exerceat, uel ut præbeat se amicum . & est qui diligit, magis coniunctus quàm frater

Longam disputationem de his quæ concordiam uel seruant, uel labefactant, claudit in laudem amicitia, qua nihil est charius, nihil firmiter, si modo rite colatur Nam fidus & charus amicus, cum fratre est conferendus, uel potius præferendus Virum amicorum intelligimus eum, qui est amicorum studiosus & qui multitudine gaudet amicorum, K est is qui facit seipsum amicum, is inter eos aliquem inueniet, fratre sibi coniūctiorem Alij subaudiunt, querit, ut sit sensus uir qui quærit amicos, ut iungat cum illis amicitiam per diuitias suas, ut ex proximo pendeat uersiculo, iuxta illud Euang. Facite uobis amicos de mammona iniquitatis erit illi amicus coniūctior fratre. q d. inter multos aliquē inueniet, qui sit illi urbs fortitudinis, ut antea legimus

Luc 16

CAPVT XIX

MELIOR est pauper qui ambulat in simplicitate sua, quàm L diues torquens labia sua & insipiens. Hebr Quàm peruersus labijs, & ipse stultus Vbi non est sciētia animæ, non est bonū & qui festinus est in pedibus, offendet, uel peccat Stultitia hominis supplantat gressus eius, & contra Deum feruet animo Heb Stultitia hominis peruertet uiam eius, & contra Deum irascetur cor eius

Melior est pauper) si de paupertate & diuitis intelligatur, respondet uersiculus his quæ M dicta sunt de humilitate & arrogantia pauperis & diuitum nempe satius esse, & multo melius sapientis iudicio, etiam si aliter sentiat uulgus, pauperem esse cum integritate uitæ, quàm è numero eorum diuitum qui dura loquuntur, & peruertunt labia sua per stulticiam Sed mihi placet, ut de doctrina & eruditione fiat sermo Cuius qui sunt ignari, uiuentes tamen inculpatè, maiore laude digni sunt apud sapientes, quàm ille qui uertit labia à ueritate, uel quàm ille, qui per labia sua peruertit opiniones hominum, uerbis diuitem in doctrina sese ostendens, cum re uera sit stultus Et huic bene quadrat sequens

A quens uersiculus, *Etiam absque scientia,*) quasi dicat, Laudo ignorantiam cum simplicitate siue integritate, collatione ad peruersum labus, non quòd pulchra uel honesta sit anima hominis absque scientia ignorans enim anima, nuda est quodammodo, & (ut inquit ille) tanquam tabula rasa, in qua nihil depingitur & perinde est cum ignorantia scripturarū, & legis diuinæ uitam transigere, ac si quis cæcus uehementer festinus properet Nam ut hunc pedibus errare, & delinquere necessum est, sic necessum est animam ignorantem & sapientiæ expertem, in uia uirtutum exorbitare Alij connectunt cum priore uersiculo, *Stultus peruertit labia sua,*) eo quod anima illius est absque scientia Dei, & propterea festinat pedibus, hoc est affectionibus, & peccat, sequens uidelicet appetitum sensitiuū,

B qui festinat ad opus malum absque iudicio *Stultitia hominis supplantat gressus eius*) Usque aded alieni sunt quidam à sapientia, ut cum ignorantia & stultitia uniuersam uiam & uitam suam peruersè, & in erroribus egerint, culpam tamen non agnoscunt, sed contra dominum irascitur cor eorum, fortunam & fatum suum accusans uulgi & hæreticorum more, uel in Deum omnium creatorē regerentes culpam, quod sub infœlici sydere nati sint Denique frustratus suo sine homo per ignorantiam & stultitiā suam, non debet Deo irasci in corde, malū aliquod Deo imputans, quod maximæ stultitiæ est argumentum *Aliter, Etiam absque scientia anime non est bonum.*) Quemadmodum non est bonum peruertere labia per stultitiā à ueritate, ita etiam non est bonum .s. sequi animam suā,

C hoc est sensitiuum affectum, qui cæcus est & absque scientia quem qui sequitur, uelut ni mium festinans pedibus delinquit & errat, & cum ex stultitia & ignorantia peruertit uiam suam, nihilominus nō sibi ipsi qui peccauit, sed cum Deo irascetur qui fecit talem ut possit peccare Vel melius Irascetur contra Deum cor illius, ubi pro stultitia sua dederit poenas in igne inextinguibili

.. **D** I U I T I A E addunt amicos plurimos à paupere autem & hi quos habuit, separantur *Hebr Pauper ab amico suo separabitur. Testis falsus non erit impunitus,* & qui mendacia loquitur, non effugiet Multi colunt personam potentis, & amici sunt bona retribuētis *Hebraum, Plurimi deprecabuntur faciem liberalis,* & quilibet amicus uiro muneris Fratres omnes pauperis oderunt eum, insuper & amici procul recesserunt ab eo qui tantum uerba sectatur, nihil habet *Heb Quanto magis amici illius longe recesserunt ab eo qui sectatur uerba, quæ non sunt*

E Quid fieri soleat, non quid fieri debeat, uidetur narrare Salomon, fœlicitatem uidelicet diuitis, qui multos assequitur amicos Contra si quis ad inopiam ueniat, ab amicis destituitur, etiam à fratribus, ut iam infœlicissima uideatur pauperis conditio, sed secūdam uulgi opinionem nam modo dictum est, Melior est pauper ambulans in perfectione sua s. quàm diues qui peruertit labia sua à ueritate, dum non agnoscit omnia à Deo se accepisse, neque Deum omnium datorem Et proinde in laudem paupertatis interpretamur, qui non à ueris, sed à fucatis destitutus amicis, cogitur à Deo totus pendere, illius opem & amicitiam quærere Verum est opes addunt amicos multos, sed fucatos & mendaces & hoc est quod sequitur, *Testis falsus non erit impunitus, uel non erit innocēs*) q d multi sunt amici diuitum, qui illius causa multa mentiuntur & si opus est, uel in iudicio

F falsis testimonis pauperem opprimere non recusant, destitutum uidelicet ab omnibus amicis Sed ne hic quidem uel diues fœlix est iudicio sapientis, & pauper miser, ut uulgo putatur, habet enim defensorem suum, qui illius causam ulciscatur, & qui sententiam aliquando proferat, & reos ostendat falsos testes, quorum opera innocentes sunt condemnati Neque enim ob falsa testimonia solum luent poenas falsi testes, sed qui mendacia loquuntur blandientes diuitibus, oblatrantes pauperibus, qui in perfectione ambulant *Aliter, & melius, Opes addunt amicos,*) liberaliter uidelicet distributæ tenuis in bonis operibus separabitur ab amico, quia pluris facit pecuniam quàm hominem *Aliter*

uerficulus ostendit omnem laudem diuitiarum consistere in hoc, ut faciat quis sibi ami- **G**
 cos de mammona iniquitatis pauperis uerò laus in tolerantia consistit, cum fuerit à suis
Luc 18 destitutus *Falsus testis*) Ob id statim adiecit de falso teste, quòd multi per egestatem co-
 acti, ad proferendum falsum testimonium inducuntur Porro mentiuntur multa diuites,
 quorum neutri erunt impuniti Deus enim ueritas est, & mendacium non sinet esse im-
 punitum iuxta posteriorem expositionem de opibus distributis. Sequitur *Multi depre-*
cabuntur) quasi dicat, Non solum amicitiam multorum obtinebit uir diues & liberalis,
 sed etiam honorem à multis, qui illius opem implorabunt Quilibet uult esse amicus ho-
 minis donorum, hoc est, qui libenter largitur & distribuit suas opes, id est *Omnes fratres*
pauperis oderunt eum) Plurimi fiunt amici hominis liberalis hominis uero pauperis fiunt **H**
 inimici etiam fratres quasi dicat, Virtus naturà superat Vir donorum, ut est in Hebræo,
Ephes 4 sine dubio Christus est, Qui ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem, dedit do-
 na hominibus & cuius liberalitatem admirantes (quæ enim potuit esse maior quàm san-
 guinis quam uitæ) illius amici libenter fiunt omnes Christiani, & uultum deprecantur,
 gratiam illius & fauorem amplectentes libenter Còtrà Iudaicus populus tenuis admo-
 dum & pauper in scripturarum intelligentia, etià à fratribus apostolis & prophetis, odio
Psal 119 habebitur Iniquos odio habui, inquit Alioqui odire, est auersari, fugere & quotidie
 deseruntur a suis, dum uerba sequuntur & sermones qui fidelibus non possunt placere
 Nihil enim magis ad unitatem & amicitiam facit, quàm sermonis concordia, & uerba
 quæ utrique parti probantur hæc iuxta allegoriam Alioqui simplex sensus erit, nullam
 uirtutem magis conducere ad amicitiam seu inuendam seu augendam, quàm liberali-
 tatem & beneuolentiã, quæ nõ solum in bonorum externorum distributione, sed ma-
 gis in dispensatione salubris doctrinæ & sapientiæ, consistit Cuius diuitè esse suũ filium
 uult sapiens, quòd gratiam ineat apud plurimos, neq; sine fructu suam uitam transigat

• **QVI** possessor est mentis, diligit animam suam, & custos prudentiæ inue-
 niet bonum *Heb* Custodiens prudentiam ad inueniendum bonum **Falsus**
 • testis non erit impunitus, & qui loquitur mendacia, peribit **K**

Qui possidet cor) Omnes habent cor, siue omnibus datum est cor sed hi solum apud sa-
 pientem dicuntur possidere cor, qui sapientia & bona doctrina cor præditum habent, &
 ille potest animam suam amare Opes augent amicos, & uir liberalis multorum acqui-
 ret amicitias sed (ut supra diximus) absque corde, hoc est absque sapientia, nemo potest
 amare suam animam, tanto minus amabit alios Quãtò igitur præstat suam amare ani-
 mam ut decet, quam ob munera & dona ab aliis amari, tãtò melior est possessio cordis,
 possessione pecuniæ Si uerbum *קנה* quod possidere & acquirere significat, in secunda
 significatione capiatur, sapientiam acquisitam industria & sudore intelligemus, & me-
 lius respondebit sequenti clausulæ q d acquirendum imprimis est cor, hoc est sapientia,
 his qui uolunt suas animas amare, & acquisitam seruare intelligentiã, si modo uolumus
 bonum inuenire in futuro seculo, quod in præsentì quærimus *Custos prudentiæ*, uel *qui*
custodit intelligentiam) Qui possidet & custodit opes, in malum suum seruat nonnunquã
 sed qui possidet cor, hoc est qui nactus est sapientiam, & seruat intelligentiam diuinæ le-
Luca 11 gis, inueniet bonum nam, Beati qui audiunt uerbum Dei, & custodiunt illud Et certe
 in amanda anima, est opus magna prudentia, ne inueniamur mendaces aut falsi testes, **M**
Ioan 12 dicentes nos amare animas nostras & iuxta Hebræum, Cor non possidentes, sapientiæ
 norma instructum, quæ est huiusmodi Qui amat animam suam, perdet eam Hac in re
 testis falsus, non erit innocens & *Qui loquitur mendacium, peribit*) q d grauius punietur
 qui in rebus animæ seipsum fallit in mendacis, quàm qui alios in re pecuniaria decipit
 superius enim dictum est, Qui loquitur mendacium, non euadet supplicium sic qui
 mentitur, peribit

• **NON** decent stultum delitiæ, nec seruum dominari principibus

Septuag & *οὐκ ἔστιν ἄξιον ἀφροσύνης κυριεύειν*, non cõducet Hebræi, non est pulchrũ aut æquum uel
 conue-

A conueniens Delitiae uero exponunt Hebraei, honores Quod si delitias huius uitae intelligamus, & honorem quae contingunt his qui inter homines authoritate pollent, minime quadrant stulto, ut quae ex sapientibus nonnunquam stultos, & ex stultis infanos faciunt. Duplicatur quodammodo stultitia per delitias & uoluptates, quas sapientes uix ferre possunt: stulti uero nullo modo Et quemadmodum stultus delitias insolescit, sic homo tenuioris fortunae & seruilis conditionis, si ad imperium & dominium euehatur, arrogantia fit intolerabilis. & res est ualde absurda & indecora, ut dux sit & rector aliorum, qui seipsum regere nequit Hic est sensus huius uersiculi humilimus, ultra quem Rabbini non ascendunt Nos uero delitias à sapiente Salomone damnatas esse putamus & erit sensus, Tantum abest, ut delitiae & uoluptates huius mundi sapienti conueniant, ut ne stulto quidem possint conuenire, nisi ualde absurdè Quam uerò absurde similitudine quadam ostendit, nempe serui in principes dominio, utriusque enim similem insolentiam fieri necesse est: quasi dicat, tam Iudaeorum est, stultum qui cor non possidet, omnia ex animi sui sententia habere, quam seruum habere dominium in principes *Ceterum*, cum hoc uerbum *יו* delectare in bonam partem frequenter accipitur, pro spirituali delectatione: ut, *Oblectabuntur in multitudine pacis. & Oblectamini splendore gloriae eius. Psal 37.*

C & Super omnipotenti oblectatus fuerit sententia erit sapiente magis digna, si delitias aut *Esa 60.* me, hoc est laetitiam & gaudium spiritus intelligamus, quod stulto, hoc est peccatori, sine *Job 27.* Dei sapientia nunquam conueniet: neque qui peccatis seruit, & affectibus improbis obnoxius est, unquam dominabitur principibus, hoc est rationi & intellectui, & praecipuis animae uiribus

D *DOCTRINA* uiri per patientiam noscitur, & gloria eius est iniqua praetergredi *Hebr.* Intellectus hominis est protrahere (differre) furorem suum, & gloria illius transire praeruaricationem Sicut fremitus leonis, ita & ira regis & sicut ros super herbam, ita & hilaritas eius, uel beneuolentia eius Dolor patris est filius stultus, & tecta iugiter perstillantia, litigiosa mulier *Hebraeum*, Contritio patris eius est filius stultus, & distillatio continua est, rixae mulieris uel uxoris *Domus & diuitiae dantur à parentibus, à domino autem propriae uxor prudens. Heb* Domus & diuitiae hereditas patrum, sed à domino uxor prudens.

His quatuor uersiculis, quatuor officia distribuuntur, in rebus maxime necessaria, sine quibus sapientiam nequeant homines assequi & primo inter uirum & uicinum eius, maxime opus est sapientia, ne quis aduersus alterum temere irascatur, quod uitium quantum communius est, tanto maiore prudentia opus est, quo possit quis iram prolongare, hoc est longanimis esse. quasi non exigit sapiens ab hac fragilitate humana ut non irascatur, sed humani est intellectus, hoc est hominis, qui ratione regitur, non impelli, neque duci affectibus Est inquam prudentis, non statim ad ultionem proficere, sed deferre, & non in praesenti cum bilis ferueat, sed post ubi sedato fuerit animo, rationem cum uicino inire Quod si quis ex se per prudentiam impetrauerit, temporis beneficio uidebit, non usque adeo magnam fuisse offensam nam ira impedit animum, ne possit cernere uerum.

F *Et gloria illius praetergredi praeruaricationem*) alienam uidelicet transgressionem intelligimus Cum enim in multis offendimus omnes quantumuis sapientes, & à Deo remissionem peccatorum impetrare cupimus, quae maior gloria esse potest hominis mortalis, & peccatoris, quam diuinam in terris bonitatem imitari hoc est hominibus remittere delicta, ut facilius à Deo remissionem delictorum accipiat, iuxta illud. *Dimittite, & dimittetis. Matt. 7.*

Hoc est igitur officium inter homines maxime necessarium, longanimis esse inter se nam temere nonnunquam irascimur & sine causa *Ceterum* quamlibet magna & iusta praebatur occasio, statim uindictam exigere, nec intelligentis nec prudentis hominis est *Ceterum*, aliorum remittere transgressiones & delicta, maxima laus

est sicut fremitus uel rugitus) Secūdam officium est subditorum erga Regem, quem ne offendamus, maior cura est adhibenda, & maximopere cauēdum est, ne illius iram prouocemus, quę facile placari non potest est enim Rex iratus ueluti leo, siue catulus leonis rugiens super prędam, cuius fremitus maximum terrorem incutit cęteris animantibus. Cęterum, iuxta sensum sublimiorem, quam terribile sit illius leonis, qui ex tribu Iuda ortus est, audire rugitum, quām tremenda sit ira æterni Regis & iudicis, qui aliquando dicturus est us quibus iratus est. Ligatis pedibus & manibus, mittite eos in tenebras exteriores Regis & leonis exemplo debemus Porro beneuolentia & fauor illius regis, est inquam ros super gramina, quo rigatę herbę uirescunt alioqui neque à terra ascendant, neque solis sustinent ardores Et nos regis æterni benignitate & fauore rigati, non solum scripturatum, sed etiam sanguinis illius poculo, quo omni peccādi ardore extincto, in hoc corpore mortali, ad uiriditatem bonorum operum erigimur. Corpora quoque sepulta, ueluti semina herbarum proiecta in terram, hoc rore nempe fide & spe in Christum aspersa pullulabunt aliquando, iuxta diuum Paulum 1 Cor 15 Seminatur in corruptione, surgat in incorruptione seminatur in infirmitate, surgat in uirtute Dolor patris uel contritio & calamitas patris) Reliqua duo officia sunt domestica filiorum erga uidelicet patres, & uxoris erga maritum De priori sæpe dictum est, uidelicet ut magna læticia prouenit patri ex prudenti & probò filio, ita summus dolor & calamitas, ex stulto & improbo quę mala si cogitent studiosi iuuenes, probitatem & uirtutem amabunt, uel patris causa Et patres, futuros dolores ex male instituto filio præmeditantes, sint solliciti filios cum cura educare *Tecta iugiter perstillantia, siue stillatio continua.* Concordia uiri & uxoris commendatur iurgia & lites domesticę quām sint molestę, similitudine ualde concinna declaratur Aedes sibi comparant & construunt homines, ut ab iniuriis cęli, & aeris sint immunes, præsertim ut à pluuia quam minimū sustineāt quòd sicut in domibus non arcent tecta ædium, maximo incommodo habitamus Simile quiddam est uiro cum uxore, indissolubile uidelicet uinculum ut quemadmodum ædibus, ita nec uxoris contubernio carere potest, cum qua si est mutuus amor & concordia, libenter domum festinat maritus, excipiendus uidelicet summa beneuolentia ab uxore quòd si litigiosam domi habet uxorem, quę gaudet obstrepere ac contendere, mallet foras manere uel in pluuia, quām ædes adire proprias ubi per importunitatem uxoris quiescere non poterit Hęc eò spectant, ut admoniti per sapientem studeant homines, magna cum prudentia uxores eligere, non temere profilire ad matrimonium, ex similitudine morum uxores magis eligant & ex amore, quām opibus aut familia Qua in re, ad Deum tanquam omnium bonorum largitorem, confugiendum est, iuxta id quod sequitur *Deus & diuitie dantur à parentibus*) in Hebr Domus & opes hæreditas patrum, quasi dicat, Hęc à patre accipit homo, non à Deo immediate Deus enim hęc largitus est patri, qui filio relinquit. Hęc igitur, domus inquam & opes, securè recipit filius à patre Cęterum prudentem uxorem solus Deus largitur Prouerbiū monet cum in omnibus rebus agendis, tum præcipue in capienda uxore à Deo querendam opem.

- PIGREDO emittit soporem, & anima dissoluta esuriet Qui custodit
- mandatum, custodit animam suam qui autem negligit uiam suam, mortificabitur Hebr Pigritia faciet cadere soporem; & anima dolosa esuriet.
- Qui obseruat præceptum, custodit animam suam qui despicit uias suas, morietur Feceneratur domino qui miseretur pauperis, & uicissitudinem reddet ei Erudi filium tuum ne desperes ad interfectionem autem illius ne ponas animam Hebr Castiga filium cum est spes, & ad clamorem illius ne eleues animam tuam

Ex pigritia & ocio quanta mala proueniant contrā ex iusto labore, quām ingentia bona, ostendit hoc loco sapiēs. *Pigredo emittit soporem*) q d. quo quis magis deditus sit ocio, eo ad

A eo ad laborem minus erit in dies idoneus, & à pigritia, ad noctes diesque stertendum. **Cap. 19.**
 resolutur est enim תרדמה, Hebreis grauisissimus somnus, quem Deus in Adamum ca- **Genes 2**
 dere fecit, costa ex latere exempta. Quod de labore corporeo dicimus, in sapientiae stu-
 dio, & in uirtutis exercitatione locum habet, in qua qui segniores sunt, ad grauisissimum
 in peccatis somnum perueniunt, ut nullis quamlibet magnis prophetarum, aut Aposto-
 lorum, aut cuiuscunque concionatoris uocibus, possint excitari. Sed hi ferè meritas pec- **Luca 15.**
 nas luunt, & cum filio prodigo ad famem & porcorum siliquas damnantur, ut iuxta præ- **2 Thess. 3.**
 ceptum Pauli, Si quis non uult operari, nec manducet. Sed ut illi necessariò uictu caren-
 tes, ad famem corporalem coguntur, ita & isti grauiorem uerbi Dei, in ediam patiuntur,
 quauis anima dolosa sese famem pati dissimulet. Iuxta priorem sensum, de corporali
 ocio, Dolosa anima, intelligi potest, quòd multi honestis artibus, & labore, cum nolint
 sibi uictum comparare, neque labores subire, ad dolos & deceptiones uerti solent, qua-
 cunque ratione uictui necessaria quærentes. Sed hi non minus quam pigri ad in ediam
 nonnunquam perueniunt. Iuxta uersionem diui Hieronymi, facilis est sensus, nempe
 animam dissolutam pigritudine & somno, ad inopiã & famem peruenire. Alioqui iux-
 ta Aben Hezra, sunt duæ diuersæ clausulæ, nempe ut homo per pigritiam peruenit ad
 Tardema, hoc est ad stertendum, sic per fraudes peruenit ad famem & inopiam. Mihi ue-
 ro uidetur sensus simplex, ut intelligamus sapientem reddere duas causas, per quas fa-
C me laborant homines, nempe pigritiam, & fraudem, qua conantur alios ad inopiam
 redigere. *Seruans præceptum (siue Dei siue regis) seruat animam, à morte & angustis.* Sic
 Hebr. Aliter, ut ille qui laboriosus est in præceptis Dei implendis, seruat animam suam à
 fame. Non enim uidit iustum derelictum, nec semen eius quærens panem, sed qui con- **Psal 34.**
 temnit uias suas, nec sollicitus est, ut in uis mandatorum ambulet, morietur, uel tempo-
 rali morte à principibus inflicta, uel certe æterna morte. Nam si uis ad uitam ingredi, **Matt 19.**
 serua mandata. Atqui hoc primum habemus commodum ex laboribus, si somnum ex-
 curiamus. Secundum uerò *Fæneratur domino,* hoc est, qui laborat manibus suis, quod
D bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti. Nam cum omnis elemosyna **Ephes 4.**
 sit grata, maxime tamen illa, quæ sudore comparatur & iustis laboribus, nam sic inter-
 pretor liberalitatem in pauperes, esse fœnus accommodatum Deo. Nò quæuis elemo-
 syna tantum præmium habet, sed illa quæ fit seruatis Dei præceptis. *Erudi filium tuum, dñs*
est spes, uel quia est spes, ut ad frugem hanc perueniat, nempe ut fugiat ocium, sollicitus
 sit ad seruanda præcepta, ne ipse ad mortem ueniat, sed alios per pia opera misericordie
 à morte præseruet, hoc est, ut libenter tribuendo pauperibus largiatur. Quicumque in
 pauperes liberalitatem exeret, tantum abest ut iacturam faciat aliquam, ut ingens lu-
E crum inde recepturus sit non enim pauperibus datur, sed Christo: *Quicquid uni ex mi-* **Matt. 25.**
nis meis fecistis, mihi fecistis qui pro sua benignitate, non solum sortem integram nobis
 seruat, sed lucrum cum fœnore reponit. Aliter dominus accommodat, quod paupe-
 ribus largimur, & nihilominus retributionem rependit, ac si nostrum esset, & nò suum
 quod impendimus. Denique potest retributio eius referri ad pauperem, ut sit sensus
 Dominus accommodat pecuniam illi, qui largitur pauperi, & retributionem retribuit
 pauperi, per manus alterius. sed prima expositio est optima. *Ad interfectionem illius* In
 castigatione filij semper spes est quòd si statim non possis filium ad bonam frugem
F perducere, cessare noli, sed subinde disciplinam nouam adhibeas. Et quauis magnæ &
 multæ sint calamitates patris de filio stulto, (ut dictum est) nūquam tamen de trucidan-
 do filio cogitare oportebit. imo satius est, ut uiuat quantumuis alienus à sapientia, quam
 ut pater de morte illius decernat, id quod à sapientia est alienissimum. Aliter, castigabis
 eum, sed nulla crudelitate, ut sub manu tua moriatur, ut domini in seruos quandoque
 animaduertere solent usque ad necem. Tertia denique potest esse interpretatio, quæ
 optima est, ut uox Hebræa תורתו non mortem eius, uertatur, sed clamorem uel ruidum,
 eius, à uerbo תרה sonare q d Erudi filium, & non eleues animam tuam ad clamorem
 illius. hoc est propter fletum & gemitum, ne desistas à castigatione illius, ut solent ali-
 quot patres nimium indulgentes in liberos.

1.95. **QVI** enim impatiens est, sustinebit damnum & cum rapuerit, aliud oppo-
 net *Heb.* Magnus ira sustinet punitionem nam si erueris, & adhuc addes
 Audi consilium, & suscipe disciplinam ut sis sapiens in nouissimis tuis. Mul-
 te cogitationes in corde uiri uoluntas autem domini in aeternum permanebit.

1.96. Sunt ex Hebraeis, qui primum ex his tribus uersiculis connectant cum superiore uersi-
 culo, ubi in castigatione filij, à crudelitate cohibetur pater, ne inducat animum, filium
 interficere quantum alienum à disciplina Quod qui facit, merito impatiens, siue iux-
 ta Hebraeum, magnus in ira dici potest, & supplicium dabit aliquando suae impatientiae, H
 tanquam homicida Et cum rapuerit, aliud opponet, siue (ut est in Heb) si erueris, adhuc addes
 hoc est, si eripias filium una uice, neque nimium castiges, poteris alia uice denovo disci-
 plinam addere Hæc illi Mihi magis attridet, ut in genere dicatur contra eos, qui passioni-
 bus iræ sunt obnoxij Quicumque enim magnus & uehemens est in ira, suae temeritatis
 poenas dare solet quod si uehementia furoris aliquem eripiat aliquando, dum terrorem
 incutit, his quibus cum contendit, tamen alia uice poenam addet & damnum uel, si tu
 quisquis es euaseris, & nihil per immodicam iram damni patiaris, tamen alia uice duffi
 addideris furorem, hinc damnum & poenam patieris Beda refert ad fratrem cor-
 reptionem, quem si quis ad iracundiam prouocauerit, pro premio uirtutis quod modera-
 tione fuisse assecutus, poenas dabit, cum fratrem non castigauerit, sed ad maiorem iram
 prouocauerit Prior expositio est melior *Audi consilium & cape disciplinam* Posteaquam
 instruxit patres, quo pacto filios castigare debeant, sermonem conuertit ad iuniores,
 quos obtemperare parentibus, & ab eis libenter disciplinam capessere monet quod tan-
 dem in senectute ad sapientiam, & ipsi perueniant Melius intelligimus esse uerba pa-
 tris, hoc est, admonitionem quam Salomon præscribit parentibus, ut in filiorum aures
 infillent, affectu paterno hortantes ut uelint bonum & sanum consilium audire ab his, K
 qui sunt sapientiores quod si bono consilio nolint obtemperare, si correptione quoque
 fit opus, uelint manum ferulæ subdere quasi diceret pater, Fili mi audi consilium meum,
 uel præceptoris tui, & si opus fuerit, accipe disciplinam & correptionem, quæ ex amore
 uere paterno procedit, non ex odio & ne cogites quid nunc agatur, sed quid olim futu-
 rum sit nam per bonum consilium & castigationes, insolentes iuuenes ad frugem & sa-
 pientiam perueniunt alioquin si suas sequantur cogitationes & desideria, quæ sunt uaria
 & stulta, sapientes uiri nunquam erunt, secundum id quod sequitur, *Multa cogitationes
 in corde uiri*, quantum humilis admodum uideatur doctrina Salomonis, dum docet pa-
 tres, quo pacto filios debeant educare necessitas tamen illius ubique patet, & subinde L
 sublimitatem suæ doctrinæ innuit Nam quod dixit de consilio audiendo, non tam hu-
 manum intelligit, quam Dei, quod arcanis proditum est literis, non humanis cogitatio-
 nibus, quæ uariæ sunt, & uariæ & docet neminem posse ad sapientiam solidam perue-
 nire, nisi consilio Dei, quod permanebit, quod non mutatur sed semper solidum & sa-
 num permanet, per quod solum ad sapientiam in postremis proueniunt sapientes, nem-
 pe ad Christum secundum quod ait sanctus Paulus, Cupio dissolui & esse cum Christo.
 Ex hac clausula denique intelligimus, & reliqua quæ dicta sunt de filiorum erga patrem
 officis, potissimum ad Deum omnium patrem referenda

1.97. **HOMO** indigens misericors est, & melior est pauper quam uir mendax. M
Hebraum, Desiderium hominis, misericordia eius Timor domini ad uitam,
 & in plenitudine commorabitur absque uisitatione pessimi *Hebraum*, Sa-
 turatus pernoctabit, non uisitabitur à malo, uel cum malo

Interpres uidetur metaphoricè intellexisse uocem Hebraeam נִינִי, desiderium. Co-
 mes est enim paupertatis & indigentiae, desiderium multarum rerum Multæ sunt cogi-
 tationes & multa desideria sed præcipuum desiderium hominis debet esse misericor-
 dia illius, hoc est, ante omnia debet desiderare, facere misericordiam in homines hoc est
 enim

- A** enim consilium Dei quod permanebit, ut modo dictum est hoc consilium, inquam, Dei per Danielelem prophetam datum regi Nabuchodonosor. Rex, consilium meum placeat tibi, & peccata tua elemosynis redime, & iniquitates tuas misericordus pauperum Sed tum tandem desiderabilis est misericordia, cum reliqua uita responderet cum quod foris geritur, intus in animo pio studio impletur, nec ab externo opere, internus affectus discrepat denique cum in fide nullus sit error, neque ficta charitate per hypocrisim, fama queritur Alioqui melior est pauper, qui misericordiae opera per inopiam exercere non potest, quam cum fallacia & mendacio misericors Aliter, *Desiderium hominis misericordiae eius*) q d Bene audire, misericordes uocari & probos, omnes desiderant. etiam qui non
- B** sunt, iactant aliquando & ostentant misericordiam foris sed istis pauper melior est, qui ut non facit misericordiam, ita neque mendaciter ostentat Sunt qui accipiunt *דבר*, id est, misericordia, in alia significatione, nempe pro opprobrio, ut Leui 20 *דבר*, turpitudine est illud loquitur scriptura de coniugio fratris & sororis, quae res est ignominiosa. & erit sensus uersiculi non absurdus sane, nempe, non sequendas cogitationes quae sunt in corde uiri, neque desiderium humanum sine consilio Dei, de quo in priore uersiculo dixerat Nam huiusmodi desiderium ducet hominem ad ignominiam, ad sequenda desideria carnis & mundi, quae non sunt bona, sed mendacia, & proinde melius est inopem uitam agere, quam mendacem & fucata, pro ueris bonis umbram desiderantes & haec expositio
- C** quadrat sequenti uersiculo, nempe, *Timor domini ad uitam*) s ducet timentes dominum ad uitam, inquam, tam temporalem, quam aeternam perducit timor domini, dum a transgressione legum cohibet legum inquam, tam principum, quas qui seruat uiuit per eas, quam diuinas, quibus seruatis ad uitam perducimur aeternam Porro cum multi non tam uitam uideantur querere, quam cum abundantia rerum, & saturitate quiescere, & hoc quoque praestat timor domini, nempe saturitatem cum tranquillitate, iuxta illud *Non est inopia uel defectus timentibus eum* Nam qui timet, & super omnia desiderat ac amat Deum, terrena non concupiscet, imo omnium bonorum authorem & largitorem
- D** secum habens, quid possit concupiscere, cuius rei famem sustinere possit? ad haec qui cum omni saturitate uiuunt, coguntur subinde mala timere, quae etiam diuitibus contingunt Sed hic quoque timor domini securos nos esse iubet nam qui timet dominum, nullo malo aut damno uisitabitur quod si quid patitur pro defensione fidei, ac pro conditione huius mortalitatis, tamen diligetibus Deum, omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum uocati sunt sancti Vitam igitur, saturitatem & securitatem, tria maxima commoda, secum affert timor domini

Psal 37

Rom 8

- E** ABSCONDIT piger manum suam sub axilla, nec ad os suum applicat eam Pestilente flagellato stultus sapientior erit si autem corripueris sapientem, intelliget sapientiam *Hebraum*, Derisorem percuties, & imprudens discet astutiam reprehende intelligentem, & intelliget scientiam Qui affligit patrem & fugit matrem, ignominiosus erit & infelix *Heb* Qui spoliat patrem, & in fugam uertit matrem, filius pudore afficiens & confundens Non cesses audire filii doctrinam, nec ignores sermones scientiae *Hebraum*,
- F** Cessabis filii mi audire disciplinam, ad errandum ab eloquiis scientiae

Abscondit piger) Iuuentutem corrigere, & in uia uirtutum ad sapientiam perducere, scopus est huius libelli Atqui huic instituto maxime obstat pigris & somnolentia, quod uitium & paulo superius, & hoc in loco grauissimè reprehendit in quibusdam uis que adeo magnum est, ut ne fame quidem cogente possint ad honestum aliquem laborem pertrahi hoc enim est quod dicit, *Abscondit manum sub axilla,*) uel in sinu, & frigore & otio torpescens, ne ad os quidem suum reducet, dum cibum capiat Aliter, ad os quod est facilimum quasi dicat, nihil omnino laboris uult facere, ne corpus quidem curare, non lauare, nec pectinare Prior expositio est melior, ut ingens hyperbola intelli-

gatur Si tales inueniantur qui ne ad os suam manum uolunt admouere, non dixerim **G**
 Certe sunt infiniti, qui malint famem pati, quam ullo honesto studio uacare sed quanto
 plures iuxta sensum sublimiorem, qui quod ore profitentur, nolunt manu & opere com-
 plere, qui ore tenus non pijs operibus sunt Christiani, horum negligentiam redarguit
 Sapiens Non est pratermittendum, quod quidam ex Hebræis uocem Hebræam *מזל*
 ascella exponunt lebetem, quemadmodum proprie significat, sed hoc in loco metapho-
 ricè accipitur, pro sinu uel ascella, ut Hiero recte uertit: quâuis uehementior erit hyper-
 bola, si pro lebetem in quo cibi reponuntur, accipiatur Ad quam si manum inuiciat piger,
 ut cibum capiat, uix reducit ad os suum Aben Hezra subaudit similitudinis particulam
 sic, Piger est similis illi, qui manum mittit ad patellam, siue lebetem, & tamen non retra- **H**
 hit eam ad os ac si diceret, Etiam si opus aliquod necessarium incipiat, non tamen ab-
 soluet *¶* Hierony secutus Septuaginta, pestilentem uertit ut, Et in cathedra pestilentie
 non sedit hunc derisorem appellat Sapiens, qui uidelicet monita maiorum contemnēs,
 & uel uerbis uel factis deridet Hunc uehementer castigare est necessum quod si incor-
 rigibilis esse uideatur, tamen ad exemplum aliorum, pœnas dare debet, præsertim im-
 peritorum, quos scriptura *מזל* uocat, nos persuasibiles uertere possumus, aut imperitos.
 Hi alieno periculo fiunt cautiores & prudentiores Vtitur scriptura certa persona pro
 quauis, iuxta morem Latinæ linguæ, Percuties, pro, cum quis percusserit & castigaue-
 rit Tertium genus est eorum, qui cum cordati sint, minimo negotio intelligent scienti-
 am, hoc est facient quod iubentur facere, uerbis duntaxat moniti absque uerbenibus
 Hanc quam uidemus in iuuenibus diuersitatem ingeniorum quod ad literarum studia
 spectat, uidere licet in ea, quæ ad salutem animarum spectat philosophia, & Christiana
 professione Quæ & derisores habet & pestilentissimos etiam hodie hæreticos, qui di-
 uina sacramenta, & saluberrima ecclesiæ instituta & ritus derident & subsannant quos
 cum insanabiles iudicat ecclesia, à magistratibus supplicis traduntur grauisimis. Quæ
 animaduersione plebs indocta & simplex, & nonnihil ab huiusmodi derisoribus labe-
 factata, ad sanam mentem reuertitur tandem Alioqui reperias in grege Christiano, qui **K**
 prima statim facie à pastoribus admoniti, quò à mala doctrina caueât, facile intelligunt
 ueram scientiam fidei, & distinguunt à falsa hypocrisis hæreticorum *Qui affligit patrem, &
 fugit matrem* uel ut est in Hebræo, destruit patrem, uastat uel prædatur Ex his qui ca-
 stigari nequeunt, sunt qui ad maximam confusionem & erubescenciam seu propriam,
 seu parentum perueniunt & pendet sensus ex prioribus Nam qui usqueadè piger est,
 ut ne ad os quidem manum è sinu retrahat, qui castigationem maiorum deridet, neque
 melior euadit, ad prædam & latrocinium patris deueniet, hoc est paternorum bonorum
 decoctor fiet, & tantam uastitatem faciet in ædibus paternis, ut matrem fugam capeffe-
 re cogat quo scelere uix ullum grauius esse potest Nam hic tandem uere filius confun-
 dens, & rubore afficiens parentes, qui spreta illorum auctoritate & contempta castiga-
 tione, eò insanie tandem profilit, ut in substantiam paternam manus uolentas inuiciat **L**
 peior filio prodigo qui dixit, Pater da mihi partem substantiæ *Et fugit matrem* melius,
 fugat & expellit matrem, ab ædibus uidelicet, in quibus per filij insolentiam habitare
 non licet Iudaicus populus coelestem patrem, dum filium Dei non recipiunt, bonis om-
 nibus & debito honore, quantum in eis est, spoliare & prædari conantur, & synagogam
 matrem in fugam conuerterunt: nam apud eos non est amplius uenerabilis illa patriar-
 charum & prophetarum mater synagoga, sed spurcissima malignantium turba, populus
 derisor ecclesiæ, qui grauisima plaga sub Tito & Vaspasiano flagellatus, simplici & ru- **M**
 di gentilium nationi exemplo esse potest Iste populus est filius confusionis maximè, &
 per orbem uniuersum ignominia affectus *Non cesses audire fili mi* Nescio quo errore ad-
 dita est negatio, siue ab interprete, siue à scriba, quæ in Hebræo non habetur, neque in
 Septuagin qui affirmatiuè legunt Sunt qui simpliciter intelligunt, quasi sapiens iuberet
 filium suum cessare ab illa disciplina, quæ ducit ad errorem, uel ad errandum à uerbis
 siue sermonibus ueræ scientiæ Talis est disciplina, non solum philosophorum, quæ à fi-
 de est aliena, sed uel hæreticorum hypocrisis, uel Iudzorum blasphemia, quæ à ueritate
 catholica

A catholica, quæ sola scientiæ nomine digna est, errare nos uolunt. Sunt qui inuersum uerborum ordinem esse putant, ut sit sensus. *Desine fili mi errare a uerbis scientiæ, & audi disciplinam*) Sunt denique, qui *דברי* disciplinam, castigationem intelligant, quasi rudimenta & exordia fidei, in quibus semper docendo uersari non debemus, sed in dies ad perfectiora ferri, ne *firmus* ex illorum numero, qui semper discentes & nunquam ad scientiam perueniunt, enim aberrare quodammodo est a uerbis scientiæ, ut scribit diuus Paulus Quapropter intromittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur, non rursus iacentes fundamentum penitentiae, ab operibus mortuis &, Lac uobis porum dedi, non solidum cibum

Cap 20
Hebr 6
2 Tim 3.
Hebr 6.
1 Cor 3

TESTIS iniquus deridet iudicium, & os impiorum deuorat iniquitatem, uel abscondit iniquitatem Parata sunt derisoribus iudicia & mallei percutientes stultorum corporibus *Heb. Percussiones corpori stultorum*

Testis Belial & testis iniquus, qui falsum profert testimonium *ידין*, ut superius frequenter monuimus, duo significat, deridere, & loqui siue interpretari iuxta quæ sensum hoc in loco, testis Belial, hoc est nullius honoris, qui ueritatem non curat, loquetur s falsum testimonium in iudicio uel re uera deridebit iudicium & contemnet, (rem inter homines maxime necessariam,) dum falso testimonio subuertit æquitatem, quæ per bona, &

Cæqua iudicia conseruatur Hæc uero testis iniquus floccifacit. *Et os impiorum* (supp iudicum) *deuorabit iniquitatem*) sic Interpres Hebræi, potius sequuntur aliam significationem huius uerbi *ידין*, quod etiam abscondere significat ut sit sensus, Iudicia instituta sunt, ut iniquitates detectæ per ueros testes, & bonorum iudicum sententias, puniantur. Sed longe aliter usu uenit subinde, dum testis Belial loquatur falsum testimonium in iudicio, & iniqui iudices abscondunt iniquitatem malorum, quos adductos in iudicio punire oportuit, & imprimis hos falsos testes, ut sequitur *Preparata sunt iudicia derisoribus*)

DAlter, testes Belial qui falso testimonio subuertunt iudicium, uidentur deridere iudicium Dei, quod contra illos proferetur *Et os impiorum* (supp testium uel iudicum) *abscondet iniquitatem*) quasi non essent parata contra illos iudicia Sed longe decipiuntur Nam uero iudicio Dei condemnabuntur & penas dabunt in igne, qui paratus est diabolo & angelis eius Et hoc est quod antea dixit, *Falsus testis non erit impunitus* Porro mallei in Hebræo non habetur, sed unica dictio quæ percussiones significat testibus Septuag qui uertunt *Καὶ ἡμερῶν ὁμοίως ἀφροσύνη*, & supplicia similitur stultis

Matt 25.

CAPVT XX

E**V**XVRIOSA res est uinum, & tumultuosa ebrietas. *Heb*
Derisor uinum, tumultuosus siceram, & quicumque errat in hac re, non erit sapiens
Septuaginta secutus est diuus Hieronymus, qui uertit *אילפסו עינים* & diuus Paulus, inquitens Nolite inebriari uino in quo est luxuria Hac uoce *יין*, quæ uel derisorè, uel interpretè significare frequenter diximus, sic abutitur sapiens in hoc libello, ut uideatur in genere intelligere quoduis delictum Quod ad probos mores spectat, & scientiæ studium, nihil omittit sapiens Nunc communiter ueluti rem purgans, & instituens, ut superius in his quæ dicta sunt de iudiciis. nunc ad filium suum, hoc est seorsum unumquemque corrigens & instituens, quibus rationibus sapiens efficiatur. ut hoc in loco ebrietatem uehementer damnat, non solum tanquam alienissimam à sapientia, sed etiam quod homines pertrahat ad plurima mala, & imprimis ad nugas & uanitatem Ad sensum perfectum, in Hebræo dicitur aliquid Sunt qui suppleat ad hunc modum, uinum efficit derisorem alu sic. Vir uino deditus, est derisor, siue nugator siue denique, qui bibit uinum & siceram, immodicè uideletur, (nam hoc est quod sequitur, *Quicumque errat in eo, non erit sapiens*) cum nugis delecta-

Ephes 5

tur & turbis sine tumultibus, qui tranquillitatem animæ perturbant, ut non possit rebus grauibus uacare. Per unum & siceram quascunque delicias corporis possumus intelligere, quæ ferè animæ uirtutibus obstant.

SIC V T rugitus leonis, ita & terror Regis qui prouocat eum peccat, in animam suam Heb. Rugitus uelut leunculi, est terror regis. qui irascitur contra eum, peccat in animam suam

De furore regis, superiore capite differuimus, cuius denuo mentionem facere opportunum uisum est, post sermonem de ebrietate insinuans quàm aliena à sapientia sit ebrietas, per quam ira & indignatio Regis quandoque prouocatur, quæ, ut superius legimus, quasi nuntius mortis est Et hoc est quod dicit, *In animam suam peccat* & uitam in summum discrimen adducit, non minus quàm is, qui rugitus leonis sustinere non ualens, in potestatem illius uenit nam ut longe aliud est de terrore leonum absentem loqui aliud prope rugitum animalis audire ita multis leue uidetur contra regem irasci, illius prouocare furorem, quod quàm horrendum sit, supplicio capitis nonnunquam experiuntur, & regis maiestati succensentes damno non possunt esse, sed in proprias animas & uitas peccant quanto magis qui Christum blasphemus & iniurus uel olim in cruce pendentem, uel hodie regnantem in cælis afficiunt illius lædere non possunt maiestatem, sed proprias animas grauisimo peccato obnoxias efficiunt, hoc est in animas suas peccant.

HONOR est homini qui separat se à contentiõibus omnes autem stulti miscentur contumelias *Hebraum*, Honor est uiro cessare à lite, sed omnis stultus miscebit sese.

Non solum contra regem irasci, & contendere est alienum à sapientia, sed cum quouis homine, imò quietum & alienum esse à litibus est summa laus, præsertim cum sit difficillimum nullius animum offendere, cum omnibus hominibus pacè habere id quod quanto difficilius fuerit, tantò maioris laudis. Contra lites uel sectari, uel miscere, ubi quiescere potes, extremæ demeritæ est Aliter, pendet à præcedente uersiculo, & est sensus, *Ut in animam suam peccat qui regem prouocat ad indignationem*, ita à rege magnam inibit gratiam, & etiam honores assequetur, qui pacis & tràquillitatis amator est. Hanc posteriorem expositionem sequitur *Aben Hezra* Alioqui simpliciter intelligi potest, honorem assequetur ab omnibus, ut puta communis omnium amicus, qui alienus est à contentiõibus

PROPTER frigus piger arare noluit, mendicabit ergo æstate, & non dabitur illi

Hebr. In hyeme uel propter hyemem piger non arabit, uel non solet arare petet in æstate, & non est hoc est, mendicabit panem, & non est, qui (sup) det illi uel petet ab agricolis annonam, & nulla erit Sed prior expositio est melior, & similitudo siue parabola uideri quasi diceret, Quæadmodum is qui uel labores subire, uel frigus ferre recusat, aut quæcunque aeris iniuriam, nec fructus in messe colligere, nec necessariam annonam per reliquum annum habere poterit, sed fame coactus turpiter mendicare cogetur, & neque ita poterit necessarium cibum acquirere Terra quam quisque arare debet, est caro propria in hyeme, hoc est in hac mortali uita, quæ fere deficiente charitate friget unde segniores & pigri efficiuntur, recusantes per poenitentiam & dolorem de peccatis, scindere corda nostra, & uita radicibus euellere per auditum uerbi, bonum semè inter uarias cogitationes, tanquam glebas recondere, ne in æstate futuræ uitæ cogamur mendicare cum stultis uirginibus, Date nobis de oleo uestro Flectere quoque possumus interpretationem ad studium & industriam, quam in iuuentute subire oportet, quasi nullos recusantes labores, quo tandem in æstate, hoc est serenitate & tranquillitate animæ, sedatis uidelicet affectibus, ex nostro ueluti penu doctrinam necessariam promere possumus,

Roma 12

Matt 25

A possimus, ut non sit necessum nobis doctrinam & panem scripturarum, ab indoctis hereticis mendicare Cap 26.

• **SICVT** aqua profunda consilium in corde uiri, sed homo sapiens exhauriet illud

Consilium & sapientia, quæ est in corde uiri sapientis, confertur aquæ profundæ, quod inexhausta sit, nam ut illa quamlibet multis haurientibus absorbi non potest, ita non imminuitur sapientia & consilium, quanuis plurimi fuerint participes illius. Sunt tamē

B nam aqua profunda limpidior fluit, nec conculcata à prætereuntibus contaminatur, sic sapientis uiri consilium est syncerum, nec humano fauore aut ambitione lutulentum

Potest denique referri similitudo ad difficultatem hauriendi, nam quo puteus aquarum altior & profundior est, eo maiore negotio haurimus quod prudentis uiri consilij non sunt capaces omnes, sed ut magna, profunda, & rara sapientia opus est ei, qui alios moderari debet suo consilio, ita non est cuiuslibet optimum consilium capere solus qui prudens est, sanum consilium capiet. *Aliter, Vir prudens hauriet illud,* sup ex sermone illius

C quasi dicat, quantumuis profundum & secretum fuerit consilium uiri sapientis, tamen alius uir non minus prudens & sapiens, particeps illius erit. Valde profunda sunt consilia illius uiri, de cuius uentre fluunt flumina aquæ uiuæ, quæ non omnes capiunt, sed qui- Iou 7.

bus data est sapientia & prudentia à Deo, ut credant euangelio

• **M V L T I** homines misericordes uocantur uirum autem fidelem quis

inueniet.

Hebr ueritas ambigua est nam omnibus his modis ueri potest, Plurimi homines prædicabunt uirum ob misericordiam suam uel, multum laudabunt homines uirum misericordiz uel, magni hominis prædicabit unusquisque misericordiam uel denique, sunt

D multi homines, quorum unusquisque prædicabit misericordiam suam quasi dicat, gloriabitur de misericordia quam fecit. Hunc sensum sequutus est Aben Hezra, & non est alienus ab alio superioris capitis uersiculo. Desiderium hominis misericordia eius quos corrigit Sapiens & reprehendit inquit, *Et uirum fidelem quis inueniet?* quod tantum abest, ut quisquam merito possit hoc nomine laudari, ut uix quenquam inuenias, quem

uerè fidelem appellare possis iuxta illud, *Qui uerbo non offendit hic perfectus est uir* Iacobi 1
Vel, *fidelem quis inueniet?* qui nemini inferat iniuriam, qui promissa seruet ut iam nemo debeat misericordiam iactare quam facit quibusdam hominibus, cum in alios parum fidelis aut iustus inueniatur uel potius cum erga Deum sit infidelis, promissa male

E obseruans. *Mihi magis attidet prior uersio & intelligentia, quæ est huiusmodi. Multa laudant uirum (sup) propter misericordiam suam quam fecit illis nam nulla uirtus plus fauoris aut gratiæ conciliat homini, quàm liberalitas & beneficentia, qua Deum optimum maximum, quodammodo imitantur homines. Sed fideles quis inueniat?* hoc est rari sunt, qui rependunt par pari. Sic enim interpretantur Heb **אמת** ueritas, & **אמינים** fideles, qui fideliter rependunt beneficium, uel debitam gratiarum actionem, sunt ualde pauci frequenter enim in scripturis sacris coniunguntur hæc duo nomina **אמת**, & **אמינים**, misericordia & ueritas, quorum hoc beneficium ultro collatum, illud uero agnatum & restitutum significat. Apud Hebræos **אמת** emeth, ueritatem facere dicitur, qui quod

F debent præstant obligati uidelicet præstant ueritatem, sed **חסד** hesed, misericordiam præstant, qui mera liberalitate utuntur. Ex hoc loco uidetur desumptum illud euangelicum *Quis putas est fidelis seruus & prudens?* Hic loquendi modus, raritatem significat, non negat neminem reperiri ut, *Si quis peccauerit in Deum, quis orabit pro eo?* Mat 24
1 Reg 2.

• **I V S T V S** qui ambulat in simplicitate sua, beatos post se relinquet filios.
• *Hebraum*, Ambulantis in perfectione sua iusti, beati filij illius post eum

Ob bonitatem & liberalitatem, magnam laudem assequuntur homines, sed qui iustus

est & perfectus, maiorem, ut puta cuius laus ad liberos & nepotes extēditur Erunt enim G
 beati post mortem illius, hoc est felices habituri, qui talem habuerunt patrem uel re uera
 beati, sequentes uidelicet uestigia patris, & in perfectione ambulantes q d non ob uirtu
 tem solam, sed ob actionem uirtutis iusti sunt homines & beati nam ambulare in perfe
 ctione, est de uirtute in uirtutem procedere Est præterea obseruandum, in Hebræo ha
 beri non simpliciter ambulantis, sed facientis seipsum ambulare ut iustus intelligatur,
 non qui timore legis uel pœnæ, non transgreditur, sed qui sua sponte, & libenter ambu
 lat in perfectione iuxta illud diui Pauli, Ad perfectionē feramur Iustus iste, qui in per
 fectione ex se ambulat, est agnus ille sine macula, qui peccatum non fecit, nec est inuen
 tus dolus in ore eius cuius filij sunt beati, si fecerint quæ præcepit eis Hic etiam rex est, H
 de quo sequitur

Hebr 6
 1 Petr 2
 Ioan 13

• **R**EX qui sedet in folio iudicij, dissipat omne malum intuitu suo, uel ocu
 • lis suis.

Si ex præcedente uersiculo pendeat, Deum Opti Maxi Regem intelligimus, qui perpe
 tuo super solum iudicij sedet, & nouit qui sint ambulantes in perfectione, qui sint iusti
 nouit dominus uiam iustorum, impios uel primo intuitu dissipat & dispergit non
 indiget uinculis neque satellitibus ad coercendos malos, sed solo intuitu in fugam con
 uertit suos hostes Iuxta sensum simpliciore, intelligimus quàm utile sit reip ut reges
 suo fungantur munere, hoc est iudicia exerceant, causas cognoscant nihil enim magis
 ad malefactores reipu pestes, coercendos facit, quàm iudicia cum omni æquitate & au
 thoritate tractata Solum auctoritas est regia, cuius aspectum malefici non sustinēt, cum
 sedet ut iudicium faciat, & decernat quid unusquisque mereatur *Dissipat uel dispergit*
 Intelligimus animaduertendo in malos uel dispergit, quia timore perterriti, ne ad con
 spectum regis ueniant, desinunt esse mali Ad reges igitur, & ad eos qui auctoritate pol
 lent, proprie spectant hæc Cæterum ad quēuis ueluti sensu prouerbiali, poteris desicte
 re, si in cuiusuis animo ueluti temp constituas, in qua mens & ratio ueluti regina, cæte
 ris potentis præsidet, quæ si in iudicio uigilanter sedeat, decernens inter bonum & ma
 lum iuxta uerbum domini, & uoluntaria pœnitentia castiget rebelles animi motus, fa
 cile dissipabit mala Dei auxilio, & ab omni malo & maioribus peccatis tranquillum
 reddet regnum animæ sed ex seipso hoc nemo poterit, iuxta id quod sequitur

• **Q**UIS potest dicere, mundum est cor meū, purus sum à peccato uel, mūn
 • dau cor meum

Quauis multi gloriantur de misericordia, quam fecerunt, & quauis iustus sit qui am
 bulet in perfectione quauis denique mens & ratio sedeat super solum iustitiæ, ut ni
 hil faciat nisi cum summa æquitate, ut in præcedentibus disseruimus, tamen de sua pu
 ritate nemo potest gloriari, dicendo, Mūdus sum, innocens seruaui cor meum ab omni
 iniquitate nam non est homo super terram, qui sic ambulat in perfectione, ut non pec
 cet aliquando Id quod non omnes intelligunt imò hypocritas latet, iuxta parabolam
 euangelicā uel historiam potius de pharisæo & publicano quorum ille dixit, Non sum
 sicut cæteri hominum Porro quis potest dicere, Innocens feci cor meū à peccato, in quo
 conceptus sum, iuxta id quod dicit propheta Ecce in iniquitatibus conceptus sum, uel
 denique à delicto iuuentus mea Quis dicet, mūdum feci cor meum, ut duplicem sen
 sum intelligamus, neminem uidelicet posse neque seipsum sine gratia seruare mūdum,
 neq, commissum aliquando peccatū, posse ex sese sine Dei auxilio purgare, præter agnū
 illum sine macula, quem uersiculus secretioni sensu insinuat non enim nullum, sed rarū
 quempiam significat hic loquendi modus, quis dicet Cum sensum igitur habeat pluri
 mis modis occultum, meritò inter prouerbia numerari potest, humilitatem imprimis
 commendans hominibus, per quam agnoscere debent illius bonitatem, cuius beneficio
 solum, innocentia aliquando habebimus corda

Eccles 7
 Luc 18
 Psal 151

A PONDVS & pondus, mensura & mensura, utrunque abominabile est Cap 20.
 apud Deum

Hebr Abominatio domini etiam hæc duo q d non solum furtum & rapinam execra-
 tur dominus, sed fraudem quancunque quamlibet occultam, præsertim eam quæ laten-
 ter in plurimos fit & quasi contra publicam fit utilitatem, dum multorum iactura, & po-
 puli dispendio, unius priuati hominis lucrum & compedium quæritur id quod impro-
 bi faciunt mercatores, maiore pondere comparantes, & minore uendentes Rex qui se-
 det super solum iustitiæ, ut superius lectum est, hæc non potest pati, sed cognitione sua
B dissipabit & hoc malum inter cætera, ut ad superiora referatur Significat prouerbium
 multa esse quæ Deus abominatur uitia, etiam si à rege damnari non possint, utputa oc-
 culta porrò non minus iniuriam fieri, etiam si is qui patitur, non possit conqueri In pon-
 dere denique & mensura, iniqua iudicia intelliguntur, uel priuatim si quis reprehendat
 & damnat, in uno, quod in alio bene factum esse laudat uel in se permittit, quod in uici-
 no non possit tolerare hic pondere utitur & pondere, mensura & mensura Rex quoque
 siue princeps, qui sedet super solum iudicij, si non utatur lapide & lapide, ut est in He-
 bræo, Epha & epha, dissipauit omne malum oculo & cognitione sua, quod si persona-
 rum acceptuonem admittat, eadem crimina uidelicet & isdem circumstantiis aggraua-
C ta, diuersis sententiis ueluti ponderibus librans, domino erit execrabilis apud quem Act 10.
 non est personarum acceptio, sed in omni gente qui timet Deum & operatur iustitiam,
 acceptus est illi.

E X studiis suis intelligitur puer, si munda & recta sint opera eius Hebr
 Etiam ex studiis suis se notum facit puer, si purum & si rectum opus illius
 uel, Etiam ex operibus suis ignotum se faciet puer

Nihil prouerbialis sensus uidetur habere, si iuxta literam exponatur esse uidelicet & ap-
D parere uestigia quædam, seu uirtutum seu uitiorum in his quæ agunt pueri, quibus scire
 quodammodo licet, quales olim prouectiores ætatis sunt futuri Sunt ex Hebræis, qui pro
 ambiguitate huius uerbi נון, quod cognoscere significat & alienare, siue alienum &
 ignotum esse, uel occultare ut fere contraria sint significata, ita in sensum omnino con-
 trarium exponunt uersiculum nempe ut pendeat sensus ex præcedenti, ad hunc mo-
 dum Pondere & pondere occultatur fraus, etiam in studiis seu operibus suis ignotus erit
 puer, ut non possis ex his quæ puer agit, satis scire qualis adultus sit futurus an pura ui-
 delicet & munda sint futura illius opera & recta, nec ne

A VREM audientem, & oculum uidentem, dominus fecit utrunque
E Aliter, Dominus fecit etiam utrunque Noli diligere somnum, ne te ege-
 stas opprimat aperi oculos tuos, & saturare panibus Malum est, malum est,
 dicit omnis emptor, & cū recesserit, tunc gloriabitur uel, Et uadens tunc ia-
 ctabit se

Diuersa sunt studia iuuenum, ex quibus quales sint futuri prouectiores ætatis, coniectu-
 ram facere licet & quanuis alij boni, alij mali euadant, tamen ad sapientiam assequen-
 dam omnes sunt creati à Deo, & tam animæ, quàm corporis uiribus præditi nam per sen-
F sus exteriores, internas animæ uires & potentias intelligimus Inter sensus corporeos,
 auditum & uisum, ad rerum cognitionem percipiendam, maximum habere momentū,
 etiam philosophi tradunt Id quod Sapiens hoc in loco docet & interim corripit ignauos
 & pigros in his quæ ad salutem spectant, & ornamentum animarum, inquitens *Aurē au-*
dientem q d Deus fecit aurem ad scientiam & sapientiam euangelicam hauriendam, di-
 cente domino toties in Euangelio Qui habet aures audiendi, audiat Et fecit oculum *Luc 8*
 ad opera conditoris contemplanda, ex quibus sempiterna eius uirtus & diuinitas, con- *Roma 1.*
 spiciuntur Reprehendit infidelium & gentilium errores, qui negant Deum curare res

moniles, aut actiones humanas, cum dicit, *Noli diligere somnum*) q d utere corporis & G animæ docibus in eum finem, ad quem sunt destinatae In somno nullus est usus, nec uisus nec auditus imo nullorum sensuum Quod si mea monita spernas, & otio magis quàm honesto studio etiamnum iuuenis oblectare te uolueris, habe saltem rationem uictus tui, caue ne ad egestatem deuenias tantisper uigilia donec uictui necessaria compares *Aperi oculos*) fidei & saturare pane qui de caelo descēdit, & dat uitam mūdo *Aperi oculo.* igitur, & excute somnum quamlibet suauem ad labores accingere, quamlibet graues in initio uideantur non principia, sed fines perpende nam ex somno paupertas & inedia, ex uigilia & studio, copia rerum & abundantia panis & deliciarum comparantur *Malum, malum est, dicit omnis emptor*) Exemplo mercatorum; uult nos spectare non finia, sed fines laborum Ut enim illi rem primo utuperant, quo uilius emant deinde ubi emerint, iactant se & gloriantur de sua, siue industria, siue peritia in rebus comparandis sic sapientia, in cuius acquisitione uigilare & laborare suum filium monet Sapiens, minime iuuenibus aridet sed malum est, malum est, inquit, mane somnum excutere, & literarum studiis siue rebus diuinis indulgere sed olim ex ephēbis & puerilibus annis egressi, ubi maximis sudoribus ueluti negotiator, uenditis omnibus unicam sibi margaritam comparauerint, sibi gratulabūtur ipsi Porro illa uerba, *Cum abierint, uel recesserit sibi*) In Hebræo *וְלִי לְמִינָה*, & transiens sibi, & ad rem emptam optimè refertur, ut sit sensus Merces comparatæ non placent mercatoribus cum emuntur sed dicunt, Malum est, malum est quod emi uerūm cum eat sibi, & foras egreditur quod emit quasi dicat, Cum bene uendit & multum lucratur, tum tandem laudat sese, quod nouerit uti foro Idem in studio sapientiæ cogitandum est, de fructu uidelicet quem sapientia profert, non de laboribus quibus acquiritur Possumus deniq, illa uerba *Malum est, malū est, dicit omnis emptor*, ad labores & pericula referre, cuiusmodi subire solent mercatores iuxta illud Horatii, Impiger extremos curris mercator ad Indos, Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes Sed melius ad uerba ementium referuntur, propter ea quæ sequuntur, quibus prudentia siue scientia laborum laudatur

• E S T aurum & multitudo gemmarum, uas autem pretiosum labia scientiæ

Duplex est intelligentia prima facile sibi comparat opes, aurum & multas margaritas, & uasa pretiosa, Qui pollet scientia laborum, hoc est uir sapiens & eloquens, facillimè potest ditescere ut iam iuuenibus debeat prima cura haberi de sapientia, non de mercatura, aut aliis artibus quibus opes acquiruntur Facile est, dicebat olim Thales Milesius, Philosophis ditescere si uelint id quod re ipsa ostendit, nam perspecta per cursum syderum olei futura caritate, omnes totius prouinciæ comparat oliuas, qua re L diues admodum euasit Secunda intelligentia uersiculi, quæ magis placet, nempe, labia scientiæ, hoc est sapientia cum eloquentia coniuncta, præstat auro, margaritis aut quibuslibet uasis pretiosis Vel denique subintelligitur litera similitudinis, & erit sensus Labia scientiæ esse homini, uelut aurum, uelut uasa pretiosa ut sit sensus, Sapienti non possunt deesse ornamenta externa aut, hæc non curat sapiens, cum his multo habeat magis pretiosa Leui Ben Gerson sic Sunt qui auro & lapidibus pretiosis abundant, sed tamen res pretiosæ, ut sunt labia scientiæ, non sunt illis

• T O L L E uestimentum eius qui fideiussor extitit alieni, & pro extraneis aufer pignus ab eo Hebr Accipe uestem illius cum quis fideiussor pro extraneo, & pro aliena pignus eius (accipe sup cum fideiussor)

Iuxta sensum humiliorem, prudentiam quandam humanam docet uersiculus, nempe in contractibus, & in commerciis mutuis securitatem quãdam seruare præsertim ubi cum extraneis agitur, & uiris uel foeminis ignotis Et quanuis non solum noster interpret, sed etiam ipsi Hebræi exponant uestem eius qui fideiubet pro extraneo, subaudiendo præpositionem

A positionem pro potest tamē uerti, *Quando extraneus fideiubet, cape uestem illius pro pigro*) Cap 26
 Fideiubet pro extraneo mens & ratio, quando spiritu, facta carnis mortificare studet &
 pollicetur quam fideiusionem quisquis in se firmam & stabilem esse uelit, uestem illius
 qui fideiubet accipere debet, hoc est, ueterem hominem expoliare cum actibus suis nam *Coloss,*
 facile præstat quod in baptismo promittit, quicumque carnem cum affectibus domare no
 uerit, & mundum crucifigere cum concupiscentiis, quibus spoliatus spiritus, nudus do
 minum nudum facillime sequitur, cum illius auxilio

S V A V I S est homini panis mendacij, & postea implebitur os eius calcu
B lo, siue lapillo

Lapillis, numerus pro numero, qui si cum pane misceantur, dentes uehementer lædunt
 Panis mendacij, quē falso testimonio lucratus est, inquit Aben Hezra alioqui, quodeūq,
 lucrum sub nomine panis intelligitur, quacumque fraude & malis a tibus acquiritum
 quod prima statim facie suaue uidetur & amœnum, postea tamen mordente conscientia
 difficilius quā lapilli mastigatum concoquitur Neque solum furtū & rapina, sed pec
 catum quodecumque hanc naturam & conditionem habet, ut primo dulcedine quadam
 sensus mulceat & titillet animum, postea uero dentes comedentium rumpat id quod
 uel de morfu conscientie, uel de pœna peccatis debita possumus intelligere Frequēs est
C metaphora comedere pro peccare Sensus denique non est alienus ab illo uersiculo, quē
 prius exposuimus Aquæ furtiuæ dulciores sunt Quantum sese oblectent hæretici pane *Cap 9.*
 mendacij, hoc est falsa doctrina, quam pro uero pane euangelico populo ministrare gau
 dent, uix unquam cogitant quispiam, qui nullum de hæretica prauitate acceperit ex
 perimentum

C O G I T A T I O N E S consilij roborantur, & gubernaculis tractāda sunt
 bella *Heb* Cogitationes consilij firmabitur, & per consilia gere bellum

D iuxta Hebraismum, cogitationes, hoc est unaquæque ex cogitationibus firmabitur Sen
 sus prouerbij est, Neminem per se satis esse prudentem, imo egere unumquēque sapien
 tum & doctorum hominum consilij Sunt enim in animo uniuscuiusque cogitationes
 uariæ & inconstantes præsertim in rebus maioris momenti, cuiusmodi est bellum &
 ideo priusquam incipias, consulto opus est Et, iuxta parabolam euangelicam, Quis ex *Luc 14*
 uobis uolens ædificare turrim, non prius sedens computat sumptus, & cætera Aut, Quis
 rex iturus cōmittere bellum aduersus alium regem, &c quicquid enim facere uolumus
 quod uel ad ædificationem animouū nostrorum spectat, uel ad bellum cōtra hostes no
 stros, nēpe principes & potestates tenebrarū harū, non leui cogitatione, sed sagaci cōsilio *Ephē 6.*
 præmeditari, oportet oportet, inquam, uel legem Dei consulere, uel uiros sapientes, qui
E aliquando uictoriam sunt assecuti, & ædificium aliquod uirtutum, in animis suis con
 struxerunt

E I qui reuelat mysteria, & ambulat fraudulentē, & dilatat labia, ne commi
 scaris *Hebraum* Cum eo qui reuelat secretum qui circuit detractionem, &
 qui blanditur labijs suis, ne misceas te *Aluer* Qui reuelat secretum, ambu
 lat detractor, & qui dilatat labia sua ne te committas, uel potius cum eo qui
F decipit labijs

Sunt ex Hebraeis, qui iuxta uersionem nostram unicam clausulam efficiant, nempe, ut
 nihil commercij habeamus, neque cum eo qui reuelat secretum, neque cum eo qui am
 bulat fraudulentē, nec denique cum eo qui labijs seducit Quauis necessarium sit ad
 cogitationes fluctuantes confirmandas, alieno uti consilio, ut superius dictum est tamen
 non est satis tutum cum quouis homine secreta nostra communicare, neque a quouis
 consilium petere Sunt enim qui gaudent pandere aliena secreta, & erimando circui
 re Sunt præterea qui facile persuasi & decepti, alios quoque blandiendo decipiunt Du
 P 111

plex significatio huius uerbi פתח, persuadere & dilatare, sensum facit ambiguū, quā- G
uis eodem fere redeat nam & qui dilatat labia, & qui persuadendo fallit, uerbosus & fu-
tilis intelligitur, cuiusmodi ad seruandum secretum, aut sanum consilium impertiendū,
omnium minime est idoneus Ab eo igitur qui reuelat secretum alterius, & qui crimi-
nando circuit, hoc est a dilatore, neque amicitiam petas, neque consilia tua ei impertias,
uel potius cum eo qui blanditur labiis, ne in eas consilium Iudæi & hæretici sunt, qui
criminantur fidem ecclesiasticam Philosophi & secularis sapientiæ homines, sunt qui
blandiuntur uitis humanis, carni & concupiscentiis laxantes habenas Cum his igitur
consilium inire non debes, si bellum gerere contra mundum & carnem, uel quancūque
cogitationem teipsum corroborare uelis, iuxta ea quæ præcesserunt, in rebus quæ ad H
æternam sapientiam spectant

• **QVI** maledicit patri suo & matri, extinguetur lumen eius in medijs tene-
bris *Hebraum*, Extinguetur lucerna eius in obscuritate tenebrarum

Luc II

Per lucernam, metaphoricè intelligitur anima siue mens, ut est in euangelio Si lumen
quod in te est, tenebræ sint uel lucerna charismata Dei intelliguntur, quibus hominum
mentes illustrantur sed his penitus destitutus est, qui maledicit patri uel matri, nam
coniunctio ׀ן uan, quæ alioqui copulat, hoc in loco disiunctiuè accipitur, ut legatur, Ma-
ledicens patri uel matri q d indignus est his donis & beneficiis quæ Deus omnium pa- I
ter omnibus largitur Indignus est inquam is, qui patrem contemnit uel matrem spernit,
& iam destitutus lumine diuinæ gratiæ, in maximis tenebris uersatur Possumus etiam
per tenebras, angustias & tribulationes intelligere, in quibus opem non inueniet qui pa-
trem spernit uel matrem Et hæc ad superiora pertinent de consilio, quo firmantur cogi-
tationes, quod cum parentes liberis impertiunt, contemnuntur nonnunquam à liberis
qui malunt detractorum & blandientium sese miscere consortis, de quibus in supe-
riore uersiculo, quam patri obtemperare & matri O quantæ tenebræ manent Iudæos &
infideles, qui patrem cœlestem spernunt nam qui filium non recipiunt, neque patrem K
recipiunt quantæ porro hæreticos, qui ecclesiam matrem floccifaciunt horum lucerna
in tenebris profundissimis, prohdolor, in perpetuum extinguetur

• **HAEREDITAS** ad quam festinatur in principio, in nouissimo bene-
dictione carebit

Hæreditas ad quam festinatur uel, hæreditas festinanter acquisita, intelligitur rapina,
& malis artibus acquisita, uel dum quis contempto patre, eius mortem accelerat, ut ad
superiora referatur, in nouissimo benedictione carebit, uel ut in Hebræo est, extremum
illius non erit benedictum nam male parta male percunt uel denique hæreditas festina- L
ta erit, quam quis assequitur absque labore aut cura aliqua Tales hæredes solent rem-
minus curare domesticam, & bona siue facultates cum facilitate magna relictas à paren-
tibus, in uoluntate consumere Filij Ruben & Gad ac dimidia tribus Manasses, festi-
nabant hæreditatem transiordanam accipere, quæ tandem non fuit benedicta ut quæ
primo spoliata sit, habitatoribus in captiuitatem deductis Iudæi deniq, uineam domi-
ni in hæreditatem acceperunt, exclusis gentibus, quæ tamen illis parum fœlix postremo
tempore fuit, destructa ciuitate Hierusalem, festinabant nimium interfectis uidelicet
seruis patris, & filio, quo citius sibi uindicarent hæreditatem Quadrat prouerbum, uel
imprimis illis, qui bona ecclesiastica & iura, etiamnum iuuenes festinant occupare ue- M
rius quam legitimè per gradus ecclesiasticos, ad suprema munera peruenire Indocti ui-
delicet & inidonei, uel ad episcopalem cathedram & dignitatem per fas ac nefas prope-
runt sed Dei benedictione destituti, tandem sentient quid sit pastoris locum occupare,
illi qui gregem domini pascere, uel noluit, uel nesciuit

• **NE** dicas reddam malum expecta dominum, & liberabit te, uel saluum fa-
ciet te

A Nulli malum pro malo reddentes, inquit diuus Paulus, Mihi uindictam ego retribuam Cap 20
 dicit dominus Salomon prohibet ne cogites quidem, aut tecum deliberes de reddendo Rom 12
 malum pro malo nam *Ne dicas*) hoc est, penes te ne cogites *Expecta dominum*) quali dicat Noli sententiam iudicis præire, uel potius remitte uindictam domino, expectans illius opẽ, ut te eripiat a malo, quod pateris Tu de reddẽdo malũ poteris cogitare, & malum pro malo rependere poteris facilius, quàm acceptum damnũ amoliri Magis sollicitus esse debes, de tua salute, quàm de alterius damno *Salutem uero a domino recipies*) si modo causam tuam illius clementiæ commendes, ut etiam aduersario tuo rependat, non quod tu iratus cogitas, sed quod pro illius æquitate & clementia uidebitur opportunum nam in causa propria solent homines esse parum æqui iudices, sed quod in se leue iudicant delictum, in aliis grauissimo supplicio dignum aliquando putant, quos dominus execratur, tanquam eos qui diuersis utuntur ponderibus & mensuris iuxta sequentem uersiculum

• **ABOMINATIO** est apud dominum pondus & pondus statera dolosa non est bona. Prius exposuimus uersiculum hoc eodem cap A domino diriguntur gressus uiri quis autem hominũ intelligere potest uiam suam? *Hebræum,*
 " A domino incessus hominis, & homo quomodo intelliget uiam suam

C Ruina est homini deuotare sanctos, & post uota retractare *Hebr* Laqueus est homini deglutire sanctum, & post uota ad inquirendum

גבר uir a fortitudine habet etymologiam *אדם* homo, à terra Sensus uersiculorum est, cum homo quilibet de se sit ignarus & impotens ad uiam suam, uel intelligendam, uel percurrendam, quantumuis alioqui sit fortis & prudens, nihilominus *A domino gressus uiri* (siue gigantis) supp reguntur uel potius firmantur, & roborantur à domino q d Non gloriatur fortis in fortitudine sua, neque sapiens in sapientia sua nam quomodo in-

D telliget homo terrenus uiam suã que ducet ad uitam, uiam suam qua domum reducet de qua uia loquitur Christus, Ego sum uia, ueritas & uita quam nemo trãserit inoffense, nisi gressus illius roborentur à domino Nemo uenit ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum, nulla sapientia humana sufficit ad intelligendam hanc uiam Quod si simpliciter de gressibus hominis in hac mortali uita, intelligamus iuxta Hebræos, non uidebitur absurdum, quia neque sufficiunt homini uires ad iter ingrediendum sine Dei auxilio, neque nouit homo proficiscens, quando sit reuersurus, sed omnes humanas actiones moderatur Deus quasi dicat, Cum a Deo in omnibus pendeamus, summa stultitia fuerit & ruina hominis Deũ contemnere, iuxta sequentem uersiculum *Ruina est homini*

E *deuotare sanctos*) uel iuxta Hebræum, Laqueus uel scandalum, si sanctum deuorauerit quod Hebræi de crassis sacrificiis intelligere possunt, siue de his quæ Deo deuota fuerat, aut etiam de hostis pro peccatis, quibus uesci nisi solis sacerdotibus nemini licebat Nos sanctum deuorare dicimus, Dei charismata in uanũ accipere, & accepta remissione peccatorum, ueluti solet canis ad uomitum redire, contempto sanctorum sancto, per quem laqueus contritus est, & nos liberati sumus, denuo in laqueos diaboli incidere, & subinde per uota, liberationem querere de laqueo Alij sic, Scandalum uel ruina est homini deuorare sanctum, iuxta sensus prædictos & etiam est homini laqueus siue scandalum, post uota inuestigare modum quo possit minime obligari, uel quo munus red-

F dat quod uouerit Aliter, Ruina est homini, qui deuorat sancta, & postea querit uouere alia, quasi nihil referat, uel integritatem seruare, uel per pœnitentiam quæ est secunda post naufragium tabula, remissionem habere Antiquam editionem, hoc est septuag magis accedere ad Hebræam ueritatem, quàm nostras, etiam testatur Beda *παυλις υδρις* *ταχυ τε σπι* *ιδιωσ ακιςται μετη γαρ το υξικαδζ, μεταροσιν γινεται*, muscipula est uiso celeriter quippiam proprium sanctificare postea enim uotum fecisse, pœnitere contingit Sic Septuaginta, qui subauditis quibusdam uocibus, sensum assecuti sunt, qui maxime mihi arridet

DISSIPAT impius rex sapiens, & incuruat super eos fornicem Heb Et G
 reducet super eos rotam

Sapientis est principis dissipare & segregare malos quo minus uirtum habeant dispe-
 fic enim & separati facile opprimuntur Metaphora 107 ut est in Hebræo & Septua ex-
 temam consumptionem atque conculcationem significat & quod reges prudentes fa-
 re debent quo tempore in tranquillitate conititunt non permittere uidelicet impiorum
 conuentibus sed sua potentia & sapientia d' p'ue & ad modum uirtutis annis uentilare
 paleas a uittico Hoc rex regum & Dei sapientia prædicatione euangelica & uentilatio
 in manu accepto facit quotidie incredulos & impios per uniuersum orbem dissipando
 Iudæos reducita super eos 107 feriet hoc est confusione & calamitate quæ finem non
 habet nam Iudæam gentem perpetua uexat malorum scelerum seruitus uirtutis penuria
 & apud omnes nationes opprobrium & contumelia

Math 3

H

LVCIFERNA domini spiraculum hominis, quæ inuestigat omnia secreta
 uentus

Spiraculum uitæ quod Deus sufflavit in faciem hominis tanquam lampas est reliquis
 uirtutibus potentius lumen administrans & cognitionem Dei per creaturam mundi cuius
 luminis reliqua in expertia sunt uirtutibus Antea lucerna domini lumen quoddam super
 turale est in animo & spiritu hominis quod uel secretissima cordis penetralia perscu-
 ratu quantumuis aliqui peritum & inscrutabile sit cor hominis Et hæc ad regem sa-
 pientem referunt uirtutibus in qui dicitur iudicium Dei exercet & in terris illius quodammodo fun-
 gitur munere diuinæ sapientia & lumine indiget quo malos a bonis seceinere possit
 & secreta cordum inuestigare quod ipse fecit Salomon dum duabus mulieribus de in-
 fantibus mortuis & uiuo contendentibus auscultaret

3 Reg 3

I

MISERICORDIA & ueritas custodient regem, & ioboratur clemen-
 tia & bonus eius

מִסְתַּחֲסָה וְעֵתִוָּת Misericordia & ueritas) sicque copulantur hæc duæ uoces in scripturis
 quatuor 101 iuxta Hebræos beneficium gratuitum secundum recomensationem bene-
 ficij significat uerum hoc in loco ad iustitiam distributiuam uidentur referri qua bonis
 premia malis supplicia dispensantur id quod dum Sapiens facit timere non debet nam
 hæc uirtutes seruabunt eum his tutior erit quam supertionibus Et quæ uirtutes fuerunt im-
 pium necessaria ad tranquillitatem in reipublica puniunt improbos est tamen uirtus ex-
 cellentior clementia & misericordia qua (ut inquit Iacobus) superexaltat iudicium &
 proinde scriptum regis & solum detensione misericordium opprobrium & subleuatio
 afflictionum uirtute potius munus erigitur & firmatur Vide ut omnia huius sapientis e-
 logia mundana sapientia propemodum sint contraria Qui qui præditi sunt longe alia
 regibus consilia suggerunt munitendis uidelicet urbes firmandas presidij militum exi-
 genda tributa uirtutes uestigialia subditoium extenuandas opes ad plebis uirtutes &
 spiritus extinguendos ne quando de principe mutando cogitent Contra Salomo in
 prouerbum fortitudinis & reficienda afflictione reges magna securitate regnare prædicat

Jaco 2

K

L

EXULTATIO iuuenum fortitudo eorum & dignitas senum canities,
 uel gloria iuuenum robur eorum, & decus senum, canities

M

Ut iuuenes qui uirtutes corporis habent integras nullo uitio debilitatis aut intemperantia
 contaminatis hinc non erant habentque de quo merito gloriarentur feliciter uide-
 licet transierunt pueritiam & adolescentiam & iam uirtutibus præditi quibus sibi utiles &
 reip' esse possunt quibus sibi uictum labore compariet & debiles & senio confectos pa-
 rentes uirtute poterunt magna cum hinc uirtute quod uirtutes habeant quam quod cor-
 poris robore uirtute & prudenti utuntur Decus uirtutes senum) quam uirtute & cum decoro
 iuuenibus gloriam & uirtutem quam præbet Salomon senibus uirtute honorem
 qui ab

A qui ab aliis exhibetur tanquam uirtutis primum Senibus (inquam) qui ad caritatem cum laude peruenerint caritatem uel non annorum numero metitur Sapienter sed eam sunt sensus hominis Alioqui uel ipsa caritates honores exigunt & iunioribus non tot rutila huius uitae & tot discrimina euasisse & nihil commisisse quod futuram & honorabilem non contemnerent innocenti argueretur tum est Ceterum genuinus huius loci est sensus Quemadmodum iuuenes egent consilio & prudentia senum ne quid temere agant corporis uirtutibus quibus pollent confisi ut in senibus uires non sufficere sed in noui operi coguntur abuti ut iam illis facile coeant imitari & humilitatem quandam in sepe consequentur dum senum consilio iuuenes & iuniorum uirtutibus senes utantur omnia uirtute peraguntur ac administrantur

LIVOR uulneris abstergit malum & plagarum in secretionibus uentris Hebraei Liures in uulnere sunt absterfio uel mundicies in malo, & percussiones in secretionibus uentris

Sic explicat Aben Hezia hunc uersiculum obscurissimum ut pendeat & procedente & sit similitudo Querit modum gloria iuuenum est fortitudo eorum & honor senum sapientia cana & in uirtute sic liuor & purulenti in uulnere est mundicies & purgatio in malo

C Etiam a corpore ad animum quod quod in uulnere corporis uidemus fieri idem sentiendum de plagis mentis Collectio purulentarum in uulnere facit ad sanitatem & purgationem mali & plagarum quae si intus penetrant in uentris hoc est animi morbi eodem modo curantur per liuores & sanantur in uno locum collectam Dum ad remotam peccata reuocantur dum perpendimus quam ingens malum sit Deum offendere dum de grauitate & facilitate peccandi cogitamus & ex animo dolentes purulentarum plagarum animae per penitentiam ad unum ueluti locum reuocare uidemus & purgare Alij per malum hominem intelligunt & similitudinem ad hunc modum deducunt ut uulnera quae sunt in extrema cute & plagarum quae altius insunt ueluti ad interiora & uiscera cu dolore & in malo curantur sic malus non omnino nisi suo damno sapit neque castigatur nisi per dolorem

CAPVT XXI

SICUT diuisiones aquarum, ita cor regis in manu domini, quocumque uoluerit inclinabit illud

E Recte suppleuit interpretis ad uerbum similitudinis Sicut diuisiones supple sunt in manu & penes agricola qui pro suo commodopoteest huc uel illuc aquam diuisi aut se & quibusdam regionibus ubi ex more illud fieri solet ita cor regis & uoluntas siue consilium solet

Deus & in re pro sua uoluntate uel in bonum subditorum uel in malum & peccatam hoc exigentibus populi peccatis Nam ut alibi scriptum est Pei me reges ^{Cap 9} ^{Iob 34} gnanant & propter peccata populi facit hypocritam regnare Quod si cor regis sit in manu domini quod maxime liberum uidetur quanto magis iniqua & iniqua & iniqua

F ratus bellicus quamlibet ingens quanto magis alij priuari homines ut referunt uel uel culus ad se detur qui in estigit omnia secreta uentris Alit Sicut diuisiones aquarum sunt in manu domini qui precepit dicens Fiat firmamentum & diuidat aquas ab aquis qui diuisit mare iudicum in diuisiones Qui pluit super iustos & in iustos & iudaeis in iustis iudicibus Iordanis fluente subsistere fecit eadem facilitate corda regum ^{Genesi 1} ^{Psal 135} ^{Matth 7} modi ibitur Possunt haec ad mysterium baptismatis referri ut intelligamus Sicut in iustis est aquam diuidere immergendo corpora ita est Dei corda sanctificare Churistia notum qui sunt populus acquisitionis & regis sacerdotum

OMNIS uia uiri recta sibi uidetur, appendit autem corda dominus

32 **facere misericordiam & iudicium, magis placet domino, quàm uictimæ** I G

Omnia uia uiri) Hoc uersiculo iam crebrò ignorantiam & superbiam humanam reprehendit Sapiens, quæ tota à Deo pendere recusat, superius capitib 4 & 16 Est uia quæ uidetur homini iusta, nouissima autem eius deducit ad mortem Sibi ipsis fere blandiuntur homines, & libenter patrocinantur suis etiam uitis, in quibus dum sese oblectant, ad mortem perueniunt. Cæterùm qui uias suas relinquunt, etiam si uideantur recte in oculis suis, & Dei sapientie auscultant, & in captiuitatem redigentes intellectum in obsequium Christi, qui dirigit nutantia corda, & confirmat gressus eorum qui incedunt, non in uia quæ illis recta uidetur, sed in uia domini, quæ est iustitia & iudicium Aliter, *Domini ponderat uel appendit corda,*) & magnum discrimen ponit inter uiam & uiam, & non solum non probat omnem uiam, hoc est actionem humanam, sed etiam inter ea quæ sunt bona, & in lege præcepta, latissimum uult esse discrimen ut sequitur, *Facere iustitiam & iudicium*) q d quauis hostie & sacrificia præcepta & descripta in lege, uideantur propius ad Dei honorem spectare, quàm alia quæ homo in homines exercet, tamen is est Dei Op Max amor in hominem, ut illa sint apud eum opera sanctissima, quæ hominibus maxime profunt Cuiusmodi sunt iustitia, in eo sensu quo superius exposuimus Attendite, ne iustitiam uestram faciatis coram hominibus, & iudicium, quæ tanto sunt Deo gratiora, quanto illius bonitatem propius expriment Operam dare ut inopu necessitati succurratur, & ut nemo patiatur iniuriam, nemo inferat citra poenam condignam, Dei præsentiam inter homines quodammodo repræsentat Aliter, *Multe uia sunt hominum,* hoc est magna religionis uarietas, & diuini cultus diuersissimi ritus, quibus ad Deum tendere humana conatur ignorantia sed dominus qui corda ponderat, unam solam approbat fidem, quam olim Iudæi uariis hostiis & sacrificiis celebrabât, quæ pro tempore legis fuit electissima uia homini, uerum dominus qui corda perpendit, aliam nunc præfert uiam, quàm iustitia & iudicio frequentant Christiani iuxta illud *Discite, quid est, misericordiam uolo & non sacrificium*

EXALTATIO oculorum est dilatatio cordis, lucerna impiorum peccatum *Aly sic uertunt*, Nouale impiorum peccatum Aliter, Aratio impiorum peccatum

Vox 73 ambigua est, lucernam significat, nouale uel arationem & hunc sensum sequuntur Hebræi plerique omnes *Exaltatio oculorum*) elationem mentis significat & arrogantiam, cum quis sibi placet, suæ sapientie multum tribuat Cordis dilatatio, desideria & concupiscentias significat alioqui in bonam partem, latitudinem amoris, & charitatis inexplibilem affectum iuxta illud, Os nostrum patet ad uos o Corinthij, cor nostrum dilatatum est, non angustiamini in nobis Sensus tandem uersiculi ex præcedente pendet, ostendens, qui sint quibus suæ uia uidentur rectæ, hoc est qui sibi placent in suis uitis ponsimum, uidelicet quibus sunt oculi sublimes, & quibus cor amplum & latum & uariis desideris obnoxium Horu uia est peccatum & *Aratio impiorum,*) hoc est studiū, & cogitatio, est peccatum Aliter, elatio oculorum est peccatum, & dilatatio cordis est peccatum, non uia recta ut pluribus uidetur imo est nouale impiorum Metaphora tracta ab agricultura uita omnium laboriosissima Arandi laboribus peccandi consuetudinem confert Sapiens, ne quis causetur difficultatem uirtutis, & facilitatem peccandi Aliter iuxta aliam uersionem, nempe lucerna impiorum, quam sequitur Chaldeus, impij qui non habent lucernam domini, hoc est spiraculum illud cælestis gratiæ de quo nuper disseruimus, quod Deus sufflauit in Adamum, & Christus in discipulos, dicens. *Accipite spiritum sanctum de qua lucerna dictum est nuper, sed pro illa lucerna habent elationem oculorum, & dilatationem cordis & proinde eligunt neque uiam iustitiæ neque iudicij, neque uiam diuini cultus, sed consuetudinem peccandi, quæ illis recta uia uidetur Prior expositio est melior*

COGITATIONEM robustorum, semper in abundantiam omnis autem

A temperiger
& omni
Hic uersi
72, nou
tationes
mentur
stinus
ue in b
tantu

Bius si
nat
po
d
r

6

in conteret G
vera corū
opes non
dicium,
deo, ali
ria ex-
na ab
no est
mbri-
um H

um H
&

A: habet dum caro castigatur & crucifigitur mundus

QVI custodit os suum & linguam suam, custodit ab angustis animam suam.

Seruare os & linguam possunt ad idem referri, nempe ad loquelam & sermonem, ex quo multa incommoda & angustiae proueniunt, ut inquit Iacobus. *Iacobi 3.* Lingua ignis est uersitas iniquitatis. Possunt os & lingua ad diuersa referri, nempe os ad temperantiam sive continentiam uictus. ex crapula enim plurima proueniunt mala Comestiones & ebrietates, lites nonnunquam & iurgia, quibus anima uehementer afficitur, ad angustias & inopiam consilij redigitur. Porro ex continentia uirtus sequitur, puritas animae: ex puritate animae, pax & tranquillitas conscientiae. Beati mundo corde, quoniam ipsi uidebunt Deum. Custodia linguae & oris, iuxta sensum mysticum possunt referri ad confessionem fidei, & confessionem peccatorum, Dei laudem, proximi aedificationem. lingua enim & ore plurima praestamus officia ad nostram & aliorum salutem spectantia. Iuxta priorem expositionem, animam pro uita acceptam intelligimus. iuxta secundam uero, pro conscientia & interno affectu, qui per peccata oris & linguae ad miras angustias redigitur.

CSUPERBVS & arrogans uocatur indoctus, qui in ira operatur superbiam. *Heb.* Derisor nomen eius faciens in ira superbiam.

Septuaginta sic, *θερὸς καὶ ἀνδοκὸς καὶ ἀλατὸν λόγους καλῶτε*. Indoctus apud diuum Hierony pestilentia uocatur apud Septuaginta. Salomon ad instar hortulani, nunc uirtutum plantat praecpta, nunc uicia sapientiae contraria euellit. Linguam & os seruare, nec aperire, nisi cum opportunum & utile fuerit, magna pars sapientiae est. ad quas uero angustias rediget suam animam, qui per superbiam, arrogantiam uel petulantiam, os aperit, & soluit linguam, praesens uersiculus ostendit. incidit enim in multa uicia, nempe superbiam, arrogantiam, derisionem, quod ad sermonem spectat. quod uero ad opera,

D furorem superbiae, hoc est iram & superbiam, ut iam nihil sit integrum in homine qui linguam non seruat talis enim uocatur superbus, arrogans, petulans & derisor. *Hebraei* sic exponunt uersiculum. Homo superbus & arrogans uocari potest derisor, qui facit opera sua in ira superbiae uel sic, Superbus, arrogans & derisor, est nomen eius, qui facit opera sua in furore & superbia. Et sensus erit, Qui omnia agit per furore & superbiam, cum uideatur honorem quaerere & famam maxime, famam & celebritate nominis non assequetur, imo ignominiosis nomenclaturis erit insignitus, suis coloribus pietus, nominis famam amittet. q d Qui uult bonum nomen habere, a superbia & arrogantia imprimis declinare debet, & a iactantia linguam & os, ut dictum est, moderare ac refrenare: nam omnis qui se exultat humiliabitur.

DESIDERIA occidunt pigrum, noluerunt enim quicquam manus eius operari. *Hebraei*, Desiderium pigri interficiet eum, quia renuerunt manus eius operari. Tota die concupiscit, & desiderat qui autem iustus est, tribuit, & non cessabit. *Heb.* Tota die concupiscentiam concupiuit sed iustus dabit, & non prohibebit.

F Redit ad id quod superius dixit, Qui persequitur iustitiam & misericordiam, inueniet uitam quod in hoc loco habemus, desiderium pigri interficiet eum. desiderium quod habet siue in uoluptatibus, siue quibuscunque uanis huius mundi rebus, interficiet eum. uel uehementer torquebit eum, ut mori uideatur iuxta loquendi modum, quo dicimus enecatos nos esse, cum magno aliquo malo torquemur, uel reuera in suo desiderio morietur, neque corpus erit aliquando rei qua desiderat. *Nam renuerunt manus eius facere*) si quicquam uel concupiscere non debuit piger, uel sedulo laborare, & dare operam quopossit suum complete desiderium. *Tota die desiderauit desiderium*) quasi dicat, Piger nec sibi nec aliis prodest, imo sibi maxime noecet, toto die uidelicet otiosus uanis desideriis

seipsum torquet. qui uero sedulo operantur, & honesto labori intendunt, minus deside- G
 rus non laborant. Indicat Sapiens ex pigritia & nasci desideria inutilia, & nuntium & n-
 men pigrum non posse remedium suis adhibere desideris *Iustus uero tribuet* Qui toto
 studio persequitur iusticiam, non solum sibi sufficit, sed etiam alius. non solum suo desiderio, sed
 alieno satisficit. Disperdit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum: & tamen non
 prohibebit desiderium suum. Pigrum opponit iusto, & prouerbum ostendit sapientis non
 esse, nec carere diuitis, nec auare retinere, sed distribuere collectas.

- **HOSTIAE** impiorum abominabiles, quae offerunt ex scelere. *Heb* Sacrifi-
 • cium impiorum abominatio, quanto magis si mala mente uel cogitatione H
 • obtulerit illud

Prouerbum ostendit Deum non muneribus corrumpi, ut solent aliquando terreni iu-
 dices, de quibus superius Deus execratur impiorum sacrificia, quae uidentur in illius lau-
 dem oblata, etiam iuxta morem quo debeant fieri, & iuxta ritum quo boni sacrificat, non
 agnoscit dominus externas ceremonias absque interno affectu, in his qui offerunt sce-
 lerato animo. Ceterum si ex scelere uel rapina fuerit oblatio, multo magis erit abomi-
 nabilis, utputa duplici scelere contaminata, & impietate hominis & rapina. *Pro*, si mala
 cogitationem uertamus, ad hunc modum exponi potest uersiculus. Si mala cogitatione,
 hoc est eo animo sacrificet, ut prosperum successum in improbitate sua habeat, uel qua- I
 cunq; alia intentione impia, maxime execrabilis erit eius oblatio. Quod infideles solent
 facere, nepe uouere & offerre demonibus, quod licentius in sceleribus uiuant ut Balam
Nume 23 & Balac uolentes populo Dei maledicere. Quadrat prouerbiu in eos, qui cum sint sce-
 lere aliquo obnoxii, cuius poenitentia non ducuntur, nihilominus putant per alia pieta-
 tis opera, se posse iram Dei placare hanc impiam & scelestam de Deo cogitationem con-
Iacob 2 cipientes, quasi peccandi licentiam concederet alicui, ea lege ut reliqua praeccepta studio-
 sius obseruaret. contra illud, Qui offendit in uno, factus est omnium reus

- **TESTIS** mendax peribit, uir obediens loquetur uictoriam *Heb* Testis K
 • mendax, uel mendacij peribit & uir audiens perpetuo loquetur

Ambigua uox est *איש* aliquando significat uictoriam, aliquando perpetuitatem, siue
 aeternum, aut denique robur & fortitudinem. Contra falsos testes etiam prophana lege
 sancitur ius talionis. dignum est enim, ut pereant, qui alios uoluerunt perdere, peribuntq;
 humano iure fraude illorum deprehensa, & ueritate comperta. Aliter, Deo iudice peri-
 bunt, quem nulla latet ueritas uel, peribit & non testificabitur amplius. q. d. peribit ab il-
 lo munere. Verum uir, qui non testificabitur nisi quod audit, hoc est ueritatem quam au-
 diuit & nouit, perpetuo loquetur, & testis munere fungetur perpetuo uel perpetuo lo- L
 quetur, hoc est non peribit, ut loqui pro uiuere capiatur. Aliter uir audiens legem Dei,
 & obtemperans illi, in aeternum loquetur uerum testimonium quasi dicat Falsi testes mor-
 te puniendi sunt, tanquam legis transgressores. Sed de falsis testibus qui non quod audie-
 runt aut uiderunt loquuntur, sed qui somnia sua & dogmata reprobata, pro uerbo Dei
 loquuntur & praedicant, satis superque dictum est superius.

- **VIR** impius procaciter obfirmat uultum suum qui autem rectus est, corri-
 • git uiam suam *Hebr.* Roborat uir impius uultum suum, ac rectus uias M
 • suas dirigit.

Vel intelligit uias suas, ut legunt Septuaginta aliquos sequentes Hebraeos, qui hoc in lo-
 co legunt *איש* intelliget, non *איש* diriget. A precedente uersiculo pendet sensus, qui
 est huiusmodi. *Roborat uir impius, sup uerba falsa, uultu suo*) cum imprudentia uel elicit
 proferens falsum testimonium, & ipso uultu affirmans falsum uel contra uultum eius, hoc
 est illius qui respondet & contradicit. Sed iustus & equus iudex facile intelliget uias & mo-
 res illius. Aliter, Qui rectus est, & offert uerum testimonium, faciet iudices intelligere uias
 eius,

A eius, satis habens rem impendere suam, tanquam simplicem ueritatem Potest & melius **Cap. 22.**
 in genere intelligi, ut sit sensus declarans, quam latum fuerit discrimen inter impium, &
 rectum siue iustum, quorum ille uultum firmat, & magna siue constantia, siue impudē-
 tia futurorum. Hic uero dirigit uias suas, ut neque deficiat à recto, nec cum ostentatio-
 ne quocumque faciat non enim uultu aut factu rectitudinem suam prae se fert. Si legatur
 intelligat, ut sensus, Qui rectus est, satis habet quod intelligat uias suas, absq; eo quod
 uultu exteriore ostendat & est proverbium siue sententia digna Sapientiae, tam paucis
 uerbis tam profundum sensum cumulans.

NON est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra dominum.
B Equus paratur ad diem belli. Dominus autem salutem tribuit. uel, dominus
 est salus.

Post multa de sapientia praeclare & prudenter excogitata, tandem ueluti compendio
 rem omnem abfoluit, & claudit ostendens nullam ab eo laudatam esse sapientiam
 praeter eam quae dominum agnoscit & sapientes omnes ac prudentes viros domino esse
 subditos neque quicquam mori aduersus dominum Alter, *Contra dominum*,) ueri po-
 test coram, uel è regione domini hoc est, si cum sapientia domini conferatur, non est sa-
 pientia ulla humana, uel prudētia, sed stultitia potius, & amentia Alter, *Non est sapientia*)
C hoc est, nullus sapientia sibi proderit contra dominum. q d ut eripatur de manu domini.
 Quamuis equus paratur ad bellum, & caetera quae sunt necessaria ad uictoriam, & ad tri-
 pendum nos ab hostibus, tamen seruari non possumus nisi per dominum Si sententia
 domini lata est & decreta contra nos, nulla sapientia, aut consilio prudentiam eam hie-
 bit rescindere Denique non est sapientia, hoc est, non est sapiens reputatus aduersus do-
 minum qui uera dominum religionem non colit, sapiens non est estimandus Infidèles,
 Turci, Mahometici, haeretici quilibet sapientes uideantur, tamen non sunt, cum contra
 dominum sapientia sua pugnent *Equus paratur ad bellum.*) q d. Neque in hominibus, ne-
D que in animalibus fidendum est, neque ullis uiribus bellicis nam salus & uictoria à do-
 mino solo pēdet Siue igitur animi prudentia, siue uires sint alicui, in his fidendum non
 est, nisi in domino & cum domino his utendum, non contra dominum.

CAPVT XXII.

ELIUS est nomen bonum, quam diuitie multae super
 argentum & aurum gratia bona Diues & pauper obui-
 uerunt sibi, utriusque operator est dominus.
M Nomen bonum & gratia bona melior, hoc est uulior, ut exponunt ali-
 quot ex Hebraeis, quod per bonam famam plus fauoris assequatur
 alicui, quam argento & auro iuxta uulgi proverbium Hebraicum,
 teste Ben Gerson Melior est amicus in aula, quam aurum in ca-
 psa Alter & melius, Nomen bonum est potius eligendum, quam opes magnae, &
 gratia bona est eligenda praeter argento uel auro, duplici de causa. partim quod haec sunt
 corruptibilia, & multis peteant modis, illud uero perpetuo duret. partim quod nomen
F bonum & gratia, nisi per uirtutem & sapientiam haberi non potest. solida, inquam, no-
 minis fama & honor, praemium est uirtutis, opes uero aurum & argentum sere praeter
 equum & bonum cumulantur, ac seruantur *Diues & pauper.*) Diuitiarum & paupertatis
 languor est dominus, & mittit ac dispensat inter homines Unde aliqui (iuxta Hebrais-
 mum) occurrunt diuitibus, aliqui paupertati, sed bonum nomen peculiariter occurrat ho-
 minibus, qui uirum student sic Aben Hezra Alter & melius, Fieri potest, ut diues de-
 ueniat pauper, & pauper ad diuitias ascendat, in qua mutatione fortuna, uidetur oc-
 currere inuicē, dum alter descendit, alter ascendit & tamen *Utriusque est factor dominus*)
 quasi dicat, Nemo estimandus est ex opibus, neque ex paupertate, cum ex his non pen-

deat neque fama nominis, neque gratia apud Deum, aut homines Sed hæc quæ sunt maxime optanda comparantur per obedientiam creatoris & factoris, utriusque operator Deus) quasi dicat, dum occurrunt inuicem diues & pauper in habitu exterior, ingens discrimen inter eos uidetur, & longe pluris æstimatur unus quàm alter apud homines & tamen uterque ad imaginem Dei factus est, quam si pauper seruaerit integram per uitæ puritatem, apud Deum factorem non erit inferior, uel fama nominis, uel gratia quàm diues, quantūuis alioqui sit hic splēdidus bysso & purpura uestitus ille uerò squa-

Luc 16. lidus & ulceribus plenus iuxta parabolam euangelicam

CALLIDVS uidit malū & abscondit se innocens pertransit & afflictus est damno Hebraum Et pēnis afficiuntur

Callidus astutus fere in bonam partem capitur in hoc libello, pro sapiente & prudente, qui mala præuidere & præcauere solet antequam eueniant Verum simplices & sapientiæ expertes capiuntur fere malis, imò temere transeunt ad loca ubi malis occurrentibus inuoluuntur Alter & melius, Qui uere sapiens est, & in lege Dei uersatus, uidet fide, & scripturarum intelligentia quanta mala futura sint peccatoribus, & his qui transgrediuntur legem Dei, & abscondit se à peccatoribus inter quos uersari recusat Simples & ignari qui non perpendunt satis quid uenturum sit, uel quem finem habituri sint, qui male uiuunt, & transgrediuntur leges seu humanas, seu diuinas, transeunt unà cum peccatoribus & puniuntur Tertio qui sapiens est, satis nouit, quanta mala & pericula emineant hominibus huius mundi, & abscondit se declinando honores & opes, ac cæteras huius mundi uanitates qui uero sunt expertes huius sapientiæ, transeunt & libenter progrediuntur in mundanis illecebris. sed hi dabunt aliquando pœnas

FINIS modestiæ timor domini, diuitiæ gloria & uita. Hebr. Merces humilitatis timor domini & cetera. Arma & gladij in uia peruersi, custos uero animæ suæ longè recedit ab eis Alter, Spine, laquei sunt in uia peruersi, & cetera.

Septuaginta Tribuli & laquei in uis peruersis, consentiunt cum Hebræa ueritate Firmis modestiæ) Summa laus humilitatis siue mansuetudinis & modestiæ, quæ si cum timore domini iugatur, summum præmium habet, nempe diuitias, gloriam & uitam & hæc est melior expositio, ut subaudiatur copula, Merces mansuetudinis & timoris domini. Timor domini ueræ religionis & unius Dei cultum insinuat Alioqui iuxta ambiguitatē sermonis Hebraici, ut nos habemus uerti potest, Finis mansuetudinis est timor domini. quasi dicat, humilitas remuneratur timore domini, tanquam præmio. Prior expositio est melior Diuitiæ & gloria & uita) sequuntur humilitatem & timorem domini, Nam omnis qui se humiliat exaltabitur. Videtur hæc uerba respondere ad ea quæ dicta sunt, de nomine magis eligendo, quam diuitiæ, quasi non conuenirent sed oportet alterum eligere Cæterum mansuetus & timens dominum, utrunque simul possidere potest, opes, gloriam siue famam, idque non in uao temporis momento, sed uitam quoque, hoc est per longitudinem dierum Nos non tam opes in gloriam præsentem, neque uiam caducam intelligimus, quàm mansueti & humiles non desiderant, sed futuram uitam & gloriam quæ permanet, ad quam non omnes perueniunt Sunt offendicula multa quibusdam, iuxta id quod sequitur Spine & laquei) Sunt ex Hebræis qui frigora uertunt Sensus eodem tendit, nempe, multa impedimenta esse homini peruerso in uia uirtutis Sunt spine, quas diuitias etiam authoritas euangelica interpretatur sunt laquei contra mansuetis, peruersis uero ueluti rete uenatoris diaboli enim laqueis detinetur ad illius uoluntatem Uerti potest, In uia peruersa uel, in uia peruersi hominis) Custos animæ elongabit se ab istis spinis & laqueis, uel ab his peruersis, uel uis denique, ut fiat mutatio numeri Chaldæus paraphra laqueos solum posuit, relicta priore dictione, Quod prius dixit, abscondit se à malis, hoc in loco elongabit se, humilis & mansuetus qui custodit animam suam, procul ab his spinis diuitiarum, & laqueis diaboli quæ demergunt homines in interitum.

Luc 8

2 Tim 2

1 Tim 6

A ADOLESCENS iuxta uiam suam, etiam cum senuerit non recedet ab Cap 22.

ca. Hebraum, Imbue puerum iuxta uiam suam, uel, initia aut doce.

Sic habet prior particula uersiculi Consuetudinem & educationem plurimum ualere docet Innuens statim à iuuentute, optima quæque esse instillanda pueris Nam quo semel est imbuta recens, seruat odorem Testa diu Qualibus fuerint artibus imbuti iuuenes, & qualibus disciplinis educati, tales fere futuri suat senes non quòd hoc semper usu ueniat. aliquot enim mutare uitam nouimus Verum sapiens id quòd fere semper usu uenit, spectasse uidetur

B DIVES pauperibus imperat, & qui accipit mutuum, seruus est foeneratis, uel mutuum dantis *Qui seminat iniquitatem metet mala, & uirga iræ suæ consummabitur Hebraum,* Qui seminat iniquitatem metet iniquitatem, & uirga iræ suæ consummabit eum uel, uirgam iræ suæ cōsummabit *Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur de panibus enim suis dedit pauperi Hebraum,* Qui bonus uel benignus est oculo, ipse benedicetur nam dedit de pane suo pauperi

C *Diues pauperi imperat*) Ostendit hoc in loco Sapiens rectum usum diuitiarum, non esse ut diuites opprimant pauperes, neque in seruitutem redigant, iuxta consuetudinem mundi, quæ est, ut non habeatur probitatis ratio, aut uirtutis, sed diuitiarū duntaxat, per quas diues habetur dignus, ut sit princeps ac dominus pauperum Cum lōge aliter fieri oporteret: imperium uidelicet sapiētiori, nō locupletiori dari imperium inquam, debet obtinere, qui prudentia præstat, & reipub gubernacula possit moderari sapienter, qui reipub commoda quærit, non qui sua, quod diuites solent facere, aliquos per potētiam, alios per foenora opprimentes & in seruitutem redigentes, quemadmodum sequitur *Et seruus*

D *mutuum accipiens ei, qui mutuum dat,*) cum ab eo pendeat sic obærat & obnoxius, ac si esset in seruitutem redactus hi cum nummum augere student, diuersis creditoribus dispergunt, ad modum seminātis, cum tamen contra naturam nummi sit, ut nummum pariat, aut ueluti femina in terram iacta multiplicetur Et proinde foeneratores, qui undiq; suam disseminant iniquitatem, præmium iniquitatis aliquando metent, secundum illud, *Galat 6* *Quæ seminauerit homo, hæc & metet Et uirga iræ suæ consummabitur* uel uirgā exactio- nis, uel sceptrum domini sui consummabit Deus, & finem imponet seruituti, qua pauperes oppresserit, cum mercedem iniquitatis suæ reddiderit ei *Qui uero diuitias cum sa-*

E uidelicet non ex inani fastu aut hypochrifi, sed pio & bono oculo, siue misericordi in pauperes intuitu, suum panem dedit, suum defraudans uentrē Hic optimè collocat diuitias, & benedictionem accipiet Nam dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum *Psalm III* *Obseruādum est, diuum Paulum secutum potius Septuaginta, quàm uel uersionem nostram, uel Hebræam ueritatem sic enim legunt Septuag* *ἀνδρα ἰακρόν καὶ ὀψιπικρὸν ὁ Θεός* Virum iucundum & datorem diligit Deus Paulus, Hilarem datorem diligit Deus

F EIICE derisorem & exibit cum eo iurgium, cessabuntque causæ & contumeliæ *Hebraum,* Eice derisorem & egredietur iurgium, & cessabit contentio in iudicio & ignominia.

In uersione huius uocis *ψ*, tandem, reliquit interpretes Septuaginta, & secutus est Hebræos, uertens derisorem In pace & charitate inter homines alēda maxima pars sapiētiz consistit, ut superius dictum est Amicitia uero uel in primis per iurgia, contentiones & ignominiam dissoluitur à quibus qui uolunt esse alieni, sermonis & colloquiorum rationem habere debent, curare ne quis uel derisor, uel malus interpretes uersetur inter eos Ad patrem familias uel iudicem & principem in reipub uidetur dirigere sermonem

Sapiens, inquit, Euce derisorem, qui subsannando uel deridendo, aut male aliorum dicta uel facta interpretando seminat iniquitatem quasi dicat, si non sint malæ lingue, non erunt lites, non erunt iudicia, non erunt ignominie inter homines. Nam dum quisque culpam & errorem agnoscit, & damnum quod uicino intulit, instaurare cum humanitate querit dum qui læsus est, crimen alterius non in pessimam interpretatur partem sed seipsum quoque hominem cogitat, pronum uidelicet ad malum & fragilem, non ad iurgia & lites, non ad contentionem exercendam cum fratre, quo ignominia hominem afficiat, sed ad bonum oculum & pium affectum conuertitur, & de pane suo potius impertiet ei, potius feret opem indigenti, quàm extremæ iudicium sententiæ, uel etiam populi ignominie hominem exponet. Haud dubie derisor iste procul à contubernio ecclesiæ expellendus, uel populus Iudaicus est, uel hæreticus, per quem prohdolor quanta iurgia, lites & ignominie inter Christianos contigerunt qui solent optimo oculo se inuicem intueri & purum euangelij panem pauperibus & infirmis in fide distribuere

• Q V I diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum suorum habebit amicum regem

Interpres suppleuit præpositionem, propter. Potest melius repeti uerbum amat uel diligit, sic, Qui amat gratiam labiorum Sunt ex Hebræis qui sic interpretantur, Qui diligit homines mundos corde, & eos qui gratiam sermonis habent, habebit amicum regem. Prior expositio est melior Regē, Deum intelligunt etiam Hebræi. Qui diligit derisore, seminantem discordias, non est amicus regis, qui charitas est, & amor. Qui custodit labia sua, custodit eor suum, superius lectum est. Merito igitur hoc in loco munditiam cordis, & gratiam labiorum requirit. In his qui Dei amici sunt appellandi. Vnde scriptum est, Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum uidebunt. Regem perpetuo uidere, in illius uersari præsentia, amoris maximum est argumentum. De terreno rege, ut nunc sunt mores, nescio si possit hodie habere locum, in tanta principum luxuria & libidine, in tanta adulatorum & detractorum turba, quibus aulas regum refertas esse uidemus. Sed non uere regnant, qui cupiditatibus inserviunt, quibus dominatur uitia, si Diogem credimus, qui dixit Alexandrum subditum esse cupidinibus, quibus imperabat ipse Dauid, Salomon, Ezechias, & si quis hodie istis reperiatur similis, amicos habet longe charissimos, eos qui gaudent habere corda ab omni uitiorum sceditate pura, & linguas gratia & beneuolentia ac castitate imbutas. Alioqui munditiam cordis, ad integritatem fidei referte possumus iuxta illud, Fide purificans corda & gratiam labiorum, ad confessionis constantiam. Ore enim confessio fit ad salutem quibus uirtutibus qui pollent, regi haud dubie sunt amici, imò qui carnem domant cum uitis & concupiscentiis suis, regis dignitatem obtinent. Sed qui uere habent & amant puritatem cordis, qui gratiam labiorum sine fuce & adulatione, non est terreni regis ubique decernere, sed æterni regis. Vnde sequitur

• O C V L I domini custodiunt scientiam, & supplantantur uerba iniqui
• Heb Et peruertit uerba præuaricatorum

Sapient 8. Oculi prouidentie diuinæ, quibus pertingit à fine ad finē, & disponit omnia suauiter. His oculis, hoc est, hac prouidentia custodit scientiam. Iuxta Hebræos, Homines qui habent scientiam legis & Dei, & qui didicerunt amare munditiam cordis, magis quam corporis, horum scientiam & intelligentiam seruat dominus, ut quotidie magis ac magis fiant amici regis. Cæterum qui præuaricantur & transgrediuntur legem, & munditiam cordis non amant, tantum abest, ut a Deo seruentur oculis misericordie & prouidentie, ut etiam illius iusto iudicio subuertantur. Subuertit enim uerba quibus præuaricationem suam conantur tegere & occultare. Aliter, subuertit uerba quibus præuaricantur in eos, qui scientiam Dei habent, ut ad hostes fidei referatur. Et inter bonos & malos doctores distinguit prouerbium. Nam illorū doctrinam per prouidentiam conseruat in utilitate eorū qui futuri sunt horū uerò uerba statim ut dicta sunt peruertit, cū inter se non consentiunt

DIXIT

A DIXIT piger, leo est foris, in medio platearum occidendus sum.

Cap 21.

Non tam uerbis quàm factis dicunt, & respondent pigni, is qui monent, ut honestis occupationibus animum addicant, ut studeat uictum quærere, & sapientiæ dent operam Respondent inquam dicentes *Leo est foris, in medio platearum occidendus sum*) q d nō au-
sim, ubique magna sunt pericula Hyperbolicam locutionem tribuit pigro, qui uel le-
uissimas molestias ferre tantum timet, quantum si leoni occurreret Somnum rumpere,
in mediam pati, frigus & æstus ferre, quæ pro ioco sunt studiosis, pigro mala uidentur ex-
trema & intoleranda Possunt ad idem referri, Foris est leo, & in medio platearum occi-
dendus sum, uel ad diuersa ut sit sensus, Foris in desertis locis sunt feræ, in uicis & pla-

B teis ciuitatis sunt sicarij & homicidæ Prior est melior interpretatio siue ita dicat, siue non dicat, non refert ad sensum huius loci, cum idem faciat ac si diceret Quadrat pro-
uerbiū in eos, qui timore pœnæ temporalis, ab exercitatione & labore studioso retrahū-
tur Leonem qui foris est ad ianuam, timent, hoc est præsentem molestiam siue persecu-
tionem sed leonem qui circuit quærens quem deuoret, non pertimescūt Mortem quæ *1 Petr 5*
in plateis & præ foribus est, horrescunt sed eum, qui postquam occiderit, habet potesta- *Matt 10.*
tem mittere in gehennam ignis, non timent.

FOVEA profunda, os alienæ cui iratus est dominus, incidet in eam.
C *Hebr Sic, Fouea profunda os alienarum, iratus domini cadet ibi Si Hebrais-*
mo liceret uti Latine, Cui iratus est dominus, cadet ibi Stultitia colligata est
in corde pueri, & uirga disciplinæ fugabit eam

Similitudinis particulā intelligūt omnes, ut sit sensus, Velut fouea profunda, siue sepul-
chrum, ex quo nemo ascendit uiuus, sic os alienarum, ut legunt Hebræi, hoc est, cuius-
cunque alienæ sup mulieris, ut superius legimus, Pedes eius descendunt in mortem, & *Cap 6*
ad inferos gressus eius penetrant In quàm profundam malorum foueam corruunt, qui
D alienarum ore & blanditiis sunt irretiti, uel in primis nouit Salomon, qui amauit mulie-
res alienigenas multas, & auerterunt mulieres cor eius a domino sup ad cultum idolo-
rum alioqui fere quotquot alienarum colloquijs & cōiuctu gaudent, ad extrema malo-
rum, nēpe homicidia & rapinas, quæ sunt idolorum seruitus, perueniūt, tandem ubi ir-
atus est illis dominus, ut Salomoni fuit, dicente scriptura, Igitur iratus est dominus Salo-
moni, quod auersa esset mens eius à domino Deo Israel His uerbis, *Cui iratus est domi-*
nus) innuit neminem statim ad profundum malorū peruenire, neque per os alienæ mu-
lieris in profundā foueam uitiorum cadere, nisi prius fuerit uitis contaminatus ut iam
iuxta Theologos peccatum postea uideatur pœna peccati præcedentis, & peccatum

E peccatum trahere Et uidetur ex præcedente uersiculo sic pendere sensus, ut reprehensum
pigrum, hoc est malum intelligamus, qui corporis mala timens, uitam uirtutis non ca-
pessit & tamen uitia animæ non timet, quæ sunt grauissima, & ad quæ nonnunquam
peruenire solent, qui sunt otiosi nempe uel ad perniciosam & insanam libidinem, uel
etiam ad dogmata erronea & opiniones à uera fide alienas Per os mulieris alienæ, hoc
est sectam hæreticorum aut synagogam diaboli, iuxta sensum sublimiorē intelligimus
Stultitia colligata in corde pueri) q d deplorati & desperati sunt, qui in foueam illam ceci-
derunt per iram Dei, ut qui munditiam cordis non amant, non sunt regis amici, sed ini-

F mici & corruentes in profundum, eripi non possunt Iuuenes uero qui nondum in pro-
fundum malorum peruenerūt, castigare oportet Et quanuis uideatur reuera ligata stul-
titia in corde iuuenis, ut hinc non possit auelli, usque adeò alienus est à sapientia, usque *Prover 5*
adeò proclius est ad uitia, præsertim si ab ore & colloquijs alienæ capiatur Nam ut fa-
uus distillans, labia meretricis stultæ iuuentuti apparent, tamen quantumuis innata &
colligata uideatur stultitia iuueni, ab ea facile solui potest & separari, partim castigatio-
ne & disciplina partim sana doctrina & eruditione potest Puer, inquam, siue iuuenis,
hactenus immunis à maioribus criminibus, potest ad sanam mentem facile perducī
potest illius animo sapientia addi, stultitia expelli non enim naturæ uinculis, sed uitiorū

semibus, & proclivitate quadam ad vitia, ueluti radicibus, quae euelli possunt, ligata est G
stultitia in corde pueri Prouerbum monet statim castigationem esse adhibendam his,
qui sunt siue aetate, siue moribus pueri, antequam adolescant vitia

- QVI calumniatur pauperem ut augeat diuitias suas, dabit ipse ditiori &
- egebit *Hebraeum*, Qui ui opprimit pauperem ut multiplicet sibi (*sup opes*)
- qui dat diuiti, etiam ad defectum (*sup ueniet*)

Hieron qui uertit calumniatur, secutus est Septuaginta, qui sic habent *οπιφειτη* Ma-
gna stultitia est in hominibus, qui auaritia student, qui per fas uel nefas ditescere cu-
piunt & uel eum, qui a pauperibus uolenter rapit, intelligimus uel eum, qui pau- H
perem elemosyna defraudat Quorum utrunque ditescendi compendium uidetur
quibusdam sed qui spoliis pauperum ditescunt, legem rationis ferre permittit Deus,
dum ad defectum perueniunt Sunt qui aliam ditescendi rationem sequuntur, nem-
pe blandiendi diuitibus, dum parua quaedam tribuunt, ut maiora recipiant qui, ut in-
quit Isocrates, *πολυ πικρωτερον ουτε πολλοις, τιν ομολογουνται καπιλαβειν*, multo ar-
tificioseus ea uendunt, quam hi qui ex professo cauponantur Sed neque augent opes,
imò ad inopiam & defectum perueniunt nam superius dictum est, artem ditescendi fo-

Prouer 19 re, largiri pauperibus, non auferre Fœneratur domino, qui largitur pauperi, neque
sunt munera porrigenda diuitibus, quatenus gratiam in eorum oculis inueniamus sed I
domino omnium, per manus inopum deferenda sunt dona Si iuxta Hierony legamus,
erit sensus, Eos qui uolenter opprimunt pauperes, cogi necessariò dare multa diuiti-
bus, ut illorum patrocinio defensi, licentius rapiant, ac opprimant tenues, qui nec uiribus
nec opibus sese tueri possunt Iuxta sensum allegoricum, Violentia aufert à paupere, &
dat diuiti, qui mentem suam & rationem uirtutibus nudam, & tepuem in bonis animæ,
quotidie tenuiorem reddit per luxum & uoluptates parti uero brutæ & irrationa-

li, nihil negat quasi pacem edimens, & se tutum existimans, si suo indul-
geat ingenio, hic ad magnam inopiam ueniet & defectum, & cum di-
uite cogetur olim à Lazaro mendicare & petere, ut ueniat Laza-
rus, & intingat extremum digiti sui in aquam, & refri-
garet linguam flamma uoluptatis

Luc 16

ardentem
RODOLPHUS
Faint text and bleed-through from the reverse side of the page.

R O D O L P H I B A Y N I
 I N T E R T I V M L I B R V M C O M M E N T A R I O R U M P A R A B O L A R U M S A L O M O N I S P R A E F A T I O

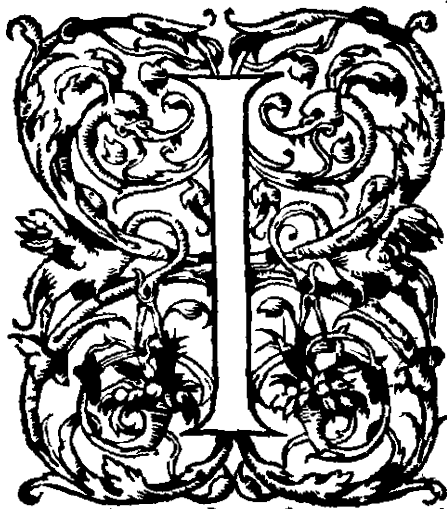
tariorum Parabolarum Salomonis, Praefatio

I cum iudicio lucubrations nostras in hunc libellum hucusque perlegeris, candide lector, facile animaduertis quanta conati simus industria, non solum singulorum uersuum eruere sensum, ac luce clarius expandere, sed etiam sermonis filum contexere, uersiculos connectere, conglutinare sententias, quae uideantur alioqui, uel temere ab authore iactatae, uel sybillae foliorum more collectae. Verum cum sint quasi uinculis colligatae concathenataeque, plenior doctrinam continent. Nos adiuti cum Hebraea ueritate, tum commentariis Hebraeorum, orationis & sermonis ordinem saepe numero cernimus, qui in Latina uersione non apparet. Porro si breuitatem, quam in primis uolumus sequi, non sumus uel per uarietatem interpretationum, & ambiguitatem Hebraici sermonis, uel per sensuum obscuritatem assecuti, nobis ueniam facile dabunt, quotquot sunt huius linguae periti, & Hebraici sermonis norunt proprietatem, quae paucis explicari nequit. Et proinde accurate debet ad contextum oculos intendere, qui de nostris laboribus iudicare uoluerit. Ab hoc uersiculo, nempe, Inclina aurem tuam, & audi uerba sapientum, exordium tertij libri capere uolui, quod Salomon hoc in loco, nouum loquendi genus, ut inquit Beda, uideatur assumpsisse. Nam ab exordio decimi capitis, sapientiae praecipua tacitus secum tradens, nunc tandem uicesimo secundo capite sermonem ad filium denuo dirigit, inquitens.

R O D O L P H I B A Y N I
 C O M M E N T A R I O R U M I N P R O U E R B I A

Salomonis, Liber tertius

I N C L I N A aurem tuam & audi uerba sapientum, & cor pones ad scientiam meam. Nam amena est, cum custodieris eam. In uentre tuo dirigentur, pariter in labijs tuis. Ut sit in domino fiducia tua, unde & ostendi eam tibi hodie (sic Hierony) Heb. Ut sit in domino fiducia tua notum feci tibi, etiam tu (serua). Ecce descripsi eam tibi tripliciter in cogitationibus & scientia Hebraum, Nunquid scripsi tibi tria (uel tribus uicibus) in consilijs, & scientia. Ut ostenderem tibi firmitatem, & eloquia ueritatis respondere ex his, illis qui miserunt te Hebraum, Ut scire facerem te ueritatem, ad respondendum uerba ueritatis ad eos qui te mittunt.

Hos quinque uersiculos, quorum & lectio, & interpretatio in nostris codicibus est admo- G
 dum confusa, connectit Aben Hezra Fili mi, suppleuit interpres ex communi loquen-
 di modo, quo totum sermonem ad filium suum dirigit Salomon, iubens ut inclinet au-
 rem, hoc est libenter & ex animo auscultet, iuxta illud, Qui habet aures audiendi, audiat
Appone cor tuum ad scientiam meam,) ut discas scientiam meam, quæ est consona uerbis
 sapientum uel, *Inclina aurem ad uerba sapientum,*) quatenus sunt consona huic meæ sapien-
 tiæ Prior interpretatio est melior Et ne graue uideatur iuueni & molestum, rebus se-
 ueris, cuiusmodi sunt uerba senum & sapientum, indulgere, addit *Pulchra erit tibi, uel*
amena) & delectabilis (sup scientia, quam ego doceo,) non auditoribus, sed observa-
 toribus & factoribus *Cum seruaeris illa*) uerba uidelicet sapientum, ex quibus hanc sci- H
 entiam siue doctrinam confluui *In uentre tuo*) hoc est non ore tenus, per hypocrisisim,
 neque in opere externo ad ostentationem, sed in corde Beati qui audiunt uerbum Dei,
 & custodiunt illud & *Dirigentur pariter in labijs tuis*) quasi dicat, tanto magis amœna
 erunt uerba sapientum, quanto in illis fuerit maior concordia Non est in hac scientia,
 ut in placitis philosophorum, inter quos sunt perpetuæ lites & pugnæ uerborum, qua-
 stiones interminabiles, ut inquit Paulus uerum inter hæc sapientum uerba, summa ue-
 ritas & concordia, ut quæ dum in labijs recitas, eadem optimè consonant *Aliter, Dirige-*
tur pariter in labijs, ad munus docendi refertur q d nō solum dirigentur pariter, ut ipse
 obserues in corde tuo, sed etiam ut alios doceas ut sit futurum pro imperatio dirigantur
 tur pariter in labijs, ut præmeditatus possis alios docere Optime ad memoriam & fre-
 quentem meditationem referuntur hæc uerba, dirigentur pariter super labia tua *Vt sit*
in domino fiducia tua) Notam feci tibi scientiam meam, ut serues uerba sapientum, non
 ut sapientiam aliquando affecurus, sapientia tua innitaris, uel in prudentia tua & in-
 telligentia fiduciam habeas, sed in domino tantum spem & fiduciam reponas quan-
 tō diligentius uerbis sapientum aurem inclinaueris Nam ut maxima stultitia est pone-
 re carnem fragilem & mortalem, brachium & fortitudinem tuam ita summa sapientia
 est, ex Deo pendere, in quo sperare melius est, quàm in principibus Porro quod dicit, &
Hodie ostendi tibi,) Hebræi referunt ad illum locum tertij cap Habe fiduciam in domi-
 no ex toto corde, & ne innitaris prudentia tua In omnibus uis tuis cogita illum & ipse
 diriget gressus tuos, ne sis sapiēs apud te metipsum Hæc sunt, quæ uel hodie, uel hoc tem-
 pore docuit suum filium Sapiens, quod in Hebræo sequitur, Veruntamen tu, uel etiam
 tu s audiuisti, uel meministi *Ecce descripsi eam tripliciter*) Hebr Nunquid scripsi tibi tri-
 pliciter uel terna hoc est frequēter, & non semel nec iterum, sed sæpius inculcando Abē
 Hezra ad tempus refert, id est tribus diebus, uel nudius tertius *Aliter, nunquid scripsi ti-*
bi tria uerba, uel triplicia, nempe seuera, iucunda, & perfecta per numerum ternarium
 omnem perfectionem intelligens, quemadmodum Pythagorei, teste Aristotele de cælo L
 & mūdo & erit sensus כתבתי לך שלוש דברים scripsi tibi nobilia, & egregia uerba, iuxta phra-
 sim linguæ Hebrææ, qua princeps tertius à rege uocatur שליש, & metaphoricè pro do-
 gmatibus præcipuis, ut superius, Loquar tibi insignia ארבע נגידים accipi potest Sūt qui
 per terna uerba, legem, prophetas, & agiographa intelligant, ut in persona Dei hæc di-
 cta intelligamus Sunt denique, qui tres libros Salomonis intelligāt, Parabolas, Ecclesia-
 stem, & Cantica canticorum Beda tripliciter, ad cogitationes instruendas, ad uerba, &
 opera, refert Prima expositio maximè arridet Sequitur, *In consilijs & scientia*) Aben
 Hezra subintelligit libro consiliorum & scientia, quasi dicat, Notum feci tibi tripliciter
 hoc est summa perfectione, uerba sapientum, in hoc libello consiliorū & scientia q d M
 hic liber completitur optima consilia, & scientiam legis diuinæ, ut scire te faciam ueri-
 tatem Verba ueritatis ודבא ueritatem & perfectionem significat & uidetur exponere,
 quod dixit superius, Ostendi tibi tria, nempe consilia, scientiam, & ueritatem siue per-
 fectionem, quæ consistit in uerbis ueritatis & possunt ista tria scrupulosius referri ad in-
 tegratam uitæ, ad cognitionem Dei, ad civilem scientiam, necessariam ad uiuendum
 cum hominibus *Ad respondendum uerba ueritatis his qui miserunt te,*) ad publica munera
 obeunda Tamen Aben Hezra interpretatur, ad respondendum his qui miserunt te, hoc
 est

Luc 8

Luc 11

I Tim 6

Cap 8.

A est his qui miserunt me ad te, sed melius ego docui te uerba ueritatis, ut ipse posthac possis respondere mittentibus te, hoc est, rationem reddere delegati muneris, siue à domino Deo, siue à principibus & magistratibus, qui Dei funguntur munere in terris Aliter ad respondendum his qui mittunt, hoc est his, qui mittunt ad te interrogandum de ueritate & uerbis sapientum His interiectis quibus auditorem excitare & attentio-rem facere uisus est, ad institutum reuertitur & absoluit sermonem, de his quæ uel in primis ad sapientem spectant, nempe ut moneat filium, quo ab iniuria pauperibus inferenda abstineat. Nam quæ maior possit esse stultitia, quàm pauperes opprimere uel spoliare, quorum patronus Deus est, quorum necessitati succurrere iubemur, ex quorum spoliis & illata iniuria nihil lucrari poteris Quàm insana malitia est horum uastitate gaudere? Qua de re tractans Salomon multis uerbis, uti dixi, ad auscultandum, suum filium excitauit, utpote de re maxima auditurum Cæterum de opprimendo paupere per uim, quo illius spoliis ditescat, dictum est, qua in re nulla species iustitiæ habetur Qui per calumniam, & iudicum authoritatem tenues prædantur, non minus sunt iniuriarum rei, quemadmodum sequitur

NON facies uolentiam pauperi, quia pauper est neque conteras egenum in porta Quia iudicabit dominus causam eius, & configet eos qui confixerunt animam eius

C Hebræum, pro configere, rapere uel perdere habet (*Quia pauper est*) quasi dicat, Non est æquum ut rapias, uel uim inferas pauperi, quia hoc facile poteris, cum defensorem non habeat quanto magis obnoxii sunt iniuriis pauperes, tãto crudelius est eos opprimere. Aliter, *Quia pauper est* Cum ab omni iniuria debeas alienus esse, tum maxime a rapina pauperis, qui alioqui satis afflictus est, eò quòd pauper sit cui si accedat etiam rapina, & deprædatio fortunarum, quas habet tenues, ad summam miseriam redigitur. Aliter, *Quia pauper est* hoc est, quantum pauper sit, & facillime possis hominem opprimere & *Neque conteras egenum in porta*) duplicem sensum habet, uel in porta domus tuæ, cum pauper ad fores tuas uenerit petitum opem abs te, caue ne uel uerbis, uel factis illius animum frangas, abigens inanem & quem debes alere, & illius egestati succurre, hominem famæ conteras, quem non pascis esurientem Aliter, & ne conteras in porta sup ciuitatis, ubi iudicia exerceri solent, ut in porta conterere, sit in iudicio opprimere sententia iniqua Hæc est melior interpretatio, & his quæ sequuntur magis quadrans *Nam dominus iudicabit causam eius*) hoc est uindicabit iniuriam pauperibus illatam ut iam non solum impium, sed etiam stultum sit contra Deum pugnare, ut supra diximus *Et configet eos, qui confixerunt*) Melius secundum Hebræos, & rapiet rapientium eos animam uel rapiet à rapientibus eos animam ut particula *non* pro *non* accipiatur

E & sit sensus, Deus sumet uindictã de his, qui deprædantur pauperes, & par pari referet Nam qui pauperibus quicquam facultatum aufert, uitã uideretur auferre, cum eos ad famem & extremam inopiam adigat Deus ab his animas, hoc est uitã, auferet, uel temporale, quam abbreviabit, uel uitã animæ, dum ab illis recedit Deus, sine quo uita nulla est

NOLI esse amicus homini iracundo, neque ambules cum uiro furioso

Ne forte discas semitas eius, & capias scandalum animæ tuæ, uel, & sumas laqueum animæ tuæ

F Quod in specie dicitur de ira & furore, in genere intelligere possumus, de societate omnium malorum, quæ nõ potest esse sine periculo Qui his perturbationibus obnoxius est, nempe iræ & furoris, facilius pertrahit in idem genus mali, eos qui secum uiuunt, & idcirco amicum esse prohibet, & ambulare uetat cum homine iracundo uel quod huiusmodi non sit aptus ad amicitiam, utpote qui leuissima de causa soleat offendi In Hebræo legitur *non* *haya* hoc est uir, uel dominus & possessor iræ & significat non eum qui frequenter & subinde irascitur solum sed eum etiam qui prouocat ad iram, & eum qui dignus est ira, & meretur ut quis irascatur & iram exercent in eum, & est sensus Ne societatem uel amicitiam iungas cum eo, qui multis displicet, qui iram prouocat Dei uel

hominum *Ne discas semitas eius*) quæ sunt alienæ a sapientia Vt aues laqueis capiuntur G imprudentes, sic homines dum temere uincuntur ab affectibus, incidunt in mala, quibus sese explicare non possunt Possumus per dominum iræ, ipsam effrenam animæ portionem intelligere, quæ a philosophis irascibilis appellatur, cui uel obtemperare uel amicitiam iungere mentem & rationem prohibet Sapiens, ne si frequenter irasci assuescamus contracta consuetudine irascendi, ueluti laqueo ligata mens, sapere desinat

NOLI esse cum his qui defigunt manus suas, & qui uades se offerunt pro debitis *Hebræum*, Ne sis inter eos qui percutiunt manus stipulando, & fide iubent pro debitis, uel oneribus Si enim non habes, unde restituas, quid causæ est ut tollat operimentum de cubili tuo? *Hebr* Si non sit tibi ad reddendum, quare capiet lectum tuum de subtus te?

Sub his uerbis, quæ prudentiam quandam mundanam præ se ferunt, altior latet sensus & ex superiore subaudimus Noli esse socius uel amicus cum his, qui sese implicant stipulationibus in oneribus quasi dicat, Qui promittunt plura, quàm sint soluendo, qui fidei alienæ, & periculo facultates suas committunt Quod tua causa nemo prudens faceret, tu in aliena facere non debes, fideiubere uidelicet in causa quæ te ad egestatē possit perducere Videtur pendere ex præcedentibus Iam enim prohibuit ne quis pauperem deprædetur uerum hoc in loco monet ne quis sua culpa ad inopiã perueniat, quod frequenter fieri solet imprudentibus, qui temere, cum tenues sint, pro magnis oneribus & opibus stipulantur Vnde nonnulli omnibus spoliati, ne lectum quidem aut culcitram reliquam habent Simul & sceleratorum & exactorum crudelitatem insimulat, qui res uel maxime necessarias, in securitatem uel solutionem alieni debiti rapere & uendicare solent Alioquin iussit quoque Sapiens superius, Tolle uestimentum eius qui fideiussor extitit alieni Vndique cautum & prouidum uult esse suum filium, ut ne quid damni capiat aliena fide deceptus, neque pro debitis aliorum fideiubens extrema illa patiat, quæ fideiussoribus solent euenire Iuxta sensum secretiorem, Affigunt manum fideiubentes pro oneribus alienis & peccatis, qui curam animarum suscipiunt, & episcopali munere fungi gaudent & ambiunt qui si tenues sint in doctrina & uirtutum opibus, ut soluendo esse non possint, neque rationem uillicationis reddere, ueniet tandem qui lectum auferat, hoc est huius uitæ amœnissima quæque, quibus ueluti strato hætenus dormiebant mali pastores obliti sponsionis & fideiussionis suæ Potest quadrare prouerbum in omnes eos, qui aliorum curam gerunt, siue patres, siue rectores ciuitatum & prouinciarum

Cap 20

Luc 16

NE TRANSGREDIARIS terminos antiquos, quos posuerunt patres *Hebræum*, Ne transferas terminum seculi, quem fecerunt patres tui Vidisti uirum uelocem in opere suo, coram regibus stabit non stabit coram tenebrosis uel obscuris

Si absolutè dictum intelligatur, ne transgrediaris terminum, uel ad terminos & limites in agris olim positos, quibus singulorum hæreditates designantur, spectat, uel ad legis præscripta & maiorum sententias, quibus æquum & bonum inter homines statuitur ac decernitur, quæ cum ad amicitiam & concordiam inter homines plurimum momenti habeant, temere contemnenda non sunt à quamlibet sapiente Iuxta quosdam ex Hebræis, ad eos dirigit sermonem, quorum crudelitatem in superiore uersiculo notauit Quare lectum tuum accipiet subtus te? quasi dicat, Heus tu, qui tanto rigore fœdera exigis & debita, ab eo qui fideiussit, terminum & nor-

mam

A man antiquorum patrum noli transgredi. Iam enim ab illis statutum est, ne ue- Cap 23.
stem aut stragulum pro pignore detineas, sed sub uesperam semper restituas, cum sit
in quo dormiat tenuis frater. Si pignus a proximo tuo acceperis uestimentum, ante solis
occasum reddes ei ipsum est solum quo operitur indumentum carnis eius, non habet Exo 22.
aliud in quo dormiat. Denique terminos patrū transgredi, est noua dogmata excogitare,
sectas introducere, Deos alienos colere, aut ritum colēdi Deum traditum à patribus im-
mutare, secundum id quod scribitur. Si surrexerit in medio tui propheta &c &c dixerit,
eamus, & sequamur Deos alienos, quos ignoras, & seruiamus eis, non audies uerba pro- Deute 13
phetæ illius, aut somniatoris. *Vidisti uirum uelocem in opere*) quasi dicat, in transferendis
B terminis a patribus statutis, nō est laus aut aliqua pars sapientiæ, sed in tuis operibus lau-
dem habebis, non in alienis studiis & laboribus euertendis, quod ignaui & otiosi homi-
nis signū est. Relictis igitur his, quæ ab antiquis rectè statuta sunt, integris, ad aliud quod-
cunq; studium honestum cum diligentia accingere. Nam qui in opere diligentiam & fidē
præstāt, etiam regibus sunt chari apud reges eam inuēt gratiam, ut eorum præsentia per-
petuo fruantur. *Coram regibus stare solent*) non in priuatis uersari familiis, inter obscuros
& ignobiles. Cogita igitur quanta laus sit & quanta uirtus in tuo labore & opere, studio-
sum esse & sedulum. Et haud dubiè quod Salomonis tempore, nostro quoq; locum ha-
bet nam quocunq; studio, quacunq; sciētia aut arte, non tam ipsa facultas cōmendat ho-
C minem, quam industria & fides ac uigilantia. Prouerbiū in genere dictū, ad omnes or-
dines potest accōmodari. Iuxta proprietatem sermonis Hebr potest & alium habere sen-
sum, nēpe, ante reges statuet se q d Labor omnia uincit improbus, & uel ad regiā euehit
dignitatē, maxime labor qui in uineā domini impenditur, ut ad spiritualement sensum ue-
niamus. Si quis cum Paulo dicere possit, Plus omnibus laboraui in ecclesia Christi, stabit
ante reges & principes, de quibus scriptum est. Pro patribus tuis nati sunt tibi filij consti- Psal 45.
tues principes super omnem terram, non coram Iudæis ubique obscuris.

D

CAPVT XXIII

QUANDO sederis ut comedas panem cum principe, diligē-
ter attende, quæ posita sunt ante faciem tuam. Et statue cultrū
in gutture tuo, si ramentum habes in potestate animam tuam.
Sic Hiero confundens duos uersiculos in unum Hebr Cum sederis
ad comedendum cum principe, intelligendo intellige quod
coram te est. Et pones cultrū in gutture tuo. Si dominus anime sis, uel, si est
E tibi animus. Ne desideres de cibis eius, in quo est panis mendacij *Hebraum*,
Ne desiderio traharis ad delicias eius, & est, uel cum sit, sup inter eas, panis
mendacij.

Quamquam foelices uidentur habenturq; qui stant coram regibus, tamen accitus ad tan-
tum honorem, magna prudentia uti debes, & moderate uiuere, ne per luxum & crapu-
lam laudem amittas, quam summa industria & uigilantia nactus es. Cum fueris igitur ad
F mensam regiam admissus, iterum atq; iterum attende & considera quod positum est an-
te te q d Nihil incōsiderate attingas uel, inter comedēdum noli properare, neque in hoc
opere esse uelocem, sed modis omnibus retrahe & cohibe appetitum tuum, ne quid
de intelligentia tua tibi pereat. Sic enim interpretor illa uerba, *Diligenter attende quæ posi-
ta sunt ante faciem tuam*) Siue ut est in Heb intelligendo intellige quid positum sit ante
te ut natura esculentorum, & uini meri intellecta, nihil sumas quod tuam impediatur
intelligentiam. Et quod sequitur *Et pone cultrum,*) exponit Aben Hezra, uel pone,
copulatiuam uidelicet pro disiunctiua particula quasi dicat Si non poteris intelli-
gere & cognoscere naturam eorum quæ ponuntur ante te, pone cultrum in guttu-

re tuo hoc est potius pone cultrum in gutture, quam incidas in crapulam Aliter, si fueris dominus animæ & compos appetitus, potius pone cultrum in gutture, quã quid delinquas Aliter, Si dominus es animæ) hoc est obnoxius appetitui tuo, ut nequeas temet moderari, pone cultrum in gutture hoc est, cogita tantum eminere periculum, ac si cultrum immitteres in gulam tuam Denique nisi diligenter attēderis, quid positum sit ante te, tu pones cultrum in gulam, in uino uidelicet efficiens aliquid, unde capitalem subeas sententiam, præsertim cum sis uir uel dominus animæ, hoc est desiderij & carnalis, non uir intellectus & prudentiæ Et proinde præstaret, si uis ubique sapere, præstaret inquam, ad regiam mensam non accedere, ubi coguntur homines multa blandiri, & mentiri & hoc est quod sequitur, Ne desideres de cibus eius) In Hebræo וְיִמְנָעוּ אֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר יִמְנָעוּ אֶת הַלֶּחֶם a gustado H dicitur, & pro cibus delicatis, qui gustum bonum præbeant, accipitur, quibus facilius capiuntur homines & hinc dicitur cibus siue panis fallax, quòd homines fallant, trahentes iurantes ad crapulam Quod nos habemus in quo est panis mendacij, Hebræi legunt, Ipse est panis mendacij, quod sic exponit Aben Hezra Ne concupiscas de cibus illius, neq, de pane illius, cum ipse sit uir mendax, hoc est gaudens mendacius, quasi alioqui non sis futurus gratus illi, nisi mentiri uelis Et ista quidem secūdam sensum historicum, qui prudentiam quendam secularem docet, utcunq, necessariam his, qui cum regibus & principibus uitam agunt Alioqui iuxta sensum mysticum, Sedet cum rege comesturus panem, qui ad mensam dominicam uariis scripturarum epulis, & sacramentorum dapibus I instructam accedūt, præsertim pane corporis dominici, & poculo sanguinis Iesu Christi ad quod conuiuium quicumque accedit, iterum atq, iterum perpēdere debet quid appositū fuerit, ne reus fiat corporis & sanguinis domini, & cultrū statuat in gutture, nō diuidicans corpus domini hoc est præsentem necem sibi conciliet, dum sensum & carnalem rationem sequens, cum Capernitis dicat Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum Porrò sunt qui uidentur opiparum & delicatum parare conuiuiū ex scripturarum epulis, multa loquentes, sed mendacij & erroris doctrinam apponunt Non ergo concupiscas quicquam ex delicis eorum, quamlibet opiparè uerborum lenocinis K conditis cum inter eas sit panis mendacij, hoc est doctrina quã non agnoscit ecclesia quæ est domus Dei uiui, columna & firmamentum ueritatis, extra quam nemo regij conuiuij particeps esse potest

I Cor II

Ioan 6

• NOLI laborare ut diteris, sed prudentiæ tuæ pone modum Hebraum, Ne labores ut diteris, a prudentia tua desine

Aben Hezra legit utramque clausulam cum negatione, ad hunc modum, Et ne à prudentia tua cesses ad præcedentia spectat, nempe ad illū locum, Vidisti aliquem uelocem in opere, stabit ante reges, sed quemadmodum nihil est mentiendum aut blandiendū regibus, ob delicias & opiparas dapes ita neq, laborandum ob opes & diuitias augendas, sed ob sapientiam potius Nam labor qui impēditur in opibus congerendis, à studio intelligentiæ facit cessare, & erit sensus uersiculi Noli sic laborare ob diuitias, ut ab intelligentia cesses hoc est a quærenda doctrina & sapientia, quæ præstat opibus Aliter, Ne labores diuitem esse,) imò ab hac prudentia & industria, qua conaris ditescere, cessare debes nam in illo labore, non eris gratus regi, sed qui uelox est in opere studioso & in acquirenda sapientia, stabit ante regem Simplex sensus uersiculi est, diuitiarum copiam non esse necessariam sapienti imò impedire & occludere aditum ad sapientiam

NE erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere, quia faciēt sibi pēnas M quasi aquilæ, & uolabunt in cælū Heb Num uolare facies oculū tuū in illas & non erunt nã faciendo facient sibi alas ut aquila, & uolabunt in cælum

Quauis in Hebræo non satis cōstat, qua de re loquatur, tamen quoniã superiore uersiculo de diuitiis locutus sit sapiēs, hunc quoq, de diuitiis intelligūt omnes interpretes de quibus loquitur Sapiens metaphoricè, tanquã de rebus animatis uel more poetarū, qui fabulantur Deum quendā Plutū Simul reprehēdit auaritiã eorū, qui cū nullā artē exercent

A ceant honestā, per quā ditescere queant, tamen insatiabili habendi desiderio flagrant, nihil aliud respicientes, omnem cogitationem dirigentes eò, ut diuitias habeant, qui Sapienti nihil aliud uidentur facere, quam si quis uelit aues solo uisu capere, cum illæ longius uolando elabantur, quam quis possit oculis assequi q d arte opus est & industria, ut in capiendis auibus Ita etiam in acquirendis opibus, non desiderio solum, quod per illustrationem oculorum intelligimus, ut sit sensus, Sapientem in superiore uersiculo prohibuisse nimium laborem & sudorem in hoc uero, mentis sollicitudinem prohibere in congerendis opibus, uel etiam seruandis, cum ad quosdam temere accedere, ab alijs uero uel de industria, & sua sponte recedere uideatur diuitiæ Quod nos habemus, Ne erigas oculos tuos, ex Sep est, qui sic habent, *καὶ ἐπίστροφος τὸ εὖ ἐὼν οὐκ ἔστιν κενὸν* Nam uerbum Heb *הִיָּתָה* duo significat, nempe illustrare, & uolare quod cum bis ponatur in hoc uersiculo, priore loco splendescere, secundo uolare interpretantur Heb Tamen sensus eodem redit, siue legas cum Hierony erigas oculum, siue cum Hebræis, illustraueris oculum, ut clarè prospicias siue denique, quod mihi magis placet, uertatur, Facias uolare oculum tuum, quasi inexplebili desiderio in sequendo diuitias, id quod a sapiente ualde est alienū Porro quod sequitur, *Volabunt in cælum,* si ad opes referatur, insinuat à Deo dari, & à Deo auferri, Deum esse authorem omnium, & pro sua sapientia dispensare, singula q d neque tuis laboribus, neque mentis sollicitudine putes te posse diuitias possidere, sed Dei beneplacito Mihi magis placet, ut de similitudine aquilæ intelligantur illa uerba, uolabit in cælum & erit sensus, Et faciendo facient sibi alas ut aquila sup quæ uolat in cælum, hoc est in sublime admodum In Hebr cum sermo sit ambiguus, potest utroque referri, uel ad aquilam ut dixi, uel ad diuitias

N E comedas cum homine inuidō, & ne desideres cibos eius *Hebraum,*
N on comedes panem mali oculi, uel illius cuius oculus est malus, neque tenearis desiderio ciborum illius quoniam in similitudinem arioli & condictoris æstimat quod ignorat Comede & bibe dicet, & mens eius non est tecum *Hebraum,* Nam quemadmodum æstimat in animo, sic ipse. loquitur Comede & bibe dicet tibi, &c Cibos quos comederas euomes, & perdes pulchros sermones tuos *Hebr* Buccellam comedisti, euome eam, & cæterā.

Ne comedas cum homine inuido) Septuag qui sic uertunt *μὴ συνέλθῃς ἐν τῷ βουκάλῳ,* secutus est Hiero Sunt ex Hebræis in hac opinione, ut putent aliquot esse homines, quorum oculus & aspectus damnum adferat, more crocodili quod malum fascinus uel fascinatio uocatur, Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos Dicitur, inquit Hieron proprie infantibus nocere & ætati paruulæ hoc utrum uerum sit, nec ne Deus uiderit, quia potest fieri, ut dæmones huic peccato seruiant hæc ille in epist ad Gal 3 cap Vtunque sunt haud dubie aliquot usque adeò sordidi & illiberales, ut ne bucellā quidem panis animo liberali impertiant & quāuis ore tenus quandoque præ se ferant hospitalitatem quandam & humanitatem, dum ad conuiuium nos inuitant, tamen cum id ex animo non faciant, rectis oculis non possunt intueri eos, nec bene uelle illis, qui ex pane illorum comedunt Et proinde iubet Sapiens filio suo, ut neque quicquam comedat, neque desideret ex cibis illorum imò hyperbolico sermone, iubet eum euomere, si quid comederit, hoc est poenitere, quòd cum huiusmodi domesticam contraxerit amicitiam & cogitet se perdidisse pulchros sermones, quibus est usus in eo conuiuium, dum uel gratias ageret hospiti, uel laudaret dapes, aut denique si quid pro more in mensa locutus fuerit Fere supra hunc sensum, qui humilis est admodum, non ascendunt Hebræi Nos non dubitamus Sapientem altiore sensum etiam iuxta historiam innuere uoluisse, & sub metaphora comedendi panem, doctrinam intelligimus & cibum animæ, quam non debemus ab homine inuido, siue mali oculi accipere Malum habet oculus qui felicitatem & sanitatem alienam non libenter intuetur, qui ex suo animo æstimat & mensurat omnia, non iuxta mensuram quam mensus est nobis Christus, hoc est, non iuxta

euangelicam normam, qui fratrum salutem non minus charam, quàm nostrã nos habere iubet Huius panem & doctrinam, tantum abest ut concupiscas, ut statim sit euendum, si forte quicquam ab eo didiceris, & obliuioni tradendum, imò delendum per penitentiam Si doctrina hæreticorum delectatus, & quã ipsi libenter impertiunt, nõ quòd suis auditoribus bene uolunt, sed quòd humanam laudem quærunt, quibus si consenseris, pulchra uerba confessionis fidei catholicæ perdes ad hunc modum Beda Aliter per metaphoram comedendi, non absurde intelligitur domestica & familiaris consuetudo cum homine maligno oculo, hoc est cum homine, qui de religione Christiana malè sentit qui tametsi beneuolentiam præ se ferat erga nos, ex animo tamen suo æstimat omnes Et proinde si quid contulerit in te beneficij, cum te ex animo non amet, hominẽ uidelicet diuersæ sectæ, restituendum est quod acceperis, ut liberius possis amicitiam dissoluere Vult igitur Sapiẽs, nos uentris causa aut lucri, nullius hominis maligni & infidelis aut hæretici sectari amicitias, ut neque regum inire gratiam opum causa, ut superius dictum est

- IN auribus insipientium ne loquaris, quia despiciet doctrinam eloquij tui
- Hebr In auribus stulti ne loquaris, quia despiciet intellectum uerborum tuorum

Aben Hezra uult hunc uersiculum referri ad id quod dictum est superius, Et perdes uerba tua pulchra, quibus usus es dum esses particeps mensæ hominis inuidi à cuius cibo, ut abstinere debes, ita etiam a colloquio Nam stultus & alienus a sapientia contemnet uerba, non de rebus humanis & uanitatibus, sed uerba intellectus, quæ audiẽtibus præbent intellectum & prudentiam Iuxta Hebraismum, in auribus loqui, est salubrem admonitionem instillare, sed incorrigibilis est homo mali oculi, quem hoc in loco stultum uocat Et Christus Iesus sensum hunc expressit, sed prouerbio magis iucundo, inquit, Nolite sanctum dare canibus, neque margaritas porcis Salomon innuit, stultos carere intellectu, qui contemnunt uerba pulchra Insignis stultitiæ, aut potius impietatis est, contemnere quæ non intelligas

- NE attingas paruulorum terminos, & agrum paruulorum ne introcas
- Heb Ne transferas terminum antiquum, & in agros pupillorum ne introcas
- Propinquus enim illorum fortis est, & ipse iudicabit cõtra te causam illorũ
- Heb Quia redemptor illorum fortis est, ipse litigabit hitem illorum tecum

Quod in calce cap superioris sumptũ est, repetit exponẽs quos intelligat terminos seculi, nõpe limites in agris ab antiquis collocatos, cũ dicat, *Et in agros pupillorum ne introcas,*) ad metendum s̄ aut ad colligendum fructum Aliter, ne transferas terminos, quòd tuos dilates agros cum iniuria aliena, præsertim orphanorum Nam quanto facilius iniuria fit orphanis, & uiduis, tanto grauior est offensa Ab agris fortiorum uirorum abstinere, non tantæ laudis est aut sapientiæ, quantæ abstinere ab iniuria inferenda his, qui patre & defensore carent in terris Carent iuxta opinionem stultorum sed quid sapientia dicat audiamus *Redemptor eorum fortis est*) q̄d Longe deciperis, si putes te impune pupillorum agros ingredi posse, fundos occupare per uim Reddes aliquando rationem, & cum potentissimo aduersario cogentis aliquando litigare Qui redemit filios Israel a seruitute Aegyptiaca per manum ualidam, & brachium extentum, collocauit in terra Chanaan, & per singulas tribus, & familias terram diuidi iussit, ut quisque suis finibus & agris esset contentus qui hæc, inquam, omnia fecit inuitis regibus, reclamantibus populis & nationibus, infirmorum non tuebitur hereditatem Ex his quæ fecit, illius fortitudinem poteris æstimare Atque hæc quod ad historicum sensum spectat Quod uero ad mysticum, præter ea quæ diximus superius, aduicimus Reges & principes, qui uel ecclesiasticam authoritatem sibi uendicant, uel ecclesiastica bona contra ius & fas fisco applicant, aliquando reddituros rationem potentissimo iudici, siue litigatori & patrono

A no pauperum, tanquam limitum & terminorum transgressores, tanquam per uim & iniuriam pupillorum inuadentes agros Iam enim ab apostol s in huiusmodi rebus sunt fines positi, inter secularem & ecclesiasticam functionem manifestè distinguentes Quos utinam nemo tentaret transferre neque mouere Tentat autem passim per orbem Christianum, principes & magistratus, qui fortissimum orphanorum redemptorem Christum Iesum litigantem cum ipsis aliquando sentient.

• **INGREDIATUR** ad doctrinam cor tuum, & aures tuæ ad uerba scientiæ *Heb* Introduc ad disciplinam cor tuum, & aurem tuam ad eloquia scientiæ **Noli** subtrahere à puero disciplinam si enim percusseris eum uirga, non morietur *Hebraum*, Ne prohibeas Tu uirga percuties eum, & animam eius de inferno liberabis

C **Q**uanuis non multum intersit, quòd ad sensum spectat inter uersionem nostram, nempe, ingrediatur cor tuum ad doctrinam, & Hebræam ueritatem, fac ingredi ad conditionem siue disciplinam cor tuum tamen hæc plenior est, & efficacius significans multos non habere dominium neque regimen cordis, neque potentiarum animæ, ut qui ab affectibus & perturbationibus rapi uidentur Et quoniam ad uana desideria trahuntur iuuenes, ad uoluptates & uanitates huius uitæ, uel in primis necessarium est, ut hic se uincant, ut ex animo uelint sapientiam acquirere Sic interpretor, *Introduc ad disciplinam cor tuum*) Fac ut ex animo uelis discere, hoc est uince reliquas cogitationes, quæ cor tuum a doctrina alienum reddunt *Aben Hezra*, Fac tuum cor uenire ad domum, siue locum, ubi sapientiam discas id quod consuetudine fiet, quæ molestissima facilia facit *Et aures tuas ad eloquia scientiæ,*) adducito, sup Videtur alludere ad consuetudinem, qua uulgò solent pueri, ad præceptores per pædagogos adduci, ut literas discant Quod alij facere coguntur, uult suum filium sponte facere, auertere aures ab indoctis nugis, & cåtulenis, & in salubri doctrina audienda sese oblectare Sed cum stultitia sit ligata fere in corde pueri, ut rarisissimus sit, qui in ea ætate sapiat, ad præceptorem siue parentes sermonem dirigit *Noli subtrahere a puero disciplinam*) hoc est, ne sic diligas filium, ut castigari nolis *Cum uirga percusseris eum, non morietur*) q d multi ad mortem ante diem perueniunt, quod pueri à parentibus non uapulauerunt, sed in omni licentia educati, neque cor ad doctrinam, neque aures ad uerba scientiæ uolentes applicare, flagitia digna morte nonnunquam committunt, ad quam mortem uirga percussis minime deuenissent *Tu percuties eum uirga,*) unde damnum capere non potest, & eris in causa, ne securi percutiatur atque ea ratione eripies animam eius ab inferno siue a sepulchro (ut interpretantur *Hebræi*) liberabis, hoc est uitam illius seruabis, iuxta priorem interpretationem, dum bene institutus & doctus in iuuentute, nihil committit morte dignum

• **FILII** mi, si sapiens fuerit animus tuus, gaudebit cor meum tecum *Heb*
• **Fili** mi, si sapiens fuerit cor tuum, gaudebit cor meum, etiam ego Et exultabunt renes mei, cum locuta fuerint rectum labia tua

F **S**unt ex Hebræis, qui subtilius explicant hæc uerba, Gaudebit cor meum, etiam ego, & exultabunt renes mei ut in corde uulgaris lætitia intelligatur est enim cor membrum gaudij, inquit Sed per hæc uerba, etiam ego, intelligatur mens & ratio, quæ proprie homo est per renes uero, lætitiā incredibilem Nam non sunt instrumentum gaudij renes, sed concupiscentiæ, hæc illi *Necessaria & utilis admodū est pueris & adolescentibus* tempestiua correptio, quam amās pater a filio suo non prohibet, siue subtrahit, idq, magno erga filium amore, cælestem patrem imitatus *Quem enim diligit castigat* Sed adolescentēs longe aliter sentiunt, parū uidelicet amare patres, qui flagellant filios, quod etiā testatur Paulus *Omnis disciplina in præsentī, quidem uidetur non esse gaudij, sed mœroris* Et hinc est quod Salomon, post sermonem de conceptione filij sui, statim ostendit, quanto eum prosequatur amore, utputa in quo magnum solatium habeat, neque ulla

Iom. 17 in re magis sese oblectet, quàm in sapientia filii sui, hoc est quòd modis omnibus conatur, nempe reddere filium sapientem sapientem, inquam, in corde Nos fidem in unum Deum, & quem misit Iesum Christum, qua corda purificantur intelligimus, & super quam gaudet Apostolus, & Salomon hoc in loco de sapientia cordis filij sui, & de confessione oris, hoc est, *Cum locuti fuerint labia tua recta, exultabunt renes mei* Aliter, labia recta loqui, est bene dicere Manifestius enim est labijs loqui quam corde sapere, hoc est apud se doctum esse Datur doctrina parentibus hoc in loco, ut recte instituant liberos in uera sapientia, hoc est cultu Dei & fide, in eloquentia ut recte loqui discant, & quam in corde sapientiam reconditam habent, eam recte profiteri & defendere ualeant

- NE æmuletur cor tuum peccatores, sed in timore domini esto tota die **H**
- Quia habebis spem in nouissimo, & præstolatio tua non auferetur uel, spes
- tua non succidetur

אנן ut æmulari, inuidere significat, ita & imitari cum studio iuxta quam significatione, erit sensus prioris uersiculi, Noli imitari peccatores, uel ne desideres sequi rationem uiuendi peccatorum, uel denique ne inuideat cor tuum foelicitatem peccatoribus, sed imitare hominem timoris domini, & talem esse desideres, non qualis est peccator q d Sapiens ad filium, opto te esse sapientem in corde, eloquentem in labijs, sed cum timore domini Et proinde propone tales imitandos, in quibus est timor domini, non eos qui male uiuunt, quantunius alioqui uideantur sapientes, aut eloquentes Et iuxta hanc expositione pendet ex præcedentibus sed melius refertur ad sequentia. *Quia habebis spem* Qui sunt periti linguæ, obseruēt *כי אנן* hoc in loco, nõ pro sed, uulgaris modo capi, sed affirmatiuè accipi pro *הנה* reuera, uel interrogatiue pro *אליה*, nõne est tibi merces uel spes, q d tibi & omnibus qui uiuunt in timore domini, est spes mercedis æternæ Alij exponunt *אחרית* non spem, ut Hiero sed posteritatem, uel denique pro longitudine dierum Prior expositio est melior *Et expectatio tua non excidetur* sed spes peccatorum peribit Aemulari igitur oportet eos, qui timent dominum, non aliquando, sed tota die, non in hac uita, sed in futura mercedem præstolari nam prosperitas peccatorum, infirmis magno **K** semper fuit scandaloè, dicte Dauide, Mei autem pene moti sunt pedes, pacem peccatorum uidens

Psalms 53

- A V D I fili & esto sapiens, & dirige in uia animum tuum *Hebraum*, Cor
- tuum.

Et quod nos habemus, sapiens esto, uerti potest, sapiens eris Porro dirige quod in Hebræo est *אזן* uerti potest, fac ire, uel deducito cor tuum Quod ad sensum spectat, ordinem uerborum obseruamus primus gradus ad sapientiam, est audire & obtemperare recte monentibus, qua ratione comparatur intelligentia Nam sapere non possunt iuuenes nisi audiant, & post doctrinam sequitur opus Dirigere per uiam cor, est iuxta præscriptum diuinæ legis uiuere non sequi cor nostrum & sensum nostrum, sed redigentes omnem intellectum in obsequium Christi Quasi præfatiunculam hunc uersiculum præmisit, dicturus de conuiujs & comotationibus, à quibus non sine magna difficultate abstinent iuuenes

2 Cor 10

- NOLI esse in conuiujs potatorum, nec in comensationibus eorum, qui carnes ad uescendum conferunt *Hebraum*, Ne sis inter compotatores uini inter comessatores carnis sibi Quia uacantes potibus & dantes symbola, consumuntur, & uestietur pannis dormitatio *Pro uoce Hebræa, quam superiori uersiculo comessatores recte uerterat interpres, hic symbolum substituit Hebraum*,
- Nam potator & comessator ad pauperiem redigetur & laceras uestes, uel detritos pannos induet dormitatio

Iuuentus ipsa ad luxum & otium prona est, præsertim ubi coæqualium turba conuenit,

Arit, qui sese mutuo ad ebrietatem & comessationes inuitant Quæ res obstant uel maxime sapientia discenda Nam ad inopiam deueniunt comessatores, cõsumptis rebus nihil lucrantur, sed somno indulgentes, uestitu quoque carent honesto Isti quàm longissime sunt alieni à uera sapientia, qui ne præsentem quidem uitã cum honestate tueri possunt sed crapula & ebrietate, & somno, contemptibiles seipso reddunt & pãnosos unde magnum dedecus redit ad parentes, qui non rectè instituerunt filium suum uel potius ad iuuenem, qui rectè monentibus noluit auscultare, unde sequitur

• **A V D I** patrem tuum qui genuit te, & ne contempnas cum senuerit mater tua

B Non eris inter ebrios & comessatores, si patrẽ audire uolueris qui te genuit quasi dicat, nemo te charius amat quàm pater Bibaces & edaces amici mensæ duntaxat, suum querunt commodum, nõ tuum honorem nullus est pater usqueadè alienus ab effectu naturali & amore paterno, qui non cõmonefaciat aliquãdo filium, quod ex re sua esse possit matres quoque de liberis sunt admodum sollicitæ, quæ tametii uetulæ prouectioris ætatis non uideantur tantum sapere, neque ualere consilio, tamen à filio sapiente honoranda, non contemnenda est mater Pater uero est auscultandus potius quam computatores. Deum patrem audiendum, & legem matrem non esse cõtemnendam, per allegoriam etiam Hebræi intelligunt Nos præterea spiritualem in Christo Iesu generationem agnoscimus, per concionatores uerbi Dei, ut scribitur, In Christo Iesu ego uos genui, & matrem habemus Christi sponsam ecclesiam catholicam, quam mūdauit sanguine, quæ contemnenda non est, etiam si pulchritudine uirtutum non tam ornata fuerit ut olim martyrum nece, & monachorum cõtinentia, ac uirginum integritate pulchra ut sol, electa ut luna, ut sine macula esse uideatur

C **VERITATEM** eme, & noli uendere sapientiam & doctrinam & intelligentiam

D Metaphorice significat nihil charius habendum, quàm ueritatem, quam omnibus uenditis, si opus est, comparare debemus, iuxta parabolam euangelicam Simile est regnum cælorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas, inuenta una preciosa, uidelicet ueritate catholica, dedit omnia sua & comparauit eam Omnes scientias, omnes artes & opes, contempsit præ illa nam quæ uendimus, uilius æstimamus quæ uero emimus, pluius facimus. Idcirco nihil horum, neque sapientiam neque doctrinam neque intelligentiam debemus uendere, hoc est uili æstimare Sũt ex Hebræis qui simpliciter intelligunt, cõducendum, si opus est, præceptorem, quò ueritatẽ discas, hoc est nullis parcendum sumptibus, ut sapiens euadas Verum docere gratis debes, neque pecuniis aut rebus caducis æstimanda sunt sapientia & ueritas Gratis accepistis, gratis date Aliter, si uerbum *מִן* quod hoc in loco habetur, significat possidere, ad hunc modum uerti debet, posside ueritatem, & erit sensus in ueritate posside quæcunque possides, & sine iniuria alterius, & ne uendas sapientiam, hoc est, Noli perdere uel amittere sapientiã dum possessionem acquisis alicuius rei absque ueritate, uideris uendere & alienare à te sapientiam quod ne fiat, ullam possessionem pluri æstimans, superius monuit, In omni possessione tua posside sapientiam

F E X V L T A T gaudio pater iusti, & qui sapientem genuit, lætabitur in eo
• *Hebr* Exultando exultabitur in eo Gaudeat pater tuus & mater tua, & exultet quæ genuit te, uel, exultabit genitrix tua

Iuuenes ad probitatem & uirtutis amorem inducere, & à uiciis deterrere modis omnibus conatur Sapiens, nunc minas addens, uirgæ facit mentionem nunc exultationis & lætitiæ, quam unã cum parentibus capiunt morigeri & studiosi filij Obseruandum est non multum esse discriminis apud Salomonem, inter iustum & sapientem, sed unum

pro altero poni Porro repetitio exultationis & gaudij plenitudinem & magnam cog- G
 piam lætitiæ significat Exultando exultabit pater iusti Duplex est exultatio, quod fi-
 lium habeat & hæredem, per quem nomen inter homines relinquet, per quem immor-
 talis quodammodo uiuet in mundo, & uiuet cum laude, qui tanta cura educauit filium,
 ut iustus esset & sapiens Cum hanc de se existimationem sit relicturus, meritò exultan-
 do exultabit pater sapientis filij *Lætabitur pater tuus & mater*) Si paternus non te moueat
 affectus, si usque adeò ingratus es & inhumanus, ut neque nature neque pietatis legibus
 cohiberi possis, hoc est patris causa cogi ad uirtutis studiũ, ad iustitiæ culturã, & ad sapi- H
 tiæ amorem, saltem maternus te moueat affectus Vt stultus filius uisititia est matris, sic si
 iustus ac sapiens fueris, lætabitur mater tua æquum est ut uices illi rependas, tua causa
 grauissima quæque perpeffa est, dolores sustinuit immēfos Iuxta pœnam primæ mulie-
 ri inflictam, Multiplicabo erumnas tuas & cõceptus tuos, in dolore paries filios Qui do-
 loris igitur causa extiteris, uicissim lætitiæ materiam præbe, da operam ut mater tua de
 tua gaudeat probitate *Et exultabit genitrix tua*) uel est geminata sententia, uel nutrice cū
 aliquot expositoribus intelligimus, cuius memoria est uitis probis iucunda & honora-
 bilis Atqui ita totius familiæ lætitiã expleas solus, quod ut prætes, ab uis uitis maxime
 cauendum est, quibus est maxime obnoxia iuuentus

Gene 3

PRÆBÈ fili mi, cor tuum mihi, & oculi tui uias meas custodiãt Quia I
 fouea profunda meretrix, & puteus angustus aliena Infidiatur in uia quasi
 Intro, & quos incautos inuenerit, interficiet *Hebraum*, Etiam ipsa quasi præda
 infidiabitur, & transgressores inter homines addet, uel, augebit

Superius contra luxum & crapulam iuuentutis, hoc loco contra libidinem & impudici-
 tiam dicitur Salomon, & crebris & efficacissimis admonitionibus utitur, quòd hæc ui-
 tia altius eorum animis inhæreant & proinde cor sibi petit dari & oculos, qui sunt uelut
 fenestra, per quas ingrediuntur uana & nocua desideria ad animum Dare sapienti cor, K
 est ex animo & libenter uelle audire illius præcepta, quas uias suas uocat Petit ut oculi
 custodiant uias sapientiæ, ne uideant mulierem ad cõcupiscendam eam Et hoc est quod
 sequitur *Fouea profunda meretrix*) Foeæ profundæ comparatur, uel quòd nullus ne-
 que modus neque finis sit in amore meretricio, crescente uidelicet cum stupro & forni-
 catione, peccandi desiderio & libidine, uel quòd ut ab alta fouea facilis non sit ascēsus,
 sed collapsus semel de uita periclitatur ita qui semel in amplexus meretricũ incidit, sese
 facilè extricare non poterit, sed illius uoluntati cogitur inseruire, & sequitur tanquã bos
 ductus ad uictimam, ut superius lectum est *Et puteus angustus aliena,*) ut hinc nequeas
 euadere, aut ascendere facile non poteris, ita tot angustis implicãtur, qui impudico mu-
 lierum amore semel sunt comprehensũ, ut amplius sui iuris esse nõ uideantur Sequitur L
Etiam ipsa infidiabitur ueluti præda) Si legamus cum Hierony ueluti prædæ, erit sensus,
 Meretricem non minus neci & pernicioni iuuenum infidiari, quam suis prædis latro-
 nes unde multos ad præuaricationem legis cogit & addit Aliter, infidiari solet meretrix
 capiendis iuuenibus, ut latro infidiatur prædæ suæ, hoc est nemini parcens Sed ut ille
 maxime insectatur quos auro onustos nouit, ita hæc uirtutibus ornatissimos quosque
 Porro ut latro suos habet comites, ita scortum homines præuaricatores sibi solet adiun-
 gere Sed de sensu historico superius uisus in locis dictum est Quòd ad sublimiorẽ sen- M
 sum spectat, ualde profunda fouea est peruersa doctrina & hæreticorum dogmata qui
 tanquam meretricem aliam ecclesiam sibi statuunt, relicta uera Christi sponsa profun-
 da inquam fouea, in qua tã facile submerguntur homines, à qua magna difficultate e-
 mergunt Fouea profunda est hæreticorum doctrina, ut quæ fundum nõ habet, nec sta-
 bile fundamentum ut scribit Hierony Tandiu quærunt hæretici noua ueteribus iun-
 gere, & eadem recentioribus mutare, donec & sensus humanus & sermo deficient Hæc
 ille super quintum cap Esaiæ Porro hæreticorum infidiæ, quibus conantur in suam se-
 ctam trahere rudes & imperitos, sunt hoc nostro seculo, heu nimium noti, tot præuari-
 cationibus

Mat 5

A catoribus n̄er ho mines constitutis, peruagante uidelicet ubique Lutheranorum secta Cap 23
Sed pœnas dabunt, & qui meretricum amore, & qui hæreticorum fraude capiuntur, iuxta ea quæ sequuntur

• C V I uæ, cuius patri uæ, cui rixæ, cui fouæ, cui sine causa uulnera, cui suffo-
sio oculorum? *Hebraum*, Cui uæ, cui dolor, cui lites, siue rixæ, cui locu-
tio, cui uulnera sine causa, cui rubedo oculorum? Nón ne his qui commo-
rantur in uino, & student calicibus epotandis? *Hebraum*, Morantibus in ui-
no, euntibus ad quærendum mixtum Ne intuearis uinum quando flau-
B scit cum splenduerit in uitro color eius, ingreditur blande *Hebr* Ne intuea-
ris uinum quando rubescit, cum dederit in calice colorem suum Ibit per
rectitudines, sed in nouissimo mordebit, ut coluber, & sicut regulus uene-
na diffundet *Hebr* In nouissimo suo sicut serpens mordebit, & sicut regulus
dolore afficiet, uel punget

Modis omnibus filium conatur retrahere ab his uitis, quibus iuuentus maximè est ob-
noxia, & ad sanam mentem & sapientiam perducere Quod potissimum decet iuuenes
C facere, timore & amore parentum, ut pater & mater gaudeant de probitate filij Quod
si uirtutis amore parere noluerint, saltem timore pœnæ, & criminum turpitudine discant
à crassis uitis carnis nempe luxu, libidine & crapula cauere Ferunt enim hæc uitia, sua
secum mala atque cruciatus De libidine & amore meretricio, & quantas secum tra-
hat angustias, & uincula, a quibus non possis teipsum extricare, cum semel fueris irre-
titus, dictum est Nunc de reliquis audiamus *Cui uæ, & cuius patri uæ* sic solus Hierony-
mus, in duas uoces resoluens unicam dictionem *Hebræam* duntaxat, iuxta lectionem
hodiernam omnium Et omnino si proferantur hæc uoces *וַיָּבֵן* & *וַיָּבֵן*, & non cernan-
tur oculis, per solum auditum, discrimen ponere non possis, quantum in significatione
D discrimen sit latissimum Nam prima, quam in contextu habemus, *Hebræo* significat
uæ, siue paupertatem, uel mendicitatem In secunda uerò ut Hiero hoc in loco intellexit,
sunt duæ dictiones, nempe *בֵּן* pater, & *וַיָּבֵן* uæ Hierony uero non ex scripto, sed ex
auditu transtulisse facile adducor ut credam Quandoquidem testatur alicubi se tres
Salomonis libros triduo latinitati donasse A Septuaginta omissa est hæc particula nam
cui tumultus legunt, ad *Hebr* ueritatem proprius accedentes *Hebr* *וַיָּבֵן* & *וַיָּבֵן* duas
dolentium uoces interpretantur q d cui tantæ contingent angustia, & miseria, ut ohe,
& aohe clamare cogatur, in corpore uidelicet malè affectus, & in rebus ad mendicitatem
redactus Cui rixæ, Septuaginta *τινὸς ὀργῆς*, cui tumultus Leui Ben Gerson, dissensiones
irritationes quæ inter pocula oriri solent, cum magno compotatorum dedecore Cui
E fouæ, in *Heb* *פִּי*, etiam hoc loco uidetur Hieron legisse, uel sine punctis, uel ex auditu
non ex scripto traduxisse Leuissimum discrimen est inter *schin* & *sin* literas, cum qua-
rum priore scribitur *פִּי* uerbum, quòd inclinare significat unde nomen *פִּי*, fouea
Cum secunda uero uerbum *פִּי* meditari, loqui unde nomen *פִּי* meditatio, locutio,
& loquacitas in malam partem Hanc posteriorem lectionem, & significationem omnes
sequuntur interpretes, & loco magis quadrat, ut sub poculis nascantur lites & sermones
inamœni & nocentes obiurgationes uidelicet, ex quibus sequuntur pugna & uulnera
F Vnde sequitur, *Cui sine causa uulnera* uel quòd temere inter ebrios oriantur pugna & pla-
ga aliquando inter amicos, & ob rem nihili, uel quòd uulnera sine causa, & frustra susti-
neant homines, si quæ sustineant, non in defensione patriæ, nec ob bonum publicum
Cui suffo(sio oculorum) alij rubedo oculorum, neque potest aliter intelligi iuxta *Hebræos*
Hiero fuit offensus, ni fallor, ea significatione uocis, cum alibi sumatur in bonam partē *Gene 49*
nempe, Rubicundiores oculi eius uino Nō uidebatur congruere idem elogium ebrio-
fis aptare, quos reprehendit & Messia, quem spiritu prophetico laudauit Jacob Septuag
liuidos oculos interpretantur, siue nigros, *τινὸς πικρῶν ἢ οὐρανῶν*, Latini codices ali-

quot, quos castigatiores esse puto, habent suffusio oculorum, quemadmodum legit & G interpretatur Beda, ad caliginem & cecitatem oculorum referens, quæ ex immodico uino quandoque accidit. Connumeratis plurimis malis & maximis damnis, quorum etsi non omnes omnibus compotatoribus accidant, omnibus tamē ex his aliqua contingūt, uel corporis totius uæ & miseria, uel uæ in rebus externis ad mendicitatem deuolutis contigit. Aliis contingit oculorum cæcitas, & rubedo totius oris, alij uel accipiunt, uel infligunt uulnera per insaniam, alij linguæ impotentiam frenare non ualentes, rixantur & obiurgant, plusquam muliebriter. Sunt denique, qui in futilem laxant linguam uerbositatem, posteaquam cerebrum occupauerit uinum, ut amplius pro hominibus haberi non possint. Hæc longe absurdissima ob oculos ponens, per admirationem, uel interrogacionem, auditoris animum suspendit. Ut si qui fuerint huic uitio ebrietatis obnoxij, tantas tamen absurditates non poterunt non condemnare, non abhorrere. Sic absolute præpositas, quas si statim cum uini amatoribus coniunxisset, minus idoneos, minusque beneuolos aliquot habuisset auditores. Nunc uerò tot connumeratis malis, quæ nemo uel sensu communi præditus possit comprobare, tandem ad eos qui dies noctesque potando consumunt subito deflectit sermonem, ut iam uel nolētes sua uitia cernere ueluti in speculo cogantur, qui alioqui huic oculos flectere noluisse. Sequitur *Nonne his qui morantur in uino* absque interrogatione legunt Hebræi. His qui protrahunt tempus, super uel qui seipsum immorari faciunt & tempus consumere, & sic Septuaginta *ουτὼν ἐγχοιζοῦντων ἐν οἴνῳ*, super uinum quærentes, non solum plurimum uini bibere, sed quam plurimum tempus inter bibendum consumere. *Et student calicibus epotandis* Hebræum, His qui eunt ad inuestigandum mixtum, uel potius temperatum uinum uel qui quærent locum, ubi uina miscentur, hoc est conuiuia celebrantur & sic Sep *πᾶσι γίνονται*, Nonne inuestigantium ubi conuiuia fiunt? *Ne intuearis uinum quando flauescit, uel rubescit* ut est in Hebræo. Quamuis ista uideantur leuia, tamen uisum est Sapienti minima non esse negligenda. Nam ex paruis initis res maximæ nascuntur, & ab omni specie mala abstinete uos. In contrariam partem flectenda est uirga curua, ut aliquando recta fiat. Qui his uitis sunt obnoxij, nempe crapula & ebrietate, amputare occasionem, non prouocare, uel accēdere gulam debent. Accenditur autem dum quis nō naturæ necessitati satisfacit, sed otiosè sensus oblectat. Quod in contextu habemus, de colore uini non contemplando, ad quascunque sensuum illecebras referri potest qd ut hi qui sese oblectant poculorum aspectu, plus iusto nonnunquam bibunt (*Nam rectius ibit*) hoc est maiore facilitate & dulcedine per fauces uidetur descendere merum, quod oculis uehementer placuit ita in reliquis morbis animæ, ingens ubique ex sensibus ad mentem & rationem subuertendam comparatur aditus. Ne cōtempleris igitur uinum, hoc est externos cohibe sensus, per quos recto tramite uoluptates ingrediuntur ad animam, & uitia carnis facile superabis. Nam ut uinum, quod ualde placuit oculis, sine obstaculo ingreditur, sic uix potest animus recusare, quod externis sensibus sæpe ingestum, uehementer arripit. Et proinde initia uoluptatum, quæ blanda sunt, sed exitus qui sunt acerbissimi spectare debes magna cum amœnitate ingressum est uinum, sed postea mordebit ut coluber, dum rationis integritatem euertit, dum corporis contempturam confundit, & ex homine porcum facit aut canem imò ad insaniam transfert, non minus quam si quis à colubro aut regulo fuerit ictus. Hæc absurda, & alia quæ sequuntur in contextu, ante uidere oportet, & cohibere sensus

1 Theff 3

- OCULI tui uidebunt extraneas, & cor tuum loquetur peruersa. Et eris ueluti dormiens in medio maris, & quasi sopitus gubernator amisso clauo.
- Heb Et eris ut dormiēs in corde maris, & sicut dormiēs in capite mali. Et dices, uerberauerūt me, sed non dolui traxerūt me, sed nō sensi, quādo euigilabo & rursus uina repeniā?
- Heb Verberauerunt me, non ægrotavi concusserunt me, non cognoui quando expergiscar, addam, inuestigabo illud

M

A Adhuc profequitur Salomon, absurda quæ sequuntur ex immodico uino, quod immodice haustum post euersam mentis serenitatem, & inductam insaniam, in somnum grauem & amarum resoluit hominem *Oculi tui uidebunt extraneos*) Visiones intelligunt maior pars interpretum Aben Hezra subintelligit mulieres extraneas ut sit sensus nõ alienus ab eo, quod scribit Hieron alicubi, Venter æstuans mero, spumat in libidinẽ Alioqui, mihi magis arridet prior expositio Visiones intelligimus, siue quæ in somnis, siue quæ mentibus ebriorum occurrunt unde & corda eorum loquuntur peruersa, ueritati contraria, uel contraria æquo & bono idque ex animo, non iocando aut ridendo, ut solent, qui hilaritatem quandam præ se ferunt sed hi qui uino mordentur, in rebus uanis & somniis similibus sunt uehemẽtes Aliter, cor tuum loquetur, cogitabit peruersa, cum oculi tui uiderint mulieres extraneas, hoc est, alterius familiæ, que non sunt neque sorores neque uxor tua, uel quæ sunt alterius religionis & sectæ, captum uidelicet illarum amore, iniqua cogitabit cor tuum, nempe, te uelle eis potiri pei fas uel nefas quod peruersum, & legi Dei contrarium est *Et eris uelut dormiens*) Qui dormiunt uel iacent in nauis, putant omnia moueri, & seipsos quiescere idem contingit ebriis, putant terram moueri Aliter, eris uehemẽter iactatus, ut ne dormire quidem possis quiete quasi dicat, neque uigilare cum decoro, neque dormire cũ quiete poteris Nam qui in summitate mali dormire conatur, iactationes grauissimas patiuntur Aliter, ut sit metaphorica locutio **C** Eris tanquam nauclerus, qui sterit, dum per medium maris nauigat, penes quem totius nauis salus est aut, eris uelut ille, qui in summitate mali constitutus, quatenus uel de aduentu piratarum significet, uel portum & terram speculetur ut istis inquam dormientibus, dum per medium maris nauigatur, omnium qui in mari sunt, periclitatur salus Sic erit is, qui uino sepultus absurda siue cõtraria aliis hominibus, & uidet & loquitur, nauẽ suam in cursu huius uitæ recte gubernare non potest Nam dormiente nauclero, hoc est mente & ratione (dormit autem quando uoluptatibus uacant sensus) reliqui nautæ, hoc est reliquæ potentia, frustra laborant remigando Sicut absente Christo tota nocte apostoli laborantes nihil ceperunt Nam mens reliquis animæ uiribus præesse debet, & uigilare ueluti in summitate mali nauis, ne à piratis aut prædonibus spoliata nauicula corporis nostri submergatur ac suffocetur à uoluptatibus huius uitæ *Percusserunt me*) Cum multis modis misera sit conditio ebriorum, in hoc tamen miserrimi sunt, quod sua mala minime omnino sentiant Nam iniuriam accipiunt & opprobria siue frequenter, nonnunquam etiam uapulant ut possit dicere unusquisque eorum, *Percusserunt me* hoc est, uel re uera plagas passus sum & uerbera sustinui, uel iniurias sustinui & irrisiones & scommata & tamen non ægrotavi, non sum læsus *Traxerunt me* uel ut est in Hebræo, *Fregerunt, cõtriuerunt me*, & non noui si quis fecerit, uel non noui me tam absurda passum, donec expergiscerer Sed omnium denique absurdissimum est, quod cum sentiant se omnium esse miserrimos, obnoxios iniuriis, obnoxios tot malis, & tamen statim ubi excitantur, ubi ad se redierint, ad eadem mala tanquam sus lota ad uolutabrum, redire festinant

Luc 5

2 Pet 3

CAPVT XXIII

F **N** E AEMULERIS uiros malos, nec desideres esse cum illis *Heb* Ne æmuleris uiros mali Quia rapinas meditatur mens eorum, & fraudes labia eorum loquuntur

Quod superius dicere instituerat, hoc in loco absoluit Nam paulo superius lectum est, *Ne æmuletur cor tuum peccatores* quod exponendo addit, nec desideres esse cum illis Quod superius peccatores, hoc in loco appellat uiros mali, qui malum facere gaudent & student, iuxta id quod sequitur *Quia rapinas meditatur cor eorum*) Qui sapientiæ studiosus est, & uirtutis ab huiusmodi hominibus quàm alienissimus esse debet Ignara & indocta iuuentus putat, aliquando fortunatos &

Prou 15

fohces, qui sine labore & sudore ad maximas opes perueniunt, per fraudem & rapinam sed hæc prosperitas non est imitanda neque desideranda Socius & particeps cum istis, non erit filius sapiens, cum cor istorum meditetur rapinam & iniuriam facere, contra præscripta legis diuinæ mens uero iusti meditabitur obedientiam In primis refert quibuscum uersetur, & assuescat iuuenis ab omni consortio fortassis malorum cohiberi non potest, sed ab his, qui nihil aliud crepant, quàm iniurias & rapinas, declinare debes, ne captus lucro, discas rapinis & iniuriis compendia facere, cum uideas illorum familias auctas rebus male paris sed finem spectare oportet nam non rapina, sed sapientia augetur res familiaris, iuxta id quod sequitur

- SAPIENTIA ædificabitur domus, & prudentia roborabitur, uel intelligentia stabilietur In doctrina replebuntur cellaria uniuersa, substantia preciosa & pulcherrima Hebr Et per scientiam cubicula replebuntur, omnibus diuitis preciosis & pulchris

Quauis de domo spiritali, quam spiritus sanctus inhabitat, hæc plenius intelligenda sint, quam sapientia Dei & intelligentia diuinæ legis quisque in corde suo construere debet, & preciosis opibus uirtutum secretiora sui cordis implere, possunt tamen & de re domestica, de liberorum procreatione ac educatione, cum eleganti rerum copia & ornatu, quæ uiro sapienti, qui sua conditione contentus esse nouit, nunquam deerunt, præsertim qui iusto labore & prouida prudentia suis rebus prospicit quemadmodum sequitur

- VIR sapiens fortis est, & uir doctus robustus & ualidus Hebraum, Vir sapiens in robore, & uir scientiæ roborat uirtutem, siue uires Quia cum dispositione inicitur bellum, & erit salus ubi multa consilia Hebr Quia consiliis facies bellum tibi, & salus in multitudine consiliariorum.

Non rapina neque iniquitate, sed sapientia & uiribus erigitur domus, & sustinetur familia His duabus uirtutibus, sapientia & robore, familia rectè administratur ut ex superioribus iuxta Hebræos pendeat In fortitudine uel per robur ædificabit domum suam uir sapiens, & uir scientiæ roborabit uires uel uir per scientiam suam roborat uires suas, quasi dicat, uires absque sapientia non sunt firmæ, neque sufficientes ne in his quidem rebus, quæ uiribus potissimum administrandæ uidentur Nam consiliis & cogitationibus facies bellum, potius quàm uiribus Qua de re superius differuimus Et salus ubi consiliary multi Sensus est uel quòd in bello, potiores partes sunt uiribus animæ tribuendæ, hoc est uires animæ plus ualent quàm corporis & salus, hoc est uictoria, magis pendet ex prudente consilio, quàm ex multitudine militum ut intelligamus ante multa secula in nostris codicibus definitum, quod Salustius inter sapientes huius mundi diu deliberatum fuisse testatur Aliter, Consiliis facies tibi bellum hoc est, consiliis non uiribus lites & controuersias dissolue Nam ea ratione erit utrinque salus Quòd si uiribus & uolentia res agatur, nulla salus corporum, neque sanitas animarum esse potest, ubi utrinque cadunt, & trucidantur innumeri mortales Summa est laus sapientiæ, cuius ubique est maximus usus, tum in pace tum in bello, in priuatis & publicis rebus In genere dictum uidetur, salus in multitudine consiliariorum quasi dicat, quicquid aggredieris uiribus tantum corporis, siue in cura domestica, quam nos intelligimus in ædificatione domus & repletionem cubiculorum, siue in administratione reipublicæ, quauis uiribus aliquando fortassis sit agendum, tamen plurimorum sapientum moderatis consiliis omnia melius & augentur & conseruantur, quàm armorum strepitu, & truculentia Quòd denique de bello dictum est, de quacunque controuersia cum hoste intelligi potest

A test Nobis enim non est colluctatio aduersus carnem & sanguinem solum, sed aduersus principes & potestates in quo praelio non nostris uiribus est agendum, sed Dei sapientia, & consiliis quae suggerit spiritus
 Cap 24
 Ephe 6

EXCELSA stulto est sapientia, in porta non aperiet os suum

Hebraeus sermo pluralis est, Excelsae sunt stulto sapientiae de pluribus quoque sapientis fuit sermo capite nono, quas uel uarios iustitiae gradus, uel uarias uirtutes & charismata intelligimus de quibus, Et requiescit super eum spiritus domini, spiritus sapientiae & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, & quae sequuntur Stultis hominibus qui terrena sapiunt, sublimis est admodum sapientia, & ueluti in eminentiore loco, quam ut possit eò pertingere ut scriptum est, Sapientia clamitat in summis excelsisque uerticibus, celsitudo uirtutum intelligitur Quae ueluti ab alto despicit diuitias & uoluptates in quibus cum stultus uersetur, totus grauis & terrenus, grauato uidelicet corde crapula & ebrietate (de quibus modò dictum est), & curis huius uitae, ad sapientiam aspirare non potest Animalis homo non sapit ea quae sunt Dei. *In porta non aperiet os suum*) Cum sapientiae non sit particeps stultus, non potest cum sapientibus conuersari Solent sapientes sedere in porta ciuitatis, inter quos stultus cogitur tacere Aliter, In porta non aperiet os suum, in iudicio uidelicet ad seipsum defendendum Et refertur ad superiora,

Esa 11
 Prouer 8
 Luc 17
 I Cor 1

C Consiliis bellum facies tibi quasi dicat, Hic stulti non possunt sapienter litigare, & aduersarios uincere inter iudices & sapientes, qui stulto imponunt silentium, & reum esse iudicant Aliter, *Sapientia sunt excelsae stulto,* & reconditae uidelicet, in sacris libris ad quarum lectionem & intelligentiam non possunt attingere nisi sapientes in Christo, qui aedificant domum supra petram nihil impedit quominus intelligamus aliquos esse usque adeò simplices & obtusos corde, ut non possint prudentiam assequi talem, per quam digni habeantur inter consiliarios connumerari, neque rerum gubernacula tractare cum sapientibus R Salomon, uocem Hebraeam חכמות aliter interpretatur, nempe ut accipiantur pro lapide precioso, iuxta illud Iob, חכמות וגביש, Coralia & gabis & erit sensus
 Matth 7

D Stultos putare sapientias rarissimas esse, neque posse comparari sicut lapides aliquot preciosi, qui magno constant, nec facile inueniuntur idcirco desperantes, auertunt animum à sapientia, & ob id nunquam peruenient ad eum honoris gradum, ut in porta cum sapientibus sedeant, & de rebus magnis decernant
 Iob 28

QUI COGITAT mala facere, stultus uocabitur Hebr Cogitatio
 mala facere, dominum malarum cogitationum uocabunt Cogitatio
 stulti peccatum est, & abominatio hominum detractor Hebr Mala cogitatio stulti est peccatum, & abominatio est homini derisor

E Quanta sit laus sapientiae, sine qua nihil recte geritur, superius ostensum est, quanta stultitiae ignominia, etiam apud homines, his uetusticulis significatur Primo ut dictum est, inter sapientes os aperire non audet, sed dum deprehenditur malum cogitare, uel potius cogitabundus ut malum inferat aliis, malum nomen sibi acquirit, & à sapientibus, qui sedent in porta, כחול מזמות, Bahal Mizimmoth uocatur, hoc est author uel inuentor malarum cogitationum quasi dicat, à malefaciendo quam alienissimus esse debes Nam uel cogitare malum aut facere, quanuis secretè, reddit hominem infamem apud sapientes, qui possunt etiam ad instar Dei, uel cordis secreta introspicere Et sensus erit Sapiente dignus, ostendens stultum ne suas quidem cogitationes celare posse à sapientibus, apud quos male audit & afficitur ignominia, qui aliis malefacere studet Causam reddit, *Cogitatio stulti peccatum est,* quod sapientibus odiosum est & infame uel cogitatio stulti ad peccatum ducit quod sunt impotentes stulti, & ne suarum quidem cogitationum domini Sed statim ubi quid cogitauerint palam faciunt, atque ita peccatum illorum innotescit & stultitia Aliter, qui cogitat stultitiam, uel sequitur cogitationem stultitiae, peccatum super erit illi, uel ad peccatum perueniet Et hinc est quod non sine causa male audit apud sapientes Aliter, qui cogitat malum facere,

quem solent uocare dominum malarum cogitationum, cogitatio illa sola quæ à stultitia procedit, est peccatum Prior expositio est melior *Abominatio hominis est derisor*) hoc est is, quem omnes homines execratur Erit denique sensus utriusque uersiculi, ut intelligamus duplicem stultitiam alteram quæ malum facere cogitat & studet, quam sapientes condemnant, quòd stulta cogitatio sit magnum peccatum alteram quæ deridet aliorum dicta uel facta, & illa est omnibus execrabilis Aliter, cogitatio stultitiæ peccatum, hoc est, ob solam cogitationem dānatur stultus, & reus efficitur cui si accidat derisio, qua facta aliorum honesta damnat & deridet, fit abominabilis hominibus Aliter, cogitatio est peccatum stulto, cum non possit perficere cogitationem suam

H

- SI desperaueris lapsus in die angustiae, munietur fortitudo tua. *Hebraum,*
- Si remiseris, uel te remissum feceris in die angustiae, angusta erit fortitudo tua Erue eos qui ducuntur ad mortem, & qui trahuntur ad interitum, liberare ne cesses Si dixeris uires non suppeditant, qui inspector est cordis, ipse intelligit & saluatorem animæ tuæ nihil fallit, reddetque homini iuxta opera sua *Hebraum,* Eripe eos qui capti sunt ad mortem & qui declinant ad necem si cesses, dices enim ecce non nouimus hunc, nunquid qui dirigit corda ipse intelliget, & qui custodit animam tuam, ipse cognoscet & reddet homini iuxta opus suum?

Opera charitatis sub præcepto sapientiæ continentur nam per angustiam quancunque fratrum necessitatem intelligimus, in qua succurrenda quicunque remissus est, & ostendit se uiribus destitutum, cum non sit, in sua angustia carebit uiribus Quod dictum est in genere de quacunque angustia, intelligitur de ea quæ est omnium maxima, nempe, angustia in morte, dicendo *Eripe captos ad mortem*) In carcere eram & uenistis ad me, inquit autoritas euangelica Interpellare pro reis, aut uis, qui per iniuriam & calumniam publica tenentur custodia, non est cuiuslibet magnorum uirorum est illud, & coru qui autoritate pollent, apud iudicem intercedere, uel captiuos redimere, & ad mortem destinatos ab extrema eripere angustia ut probi uiri & sapientis est inquam, ita in alieno periculo cessare, alienas non dolere uices, inhumanum est & crudele, plusquam dici potest Quod scriptura innuit dicens *Ne cesses*) Hebr Si cesses, uel prohibeas te ipsum ne hoc facias, sup tibi erit angustia, in qua remissus erit qui opẽ ferat tibi Alij legunt per interrogationem, Num prohibebis te ab ope ferenda in angustia? quando ad interfectionem quis trahitur quasi dicat, absit Sed melius pendet hæc ultima clausula, ut sit sensus Si cohibeas te in angustia aliena cum dixeris, sane non noui hunc, & quæ sequuntur Aliter, si prohibueris a morte innocetes, qui rapti sunt ad mortem, erit etiam qui te eripiat, si dixeris, sane non noui eum Qui remissi sunt & necessitati suorum succurrere recusant, multa solent causari, & cum hominibus rationem reddiderint, se putant charitatis legibus satisfecisse, ut exempli causa, dicentes Non noui hunc hominem, uel non noui causam illius, qui ductus est ad mortem & hinc est, quòd in angustia illius non sum sollicitus Huiusmodi fortassis excusatio hominibus, utcunque satisfecerit, uerum Deus qui corda & dirigit & nouit, siue intelligit, nihil ignorat ipse qui custodit animam tuam, satis nouit animam tuam quasi dicat, ne dicas non noui hunc qui ignorat ignorabitur Deus omnes nouit, & tuas uires, & alterius necessitatem & angustiam, & hæc nouitia tibi satisfacere debet tibi non debet esse ignotus, qui Deo cognitus est, cuius causa egentibus succurrendum est Si uis tuam animam & uitam à Deo seruari, alios à morte conaberis eripere & quanuis hac ratione sis satis obærat, nempe, cum Deus, qui omnes intelligit, tuam seruet uitam tamen insuper quo magis animeris, præmium aliquando dabit non tibi modo, sed omnibus hominibus unicuique reddet iuxta opera sua, ut inquit Paulus, Stabimus enim omnes ante tribunal Christi, & ab angusta & seuera iudicis sententia eripieris, si nunc operam dederis ab angustis & morte, afflictos defendere Sed à corporali

Matt 25

K

L

M

Rom 14

A corporali angustia, ut dicere institueram, miseros eripere non est omnium, sed potētia Cap 24.
opibus ac authoritate pollentium uerum peccatorum animas, quæ ad mortem & ma-
stationem ligatæ tenentur, & angustus præmūtur eripere, omnium est conari, uel ad-
monitione sana, uel exemplo uitam corrigendi, aut precibus ad Deum sedulis, uel deni-
que quacunque alia ratione In eo locum habebit illud Qui cōuertit fecerit peccatorem Iacob 5.
ab errore uiz suæ, seruabit animam eius à morte

„ COMEDE fili mi, mel, quoniam bonum est, & fauum dulcissimum gut-
turi tuo Hebr Palato tuo. Sic & doctrina sapientiz animæ tuæ, quam cum
B inueneris habebis in nouissimo spem, & spes tua non peribit Hebr Sic scien-
tia sapientiz animæ tuæ si inueneris, & erit spes, & expectatio tua non
excidetur.

Elegantissima similitudine partim admonet filium suum, ut in perdiscenda sapientia
sele oblectet, partim corripit eos, qui rebus amoenis & corpori iucundis magis capiun-
tur, quàm uirtutibus in quibus nō solū consolationem habere licet in præsentia, sed spem
certam in futuro Contra, huius uitæ uoluptates, ut sint quamlibet iucundæ, tamen sunt
momentaneæ Comede fili mi mel) quasi dicat, si comedas mel, eo quòd bonum & suaue
C sit, multo magis scientia sapientiz dulcis est animæ Vel legendum est Sic discite sapien-
tiam, ut discite respondeat uerbo comede, & sapientia melli siue fauo palato denique
respōdeat anima Et hætenus similitudo quadrat Porro quod sequitur, Si inuenias, sup
sapientiam, indicat arduam esse uirtutem, & difficilem inuentu sapientiam mel, hoc est
illecebras huius uitæ, inuentu faciles, & ubique obuias sed est finis, uel erit merces & ex-
pectatio, quæ non excidetur sapientibus uidelicet, hoc est his qui inuentum in perdi-
scenda sapientia, & inuestiganda consumunt Erit spes uel merces longæ uitæ, ut expo-
nunt Heb. uel postentatis & filiorum Nos cum Paulo præsentem & futuram in uirtute
D consolationem intelligimus, ut scribitur, Pietas od omnia utilis est, promissionem ha- I Tim 4.
bens uitæ, quæ nunc est, & futuræ dulcedo uero mellis & omnium carnalium uolupta-
tum, amaritudinem quandam relinquit si quid dulcedinis habent, cito euanescit

„ NE insidieris & quæras impietatem in domo iusti, neque uastes requiem
„ eius Hebr Nō insidiaberis impiæ habitaculo iusti, neque uastabis accubitum
„ eius Septies enim cadet iustus, & resurget Impij autem corruent in malum

Hæc quoque ad spem uirtutis spectant Nam cum maior sit numerus eorum, qui uolu-
ptatibus corporeis uacant, quàm qui inueniendæ sapientiz studeant, non uidentur bo-
ni sine periculo uiuere, inter tot hostes uirtutis & iustitiz Hos iterum consolatur Sapiēs,
E iubens bonam spem habere, sed nouo sermonis genere per apostrophēn impium allo-
quitur, admonens ne quid moliatu aduersus iustum dicens, ô impie, noli insidias po-
nere contra domum iusti q d ea est iustitiz laus & integritas, ut nemo possit eam aperto
marte oppugnare, per fraudem & insidias illius quietem perturbare conatur impius, &
illius accubitum prædari Sunt qui per mansionem & accubitum idem intelligant &
erit sensus, esse quosdam, qui cum iusto non possint damnum inferre, nec auertere à iu-
stitia, illius familiz insidiantur, & cubili, hoc est, uel uxori uel charis pignoribus Et sunt
qui per accubitū ouile intelligant, ut ad bona externa referatur Iuxta sensum mysticum
F habitaculum iusti, est ecclesia Christi, contra quam insidias ponere, & accubitum illius
uastare non cessat impius ille cum membris suis infidelibus & hæreticis, quos alloqui-
tur Sapiens non tam quòd spes sit eos uelle sapientiz præceptis obtemperare, quàm ut
iusto consolationem præbeat dicendo Nam septies cadet iustus) Numerus septenarius
quemlibet immensum numerum significat in scripturis & cadere iuxta Bedam & no-
stros ferè omnes, est peccare, saltem leuionibus quotidianisque peccatis, sine quibus nec
iustorum quisquam esse potuit in hac uita Hebræi casum referunt ad pericula & dama-
na, quæ iustis intentantur in hac uita, iuxta illud Psal Multæ tribulationes iustorum, sed Psalm 32

COMMENTARII BAYNI LIBER III

ab omnibus liberabit eos dominus. Multa patiuntur iusti, & crebro in aduersitates huius uitæ incidunt, sed surgunt statim, uel erepti à domino, sicut illi eripuerunt eos qui ducti & capti sunt ad mortem, ut ad superiora referantur uel surgunt, hoc est, animo eriguntur aduersus omnia mala, acceptaque consolatione resistunt. Cæterum impij corruentes in malum desperatione absorpti, non surgunt à malo, sed perpetuo dolore se cruciant & torquent. Prior expositio est melior, sed hæc posterior magis historica.

• CVM ceciderit inimicus tuus ne gaudeas, & in ruina eius non exultet cor tuum. Ne fortè uideat dominus, & displiceat ei, & auferat ab eo iram suam.

Nulli malum pro malo reddentes, inquit Paulus, quanuis insidias struant impij aduersus iustum, & iniurias inferant, nihilominus tamen beneuolentiam erga omnes seruare oportet, & malorum potius uices dolere, quam uelle iniurias ulcisci. Et quanuis in ultionem iustorum in malum frequenter corruant impij, non est tamen de ruina eorum lætandum, magis autem dolendum, quòd fecerint aliquid supplicio dignum. *Non lætaberis cum ceciderit inimicus tuus*. Et quomodo Moyses cecinit dicendo, Cantemus domino gloriose enim magnificatus est. Cum Pharaon submergeretur in mari rubro, & omnes sanctorum uoces nihil aliud clamant, quàm uindictam de hostibus. Sed de ruina inimici tui ne læteris de inimicis Dei & hostibus totius populi, fortassis alia ratio est, uel inimicorum & persecutorum fortassis poenitentiam & conuersionem optare debemus quandiu uiuunt, magis quàm interitum aut perditionem, Dei Optimi Max imitantes benignitatem, qui non uult mortem peccatoris, sed magis ut conuertatur & uiuat. Verum ubi iam mortuum & prostratum cernimus, quod sine diuino nutu, & providentia fieri non potest, in gratiarum actionem & laudem prorumpere licet cum gaudio quandoquidem iuxta Dei uoluntatem, esse prolatam sententiam tandem intelligimus. Et erit sensus, In casu hostis ne læteris, hoc est, cum aduersi aliquid contigerit, ne uidearis illi fœlicitatem huius mundi inuidere, quam Deus omnibus etiam pessimis hominibus aliquando largitur, de sua ineffabili bonitate. In morbo igitur, uel aduersa fortuna inimici tui, noli lætari. Sed homo cum sis, nihil humanum à te alienum putans, de beneficiis Dei cuiusque collatis, per charitatem lætari debes. de malis uero alienis, ut de tuis dolere, cum tui iudicij nequaquam fuerit statuere, quid quisque mereatur. Si nemo nouit, an odio uel amore dignus sit ipse, quanto minus, quid alij mereantur, iudicare poterimus? Quòd si per ruinam inimici, peccati lapsum intelligamus, multo minus lætandum est. nam qui poteris gaudere in his quæ Deo displicent? Prior expositio est melior. Sequitur, *Ne forte uideat dominus, & malum sit oculis eius*. Tu cum uideas supplicium summi de inimico, gaudes, putas tua causa illum dare poenas, tuas iniurias in eo uindictari, quod oculis domini displicet. Nam de bonis, non de malis alienis gaudere debemus. Hæc tua crudelitas in hominem, Deum reddet propitium & erga eum in quem tu tantam exerces iram, Deus erit placatus. Nam ut clemens pater, suos ipse castigare solet, sic alienam crudelitatem in suos non fert. Prouerbiū habet charitatis præceptum insigne, & fere nihil diuersum ab illo euangelico, *Diligite inimicos uestros, benefacite his qui uos oderunt*.

Matth 6

• NE contendas cum pessimis, ne æmuleris impios, quoniam non habent futurorum spem mali, & lucerna impiorum extinguetur.

Ne contendas alij, ne succēseas. Aben Hezra אל תתערב, Ne commisceas te, uel socium te præbeas inter impios, ut facias iuxta opera eorum, Psal 37. Noli æmulari, ubi Hiero ut hoc in loco contendete uertit, & illic quidem uidetur uel contendere, uel irasci significare cum statim sequatur, desine ab ira & derelinque furorem, & ad eundem sensum plurima pars psalmi tendit, uerum in hoc loco æmulari in bonam partem, ut superius frequenter capi uidetur ex his quæ sequuntur non erit spes malo. Prohibet igitur Sapiēs, ne quis impiorum fœlicitate illectus, cupiat cum illis negotium habere, cum illis uiuere, illorum imitari mores, & studia. Nam incerta & inconstans est malorum prosperitas, ut scriptum

IN PROVERBIA SALOMONIS

A fcti
N
M

C
D
E
P
H
n
h
F
P
H
R
S

am G

ic-

l-

s

7

K

E

I

L

IS

ft

u

a-

us

in-E

fic

ne,

qui

fu-

rum

ero

igni-

sum

erius

sapiēs,

uere,

tas, ut

riptum

A eum labis tuis In quocunque mendacio, falsum testem intelligit it ille dicatur falsus Cap 24
 testis, qui proximum ducit in errorem Sed huic sensui non tam quadrat sequens uersiculus Sunt qui uerbum הפתית, non pro persuadere aut lactare accipiunt, sed in alio sensu, nempe confringendi, ut sit sensus ne sis testis falsus contra amicum tuum & ne confringas siue conteras eum uerbis tuis, putans te hoc licite posse facere, quandoquidem ipse tali iniuria te affectit *Reddam illi iuxta opera sua*) Ista non sunt sapientum uerba Prior expositio est melior, & prouerbiali obscuritate magis digna, ut intelligamus non licere cuiquam opem ferre modis illicitis, neq; falso testimonio proximos aut amicos defendere, neque denique huiusmodi defensionem ab illis exigere Usurpari potest prouerbum in eos qui mutuo sese malis doctrinis & opinionibus imbuunt & corrumpunt

• **P E R** agrum hominis pigri transiui, & per uineam uiri stulti Et ecce totum impleuerant urticae, & operuerant superficiem eius spinæ, & maceria lapidum destructa erat Quod cum uidissem, posui in corde meo, & exemplo didici disciplinam *Hebraum*, Vidi ergo apposuique cor meum, uidi, accepi disciplinam

C Inter ea, quæ modo dicta sunt de officio iudicis & testium Insetus est unus uersiculus, de colendis agris, & de opere foris parando, antequam domum ædifices ad quem ni fallor referendi sunt aliquot uersus, quibus segnitie & otium damnatur Et prius ordinem in negotiis & tempus opportunum obseruandum docuit, ut quæ maxime sint necesse saria, prius curentur Cæterum hoc in loco docet prosequendum opus, & absolendum, quod recte incœotum est Quod de agro & uinea dicitur, ad quodcunque negotiū referri potest, ut nihil profuerit agros colere, arare, & seminare, uineas plantare, nisi cætera quoque quæ spectant ad agriculturam perficias spinæ & urticae nisi extirpentur, tri-

D t cum suffocant, nisi macerie aut sepe munias uineam, conculcatur Ita in agro domi- Luc 10
 nico, in quo melius multa operarij pauci, & in uinea domini, in quâ summo mane hora tertia sexta, nona, & undecima mittit operarios paterfamilias, nihil profuerit bene docere, bona seminasse semina, & uineas plantasse plurimas, ac postea per socordiam uiriorum urticas, & spinas, cupiditatum omnia undiq; occupare permittere Alioqui simplex siue nuda intelligentia horum trium uersuum erit Sapientes undique occasionem Matt 21
 uripere, & ex aliena stultitia sapientiam discere, cum non obiter sed accuratè singula perpendant, id quod innuitur his uerbis Contemplatus sum, apposui cor meum, uidi, accepi disciplinam, eam uidelicet quæ sequitur

E P A R V M dormies, modicum dormitabis, pauxillum manus conferes ut quiescas Et ueniet tibi quasi cursor egestas, & mendicitas quasi uir armatus *Heb* Parum somniorum, parum dormitationum, parua complexio manuum ad cubadum Et ueniet quasi uiator paupertas tua, & defectus tui uelut uir clypei

Hæc est disciplina quam accepit Sapiens ex conspectis agris & uineis pigri, nempe paupertatem ex otio seipse prouenire & crescere paulatim sed tandem inualescere usque ad eum, **F** ut expelli non possit ex ædibus Ex sexto capite huc translati sunt hi duo uersiculi, quorum duplicem expositionem ibidem inuenies quod ad hunc locum spectat Somnolentos excitat agricolas, & uinitores, è quibus suum filium exemplum disciplinæ uult accipere partim ne à sapientibus uiris stultitiæ notetur, partim ne dum otium sectatur & somnum, ad egestatem perueniat

AE quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt uiri Ezechia regis Iuda

Transferre, hoc in loco, non intelligimus de lingua in linguam, sed potius de loco in locum, & de membranis in librum quasi dicat, undique collegerunt Sic Levi Ben Gerson Caldæus paraphraſtes, ſcripſerunt habet pro transtulerunt hunc uerſiculum adiecit ſcriba, quem fuiſſe Sobnam putat Aben Hezra uiri uel amici Ezechielis transtulerunt, hoc eſt præceperunt transferre has parabolas de libris ſuis, uel de lib Ezech ut unum eſſet uolumen ex omnibus parabolis Nam priores inuentæ ſunt eo ordine, quo nunc ſunt, tunc temporis conſcriptæ Cæterum quæ ſequuntur, ſunt in hunc locum tranſlatæ per ſapientes uiros, qui fuerunt in tempore Ezechia regis Iudæ Sunt ex Hebræis, qui huius uerſiculi per modum tranſitionis inſerti, hanc reddunt rationem uidelicet dum uiri ſapientes Ezechia transferrent parabolas Salomonis, ubi ad hunc locum uentum eſt, inuenerunt aliquot, quas publicare dignum non eſſe putabant, & quas prætergredientes, ſequentes adiecerunt dicendo Hæ quoque parabolæ Salomonis, ut præcedentes, & ob id initium ſumpſerunt, Gloria Dei occultare uerbum, quaſi reliqua uerba celare ad gloriam Dei ſpectaret Sed hæc ſunt Rabbīnorū ex Cabala Nihil impedit quominus de lingua in linguā tranſlatas intelligamus elegantioſiorem, aut magis uulgarem Sunt tamen qui uerbum רחוק non transferre, ſed retinere uolunt ſignificare, ſiue roborare quaſi dicat, hæc quoque parabolæ ſequentes, ut priores, robur & authoritatē acceperunt, à uiris ſapientibus, qui fuerunt ſub Ezechia tanquam ueræ parabolæ Salomonis & hæc eſt optima interpretatio, mea quidem ſententia

- .. GLORIA Dei eſt celare uerbum, & gloria regum inueſtigare ſermonem.
- .. Cælum ſuſſum & terra deorſum, & cor regum inſcrutabile Aufer rubiginem de argento, & egredietur uas puriſſimum *Hebraum*, Remoue ſcorias ab argento, & egredietur conflatori uas Aufer impietatem de uilla regis, & firmabitur iuſtitia thronus eius *Hebraum*, Remoue improbum, qui eſt coram rege, & firmabitur in iuſtitia ſolium eius

Non ſine cauſa diuiſa ſunt ueluti in tres ſectiones Salomonis prouerbia utpote in quibus plurimum diuerſitatis inuenerit prudens & oculatus lector Sunt enim pleraq, quæ in prima parte continentur humiliora, & teneræ ætati informandæ magis accommodata Secunda pars, quæ à decimo capite ſumit exordium, per omnium uirtutum & uitiorum latiſſimum campum excurrit, nullam ætatem aut conditionem hominum relinquens intactam Quæ uero ſequuntur ſublimius aliquid ſapiunt, & ad regum, principum, ac totius reiſpub prudentiam ferè ſpectant Non omnino fixam & certam, ſed maiori ex parte hanc ſectionem intelligimus Nam alioqui in prima parte habes doctrinam cæleſtem, & maiestate plenam, & in hac tertia humiliora quædã (*Gloria Dei eſt celare uerbum*) Sunt qui intelligunt per uerbum, opera uerbo Dei creata, quæ cum nemo digno ſermone poſſit aſſequi, omnibus imponitur ſilentium, & celare coguntur Intei opera porro, quæ pro gloria Dei ſunt occultanda, connumerant Hebræi opus creationis, principiū Geneſeos, & plauſtrum Ezechielis, hoc eſt uisionem de rotis, & plurima legis præcepta, quæ ſatis explicare nemo poteſt Aliter, Gloria Dei eſt celare uerbum, ne quis uelit curioſius ſcrutari, quid agatur ſuperius in cælo, neque quid inferius in profundo terræ, ut ad ſequentia referatur Aliter, multa prophetis ſunt reuelata, quæ in uulguſ temere non fuerant ſpargenda, & hinc laudatur Moſes, In tota domo mea fidelis ipſe, quod multa uidiffet in monte per quadraginta dies colloquus Dei uſus, & quæ uulgò non publicauit Et Eſaias peccauit iuxta Hebræos duntaxat, eo quòd dixit, Vidi dominum ſedentem ſuper ſolum, &c Et Ezechiel quoque ſemper audit, filij hominis, ut ſit memor conditionis ſuæ

Numc 12
Eſaiæ 6

Anis suæ & fragilitatis humanæ, quia dixerat, & uidi uisiones Dei hæc utcunq, accipiuntur Nos ex Paulo, qui audiuit uerba, quæ non licet homini loqui, intelligimus arcana multa prophetis reuelata, in quorum silentio est gloria Dei Denique gloria Dei est, ne quis ueluti ignarū alicuius rei Deum existimans, conetur multis uerbis, uel exponere suam indigentiam, uel inter orandum utatur multiloquio Nouit enim antequam petamus, qua re indigeamus uerum gloria regis terreni, ut ostendantur illius opes & potentia, quo maiori sit terrori hostibus Gloria regis est aliorum secreta cognoscere quid domi & foris agatur ad regem spectat, & ignominiam putat ignorare, quid ipsius hostes contra eum moliantur uel si quid præclare agat rex, ubique uult palam fieri ad gloriam suam Verum opera Dei sunt inscrutabilia, iuxta id quod sequitur *Cælum sursum*) quasi dicat, neque ea quæ sunt in profundo sub terra inuestigare poteris, quanto minus ea quæ sunt sursum in cælo, nemo scire poterit, ne reges quidem quantumuis gloriosi & potentes Nulla potentia, nullæ uires regum sufficiunt ista penetrare, ac inuestigare. Aliiter, gloria Dei est, quod iudex sit omnium, quod nouit omne uerbum etiam absconditum, est punire crimina uel occultissima, & maxime abscondita. Sed regis gloria est, inuestigare malefactores, & iuxta reuelationem factam per inuestigationem, purgare remp. a sceleribus & non est gloria regis scrutari, quæ sursum sunt in cælo, uel quæ deorsum in terra, hoc est, uacare studio philosophiæ, neglecta salute reip. Hæc functio priuatorum hominum est, non regis, cuius gloria est, ut per iustitiam purgata respublica splendeat, ueluti uasa argentea quæ nuper à confatorio prodierunt & hoc est quod sequitur, *Aufer, uel amoue scoriã ab argento*) qd ut mixta cum argento scoria aurifabro est impedimento, quo minus possit consistere uasa argentea, modis omnibus pura & nitida. Sic ad regem spectat, cuius solum iustitia firmatur, ab aula sua, imo à regno omnè amouere impium, ut non solum cum magna gloria, sed magna securitate regnet Nam ut splendidum est argentum in confatorio, amota scoria, sic firmum erit regis solum, quod omnem impietatem à rep. discutit.

D NE gloriosus appareas coram rege, & in loco magnorum ne steteris *Melius est enim ut dicatur tibi, ascende huc, quàm ut humiliaris coram principe, quem uiderunt oculi tui* *Hebraum*, Ne honorabilem te præbeas coram rege, neque in magnorū stabis loco Nam melius est ut dicat tibi, ascende huc, quàm ut humilem te reddat, coram principe quem uiderunt oculi tui

E Heb intelligunt gloriam quam prohibet Sapiens, iactantiam & ostentationem in splendore uestium, in equis & curribus, non esse certandum cum rege, uel principibus, quasi cum illis te conferendum ostendere uelis Si coram rege terreno cum magna animi subiectione uersandum est, & ab omni superbia & arrogancia alienos esse oportet eos, qui gratiam inire uolunt quanto magis apud regem regum, & cælorum principem, nos oportet conditionis nostræ & fragilitatis meminisse dicentes Non nobis domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam Ex hoc loco sumpta uidetur parabola quam dixit Iesus ad inuitatos, intendens quomodo primus accubitus eligerent Cum inuitatus fueris ad nuptias, recumbe in nouissimo loco Postremam particulam posterioris uersiculi, nempe, *Quem uiderunt oculi tui,*) connectit Hieron cum sequentibus, secutus Septuagint. Sunt ex Hebr qui subaudiant aliquid ad hunc modum Coram principe, & s hominibus, quos uiderunt oculi tui, hoc est, quos nosti, & qui te nouerunt, uel coram principe cum ignominia, non illata tibi absenti, sed quam oculi tui uideant

QVAE uiderunt oculi tui, ne proferas in iurgio cito, ne postea emendare non possis, cum dehonestaueris amicum tuum *Hebraum*, Ne exeas ad litem celeriter, ne forte facias aliquid in nouissimo illius, dū ignominia te afficiat inimicus tuus Causam tuam tracta cum amico tuo, & secretum extraneo ne reueles Ne fortè insultet tibi cū audierit, & exprobrare non cesset *Heb* Ne

- fortè exprobrauerit tibi, & infamia tua non reuertetur Mala aurea in lectis G
- argenteis, qui loquitur uerbum in tempore suo Heb Mala aurea in picturis
- argenti, uerbum dictum in ordine suo Inauris aurea & margarita fulgens,
- qui arguit sapientem & aurem obedientem

Arrogantiae soror est lis & contentio per illam regibus eris odiosus, per hanc uero omnibus etiam amicis *Quae uiderunt oculi tui*) Iuxta Hebraicam ueritatem, haec uerba sunt uersiculi praecedentis, ut exposuimus Septu quos sequutus est interpres, sic incipiunt hunc uersiculum, & εἶδον οἱ οφθαλμοί σου, λέγει quae uiderunt oculi tui, dic deinde sequuntur iuxta Heb ueritatem, ne incidas in iurgium ne proferas, pro ne properes habemus Deinde H ex duobus uersiculis habemus unum, quorum prior cum non sit in Hebr à nobis negligitur *Ne exeas ad litem celeriter*) duplicem habet sensum uel quod ipse non debeas litem cuiquam temere intentare, uel quod alienis contentionibus sese immiscere, uiri prudentis non sit, ne amicorum quidem causa Optimum sane consilium, & fere idem quod dixit ille, Malle iudicem esse inter inimicos meos, quam amicos Nam ex illis alterum ad amicitiam pertraham, ex his uero alterum ex amico inimicum reddam Idem aut omnino simile docet Salomon, inquit, *Quid facies in fine ipsius litis, cum ignominia te affecerit amicus tuus, quod homo inciuilis leges amicitiae seruare non noueras, ut qui maluisti iudiciorum seueritate, quam amica & benigna disputatione secum contendere, siue tua siue aliena causa* Equidem in aliena intelligo cum Aben Hezra, qui sic exponit, Ne egrediaris celeriter ad litigandum in lite aliorum, ne fias ignominiosus, quasi lites confectans Alij sic, ne exeas uel progrediaris ad litigandum, nisi in causa optima, & quam noueris, quem finem sit habitura Nam non assecutus quod cupis, sed uictus, eris ignominiosus etiam amicis tuis, non solum aduersariis Aliter uox Hebr *אמר* quae fere cito, uel cum celeritate uertitur, iuxta ambiguitatem sermonis Hebraici, uerti potest per uerbum accelera & erit sensus, ne egrediaris ad litem, sed festina componere lites, ne forte eousque progrediaris litigando, ut non possis ubi uoles te ipsum in integrum restituere & huic sensui quadrat quod sequitur *Causam tuam tracta cum amico* Heb *ליתך* *tuam litiga cum socio tuo*) Videtur nullam partem humanae uitae intactam relinquere, sed quid publice, quid priuatum agendum sit, omnia plene docere partim obscurius parabolis & similitudinibus, ueluti aenigmaticè saluberrima obumbrare praecipia, partim simplici sermone & scripturis accommodo docens, quae ad amicitiam uel imprimis spectant, & pacem fouendam nempe si quid suboriatur controuersie, aut simultatis, pro humana inconstantia, quam minimo negotio transigendum priuatis colloquijs, ut secretum proximi seruetur illa sum ne si in publicum prodeas litigaturus contra socium, illius fama laedatur Sensus non uidetur alienus ab illo, Si peccauerit in te frater tuus, corripere eum inter te & ipsum solum *Ne forte insultet, uel exprobrauerit tibi,*) & poena respondebit culpa Si secretum crimen alterius per te palam fiet, qui audiunt, scelestum te facient, & infamia tua non reuertetur, sed diu durabit Aliter, malam famam quam sparsisti, non poteris reuocare Mihi placet, ut ad utrunque referatur quod neque secretum quod fecisti palam, poteris reuocare, neque tua reuertetur infamia, cum auditores non cessent de te male loqui Accusandi sunt amici & castigandi etiam charissimi, sed pro tempore & loco prudentia & moderatione ubique opus est, quod admodum elegantibus parabolis ostendit Salomon *Poma aurea in lectis argenteis*) Heb in picturis uel figuris, alij in foraminibus, uel cancellis argenteis Et sensus est, ut iucundissimus est aspectus rerum preciosarum, quando non plene intuentium oculis obiciuntur, sed absconduntur etiam sumptuose, ut aurea mala in celaturis uel cancellis argenteis, hoc est quando non plene cernuntur *Sic uerbum dictum tempore*) Hebr Cum modis suis, uel totis suis, uerbum dictum, in qua, in castigatione amici, ut ipse Salomon exponit, dum uelut argenteum clarum, lucet amor inter uerba castigationis, qui corripit amicum, ea debet uti moderatione uerborum, ut in eloquio argenteo scripturarum, lateant poma uera, hoc est charitas infinita, & quae modum nesciat Poma ex auro intelligimus, non ut Vergilius, Aueca mala decem misi,

Matt 18

L

M

A cras altera mittam Talis igitur debet esse sermo, qui litem sedare & dirimere conatur. Cap 25.
nempe, plus intus occultans, quàm foras præ se ferat nitore eloquentiæ. Quòd si incidat sermo in aurem obedientem, tunc tandem erit duplicata gratia ut in auris aurea, & ut monile in massa auri, uel ut monile in corona & diademate decorum enim & gratum dum sapiens reprehenditur, uel dum reprehensus à sapiente, patientem & obtemperantem accommodat aurem. Habemus in hoc prouerbio litem inter amicos condemnatam, amicam uero castigationem & tempestiuam admonitionem, si modo cum prudentia & grauitate fiat rebus preciosissimis comparatam.

- **SICUT** frigus niuis in die messis, ita legatus fidelis ei qui miserit eum, animam ipsius requiescere facit. *Heb* Animam domini sui requiescere faciet
- Nubes & uentus & pluuie non sequentes, uir gloriosus & promissa non complens

C Quod superius cap 13 dictum est, de legato fideli repetens, eleganti similitudine confirmat uidelicet ualde charum esse nuntium fideli, his qui mittunt eum. Messores præ omnibus aliis operariis solent torqueri calore & siti, ut qui maximis ardoribus anni, procul ab umbra, procul à fontibus summa fatigatione laborant, refrigerari uehementer cupiunt quibus nihil amoenius possit contingere, quàm uel niuium uel glaciæ frigora, in quibus facilis esset labor, & iucundus sudor. Sed istis simul frui non licet, messe uidelicet & frigore præsertim australibus plagis. Talis fere est conditio regum & principum. Qui de magnis rebus in longinquas regiones legatos mittunt, interim magno æstimates desiderio, impatientes moræ, animo tranquillo ferre dilationem non ualent. Quorum tandem reuersus legatus fidelis, cū nuntio & responso ex eorū animæ sententiâ, laborantem animam & anhelantem præ desiderio, tranquillam & pacatam efficiet uel iuxta aliam huius uerbi *צווי* significationem, restituet animam ueluti egredientem è corpore, ut eorum animæ qui siti uehementer torquentur & calore ut totus locus sub hyperbola intelligatur, & similitudo melius quadrabit. Prouerbiu admonet legatos & nuntios sui muneris præsertim eos quos dominus misit operarios in messem suam. Horum fides & diligentia magnopere grata & spectata est Christo domino suo, ut putz quos constituet super omnia bona sua. Cum interim tranquillo animo non uideatur esse (ut uerbis humanis scripturam exponamus, sicut ipsa ubique loquitur) uel si quis talis est qualis erat Paulus, qui omnium ecclesiarum sollicitudinem sustinuit hic inquam animo tranquillo esse nequit, donec lætum accipiet nuntium de his rebus, quarum gratia misit legatos hoc est, ut ad caules reducantur oues, pro quarum salute Christus effudit suum sanguinem hi legati si fideliter fungantur suo munere, refrigerium habebunt maius quàm frigus niuis in die messis iuxta illud quod scribitur, *Lætabuntur coram te, Esaiæ 9*

E sicut qui lætantur in messe, sicut exultant uictores capta præda, quando diuidunt spolia. Vt in magno desiderio & expectatione uoti compotem fieri admodum est iucundum, ut de fideli legato audiuius ita contra, spe falli, & expectatione frustrari, molestum est non minus quàm post nubes quæ spem præbent pluuie, & post uentum qui terram sitientem reddit, non uenire pluiam. Duplex incommodum, cum neq, necessitati terræ & segetum, neque expectationi hominum satisfiat. Tale aliquid usuuenit his, qui liberalitatem plurimum iactant suam, & multa promittunt, cum tamen dictis facta minime respondeant ad utrunque referri potest, nempe ad eum qui mittit, siue ad legatum qui mittitur. Quod si hic post datam fidem legationem non obeat, ille uero si non præstat mercedem, quam pollicitus est legato suo erit ueluti nubes obscuritate mendacis, uentus uero sterilitate uerborum. Quod si nolumus ex sapientiori pendere uersiculo, simplicem sensum habet contra iactantiam, monet nihil esse promittendum, quod non possis præstare, uel quod nolis iuxta sensum mysticum contra hypocritam facit, qui magnam sanctimoniâ præ se fert exterius, cum nihil minus præstet qualis solet esse in concionatoribus, qui cum bene loquantur, male uiuunt.

PATIENTIA lenitur princeps, & lingua mollis confringit duritiem. G
uel, confringet ossa

Vtrosque monere uidetur, & principes inquam, & subditos illos ne temere profiliant ad uindictam hos uero ut uerbis benignis & dulcibus, principum mitigent furorem *In longanimitate flectetur, uel flecti solet princeps*) hoc est dum iram protrahit, & non statim punit Interim enim dilatione sedatur furor, cuius rei legitur exemplum historia ecclesiastica, de Theodosio, qui indignatus in ciuitatem Theſſalonicam, iracundia non refrenauit impetum Et proinde iuxta sensum huius prouerbij, longanimitate flectitur princeps, diuo Ambrosio monente, legem promulgauit, quæ extat historia tripartitæ libro septimo, capite trigesimo *Quod sequitur, Lingua mollis siue tenera*) lucida allusio inter molle & durum, siue carnem & ossa, contra naturæ ordinem uidetur esse, quod lingua quæ non habet ossa, frangeret ossa Metaphorica est locutio, pro frangit furorem, & mitigat quamlibet duram ac ossibus similem Durissima est sententia in peccatores lata, iuxta parabolam euangelicam de seruo, qui decem talentorum debitor iussus est uenundari, una cum uxore & filis Sed hanc sententiam mitigauit lingua mollis, quæ dicit, Patientiam habere in me, & omnia reddam tibi nam sequitur, Misertus autem dominus, omne debitum dimisit ei Principis etiam cælestis igitur, iram frangit lingua mollis, si modo linguæ molli cætera respõdeant Cæterum *longanimitate lenitur princeps terrenus,*) non autem cælestis, nisi pœnitentiam agas, iuxta illud Pauli An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contempnis? ignorans, quod benignitas Dei, ad pœnitentiam te adducit

Matt 18.

Rom 2

MEL inuenisti, comede quod sufficit tibi, ne forte satiatus euomas illud

Huius parabolæ sensus uariis modis explicari potest, quod etiam Salomon ipse superiore capite innuebat, dicens Comede filii mi mel, quia bonum est Sequitur, sic & doctrina sapientiæ & in sequentibus, Qui mel multum comedit, non est ei bonum sic qui scrutator est maiestatis, opprimetur à gloria Ut igitur, mel quod dulce est admodum & salubre, si mediocriter sumatur, si quis nimium comedat in nauseam uertitur, uentriculum dissoluit & uomitum prouocat sic etiam quæ sunt alioqui amœnissima, siue animo siue corpori, nisi modum adhibeas amaritudinem suam ostentant Quæ corporis sunt, quisque secum cogitare potest Salomon sublimiora meditatur Quam iucunda & suauis sit pijs hominibus, & his qui credunt in Christum, sobria & humilis scripturarum lectio ac meditatio, norunt sibi illi qui contemptis rebus mundanis, ad alteram uitam anhelant & tamen qui ex scripturarum dulcedine plus præsumunt quàm ualeant concoquere, hoc est suo iudicio nimium fidentes deuorant male intellectas, coguntur mel euomere, dum ex male intellectis scripturis, fidem quam bonam habuerunt, magna ex parte amittunt Quid amœnius, quid dulcius, quàm amicorum congressus, & fida colloquia tamen hic tenendus est modus, ne mellis dulcedo in amaritudinem uertatur, iuxta id quod sequitur

SVBTRAHE pedem tuum de domo proximi tui, ne quando satiatus oderit te

Verbum רַחֵם rarum & preciosum facere significat Vilescunt iuxta uulgi prouerbium quotidiana Hebræi tamen uertunt prohibe, & Caldæus כלה, hoc est prohibe Et sensus est ut dixi, pendens ex priore uersiculo omnium rerum esse uidelicet satietatem, etiam iucundissimarum Nam amarum est quicquid nimium est, mel quoque si nimium est, ut eleganter scripsit quidam, & non solum de frequentatione domus monet, sed de quacunque importuna apud suos audacia nam re aliena abuti non debemus præter æquum & bonum amicitia prætextu, ne ex amicis, inimicos nobis constituamus Domus amici nostri est ecclesia Christi Vos, inquit, amici mei estis ad quam quicumque importunus

nus

A nus accedit, hoc est non intrans per ostium, sed aliunde Contra ius & fas ascendens, ex Cap 25
amico facile fiet inimicus Potest & de his intelligi, qui sacram domini mensam in eccle- *Ioan* 10.
sia frequentant illotis pedibus, & parum purgatis affectibus animi aut denique de his,
qui ad quancunque functionem ecclesiasticam properant, nisi preciosis pedibus iuxta
Hebraismum, hoc est puris & purgatis affectibus

• **IACVLVM** & gladius, & sagitta acuta, homo qui loquitur contra proxi-
• mum suum falsum testimonium

B Non iaculum in Hebr sed malleus est & particula similitudinis subauditur, uelut mal-
leus Ex his rebus sumitur similitudo, quarum ictus omnino mortiferus est ut ostendat
criminis magnitudinem falsi testis, quod homicidio, uel crudelissimo minus non est
imò quicumque falsum testimonium perhibet contra proximum in iudicio, & in crimi-
ne capitali, perinde facit, ac si caput hominis malleo ruderet, cultro iugulum peteret, aut
denique sagitta cor transigeret q d non solum in rebus externis damnum infert, sed
uitam extinguit, non iudex, non carnifex, aut licetor innocenti uitam eripit, sed falsus te-
stis, ne quis putet leue esse crimen Sed quanto maius est crimen testimonii scriptura-
rum male intellectis, non uitam uni eripere, sed animas totius populi corrumpere, ac
interficere

C **DENS** putridus & pes lassus, qui sperat super infideli in die angustiae Dens
• contractus, *in Heb* Et pes lapsus, uel labens fiducia prauaricatorum in die
• angustiae

Quauis fiduciam intelligant fere omnes interpretes eam, quam quis ex prauaricatore
expectat Tamen intelligi potest fiducia & spes illius qui prauaricatur legem ut sit sen-
sus, sua se spes frustrabitur in die angustiae, hoc est mortis Alioqui monet prouerbium
non esse fidendum illi, qui amicos solet fallere, praesertim in re magni momenti, nec pre-
ter periculum & damnum, non exiguus quoque dolor sequatur Per dentem contractum

D comedendi necessitatem, & quaecunque alia mastigandi, aut digerendi instrumenta in-
telligimus, quibus naturae officia non praestantibus, iam ipsa periclitatur uita Per pedem
reliqua membra, quorum motu uel corpus exercemus, uel ad comparandum uictum
progredimur Quemadmodum in his dentibus, inquam, & pedibus, maximam & sum-
mam uitae fiduciam collocamus, quibus non peragentibus sua munera, uitae longitudi-
nem sperare non possumus, & interim non mediocrem patimur dolorem sic non so-
lum uana, sed damnosa est spes in eum collata, qui solet decipere suos Monet prouer-
bium non omnibus esse fidendum Qui praeccepta prauaricatur, tanquam dens fractus
cibum animae suae non potest commolere & tanquam pes labens, ad brauium supernae
haereditatis non potest currere, tanto minus aliis se ducem itineris praestare, aut praeman-

E sum aliis praebere cibum, hoc est à quo neque exemplum uitae, neque doctrinam bene
credendi poteris accipere, quam fiduciam in eo ponere licet Si maledictus sit, qui spem
suam ponit in homine, quanto magis qui in prauaricatore?

• **QVI** amittit pallium in die frigoris, acetum in nitro, qui cantat carminā
• corde pessimo *Hebr* Qui remouet uestem in die frigoris, acetum super ni-
• trum, & cantans in carminibus super cor malum, uel contractum

F Vox Hebraea $\gamma\gamma$ est ambigua Gaudere cum gaudentibus, & flere cum dolentibus iubet *Roma* 12.
Paulus & musica in luctu, importuna uacatio, scripsit alius sapiens Idem duabus do-
cet similitudinibus Salomon In tempore hyberno non sunt amouendae uestes, quas
portare solemus, sed plures addendae potius pro ratione temporis Ad nitrum quo ue-
stes, seu lauantur seu intinguntur, acetum non est addendum, sed aqua Ita si quis
est animo dolente, siue malo, uel iuxta Aben Hezra, corde contracto, pro mæsto, huius
carmina & ludicrum aliquod ingerere, ualde importunum est, & malum quodammo-
do duplicat Prouerbium significat omnia tempus habere.

• SI esurierit inimicus tuus, ciba illum si sitierit, da ei aquam bibere. G

Rom 12 Euangelicum plane præceptum est, non solum de diligendo, sed etiam iuuando inimico In pane & potu, quæ sunt res omnium maximè necessariæ, etiam quancunque necessitatem intelligimus & sensus est, bonum pro malo esse reddendum, benefaciendum omnibus, inimicum superandum beneficis Nam uix ullus usque adè durus, aut implacabilis est, ut non sese poeniteat damnum dedisse illi, qui nullo damno abalienari possit, iuxta id quod sequitur

• PRUNAS enim congregabis super caput eius, & dominus reddet tibi H
 • *Hebraum*, Nam prunas tu accipis, uel incendis super caput eius

Tria maximè bona consequutus es eadem opera Primò uindictam piam de inimico sumes Quid enim grauius, uel quàm maiorem poenam poteris infligere, quam igne succendere hominem reuera tam grauis erit illi uindicta, ac si ardentes prunas illi suffundas in caput cogitare uidelicet, & tuam bonitatem cum sua ingratitude conferre, facti sui poenitentia ardebit in animo, & infectum uolet esse, quod iniquè contra te gessit, tanto desiderio tanto ardore, ut igne cremari uideatur Hac ratione ubi uindictam hanc piam sumptis de inimico, fidelem effeceris amicum, ut posthac sibi ipsi potius damnum intulerit quàm tibi, à quo præter omnem expectationem & meritum, tantum accepit beneficium *Et dominus reddet tibi*) Quod si parum putas ad hunc modum te ipsum uindicasse, imò lucrasse fratrem, præter hæc, mercedem accipies à domino Ne putes perire beneficium, quod in hominem contuleris quamlibet ingratum, quamlibet de te male meritum imò tanto maiorem accipies retributionem à domino, quanto minus meretur inimicus tuum beneficium Amicis benefacere, mutuis certare muneribus est omnium nationum etiam infideles & ethnici hoc faciunt Benefaciunt, inquam, his à quibus beneficia acceperunt Tu imitare potius eum, qui solem suum facit oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos Noli uinci à malo, sed uince in bono malum Inimicus malefecit, hac in re similis illi esse noli Tu benefacere studebis in omnes, & pro ingratissimis qui uel nolunt, uel non possunt retaliare beneficium, fide iubet dominus, & remunerabit etiam calicem aquæ frigidae, in illius nomine portectum

• VENTVS aquilo dissipat pluuias, & facies tristis linguam detrahentem K
 • *Heb* Facies irata linguam occulte s detrahentem

Sensus prouerbij est, Non solum non oportet male loqui, ac detractare, sed neque præbere aurem his qui malè loquuntur Nam si non fuerit, qui auscultet, non erunt detractores ut enim diuersi sunt venti, & unus cogit nubes, & ad pluuiam disponit, nempe austrinus alius uero nubes dispergit, & pluuiam prohibet sic si quis tristem & iracundum ostendat uultum, his qui famam lædunt alienam, statim illis imponit silentium Quemadmodum igitur aquilonari uento siccitatem acceptam ferimus, sic his qui obloquentes audiunt libenter, & auscultant, debemus acceptum ferre, quod sint qui in occulto male loquantur, & discordias seminant inter fratres Monet denique prouerbium, sapientis esse sic cohibere detractores, ut se sentiant reprehensos ea moderatione, quam nec moleste poterunt ferre, nec postea te præsentem male loqui audeant

• MELIUS est sedere in angulo domatis, quàm cum muliere litigiosa, & M
 • in domo cõmuni *Superius cap 21* Melius sedere super angulum tecti s quàm
 • manere cum muliere rixarum, & in domo societatis

Quod superius exposuimus super angulum tecti, sub dio, intelligi potest aliter, nempe in summitate ædium & angusto loco, quæ mansio est maxime incõmoda quasi diceret, tranquillitas animæ omnibus aliis huius uitæ uoluptatibus est præferenda, ut sine qua neque uxor neque liberi, neq. ædes magnificæ & capaces gratæ esse possent, ut inquit ille,

A e, Valcat possessor oportet, si comportatis rebus bene cogitat uti

Cap 25

A Q V A frigida animæ sitienti & nuntius bonus de terra longinqua, siue,
 „ auditus bonus de terra longinqua.

Nuntius qui de terra longinqua expectatur, desiderium auget & tandem tãto maiore lætitia auditur, quanto longius uenit & ut aquæ frigidæ animam lassam & iam deficientem reuocare uidentur, sic nuntius, quem diu multumque audire anhelamus Docet prouerbium, corporis necessitati satisfacere non esse difficile, uerum animæ desideria esse insatiabilia, in his qui presentibus non sunt contenti, sed peregrinas merces
B quærunt De terra longinqua nuntium tulit, homo quidem peregre profectus ut acciperet sibi regnum & reuerti Quodnam melius nuntium auditum potest, quam captiuos in libertatem restitui, quàm uinctos dissolui, exules in patriam reduci, cecos denique uisum recipere, leprosos mundari, pauperes hæredes regni, & cohæredes Christi designari, cum aliis id genus infinitis beneficiis, quæ nobis in euangelio, è terra longinqua referuntur, & super animas in uia peccatorum lassas effusa est aqua frigida baptismatis & penitentiarum cum inestimabili refrigerio iuxta illud, Venite ad me omnes qui laboratis & *Matth 12*
 onerati estis, & ego reficiam uos

C F O N S turbatus pede, & uena corrupta, iustus cadens coram impio

Per fontem turbatum, siue potius conculcatum pedibus & uenam, sup. aquarum corruptam, idem intelligimus Corrupta dicitur uena, uel quòd obturata sit sordibus & puluere, ut aquam non reddat, uel quòd maligne reddat, neque copiosam neque limpida aquam fundens Porro iustus declinans coram impio, hoc est concedens & dans locum impio, uel superatus ab impio uel denique iustus qui blanditur impio, & illius improbitatem uel approbat uel non damnat, is est tanquam iustus cadens coram impio Exit igitur sensus uersiculi quodammodo pendens à priore, ostendens quæ sunt illæ aquæ
D frigidæ, tam gratæ animæ fatigatæ & lassæ Sunt aquæ fontis puri, & uenæ siue scaturiginis perennis, quæ non corrumpitur alioqui gratiam omnem & amoenitatem perdunt aquæ fontis Porro quales sunt aquæ istæ frigidæ & claræ lassæ ab itinere, puluere & sudore conspersis talis est doctrina iusti iusti, iuxta id quod scriptum est 10 cap Vena uitæ os iusti, & os iusti parturiet sapientiam Caterum iustus cõculcatus à malo, hoc est redactus in potestatem impij, ut olim Ioan Baptistæ in carcerem ab Herode, quamuis eandem doctrinæ puritatem & loquendi libertatem ubique seruauerit iustus, tamen populo qui doctrinam illius audire solebat, fons ab Herode conculcatus est & uena corrupta, uel potius obturata Aliter, iustus declinans coram impio, dans locum impio, uel timens tyrannidem impij, non audet eam doctrinæ puritatem, aut eam copiam in pulgus spargere, merito fons conculcatus & uena corrupta dicitur Secunda expositio est melior *Matth 4*
E *Matth 4* prouerbij est in eos, qui primò recte prædicant & docent, post uerò à malis hominibus, uel perterriti uel persuasi tacent & fit uena corrupta non amplius scaturiens, aut quod peius est, bonam & salubrem doctrinam in errores & adulationem commutant, fonte conculcato pedibus lutosus, hoc est terrenis affectibus, & mundanis Coram impio denique declinare uel cadere intelligi potest, iuxta illud Et ostendit ei omnia regna mundi, & gloriã eorũ, & dicit ei, Hæc omnia tibi dabo, si cadēs adoraueris me. Et proh dolor, quot bonos uiros, eruditos & concionatores optimos, sacerdotes, abbates, monachos,
F & episcopos uidimus nostra ætate declinare, imò tãtum non cadere & adorare cacodemonem hoc est, ecclesiastica & purissima fide ac doctrina patrum cõculcata uena perenni canonicæ disciplinæ obturata, corruptaque ad nouam formam religionis, nouisque ritibus declinare, & repugnante conscientia hominibus magis obedire quàm Deo

„ **S I C V T** qui mel multum cõedit, nõ est bonum, sic qui scrutator est maiestatis, opprimetur à gloria *Heb* Scrutari gloriam eorum, honor sup est

Hieron Subaudiuit quædam quæ non sunt in contextu Hebræo, & scrutari gloriã eorum

rum, quod ambiguum est, refert ad sacram triadem, subintelligens opprimetur Hebræi G
gloriam eorum, referunt ad iustos, quorum mentio in priore uersiculo facta est & per
disimilitudinem exponitur uersiculus, ad hunc modum Quemadmodum bonum non
est comedere multum uel nimium mellis, ita honorabile est scrutari gloriam iustorum,
hoc est doctrinam illorum, siue uirtutes in quibus gloriam habent, non quod re uera iu-
sti suis uirtutibus glorientur, Nam qui gloriatur in domino, gloriatur sed quod uirtus &
doctrina eorum sint huiusmodi, ut in quibus merito quis gloriari possit Alij sic, come-
dere multum mellis non est bonum, sed comedere mediocriter bonum est, ut modo le-
ctum fuit Mel inuenisti, comede quod sufficiat Et comede (fili mi) mel, quia bonum est
Vt igitur comedere mel nimium, non est bonum, sed ad mediocritatem comedere bo- H
num est, sic scrutari doctrinam iustorum, gloria est Alij per gloriam eorum, scien-
tiam rerum sublimium & syderum intelligunt Et ex prima clausula, negationem in se-
cundam transferunt, ut sit sensus, *Scrutari & inuestigare gloriam eorum corporum,* uideli-
cet celestium, aut quarumcunque rerum sublimium, scientiam & cognitionem, nimium,
non est gloria. Locus est ualde difficilis, in quo exponendo mihi maxime aridet Cal-
dæus, qui relatiuū, scrutari gloriam eorum, refert ad scripturas, ad hunc modum Come-
dere mel multum non est bonum, neque inuestigare uerba scripturæ, subauditur ni-
miū rectè intelligens per mel sacram paginam Nam ut mel corpori dulcissimum est, &
saluberrimum mediocriter sumptum sic animæ Sacri codices cum humilitate & mo- I
destia intellecti, alioqui qui gloriam diuinæ maiestatis, quæ in illis latet, curiosus scruta-
tur, non gloriam assequetur aut sapientiam, sicut neque dulcedinem qui nimium mel-
lis comedit

- SICVT urbs patens & absque murorum ambitu, ita uir, qui non potest in
- loquendo cohibere spiritum suum Hebraum, Vrbs dirupta sine muro, uir
- cui non est prohibitio spiritu suo

Prouer 21 Prouerbiū in sensu fere non distat ab eo, quod scriptum est Qui custodit os suum, & K
linguam suam, custodit ab angustis animam suam Docet uterque locus sermonis sum-
mam esse habendam custodiam ut puta ex quo salus animæ pendet Nam ut urbs pro-
be munita, & bene murata, ab hostium incurſu facillime defendi potest sic & homo
qui spiritum, hoc est, flatum & loquelam cohibet, ne quid loquatur præter æquum ac bo-
num, animæ arcem facillè tuebitur Potest per spiritum ira intelligi, quam uel in primis
cohibendam superius docuit Sapiens, inquit Fatuus statim indicat iram qui autè dis-
simulat iniuriam, callidus est Sunt qui per spiritum intelligunt appetitum carnis, quem
nisi cohibeas & refrenes, hostes facillè penetrabunt in animam ut in urbem muris desti-
tutam Hieron qui de suo addidit, in loquendo, ad unum sensum contraxit prouerbiū L
Mihī uero in genere dictus uidetur spiritus, pro quocunque affectu, quibus qui laxant
habenas animi sui, murum & propugnacula diruunt

CAPVT XXVI

QVOMODO nix in æstate, & pluuiæ in messe, sic indecens
est stulto gloria

Præter decorum rerum ordinē est, ut sit nix in æstate, hoc est duo ma-
xime pugnantia simul æstatis calor maturandis frugibus institutus
est, siccitas uero melsis colligendis, quibus nix & pluuiæ uehementer
obstāt Quod est æstati calor & maturitas fructuum, & quod est melsi
siccitas ad recondendam annonam, hoc est gloria siue honor sapientibus quem si quis
tribuat stulto, præter hoc quod naturæ inuertat ordinem, non mediocri damno mundū
afficit, stulto uidelicet tribuēs honorem, debitum sapienti Omnes mali & improbi stul-
ti sunt apud Salomonem, quibus honorem uirtutis præmium uidelicet attribuere non
debemus,

A debemus, ne & illis in stultitia permanendi, & alius eos imitandi præbeamus ansam **Cap 26**
 nam ut erudite scripsit Cicero, Honos alit artes Hoc nostrum seculum uehemēter con-
 demnat prouerbum, in quo non pro ratione sapientix & uirtutis habetur honor homi-
 nibus, sed pro ratione opum & secularis pompæ

- SICVT auis ad alta transuolans, & passer quolibet uadens, sic maledictū
- frustra prolatum in quempiam superueniet *Hebr* Sicut auis ad uagandū,
- sicut hirundo ad uolādum, sic maledictio frustra non ueniet. Flagellū equo
- & camus asino, & uirga in dorso imprudentium Ne respondeas stulto iux-
- B** ta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis Responde stulto iuxta stultitiā
- suam ne sibi sapiens esse uideatur

Sicut auis uel passer & sicut hirundo) A duabus auium speciebus, eadem similitudo trā-
 hitur, & per uagari & uolare idem intelligimus Ex posteriore clausula uersiculi, sup-
 plendum est in pare clausula uerbum, superuenient, uel reuertetur, & erit sensus huius-
 modi Sicut hæc auiculæ, passer uidelicet & hirundo, quæ inter homines uersantur & ni-
 dificant in ædibus, frequenter coguntur aufugere & nido relicto auolare sed tamen
C reuertuntur, & ueniunt iterum ad nidum Sic maledictio frustra prolata, hoc est quæ in
 immeritum profertur, non ueniet ad innocentem, sed reuertetur ad eum ex quo exiit.
Hebræi pro אֵל non, יְיָ illi, & erit sensus idem, sed magis lucidus Maledictio teme-
 re, & sine causa prolata in aliquem, reuertetur ad eum qui protulerit, sicut passer uel hi-
 rundo reuertetur ad locum unde exiit Sic *Hebræi* Quod si nihil supplēdo legamus.
 non ueniet ei maledictio frustra prolata erit sensus, non ueniet, pro non nocebit ei, in
 quem est prolata sicut auiculæ statim aufugiunt sine damno, quoties periculum emi-
 nere uidēt Prior expositio uidetur magis quadrare loco, quam etiam Beda sequutus est,
D Quasi dicat, qui male dicit alteri, sibi ipsi maledicit Cui enim non debemus malum pro
 malo reddere, neque maledictum pro maledicto, ut sequitur non respondeas stulto,
 sed potius correptionem dignam imponas ei *Flagellum equo & camus asino*) Camus reti-
 naculum equorum uel frenum Domestica hæc animalia utroque egent, & si eno uide-
 licet & flagello hoc progrediendi ac festinandi causa illo uero, ne à recta uia declinent
 uirga hominibus stultis utrunque præstat Fortassis utriusque animalis naturā respiciēs
 Salomon, equo tribuit flagellū, quo potest incitari ad cursum. asino uero tribuit camum,
 quo lento gradu deducitur Sic inter stultos homines sunt qui nisi suo malo quasi flagel-
 lo discunt sapere, neque uiam uirtutum tenere, & sunt quos camo uel freno ducere de-
 bes hoc est moderatius refrenare Simplex sensus est Stulti non emēdantur, nisi flagris
E & correptionibus, & proinde cum illis non maledictionibus, sed uerberibus agendum
 est ut sequitur, *Ne respondeas stulto*) qui maledixit tibi, maledictionibus uel opprobriis
 aut deniq, stultis uerbis, quemadmodum ille Sic enim illi similis esse uideberis & hoc
 est, quod dicit, *Iuxta stultitiam suam*) Sed responde stulto sup uerbis sapientibus secun-
 dum stultitiam suam hoc est tua responsione ostendatur stultus, qui interim sibi ipsi ui-
 detur sapiens Beda putat bene habere, ut stultitia superba alia stultitia retundatur qua-
 si cum stultis stultescere liceret iuxta illud Pauli, Factus sum insipiens, uos me coegi- **2 Cor 12**
 stis Prior expositio est melior

- **F** CLAVDVS pedibus, & iniquitatem bibens, qui mittit uerba per nūrium
- stultum *Heb* Succidit pedes, iniquitatem bibit, qui mittit uerba per mā-
- num stulti

Significat prouerbum, nihil ineptius posse fieri, quàm res secretas & magni momenti
 committere nuntio stulto Similitudines uidentur longius petite, sed maxima incōmo-
 da & damna hinc euenire significare uoluit Salomon. Et sunt qui exponant de pedibus
 mittentis, quasi dicat, uidetur sibi met succidere pedes, qui mittit legatum stultum, cum
 deberet ipse potius ire & sunt qui exponant de pedibus legati quasi dicat, tam absurde

facit ille, qui mittit stultum, ac si mutilum & claudum mitteret Nā ut claudus caret in- G
strumento eundi, ita stultus caret ingenio & animæ dotibus quibus opus est his qui res
bene tractare debent inter principes Perinde impossibile est stulto prudenter fungi le-
gatione, ac claudum ambulare abscisis pedibus Porro non solum hoc habebit damni, qui
mittit legatum imprudentem sed etiam de iniquitate, quam per stultitiam committet,
bibet, hoc est particeps erit, si uel perperam referat mandata, uel responsionem iniquam
reportauerit Prouerbiū monet esse uidendū iterum atque iterum, cuius fidei res se-
rias committas Maxime ad eos spectat admonitio, qui in ternis pro Christo legatione
1 Cor 6 funguntur, & legatos ac substitutos (ut aiunt) nonnunquam coguntur mittere Quod si
stultos mittant ad domini familiam, qui non norunt dare mensuram tritici, de iniqui- H
tate illorum bibent, & pœnas dabunt cum stultis legatis, qui non fuerunt magis idonei
ad gregem Christi pascendum, quàm ad ambulandum sunt hi, quibus pedes sunt am-
putati

- QVOMODO pulchras frustra habet claudus tibiās, sic indecens est in ore
- stultorum parabola Heb Inæquales fuerunt tibiæ claudum, & parabola in ore
- stultorum uel eleuatæ fuerunt tibiæ claudum uel denique, attollite tibiās
- claudum Alij, exaruerunt tibiæ claudum

In uersione huius uersiculi magnam ambiguitatem inuenio Sed in sensu est summus I
cōsensus interpretum nempe, quemadmodum eleuatæ sunt tibiæ, una ab altera in clau-
do, & sunt inæquales, sic parabola & sententia grauis non conuenit cum reliquis uerbis
stulti aliter ablatæ sunt tibiæ à claudum, sic parabola in ore stulti q d ut corpus sine tibiis,
sic parabola, sine intellectu Prior expositio est melior nam ut in claudum tibia non respō-
det tibiæ, ita in ore stulti cætera uerba non respondent parabolæ Locum habebit pro-
uerbiū, cum is qui male uiuit, bene loquitur Sunt enim omnes mali stulti, apud Salo-
monem hos de uirtutibus philosophari nihil aliud est, quàm claudicare Claudicāt quo-
que & inæqualibus tibiis incedunt, qui partim bene, partim male credunt & confiten- K
tur iuxta illud quod scribitur, Vsq̄ue quo claudicatis in duas partes, si dominus est Deus
3 Reg 18 sequimini eum, si uero Baal sequimini eum

- SIC VT qui lapidem mittit in aceruum mercurij, ita qui tribuit insipienti
- honorem Hebræum, Sicut ligare lapidem in funda, sic est qui tribuit stul-
- to gloriam

Sic Caldæus paraphrastes sic Septuag Sunt ex Hebræis, qui sic uertunt Sicut qui ligant
lapidem in aceruum quos sequutus est Hieron Cæterum mercurij aceruum refert Ly-
ranus, Bedam secutus, ad idololatriā quasi impium esset, & idololatriæ conferendū da- L
re honorem stulto Hebræi magis referunt ad absurditatem rei, apud quos duplicem
expositionem inuenio, ob duplicem significationem huius nominis מרגמה uel acer-
uum significantis & erit sensus, Vt qui ligat lapidem preciosum in aceruo aliorum lapi-
dum, inter quos illius perit precium & bonitas sic honor attributus stulto, inter tot uitia
perit uel potius, ut indecorum est illud, cumulare lapidem preciosum una cum aliis la-
pidibus, ita stultum inter alios honore afficere Quòd si מרגמה pro funda capiatur, erit
sensus uersiculi ut qui ligat lapidem preciosum in funda, ut statim proniciatur & pereat,
sic qui tribuit stulto honorem Aben Hezra מרגמה uocē Heb uult significare purpurā, M
& lapidē communem intelligit quē in rem preciosam mittere, est absurdū, sic sapientib
præbere honorem honestissimū est, stultis uero absurdum Est deniq, & alius sensus qui
mihī maxime arridet, nempe Quemadmodum ligare lapidem in funda, non solent ho-
mines nā si ligetur, erit inutilis iactus fundæ, ita tribuere honorem stulto, inutile est ne-
que mihī displicet sensus qui accipitur ex eo, quòd nō ponitur lapis in funda ut maneat,
sed ut statim proniciatur, sic quemcunque tribuens honorem stulto statim euanescit,
permanens non est.

A Q V O M O D O si spina nascatur in manu temulenti, sic parabola in manu stultorum *Hebr* Sicut spina quæ ascendit in manu temulenti.

Hoc est, ut spina gestatur in manu ebrii, non ob aliud quàm ad lædendum & uulnerandum eos, qui accedunt ad eum sic parabola siue sapientia & doctrina in ore stulti, aliis non prodest, sed nocet quod si quid nouerit stultus, ut si uerba sapientum poterit imitari, tamen cum intellectu careat, non potest aliis prodesse, sed molestare Superius similitudine tibiaram claudi ostensum est, parabolam non conuenire stulto hoc in loco ostendit, parabolam esse damnosam in ore stulti, idque uel aliis ut exposuimus, uel sibi met Nam ut ebrius spinis facile decipitur, cum spinas apprehendit incautè, tractans ut alia ligna, sic insipiens in ore parabolam habens, hoc est diuinam scripturam legens & reuoluens sine intellectu & fide, deterior efficitur pungitur enim in animo & conscientia sua, quam tamen non corrigit Sunt ex *Heb* qui in bonam partem prouerbum exponant ad hunc modum Quemadmodum est aliquod spinarum genus, quod acceptum ac gestatum in manu ebrii, hominem reddit sobrium sic prouerbum siue parabola in ore stulti, facit ex stulto sapientem & per parabolam, uel librum legis, uel hunc Salomonis librum intelligimus, ne quis de una quapiam sententiola dictum putet

I V D I C I V M determinat causas, & qui imponit stulto silentium, iras mitigat

Difficile est diuinare quid legerit diuus Hieronymus, dum sic uertit hunc uersiculum, cum fere nihil simile reperitur, neque in Septua neque in *Heb* ueritate, quæ sic habet, Magnus format uel creat omnia, & mercedem dat stulto, & mercedem (dat) transgressoribus Alij sic, Princeps uulnerat uel coercet omnes Duplicem huius loci interpretationem habet Dauid in libro radicum Primo intelligens per magnum siue principem, omnium creatorem & formatorem, Deum, qui mercedem dat stultis & transgressoribus, hoc est, pascit ac nutrit eos, qui stulte agunt, & transgrediuntur illius mandata, non aliter quàm iustos & sapientes, secundum illud euangelij, Qui solem suum facit oriri super bonos

D & malos Hanc dispensationem uocat scriptura mercedem, quasi diceret, Deus pascit bonos & malos, tribuens illis mercedem debitam, quasi seruis suis facit enim pro sua bonitate, quod ad dominum & principem spectat Illis uerò stultis transgressoribus, qui illius bonitatem non agnoscunt, neque illi tanquam creatori & pastori obtemperant, mercedem quoque tandem dabit, nempe supplicium debitum Alij per mercedem intelligunt iustam pœnam stultis & transgressoribus destinata & uidetur uersiculus, iuxta hunc sensum pendere ex præcedente loco, Qui dat stulto honorem ut duplicem iuxta Paulum intelligamus honorem, quorum alter, qui in uictus distributione consistit, non solum sapientibus, sed etiam stultis impertiendus est, hoc est, malis & stultis de

E bemus dare quæ sunt ad uitam necessaria Secundo exponitur uersiculus, ut pendeat ex præcedente, nempe Spina in manu ebrii, sic parabola in ore stulti & prima dictio uersiculi **ג** non pro magno, uel principe, sed pro multo accipitur & **ל**, non pro formare uel creare accipitur, sed pro uulnerare, uel interficere Et erit sensus, Stultus qui multus est in prouerbis, uulnerat omnes, sicut spina in manu ebrii & qui dat mercedem stulto propter parabolas suas, hoc est propter doctrinam suam, perinde facit, sup ac is qui dat mercedem transgressoribus Tertia denique expositio est hagaru sahadia, qui præcedentem una cum hoc uersiculo interpretado sic connectit Quum ad stultum per-

F uenerit parabola, hoc est aliqua pars sapientia, ut plurimum corrumpit & inuertit sensum, sicut ebrius qui fert spinas in manu sua, quibus digitos suos & ungulas lædit, & non sentit sic stultus multum uulnerat omnes, molestus uidelicet sua parabola & doctrina omnibus, ad iracundiam prouocabit corda filiorum omnium Hæc ille, quæ nobis non multum arrident, quòd secunda pars uersiculi huic expositioni non respondeat, iuxta primam expositionem quæ est optima Monet prouerbum stultos & transgressores, imò omnes, quo meminerint se esse mercenarios illius, qui omnia formauit, & omnibus dat mercedem

Mat 6.

.. SICVT canis qui reuertitur ad uomitum suum, sic imprudens qui iterat G
stultitiam suam

2 Petr 2 Quod sæpe monuimus, nempe stultum pro malo accipi, uel alieno à lege Dei, & euan-
gelica doctrina, in qua summa sapientia est, ex hoc loco constat, citato uidelicet à diuo
Petro Melius erat illis non cognoscere uiam iustitiæ, quam post agnitionem retrorsum
conuerti, ab eo quod illis traditum est sancto mādato Contigit enim illis illud ueri pro-
uerbii Canis reuersus ad suum uomitum, & sus lota in uolutabro luti Ab agnitione ue-
ritatis, & à fide euangelica conuerti ad coinquinationes mundi, ut Petri uerbis utar, est
ad stultitiam reuerti, tãquam canis ad uomitum quo nihil est immundius, nihil turpius, H
ita nihil stultius quam ad stultitias, quas semel reliqueris, reuerti Sed ut canis non sen-
tit damnum, denuo deuorare quod euomit ita stultus nō uult intelligere, siue damnum
siue dedecus, quod ex stultitia sua contraxit

.. VIDISTI hominem sapientem sibi uideri magis illo spem habebit in-
sapiens Heb Vidisti sapientem in oculis suis spes est de stulto magis quàm
.. de illo

Esaie 5 Sapiens in oculis suis is est, qui cùm stultus sit, tamen sibi met apparet sapiens hic enim
a sapientia maximè est alienus, secundum illud Esa Væ qui sapientes estis in oculis ue-
stris, & coram uobismetipsis prudentes de quibus multa spes est, ut aliquando sapien-
tes fiāt Ab aliis sapientiam discere nolunt, qui persuasum habent se esse sapientissimos
Hoc nostro seculo, qui lōgissimè absunt à uera religione inter Christianos, ut puta ma-
ximis erroribus inuoluti, sibi metipsis tamen maxime placent, & cum Apostolis ipsis, &
euangelistis sese comparant, uel etiam præferunt tanta est in quibusdam fiducia suæ par-
tim doctrinæ, partim sanctitatis hi ad ueram fidem catholicam conuerti nullo pacto po-
terunt Cæterùm qui stultos se esse cognoscunt, & uel à doctrina euangelica, uel à uita
Christiano homine digna alienos se esse cognoscunt, conuersionis magnā spem habent K

.. DICIT piger, Leo est in uia, & leæna in itineribus Heb Leo est in uia, &
.. leo in plateis

Rom 8 Superius cap 22 hunc uersiculum exposuimus, quod ad uoces spectat Heb לָוִי leo, &
לָוִי leo, diuersa sunt nomina eiusdem speciei, & sententia est eadē uerbis diuersis expli-
cata Leo est in uia, & leo est in plateis sic respondet piger his qui monent ut honestis ua-
cet operibus q d tã difficile est persuadere pigro, ut in bonis operibus sit sedulus, quam
est urgere & extrudere aliquem, ut cum leone congregiatur & hunc sensum possumus
elicere ex uerbo dixit, hoc est, respondit piger his qui hortantur, respōdet inquam, otium L
esse tutum, negotium uero periculosum Quid enim leone fortius, quid crudelius, ut
iam uideatur excusatio iusta sed per uiam uirtutum, & per plateas piorum hominum
oportet progredi, his qui ad sapientiam tendunt, etiamsi præsens mors sit intenta Nec
bestias, nec enses, nec ignes, aut ullum tormentorum genus timent, qui per uiam chari-
tatis ad Christum Dei sapientiam tendunt, dicente Paulo Quis nos separabit à charita-
te Christi, tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius?

.. SICVT ostium uertitur in cardine suo, ita piger in lectulo suo Abscon-
dit piger manus sub ascella sua, & laborat si ad os suum eas conuertit. Heb M
.. Abscondit piger manum suam in sinu, (uel in patella) laborat reducere eam
ad os suum Sapientior sibi piger uidetur, septem uiris loquentibus senten-
tias Heb Sapientior est piger in oculis suis, septem respondentibus sententiã.

Heb hoc in loco non distinguūt inter pigrum & stultum, qui nec foras egreditur ad ali-
quod opus egregium, nec domi uacat rebus honestis sed usqueadeò deditus otio, ut ne
otium quidem ferre possit Sed ut ostiū in cardine uoluitur, & nunc clauditur, nunc ape-
ritur,

- A** ritur sic piger nunc in hoc, nunc in illud latus uoluitur. Aliter ut ex priore pendeat uersiculo, nempe leo est in plateis. Ostium uoluitur in cardine, dum egrediuntur & ingrediuntur quisque, pro necessitate sua, tamen piger nullius exemplo prouocatus uult surgere, sed uoluit se in lecto, inquit, Leo est in uia, ab his qui egrediuntur & ingrediuntur satis redargutus, & eorum exemplo correptus. Proverbiū significat eos, qui uitiis & uoluptatibus carnis indulgent, à sapientia esse alienos qui male agunt lucem oderunt, in plateas uirtutum non progrediuntur neque ut in die honeste ambulant, sed in cubilibus, ut inquit Paulus, & impudicitis sopiti opera, tenebrarum exercent, non minore facilitate quam ostium uoluitur in cardine suo. Quod sequitur, *Abscondit piger*)duplicem sensum Roma 13.
- B** superius cap 19 contexuimus. Frequens est in uariis locis uersiculi repetitio eiusdem, uel quod à diuersis collectio facta fuerit, uel quòd eadem satis aptè quadrèt diuersis in locis, ut ex eo quod dictum est, pigrum sese in lecto uoluitare, consequens eil, ut ad summam pigritiam perueniat & egestatem. Manus sub ascellis cōplicare, horum est egentis. Ceterum non sine fatigatione manus à patella ad os reducere, pigritiæ & torcordiæ est extrema. De duplici significatione huius uocis *תחלו* superius diximus, unde sensus uersiculi duplex exoritur, ut superius explicauimus *Sapientior piger sibi uidetur*)Cum multa recitauerit uitia pigri siue stulti, tandem quod est maximum infert, nempe, quòd sapientiā non possit discere, cum persuasum sit sibi, neminem se esse sapientiorē. Per septem sapientes, plurimos intelligimus, neque qualescunque, sed tales a quibus responsa solent homines petere uel septem dicit, propter septem dona sapientiæ. Et uersiculus pendet ab eo, quod dictum est, Vidisti sapientem in oculis suis, spes est de stulto potius, quàm de illo. Hoc in loco quàm nulla sit spes ostendit, cum ad eòd alienus sit à sapientia, ut sapiens aliquando euadat, nulla spes est. Neminem interrogare uel audire sustinet ex omnibus sapientibus. In scripturis scrutandis ualde piger & stultus est populus Iudæus, quibus dixit Christus. Scrutamini scripturas, illę testimonium perhibent de me, & merito propter pigritiam & stoliditatem comparatur asino. Inuenietis asinum ligatum & pullū, soluite Ioan 5
Matt 22
- D** Quauis usque ad eòd tardus & stultus sit Iudæus, ut ad salutem accedere, & relictis umbrarum tenebris, ad ueritatis lucem surgere nolit, tamen de sua in rebus diuinis sapientiā sese iactans, à septem sapientibus, hoc est à Christiano, qui septem ecclesię sacramentis, & septem spiritus chrismatibus dotatus est, interrogare uel discere non uult. Imò septem respondentibus sapientiā sibi uidetur Iudæus sapientior, hoc est omnibus Christianis, qui iam dudum uniuerso mundo respondent sententiam, siue bonum sensum scripturarum. Vox Heb *גוּגוּ* gustum proprie significat, & ad scripturarum intelligentiam optime refertur quæ si bene & sanè intelligantur, gustum habent salubrem. Hæreticus quoque cū omnia probe intelligere & tenere sese existimat, à catholicis discere non uult, qui ut iubet Petrus, parati sunt rationem reddere & respondere de ea, quę in illis est, spe & fide.
- E** SICUT qui apprehendit auribus canem, sic qui transit impatiens, & commiscetur rixæ alterius. Heb *Apprehendens per auriculas canem, transiens, irascens in lite non sua*
- Proverbiū monet non esse prouocandas quorumcunque inimicitias. Apud prophanos authores sententia legitur huic non admodum dissimilis, Auribus lupum teneo. Quod locum habet in re nimis ambigua, quādo neque perficere possumus, neque sine periculo dimittere negotium quod habemus in manibus, cuiusmodi est lis aliena in quā
- F** si quis semel intrauerit, cogitur tanquam pars litigantium unā cum illis irasci, multas molestias ferre. Ex auribus luporum, siue canum, sumitur similitudo, uel quòd difficile sit tenere canem uel lupum ea parte uel quòd iram prouocat & furorem, auricularum apprehensio. Sic dum homines inter sese litigant, ad iram sunt procliuēs, & proinde tūc minime ferunt iniuriam. Quare qui ad lites accedit alienas, dum alteri parti studet & fauet, alteri uehementer displicet, & ueluti crabrones irritans, hoc est eos qui sunt animo amaro, sentiet indignantes, apprehendens uidelicet ea parte, quam minime tractabilem habent, qualis est canibus & lupis auricula. In contextu iuxta compendium linguę He-

braicæ defunt quædam particulæ, & ad hunc modum compleri potest Velut is qui tenet per auriculas canem, sic ille qui transit ad litem alienam, uel ingreditur litem alienam Vterque absurde facit nam canem apprehendere per ceruices solemus, non per aures, & homines amicitis nobis conciliare & beneficiis, non ad inimicitiam prouocare sine causa debemus quod facit is qui in lite aliena sese intermiscet Quod additur, irascens, ad utrumque referri potest nempe ad eum qui tenet canem per auriculas, & qui litibus sese immiscet alienis utrisque enim iram excitans, irasci cogitur uicissim, ille cum canibus, hic uero cum hominibus

- .. SIC UT noxius est qui mittit sagittas, & lanceas in mortem Heb Sicut abscondit se qui iacit scintillas, sagittas & mortem Sic uir qui fraudulenter nocet amico, & cum fuerit deprehensus, dicit ludens fieri. Hebr Sic uir qui decepit amicum & dicit, nunquid ludo

Vel uehementer malum uel insanum esse, qui dolo malo & fraude imponit amico, docet prouerbiū, similitudine accepta ab his qui maxima damna inferunt hominibus. Sunt autem ij, qui secreto inuiciunt scintillas uel faces ardentes in aliena tecta uel qui iaculantur sagittas repente, aut denique quæcunque tela mortis in necem hominum parant sic secrete & abscondite, ut uitari nequeant, omnium pessimi, ac perniciosissimi habentur Talis est ille qui decepit amicum & dicit, ludens ego, uel ludebam quasi dicat, tanto peior, quod post fraudem & damnum illatum, petit pro amico haberi, dicens, non feci seruo, mala amici suos iocos æstimās Vel, ludens feci, referri potest eò quod rideat, non doleat de alieno malo Quemadmodum qui prouiciunt scintillas aut sagittas cum maximo aliorum damno, & tamen illi interim iocantur & rident, uel per malitiam uel per infamiam Sunt enim qui sic uertunt uocem Hebræam מתלהלם, nempe insaniam simulat, uel sese insanum facit Alij sic uertūt, cum fatigatione laborat, qui prouicit scintillas ignis uel sagittas Interpres sensum reddidit magis quàm uerba, pessimis hominibus comparatur & excusatione caret, qui quocumque animo fraudem facit amico suo. K

- .. CVM defecerint ligna, extinguitur ignis & susurrone subtracto, iurgia cõquiescunt Hebr Cum non fuerint ligna, extinguetur ignis & cum nõ fuerit susurro, silebit contentio Sicut carbones ad prunas, & ligna ad ignem, sic homo iracundus suscitatur rixas. Hebraum, Vir contentionum ad suscitandam litem.

Non erit criminator atque susurro in populis, scripsit Moyses Leui 19 Ex quo crimine quanta mala proueniāt, ostēdit Sapiens hoc in loco nēpe discordiæ & lites, quibus omnes cõsumuntur uirtutes nã ut ignis alitur lignis, sic sermone eorum qui inter fratres seminant discordias, perpetuo uigent dissensiones, neque aliter potest coalescere amicitia, nisi sublatis his qui discordias semināt Sublata causa etiam effectus tollitur Et ut qui carbones habet, & prunas habere potest & qui ligna, potest & ignem habere sic ubi fuerit uir contentionum, erunt lites, & discordiæ Recte confert discordiam igni qui omnia deuorat, sic dissentio in unis ædibus, in rep una, aut inter eos, qui sunt eiusdem fidei & instituti, omnia uastat Cõcordia paruarum res crescunt, discordia maximæ dilabuntur Cuius rei exempla utinam ætas nostra haberet pauciora sed domini clementiabus susurronibus, hoc est malis concionatoribus & pseudoprophetis, quorū uerba blande serpunt ut Cancer, extinguetur tandem noua secta discordiarum, qua conflagrarunt multorum domicilia & conscientiæ M

- .. VERBA susurronis quasi simplicia, & ipsa perueniunt ad intima cordis Hebraum Verba susurronis sunt uelut hi qui se blandos ostendūt, & ipsa descendunt ad cubicula uentris

Alij uocem Hebræam מתלהמים per metathesin dici uolunt, pro מתלהלים uelut qui contun-

A contūdunt, uel frangunt Parem uersionem sequitur David Kimhi, cui libenter subscri- Cap 26
bimus hoc in loco, Sufurro qui alienæ detrahit famæ, magnam ubique præ se fert ami-
citiā & studium, erga eos quibuscunque loquitur, quo maiorē fidem inueniat Aben
Hezra uero in contrario sensu exponit uocem מְתִלְחֵמִי nō simplicia, ut nos habemus,
sed percutientia, siue plagam inferentia Verba detractorum ferunt, & descēdunt ad in-
teriora uentris, hoc est, sunt mortifera, uel plagam infligunt quæ non poterit curari

QUOMODO si argento sordido ornare uelis uas fictile, sic labia tumen-
tia cum pessimo corde satiata Heb Argentum scoriarum obductū super te-
B stam, labia ardentia & cor malum Labius suis intelligitur inimicus, cum in
corde tractauerit dolos Heb Labius suis fit extraneus, uel alienus est qui odio
habet, & in corde suo ponet dolum. Quando submiserit uocē, ne credideris
ei, quoniam septē nequitia sunt in corde ipsius Heb Cum gratiosam fecerit
uocē suā, ne credideris ei nam septem abominaciones sunt in corde ipsius.
Qui operit odium fraudulenter, reuelabitur malitia eius in consilio Heb.
Tegit se odiū in deceptione, reuelabitur malitia eius in cōgregatione Qui
fodit foueam incidit in eam, qui uoluit lapidem reuertetur ad eum.
C De maledicis totus hic locus tractat à quo uitio quàm longe alienum esse sapiētem de-
cet, & linguam nitidam seruare, & ut puritati linguæ cordis mundicies respondeat Ar-
gentum scoriarum intelligi potest, uel plenū scoria, uel purgatum à scoria tamen priorē
sensum fere sequuntur expositores & labia succendentia intelliguntur in malā partem
Lingua ignis est, quæ inflāmat rotam natiuitatis nostræ, inflammata à gehenna, ut inquit
Iacobus, hoc est ad iram & discordiam excitatur Respondet uersiculus præcedentibus
Vbi non sunt ligna, ignis extinguitur quasi diceret, ubi malæ linguæ & labis semināti-
bus discordiam, cor malum respondet, nullus neq, decor, neq, utilitas est in tali homine,
D non plus quàm in uase fictili, quod obductum est argento scorus pleno & iuxta hanc in-
telligentiā uox מְתִלְחֵמִי, quam Hieronymus tumentia uertit, nos ardentia, siue persecū-
tia labia uertere possumus, & argentum scoriarum, hoc est plenum scorus ut uas fictile
sub argento malo, sic cor malum sub labis succendentibus litem, uidelicet Sunt qui ar-
gentum scoriarum purgatū a scoria intelligant, & labia ardentia, splendētia & polita ue-
lut argentum, ut sit sensus, Sicut argentum purum obductum super uas fictile, sic purus
sermo & politus cordi malo in utroque enim magna fraus est, & argentum purum non
potest seruare uas fictile, quo minus frangatur, neque blanda uerba cor malū ab odio,
uel dolo & hoc est quod sequitur *Verbis suis noscitur inimicus*) uel qui odio habet, quasi
E dicat, Quauis cor malum blande loquatur, tamen subinde prodit sese Sicut uas fictile
non potest sic tegi argento, ut non deprehēdatur, uel ut uas fictile non minus est fragile,
quia tegitur argento, sic cor malum non minus struit dolos, si blande loquatur denique
potest similitudo sic explicari Quemadmodum uas fictile argento tectum absconditur,
ut quàm uile sit scire nequeas, sic ardentia & splendentia labia cor dolosum occultant
Et hoc est quod sequitur, iuxta quorundam interpretationes *Labis suis extraneus erit in-
micus*) uel odio habens, hoc est amicitiam præ se ferens uerbis odium occultat, & frau-
dem molitur Cum in corde suo tractauerit dolos, ut uertit Hiero in corde suo ponet do-
F lum Duplex significatio uerbi נִכְרַח, scire & alienare, duplicem sensum uersiculi gignit,
ut dictum est uel quòd labis ostendet odium dolose occultatum in corde, uel quòd la-
bis amicitiam præ se feret, cum odium in corde statuerit ac fixum habuerit Hæc poste-
rior expositio est melior ac magis congruens cum his quæ sequuntur *Quando submiserit
uocem, uel cum gratiosam fecerit uocem, aut cum orauerit*) uerbis eorum quæ sunt hostes
fidei, nullo modo credendum est, quantumuis gratiosa sunt, uel quantumuis humilia &
benigna nam septem abominaciones sunt in corde hæreticorum, ut qui septem eccle-
siæ sacramenta reuiciunt, & septem spiritus charismatibus sunt destituti Aben Hezra re-

Prouer 6 fert ad id quod scriptum est, Sex sunt quæ odit dominus, & septimum detestatur anima G^a eius nempe cum qui seminat inter fratres discordias, de quo crimine hoc in loco tractatur Nos neminē putamus maiores discordias inter fratres seminare posse, quàm nostra ætate fecit Lutherus, unitatem fidei uidelicet in uarios errores defecans quos septem abominaciones sunt secutæ, tametsi uoce submissa & ualde gratiosa ubique uidebantur loqui illius farinae homines, in malo corde dolos ponentes, quos argētis labiis & sonoro ac eleganti sermone diu occultabant, ut sequitur *Qui operit dolum fraudulenter*, In Hebræo est sermo uehementior nam ponitur odium pro homine laborante odio, quod deceptione potest latere Latuit aliquando odium quo laborant hæretici, contra fideles latet inquam per deceptionem qua utuntur, neque potest à singulis deprehendi reuelabitur tandem in cœtu & cōgregatione, quod hætenus usuuenisse nouimus omnibus sc̄tarum authoribus Et cum in cœtu & ecclesia Dei nota & manifesta fuerit iniquitas & odium quod conabatur occultare per deceptionē, meritas pœnas dabit Potest uox Hebræa *יָנוּחַ* solitudinem significare Caldæus uertit contritio & erit sensus, Odiū quod in solitudine occultauerit sese, reuelabitur, & malitia eius in cœtu quasi dicat, nihil occultum, quod non sciatur Et qui malum machinatur alius, in simile malum fere incidere solet quod uersiculo sequenti ostenditur per similitudines, quæ ex septimo Psalmo desumptæ uidentur, Incidit in foueā quam fecit, & conuertetur dolor eius in caput eius, quod Dauid de Saule, aut alio quocunque hoste bonorum uaticinatus est In multis locis habuisse uel gentium historis constat

- L I N G U A fallax non amat ueritatem, & os lubricum operatur ruinas
- Hebr. Lingua mendax odio habebit contritum, & os blandum faciet expulsionem

Sermo Hebræus est ambiguus, neque satis constat ex proprietate linguæ, uerterē ne debeamus, linguam mendacem oderit contritus, an lingua mendax odio habebit contritum Posterior uersio magis arridet ut sit sensus pēdēs ex superioribus, in quibus multa dicta sunt de uitiis malæ linguæ Inter quæ mēdacium uel maximū est, quod sit incorrigibilis neq; monitorem admittat, sed odio habeat eum, qui conatur contere, & refrænare mendacem, hoc est, uirum linguæ mendacis cohibere (*Os lubricum operatur ruinas*) uel os blandum faciet impulsione, hoc est impellet uiolenter quodammodo homines à uia uitæ, id quod contra naturam rerū uidetur esse, ut res mollis, cuiusmodi est os blandum, siue politum, uim inferat & uiolenter homines impellat, & in ruinā iuxta uersionē Hieron detrudat Aliter Leui Ben Gerson Vir linguæ mendacis solet odio habere cōtritos, siue oppressos, non quod mali quidpiam contulerint illi, sed quod existimat se odio haberi ab illis, qui sunt contriti, & oppressi falsis illius testimonis, idcirco illos habet odio iuxta illud, Odio habuerunt me gratis Porrò os blandum intelligit, os contriti & oppressi, qui blandē & mansuetē respondet, faciet expulsionem illius odij Aliter, os blandum siue æquabile & politum, quod nihil nisi uerum loquitur, expellet linguam mendacem Ad bonos concionatores referri potest, qui in cœtu fidelium falsos concionatores & mendaces impellunt, siue expellunt atque reuiciunt Locus est ualde obscurus Beda utramque clausulam eodem refert, nempe ad malos concionatores, quorum lingua blanda multos impellit à uera fide De quibus hunc totum locum sumus interpretati Quauis possit de quouis intelligi, qui fraudulenter agit cum amico suo, tamen ex omni cœtu & numero hominum, nemo est cuius labia & sermo tot mala inferat, ut hæreticorum, quæ uel orbem inficere conantur, & mala doctrina corrumpere

A

CAPVT XXVII

NE GLORIERIS in crastinum, ignoians quid superuētura pariat dies. Laudet te alienus, & non os tuum extraneus, & non labia tua

Per crastinum diem, futurum tempus intelligimus, quo cū sit incertum quid acturi simus, gloriari de his quæ facturi sumus prohibemur & de operibus uirtutum siue quibuscunque artium muneribus, & functionibus uidetur intelligendum Et Iacobus ex hoc loco transtulit (ni fallor) quod scribit Hodie

B aut crastino ibimus in illam ciuitatem, & faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus, qui ignoratus quid erit in crastino quæ est enim uita uestra uapor est ad modicum parens, & deinceps exterminabitur Cū ob breuitatem, tum ob incertitudinem humanæ uitæ, nemo debet gloriari, neque se iactare de his quæ facturus est, imò in præsentem bene uiuendum est, in præsentem agenda est pœnitentia pro peccatis hodie surgendū à somno peccati, hora est iam nos de somno surgere Hodie prope-

Iaco 4.

Rom 13.

Crandum est in occursum sponsi, propterea quòd nescimus neque diem neque horam *Nesciēs quid paritura sit dies*) Longius petita metaphora, sed elegantissima, tēpori tribuit partum sic Paulus, Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt tempori uide licet ad-

Dscribens ea quæ fiunt in tempore Non est dissimile, & quod est in euangelio, Nolite esse solliciti in crastinum Vtrobique, monemur fragilitatis humanæ, quæ de futuro nec cruciari debet, nec iactare sese nā qualis es, non qualis tua opinione futurus es, apud Deum iudicaris, hoc est, secundum præsentem iustitiam Sed (inquis) gloriabor & ostētabo me de iustitia, quam nūc facio minime *Laudet te alienus*) sordescit enim laus in ore proprio. Veri potest per futurum & erit sensus, Non est, quòd de laude & gloria sis sollicitus tantum studiose secundum præscriptum sapientiæ uiuito, & non deerunt qui laudes tuas celebrent qui tibi sunt extranei & alienissimi, cogentur uel inuiti famam decantare

Dtuam Vt umbram corpus, sic uirtutem quocunque in loco ipud quascunque gentes gloria sequitur tantum stude in præsentem bene uiuere, & laude non carebis Vt de futura actione non es securus ita neque gloriam de eo quod facturus es, expetere debes

• **G R A V E** est saxum, & onerosa arena, sed ira stulti utroque est grauior Stultus hoc est malus, & à sapiētia alienus, irascitur cum his, quibus sua stultitia displicet, qui illius stultitiam uituperant si de stultitia sua laudem non reportauerit, irascitur quod omnino est intolerabile Lapis cui magna est grauitas, & arena cui pōdus ingens, portari possunt, de loco in locū transferri possunt, uel uiribus humanis uel ingenio, omnia quālibet ponderosa transferri possunt uerum ira stulti non potest ferri Aliter, intelligimus

Eiram stulti sapientibus esse onus intolerabile, uel irā stulti non posse amoueri ab homine stulto uel denique stultum hominem non posse suam iram nec ferre nec moderari Lectoris iudicium esto Iuxta postremam intelligētiam, exemplum habemus ex Nabal, qui stulta indignatione mortuus est

• **I R A** non habet misericordiam, nec erumpens furor & impetum concitati spiritus ferre quis poterit? *Hebraum*, Crudelitas est in furore, ut impetus est in ira, & quis stabit coram inuidia?

FInuidia Siculi non inuenire tyranni maius tormentum Inuidus est qui marcescit optimis rebus alienis Olim admodum crudelis fuit synagogæ furor aduersus ecclesiam, tyrannorum impetus maxima ira succensus, quibus malis non solum restitit, sed creuit fides catholica hæreticorum uero inuidiā maiore difficultate sustinuit, ut puta qua multæ florentissimæ regiones ab ecclesiæ gremio sunt auulsæ Alioqui iuxta sensum historicum, facilius est ferre iram stulti, quam uel crudelitate uel impetu & uolentia grauius, quam inuidiam quæ finem non nouit neque modum quasi dicat, expleta crudelitate sua sedatur ira, & impetu siue inundatione furoris transeunte, paulatim refrigeratur.

Sed inuidia nec sanguine quidem aut morte unquam expletur aut placatur Ostendit G prouerbiū inuidiā magis esse alienam a sapientia, quam iram stulti, quæ uel lapidem uel arenam grauitate superat

- MELIOR est manifesta correctio, quàm amor absconditus Meliora sunt uulnera diligentis, quā fraudulenta oscula odientis *Hebr* Fidelia sunt uulnera diligentis, & importuna oscula odio habentis

Quam ingens malum inuidia sit, ex amoris magnitudine satis apparet, cuius tanta uirtus est, ut omnia efficiat amœna quicquid enim facit amor, gratum est & utile, quantumuis alioqui molestum sit, quod agitur contra, quæ sunt amœnissima, si ex inuidia procedant, sunt molesta Quid enim molestius iuuenibus, quàm corripī & castigari? & quid dulcius quam osculis & amplexibus recipere tamen oscula habentis odio, dura sunt & graua Cuiusmodi erat Iudæ qui filium hominis osculo tradidit Cuiusmodi erat *2 Reg 20* Ioab, qui dixit ad Amasam, Salue mi frater & tenens manu dextra mentum Amasæ, quasi osculans eum, percussit in latere, & effudit intestina eius in terram Cōtrā uulnera amantis sunt fidelia, hoc est, qui amat, corrigendo uel castigando quamlibet duriter, ut uel uulnera uideantur infligere tamen fidere, & te committere illi poteris Caldæus *פניא* fidelia, interpretatur pulchra uel, placida sunt magis uulnera amantis, cuius omnia placent, quam oscula habentis odio, cuius nihil placet Quòd ad sensum prioris I ueraculi spectat, *Melior est manifesta correctio,*) hoc est, plus proderit, quam sic indulgenter diligere, ut admonere non audeas Aben Hezra hunc sensum efficit, nempe ut conferatur conieptio manifesta, cum correptione occulta, & asserit illam esse meliorem, si modo utraque ab amore procedat efficaciorē esse manifestum, & locus non est dissimilis illi, ex euangelio Si peccauerit in te frater tuus, corripe eum inter te & ipsum &c *Matt 18* Constat correptionem in propatulo & testibus presentibus factam, longe esse duriorē euam illam quæ secreto fit, sed minus est nonnunquam efficax A patre, & à charis amicis omnia sustinere, siue uerba siue plagas, cum ex amore proficiantur, debent iuuenes si uelint aliquando ad sapientiam peruenire

- ANIMA saturata calcabit fauum, & anima esuriens etiam amarum pro dolci sumet

Docet prouerbiū quæ sunt in hac uita, pro desiderio & appetitu humano æstimari, quemadmodum quotidiana discimus experiētia, rerum omnium esse satietatem Melle nihil est dulcius, præsertim recente adhuc in fauis & tamen qui iam satur est, minime ea fauum Calcabit, dixit hyperbolicè, pro reuicit, fastidit Per saturum & famelicum cuiusque rei desiderium & saturitatem intelligimus Quemadmodum desiderium cibi quod omnium est maxime naturale, ut puta sine quo uiuere non possumus, fines suos habet, & suis limitibus coëctetur, neque in immensum progreditur ita pecuniæ, honoris, & aliorum id genus bonorum corruptibilium modum ponere, iuxta naturæ necessitatem, hoc in loco docemur & neque creaturas Dei contemnere, quas ad sustentationem huius uitæ nobis largitus est Deus neque res caducas & huius uitæ uoluptates (quæ reuera sunt amaræ iis, qui cælesti sapientia sunt imbuti) uirtutibus animæ & rebus cælestibus antepone, hoc est amarum pro dolci appetere, cum quis insatiabili fame terrenarum rerum laborat

- SICUT auis transmigrans de nido suo, sic uir qui relinquit locum suum
- *Heb* Sicut auis uagatur, uel aufugit de nido suo, sic uir uagatur de loco

Auis uagatur de nido, relictis pullis, ut cibum quærat & uir similiter ad acquirendum quæ uitæ sunt necessaria, relictis parentibus & charis amicis, iuxta illud quod scribitur, Ut auis ad uolandum, sic homo ad laborem natus est Et sensus pendet ex priorē clausula, qua dictam est, Anima esuriens amarum habet pro dolci, id quod ne fiat, & ne quis ad tantam redigatur indigentiam hortatur ut auicularum exemplo relictis ædibus, & familia

A familia paterna, potius uictum quærat inter ignotos, quam inter suos domi otio torpe- Cap 27
 scat, & fame laboret. Prouerbum nos admonet peregrinationis nostræ, quam igitur
 super terram, quòd ciuitatem manendi non habemus, neque uictum sine labore. Et
 proinde ut anima saturata quæ fauorem conculcat hoc est, diues cui nihil deest, gloriari
 non debet, ignorans quid dies crastina paritura sit, & incertus si de loco migrare debeat
 sic anima esuriens, consolationem accipiat, scilicet nihil sibi defuturum, si studiose uictum
 quærat auicularum more, quæ mane egrediuntur de nido & dum huc atque illuc ua-
 gantur, Deus pascit illas. Vir qui uagatur de loco suo, est omnis qui reliquerit domum, Matt 19
 uel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut agros propter nomen Christi

B VNGVENTO & uariis odoribus delectatur cor & bonis amici confi-
 . lus anima dulcoratur. *Heb* Unguentum & suffimentum lætificabit eum, &
 . dulcis est amicus magis quam consilium animæ

Sunt quædam supplenda ad sensum perfectum, ad hunc modum. Et dulcedo consilij
 amici sui, supple, lætificabit hominē, magis quam consilium animæ suæ hoc est quam
 conciliium proprium. Metaphoricè dixit suauitas consilij, siue dulce consilium, pro fide-
 li & amico. Magna delectatio sumitur ex rebus odoriferis, & unguento quod extrinsecus
C applicatur corpori, maior quam ex uino uel esculentis, quæ in ipsa uiscera trancuntur, &
 cæteræ uoluptates statim euanescent. ex unguento autem & suffitu quam diutissime
 durat gratus odor, qui subinde lætificat animam. Haud aliter consilium quod quisque
 sibi capit in rebus agendis, non tantum placet, neque fere tam utile est, ut illud quod ex
 fido capit amico, nos affectibus obnoxij cæcutimus neque rationem liberè possumus
 deducere in his rebus, quæ ad nos propius spectant. Consilium fidelis amici semper re-
 cens & suauis, magnam amicitiam affert, præsertim talium amicorum, de quibus scri-
 ptum est Christi bonus odor sumus, quorum consilium fidelibus est odor uitæ in uitam, 2 Cor 3.
 infidelibus uero odor mortis in mortem

D „ AMICVM tuum & amicum patris tui ne dimiseris, & domum fratris tui
 . ne ingrediaris in die afflictionis tuæ, uel contritionis. *Melior est uicinus iu-*
 . xta, quam frater procul

In Hebræo est unus uersiculus qui docet, cuius potissimum amici consilium sequi debeamus, & quod uices amico rependere. *Amicum tuum & amicum patris tui* Apud alium sa-
 pientem simile aliquid legimus, Ne derelinquas amicum antiquum uinum nouum, ami- Eccles 9
 cus nouus, ueterascit, & cum suauitate bibes illud. Hic est cuius experimentum habes,
 qui & patri tuo, & tibi fidelis inuentus est. Nam neque utile, neque honestum est sæpe mu-
 tare amicos, pluribus autem familiariter uiuere uix possumus. Et proinde egregium sapien-
 tiæ præceptum, ne quis derelinquat amicum cordatum, qui & nobis & maioribus no-
 stris beneuolentiam & fidelitatem ostenderit illius consilio ueluti flagrantia odoramen-
 torum lætificabitur cor. Ex quo igitur iucundam suauitatem acceperis, caue ne in olestia
 inferas, iuxta id quod sequitur. *Et domum fratris tui ne ingrediaris in tempore contritionis tuæ*.
 Vel fratrem uel charum intelligimus amicum, quem fratris loco habemus, ut puta &
 noster & paternus amicus quæ nimium molestare à sapientia est alienum. In rebus quæ
 sub deliberatione cadunt, dulce est consilium amici. rebus uero desperatis, & ad extre-
F mam miseriam delatis, consilij locus esse non potest. Et proinde noli tuo seu fratri, seu
 amico nimium esse molestus, in die afflictionis tuæ illius ædes ingressus, & illius oculis
 tuam miseriam ingerens, & pro iucunditate quam ab illo soles accipere, tristitiam repen-
 dere. Alij uolunt referre hæc uerba, *Ne ingrediaris domum fratris tui*, ad sequentem clausu-
 lam, nempe melior est uicinus propinquus. Et sensus erit huiusmodi, In magna afflictio-
 ne non adibis domum fratris tui, sed amici uicini quod poteris amico magis fidere quam
 fratri, ut superius legimus. Fratres omnes pauperis oderunt eum. Et uicinum qui prope
 est intelligimus, non tam loco, quam amore propinquum & affectu quamuis locus &

quotidiana amicorum officia plurimum iuuent ad necessitatem contrahendam Deni- G
que prouerbum non est diuersum ab illo Hesiodi,

Τὸν φίλον ἐπι δαῖτα καλῶν, τὸν δ' ἐχθρὸν ἐῖσα
τοῖς ἀμάλισα καλῶν, ὅσις σέθεν ἔγγυθι ταῖα
εἰ γὰρ τοὶ καὶ ἡμῶν ἐχθρόριον ἄλλο γίνονται,
ταῖσιν κζῶσοι ἔκιστον, ζῶσκιτο δ' ἔπειτα

- .. S T V D E sapientiae fili mi, & lætifica cor meum ut possis exprobranti re-
.. spondere uerbum Heb Sapiens esto fili mi, & lætifica cor meum, & respon-
.. debo iis qui probris me afficiunt uerbum H

Quantæ lætitiæ patri sit filius sapiens, non semel dictum est Hoc in loco & lætitiæ & honorem ex sapienti filio capere patrem ostendit, & ignominiam ex stulto & interim documentum iuuenibus datur, ut sapientiam amplectantur, stultitiam & insaniam iuuenilem deponant, scientes hac re nihil charius esse posse parentibus *Respondebo exprobrantibus*) his qui te probro afficiunt, quod sapientiae paternæ & uirtutibus non respondeas uel his, qui me probro afficiunt, quod filios non recte nouerim educare, & instituere *Aliter, Esto sapiens fili mi,*) ut ex tua sapientia duplex commodum accipiam Magnâ uidelicet cordis lætitiæ, & à calumniis defensionem Per te enim, & tuam sapientiam respondebo calumniatoribus, qui me uolunt uel damno, uel opprobrio afficere *Respon- I*
debo uerbum,) hoc est, rationem reddam per tuam sapientiam, quasi dicat, patri iam ad senium uergenti æquum est ut filius adsit, & in rebus agendis opem ferat

- .. A S T V T V S uidens malum, absconditus est paruuli transeuntes susti-
.. nuerunt dispendia, uel, puniti sunt

Præuidere mala quæ solent accidere in ciuitate, famis uidelicet uel gladij, aut quodcūque genus miseriæ & afflictionis, prudentis est, & hominis experti ac sagacis qui ex his quæ fiunt, uel populi uel principum stultitia, colligere quodammodo & diuinare solet, quæ K
futura sunt *Πῆνη*, qui simplices sunt uel imperiti (quæ uox fere in malam partem accipitur) temporum uices distinguere nequeunt, neque mala præuidere, priusquam ueniant, hi in magnas nonnunquam calamitates incidunt Versiculus quadiat cum eo quod scriptum est superius, Stultus transiit & confidit Vere sapiens & astutus dici potest, qui uidet quanta tormenta parata sint peccatoribus, & sese abscondit in foraminibus petrae, dextera Dei protectus, donec transeat gloria domini

Exo 37

- .. T O L L E uestimentum eius qui spondit pro extraneo, & pro alienis au-
.. fer ei pignus *Hebraum*, Tolle uestimētum eius, quia fideiussit pro extraneo, L
.. & pro extranea pignus eius Qui benedicit proximo suo uoce grandi, de nocte confurgens maledicenti similis est Heb Maledictio reputabitur ei

Hos duos uersiculos connectit Aben Hezra ad hunc modum, ut idem intelligas, qui spondit pro extraneo, & qui miris ac publicis laudibus amicum suum extollit, quasi blanditus cuperet placare eum, qui uestem suam aufert in pignus De prudentia quam habere debet uir sapiens in contractibus cum alienis, superius multa dicta sunt, partim sexto cap partim 17 huius Quod ad præsentem locum spectat, ambiguum est apud Hebræos, & uerti potest Cape uestem eius quando fideiubet extraneus, uel ab eo qui fideiubet M
pro extraneo Posteriorem uersionem sequuntur fere interpretes Vult Sapiens suum filium esse securum in contractibus, & potius uestem sponsoris accipere, si pignus aliud non præbeat potius, inquam, quàm lites sequi *Aliter*, alienus est infidelis, & diuersæ religionis cultor, cui non oportet fidere quod si quis imprudens pro infideli suam fidem uelit interponere, neque is fide dignus est quare ab eo potius uestem capere, uel quicquid habet suis usibus maximè necessarium, quàm ei fidere qui apud extraneum suam collocauit fidem Vestis cultus est externus & ritus, qui ab idololatriæ penitus detrahendus

A dus est, cum ad fidem accedunt uel fucata Iudæorum superstitio, quam deponant oportet, ut nudi ad Christum perueniant Superius per uestem, carnem & exteriore in hominem uolumus intelligere, qui spoliandus est cum actibus suis, ab his qui renuntiauerunt mundo & pompis eius *Qui benedixit proximo suo uoce magna*) Superius de fido dictum est amico, cuius consilium est admodum amœnum hic de fucato, qui sic laudat amicum, ut præstiterit uituperari Nam tempus & locum habent omnia Coram & in os lauare, non amicorum, sed parasitorum est Tempus matutinum non humanis, sed diuinis laudibus dicatum est Sensus est igitur duplex huius loci, maledictio reputabitur ei qui magis & prius, hoc est magis studet humanis quàm diuinis laudibus, & magis sedulo uersatur in gratiarum actione de beneficiis, quas ab hominibus accepit, quàm de his que accepit a Deo Aliter, Maledictio reputabitur, & uituperium adulatio amicorum importuna que duntaxat ostentationem habet fucatae amicitiae, cum reliqua non respondeant officia Per uocem magnam, amicum ore tenus intelligimus, qui multa promittit, & pauca præstat Mane surgens, hoc est intemptiuus, qui non seruat circumstantias illas, in omnium uirtutum officis necessarias, nempe quando oportet, & quantum oportet, &c

T E C T A perstillantia in die frigoris, & litigiosa mulier comparatur Hebr
C Stillatio assidua in die pluuiae, & mulier litigiosa æqualis est hoc est, utrunque perinde molestum est

In tempore pluuie qui in ædibus habet distillationem continuam, neque domi commode, neque foris potest manere sic qui uxorem habet in ædibus secum litigantem similem habet molestiam Superius cap 19 habes hunc uersiculus in copiosius explicatum.

Q V I retinet eam, quasi qui uentum retineat, & oleum dextræ suæ euacuet
Hebr Qui abscondit eam, abscondit uentum & oleum dextræ suæ uocabit

D Duabus similitudinibus, altera clara, altera obscura ostendit peiorem conditionem esse illius, qui mulierem siue uxorem habet litigiosam, quam illius qui habet perpetuam in ædibus distillationem in tempore pluuie quod illius mali nullum possit adhiberi remedium Nam qui mulierem clamorosa & litigiosam conatur cohibere, aut illi silentium imponere, perinde facit, ac si quis uelit uentum occultare & retinere, qui per rimas erumpit Hic rixæ malæ uxoris, non possunt infra parietes occultari, sed foras diffunditur clamor sic si quis oleum myrrhæ in dextera sua tenere uelit In Hebr Clamabit (oleum) metaphorice dixit, pro flagrantiam suam foras emittit, ostendens odore quid in dextera habeas occultatum Sic mulier in ædibus inclusa latere non uult Clamoribus toti uicino manifestans rixas, quas domi cum marito excitat Clamabit, ad oleum refert, alludens ad mulieris iurgia Sunt qui primam similitudinem de uento transferant ad mulierem litigiosam & adulteram, quam maritus non potest retinere domi, non magis quam uentum palma includere

F E R R V M ferro acuitur, & homo acuit faciem amici sui

Per ferrum, ensen bene intelligunt aliqui, seu quodcumque instrumentum ex ferro Et remedium præbet prouerbum contra mulierem rixosam, quæ abscondi non potest, neque uult tacere nempe dare locum iræ, & molliter respondere Nam responsio mollis *Sup 15*

Frangit nam alioqui unius ira alterius indignatione succenditur, ut ferrum quod durum est, acumen accipit ex ferro Sunt qui non ad iracundiam solum referunt, sed ad alios quoscumque motus seu affectiones & erit sensus in bonam partem, Sicut ferrum ferro acuitur, sic uir exacuet & incitabit faciem proximi sui ad sapientiam, seu ad stultitiam facile enim induunt iuuenes mores eorum, quibuscum uiuunt, & quorum exempla uident

Q V I seruat ficum, comedet fructus eius & qui custos est domini sui glorificabitur

Ficui contulit dominū siue herum alicuius serui, potius quàm alius arboribus, partim ob suauitatem fructus, partim ob nouitatem & uicissitudinem non enim ut aliarum arborum una maturescunt fici, sed maturis decerptis, subinde renascuntur aliæ recentiores & subaudimus, qui seruat ficum, recentes fructus illius subinde comedit, sic qui seruat dominum, hoc est obtemperat domino, neque exacuit faciem illius, ut ferrum ferro acuitur, hoc est, prouocat ad iram, subinde novos & nouos honores ab eo consequetur Seruat dominum, hoc est præcepta & uoluntatem domini Non qui seruat ficum legis Moisaicæ, quæ folia tantum habebat non fructus, sed illam diu sterilem, circa cuius radices stercora misit agricola, ut mortificata quòd debita cultura esset destituta, fossione & stercoreatione, hoc est humilitate confessionis propriæ fragilitatis reuiuiscat, & suauissimos fructus spiritus adferat de quibus Paulus, Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, &c

Matt 21

Zuc 13

Gala 5

• QVEMADMODVM in aquis resplendent uultus prospicientium, sic
 • corda hominum manifesta sunt prudentibus *Hebraum*, Sicut aquæ facies ad
 • faciem, sic cor hominis ad hominem

Interpres de suo addens hanc uocem latinam prudentibus, sensum unum manifestauit nempe sapientes facillime decernere mores & ingenia hominum, & clare de illis iudicare Aben Hezra lōge alium sensum est assecutus, iuxta ueritatem *Hebræam*, sed multa supplendo ad hunc modum Sicut aquæ crescunt superuenientibus aquis, & facies per facies, hoc est, ira unius crescit per iram alterius, ut dictum est sic etiam cor hominis repletur malo, propter cor alterius hominis, qui eum odio prosequitur sic ille Leui uerò sequitur sensum non multum alienum ab eo, quem reddit noster interpretes, nēpe Quēadmodum in aquis uultus hominis relucet, ut uideatur facies in aqua respondere faciei hominis, qui in aquam intuetur sic cor hominis ad hominem, hoc est, homo seipsum intuebitur reuersus ad cor suum, quod homini est pro speculo, siue pro aqua limpida qua seipsum intuetur, ut ait Paulus Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Alioqui uariis est huius loci sensus, & uariis modis similitudinē deflectunt interpretes in commentariis *Hebr* Alij sic, ut aqua una reddit diuersas facies hominum, sic alia sunt diuersorum hominum corda, uel ut aqua repræsentat uultū quē in se non habet, atque ita fallit imprudētes & pueros, qui omnino putant esse uultū hominis in aqua sic cor unius hominis amicitiam dissimulans & præ se ferens, quam in se non habet, hominem fallit Aliter, ut in aqua facies respōdet faciei sic cor hominis unius respondet cordi alterius, hoc est, prauum est cor uniuscuiusque hominis & inscrutabile, priusquam gratia illuminetur

I Cor 2

• INFERNVS & perditio nunquam implentur, similiter & oculi hominum infatiables

השואה infernus, uel potius sepulchrum iuxta *Heb* qui gehennam intelligunt sub hac uoce, הברון perditio quæ dux res, ut nunquam satiantur, ita neque oculi hominum rebus terrenis Infatiablem cordis appetitum transtulit ad oculos, eo quòd oculi potissimum, ad sensum internum rerum simulachra transportant Quadrat sensus cum eo quod scribitur Infernus & perditio coram domino, quanto magis corda filiorum hominum? Quauis utrunque infatiable & inscrutabile, tamen dominū latere non possunt & pendet ex priore uersiculo, iuxta Aben Hezra Pœnas minatus his, quorum corda sunt mala, sepulchri & perditionis facit mentionem, ut cupiditatibus mundanis modum aliquando ponamus, ne infatiables cordis oculi ab inferno infatibili absorbeantur

• QVOMODO probatur in conflatorio argentum, & in fornace aurum,
 • sic probatur homo ore laudantis Si contuderis stultum in pila, quasi prifanas
 • feriente de super pilo, non auferetur ab eo stultitia eius *Hebraum*, Si contuderis

A deris stultum in mortario, in modio tritici contusi. Cum pistillo non recedat ab eo stultitia eius Cap 2^a

Docet stultos homines esse incorrigibiles, & aliis rebus esse instrumēta, quibus purgari possint, ut argētū cōflatorio, & aurū fornace purgātur. Et unūquēq, uirū purgat siue probat os laudātis eū q d Laus quę tribuitur homini, purgat eū a crimine, saltē iudicio & testimonio illius qui laudat, sicut cōflatoriū purgat argētū à scoria. Alij וַיִּן nō pro uiro, sed pro re qualibet accipiūt. sic res quælibet purgatui, iuxta laudē suā, hoc est, dispositionem & facultatē laudabilē, sed hi sensum prouerbij tollūt utcūque, obseruandū est uocē

B Hebræam וַיִּן participium non esse, ut interpret uertit, sed nomē uerbale, iuxta Dauidem Kimhi in libro Radicum. A quo miror dissentire Sanctem Pagninum, qui & ipse uertit os laudantis, quāuis in suo Thesauro rectius, nempe uir iuxta laudem suam. Author uero Tigurinae uersionis, imperitiam suam in Hebræa grammatica pailsim ostēdit. Si contuderis stultum in pila) uox Hebræa מכתא à contundendo dicitur, significans mortarium, seu uas quodcunque, quo res contunduntur. Inter ptisanas) Vox Hebræa וַיִּן uel hordeum ex quo ptisanas conficiunt, uel iuxta Dauid Kimhi, triticum contusum significat. Sensus prouerbij, ut diximus, omnia purgari posse, quędam facilius, quędam difficilius. Cæterum à stulto stultitia sua auferri non potest, nulla neque arte neque

C labore. Maxima fatigatione contūdunt triticum, siue far, ut mundum fiat, purgatur tamen tandem. Stultus qui à sapientia est alienus, seu Iudæus, seu infidelis, aut hæreticus, nullo labore, nulla pœna, aut percussione sapere uolunt ea quę sunt Dei, ut inquit, Ieremias Si mutare potest Aethiops pellem suam, aut pardus uarietates suas, & uos poteritis benefacere, cum didiceritis male. Jerem. 13

D DILIGENTER agnosce uultum pecoris tui, tuosque greges considera. Non enim habebis iugiter potestatem, sed corona tribuetur tibi in generatione & generationem. Hebr. Nam non in seculum diuitiæ, & si coronā in generatione generationis. Aperta sunt prata, & apparuerūt herbæ uirentes, & collecta sunt fœna de montibus. Hebr. Apparuit herba, & uidetūr grāmen, & colligentur herbæ montium. Agni sunt ad uestimentum tuum, & hœdi ad agri precium. Hebr. Oues ad indumenta tua, & precium agri sunt hirci. Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos, & in necessaria domus tuæ, & ad uictum ancillis tuis.

E Quod ad sensum historicum spectat, non est in his quinque uersiculis magna difficultas. Ob magnam utilitatem quæ ex pecoribus prouenit, & ob honestatem uitæ pastoralis, quā olim cum laude Patriarchæ frequentabant. Diligenter agnosce uultum pecoris tui) Hebræum, Cognoscendo cognosce, hoc est, tu ipse curam habe pecoris tui, & animum ad pastorem uitam applica, quæ & utilissima est, & usque ad eò honesta, ut uel cum corona regni cōferri mereatur, præsertim quod ad stabilitatem & diuturnitatem spectat, iuxta id quod sequitur. Nam non in æternum opes) sup durabunt q d Noli fidere diuitis reconditis à maioribus tuis, quasi sufficerent tibi absque quocunque labore. imò curam habe pecoris, & pascere gregem, cuius lucrum stabilis est, quam thesaurus reconditus.

F hoc enim proprie significat uox Hebræa וַיִּן, & stabilis quàm regnum. Sic enim coronam interpretantur Hebræi ut utraque clausula ad laudem pastoralis uitæ referatur. utputa quam exercuerunt Patriarchæ uel cum regibus celebritate & opibus conferendi. Quæ sequuntur ad facilitatem uitæ pastoralis attinent. Aperta sunt prata) quasi dicat, ubique reperiuntur gramina, & nusquam non uidentur. Herbæ colligūtur ex mōtibus reponitur fœnum in tempus hybernū, in quo fortassis gramina non inueniuntur. Porro quod ad sufficientiam huius pastoralis uitæ, & etiam ad necessitatem spectat, sequitur. Agni tui siue oues ad uestimentum tuum.) quasi dicat, omnia familiæ tuæ necessaria, grex subministrat. habes lanam ouium pro indumentis, & precium hœdorum siue hircorum.

(ut est in Heb) ad agros comparandos, si desunt herbæ, uel ad fructus agri comparandos, G
 presertim triticum q d Si cum cura pascas gregem, non erit necesse agros colere nam
 precio hircorum, fructum agrorum poteris comparare uel precium agri, pretium locati
 fundi tui, in quo habitas, poteris uenditis hœdis persolvere Denique quod ad uictû spe-
 ctat, *Sufficiat tibi lic caprarum,*) tibi inquam, & uniuersæ familæ & huc spectat totus hic
 sermo Sapientis de ouibus & capris, ut moneat nos naturæ legibus uiuere, & habentes
 uictum & uestitum, his contenti simus Monet denique sapientis uiri non esse ad auli-
 cum aspirare fastum, nec mercatorum inexplabilem sectari auaritiam, sed humilium ui-
 uendi institutum & orationem, cuiusmodi est pastoralis, ab Abelle primo, post ab aliis
 magnis uiris honestatum, maximopere eligendum Huius loci elegantissima est alle- H
 goria, non minus eleganter à Beda explicata nempe de grege dominico, cuius uultum
 cognoscere debent diligenter, qui curam habet pastoralem, & totum studium in id mu-
 neris collocare, expectantes premium, non temporales & caducas diuitias, nec regnum
 in hoc mundo, sed coronam iustitiæ, quam reddet dominus Nam quod ad subsidia tem-
 poralia spectat, quæ ueluti germen & herba sunt æstimanda, ubique patet & obuia sunt
 præparata à domino, & collecta uelut gramina ex montibus colliguntur pecoribus sic
 dominus suis tam ouibus quàm pastoribus pabulum parat, ut scriptum est Primum
 Mat 5 quærite regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adicientur uobis Aliter, in agris
 diuinarum scripturarum ubique patent gramina, & collecta sunt ex prophetis & aposto- I
 lis, qui tanquam montes, excelsiores cæteris fuerunt uirtutibus & perfectione uitæ

CAPVT XXVIII.

FUGIT impius nemine persequente Iustus autem quasi
 leo confidens, absque timore erit. Heb Fugerunt (*sup*) impij
 cum nullus impius persequitur

Vel fugerunt impius, frequens Heb hoc est, unusquisque ex impijs fu- K
 git Conscius sibi timet pœnas sceleribus debitas Ita comparatum est,
 seu natura, seu dispensatione diuina, ut cōsciētīæ magnis & horrēdis criminibus obnoxia,
 nusquā possint secure cōsistere Sēper in timore uersantur, etiā si nullus sit, qui audeat eos
 persequi potentissimi tyranni, & sanctorū persecutores cōsciētīę furis agitati, in summo
 timore uiuunt contrā pura conscientia semper est securā Unusquisque ex iustis agit in-
 ter homines, sicut leo inter feras hoc est, summa ubique confidentia *Iusti confidet,* uel cō-
 fidere solet) iuxta Hebraismum, pro unusquisque ex iustis confidet q d Non sunt confi-
 dentes quod multi sint, sed seorsum unusquisque satis confidit solus, cum non suis uiri-
 bus fiduciā habeat, sed in domino, ut superius legimus, Turris fortissima nomen domi- L
 ni, ad ipsam currit iustus & exaltabitur Verum de impijs dictum est, fugerūt q d Omnis
 multitudo impiorum perinde timida est, ac si unus esset impius Huius rei exemplū le-
 4 Reg 7 gimus de Syris qui surrexerunt & fugerunt in tenebras, & dereliquerunt tentoria sua,
 quæ posuerant contra Samariam, & fugerunt nemine persequente Prouerbium conti-
 15 net laudem iustitiæ, quę fiduciam & spem præbet & securam conscientiam Secura uerò
 mens quasi iuge conuiuium

• PROPTER peccata terræ multi principes eius & propter hominis sapiē- M
 • tiam, & horum scientiam quæ dicuntur, uita duci longior erit Heb Ob præ-
 • uaricationem terræ, multi principes eius & propter hominem intelligentem
 • scientem, sic prolongabitur.

Interpres adiectis quibusdam quæ in Heb nō sunt, sensum reliquit obscuriorē, qui apud
 Heb satis est apertus, si modo iuxta proprietatē linguæ unā aut alterā uocem subaudias
Propter transgressionem terræ, hoc est, populi terræ, & *propter hominem intelligentem scientem*
elongabitur). s uita principis, uel imperium Imò homo prudens & intelligēs erit in causa
 diutur-

A diuturnitatis impetij Multos habere principes, siue simul, & semel, siue multos succedentes inuicem, intelligi potest utrunq, reip magnum est incommodum, maius tamē simul plures sustinere, inter quos dum quisq, suis studet commodis, expilatur populus, bonū publicum laceratur, decerpitur & a quibus defensionem & moderationem habere debet nempe, a suis principibus, ab his funditus subuertitur *Sed propter animum intelligentem prolongabitur*) Ex secunda claufula intelligimus primam debere referri potius ad crebrā principum mutationem, quam ad multitudinem simul regnantium & per uirū intelligentem & scientem, sapientem & doctum principem intelligimus qui sua prudentia efficiet, ut corrigantur uitia populi, & protrahatur illius imperium, & resip quā felicitissimē gubernetur, ut prouerbiū non sit alienum ab illo celebri Platonis elogio qui putauit felicem remp in qua reges philosophantur, & sapientiz dant operam, uel in qua philosophi regnant

“ **VIR** pauper calūniāns pauperes, similis imbrī uehementi, in quo pacatur

“ **fames** *Heb* Vir pauper opprimēs pauperes, pluuia inundans, & nō est panis

Nō ignara mali miseris succurrere disco, ut canit poeta Nobis a natura fere inditum est, illorum dolere uices, quæ eisdem nobiscum huius uitæ miseris sunt obnoxij Contra uehementer inhumani sint oportet, & crudeles, qui mala augent alienis, quorum ipsi quoque obnoxij sunt Pauper uices pauperum saltem dolere debet, quando alterius necessitati non potest succurrere Ceterū pauper ille, qui rapit a pauperibus, rerum ordinem euerit, non minus quā pluuia quæ rigandis paratur agris & segetibus nutriendis quæ si impetu maiore descenderit, semina radicibus euellit, efficiētque ut ad maturitatem nequeant peruenire Haud aliter si pauper deprædetur pauperes, quorum inopiæ condoleere debuerat, omnem humanitatem exiit Neque ad frugem ullam peruenient opes illæ, a pauperibus per pauperes raptæ Pauperes sunt quotquot nomen Christi profitentur, & nudum Christum nudi sequuntur, id quod cum omnes Christiani tum in primis **D** monachi profitentur Quorum si unus alios spoliēt & opprimat, uel famam detrahendo uel uirtutes suffocando, quas in aliis nutrire & fouere debet, pluuia erit non irrigans ac fecundans, sed subuertens ac corrumpens

“ **QVI** derelinquunt legem, laudant impium qui custodiunt, succendentur

“ **contra** eum uel, litigabunt cum eis

Simile suo delectatur simili Qui relinquunt & non seruant legem, quæ omnem damnat impietatem, illis placet iniquitas, & laudant impium, quando opera illius operibus transgressoris non sunt dissimilia non enim illis satis est, quod sint mali, nisi habeant & alios sibi similes in malitia dum impium laudant, omnes illi similes conantur efficere Sed qui seruant legem, litigabunt aduersus eos, nempe impios, uel aduersum illos, qui laudant impios, uel aduersus utrosque succensent, conantes eos seruare legem Dei, in qua uera est sapientia

“ **MALI** uiri non cogitant iudicium qui autem inquirunt dominum, animaduertunt omnia *Heb* Viri mali, uel malitiæ non intelligent iudicium

“ **sed** qui requirunt dominum, intelligent omnia

F Qui malis operibus indulgent, & regem relinquunt, iudicium & pœnas malis & transgressoribus debitas, non intelligunt Non intelligunt neque credunt, omnes uenturos ante tribunal Christi, ut reddant rationem, & sententiam iudicis audiant uel, non intelligent mali iudicium, hoc est, non sunt idonei ut iudicis munere fungantur inter homines Nam qui sententiam in maleficos prolaturus est, debet ab his criminibus esse alienus & immunis, quæ damnat in aliis Aliter, non intelligent iudicium, qui mali sunt, hoc est, non dat operam ut intelligant, neque enim magnopere laborat scire, quid sit æquū, & quid iniquum Potest ad iudices, & ad testes referri, imò ad quoscunque qui malis delectantur operibus *Sed inquirentes dominum, intelligent omnia*) Qui uero a domino populū

3 Reg 3 recte regendi intelligentiam petit, ut Salomon qui dixit, Dabis ergo seruo tuo cor docile, ut populum iudicare possit, & discernere inter bonum & malum intelliget omnia necessaria ad iudiciū Quod si in genere dictum intelligamus, intelliget omnia necessaria ad salutem Intelliget, inquam, uel ex scripturis, uel ex prophetis qui sensum domini habent Sensus clausulæ non est alienus ab illo, Quærite & inuenietis, pulsate & aperietur uobis

Luc II

- MELIOR est pauper ambulans in simplicitate sua, quam diues in prauis itineribus *Hebraum*, Melior est pauper ambulans in perfectione sua, quam peruertens uias & ipse diues

Inter diuitias & uirtutem, nulla est comparatio iudicis sapientis, quanuis uulgus hominum longe aliter iudicet Pauper ambulat in uia perfectionis suæ, cum sua sorte cōtēntus, alios pauperes non molestat, (iuxta ea quæ superius legimus) nec egestate cōpulsus furatur, aut periurat nomen Dei Hoc in loco, sicut superius 19 cap pauperem intelligentia possumus intelligere ut ex superiore pendeat Qui requirunt dominū intelligēt omnia, qui melior est si studiosè uiuat, quam diues intelligentia & peruertēs uias suas, hoc est declinans ad dexteram, uel sinistram In Hebræo dualis numerus ponitur q d peruertens duas uias, legis & euangelij, neutram obseruans uel duas uias paupertatis & diuitiarum, hoc est, neutram fortunam æquo animo ferens

- QVI custodit legem, filius sapiens est qui autem comessatores pascit, confundit patrem suum

Si legem Dei intelligamus, omnia sapiētiae præcepta complectitur quasi iam multa de intelligentia locutus, uelit summam dicere Qui obseruat legem, filius intelligens est Equidem malle legem patris sui intelligere, qui filium docuit temperanter uiuere, non dissipare bona, non frequentare cōuiuia, nec otiosos homines alere, qui nihil aliud quam lautas sectantur mensas, & epulas quærent Qui bona paterna in parasitos effundit, patrem ignominia afficit, qui filium suum non satis bene instructum aut educatum reliquit *Qui pascit edaces aut comessatores* est is qui genio nimis indulget, & sensibus ac carnis appetitui, qui comedones dici possunt, quod appetendo nunquam saturantur

- QVI coaceruat diuitias usuris & fœnore liberali, in pauperes congregat eas *Hebr* Qui multiplicat diuitias suas usura & multiplicatione, uel fœnore, ad opem ferendum pauperibus congregabit eas

Hunc uersiculum omisit Beda tanquam manifestum iuxta uersionem diui Hieron (ni fallor) qui in bonam partem usuras & fœnus intellexisse uidetur, addens dictionem liberalem, que in Hebræo non habetur quasi uelit dicere Sapiēs Qui non sordidis usuris, neque fœnore per legem prohibito, sed legitimis uis & modis congregat opes, hic gratiam quoque cōsequitur a domino, ut liberalis sit in pauperes, perinde ac si nō ob alium finem uoluisset ditescere Nico uero de Lyra in malam partem usuras intelligens, & fœnus liberale, interpretatur, in pauperes, contra pauperes congregabit eas cum in Hebræo citra omnem controuersiam habeatur, id largiendum uel gratificandum pauperibus congregabit eas Hebræi primam partem uersiculi de bonis male per usuram acquisitis intelligunt legunt enim, Qui cōgregat diuitias usuris quasi diceret, qui nimium sunt attentis opibus, ut quouis modo, uelint siue per fas siue per nefas diuitias augere, etiam per usuram, quæ in lege prohibita est, non poterunt eas in usus honestos Acquirere possunt & congregare, sed male acquisitas opes, ipsi bene dispensandi animum nō habebunt nec tribunt eis potestatem Deus, ut comedant ex eo Verum in pauperes congregat eas, hoc est, dispensatione diuina, in subsidium pauperum distribuuntur, quod hoc aliquando fiat, semper autem dignum est ut fiat Aliter, qui auare per usuram congregat diuitias, non sibi congregat, sed alicui qui erit liberalis & munificus in pauperes Ille fœnore oppressit pauperes, uolēs crudeliter comparare & seruare opes, quæ in manus benigni uiri aliquando

A aliquādo deuolutæ pauperibus proderunt Prouerbiū significat per sapientiā & æquitatem esse acquirendas opes, si utilitatem ex illis capere uelimus Cap 28

• **QVI** declinat aurem suā ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis *Heb.*

• **Qui** remouet aurem suā ab audiendo legem, etiam oratio eius abominatio

Cum orauerit dominū in angustia sua, abominabitur eum dominus *Hebræi* uocāt mēsuram contra mensuram, siue quod nos dicimus, par pari referre legem audire noluit, neq; disciplinam aut sapientiam, quibus instructus mala præcauere potuit *Qui* noluit audire, non est dignus ut audiatur & ut ostendat quā alienus sit à Deo, qui Deo non credit, neq; legi obtemperat non solum execrabilis est in malis operibus, sed etiam abominatio est Deo illius oratio *Qui declinat aurem suam ne audiat legem,*) multiplicem sensum habere potest, uel quòd non credit uera esse quæ in lege scripta sunt, neq; iuxta legē uiuere decreuit uel quòd eos spernat qui legem docēt *Qui uos spernit, me spernit De-* Luc 10.
B declinat deniq; aurem, qui soli orationi insistendum putat, non etiam aliis operibus a lege præscriptis. *Isti* cum sint alieni à Deo, & in fide errent, nō solum in moribus, audiri à Deo non possunt, imò abominatio est eorū oratio, ut quæ ab errore procedat quemadmodū de *Iudæis* non tam sui quā nostri temporis scripsit *Esaias* Ne offeratis ultra sacrificium frustra incensum est abominatio mihi calendas uestras & solēnitates odiuit anima mea, nunc uidelicet coruscante luce euangeliij, & sanguine agni immaculati in remissionem peccatorū effuso *Brutorū* animalū pro peccatis fieri sacrificia, est abominatio præsertim cum ea opinione & credulitate, quasi talibus opus esset adhuc oblationibus Pro sensu, quem ex loco colligimus nos, plurimū facit *Hebraismus*, ubi non declinat, ponitur, sed facit declinare legitur, hoc est qui sciens & uolēs & destinato animo amouet aurē suam ne audiat, iudicans non esse audiendam legem diuinam, aut euangelicam, ut ad *Iudæos* nostri temporis peculiariter referatur, iuxta illud *Esaiæ* modo citatum Esaiæ I

• **QVI** decipit iustos in uia mala, in interitu suo corruet, & simplices possidebunt bona eius *Heb.*

D **Qui** facit errare rectos in uia mala, uel per uiam malā, in foueam suam ipse cadet, & perfecti possidebunt bonum

Quod superius lectum est, *Qui* fodit foueā, incidet in eā, non est alienum à sensu huius uersiculi nam sic *Dei* prouidentia comparatū est, ut mali eadē aut similia dāna sustineāt, qualia machinātur bonis In erroribus & ignorātia uersamur omnes mortales, hoc enim tāquā hereditariū malū à primis parentibus accepimus, quod malū si non poterimus penitus abolere, inuicē tamē iuuare debemus & qui minus errorib⁹ implicātur, sano cōsilio subleuare alios *Quod* si fuerit aliquis usq; ad eò mal⁹, ut alios secū in errores trahere molietur, & à uia recta seducere studeat, in errores incidet ille Sunt aliqui usq; ad eò rebus huius mūdi dediti, ut uelint per fraudes in pericula & mortē conuicere rectos & bonos uiros, ut eorum bona possideant. Sed longe aliter eueniet Nam qui trahere conantur alios in pericula, malè peribunt, & non solū non erunt hæredes iustorū, sed suas possessiones relinquent iustis, & perfectis uiris Loquitur *Sapiēs* metaphoricè de possessione bonorū, & de uia ac fouea *Via* rectorū est uia fidei, à qua declinare homines & in pessimam uia errorū deducere cupiunt multi, cupiūt hæretici, cupiunt infideles, cupiunt peccatores, atque ita per malā uiam ad foueā perditionis uenire sed in illā merito incident, in quam alios trahere conati sunt & hæreditatem cælestē ad quam creati & redempti fuerant, relinquent perfectis, & his qui macula carent errorum

SAPIENS sibi uidetur uir diues pauper autem prudens scrutabitur eum

• **Qui** diuites sunt & scelices sibi uidentur in hoc mundo, suæ prudētiæ acceptū ferre solēt, quod præter ceteros sint locupletes, fortunati *Sed pauper,*) nō tā opibus, quā spiritu diues, hoc est humilis, & intelligens scripturas sacras, *Scrutabitur eū*) hoc est ut *Hebræi* declarāt, scrutādo metē illius, redarguet eū, & ostendet illi oīa esse à Deo, iuxta illud *Diues & pau-* Prouer 22
 per obuiauerūt sibi, utriusq; operator est *Deus* Sēsus est prouerbij *Deū* aliis diuitias, aliis sapientiā dare nam diuites fere sapientiā *Dei* non assequūtur, sed huius mundi potius

- .. IN exultatione iustorum multa gloria est, regnantibus impiis ruinae hominum *Hebraum*, Cum exultauerint iusti multa gloria, cum surrexerint impij explorabitur homo

Magna gloriatio totius ciuitatis est, uel totius reip cum boni uiri & iusti habeant occasionem laetitiae nam non solent exultare, nisi rebus & optime & foeliciter gestis, ac bene gubernata ciuitate Non enim priuata quaerunt commoda, sed publica, & proinde iustis gaudentibus, omnium maxima gloriatio est & celebritas Verum ubi *Impij & mali homines surrexerint,*) hoc est erecti fuerint ad honores, reip gubernacula tenuerint, tantus luctus & dolor ciuitatem occupat, ut in publicum nemo libenter prodeat, sese occultent homines Prouerbiū indicat salutem & gaudium reip consistere in bonis & iustis uiris, qui sua prudentia reip moderantur Omnium uero confusionem, & ignominiam fieri in ea reip ubi impij & pessimi homines rerum potiuntur

- .. QVI abscondit scelera sua, non dirigitur qui autem confessus fuerit & reliquerit ea, misericordiam consequetur *Heb* Qui tegit transgressiones suas, non aget prospere qui uero confitetur & relinquit, misericordiam consequetur Commendatur confessio tanquam unicum remedium ad peccata delenda Quod dicit *non dirigitur, uel non prosperabitur,*) referri potest ad cetera quae aget, sed melius ad id de quo fit sermo, nempe ad remissionem peccatorum quasi diceret, quicquid fecerit pro peccatis suis, non proderit ei, nisi confiteatur uictimae non sufficiunt, aut aliae quaecunque expiationes non assequetur ueniam, nisi per confessionem, relinquendo, hoc est desistendo a peccatis. Ex hoc loco habemus confessionem esse necessariam Cuiusmodi uero confessio, an ea quae soli Deo fit, ut uolunt haeretici, aut quae ministro Dei, tanquam Deo praesenti, ut uolunt ecclesiastici doctores, nemo dubitare potest, qui symbolum apostolicum tenet & credit In quo ecclesiam catholicam confitemur, hoc est uniuersalem quae docet sacerdotibus esse confitendum Sed soli Deo confitendum esse sanctorum autoritate constat, inquis, nominatim Chrysostomi Et nos fatemur, eos qui sacerdoti confitentur, soli Deo confiteri, quemadmodum solus Christus est qui baptizat, secundum Augustinum, super illum locum Ioannis, Ecce hic est qui baptizat Christus solus est qui baptizat, & tamen discipulis dixit *Ite, praedicate baptizantes* Ecce homines tanquam ministri baptizant, & tamen solus Christus baptizat Sic confitentes sacerdoti ministro Dei, soli Deo confitentur, quam confessionem habemus, non ex haeticorum, sed ex ecclesiastica traditione Locus est egregius etiam contra errorem alium, qui asserit peccata non imputari electis, cum necessum sit peccata relinquere, si remissionem habere uoluerimus

- .. BEATVS homo qui semper est pavidus qui uero mentis est durae, corruet in malum

Ex superiore uersiculo pendet, ostendens causam quae urget homines confiteri & relinquere peccata nempe timor uindictae diuinae Nihil enim magis cohibet homines a peccando, quam cogitare de suppliciis, uel olim inflictis peccatoribus, uel in sacro eloquio praescriptis Qui perpetuo timet offendere, & facilius abstinebit a peccato, & confitendo libenter relinquet *Qui uero durum facit cor suum,*) hoc est rebelle & obstinatum, ut nec minis, nec poenis mollescat, uel remittatur, *corruet in malum,*) quod cogitauit facere Potest in genere intelligi, ut sit sensus, Foelix erit, & prospere aget omnia, qui perpetuo & in rebus omnibus timidus, ut absque diuturna deliberatione nihil aggrediat, cauet ne quid omittat eorum, quae in rebus agendis requiruntur Qui uero obfirmat cor suum, & durum facit, res agendas temere aggressus, corruet in malum, damna subibit, neque ex animi sui sententia absoluet quod aggreditur Prior expositio est melior, ut non ad praesentem beatitudinem referatur, sed ad futuram

- .. LEO rugiens, & ursus esuriens, princeps impius super populum pauperem
- .. Dux intelligens prudentia multos opprimet per calumniam qui autem odit auaritiam

A auaritiā, longi fient dies eius *Hebraeum*, Princeps carens prudentia, & mul- Cap 28
 - tus in oppressionibus, qui odit auaritiā prolongabit dies

Leo rugitu timorem incutit, ursus inexplebilis, uel undique cursitans non cessat laniare
 Vtrunque patitur populus tenuis à malo principe, timorem uidelicet, & direptionem
 Bonus princeps est pastor populi, & ex tenui locupletem facit Datur admonitio prin-
 cipibus, & inter bonum principem & tyrannum ponitur discrimen Verus & legiti-
 mus princeps discat non opprimere, non expilare, sed fouere, defendere populum pau-
 perem nam qui populum suum iniuria afficit, sibi damnum affert, & intelligentiā
 caret, iuxta id quod sequitur *Princeps carens intelligentia*) quali dicat, ex defectu sapien-
 tiæ prouenit, quòd suos opprimat, & more leonis ac ursi dilaniat suos subditos, a qui-
 bus desertus, facillè opprimetur ab hostibus suis uel quòd tyrannis solet euenire, a suis
 trucidabitur, neque prolongabit dies suos ut finis uersiculi exponat principium

B Contrà princeps qui odio habet auaritiā, prolongabit dies suos, qui per iustitiā & æquita-
 ratem moderatur, insidias non timebit, & a suis stipatus & dilectus, hostes facillè pro-
 pulsabit Denique qui pecunias spernit, ut plurimum spernit & cæteras uoluptates,
 crapulam & libidinem quibus uitæ hominum uitæ solent citius deficere, temperantia
 uero & moderatione uictus prolongabit dies

C - HOMINEM qui calumniatur animæ sanguinem, si usque ad lacum fu-
 gerit, nemo sustinet *Heb* Homo uim inferens sanguini animæ, usque ad la-
 cum fugiet, ne teneant eum.

Ex uersione nostri interpretis difficile est ullum sensum eruere Ex Hebræo uerò du-
 plicem licet Primus erit, si uox *פיו* in sensu patientis accipiatur, homo qui passus
 uim aut uolentiam aut direptionem bonorum, propter sanguinem animæ ab eo ef-
 fusum, uel ad foueam fugiet, hoc est, nullo loco consistet, cupiens uitam seruare Pro
 uita fugiet, & in sepulchris latitabit, ne trahant eum ad mortem Sunt qui separatim
 legunt has duas uoces, *פיו* & *פיו*, ut sit sensus, qui sanguinem animæ oppressit, ad la-
 cum siue sepulchrum, supple, ueniet, uel deducet eum iniquitates eius Fugiet sup-
 ple, de loco in locum, & nemo tenebit aut sustentabit eum hoc est, nemo feret illi
 opem Aliter, intelligitur *פיו* pro *פיו*, ut nos uertimus Qui uolentiam infert
 super sanguinem animæ, hoc est, qui interficit hominem, ad lacum fugiet, hoc est,
 ad sepulchrum si ad mortem fuerit condemnatus, non sustinebunt eum homines,
 hoc est, nemo defendet eum, nemo misericordiam in eum ostendet quasi dicat, homici-
 dæ debetur mors Qui gladio percutit, gladio peribit Naturaliter homines oderunt
 humani generis hostem Aben Hezra paulo aliter & optimè, qui uim intulit sanguini
 animæ tantam, ut ad lacum, hoc est, sepulchrum, supple perueniat anima illa, cuius san-
 guis effusus est, perfugiet interfecto hoc est, cum fugerit, non sustinebunt eum, hoc est
 nemo illi faueat, aut misereatur illi quasi Salomon hoc præciperet Potest denique de
 homicidio non uoluntario intelligi, & erit sensus Cum fugerit ad locum destinatum
 in lege, nemo teneat eum, neque impediat quo minus elabatur, & sese recipiat in asy-
 lum Prior expositio est melior.

D - QUI ambulat simpliciter, saluus erit qui peruersis graditur uis, concidet
 - semel *Hebr* Qui ambulat perfectus, seruabitur sed peruersus duabus uis,
 F corruet in una

Superius legimus, Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter Hebraice est, *perfe-* *Prover 10*
 ète, uel in uia perfecta, hoc est, qui agit uitam integram & sine macula, qui nec sanguinē
 effundit, nec uim alicui infert, ut ad superiora referatur, seruabitur hoc est, non sume-
 tur supplicium de eo legem seruat, per eam uiuet & seruabitur Qui uero peruersus est *Leu 18*
 uis, & à præscripto legis deflectit, si frequenter uel lateat, uel euadat, tandem tamen
 corruet quasi dicat, non potest esse securus, etiā si non statim luat pœnas Atqui hunc sen-
 sum habemus ex Iudæis, iuxta literam Quod si de salute non corporis, neque huius ui-

tz, sed animæ & futuræ uitæ exponamus locum, per uiam perfectam intelligemus illam, G
de qua loquitur scriptura Estote perfecti, sicut pater uester cælestis perfectus est Quam
uiam perfectionis euangelicæ, qui peruertit & deprauat male credendo, impie uiuendo
semel cadet, ut diu uiuat, ut in deliciis uiuat, tandem corruet in unum ex malis quæ fe-
cit, hoc est pœnas dabit

• QVI operatur terram suam, satiabitur panibus qui autem sectatur otium,
• replebitur egestate

Hunc uersiculum satis plene (ni fallor) exposuimus superius cap 12 de duplici terra, nem- H
pe de ea quæ segetes profert ad præsentis uitæ sustentationem, & de terra cordis mor-
talis, quod cum cura cultum, & uelut aratro scissum uomere pœnitentiæ, mirificos
uirtutum fructus proferet, præsertim cælitus rigatum, & purgatum à uepribus Qui ue-
ro sectatur inanes, hoc est, homines rebus inanibus deditos, & sine lucro ad paupertatē
deueniet Obseruandum est in Hebræo, non poni simpliciter sectatur, sed facit sectari &
subaudit Aben Hezra cor suum quasi dicat, sponte sua, sciens & uolens & dedita opera
sequitur homines inanes, hoc est, festinat ire cum hominibus otiosis & tenuibus pau-
peritate satiabitur, hoc est satis esuriet, famem patietur Denique sensu non multum alie-
num est prouerbium ab elogio Pauli Qui non laborat non manducet Vita rusticana I
commendatur, & omne exercitium honestum, quo uictum acquirimus

• VIR fidelis multum laudabitur, qui autem festinat ditari, non erit innocēs
• Heb Vir fidelis multus est in benedictionibus

Vir fidelis, est qui cum fide & ueritate agit omnia opera sua, & non est peruersus in uis
suis uel uir fidelis, qui in Deo spem habet, & non festinat ditescere per fas aut nefas,
multas benedictiones consequetur à Deo Nam Deus prosperare faciet omnia quæ il-
lius sunt Contrà, qui non aliò spectat, quàm ut ditescat, non erit innocens Diuitias
nemo colligere potest subito, nisi cum aliorum iniuria Agricultura panem, hoc est, K
necessaria ad uictum suppeditat, non opes festinatas Mediocritatem igitur seruare sa-
pientis est, neque otium sectari, quod in diem fere adducit, neque per inexplebilem aua-
ritiam festinare ad opes, relicta uia perfecta, quæ est uia ueritatis euangelicæ Inuertere
uias æquitatis, ut supra dictum est, non est innocentis Prouerbium docet contemnere
mundum, & sperare in domino Aliter, ut totus uersiculus sit quasi una clausula, quan-
uis fuerit aliquis uir fidelis, & diues in benedictionibus, tamen si festinat ditescere, non
erit innocens immoderatus appetitus ad opes cum perfecta uirtute & innocentia non
cohæret

• QVI cognoscit in iudicio faciem, non bene facit iste & pro buccella L
• panis deserit ueritatem. Hebræum, Et pro buccella panis præuaricabitur
• homo

Prouerbium docet iudicia debere esse integra, & incorrupta, & à iudicibus ne tantil-
lum quidem accipiendum Ex proprietate linguæ, res minimi momenti buccella panis
uocatur, quam qui accipit, ut iudicium peruertat, grauitè præuaricatur Quauis tam
noster interpres, quàm Hebræorum Rabbinæ legant, Cognoscere faciem in iudicio, sup-
plentes hanc uocem in iudicio, quæ in Hebræo non habetur, ut superius legimus ca 18 M
tamen quæcunque personarum acceptio intelligi potest, de qua Iacobus Fratres mei,
Iacob 2 nolite in personarum acceptione, habere fidem domini nostri Iesu Christi & non con-
sideres personam pauperis, nec honores uultum potētis In plurimis scripturarum locis,
Leuit 19 inter diuinas laudes recensetur, quod non sit personarum acceptor Quod igitur Deo
aduersatur, bonum non potest esse, personam acceptare Quauis pauperibus patrocinari
pium opus sit tamen in iudicio cum aliorum iniuria, nec æquum, nec bonum est fauo-
rem alicui præstare Cæterum munus accipere, quamlibet paruum, eo animo ut iudiciū
peruertatur, grauisima est præuaricatio

A VIR qui festinat ditari, & alius inuidet, ignorat quod egestas superueniet Cap 28
 „ ei *Hebr* Festinat ad opes uir mali oculi, & non nouit quoniam inopia ue-
 „ niet illi

Sensum bene reddidit interpres noster, qui est huiusmodi *Qui sunt attentiores ad rem, & diuitis colligendis inhiant, malo & inuido alios intuentur oculo* Hi ad inopiam deuenire solent, aut digni sunt qui ad inopiam aut defectum deueniant præsertim qui illicitis modis festinant ditescere, per rapinam & oppressionem pauperum, ut ad superiora respódeat *Qui festinat ditescere, non erit innocēs quasi dicat, uirtute carebit* Verum qui cum inuidia festinat ditescere, ad defectum perueniet, pereuntibus uidelicet male, quæ male parta sunt. Prouerbiū deterret ab auantia, in qua summa stultitia est, cū qui festinant ad diuitias per inuidiam, non perueniant ad diuitias, sed ad defectum bonorum animæ, & frequenter bonorū fortunæ *Aben Hezra, uir mali oculi uocabitur, quod alienam prosperitatem non libenter aspiciat, usque adeò festinat ditescere, ut ad se trahere omnia uelit*

C QUI corripit hominem, gratiam postea inueniet apud eum, magis quam
 „ ille qui per linguæ blandimenta decipit *Hebraum*, Qui corripit hominem
 „ post me, gratiam inueniet, plus quàm qui blanditur lingua

Vt sint uerba Salomonis loquentis de se, huius duplex est sensus prior, *Qui idè Corripit hominem*, sic ut *post me* ueniat, & sequatur præcepta mea, gratiam inueniet uel, qui corripit hominem post me, hoc est iuxta me quasi dicat, qui me sequitur corripiedo, & corripit, ut ego feci in hoc libello, gratiam inueniet Tertio modo, post me, qui corripit post tempus meum, inueniet gratiam, hoc est laudem assequetur sicut ego, & gratiam maiorem quam is *Qui blanditur lingua*) Sunt ex Hebræis qui negant literam Iod affixam uoci *יָרִיבָנָא* indicare pronomen, sed significare duntaxat post & erit sensus, *Qui corripit hominem sup euntem post desideria cordis sui, ille inueniet gratiam* Deniq, intelligi potest ad hunc modum, *Qui post me corripit, inueniet gratiam, quasi diceret, difficile erit inuenire correptionem aliam post me, ut maxime laude dignus sit Salomon, qui nullū uitium omisit non castigatum, qui omnes uirtutes & uirtia percurrisse uidetur* Sēsus tādē quem reddidit interpres reprehendi non potest Post inueniet gratiam Correptio enim ipsa solet esse parum grata, uerum tempestiue admonitus & castigatus postea gratias referet correptori *Qui lingua blanditur fere fallit & decipit, secūdū illud quod scribitur* *Esaiæ 3*
 bitur Popule meus, qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt

E QUI subtrahit aliquid à patre suo & à matre, & dicit hoc non esse peccatū,
 „ particeps est homicidæ *Hebraum*, Qui deprædatur patrem suum, & matrē
 „ suam, & dicit non est præuaricatio, socius est uiri dissipantis uel perden-
 „ tis, uel grassatoris

Quod licitum putant iuuenes plerique, à Sapiente damnatur Dicit, non est præuaricatio mihi, aufero quod meum est quæ parentum sunt, mea erunt post mortem *Qui sic cogitat & rapit bona paterna, similis est, & socius eorum, qui dissipant bona sua*) Dissipant enim, qui non cum ratione dispensant, sed in usus non necessarios aut etiam malos insumunt Verti potest, *Grassatoris erit socius*) quasi diceret, hæc facere non tētaret, nisi persuasus aut exemplum accipiens à grassatoribus Septuag uertunt Socius est uiri *אֲרִיבָנָא* Prouerbiū docet omnem obedientiam & honorem habendum parētibus, quibus ne in bonis quidem externis debent liberi facere iniuriam, aut offendere imò præterquam quod stultè faciunt, in Deum grauissime præuaricantur, qui bona parentum inuitis parentibus auferunt, id quod non minus rapina est, quàm aliena rapere

X QUI se iactat & dilatat, iurgia concitat qui uero sperat in domino, salua-

• bitur. *Hebraum*, Latus animo excitabit litem qui confidit in domino, im- G

• pinguabitur

Latus siue amplius animo, in malā partē accipitur, pro eo qui magnis desideriis estuat, & desideria modis omnibus uelit cōplere Alioqui apud Paulum, Os meum patet ad uos, cor nostrum dilatatum est Latitudo cordis est ampla charitas & amor, siue magnū desiderium salutis eorum & fidei Ceterum hoc in loco, largus corde, qui undique rapit, & festinat ditescere & insatiabili opum desiderio laborat, dum multos afficit iniuria, multos habebit inimicos, & lites excitabit Sed qui super dominū (sic enim legunt *Hebræi*) spem collocauit, à nemine quidpiam rapit, mori potius eligēs, quàm aliena depræ- H
dari, huic honestus & sufficiens uictus nunquam deerit imò delicias affluet, si non cor-
poris, certe anima illius pinguescet, & crasset cęlesti pinguedine de qua loquitur *Psal*
Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea Aliter, latus animo est, qui ad ultionem
festinat, qui nihil uult pati ab aliis, hic lites & iurgia excitabit sed speret in domino, &
illud impleat, *Mihi uindicta, ego retribuam, dicit dominus Impinguabitur trāquillitate*

Dente 35 conscientię suę, pacem habens cum omnibus hominibus, quantum in eo est

• *QVI* confidit in corde suo, stultus est qui autem graditur sapienter, ille lau-
• dabitur *Hebraum*, Qui ambulat in sapientia, ipse euadet, sup angustias
• & pericula I

Ambulat autem in sapientia, qui iuxta pręcepta sapientię uiuit, & actiones suas mode-
ratur Ipse fortassis ad tempus angustias poterit sustinere tamen euangelicis instructus
pręceptis, in quibus uera sapientia loquitur, eripietur tandem ab omni angustia pœnę
& mortis Quauis ualde interim infelix uideatur quibusdā, qui suę prudentię innitē-
tes, & confidentes in seipsis tanquam in corde haberent omnem sapientiam, cum reue-
ra sint stulti nam omnis homo ex se mēdax & stultus est Monet prouerbiū hominem
suę conditionis & finis, ut qui ignorantia propria sit uenturus ad perditionem, nisi reli- K
cta stultitia & fiducia in seipso totam spem suam ponat in domino, quę euangelica sa-
pientia est

• *QVI* dat pauperi, non indigebit qui despicit deprecātem, sustinebit penu-
• riam *Hebr* Ei qui dat pauperi, non erit defectus ei uero qui abscondit ocu-
• los suos, multitudo maledictionum.

Prouer. 19 Feceneratur domino, qui miseretur pauperis, superius legimus Plurimos cōstat distribu-
tis facultatibus omnibus deuenisse ad summam paupertatem, quibus tamē nihil defuit:

Philip 4 sed cum Paulo didicerunt, In quibus sum sufficiens esse, scio & humiliari, scio & abun- L
dare ubique & in omnibus institutus sum, & satiari, & esurire, & abundare & penuriam

2 Cor 6 pati Et alibi, Sicut egentes, multos autem locupletantes, tanquam nihil habentes, &
omnia possidentes Quauis ergo ad spontaneam paupertatem multi sanctorum deue-
nerint, nunquam tamen defectum aut penuriam sustinent *Hebræi*, apud quos nun-
quam tantę laudis fuit uoluntaria paupertas, aliter exponunt hunc locum nempe, qui
largitur pauperi, nūquam ea ratione ad egestatem perueniet Et ut uerum fateamur, da-
re pauperi & eleemosynas facere, aliud genus uirtutis est, ab ea quę largitur & una uice
malit dispensare omnia, & nudus semel sequi Christum, quā paulatim & quotidie dare.

Qui abscondit oculos suos) In oculis est magna pars misericordię, benignus aspectus diui- M
tis consolatur pauperem quem aspectum benignum, qui negat, ualde crudelis est Qui
libēter pauperes intuetur, etiamsi desit illi animus liberalis alterius necessitatem suble-
uandi, tamen interim dum oculos figit in egenos, intus in animo operatur Deus, ut ue-
lit facere, quod externus oculus faciendum non potest negare Et quę tandem pręstabit
ille, qui ne oculum quidem dignatur accommodare? Vestem a dorso exuere debueras,
panem uel è faucibus propriis demere, & latrante stomacho in ediam pati debueras labo-

Ephē 4. rare manibus, ut uult Paulus, quò habeas aliquid, quod des pauperibus, & tu ne uultu
aut

aut aspectu misericordiam præstas quantis execrationibus & maledictis dignus es *Ma- C17 29*
 ledictiones intelligi possunt ab hominibus, quod plurimi de eo loquuntur male, uel po-
 tius maledictiones Dei, quæ talem uirum intueri non dignatur, cuius aspectus benedi-
 ctionibus plenus est Benedictiones in scripturis, rerum copiam & donorum multitudi-
 nem iudicare, nemo est qui ignoret benedictionibus Dei, quicumque destitutus est, n e-
 rito multus uel plenus maledictionibus uocari potest

» CVM surrexerint impij, abscondentur homines cum illi perierint, multi-
 plicabuntur iusti

B Bonum reipub consistere in his potissimum qui primas tenent, si modo iustitia & equi-
 tate moderentur significat prouerbum alioqui cum impij surrexerint & eleuati fue-
 rint, & reip gubernacula tenuerint, nulla rerum copia est, sed ne hominum quidem Qui
 uere homines sunt, malunt ciuitatem cum patrimonio relinquere, solumque uectem,
 quam impiorum sustinere tyrannidem, quæ nostra atate fieri uidimus, & quorum ali-
 qua pars fuimus Abscondentur homines intelligi potest, uel quòd fuga dilabantur,
 uel quòd iniquis iudicis absumpti non compareant Rursum rerum uicissitudo im-
 pius Dei uindicta absumptis, hoc est sublata tyrannide, & persecutione in Christi-
 nos, multi apparuerunt iusti, qui prius latuerunt Persecutionis tempora prouerbiali

C breuitate perstrinxit Salomon Typice possunt hæc ad animæ statum referri, in qua cum
 fuerint eleuata concupiscentiæ carnales, quæ sunt animales, non sapientes ea quæ Dei
 sunt Virilis animæ sensus, hoc est intellectus & ratio, quæ Deum agnoscit & colit, abscon-
 ditur, occultatur, hoc est functiones suas non exercet Abolitis tamen tandem malis cu-
 pidinibus, & per temperantiã & Dei gratiam profligatis ab animæ regno, iustitiæ opera
 plurima extabunt Quòd si ad ecclesiæ regnum & legitimam administrationem referri-
 tur & hæreticorum uiolentiam, æque facilis & aptus apparebit sensus

D

CAPVT XXIX

VIRO qui corripientem dura ceruice contemnit, repentinus
 ei superueniet interitus, & sanitas non sequetur *Heb Vir*
 correptionum obdurans ceruicem, repente confringetur, &
 non sanitas

E Castigationem & correptionem utilem esse superius audiuimus Me *Prou 27*
 lior est manifesta correptio, quàm amor absconditus Sunt tamen plurimi qui usque ad eò
 suis uitis fauent, ut non possint æquo animo ferre reprehensionem, imò peiores corre-
 ptione nonnunquam fiunt, ceruicem obdurant, nolentes obtemperare monitori, quan-
 quam nihil sit salubrius, nulla medecina præstantior peccatoribus, quam tempestiua
 correptio, salutaris admonitio Quæ admissa exceptaq, leuati animus, lachrymis iuga-
 ta conscientia, flexibilis efficitur ac sanatur gratia Contra qui præfracto animo & obsti-
 nata mente recte monentem reicit, quotidie durior & obstinator euadens, tandẽ fran-
 getur non ut ossa in carne quæ nonnunquã consolidari possunt sed tanquam uas fictile,
 quod amplius conglutinari nequit quasi dicat, De his qui male agunt, desperandum nõ
 est, quandiu increpat ones sustinere queunt, tantisper inquam sanari possunt Cæterum
F ubi semel non solum non sustinent, sed obstinaciter reiciunt increpationem, nulla am-
 plius sanitatis spes est imò subito & præter omnem expectationem frangetur Ad fragi-
 litatem humanæ conditionis & naturæ alludit scriptura Quod ad contextum spectat,
 qui est ambiguus, uariis modis uerti potest hunc sensum iuxta nostrum interpretem
 habemus In Hebræo, *Vir increpationum qui obdurat ceruicem, si bito fringet ir absque santi-
 tate*) Vir increpationum dicitur, qui ut meretur, subinde reprehenditur uel uir increpa-
 tionum, qui alios libenter reprehendit dura ceruice, quasi diceret, non corrigit seipsum
 hic non potest perseverare, hic subito frangetur Sunt qui appellat uirum increpationum,

eum qui à Deo frequenter castigatus, non potest ad sanam mētem reduci, qui à pio me- G
dico multas & crebras medicinas oblatas, dura ceruice recusauit, tandem ad eam con-
stitutionem animæ deuenit, ut non possit sanari sed traditus in reprobum sensum con-
fingetur, cum super lapidem istum ceciderit Iste uir increpationum, qui correptiones
toties dura ceruice contempsit, haud dubiè populus Iudaicus est, qui tandem con-
f actus, & per orbē dispersus de sanitate desperare uideretur Sed quæ sequūtur, uideamus

- IN multitudine iustorum lætabitur uulgus Cum impij sumpserunt prin-
cipatum, gemet populus Heb Cum multiplicati fuerint iusti, gaudebit po-
pulus sed cum dominatus fuerit impius, ingemiscet populus H

Sunt qui uerbum Hebræum ברות sensu regnandi uertant, cum regnauerint, uel im-
perium obtinuerint iusti Vbiq̄ue maxima pars fœlicitatis seu infœlicitatis reip̄ pendet
ab his, qui primas in rep̄ tenent, a regibus & principibus, qui si fuerint uiri probi, si iu-
stitiam faciant, ut uidelicet neque ipsi populum opprimant, neque permittant aliunde
iniuriam fieri, magna tranquillitate, pace, & lætitia agit populus Verum cum regnaue-
rit impius in aliqua ciuitate, multa mala patitur populus, siue quòd leges constituit ini-
quas, quibus omnia ad se rapit rex improbus, quibus pœnas dant sine causa boni ciues
siue quòd æquitatis rationem non habet malus princeps, neque dat operam purgare
rempu à facinorosis & pœsimis hominibus, quorum importunitate uexatus populus I
mœreie cogitur, & ingemiscere Quanquam hoc prouerbiū locum non habeat in om-
ni ætate tamen duo tempora uidetur designare nempe tempus persecutionis Christia-
norum, quo regnantibus tyrannis, magno luctu & mœreie fugere, & occultare sese co-
gebantur multi, & martyrum horrenda supplicia dolere, & tempus pacis ecclesiis re-
stitutæ, quo rerum potiti sunt Christiani principes, unius Dei cultu, & religione Chri-
stiana, unitis populis, summa ubiq̄ue lætitia extitit & gaudium in domino Obseruan-
dum est in Heb utrobique esse eandem uocem Heb גו populus, non diuerse dictiones,
uulgus & populus, ut nos habemus, tamen in defensionem interpretis, est aliquid di- K
scriminis Nam priori loco ubi reddidit uulgus, ponitur articulus qui ex proprietate
linguæ emphasim habet, & uel numerum, uel potius dignitatem populi, qui sub iu-
stis principibus fœliciter agit, designat Posteriore uero loco legitur sine articulo q̄ d ge-
mit populus afflictus diuinitus, q̄ uulgus potius dici debeat, & indignus nomine populi

- VIR qui amat sapientiam, lætificat patrem suum qui autem nutrit scortum,
perdet substantiam

Quàm perniciosus sit amor alienæ, & impudicæ mulieris iuuenibus, quantòque impe-
dimento sit studio sapientiæ, principio huius libri copiosissime dictum est Hoc in loco L
ad amorem sapientiæ hortatur Salomon, quòd sapientiæ studium omnem honestum
amorem nutrit & auget illaudatum uero & infamem extinguit Quid honestius, quid
optabilius, quàm parentes colere, quam senectutem patris recreare, lætam efficere Pater
non potest non amare filium, quem genuit sed ex cuius uirtutibus lætitiā capit, filiū
uehementer amat, & lætus migrat ab hac uita, filium relinquens studio sapientiæ dedi-
tum, in quo quodammodo immortalis futurus est Tali filio suas opes libèter relinquet,
quem nouit sapienter familiam adm̄nistraturum Nō solum tua causa igitur, quisquis
es iuuenis sapientiam ama, & amplectere, sed ut patrem senem reddas lætum, & patri M
charus sis Nam sapiens pater in filio non poterit oblectare sese, quem uiderit inhonesto,
& pernicioso indulgere amorī Qui enim amicus & charus est impudicis mulierculis,
fornicariis & scortis, substantiam perdet, hoc est bona & hæreditatem à patre relictam
dissipabit Vox Heb חןרר ambigua, uel pastorem uel amicum significat Sensus eodem
redit, siue legamus amicus scortorum siue pastor Nam amicus scortorum solet ea ale-
re, quod mediocri sumptu non potest fieri Porrò qui huiusmodi amoribus indulget,
rem domesticam negligat oportet Atqui ita facile facultates pereunt Prouerbiū
denique

A demique docet in hominibus duplicem dominari amorem, alterum spiritus, alterum C
carnis quorum unus filium magnopere honestat, & patri charum reddit, alteri ad in-
opiam redigit

• REX iustus eriget terram, uir auarus destruet eam *Hebraeum*, Rex per iudi-
cium stabiliet terram, & uir munerum diruet eam

Pendet hic uersiculus, ex eo quod praecessit, Cum dominantur iusti, laetabitur popu-
lus ubi de duplici dominio dictum est Hoc in loco ostendit quid scilicet legitimum
principem, & quid iniquum *Rex in iudicio uel per iudicium* Sunt qui intelligunt regem in
iudicio creatum, hoc est, qui bonis actibus, siue uirtutibus aut legitima successione ad
regnum peruenit *Stabiliet uel eriget*, sup regnum suum in terra, hoc est diu regnabit in
populo Et uir munerum, hoc est, qui per largitionem, & per munera euectus est ad re-
giam dignitatem, ille destruet terram, expilabit populum terrae *Aliter*, Rex qui uirtutibus
republicae & suos subditos moderatur aequis legibus, & ius dicit cum aequitate inter uirum
& proximum suum, faciet stare terram, ut est in *Hebraeo*, hoc est uel regnum suum in ter-
ra, uel terram stare, est tempore prosperitate florere neque enim cadere aut labefactum po-
test resp quae ab optimo rege, & optimis legibus gubernatur *Vir auarus, uel uir munerum*,
ut est in *Hebraeo* Vox *Hebraea* תרבות proprie oblationes significat, & huius uocis fre-
quens est usus in his, quae Deo offeruntur Et est seruus, uir qui neglecto iudicio, suscipit
munera, uel oblationes quibus placatus scelera dimittit impunita, permittit fieri mala,
bonos uiros opprimit hic uir, non rex legitimus, subuertit terram, hoc est populum ter-
rae Vir oblationum potest intelligi, uir qui uendicat sibi ea quae sunt Deo debita Et pro-
uerbiu notat auaritiam principum, qui prouentus ecclesiasticos applicant fisco, & ma-
gnas oblationes altari debitas

• HOMO qui blandis fictisque sermonibus loquitur amico, rete expandit
D gressibus eius

Paraphrastice extulit interpret uocem *Hebraeam* מרחיק blandis fictisque sermonibus
loquitur, neque absurde nam magna energiam insinuat coniugatio uerbi, quam Latina
oratio non facile assequitur *Qui blandum & mollem facit linguam suam, ergi proximum
suum* hoc est, qui studio & industria quadam blanditur amico suo, non amici fungitur of-
ficio, sed hostis simulans amicitiam quo suis blanditus pertrahit amicum in fraudem,
decipere uolens amicum blanditur *Aliter*, Amici munus est reuocare socium suum ab
errore, non ad ruinam perducere *Castigatus & correptus* sincero sermone quae ueritate
restatur, ad sanam mentem reduci potest amicus *Ceterum* qui laudes suas audit ab ami-
co, cum nihil egregie fecerit, cum increpationem audire debeat, non poterit in uia uir-
tutis recte incedere, non magis quam qui compedibus uel reti inuolutos pedes liber
Adulatores enim ueluti uenatores sunt, aut aucupes, qui feris aut uerbis esca proposita
blandiri uidentur, interim tamen retia extendunt, atque eorum animabus insidiuntur
Sic adulatores dum uanis & falsis laudibus, ueluti reti pedes, hoc est a se & suis implicunt,
ut non possint progredi, sed a diaboli laqueis detineantur ad illius uoluntatem non
amicus sed uenator est appellandus iuxta illud alterius Sapientis, In medio laqueorum
transis *2 Tim 2*
Eccles 3
Contra salutem nostram, amicorum & parentum opera crebro abuatur nostris
humani generis Non sine causa de adulatoribus facta est mentio, statim post sermo-
nem de rege auaro, qui subuertit terram nam ad mala per adulationem plurimi reges
& principes potissimum deueniunt

• P F C C A N T E M uirum iniquum inuoluet laqueus, & iustus laetabitur
• atque gaudebit *Hebraeum*, Propter praurationem uiri, malus laqueus
• ueniet ei, uel malo laqueo capietur iustus uero, & ceteri

Pendet iuxta *Aben Hezra* ex praecedente uersiculo, quo dictum est, cum qui blanditur
amico rete extendere, sed tamen laqueo uel reti non capietur quisquam, nisi per trans

gressione[m] suam quasi dicat, rete expāsum ab adulatore, nō impedit gressus alicuius, G sed iniquitates suę capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur. Ambiguus est sermo in Hebræo Potest enim uerti, in transgressionem uir malus laqueo, sup ple capietur, uel malo laqueo, ut Aben Hezra legit, rationem accentuum secutus Sequitur *Sed iustus letabitur & gaudebit*) Qui laqueo tenetur, gemit hoc est, qui uel carcere præsentis temporis uel futuri, & pœnas luit ob transgressionem, dolet Vnde iustus lætitiæ causam habet, partim quòd iuste & modeste uiuendo, supplicium transgressoribus debitum, euasit partim quòd præuaricatores illaqueatos uidet nam cohibitis & refrenatis peccatoribus, iustitiæ & æquitatis opera liberius fieri possunt quibus in rebus iustus gaudere solet, iuxta illud, *Lætabitur iustus cum uiderit uindictam*

Psal 57

H

NOVIT iustus causam pauperum, impius ignorat scientiam

Leui 19

Causam siue litem Non est contrarium hoc prouerbiu[m] legi quę iubet, Nō consideres personā pauperis De causa loquitur Sapiens, non de persona Litem cognoscere est iustū iudicem sollicitum esse, potissimum in causa pauperum, ne quid patiantur iniuste nam una lite ad summam inopiā rediguntur nonnunquam Cum igitur in omni causa oporteat iudicem causam diligenter cognoscere, priusquam sententiam ferat, tum potissimū in causa pauperum, & illa intelligentia iustum iudicem magis ostendit, quam sollicitudo in causa diuitum, à quibus lucri aliquid fortassis expectat Vt cūque, fauoris suspicio esse potest, in causa pauperis, iustitiæ laus est, sollicitum esse, inquam, ut ueritas cognoscatur Iniquus non intelliget scientiā, hoc est intelligentiam & cognitionem causę pauperis Iniquus iudex non dabit operam ut cognoscat Sic Aben Hezra, non ad aliam scientiam refert, quàm intelligentiam æqui & iniqui in iudicio Prouerbiu[m] ponit discrimen inter iudicem iustum, & iniquum, & docendo monet ante omnia intelligentiā esse dandam iudici, ne quid illum lateat eorum, quę ad causam spectant

HOMINES pestilentes dissipant ciuitatem, sapientes uero auertunt furorem Hebræum Homines derisionis illaqueabunt ciuitatem, sapientes uero auertunt iram

Psal 1

Interpres secutus Septua frequenter uertit pestilentes, hanc uocem Hebræam *רשעים*, aliquando derisorem, ut superius non semel monuimus Viri derisores siue pestilentes sunt doctores mali, Et in cathedra pestilentię non sedit Hebr derisorū, qui uidelicet maiorum leges & præcepta floccifacientes, pro sana doctrina ridicula quædam efficiunt. Nam re uera deliramenta, & ridiculæ nugę sunt, ea quę docent hæretici nostri temporis, si cum patrum sacrosanctis canonibus conferantur Hi illaqueabunt ciuitatem, hoc est, homines ciuitatis capiēt, & secū trahent in impiam & ridiculam doctrinam, in quam ducent ciuitatem terrenam *Sed sapientes auertunt iram*) Dei à ciuitate Possumus ecclesiam intelligere, cuius magna pars illaqueata & circumuenta à derisoribus fuit, non solū antiquitus, sed his Lutheranorum temporibus, à sapientibus autem & doctis pastoribus, ad sanam doctrinam reuersa iram Dei euasit Simplicissimus sensus erit, si per uiros derisores intelligamus magistratus imprudentes, & iniquos qui ciuitatis & teip salutem negligentes, ciuitatem dissipant dum neque utilitate publicę, neque concordię ciuiū studēt Et ubi non est gubernator, populus corruet, discordis & aliis malis illaqueatus, ut est in Hebræo Sapientes uero gubernatores auertent iram Dei, sup quę facit hypocritam regnare Aliter, uiri derisores, qui contemnunt leges, & derident regem, illaqueabunt ciuitatem, ut in seruitutem redigatur, sed sapientes placabunt iram legis, siue terreni, siue cęlestis, iuxta duas priores expositiones Docet prouerbiū salutem cum cuiilibet ciuitatis, tum ciuitatis Dei, hoc est ecclesię, in prudentia gubernatorum consistere

VIR sapiens si cum stulto contenderit, siue irascatur, siue rideat, non inueniet requiem

Sensum bene reddidit interpres Verba Hebræa sic habēt Vir sapiens iudicatus cū uiro stulto,

A stulto, nunc irascetur, nunc ridebit, & non est requies Proverbiū indicat stultum esse Cap 29.
incorrigibilem Stultum ubique intelligimus hominem sapientiæ diuinæ expertem, qui
nulla ratione, nulla sapiētia castigari potest In iudicio ratio reddi solet, quam stultus ali-
quando ira, aliquando derisione conatur eleuare, eludere, neque quiete ager Sunt qui
iram & risum ad sapientem referunt quasi dicat, sapiens qui in iudicio contendere, uel
potius iudicium subire, & ex æquo iudicari sustinet cum stulto, nunquam quiescet, siue
irascatur siue rideat hoc est siue serio agat, siue ioco, hominem non poterit uincere, ne-
que ad finem perducere litem, ut aliquando quiescat Prior expositio est melior Nullus
B erit litigandi finis, nam stultus nunc irascendo, nunc subsannando iudicij normam, &
æquam rationem illudet quasi dicat, Cum stulto agendum est non æquitate rationis,
quam non nouit sed castigationibus & flagris, ut superius lectum est Virga in dorso *Prover 10*
eius, qui indiget sapientia

VIRI sanguinum oderunt simplicem, iusti autem quærunt ininiam eius
.. *Hebraeum*, Viri sanguinū odio habebunt integrum, uel perfectum sed recti
.. quærunt animam eius.

C Homicidæ, sicarij & perditissimi quique homines, præter alia facinora quæ perpetrant,
etiam simplicem uirum, siue ut est in Heb perfectum, odio habere solent, ut si qui, si non
uerbis, at uita & operibus suis eorum uiuendi rationem damnant quasi dicat, Mira est
malorum hominum & homicidarum cecitas, qui usque adeo longè absunt a perfectio-
ne uirtutis, ut eam in alius sustinere non possint Aegrotis in corpore aliena sanitas nõ est
molesta, quisquis sua fame, non aliena saturitate torquetur, nostro negotio & sudore, nõ
alieno otio fatigatur Soli malefici & homicidæ, qui nihil habent uirtutis, aliena ciu-
ciantur honestate, & perfectione In summam detestationem homicidij tendit clausula
Sed quærunt animam eius hoc est, interfectum simplicem hominem, siue perfectum uin-
D dicabunt recti, & æqui iudices, & non permittent homicidas grassari impune, & fundero
sanguinem innocētem quasi dicat, hoc in primis spectat ad æquos iudices, qui ut in aliis
causis pauperum diligenter cognoscere studebunt, ne pauperes opprimantur, ita inter-
fecto simplice & perfecto uiro, facta inquisitione, quærunt animam, hoc est sanguinem
interfecti *Aliter*, Recti quærūt animam eius, sup perfecti, hoc est, uolūtatem eius, dabūt
operam illius implere desiderium uel etiam, quærunt animam, ab eo consilium petent,
sequentur illius sententiam Primo expositio loco præsentis maximè quadrat

TOTUM spiritum suum profert stultus sapiens differt & reseruat in po-
sterum uel, in posterum quiescere faciet eum.

E *Totum spiritum*) hoc est, totam iram, uel quicquid habet in corde cum litigat in iudicio
contra sapiētem, ut respōdeat priori clausulæ, ubi lectum est Irascetur & ridebit, & non
erit quies *Aliter*, *Stultus totum spiritum proferet*) Nullum maius stultitiæ argumentum est,
quàm non posse suum seruare secretum, totum statim effutire quicquid animo conce-
pit, summa stultitia est *Aliter*, totum spiritum, hoc est totam uoluntatem suam, & desi-
derium & appetitum proferet, & opere perficiet quasi dicat, Stultus est, qui non potest
refrenare, nec cohibere appetitum, & brutam portionem animæ, quæ ualde stulta est
præsertim si actu proferatur, si sese ostendet in opere *Sapiens uero in posterum reseruabit*)

F uel faciet quiescere eum, spiritum sup & sunt qui referunt ad stultum q d Sapiens cohi-
bebit spiritum stulti, iuxta primam expositionem, cum in iudicium litigauerint & stul-
tus ualde incandescens, quæcunque inserit flaua bilis dixerit Sapiens reddita ratione
quiescere faciet illius furorem *Aliter*, Sapiens faciet quiescere suum spiritum, hoc est,
suum appetitum, & desiderium cuiusque rei, ut nihil faciat absque maturo iudicio, ut
nihil præcipitanter, nihil ex primo motu, sed in posterum faciet quiescere, ut quid cum
ratione facere debeat, perpendat Prima expositio uidetur magis loco quadrare, iuxta il- *Prover 13*
lud Cor prudentis possidebit sapientiam.

- PRINCEPS qui libenter audit uerba mendacij, omnes ministros habet G
- impios.

Prouerbum monet principes ut caueant adultores quod non possunt facere, nisi ueritatem audire uelint Ministri principum contendunt, quis inter eos Regi maximè possit placere, uoluntatem & desiderium regis ante omnia spectant quòd si rex ueritatem ubique libenter audit, probos habebit ministros, qui nihil apud eum mentiatur Verum ubi semel corruptus est Regis animus, & improbus effectus, ut nolit audire ueritatem ministri eius, qui ex eo pendent, qui non uidentur alium habere Deum tantopere student placere regi, ut nunquam ueritatem præsente rege loquantur atque ea ratione improbi euadant, in regem & remp peccantes imò maximè in Deum, qui ipsa ueritas est, ea ratione quoque opprimuntur, & pereunt boni & innocentes uiri, pessimi quique ad publicas functiones uocantur iustitia oppressa pessum eunt omnia O quanta reipub & omnium uirtutum clades, ubi exosam habet ueritatem princeps Cuius rei utinam nullum haberemus nostræ ætatis exèplum, utinam non tantam conquerendi occasionè.

- PAUPER & creditor obuiauerūt sibi utriusque illuminator est dominus

Creditor uox Hebr תכבית, duo diuersa significans reddit sensum ambiguum utcunq; in defensionem interpretis, siue creditor, siue scenerator uertatur, a neutra significatione uocis Heb multum abhorret significat enim contractionem, uel fraudem Hebræi fere falsiue intelligunt, qui contracti sunt paupertate & inopia, uel qui fraudes passi sunt noster interpret potius eum qui opprimit scenore Prouerbum indicat omnibus sperandum esse in domino, sed præcipue pauperibus & oppressis qui non habent in hac uita, in quo consolationem capiant Pauper igitur & uir contritionum, qui contritus est uel uir fraudum, qui fraudes passus est, frequenter occurrunt Nam simile gaudet suo simili, ut inuicem consolationem capiant Sed dum in tenebris quodammodo paupertatis & miseriarum uersantur, mutuam consolationem non inueniunt unus non potest alterius oculos illuminare, miseriam subleuare, seu opem ferre, sed ambo destituti ope humana, ad dominum per preces & fiduciam recurrunt, qui amborum oculorum illuminat molestus huius uitæ propemodum excæcatus Illuminare oculos eorū, est necessitatibus subuenire, siue cibum dare in tempore suo, quod est oculos illuminare, iuxta Hebr ut legitur de Ionatha, qui summitatem uirgæ intinxit in fauū mellis, & conuertit manum suam ad os suum, & illuminati sunt oculi illius uel, illuminare oculos est patientiam præbere Et in patientia uestra possidebitis animas uestras Alius erit sensus, si sequamur uersionem nostri interpretis, cuius etiam meminit Aben Hezra Pauper & uir fraudum, (sic enim uertit Caldæus) qui prædatus est illius opes, facti sunt obuij, hoc est contrarius uis incedunt hic per latam uiam quæ ducit ad perditionem, ille per arctam uiam, quæ ducit ad uitam Illuminat amborum oculos dominus, sed alterius oculum, quòd ad prosperitatem huius temporis respiciat, Solem suum faciens oriri super bonos & malos Atqui huius solis radius illuminat oculum, fraudulentum uiri, quibus plus uidet in rebus caducis Sed pauperis oculum illuminat dominus, ut ea expectet, Quæ nec oculus uidit, nec auris audiuit Potest in bonam partem capi, ut sit sensus Utriusque oculos illuminat dominus, utriusque spem præbet, uim uidelicet in patientia sua alteri uero, per pœnitentiam & redemptionem peccatorum, per eleemosynam, dum pauperi occurrit & huic sensui quadrat quod sequitur

1 Reg 14

Lucæ 21

Matt 6

- REX qui iudicat in ueritate pauperes, thronus eius in æternū firmabitur

Iudicare in ueritate pauperes, est non honorare faciem diuitum, qui litigant contra eos, sed uerum iudicium proferre Solèt fere pauperes opprimi in iudicio, eò quòd ad regem non pateat accessus illis diuites muneribus ubique penetrant Si pauperes iudicandi sunt cum ueritate, hoc est absque acceptione personarum quanto magis diuitum personas nō oportet accipere Prouerbum monet principes sui muneris, quod est pauperum præcipue

A præcipue audire causas, potius quàm diuitum nam diuitibus non est periculum, ne opprimantur in iudicio, si ad inferiores iudices ueniant ubique gratiam & fauorem inuenient, iuxta illud Multi colunt personam potentis, & amici sunt dona tribuentis Verùm pauperes in ueritate iudicare, neque possunt neque audent omnes iudices, præsertim ubi sunt aduersarij potentes coram minore iudice causa pauperis periclitabitur Rex ut muneribus secreto non corrumpitur, ita neque quenquam timet, sed aduersus quemcūque libere sententiã proferre potest cum ueritate & æquitate Quòd si fecerit, & causas pauperum uelit iudicare in ueritate, firmabitur solū illius in æternum Sapiencia diuina longe alius quam humana, semper incedit uestigis nam opibus & potentia, diuitum gratia atq; amicitia ad regnum peruenitur, armis & munitionibus stabiliti solet, & retineri diadema Contra hæc cælestis plane Salomonis sapiencia, pauperum defensione quam diuissime solū firmari posse docet quod qui pauperibus patrociniatur, Dei opt. maxi uice in terris quodammodo fungitur Nam pauperum peculiarem defensionem sibi uedicat dominus, iuxta illud, Tibi derelictus est pauper, orphano tu eius adiutor

Cap 29

Prouer 19

Psal 9

VIRGA & correctio tribuit sapienciam puer autem qui dimittitur uoluntati suæ, confundit matrem suam.

C In sensu quadrat cum eo quod scriptū est superius Stultitia colligata est in corde pueri, & uirga disciplinæ fugabit eã Abē Hezra, & alij Hebræi sensum reddunt paulò diuersum ab eo, quem uersio omnium interpretū, quos ego uidi, præ se fert nempe ut uirga & correctio instrumentaliter capiantur, & subaudiatur Sapiens, uel pater uel quicūq; dator sapienciam, dabit eam per uirgam & correptionē Nam uirga fugare stultitiam oportet priusquã sapientia possit intrare Et præterea est infirmitas & ignorantia humanæ naturæ (cū cetera enim cogitatio cordis humani intenta est ad malum omni tempore) ut ex se sapere non possit, sed uirga & castigatione est opus alioqui ualde raro ad frugem literarum, ad cognitionem rerum, ad timorem Dei, & per timorem ad uerã sapienciã perueniunt Infantes in pueritia castigandi sunt, dum ætas est idonea nam puer suæ libertati dimissus pudore afficit matrē, hoc est à patre non castigatus, neq; ad frugem bonã euectus mater illius cogitur erubescere, quod tam indulgēs fuisset filio, ut quem neq; ipse uoluit corrumpere, neq; significare patri, quãuis maxima pars rectæ educationis liberorum ad matrem spectet nam pro ea disciplina quam sub matre adhuc pueri capiunt, adolescunt in uirtutum & literarum studio Prouerbiū monet peculiariter matres, ne sint nimium indulgentes erga liberos, ut solent pro muliebri ingenio

Prouer 22

Gene 6

IN multitudine impiorum multiplicabuntur scelera, & iusti ruinas eorum uidebunt.

E Prouerbiū præbet consolationem iustis qui cum uiderint tot improbos, tanta licentia perpetrare mala, nisi per patientiam & cōsolationem scripturarium spem haberent, nihil esset illis miserius, dicente Paulo, Si in hac uita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus, Salomon hoc in loco eodem modo iustis consolationem præbet, aduersus improbitatem malorum, quo Dauid, Adhuc pusillum & non erit peccator *In multitudine uel multiplicatione impiorū*) hunc habet sensum, Inuicem ad mala perpetranda sese prouocant improbi, & quo plures sunt, tanto sunt audaciores, quo plures sunt impij, tanto pauciores in mundo sunt iusti, minus erubescunt impij malefacere, minus coerceri possunt Scelus & transgressio, quæ uulgo fit impune, approbati uidentur, ut iam non sit mirum, si in multitudine malorum multa fiant mala, & tanta ut iustitiæ non uideatur esse locus, iusti uideantur non posse subsistere in mundo quos tamen Salomon bono animo esse iubet, nam futurum ut breui corruant impij, ruinam eorum spectantibus iustis Nã ut hominum effugiant manus, certe Dei iudicium non effugient, & tantò minus quantò plura commiserunt mala, idq; spectantibus iustis Sunt ex Hebræis, qui uerbū וידעו uidebunt interpretantur, gaudebunt, iuxta illud, Non uidebis diem fratris tui, hoc est non lætaberis in morte fratris tui

Rom 15

1 Cor 5

Psal 38

• ER V DI filium tuum, & refrigerabit te, & dabit delicias animæ tuæ G

Sæpe diximus uerbum Hebræum *רדי* significare erudire, corripere, siue castigare Et Salomon iam toties de correptione & castigatione pueritiæ locutus est, sine qua ad frugem non potest peruenire, sine qua tam seipsum, quàm parentes ignominia non poterunt non afficere liberi Quæ res si patres non excitat ad erudiendos liberos, intueantur saltem quantam sint habituri amœnitatem, quantam recreationem & huius uitæ delicias ex liberis bene institutis *Refrigerabit te*) in Hebræo quiescere te faciet, uel requiem dabit tibi Si bene castigaueris filium in pueritia, nihil postea cum eo habebis negotij semper obtemperatẽ inuenies, uel quiescere te faciet in senectute tua, labores ipse subibit, & domestica tractabit negotia, ea prudentia & dexteritate, ut ipse quiescere possis *H Dabit quoque delicias animæ tuæ,*) hoc est summam capies in animo uoluptatem & lætitiã ex filio tuo iam sapiente, & tanto maiorem, quanto maiore cura filium erudiri curasti, ut non semel legimus *Filius sapiens lætificat patrem* Facile enim non potest esse maior lætitiã uel recreatio patri, quàm laudes audire filij Prouerbiũ monet filios recte instituere & erudire, quæ res magnam quietem senectuti patris affert, & uoluptatem animæ

Prov 10

• CVM propheta defecerit, dissipabitur populus qui uero custodit legem, • beatus est I

Dissipabitur) uerbum Hebræum *פרי* uerti potest omnibus his modis, Cessabit populus, otiosus erit, deficiet uel rebellabit populus, uel denique retrocedet populus Significat Hebræis hoc uerbum *פרי* etiam plura Sed ex his quæ posuimus significatis, nulum est quod huic loco non conueniat *Cum non sit propheta*) In Hebræo est uisio Sic enim antiquitus propheta uocari solet, & propheta uidens ubi non fuerint prophetae siue ecclesiastæ, & concionatores, qui doceant & exponant legem Dei, qui deterreant à malefaciendo qui cõmentur, & Dei timorem rebellibus incutiãt si non sint inquam, uiri potẽtes exhortari, ut inquit Paulus, in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere, *K qui sacras interpretantur scripturas, quæ diuinitus inspiratæ utiles sunt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia* Vbi non sunt huiusmodi p̄i concionatores, inquã, populus primò cessare à bonis operibus, & otiosus esse incipit deinde penitus deficere ab eis, quæ sunt religionis, tãdem rebellare pastoribus, non obedire, atq; ita demũ denudari (nam id significat hoc uerbũ quoq;) ab omni uirtute, ut in hũc unum locum omnia etiam uaria unius uerbi *פרי* significata optime quadrẽt Ita (nisi fallar) disponente spiritu sancto, ut uerborũ cõpendio & sterilitate in hac scripturarũ lingua, mira esset sensuum copia & fertilitas *Et qui custodit legem beatus est,*) ut puta bonis omnibus huius uitæ fruens *Benedictus in ciuitate, benedictus in agro, benedictus fructus uẽtris tui, L & fructus terræ tuæ, &c* Nos spiritualia spiritualibus comparãtes dicimus *Beati* qui audiunt uerbum Dei, & custodiunt illud Prouerbiũ significat non satis esse quod legem accepit populus Dei, nisi sint qui subinde populum sui officij commonefaciant *Fœlicitatem esse in obseruatione diuinæ legis, sed eam frequẽter populus non assequitur, quia legem Dei per negligentiam non obseruat*

Tit 1 cap 2 Tim 4

Deut 28

1 Cor 2

Lucæ 11

• S E R V V S uerbis non potest erudiri, quia quod dicis intelligit, & respondere contemnit

Perquam necessarij sunt in populo prophetae & fideles cõcionatores, qui ad obseruationem legis inducant, ut dictum est Sunt tamen aliqui usque ad eò seruili ingenio, ut more Phrigum non nisi flagris castigantur *Verbis non castigabitur seruus,*) uerbis duntaxat sed uirga in dorso imprudentiũ, & quod modo legimus *Virga & correctio tribuit sapientiã* Præter uerba igitur opus est etiam correptione Obseruamus hoc in loco Hebraismum qui frequẽs est, nempe suppletio huius uocis, tantum Per uerba non castigabitur seruus, hoc est per uerba tantum Similem loquendi modum & in nouo testamento legimus *Mulier uenit hora & nunc est, quando neq; in monte hoc, nec Hierosolymis adorabunt*

Ioan 4

A Vel supplendū est tantum uel, eo modo quo nūc adorant Hierosolymis & in mōte hoc Cyp 27
 Quod dicis intelligit, & respōdere contemnit Tamen si intelligat uerba tua, quibus eum erudire conaris, tamen contemnet, quasi diceret Non potest erudiri uerbis, hoc non est, quod non possit intelligere, quōd capax non sit sapientiæ non enim intel'ctus deest his qui suis cupiditatibus inseruūt, & legem non seruāt, sed uoluntas Satis bene concionatores intelligunt, sed non est responsio, (sic enim Hebræi legunt) non est obediētia Alter iuxta Hebræū, quando intelliget non est responsio Seruus non potest erudiri uerbis duntaxat, uerum qui uir prudens & ingenuus est, nec uerbis quidem opus habet, non indiget responsione, hoc est, reprehensione satis est ut intelligat quid factu opus sit

B Prior expositio est melior

“ **VIDISTI** hominem uelocem ad loquendum, stultitia magis speranda
 “ est quàm illius correctio *Hebræum*, Vidisti uirum uelocem in uerbis suis,
 “ spes stulto, præ illo

Quadrat in sensu cum eo quod scribitur, Vidisti hominem sapientem sibi uideri magis illo spem habet insipiens Nam qui præceps est ad loquendum, uidetur in sua sapientia confidere Alioqui sit omnis homo uelox ad audiendum tardus ad loquendum, & tardus ad iram Nisi persuasum haberet se esse cæteris prudentiorem, amaret audire magis Iacobi 1

C quàm loqui sententiam suam proferre festinat, quasi cæterorum præferendam Hic cum sit sapiens in oculis suis, quæ spes est, ut aliquando sapiētiam discat ab aliis Imo qui stultus est, & nec ignorat nec erubescit suam stultitiam, facilius sciētiam discet, & maior spes est, ut ad sapientiam aliquando perueniat ad loquendum festinat, qui docet antequam discat. Nos superius huiusmodi fiduciam in sapientia propria, siue in oculis proptius, ut prius lectum est, siue in uerbis, ut hoc loco, ostensam & iactatam tribuimus hæreticis & Iudæis Qui cum neque charitatem habeant de corde puro & conscientia bona, neque fidem non fictam, conuersi sunt in uaniloquium, uolentes esse legis doctores, non intel- 1 Tim 1

D ligentes, neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant Prouerbiū deniq, significat longe abesse à sapientia eos, qui futiles & uaniloqui sunt

“ **QVI** delicatè a pueritia nutrit seruum suum, postea sentiet eum contumacem *Heb* Postremo erit filius, uel tandem erit sup uelut filius

Quòd ad sensum spectat historicum quotidiana docet experientia, seruos & tenuioris fortunæ homines, prosperam non posse ferre fortunam sed statim inolescere, alios præ se contemnere Idcirco ad domesticam curam spectat, (cuius sana & prudens administratio, non minima pars sapientiæ est in patrefamilias) sic seruos educare & instituire, ut quàm maxime utiles esse queant Erunt autem, si pro conditione seruorum, non li-

E berorum fuerint in uictu & uestitu tractati Alioqui si in pueritia loco liberorum habitusunt, in splendore uestitus, in mensæ delicis, cum adoleuerint, loco filiorum quoque esse uolunt Hoc est quod indicat uox Hebræa *פניו*, quæ non significat contumacem, ut nos habemus, sed filiationem Sic enim habet Hebræus contextus *Delicatè tractans a pueritia seruum suum, posterus illius erit filiatio, uel tanquam filius*) quasi dicat, postea pro filio haberi uult, non pro seruo In hoc uersiculo etiam Hebræi moralem sensum quærunť quasi Salomon non tam de seruo loqueretur, quàm de sensitua parte & bruto appetitu in homine qui si a principio nimis delicis & magna libertate carnali laxetur, postea uix poterit à ratione refrenari, conditionem suam amplius non agnoscet sed cum domi-

F na ratione de imperio contendet Allegorice in populū quadrat Iudaicum, qui cum seruilis fuisset conditionis, de seruitute Aegyptiaca a domino liberatus, & loco filij primo- Exo 4
 geniti magno honore habitus hæc dicit dominus, Filius meus primogenitus Israel, dixi tibi, dimitte filium meū, ut seruiat mihi sed quanto maiore honore habitus, quanto maioribus beneficiis affectus à domino est populus Israel, tanto minus tandem inuentus est obediens, ut scriptum est Introducam eos in terram lacte & melle manantem, cūmq; Deu 31
 comederint & saturati crassique fuerint, auertentur ad deos alienos, & seruient eis de-

trahéntque mihi, & irritum facient pactũ meum atqui in hunc sensum, canticum com- G
posuit Moyses Audite cæli

.. VIR iracundus prouocat rixas & qui ad indignandum facilis est, erit ad
.. peccata procliuior

Sunt apud Hebræos duo nomina quasi synonyma אַרּ ira, & אַמּוּר furor, quauis au-
thore Aben Hezra hic uehementior sit, quam illa nempe אַמּוּר quàm אַרּ, ut etiã apud
nos furor quàm ira utrunque procul abesse à sapientia ostendit Salomon Hebraismus
est, Vir iræ qui obnoxius est, & facile uictus ab ira Priorem partem huius uersiculi habes
superius cap 15 Vir iracundus prouocat rixas, quãuis illic non uir iræ, hoc est אַרּ scriba- H
tur, sed furoris, hoc est אַמּוּר unde intelligimus has duas uoces, quas Hezra distinguit,
aliquando confundi Ex ira magna & crebra multa sequuntur mala, nempe rixæ & dis-
cordiæ, sed ex furore plura quæ cum neminem lateant, commemorare non est neces-
sum Prouerbum docet sapientem sedatis esse affectibus, quos qui non nouit moderari,
litibus & multis præuaricationibus implicatus, non potest sapientiæ uacare, cuius ac-
quisitio huius libelli scopus est

.. S V P E R B V M sequitur humilitas, & humilem spiritu suscipiet gloria
.. Hebr Superbia hominis humiliabit eum, & humilitas spiritus tenebit glo- I
.. riam uel, humilem spiritu sustinebit gloria

In sensu non est diuersum ab euangelico elogio Qui se exaltat humiliabitur, & qui se
humiliat exaltabitur, plerunque in hac uita, semper ante tribunal Dei Superbi fuerunt
ualde Pharao, Nabugodonosor & alij hostes populi Dei, & reliqui tyranni, Christi &
Christianorum persecutores, qui aduersus Deum superbientes, quasi illius consilium
frustrari aut impedire potuerint sed in infimis suppliciorum custodis, pœnas luunt
Et cum summa ignominia male audientes, hominum opinione sunt uiles, & contem-
pti Contrà qui Christo auscultauerunt dicenti, Discite à me, quia mitis sum & humilis K
corde uel ante Christum patriarchæ Abraham summa humilitate dicenti Loquar ad
dominum meum, cum sim puluis & cinis uel denique qui Adamum à paradiso cie-
ctum, & luciferum è cælo respicientes, eorum exemplo & spiritus Dei benignitate, hu-
militatem didicerunt, cælestem gloriam assequuntur in cælis, & apud homines in terris
nominis fama & honore, nunquam carere poterunt etiamsi hæretici illis gloriam
detrahant, quo maiorem ipsi apud homines habeant, sed superbia eorum humi-
liabit eos

Matt 11
Genes 18

.. Q V I cum fure participat, odit animam suam adiurantem audit, & non in-
.. dicat Hebraum, Qui partitur cum fure, odit animam suam maledictio- L
.. nem audiet, & non indicabit

Roman 1

Quod de furto dicitur, de quocunque facinore intelligi potest, iuxta illud Nõ solum qui
ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus præsertim si partem capiat cum fure,
amans lucrum iniquum odit animam suam, ut quam maledictioni & execrationi expo-
nit nam cum audit omnem populum male precari illis, qui rem alienam abstulerunt,
quod omnes solent facere, ut innocentiam suam declarent ipse audiet & non indicabit,
non restituet non audeat indicare rem ablatam furto, apud se esse, ne furti reus arguatur,
atque ita exosam suam habet animam, quam & furto & maledictione grauar Nicolaus M
de Lyra ex his uerbis adiurantem audit, & non indicabit diuersum crimen excogitat, ab
eo quòd sit particeps furti, nempe non manifestans furtum Et ex nouem modis quibus
cum fure fit participatio, hunc ultimum addit, quando post furtum factum inquitur de
ipso ut inueniatur, & aliquis scit & non indicat hæc ille Equidem dubito an liceat indi-
care si modo fuerit secretum, & si fuerit alioqui uir integræ famæ, qui furtum commisit
neque puto quenquam spoliandum sua fama & nominis integritate, pro re temporali
ut huic suã pecuniam restituendam curem, illius nomen denigrabo præsertim in tequã
seorsum

A seorsum egerim cum proximo, iuxta illud euangelij, Si peccauerit in te, hoc est te sciens te, frater tuus, corripe eum inter te & ipsum solum, &c. *Cap 29*
Matt 18 Lege Thomam secunda secunda, quæst 33 articulus 7 Qui hanc quæstionem exactius tractat, qua ratione uidelicet indicandum sit crimen alterius, & qua ratione non debeamus ledere famam alienam. Hebraeus contextus qui sic habet, Maledictionem siue iuramentum audiet, & non indicabit, non uidetur illum habere sensum quasi maledictus esset, qui non indicaret furtum alienum, sed hunc potius, qui partem capit cum fure, odit animam suam, quia cum audierit maledictionem, in eos qui habent id quod furto ablatum est, non indicabit, sed feret maledictionem, uel audiet iuramentum, hoc est iuramentum admittet & peierabit potius quàm indicaret furem, ne & seipsum uideretur accusare. Non est lædenda fama proximi, modo prius fuerit integra, pro re tēporali, præsertim in causa priuata. Lege Thomam ubi supra.

QVI timet hominem, cito corruet qui sperat in domino, subleuabitur. *Hebr* Timor hominis dabit laqueum, sed qui sperat in domino eleuabitur. Quod ambiguum est in Hebræo interpret ad unum sensum contraxit. Nam timor hominis intelligitur, uel quando quis nimium timidus est, iuxta illud Qui obseruat uentum, non seminat, & qui considerat nubes, nunquam metet opera præclara non audent aggredi, qui fortitudine animæ carent timor huiusmodi dabit laqueum, & impediet quominus uel opes contemnat, & liberaliter in pauperes dispergat, timens ne sibi desint aliquando necessaria timet ieiunare ne ualitudinem lædat, aut uitam minus diuturnam efficiat corporalem timens mortem, Christi nomen non audet confiteri coram hominibus. Hic timor laqueus est, quo gressus in uia salutis impediuntur. *In domino collocanda est fiducia,* qui suos nunquam deserit, sed exultat & eleuat super omnia damna & pericula quæcunque euenire possunt, contra famem, pestem, & gladium. Faciendū quod dominus præcepit, illius uoluntatem conemur implere, & de reliquo nihil timere. *In domino*
D oportet esse securos, quòd ad bona temporalia, quòd ad sanitatem, quòd ad uitam spectat. Vel timor intelligitur hominis, in eo qui hominem timet, iuxta illud Nolite timere eos qui occidunt corpus post hæc autem non habent quid faciant. Sensus eodem fere redit, nisi quòd hic sit angustior, respiciens duntaxat iniuriam, quæ ab homine nobis adferri solet & hic timor recte laqueus uocari potest, ut qui hominum mentes & uoluntates inuoluat, quo minus audeant facere quæ facienda nouerint. Timor hominis, siue quem quisque in se habet, siue quem potentior homo imbecillioribus immittit, uterque magno sapientiæ & uirtutum est impedimento sed contra huiusmodi humanum timorem, fiducia in dominum erimus tuti & armati nam עָלָוּ eleuabitur significat, siue tuebitur, loco munito collocatus uidelicet Metaphora tracta à munitioibus, quibus recepti milites sese defendunt. *Lucæ 12.*

MVLTI requirunt faciem principis, & iudicium à domino egreditur singulorum.

Ex priore uersiculo sensus huius qui est huiusmodi, Quemadmodum timor hominis plus potest quam timor Dei nonnunquam ita & fauorem principis nonnulli plus quærunt, quàm Dei amorem sed qui fiduciam habet in domino, facile contemnet timorem hominum, ita qui cogitat Deum omnium esse iudicem, & quicquid pronūtauerit princeps, non humanum timendum iudicium, sed Dei, hic quæret Dei non hominis placare faciem. Nam ut superius legitur, Cor regis in manu Dei est, & quocumque uoluerit inclinet illud. Aliter, iuxta Hebraismum, quærere faciem, est amorem ambire & fauorē. Quod maximè solent facere qui iudicio principis subiiciuntur, sed cum iudicium a domino procedat, debemus potius domini faciem quærere nam apud nullum principem causam habemus usqueadèdè grauem, atque apud dominum, qui iudex est omnium qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam illius igitur timendum est iudicium. *Lucæ. 12.*

- ABOMINANTVR iusti uirum impiū & abominātur impij eos, qui in G
- recta sunt uia *Hebraum*, Execratio iustorum est uir iniquitatis, & execratio
- i impij est rectus in uia

Multa de uirtutibus, & multa de uitis haecenus tractauit Sapiens, quorum Coronidem addens, asserit haec nihil inter sese penitus habere commune Vir iniquus est abominatio iustorum, non quod naturam humanam possint odio habere iusti, sed iniquitatem, sed impietatem execratur, quae iustitiae ex diametro repugnant, communem corrumpit naturam In Heb ליי non tam impium, quam iniquum significat ut sit quaedam iocunda illusio, inter equum & iniquū nihil est commune, sicut neque inter improbū & rectū, iuxta illud *2 Cor 6.* Quae enim participatio iustitiae cū iniquitate, aut quae societas luci ad tenebras? H

CAPVT XXX

VERBA congregantis filij uomentis Visio quam locutus est uir, Cum quo est Deus, & Qui Deo secum morante confortatus, ait, Stultissimus sum uirorum, & sapientia hominū non est mecum Non didici sapientiam, & noui scientiam sanctorum *Hebr* Verba Agur filij Iache propheta uerbum uiri ad Etheel, ad Etheel & Vcal Cum stultior sim quouis, & non sit intelligentia hominis mihi, neque didici sapientiam neque scientiam sanctorum noui

Verba Agur Quarta pars huius libri hinc habet initium, nam prima sectio ad decimum caput extenditur, secūda ad uicesimum quintum, iuxta ea quae superius obseruauimus Eorum quae sequuntur hoc in loco ueluti inscriptio & titulus, praemittuntur quaedam, authoris nomen, & illius cui facta sunt uerba complectentia Nomina propria Hebraeorū fere sunt significatiua, quod in defensionem nostri interpretis dici potest Nam nomen, Agur, originem habet a uerbo אגור quod congregare significat, & אקו aliquam similitudinem habet cum uerbo אקו, quod est uomuit Porro אקו אקו in uoce & in literis asinitatem cum dictione composita אקו אקו, non mecum Deus quauis, inquam, ad hunc modum interpretem nostrum tueri liceret, tamen si quis admittat contextum Hebraicum, quem hodie habemus, multo rectius se habet uersio secunda, quam interpretando sequemur quod haecenus accurate fecimus, Hebraicam ueritatem semper ob oculos habentes, eorum commentariis potissimum adiuti, hos nostros qualescunque conscripsimus Verba Agur Abē Hezra putat sapientē fuisse hoc nomine, cuius uerba ad discipulos suos, nempe Etheel & Vcal habita, Salomō suo adiūxit opusculo Alij quos nostros secutos esse uideo, sentiunt Salomonem sic uocatum, nempe Agur, hoc est, collectio, quod in eo homine multiplex esset coaceruata sapientia Mihi magis aridet prima opinio, propter ea quae sequuntur nam ut Agur dici possit Salomon, hoc est, congregatio, filius Iache, siue Vomentis, qui dici possit non uideo nam cum nomen uiri & nomen patris illius ponatur, scripturā nobis hominem aliquem insinuare uoluisse credendum est, ut omittam uehemēter duram esse metaphoram, uocare Salomonē filium Vomentis Sunt tamen ex Heb quos secutus est interpres, qui de Salomone interpretantur locum quasi dicat, uerba Salomonis qui congregauit sapientiam magnam & uomuit, inquit *Leui Ben Gerson*, cogitationes malas Nos cum Hebraeis locum interpretamur de propheta Agur filij Iache, cuius haec sunt uerba ad Etheel & Vcal, & sunt illius uiri propheta, qui quod insignis esset אגור, hoc est uir, à fortitudine dictus est, uel quod illius sapientia confirmata conualuit, & tanto magis, quanto de se humiliter sentiens locutus est, iuxta id quod sequitur *Stultior ego sum, quam quisquam*) Rogatus Agur à duobus seu sapientibus, seu discipulis illius, ut diceret aliquid & doceret, Respondet cum Socrate, Hoc unū scio,

A scio, quòd nihil scio Sum stultior cæteris hominibus, & non est mihi intelligentia hominis, hoc est, sapiëntia qua alij præditi sunt homines mihi nõ est scientia in his rebus sublimibus, de quibus quæstio proponitur Non didici sapientiam, supple humanam, uel terrenam, sed scientiam sanctorum supple angelorum noui ut affirmatiuè legatur, iuxta uersionem interpretis nostri Vel ex priore particula in secundam quoque transferenda est negatio, cuiusmodi modus loquendi frequens est in scripturis, quod Lyranus negis, declarat se non fuisse uersatũ in scripturis legendis In Hebræa lingua, id quod loco magis opportuno notauimus, repetatur inquam negatio, & erit sensus Non didici sapientiam, neque scientiam sanctorum noui, supple ex meipso, uel simpliciter non noui scientiam de his quæ sequuntur

QUIS ascendit in cælum & descendit? quis continuit spiritum in manibus suis? quis colligauit aquas quasi in uestimento? quis suscitauit omnes terminos terræ? quod nomen eius, & quod nomen filij eius si nosti?

Huc spectant istæ quæstiones, ut ostendat hic Agur siue Salomon, qui sapientiam coaceruauit, quantis tenebris ignorantia uersetur genus humanum ut ostēdat non sine causa dixisse se carere sapiëntia, & scientia sanctorũ, hoc est, scientia quã habēt sancti angeli, qui semper uident faciem patris Magna est ignorantia, non solum rerũ cælestium, sed etiam terrenarum & infimarum, quod his uerbis insinuat, *Quis ascendit aliquando in cælum,*) ut quid illic agatur intelligeret, & deinde descendit, ut doceret mortales Non cuiusuis illud esse sentiunt Heb neq, nullius, sed iari cuiusdam, ut puta Moyse, si illis uelimus auscultare, qui in montem Sinai, ad præsentiam Dei, uelut in cælum ascendit, & rursus ad populum reuersus portans tabulas legis, uelut ad terram descendit Nos a Paulo edocti, de præstatori intelligimus amplioris enim gloria istæ præ Moyse dignus est habitus, quanto amplio rem honorem habet domo qui fabricat illam Et Moyse quidem fidelis erat in tota domo eius, tanquam famulus, in testimonium eorum quæ dicenda erant

Distus uero tanquam filius in domo sua, quæ domus sumus nos Ipse est qui ascendit & descendit, primum in inferas partes terræ Nam nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis qui est in cælo quasi dicat *Iste Agur siue Salomon* interrogatus a suis, ut aliquid de sua proferret sapientia, ignorantiam propriam professus, ad hunc nos mittit qui ascendit in cælum, & descendit ad terram hunc æquum est confiteri tanquam potentissimũ & sapientissimum, uel potius solum inter homines potentem & sapientem utputa qui mundum & elementa condidit ac gubernat Congregauit uentum rerum omnium maximè instabilem, & cuius impetum & cursum nullus principum quantumuis potens, nullus sapientum quamlibet ingeniosus cohibere potest ullis machinis aut obstaculis Est tamen aliquis qui pugillis suis & palmis collegit spiritum, &

E subtilissima quæque elementa, & quod non est minus stupendum, colligauit aquas in nubibus, quæ expenduntur super capita nostra uelut uestimentum, iuxta illud, *Abyssus sicut uestimentum amictus eius* ut de aquis in nubibus collectis fiat sermo, quæ illic uidentur ligatæ *Quis ligauit aquas* posteaquam dixerat Deus, *Congregentur aquæ, quæ sub cælo sunt, in locum unum, & appareat arida* illic consistunt ac si essent colligatæ, neque littora transilire audent, ut scriptum est *Terminum posuisti quem non transgredientur, neque conuertentur operire terram* Et iuxta hunc sensum bene sequitur, quis

F suscitauit, uel ut est in Hebræo, quis statuit terminos terræ, siue limites, quasi opus uehementer stupendum terram suos terminos, & limites tueri contra tantas maris inundationes, quæ in sublime nonnunquam erectæ, subiectam terram operiri uidentur Fstigitur magna & stupenda potentia, sapientia plane infinita illius qui sic stabiluit terminos terræ, ut immobiles consistere Quod nomen eius & quod nomen filij eius non nosti) quod est aliquis qui hæc fecit, à quo sapientiam petere poteris, si cognoueris nomen eius quod nomen Dei non fuit omnibus indicatum, nec notum Ego dominus qui apparui Abraham Isaac & Iacob, in Deo omnipotente, & nomen meum Adonai non indicaui eis Multa nomina deorum, & multa numina finxerunt sibi olim infideles Illud uero unum

Ioan 1

nomen quod est super omne nomen non cognouerunt Per nomen, potentiam maie-
statémque intelligimus, & non solum patris, sed filij quoque nomen scire & colere
oportet Qui non honorificat filium non honorificat patrem Locus est manifestissimus
contra Iudæos occæcatos, qui filium Dei negant, de quo uaticinatus est hoc in loco Sa-
piens nam ut rectè ratiocinatur Nicolaus de Lyra, si ut aliquot ex Hebræis exponunt
hunc locum, de Moyse intelligeretur, non tam prophetia quam narratio siue historia es-
set Vocat autem scriptura prophetiam, quæstiunculis quibusdam nos adducens in ad-
mirationem patris & filij, in quo sunt omnes thesauri scientiæ & sapientiæ Dei abscon-
diti quasi dicat, Qui hæc opera fecit, quæ recēsumus, uere sapiens est, à quo tanquam à
fonte omni sapientia profluit, suam ignorantiam agnoscat homo, quod Agur facit Sunt H
ex Hebræis qui sic intelligunt locum, quasi Agur interrogatus de creatione mundi, re-
spondet quæstiones tales superare sapientiam humanam, siue de cælis, siue de elementis
fiat sermo & quasi respondisset ex aduerso aliquis, asserēs aliquando fuisse sapientes, qui
potuerunt rationem reddere in huiusmodi difficultatibus, rogat uicissim Agur quod no-
men illius, uel si mortuus est, quod nomen filij quasi dicat, superest ne aliquis illius fami-
liæ Non est absurdum si prophetiam de Christo æterni patris filio, huiusmodi narra-
tione obumbrari fateamur

” OMNIS sermo Dei ignitus, clypeus est sperantibus in se Ne addas quic-
” quam uerbis illius, & arguaris, inueniarisque mendax I

Psalms II

Superius ostensum est sapientiam patris & filij, sempiternam quoque eius uirtutem &
diuinitatē ex operibus creationis siue à creatura mūdi illucescere, & ostendi hominibus
Cæterum his duobus uersiculis laudem scripturarum diuinitus inspiratarum comple-
titur Salomon quibus ad amorem illius sapientiæ accēdamur, contemnentes munda-
nam, siue sapientiam, siue fœlicitatem contra quam, consolatione scripturarum satis
tuti erimus Omnis sermo Dei consentit cum Dauide, Eloquia domini casta, argentum
igne examinatum quasi diceret secundum Hebræos, Vos me interrogatis quæstiones K
sublimes & difficiles de creatione mundi, de rebus cælestibus & elementis mūdi, in qui-
bus curiosius uersari ad sapientem non spectat sed quæ in scripturis continentur sunt te-
nenda, nam in illis certum est, non esse errorem In his quæ traduntur à philosophis sa-
pientibus huius mundi, non consistit salus hominis, sed in his quæ in uerbis Dei sunt re-
uelata hominibus Sunt enim, non aliqua pars, sed omnia uerba & eloquia Dei purga-
ta, uelut argentum purum ab omni scoria, sic uerba Dei ab omni mēdacio & errore Scu-
tum est sperantibus in eo, ad Deum refertur, in Hebræo, non ad eloquium quasi dicat,
Si quis per eloquia Dei, ueniat in notitiam Dei, quod facilius fiat, quàm per creaturam
mūdi, & in Deum cognitum totam spem collocauerit, hic à Deo tuebitur ab erroribus,
in quibus inciderunt philosophi, qui per creaturam mundi, in Dei cognitionem perue- L
nerunt Et proinde Dei eloquii eum impendamus honorem, ut quemadmodū purgata
sunt, ita a nobis non contaminentur, non adulterentur, quod olim fecerūt Iudæi Argen-
tum tuum uersum est in scoriam, uinum tuum mixtum est aqua Et quod hodie faciunt
hæretici, sua glossemata scripturis addentes, puritatem illarum inficere conati sunt,
non quod sancti doctores fecerunt hætenus uidelicet, cum modestia & humilitate in
obscuris locis, & difficillimis sanum eruentes sensum, qui legi in cordibus fidelium scri-
ptæ, non esset contrarius, sed consentiens Verum ad institutam expositionē reuertamur

Esa I

” D V O rogauit te, ne deneges mihi antequam moriar Vanitatem & uerba M
” mendacij longè fac a me Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi tribue
” tantum uictui meo necessaria ne forte satiatus illiciar ad negandum, & dicā,
” quis est dominus? aut egestate compulsus, furer & periurem nomē Dei mei

Magnam sapientiam ostendit hic, siue Agur, siue Salomon Superius à quæstionibus do-
cuit abstinentum sublimioribus de operibus Dei, quæ ne à sapientissimis quidem satis
explicari

- A** explicari possunt, iuxta illud, Quàm magnificata sunt opera tua domine, n. mis p̄fundæ factæ sunt cogitationes tuæ sed studio scripturarum potius uacandum, in quibus nullus est error, sed pura & simplex ueritas, & ex quibus uitam recte instituere cognoscere poterimus, tam in his quæ ad corpus, quàm in illis quæ ad animæ curam spectant quæ sunt à Deo petenda, id quod diuina testantur eloquia Petenda inquam in hac uita nam uenit nox quando nemo potest petere, neque operari & instanter petenda, quod insinuat scriptura dicendo, *Ne deneges mihi antequam moriar,*) hoc est in præsentī uita *Varit item & uerba mendacij longe fac a me*) Hebræi nude intelligūt Quidam ex eis per uanitatem & mendacium, duplicem falsitatem, alteram in sermone quotidiano, alteram in perhibendo falso testimonio alij וַיִּשָׁו וְכַזב ad uanitates uitæ, & errores intellectus referunt quasi dicat, Lōge fac à me, ne in uanitatibus huius uitæ me oblectem, sed in rebus seruis & honestis uitam transigam Porro fac procul a me mendacium, ne in errores & malas incidā opiniones Et quadrabit cum eo quod scriptum est, Filij hominum usquequo graui corde, ut quid diligitis uanitatem & quæritis mendacium Alij uanitatem & mendacium ad errores, & deceptiones referunt quasi peteret Sapiens, ut neque ipse erret, neque alios in errores & deceptiones mittat, ne sit ex numero eorū de quibus Paulus Mali autem homines & seductores proficiēt in peius, errantes & in errorem mittentes Mihi placet, ut uanitas & mendaciū ad integritatem fidei referantur, & uanitas contra idololatriā addatur, iuxta illud, Beatus uir cuius est nomen domini spes eius, & non respexit in uanitates & insanas falsas mendacium uerò contra falsi dogmata *Paupertatē & diuitias ne dederis mihi*) sequitur in Hebræo, Ciba me pane debito, siue ordinato, hoc est necessario & sufficienti Post petitionem de integra religione & fide incorrupta, sequitur petitio, quæ ad mores & integritatem uitæ spectat, quæ ferè pendet ex affectu & animo, quem erga res terrenas & opes habemus nam radix omnium malorum est cupiditas habēdi Si quis cum Petro dicere possit, Ecce nos reliquimus omnia & secuti sumus te, aliarum cupiditatum facile domabit affectum In contemptu diuitiarum qui difficillimus est, dicente Christo, Facilius est camelum intrare per foramen acus, quàm diuitem intrare in regnum Dei uentris concupiscentia, & ea quæ sub uentre est, facilius uincitur In summa, uitæ integritas in contemptu opū maxime consistit Petit igitur Sapiens, quod Paulus monet, Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubium, quia nec auferre quid possumus habentes autem alimenta ex quibus tegamur, his cōtenti simus Nam qui uolunt diuites fieri, incidunt in tentationem & in laqueum diaboli, & desideria multa inutilia & nociua, quæ mergunt homines in interitū & perditionem *Ne forte satiet & negem*) ut est in Hebræo, hoc est ne forte ubi satiatus fueris negē, & dicā, Quis est dominus & ne forte pauper fiam, & furer, sumāmq̄ue nomen Dei (sup in uanum) Qui negant hæc esse Salomonis uerba, sed alterius, nempe Agur, ex his uerbis suam tueri possunt sententiam, cum Salomon filius regis, rex ditissimus fuerit, nec paupertatem timuisse, nec magnas & ingentes diuitias deprecasse putandus est, nisi fortassis dicamus Salomonem pro se non petuisse, sed alios modum postulandi docuisse, præsertim eos qui sub lege erant Nam his qui sub euangelio militant, & omnibus uenditis, ac distributis ad perfectionem, quam Christus docuit, aspirāt Monachis (inquam) religiosis, qui paupertatem uouent, uidetur non quadrare ut petant, Diuitias & paupertatem ne dederis mihi qui paupertatem profitentur, qui possint deprecari paupertatem, ne forte satiatus fueris negem quauis uideatur referendum ad hoc, quod proxime præcessit, nempe diuitias ne dederis mihi & eadem ratione, ne forte furer, referri uideatur ad illud, Paupertatem ne dederis mihi, nam ut diuites minus fere sunt religiosi, & Deum sæpenumero negligunt, ita pauperes ubi per egestatem furati sunt, peierāt nomen Dei, potius quam iuxta legem Mosaicam uendantur, cum soluendo non fuerint Quauis (inquam) his duabus clausulis, uideatur Sapiens reddere rationem petitionis suæ, tamen plenior erit sensus, si intelligamus hunc uersiculum, Ne forte, ad utranque petitionem referri, ad hunc modū Longe fac à me uanitatē, & ne dederis mihi diuitias, ne forte satiatus negem & dicam, Quis est dominus ut de Pharaone legitur Longe fac à me uerbum mēdacij, & ne dede-

ris mihi paupertatem, ne fortè ad inopiam redactus furer, & sumam nomè Dei in uanú G
 Et nisi ad hunc modum referantur singula singulis, uidebitur absurdum, ut dicat quis,
 diuitias solum adigere aliquem ad obliuionem, uel negationem & contemptum Dei
 Non enim diuitie quas Abraham possedit, & quas dominus Salomoni dedit, ultra reli-
 qua bona quæ postulabat, ad Deum negandum pios homines induxerunt sed si ad uan-
 nitatem, hoc est ad impiam, uel neglectam religionem, accedant diuitiæ, cum saturitate
 & otio, quæ in impiis hominibus sunt ferè comites diuitiarum Nonnunquam euenit
 quod sequitur Et negem, & dicam quis est dominus? Sedit populus manducare & bibe-
 re, & surrexerunt ludere, hoc est, idololatriam committere Sed populus qui prius dixerat,
 Fac nobis deos qui nos præcedant huic Moyfi nescimus quid accidit, neque in Deum H
 illius uolumus amplius credere Pari ratione non paupertas ad furtum & periurium
 quenquam adigit, si ab eo longe fuerit uerbum mendacij uerum qui mentiri gaudet,
 & opiniones hominum fallere, paupertate inualescente suffurari aliena, & periurio sese
 tueri nõ morabitur Sunt ex Heb qui in diuitiis & paupertate, sapientiæ excessum & de-
 fectum intelligant, non quòd ueræ sapientiæ ullus possit esse excessus, sed sunt qui super-
 cilium sapientiæ sibi arrogat, Qui uolunt plus sapere quàm oportet sapere Hi quia ex
 Deo sapientiam non petunt, neque habent, sua opinione saturati negant & dicunt, Quis
 est Deus ut qui à uera sapietia Dei audire noluerunt, Ego & pater unum sumus Sed hic
 sensus ut allegoricus esse possit, ita coactior est, quam ut historicus & literalis sit I

Exo 52

Roma 12

- NE accuses seruum ad dominum suum, ne forte maledicat tibi & corruas,
- uel, delinquas

Dente 22

Non accusabis, inquit Nicolaus de Lyra, sine graui causa Sed cum lex iubeat aberran-
 tem bouem, uel ouem reducendos, quanto magis seruum fratri deberes reducere? quis
 enim hæc sibi fieri nolit? uitia seruorum quis nolit cognoscere suorum? Ad utriusque cõ-
 modum spectat, si quid delinquat seruus, ut dominus intelligat Et proinde non de quo-
 cunque seruo intelligunt Heb sed duntaxat de seruis Gentilium, qui ad filios Israel con- K
 fugerant, quòd profelyti fierent, ut scriptum est, Non trades seruum domino suo, qui ad
 te confugerit habitabit tecum in loco, qui ei placuerit, & in una urbium tuarum quie-
 scet non contristes eum In Heb וְשָׁלַח, uerbum a lingua deductum, detrahere, accusare,
 uel denique durius aliquid loqui significat Ne maledicat tibi & delinquas) Reddit duas
 causas, quibus deterreat ab hoc crimine, nempe ne maledicat, male precetur q d non
 minus timenda est maledictio pauperis & impotentis, quam uires & opes diuitum ha-
 bent enim Deum ultorem impotentes, uiduæ, & orphani, & alij qui humana destituun-
 tur ope, præsertim si ad Deum confugiant quemadmodum hic seruus de quo fit sermo,
 ut qui relicta superstitione uana & idololatria, ad cultum unius & ueri numinis confu-
 git, hos afflictos Deus exaudit huiusmodi nõ poteris nocere, sine tuo malo, neque quod L
 grauius est, sine peccato in Deum

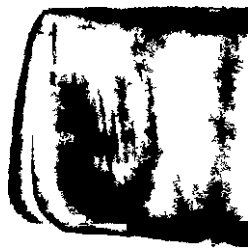
Deu 23

- GENERATIO quæ patri suo maledicit, & quæ matri suæ nõ benedicit
- Generatio quæ sibi munda uidetur, & tamen non est lota à sordibus suis
- Generatio cuius excelsi sunt oculi, & palpebræ eius in alta surrectæ.
- Generatio quæ pro dentibus gladios habet, & commandit molaribus suis,
- ut comedat inopes de terra, & pauperes ex hominibus Sanguisugæ sunt duæ M
- filiæ dicentes affer, affer Tria sunt insatuiabilia, & quartum nunquam dicit
- sufficit In Hebr Quatuor non dixerunt sufficit

Quatuor generationes malæ, quatuor peiores procreant filios וְיָרַד etatem magis signifi-
 cat Hebr quàm generationem, ne quis familiam aut gentem aliquam unam quærat Sic
 enim Beda hunc locum explicauit, ut ætates diuersas significatas intelligamus, potius
 quàm progenies diuersas, aut nationes utcunque, huiusmodi detestatur crimina, quibus

- A** in singulis mundi ætatibus maximè infestantur homines, & quæ Dei sermonibus, qui Cap 30
purgati sunt uelut argentum, maximè aduersantur Quatuor generationes, inquam, de-
signantur, quæ diuinæ sapientiæ maximè repugnant, & quas uidet Sapiens ecclesię Chri-
sti hostes futuros acerrimos Et in primis legi diuinæ aduersatur, qui patri maledicit &
matri, qui ante omnes homines & proximo post Deum loco, honorari debent Nam sta-
tum post præcepta primæ tabulæ, quæ ad Dei honorem attinent subicitur, Honora pa-
trem tuum & matrem, ut sis longæuus super terram Primum præceptum in promissio-
ne, ut inquit Paulus promissionem longæ uitæ huic præcepto adiunxit Tanto igitur pe-
iores sunt, qui nec præmio temporali & præsentis, nec futuro, ad præcepti obseruationem
B non solum non prouocantur, sed patrē irridentes & matrē, omnem legem naturalem &
diuinā imò Deum in parentibus contemnunt Nam qui præcepit terrenum & mortalem
honorandū patrē, quanto magis cælestem & æternum oportet honorare Hæc secundum
Bedam Generatio est infidelium, qui Deum omnium patrem per multa secula contem-
pserunt, neque fidelium congregationi ullum tribuerunt honorem Generatio secunda,
est eorum qui mundi sibi uidentur, cuiusmodi uere, ut olim fuerunt, ita sunt & hodie
Iudzorum turbæ iustificantes semetipsos, iuxta illud Vos estis qui iustificatis uos coram
hominibus Deus autem nouit corda, quia quod hominibus altum est, abominatio est
ante Deum *Et a sordibus suis non est lota,*) Heb exponūt, qui nequeunt luare sordes cor-
poris, quanto minus possunt gloriari se esse mundos in corde Nos iuxta priorem intelli-
gentiam de Iudæis intelligimus, qui recusantes Christi baptismum, quo solo lauantur
& corporis & animæ sordes, frustra de exteriori gloriantur munditia Solummodo in ci-
bis & potibus, & uariis baptismatibus & iustitiis carnis *Generatio cuius excelsi sunt oculi*)
C in oculorum eleuatione superbiam & arrogantiam intelligunt omnes, quā potissimum
hæreticis meritò adscribit Beda, qui contra catholicam nunquam pugnarent ecclesiam,
si de se sentirent humiliter Quam intolerabilis est arrogantia ab ecclesia dissentire, spō-
sam Christi damnare, quam à Christo instructam, & spiritu Dei constat illuminatam
esse *Generatio quæ pro dentibus gladios habet*) Quartus ecclesiæ & cælestis sapientiæ hostis
describitur, sub metaphora rapiendi & deuorandi, cuius dētes acuti ut ensis principum,
& eorum qui in potestate cōstituti sunt, designatur inexplebilis auaritia, siue ecclesiasti-
corum antistitum, siue mundanorum principum, de quorum edacitate & insatiabili ha-
bendi cupiditate, tanquam gregis ruina conqueritur Ezechiel, *Vt pastoribus Israel, qui*
D *pascabant semetipsos nōne greges a pastoribus pascuntur? Lac comedebatis & lanis*
operiebamini, & quod crassum erat occidebatis Huc spectant Sapientis uerba de denti-
bus & gladius, de deuorando paupere a terra & inope ab hominibus Hæ duæ postero-
res generationes, nempe hæreticorum & crudelium pastorum, qui quoties non pascunt
occidunt, & superbiorum ac eorum qui se extollunt aduersus scientiam Dei hæ duæ,
E inquam, posterioribus ecclesiæ temporibus uehementer fuerunt infestæ, Iudæi uerò
& gentiles nascenti insidiabantur ecclesiæ, & ueram sapientiam per euangelium publi-
candam conati sunt extinguere Ex his generationibus tanquam ex stipitibus, filix qua-
tuor exortæ, mundum stultitia repleuerunt, aut improbitate potius, ut iam tandem
crescente iniquitate, refrigescat charitas sed cuiusmodi sint hæ filix a sapientia immu-
nes, ob impiam stultitiam insatiabiles audiamus *Sanguisuga duæ filix*) hoc est, ex priori-
bus generationibus natæ sunt duæ filix, quæ sunt uelut sanguisugæ quæ alio nomine uo-
cantur hirudines ab hærendo unde extat carmen Horatii, Non missura cutem, nisi plena
cruoris hirudo Tales sunt duæ filix, de quibus postea dicturi sumus, illud repetentes da-
F da *Tertia non saturabitur, quarta non dicet satis est,*) ad omnes quatuor refertur Nam in plu-
rali loquitur quatuor non dicēt sufficit hoc est, nulla ex quatuor dicet sufficit Quod ob-
scure & ueluti per ænigma dictum, paulò apertius explicat

„INFERNVS & os uulvæ, & terra quæ non saturatur aqua, ignis uero nū-
quam dicit sufficit In Hebræo, Non est substantia (supple) sufficiens

Dubium non est quin metaphoricè loquatur Sapiens, maius & sublimius aliquid in si-
 nuans, quàm elementorum & rerum naturalium conditiones Quis enim ignorat infer-
 num siue sepulchrum, ut exponunt Hebræi, non posse saturari? nam subinde consumun-
 tur corpora, præsertim si antiquorum more & Italorum sepulchra intelligamus, immen-
 sas fossas singulis familiis deputatas, quæ cum post multa secula nondum sint impletæ,
 meritò insatiabiles esse dicantur *Os uulvæ*, in Hebræo clausio uteri, siue angustia & ori-
 ficium uulvæ sterilem significat mulierem, quæ proli magis est avida cæteris & tamen
 quia nunquam concipit semen, concupiscere nunquam desinit, & ea ratione insatiabilis
 clausus dicitur uterus Porro terram subinde solis ardoribus reddi siticulosam, & plu-
 uias libenter imbibere quis ignorat? quis ignorat ignem omnia rapere & consu- H
 mere, nullam esse syluam aut materiam usque adeo immensam, quam immissus
 ignis non statim consumat atque deuoret neque unquam uirium sentit lassitudi-
 nem, neque quòd ingentem deuorauerit substantiam, minus erit idoneus ad aliam
 quamlibet magnam, eadem facilitate consumendam Cum huiusmodi sit inquam
 elementorum, & rerum naturalium, naturale desiderium & appetitus, res omni-
 bus hominibus notissima, dubium esse non potest, quin Sapiens occultio-rem ali-
 quam sapientiam doceat Et quanuis, ut diximus, ex malis generationibus malas
 filias natas possimus intelligere, hoc est concupiscentias enormes, & effrenes, quæ
 nunquam expleantur, nunquam quiescunt sed quo plus concupiscentiæ carnis, con- I
 cupiscentiæ oculorum uel uitæ superbæ, frena laxaueris, eo plus concupisces, eo
 plus rebelles tibi senties carnem, mundum & communem humani generis hostem
 diabolum, quem per infernum intelligit Beda nos malimus duplici metaphora con-
 cupiscentiam carnis indicatam intelligere, nempe inferno siue sepulchro, & obstru-
 ctione siue orificio uulvæ, propter hoc quod scriptum est Fovea profunda os alienæ
 Concupiscentia carnis uere sepulchrum est, quæ complexu muliebri maxime uiget, &
 accenditur non solum animo mortuos, sed etiam intellectu & sensu communi fere stu-
 pidos reddit ut omittam idcirco sepulchro cõparatam carnis libidinem, quòd ut ab illo
 nemo reuertitur, ita neque ab his facile resipiscunt homines, sed qui in sordibus est sorde- K
 scit adhuc, iuxta illud Inclinata est ad mortem domus eius & ad inferos semitæ eius, om-
 nes qui ingrediuntur ad eam, non reuertentur Quod sequitur, *Terra non satiabitur aqua*,
 ad concupiscentiam oculorum non absurde refertur, ut in terra hominem intelligamus
 Terra, terra audi uerbum domini in aqua mundanarum rerum fluxum & inconstantiam,
 quibus terreni homines saturari non possunt in igne denique, qui deuoratis & cõculca-
 tis omnibus sursum euolat, & reliqua elementa transcendit, superbiam uitæ licet in-
 telligere, quæ reliquos contemnens & ueluti è sublimi despiciens, nunquam satis altè
 in honoribus & mundi pompis euolasse se putat Quanuis, inquam, ad hunc modum
 metaphoricè possimus exponere huc uersiculum, melius quàm Hebræorum Rabbini, L
 quorum aliqui quatuor elementorum conditionem descriptam esse uolunt hoc in lo-
 co Alij mutuam eorundem generationem & corruptionem, ut physici sentiunt, tamen
 optime (mea quidem sententia) per has quatuor filias insatiabiles, supplicia prioribus
 generationibus destinata intelligimus ut sub metaphoris sensum suum historicum ha-
 beat uersiculus, ea ratione ut singula singulis respondeant, nempe primæ generationi,
 quæ patri maledicit Infernus siue sepulchrum manet hoc est breuis uita, nam qui ne-
 gligit eos per quos uitam accepit, uita indignus merito habetur & hunc sepulchrum ex-
 pectat, omnium huiusmodi admodum capax Generationi Iudæorum & Pharisæorum M
 quæ sibi munda uidetur, minatur Sapiens sterilitatem nam qui renasci in Christo noluit,
 neque à sordibus purgari lauacro baptismatis, tanta fecunditate parere Deus non per-
 mittit exiguus enim Iudæorum numerus in mundo restat, si uel cum reliquis genti-
 bus, uel cum prioribus illorum generationibus comparentur Tertio in loco generatio-
 ni quæ in altum subleuat oculos, terram sitientem & aquam desiderantem minatur,
 hoc est annonæ caritatem Sterilitate terræ & penuria rerum puniendi sunt, qui con-
 tra

Prou 22

Prouer 2

K

L

M

A tra Deum superbiunt, ita enim fiet, ut ad se reuerſi, bonitatem Dei agnoſcant, humanam imbecillitatem fateantur, & humilitatem diſcant. Quartæ denique generationi quæ pauperes deuorat, à terra non minus crudeliter quàm ſi enſibus ſecatentur crudeliſſimum ignis paratur ſupplicium, ignis inquam de cælo deſcendens iuxta id quod ſub Elia propheta geſtum legimus, & iuxta illud Eſa In ira domini exercituum turbata eſt terra, & erit populus quaſi eſca ignis.

O C V L V M qui ſubſannat patrem, & qui deſpicit partum matris ſua.
B Suffodiant eum corui de torrentibus, & comedant eum filij aquilæ.

Pro partu matris, In Hebræo eſt obedientia matris, uel qui deſpicit ſocietatem matris alij doctrinam reddunt. Subſannare patrem, & matrem floccifacere, eſt eorum diſciplinã & caſtigationem reuicere, ac contemnere. Ex quatuor generationibus omnium peſſima fuit illa, quæ patri maledicit, cui non ſolum pro ſupplicio manet infernus, ſiue ſepulchrũ, uel potius utrunque, nempe breuitas uitæ, & cruciatus in uita futura ſed etiam præſentis temporis nonnunquam ſupplicium ignominioſum, cuiuſmodi ſolet eſſe perdituſſimorum hominum, quorum corpora ſub dio ſuſpenſa, ſepulturæ non traduntur, ſed
C auiſus cæli deuoranda pendent. Subſannare patrem, & contemnere præceptum matris, extremæ dementiæ ſignum eſt, & crudelitatis argumentum. His igitur non ſolum in-
 tempeſtiua mors eueniet, ſed honore quoque ſepulturæ, quem filij parentibus exhibere ſolent, carebunt. Quod ſequitur, *Suffodiant eam corui torrentis, & comedant eum filij aquilæ*.) Non quòd iuxta hanc ſemper fiant, ſed quòd contemptus patris & matris non minus ſupplicium mereatur. Voluit oſtendere Sapiens quàm ingens ſit cimen uel leuiſſime paternam pietatem lædere. Per oculum qui facillime nutat & re-
 nit, diſplicet & placat, ad iram prouocat & miſericordiam implorat, grauior eſt offen-
 ſas intelligimus. Si uultu læditur paterna pietas inquam, quanto magis manifeſta ſub-
 ſannatione, quæ & contemptum & deriſionem indicat. Corui facta eſt mentio & aquilæ, non ſolum quia hæc aues cadaueribus gaudent, & oculis animalium moribun-
 dorum inſidiantur, ſed quòd in uno crudelitas, in altero pietas erga pullos obser-
 uatur. Coruus quanuis ſatur, oculos tamen huius effodiet, & quanuis neque ipſe co-
 medat, neque pullis deferat, nihilominus in hunc crudelitatem ſuam exercebit. *Com-
 edent eum filij aquilæ*.) Aquila enim filiorum ualde perhibetur amans. Si non ſit a coruo
 comestus qui citius aduolat, a filijs aquilarum comedetur quaſi dicat, nullo modo
 ſupplicium euadet oculus ille patrem ſubſannans. Iuuenibus ſaluberrima datur doctri-
 na, ut ſtudeant omni honore parentes proſequi, ut uel leuiſſimam parentum offenſam,
E non minus quàm crudeliſſimã mortẽ exhorreant ſcientes pœnas daturus inobediẽtes fi-
 lios, uel in hac uita extremas & oculorũ effoſſioni conferẽdas uel in futuro nõ uolucibus
 cæli, ſed à ſpiritibus malignis, illis multo magis rapacibus, in tenebris exterioribus,
 ubi erit fletus & ſtridor dẽtũ. Tria hæc, hoc eſt hæc tres uias, admodũ fuiſſe mirabiles, ſed
 tamen quartam, narrationis ordine, penitus eſſe incomprehenſibilem, ut quam ſapiẽtia
 mea non noui. *Via 777*, pro ratione & modo in ſcripturis ſequenter accipitur. Sequitur,
 Sic eſt uia mulieris adulteræ, hoc eſt occultiſſima. Sæpenumero eſt mos mulieris adu-
 lteræ, uiam ſuam omnino occultare, nullum illius ueſtigium remanere uelle, non magis
 quàm ſi quis comederit, & os diligenter exterſerit, facile nemo internoſcere poteſt, tunc
F ne ieiunus an non. Sic inquam mulier adultera ſcelus ſuum cognoſci nullo modo per-
 mittit, omnibus ſeſe modis excuſare ſtudet, & crimen occultare. ut ſimilitudo dun-
 taxat ad ignorantiam rei ſpectet, & ſecretum. Quanquam & hunc uerſiculum iuxta
 parabolicum ſenſum, uel de Iudæorum, uel de hæreticorum & eccleſiæ maligna-
 tum intelligi debet, quæ tametiſi fornicata fuerit cum amatoribus multis, ta-
 men non uult crimen fateri, nec ad poenitentiam conuerti, ſed exterius os tci-

COMMENTAR BAYNI LIB III

sum iactans & mundum, suis in oculis sibi placet, satis habens exteriorem munditiam G ostentare, cum intus omnia plena sunt immunditia & iniquitate Synagoga ubi uictimas comederit & libamina sacrificiorum, & legis lectionem ac prophetarum audiuerit, ueluti os suum mundauerit, quid feci, inquit, nihil mali operata sum Sed audiat quid illi impingat Ieremias Populus meus mutauit gloriam suam in idolum obstupescite cæli super hoc, & portæ eius dissoluamini uehementer, dicit dominus ut iam hæc mulier adultera, quæ post tot adulteria dicit, Nō sum polluta, absq, peccato & innocens sum ego, inter reliqua naturæ miracula non immeritò connumerari potest Sequitur

Ierem 2

Ibidem

PER tria mouetur terra, & quartum non potest sustinere *Hebraum*, propter tria contremuit terra, & propter quatuor non potuit sustinere Per seruum, cum regnauerit Per stultum, cum saturatus fuerit uino Per odiosam mulierem, cum in matrimonio fuerit assumpta Et per ancillam, cum fuerit hæres dominæ suæ

H

Iob 34

Cum mundus hic inferior ex quatuor constet elementis, tribus uidelicet manifestissime distinctis, terra, aqua, & aere, quartum omnium oculos fugit, & magis ratione quam sensu in supremo loco collocatur Ad hunc elementorum numerum, seu ternarium, seu quaternarium, libenter alludit Sapiens, & philosophatur hoc in loco de rebus grauioribus sub parabola rerum, seu naturalium, seu eorum quæ geruntur ab hominibus In Hebræo non per tria, sed propter tria, & uerbum *גג*, non solum tremere significat, sed etiam ira uel pauore commoueri quæ significatio huic loco melius quadrat & terra ponitur pro populo terræ, quem dominus his malis sæpe numero castigat, nempe seruis hominis imperio facit enim dominus regnare hominem hypocritam propter peccata populi Cum regnauerit is qui seruit uitæ & cupiditatibus carnis & mundi, uehementer affligitur & commouetur terra illa & prouincia nam quæ libertas, quis honor, quæ uictoria aut triumphus de uictis hostibus erit in populo, super quem seruus regnat, & à carne, mundo, diabolo tenetur captiuus Commouetur porrò uehementer terra corporis nostri, cum carnalis affectus & terrenus regnat in nobis subiugata ratione, quæ tanquam imperatrix in consiliis capiendis, imperium deberet obtinere Et iuxta hunc tropum, licet & reliqua tria interpretari Non solum stultus saturatus pane, hoc est, huius uitæ delicias, cui prospera aridet fortuna, & ad regni fastigium erectus fuerit, supple per insolentiam plurima committit, turbam commouet, & ad iram pertrahit nonnunquam sed etiam bruta & stolidi hominis affectio, si absque freno uitæ uoluptatibus indulgeat, terram concutit, & facit contremiscere solidissimam animæ portionem Et per *Odiosam mulierem, cum in matrimonio fuerit assumpta*) uel intelligitur mulier, quæ plurimos habuerit inimicos, nolentes eam ad talem peruenire honorem, neque in matrimonium à rege assumptam in, hæc mulier tandem ducta in uxorem à rege, (nam in omnibus his quatuor, regnum uel summam auctoritatem intelligimus) hæc inquam ex odiosa, regis charissima sponsa facta, aliquando crudele exercens odium, terram contremiscere faciet, & magnum in populo tumultum excitabit Sic Hebræi aliquot Mihi magis placet odiosam mulierem intelligere, iuxta illum locum legis, Si habuerit homo uxores duas, unam dilectam, & alteram odiosam, cum fuerit assumpta in matrimonium *לעצת* uerti potest, cum fuerit copulata uiro, uel in honore coniugali prælata, aut dominata fuerit in familia, supple in qua prius fuerat contempta, à marito habita odio insolescere solent huiusmodi mulierculæ, præsertim contra iuuiles, quæ priores partes habuerant, res erit tantæ absurditatis, tantæ commotionis in familia ut terra commoueri uideatur, omnium rerum stabilissima Et per ancillam, cum fuerit hæres dominæ suæ) & supple dominium habuerit in eam, iuxta Aben Hezra, illius insolentiam terra non sustinet quasi dicat, nihil magis intolerabile, quàm ancillarum fastus & arrogantia, si dominabus honore præferantur

Deut 21

K

L

M

- A** ferantur & autoritate Vt mundus quatuor elementis ritè dispositis constat, & contrarietate qualitatum temperatus debitam dispositionem seruat sic temperaura quadam & harmonia inter varios hominum status & conditiones, dispensatio rerum humanarum constare debet Sunt enim quibus subesse melius est, quam dominari idq in utroque sexu In quibus si inuersus fuerit ordo, ut seruus dominantis honorem obtineat, stultus sapientum gradum fuerit adeptus, & copiam rerum habeat, quarum usum ignorat, nam rebus omnibus affluere sapientibus conuenit, non stultis Porro si contempta mulier & neglecta, subito ad magnos prouehatur honores in nobili collocata coniugio, aut ancilla supra heram dignitate subleuetur, natura rerum uidetur inuersa, ac si terra tremere, cæteris elementis quiescentibus, cum terræ maximè proprium sit quiescere, commotis & fluctuantibus aliis Haud aliter, inquam, inter homines subici debent seruilis ingenij homines, & stulti famæ nonnunquam sapere coguntur In muliebri sexu quoque sunt plurimæ omni honore indignæ, quæ cum, ut diximus, honestissimis & pijs matronis se prælatas uident, non minor nascitur inter mortales rerum & morum confusio, quàm si terra suo commota loco, quasi pondere grauata sustinere non possit Ad hunc modum metaphoricè, uel tropicòs, (ut superius insinuauimus) locum exponere licet Quòd si per seruum regnantem, & stultum repletum panibus, populum Iudaicum intelligimus, qui abiecto domino, ut est in historia Samuelis, regi maluerunt inferuire & qui usque adeò stultus fuerit, ut ad seruitutem Aegyptiacam reuertimur maluerit, memor ollarum carniū, quàm per desertum ad terram promissionis ascendere. Hoc populo seruili regnante, & fideles Christi apostolos in subiectionem retinere conante, contremuit terra, ut in Actis apostolorum legitur Et cum orassent, motus est locus, in quo erant congregati, ad designandam futuram rerum mutationem, neque amplius seruilem & stultum populum debere obtinere imperium, iuxta illud Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania Eodem spectant allegoriæ de duabus mulieribus, quarum altera synagogam Iudæorum exosam uidelicet, ubi in matrimonium, & ad sponsi amplexus assumpta est, ut in Ieremia legitur Recordatus sum tui, miserans adolescentiam & charitatem desponsationis tuæ, quando sequuta es me in deserto repræsentare potest altera uerò hæreticorum secta, quæ ecclesiæ catholicæ deposito errore ancillari debet, heram legitimam & Christi sponsam sibi subiectam fore petit, & obedientiam ac honorem, quem ecclesiæ ueluti matri & dominæ debent omnes prouinciæ Christianorum, sibi uendicare cupit, & hereditario iure possidere

Q V A T V O R sunt minima terræ, & ipsa sunt sapientiori sapientibus Formicæ populus infirmus, qui præparat in messe cibum suum Lepusculus, plebs inualida, qui collocat in petra cubile suum Regem locusta non habet, & egreditur uniuersa per turmas suas Stellio manibus nititur, & moratur in ædibus regis

Ex his quatuor speciebus animalium minimorum, hominibus exempla sapientiæ sumenda proponit *Sunt enim sapientiora sapientibus* hoc est, ex seipsis uidentur plus sapere, quàm hi qui nomen sapientis profitentur uel, plus sapere naturæ instinctu, quàm hi qui sapientiam didicerunt *Sapientiora sapientibus,* hoc est hominibus qui uerè sapientiæ sunt capaces Est quidem in his animalibus mira sapientia uel potius diuersæ sapientiæ partes, ex quibus in unum collectis, uel totius reipublicæ, uel cuiusque hominis consummata fiat sapientia Cuius prima pars est horum, quæ necessaria sunt ad uitam seu corporis seu animi, in primis curam habere Id quod nullum animal facit, neque tempestiuus, neque sagacius, quàm formica in æstate uidelicet recondens, quæ comedat hyeme qua de re superius tractauimus, ubi ad hoc animalis genus, tanquam maxime sedulū & laboriosissimū Otiosos homines destinauit Salomon, hoc in loco adiciens, *Formi-*

COMMENTAR BAYNI LIB III

ca. populus non fortis) quasi diceret, In hac parte prudentiæ, qua ad uitam necessaria pro G
 curantur, nemo sese excusare potest, quasi corpore imbecilli, & minus robusto nemo
 enim formica minores habet uires, sed omnia uincit labor improbus, & in tempore su-
 sceptor, & ut æstas tempus est opportunum parandis his, quæ uictui sunt necessaria, sic
 præsens uita, futuræ imaginem gerit, quod ad laborandum & recondendum spectat
 iuxta illud, Venit nox quando nemo potest operari In die igitur huius uitæ oportet
 operari cibum, qui non perit, sed qui permanet in uitam æternam, quem filius homi-
 nis dabit uobis Hæc prima pars est sapientiæ, ea uidelicet sedulo colligere, mentis ma-
 gis industria quàm uiribus corporis, quæ ad uitam animæ spectant post uictum, man-
 tionis cōmodæ & tranquillæ habetur ratio Cuius rei exemplum, haberi uult Sapiens H
 ab inualido, & timido genere animalium lepusculo, seu ut alij uertunt cuniculo, qui
 suis uiribus diffusus loco munito & inaccesso, domum collocare solet, nempe in petra,
 aut monte saxoso Exemplum non tam pro domibus lutosis construendis, aut urbibus
 & propugnaculis mœnibus super rupem muniēdis, quàm pro futura domo de qua Pau-
 lus Scimus quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quod
 ædificationem ex Deo habemus, Domum non manufactam, æternam in cælis Hanc
 leporis siue cuniculi sapientiam, qui non sibi fidit ipsi, ut diximus, neque suis uiribus,
 sed petræ, imitandam docet euangelium (inquiens) Omnis qui audit uerba mea hæc, &
 ea facit, assimilabitur uiro sapienti, qui ædificauit domum suam super petram, super I
 quam Christus suam fundauit ecclesiam Annona proinde collecta, domo supra pe-
 tram sapienter constructa, danda est opera ut in pace & amicitia uiuamus cum homi-
 nibus, uiuamus amoris & charitatis uinculo colligati, & naturæ legibus magis quàm
 principum quod locustæ faciunt, animal exiguum, & ad sapientiam minime natum, ta-
 men hoc habet naturæ instinctu, quod simul de agro in agrum egrediantur, per infi-
 nitas turbas unanimes, ac si unum ducem sequerentur, neque minus proficiscendi tem-
 pus, incedendi ordinem, quiescendi stationes, aut castra mouendi opportunitatem ser-
 uare uidentur, quam si ducem signo dato sequerentur Egregium profectò exemplum,
 & pluuiam hominibus sapientiam ostentans, absque concordia & unanimitate nihil K
 posse fieri, nullam consistere rempublicam, nullam coalescere turbam Concordia par-
 uæ res crescunt Separatæ & dispersæ locustæ, sine negotio interficiuntur cunitæ uerò
 nullis uiribus, nullo ingenio, aut arte, interfici possunt, latissimos agros tegunt, &
 tanta proueniunt unita multitudine, ut nemo conetur illas aggredi, aut expellere.
 id quod cum in omni hominum societate debeat fieri, tum inter eos, qui diuinam agno-
 scunt, & sequuntur sapientiam Illorum, inquam, maximè est locustarum sequi exem-
 plum & turmatim, siue per turmas egredi, ut uertit interpret, uel ut alij adunatim
 Virunque ad uictoriam spectat, & belli speciem repræsentat, quod aduersum nos om-
 nes intentatur, non solum à carne & sanguine, sed à principibus & potestatibus mun- L
 di & tenebrarum rectoribus, quibus locum non dabimus, si sol non occidat super ira-
 cundiam nostram Quod sequitur, *Stellio manibus nititur*) uariè ab interpretibus reddi-
 tur uox Hebræa נחש, quæ similitudinem aliquam habet cum uoce Latina simia At-
 qui ita uertitur constanter ab aliquibus, præsertim cum in Hebræo non, innititur, po-
 natur, sed tenet, apprehendit manibus quam uim simia inter animalia maximè ur-
 detur obtinere, quæ etiam in palatis regum in precio haberi solet Sunt qui araneam
 uertant, quæ manibus filum ducere uidetur Haud ita multum refert, nam satis in-
 telligimus paruum esse animal, quod in palatis uersetur principum Sellio & aranea M
 uersant quidem, sed frequentius in ædibus pauperum uerum simia ob ingenij sui
 dexteritatem, & humanæ prudentiæ nonnihil simile uestigium, in principum aulis
 habetur in deliciis, cum aulicis ueluti unus è numero uersans, & laute uiuens Ex
 quo sapientiæ exemplum capere licet, & manibus inniti, uel tenere, quo queas in pa-
 latium regis penetrare In apprehensione manuum, bonorum operum exercitationem
 intelligimus, quibus digni habebimur æterni Regis palatio, posteaquam unanimes
 hic in

Ioan 9
 Ioan 6

2 Cor 5

Matt 7

Ephes 6

A hic in domo Dei, quæ est ecclesia Dei, columna & firmamentum ueritatis, uel fati fuerimus melius enim est ut priores sapientiæ partes nempe de uictu comparando, collocanda domuncula, de communicanda societate aduersus hostes in prælio, intelligantur in præsentis rerum statu, & ecclesiastica dispensatione uerum postremum illud in palatio Regis mansionem obtinere ad cælestem præmium, pijs operibus obtinendum referamus, iuxta illud Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod uobis paratum est Cap 30
Matt 25

• **T R I A** sunt quæ bene gradiuntur, & quartum quod incedit foeliciter Leo
• fortissimus bestiarum ad nullius pauebit occursum Gallus succinctus lum-
B bos suos, & Aries, nec est rex qui resistat ei

Lyranus secutus R Salomonem, hunc locum, de quatuor bestijs, exponit de quatuor regnis, in Daniele per quatuor feras figuratis, sed quam recte uiderit ipse nam ea ratione & interpretatione uideretur Danielem non uerè prophetasse, sed ex Salomone uersionem suam accepisse Numero partim ternario, partim quaternario delectatus Sapiens, & rerum naturas rimando, rara quædam sapientum secreta, tradere uidetur quæ cum ad nullam certam sapientiæ speciem, aut normam referantur, nec auctoritate scripturarum explicantur, erit integrum unicuique pro suo talento, quod accepit a domino, in huiusmodi philosophari, & re uera, hoc in loco, tanto maiore cum difficultate, quanto minus naturam bestiarum habeamus exploratam, quas exempli causa proposuit nobis Sapiens **C** $\gamma\gamma\gamma$ enim, quam uocem gallum accinctum lumbos reddit interpres, non gallum, sed aliud animal significare testatur cum Hebræis Lyranus Aben Hezra uel aquilam, uel apem putat esse Alij canem uenaticum, uel potius pardum interpretantur Vocis origo est uerbum $\gamma\gamma$, quod cingere significat & additur dictio, quæ lumbos siue renes significat & quia canis uenaticus, uel leporarius eam speciem repræsentat, & sit uelocissimi cursus, Inuentissime subscribam illis, qui canem interpretantur uenaticum utcunque, tria animalia uelocissimi & optimi cursus intelligimus, nempe leonem robustiorem cæteris animalibus, qui nullius timet aspectum Secundum lumbos succinctum quodque sit tertium, aries siue hircus quartum, Rex $\gamma\gamma\gamma$ hoc est rex cui non resistitur Sic enim interpretatur Aben Hezra hunc locum, non ut quidam ex nostris quasi $\gamma\gamma\gamma$ esset proprium nomen, sed duas uult esse uoces, nempe non stare, quasi dicat, non est homo qui stet in bello cum eo Foeliciter incedunt hæc & uel diuersa in ecclesia designantur officia, & diuersæ functiones, quemadmodum Beda doctissime interpretatur uel quatuor principales uirtutes, quibus ueluti quatuor rotis optime incedunt & progrediuntur, piorum hominum uitæ & cursus ad foelicitatem properantes æternam In leone fortitudinem quis dubitat indicatam, quæ omnia huius mundi, seu prospera, seu aduersa facile contemnit, nihil timens, neque ab instituto cursu deflectens quicquid euenit ut est hæc mortalis uita pluribus incommodis obnoxia Accinctum lumbos quodcunque sit animal continentiam significat, qua carnales restringimus affectiones, tanto magis idonei & habiles ad cælestem cursum, quanto minus carnis illecebris laxamus frena In ariete uero seu hircu, qui dux gregis est, & reliquum uulgus uidetur quodammodo gubernare, non absurde prudentiam possumus intelligere, quæ uirtus cum recte dispensat omnia, & futurorum rationem habeat, spirituales cursum plurimum iuuat In Rege denique quocum nemo congregari potest, uel contra quem nemo potest insurgere, iustitiam amplectimur, uirtutum omnium reginam quæ tanta æquitate, tam iusta mensura, & pondere omnia librat, ut nemo quantumuis alioqui alienus à uirtute, iustitiam possit accusare, aut cõdemnare nam quæ tribuit unicuique quod suum est, de omnibus bene meretur, male uero de nemine Ali-
E ter non stare cum eo, sic enim in Hebræo legit Hezra, quasi dicat Talis seu Rex seu regina est iustitia, contra quam nemo potest stare iuxta illud, Non intres in iudicium cum seruo tuo domine, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens Psal 144

„ ET QVI stultus apparuerit, postquam eleuatus est in sublime si enim G
 . intellexisset, ori suo imposuisset manum Qui autem fortiter premit ubera
 „ ad eliciendum lac, exprimit butyrum & qui uehementer emungit, elicit
 „ sanguinem qui prouocat iras, producit discordias

Et qui stultus) iuxta Aben Hezra sermonem dirigit ad Etheel & Vcal qui ab eo petierunt sapientiam, & post magna mysteria duo communis uitæ præcepta, uel in primis necessaria adiungit quorum primum ad tranquillitatem propriæ conscientie spectat, alterum ad communem cum hominibus charitatem & concordiam Quod ad primum spectat, aliter habetur in Hebræo, uerbis duntaxat non sensu nempe, *Si stultè existi cum H'*
eleuatus fueris, & si cogitasti, manum ad os) Eleuatio ad magnos honores est causa nonnunquam magnæ stultitiæ, & ut homo stulte agat multa Consilium sapientis est, ut cohibeat quisque cogitationes malas, ne uerbo uel opere erumpant hoc enim significat manum ad os Aben Hezra uult præteritum esse loco futuri, ut sit sensus Si stultè agas, cum fueris ad honores euectus uel si cogitaueris sup stultè quicquam facere, manum ad os, sup ponas, quod cogitabundi solent facere & tecum cogita, tecum inibis consilium quàm absurdum sit quod moliris atqui hæc res ut diximus ad tranquillitatem propriæ conscientie plurimum facit Quod sequitur, ad communem cum hominibus concordiam spectat & monet Sapiens, ne quis nimium prouocet iram aliorum Ne- I
 que legendum ut nos habemus, qui fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum Nam præter hoc, quod in Hebræo nulla sit mentio uberum, etiam iam contra rerum naturam est, ut butyrum exeat, quantumuis durè premat quis ubera In Hebræo est, *Qui premit lac, faciet exire butyrum*) Septuaginta mulge lac & erit butyrum, sensum assecuti foeliciter Hebræi clausulam interpretando, subaudiunt in utre, ad hunc modum qui dure concutit uel premit lac in utre, faciet exire butyrum. puto nos libratorum uitio habere, ubera, loco, utre uel si quis omnino ubera legendum contendat cum interprete, erit duplicata similitudo ad hunc modum *Qui K*
fortiter premit, supple ubera, faciet exire lac & qui premit lac in utre uel lagena, faciet exire butyrum Duplici similitudine ad eundem scopum tendit, ut ostendat opus esse patientia, dandum locum iræ nam ut qui nimium premit nares, ut fordes eliciat, sanguinem aliquando exprimit sic si quis multum urgeat, & ueluti mulgeat iram prouocando, rixas & contentiones eliciet quæ res si quæ alia, maxime amaram reddit humanam societatem Sensus prouerbij non est diuersus ab eo, quod superius legimus, Sermo durus suscitatur furorem

Prouer 15

CAPVT XXXI

L

VERBA Lamuelis regis Visio qua erudiuit eum mater sua Quid dilecte mi, quid dilecte uteri mei, quid dilecte uotorum meorum? Ne dederis mulieribus substantiã tuam, & uias tuas ad delendos reges

Lamuel Hoc nomine seipsum insigniuit Salomon, nostrorum & Hebræorum consensu interpretum Cuius uocis etymologia huiusmodi est *למל מל* M
 cuius uel cui (est) Deus uel, cum quo est Deus In principio libri testatus est patrem suum docuisse eum nunc quæ didicit a matre narrat, quæ quum non pro præsentis, sed etiam, in futurum studuerit filium erudire, prophetiæ loco matris monita habet & hoc in loco sese fecisse ostendit, quod filium suum facere uoluit nempe non solum patris sui disciplinam, sed matris quoque legem magnificisse ut scriptum est,

Prouer 1

Audi fili disciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ *Quid dilecte mi, & quid*

A *quid dilecte uteri mei, & quid dilecte uotorum meorum*) Omnino muliebrem expressit affectum, & animum in liberos propensum Vox Hebræa *יָרָא* filium significat, in quo maior affectus ostenditur Crebra repetitio ad magnitudinem amoris, & attentionem spectat quid fili mi, quid fili uteri mei quid fili uotorum meorum, sum mater tua, in utero te gessi cum dolore & periculo, tui causa uota feci, & pro salute tua Solent enim qui uehementius amant, pro his quos amant uota ad Deum facere Aliter, Fili uotorum meorum, dixit quod antequam nasceretur, uouisset se hoc uel illud facturam, si a domino probum & sapientem filium acciperet, ut moris est matribus uel filius uotorum, quod magno desiderio, & maximis uotis obtinuisset a Dauide Salomonem regnaturum post eum Sunt ex Hebræis qui putant, hanc fuisse matris responsionem, quæ rogata à filio post mortem patris, ut aliquid ab eo peteret, respondit, quid fili mi, & quid fili uteri mei, non quem educaui, ut filia Pharaonis educauit Moysen, sed quem peperit, quid petam nisi, ut ne des mulieribus fortitudinem tuam? Alij tum tandem putant matrem his uerbis usam erga filium, cum uideret eum multas accipere uxores, præsertim alienigenas Sed cum hanc admonitionem, & correptionem matris tanquam prophetiam proponat nobis, melius intelligimus etiamnum puerum his uerbis fuisse instructum Salomonem à matre, tanquam diuinantem qualis futurus esset, quod ad amorem mulierum spectat **C** *Quid fili mi, & quid fili uteri mei*, suppleendum est aliquid quid fili mi, cogitas uel quem animum habes in me, quæ te portauit in utero, quæ pro te uota feci Alij sic, *Quid fili mi, quid fili uteri mei sup facis, qui multiplicas tibi uxores, & tantopere deditus es amoribus mulierum?* Alij sic *Quid fili mi, sup petâ abs te, quid inquam petam, quia gestauit te in utero meo, quòd te nutruerim & educauerim?* Mihi magis arridet, ut ad ea quæ sequuntur referantur hæ interrogaciones ut sit sensus, *Quid fili mi, & quid fili uteri mei potissimum te adnoneam, pro maximo quo te prosequor amore, quid à te petam, uel quid exigam à te ut facias?* Ad attentionem spectat, ut diximus Sequitur, *Ne des mulieribus fortitudinem tuam, siue substantiam tuam*) Dat autem quicumque illarum amore uictus, in Deum & **D** corpus suum peccat, dicente Paulo *Qui fornicatur, in corpus suum peccat Quod sequitur, Et diuitias tuas ad delendos reges,*) in Hebræo habetur, *Et uias tuas ad delendos reges* quod nostri intelligunt, quasi suaderet mater ne reges saltem iniuste subiugare conaretur, neque ea in re opes infunderet longe aliter Hebræi, & mea quidem sententia melius, nam bellum aduersus infideles, non solum non erat illicitum illi populo, sed etiam laudabile, delere uidelicet idololatriam, & cætera abolere nefanda crimina, ob quæ Cananæi & aliæ gentes fuerunt deletæ Sed diuersus contextus diuersam interpretationem necessario habet Sic Aben Hezra, *Et uias tuas, sup ne dederis ad delendas uias regum*, quasi dicat, *Noli induere mores & consuetudines regibus indignas* Indignum est, cum omni homini, amoribus mulierum, & uino indulgere tum maxime regibus, qui uirtutum exemplo, non tantum armis & potentia populis debent imperare *Vix regum & mores regibus digni sunt, uacare sapientiæ, & sanis consiliis capiendis, non luxui aut libidini, & brutorum uitus* Ne dederis mulieribus substantiam uel uires tuas utroque modo uerti potest, hoc est, sapientiam quam à Deo tanquam thesauros reconditam habes huic sapientiæ nihil magis aduersatur, quam amor mulierum, & ebrietas, quam in uino intelligimus **E** *Quid fili mi, & quid fili uteri mei*) Rhetorum more sermonis exordio beneuolentiam captare, aut inire gratiam molitur apud filium **F** Primò quòd filius sit Secundò, quòd non sine dolore, & matris periculo in lucem editus, unde & naturæ, & diuinis legibus matri obtemperare debet Tertio, quòd tam chare semper à matre dilectus, ut pro quo subinde uotis sese astrinxerit, legem matris recusare non debet

• **N O L I** regibus ô Lamuel, noli regibus dare uinum quia nullum secretum, ubi regnat ebrietas Ne forte bibant & obliuiscantur iudiciorum, &

• mutent causam filiorum pauperis

Quam non conueniat regibus ebrietas, neque his quorum est populum gubernare, præsens locus ostendit. In quo frequentissimus est ille Hebraismus, qui ad integrum sensum aliquid supplendum relinquit. Nam in Hebræo sic habet *Non regibus Lamuel, non regibus bibere unum, neque principibus siceram*.) Interpres noster suppleuit ex præcedente uersiculo, uerbum des, & sensus est coactior quasi mater illius, alios reges doceret, aut filium suum aliorum regum ac principum moderatorem constitueret, quasi penes eum esset Lyranus per reges, ipsum Salomonem intelligit, una cum iudicibus a Salomone constitutis quasi dicat, Neque tibi ipsi unum multum dederis, neque iudicibus tuis, aut principibus. Nam ut parco conuiuio, & frugali reges susciperet, si quos hospites haberet, non ausus est Lyranus dicere, uel putare quòd aliquid tale præciperet mater illius. Et proinde rectius cum Hebræis supplemus, ex præcedente uersiculo non uerbum dare, sed nomen uia & erit sensus, Non regibus Lamuel, non regibus mos est, uel uirtus aut decorum, unum bibere, neque principibus decorum est bibere siceram uel, supple inuestigare, ubi est sicera, ut alij legunt sensus eodem redit. Aliter, ô Lamuel, hoc est, ô tu qui uerum colis Deum, aliis regibus non eius similis uel, uix tua non erunt similes moribus aliorum regum, quibus non est Deus, & proinde uoluptatibus indulgent, & unum sectantur, & inuestigant ubi est sicera. hæc egregia est expositio. Quòd si de nostri interpretis uersione nihil uolumus immutari, licet eam ad hunc modum defendere, supplendo ex superioribus ad hunc modum. Ne dederis uias tuas ad delendum uias regum bibendo unum. Nam ut alienum est à uis & uirtutibus regum capi amore mulierum, ita quoque est alienum & indecens uis & moribus regum, calicibus epotandis studere, & principibus indecorum est inquirere, ubi inuenitur sicera quæ in scripturis ebrietatis portio habetur. Sequitur ratio quare non conueniat regibus bibere unum, cum mutatione numeri, *Ne forte bibat rex, uel, princeps nimium uini, & obliuiscatur statuti & mutet iudicium*,) omnium filiorum pauperis sic Hebræi. Sensus idem est, Reges uidelicet debere uacare prudentiæ & sapientiæ, ut possint populum moderari æquis statutis, & legibus, & cum æquitate possint iudicia exercere, ne pauperes opprimantur in iudicio uel humiles qui uexati & iniuriam passi, ad principis iudicium ueluti ad sacram anchoram confugiunt. Quòd si princeps à uino, uel mulieribus detentus (quorum utrumque obliuionem æqui & iniqui uehementer inducit, iudicis non possit præesse, quæ tandem spes est oppressis & afflictis pauperibus. Regibus igitur & principibus res est indigna ebrietas, quæ rationi maximè aduersatur & sapientiæ, sine quibus æqua iudicia exercere non possunt. Quòd nos legimus, Nullum secretum ubi regnat ebrietas, apud Hebræos non habetur sed loco illius, & principibus non (conuenit) secar, ut secunda clausula respondeat priori, iuxta consuetudinem sermonis huius Sapientis, & Dauidis in Psal tamen in defensionem interpretis obseruamus etiam alibi hanc uocem *וינו*, nempe, Esaiæ quadragesimo, secretorum scrutatores uerti à diuo Hierony alibi legum conditores, nempe Prouerbiorum octauo. Per me reges regnant, & legum conditores iusta decernunt. Alioqui uertitur à Hieronymo, & etiam Septuaginta. Principes frequentissimè, & hoc in loco quadrat optimè. Nam non idcirco uult reges & principes esse abstemios & sobrios, ut secreta obseruent aliorum enim potius est secreta seruare quàm regum, sed ut sapientiæ uacent, & discant causas cognoscere, lites dirimere, pauperibus patrocinari hæc sunt principum officia.

M

• D A T E siceram mœrentibus, & unum his qui amaro sunt animo bibant & obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur
• amplius

Non prohibet potionem uini & siceræ quòd creaturas Dei condemnat nam creatura Dei

- A** Dei bona est, sed quòd huiusmodi potus sit magis necessarius alius, nempe his qui in C^p 31
afflictione sunt & mœstitia In Hebræo, *Date siceram pereuntibus*) quod intelligi potest,
uel de damnatis ad mortem, quod mihi non placet nam quortum est eos obliuisci do-
loris, uel amaritudinis suæ præsertim cum omnes actiones nostras sobrias esse decet,
& omnem uitam sobrietate ornatam, tum maximè eam partem quæ est maximi mo-
menti, nempe postremam, quæ si rite peragatur, prioris uitæ maculæ delentur quæ
melius intelligitur, *Date siceram mœrentibus*) uel, ut est in Hebræo, pereuntibus hoc est,
quibus bona perierunt, qui ad egestatem sunt redacti ut respondeat clausulæ sequen-
tis uersiculi, nempe, bibant, & obliuiscantur paupertatis suæ Sunt qui intelligant,
B *Date siceram pereuntibus*, hoc est his qui lugent mortem suorum & sic quod in nostris
est codicibus, uidelicet mœrentibus suppletur, ommissa uoce quæ apud Hebræos est,
nempe pereuntibus prior expositio est melior *Et unum his qui amaro sunt animo,* cui respon-
det, *Et doloris sui non recordentur amplius melius non recordentur adhuc,* hoc est
perpetuo quasi dicat, aliquando doloris, siue laboris obliuiscantur, ne nimia tristitia
absorbeantur Huius loci sensus sublimior obuius est & iucundus, nempe, mœrentibus
prioris uitæ maculas, & peccata sua lugentibus dandum esse unum quod dominus in
nuptiis fecit ex aqua, consolationem uidelicet scripturarum, & poculum sanguinis Chri-
sti, in quo inebriari perditionis & condemnationis, quam lex Mosaica minatur amplius
C non recordentur, neque tristitia absorbeantur aut desperatione

A P E R I os tuum muto, & causis omnium filiorum qui pertranseunt

„ **Aperi os tuum**, decerne quod iustum est, & iudica inopem & pauperem

- Postquam docuit filium suum à quibus debeat abstinere, nunc docet quibus uacare
regibus potissimum conuenit, nempe defensionem pauperum, & iudicium inter morta-
les exercendis Nam quæ interiecta sunt de uino dando mœrentibus uel in genere di-
cta sunt, ut ad quemcunque referantur uel, ad misericordiam & eleemosynam in pau-
D peres & afflictos spectant quibus decet impertiri etiam delicatiora quâdoque, ut unum
& siceram Quòd ad presentem locum spectat, *Os aperire muto*, est pro muto loqui
non solum pro eo, qui pro se loqui non potest, sed pro eo qui uel non nouit loqui, uel
non permittitur uel denique pro eo qui absens in iudicio periclitatur *Et causis omnium
filiorum qui pertranseunt* In Hebræo אֲנִי־מִי, cuius cum multiplex sit significatio, uariis mo-
dis uerti potest locus Aben Hezra ad iudicium omnium filiorum mortis refert, & eui
sensus, *Aperi os tuum muto,*) hoc est, ei qui non potest pro seipso loqui, & præcipue ubi
agitur iudicium mortis, ne uide' licet quis iniuste neci tradatur alioqui uox Hebræa, mu-
tare significat, & filij mutationis, hoc est huius mundi filij quasi dicat in omnium mor-
E talium causis, *aperi os tuum*, omnibus diuitibus & pauperibus, mutis & loquacibus,
uel sapientibus & insipientibus iustitia est ministranda, omnium causæ sunt audiendæ,
quod utinam ad exemplum Salomonis, quem legimus causam duarum muliercu-
larum diremisse maxima prudentia, nostri temporis leges facere uelint, suo ore uide-
licet non alieno, suo munere fungi, iuxta id quod sequitur *Aperi os tuum & iudica*)
uel, decerne iustitiam Sequitur in Hebræo, *Et iudicium pauperis & inopis*) quasi dicat,
præcipue iudica causam pauperis & inopis Hi enim patiocinio principis maximè egent,
hi sunt muti, qui pro se loqui neque possunt, neque uident diuites, potentes patronos
I facile inueniunt, & pauperes opprimunt in iudicio Tu Lamuel cum quo Deus est, in
terris Dei uices exerce de quo loquitur propheta, Tibi derelictus est pauper, orphano
tu eris adiutor sed de his superius latius disseruimus Hactenus Lamuelis uerba, quibus
matris suæ disciplinam imò prophetiam nobis explicat, plenam sapientiæ & saluberrimæ
doctrinæ, unde ob singularem sapientiam & raras uirtutes, suæ matris mulieris sa-
pientis, hoc est ecclesiæ, in qua reperitur omnis sapientia huius uitæ necessaria laudes ca-
nere, & miro encomio celebrare uoluit, ordine alphabetico, ut moris est linguæ, in u

ius scripturarum locis præsertim in psalmis aliquot, & Jerem & lamentat onibus

G

• M V L I E R E M fortem quis inueniet? procul, & de ultimis finibus
 • pretium eius Confidit in ea cor uiri sui, & spolijs non indigebit

Psal 14
 Prou 20
 1 Reg 3

Iuxta proprietatem linguæ, raritatem significant huiusmodi quæstiunculæ, Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte quis potest dicere, mundum est cor meum si homo peccauerit in Deum, quis orabit pro eo? Laudes igitur dicturus egregiæ & laudatissimæ fœminæ, raras esse huiusmodi in principio orationis significat Aben Hezra exponit ליה תשן, mulierem opum, hoc est mulierem qua acquirat opes, & sua industria auget rem familiarem & certe huiusmodi sunt plurimæ, sed alias quoque uirtutes si addideris, inuentu difficilem, cum Salomone dixeris ליה תשן mulierem uirtutis ueriti potest, sed fortitudo, per antonomasiam in uirtute intelligitur Recte uertit interpres noster mulierem fortem, siue fortitudinis sunt enim fere timide, & parum animosæ ad res gerendas Validam uero & fortitudine præditam, ut erat mater Salomonis, temere non inuenias mulierem *Procul & de ultimis finibus pretium eius*) Præter hoc quod non est fideliter reddita Hebræa ueritas, etiam sensus relinquitur obscurus Hebræum, Procul præ unionibus pretium eius ut duplex sit sensus, uel quod charior sit, & plura æstimanda quam margaritæ quam libet magni pretij & sic Septuaginta, *πρωτοπρεκα δ' εστ' λιθων πολυπλων*, uel quod longius petenda sit, & longius eundem ad comparandam talem mulierem, quam ad comparandas uniones Prior sensus est melior, & possit facile congruere expositioni Nicolai de Lyra, qui per mulierem fortem, sacram intelligit scripturam, siue doctrinam euangelicam, quam margaritæ comparat euangelium Inuenta una pretiosa margarita, dedit omnia sua & comparauit eam *Confidit in ea cor uiri sui*) Cum omnia recte dispenset, & fortiter se gerat aduersus uitia, merito potest maritus illius mulieris ei fidei ex animo sine ulla suspitione *Et spolijs non indigebit*) hoc est rebus in familia necessarijs, quas mulier fortis comparabit, non minore industria, nec minore uirtute quam si uictis hostibus asportasset spolia siue spolia dixit, propter copiam & affluentiam rerum, quas acquirit sua sapientia nam captis urbibus, magna & uaria rerum supellex uictoribus credit, quæ spolia dicuntur cuiusmodi rerum copia non carebit huius mulieris maritus, etiamsi ad bellum non amplius eat Ecclesia Christi & fidelium congregatio magnam statim ostendit fortitudinem, sanguinem pro sponso Christo copiose effundens qui in cælum ad patrem reuersus, quotidie spolia reportat ex hoste deuicto, quem magis quotidie spoliandum, sponsæ suæ commisit

H

I

K

1/2 in f. 17
 hunc lib 2 c 17

Matth 25

sa margarita, dedit omnia sua & comparauit eam *Confidit in ea cor uiri sui*) Cum omnia recte dispenset, & fortiter se gerat aduersus uitia, merito potest maritus illius mulieris ei fidei ex animo sine ulla suspitione *Et spolijs non indigebit*) hoc est rebus in familia necessarijs, quas mulier fortis comparabit, non minore industria, nec minore uirtute quam si uictis hostibus asportasset spolia siue spolia dixit, propter copiam & affluentiam rerum, quas acquirit sua sapientia nam captis urbibus, magna & uaria rerum supellex uictoribus credit, quæ spolia dicuntur cuiusmodi rerum copia non carebit huius mulieris maritus, etiamsi ad bellum non amplius eat Ecclesia Christi & fidelium congregatio magnam statim ostendit fortitudinem, sanguinem pro sponso Christo copiose effundens qui in cælum ad patrem reuersus, quotidie spolia reportat ex hoste deuicto, quem magis quotidie spoliandum, sponsæ suæ commisit

R E D D I T ei bonum, & non malum omnibus diebus uitæ suæ Quæsiuit lanam & linum, & operata est consilio manuum suarum

Quæ- L

Retribuit marito suo bonum, hoc est non decipiet, neque frustrabitur fiduciam mariti, qui ex animo fidit illi tanto studiosior curabit rem domesticam, quanto magis fidit illi maritus Aliter, reddit illi bonum et am si maritus aliquando succenscat uel etiam minus gratum se præbeat uxori suæ, tamen mulier fortis & honestissima matrona, non reddet malum pro malo sed summa modestia feret & æquo animo, quicquid dixerit maritus omnibus modis quod gratum fuerit illi & bonum studens respondere Ecclesia Christi semper in gratiarum actione uersatur, siue bona & prospera, siue mala & aduersa de manu sponsi accipiat *Omnibus diebus uitæ suæ*) ad mulierem refertur nam hæc ambiguitas in Hebræo sermone non est Sunt ex Hebræis qui sic intelligunt, reddet bonum marito, etiam post mortem si superuixerit nihil committet indignum illius honore, uel filius illius reddet bonum *Quæsiuit lanam*) honestis artibus & labore muliebat replebit domum spolijs, non turpi lucro aut usura, sed ma-

M

A sed in multum laboribus opes acquirere necessarias his, qui familiam alunt, qui liberos Cap 31:
educare & collocare debent *Et operata est consilio manuum suarum*) In Hebræo opera-
ta est uoluntate uel beneplacito manuum suarum uel iuxta uoluntatem manibus
suis Studium ardens, & infatigabiles manus ostendit, siue uirtutum telam texendo,
siue scripturarum expositione ueluti fila protrahendo Quod ad Hebraismum spe-
ctat, uel subauditur præpositio **ע** cum, ante uocem כפיה, quæ ponitur ante **ע**
uoluntas, ut sit sensus Operata est cum uoluntate, & cum manibus uel operata est
uoluntate manuum, hoc est manus operatæ sunt secundum uoluntatem non erant
B minus prompta manus, quam uoluntas Doctrina datur mulieribus ut ab hac mu-
liere forti & studiosa discant rem domesticam gubernare, uiris obedire, laboribus
sedulo incumbere

FACTA EST quasi nauis institoris de longe portans panem
tuum De nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis, & ciba-
ria ancillis suis

C Maximas opes per mare transportant mercatores, præsertim qui longinquas petere re-
giones audent facile ditescunt, qui aliquoties ab extremis regionibus nauem onustam
mercibus redeuntem recipiunt Talis est hæc mulier, similis nauis mercatorum, quæ de lon-
gino portat panem siue, ut est in Hebræo, *Sicut nauis mercatoris, de longino faciet uenire
panem suum*) ut adducere panem ad mulierem referatur, nõ ad naues, quæ numero mul-
titudinis efferuntur, ut maior sit huius mulieris laus, quæ cum domi maneat, operetur la-
nam & linum, tamen ad instar classis opes adducet sua industria & sapietia in ædes mariti,
non dico opes peregrinas, quæ ad luxum inferuiant & delicias sed panem, in quo intelligun-
tur omnia ad uictum necessaria, ne quis putet parum utilitatis esse in lana & lino, ne
D quis putet solos ditescere mercatores quauis locus peculiariter spectet ad laudem
negotiationis domesticæ, & artium mechanicarum, quibus honestus & sufficiens
comparatur uictus, ut non sit opus quod reprehendit Horatius,

Impiger extremos curris mercator ad Indos,

Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes

Apostolorum in omnem terram exiit sonus, & in fines orbis uerba eorum quibus ad
ecclesiam Christi, tuto ueluti nauigio per fluctus huius mundi, aduectæ sunt preciosæ
& copiosæ animarum merces *De nocte surrexit*) uel potius surgere solet, somno mi-
nime indulgens mulier fortis molit eam & otium facile superat, & de nocte ad labo-
rem surgit *Dedit prædam domesticis suis*) In Hebræo domui suæ **קנה** prædam, meta-
phorice loquitur est enim uox Hebræa proprie ferarum, siue auium quæ raptu ui-
uunt, ut significet frugalitatem huius mulieris, quæ non delicias neque dapes dat
domesticis, sed cibum necessarium non uult suos conuiuuiis nec comotationibus
indulgere, etiam si sit in ædibus omnium rerum copia Huc spectat quod sequitur
Cibaria ancillis suis) Lac potandum dedit Paulus infirmis in fide, & singulis ecclesiæ do-
mesticis spiritualia coaptantur alimenta perfectorum est solidus cibus In Hebræo,
Et quod statutum est, uel quod congruit ancillis suis, rebus omnibus mediocritatem
tenens, ut domesticis suis neque necessaria desint, neque saturitas panis uitiorum fo-
F menta subministret

CONSIDERAVIT agrum, & enit eum, de fructu manuum
• suarum plantauit uineam Accinxit fortitudine lumbos suos, & robo-
• rauit brachium suum

Re domestica bene constituta, ad ea quæ foras sunt respicere solent patresfamilie Idem
facit mulier fortis, annonæ rationem habet, uoluit ex agris propriis messem colligere

& cum inter agrum & agrum maxima sit differentia, quod ad fertilitatem spectat, mulier consideravit, & sapienter contemplata est solum, prius quam acciperet atque compararet Nam simile est regnum calorum thesauro abscondito in agro, quod ad allegoriam spectat *De fructu manuum suarum plantavit uineam*) Ostendit qua ratione, & in quem usum accepit agrum, nempe iusto pretio accepit, quod suis laboribus acquisiuit, ut in eo uineam plantaret, quanuis ad utiunque referri possit, quod dixit, *De fructu manuum suarum plantavit uineam*, ad hunc modum, Accepit agrum fructu manuum suarum, uel plantavit uineam fructu manuum suarum, hoc est, operarios conduxit fructu manuum suarum quasi ad mulierem non pertineat plantare uineam, sed his, Hinc lucrata est suis manibus, conduxit operarios & hanc expositionem sequitur *Aben Hezra* Mihi magis placet prior expositio, propter ea quæ sequuntur *Accinxit fortitudine lumbos suos, & roborat brachia sua*) quali dicat, Induit omnino uirilem animum & fortitudinem, quæ in renibus & brachijs maxime apparet, ut sit sensus Sic se comparauit, ut non solum domesticis, sed etiam rusticis operibus esset idonea, & maritum iam in utroque redderet securum, ut possit ubique ex animo fidere tam egregiæ matronæ Potest hic uersiculus referri ad laudem continentiæ, quæ in cingulo renum intelligitur, & operis assiduitate Quæ iuxta allegoriam quam aptissime quadrant ecclesiæ, I facile est uidere, siue etiam tropicâs unicuique animæ fidelis quæ interpretatio cum a Beda copiosissime sit tractata, succincte a nobis indicatur

GUSTAVIT & uidit quoniam bona est negotiatio eius, non extinguetur in nocte lucerna eius Manum suam misit ad fortia, & digiti eius apprehenderunt fasum

Hebræi per gustare consultare intelligunt, quanuis ad experientiam uideatur referri, & ad perseverantiam spectat, & sensus est Placuit sibi in suis negotiis, & sensit laborem suum esse frugiferum, & proinde die nocteque frugiferis negotiis incumbit, & ne nocte quidem extinguit lucernam, ne mora fieret aliqua antelucanis operibus lanæ & lini quibus mulier hæc ad omnem occasionem uacat & hoc est quod sequitur, *Manum suam misit*) non ad fortia, ut nos habemus, sed uerticulum, quod etiam *Lyranus* obleruat alij uertunt colum & huic bene respondet quod sequitur, *Digiti eius apprehenderunt fasum*) In Hebræo, Manus siue palmæ apprehenderunt fasum Cæterum qui priorem uocem uerticulum extulerunt, secundam colum uertunt Sensus eodem tendit, ut ostendat uidelicet hanc mulierem, ob rusticana opera non relinquere ea quæ peculi uter ad mulieres spectant, nempe colum tractare & fasum Quam bona & legitima sit negotiatio illa, quam commisit suis homo in longinquam regionem profectus, & dicens suis, Negotium mihi donec ueniam, nouit hæc fortis mulier, & proinde nunquam cessit auertere munus sibi datam neque enim nocte & infidelitate Iudæorum, aut hereticorum erroribus lucerna huius mulieris, hoc est fides ecclesiæ, extinguitur, quanuis obscurari uideatur

MANVM suam aperuit inopi, & palmas suas extendit ad pauperem Non timebit domui suæ à frigoribus niuis omnes enim domesticus uestiti sunt duplicibus

Opere non uerum bonum ad omnes, inquit *Paulus*, maxime autem ad domesticos fidei id quod inter laudes huius fortis mulieris positum, quæ non solum suis, sed egentibus laborat, & hæc geminatio, manum porrigit & manum mittit, uel more suo geminauit sensum uerbis diuersis, uel magnam uoluit ostendere liberalitatem, & crebras elemosinas dum manum extendit inopi, & plures manus iuxta Hebræum mittit ad egenos, quasi dicat Non solum ipsa porrigit manum pauperibus, sed etiam per manus fuorum

I N P R O V E R B I A S A L O M O N I S

A suorum mittit & distribuit egenis quos ipsa non potest adire, suorum ministerio iuuat, & pascit *Non timebit domus sua*) uel spectat eò quo diximus, nempe maxime ad domesticos & alibi, Si quæ autem suorum, & maxime domesticorum, curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior uel, non timere domui, hoc est familiaræ suæ, est plena fiducia extendere manum pauperibus, nihil uerita, ne quid ex ea liberalitate suis domesticis desit ut sunt parum fidentes in domino, qui domino non audent feneratori Feneratorum autem domino, qui miseretur pauperis *Ista matrona dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi* *A frigoribus niuis*) à niue est in Pron 19

B Hebræo, quando maiores faciendi sunt sumptus, & quando parum lucratur, & fere nimio frigore torpescunt homines, huius mulieris domestici bene uestiti, non minus idonei sunt ad opus Quamuis plus quam frigora niuis, refrigescente charitate patiantur plurimi, tamen ciues sanctorum & domestici non desinunt extendere palmas inopibus, magna misericordia & flamma accensi, nihil damni patiuntur, uestiti duplicibus, hoc est præsentia contemnentibus, & spe futurarum securi Iuxta proprietatem linguæ Hebræicæ legere debemus, non duplicibus, sed coccino uestita est familia eius, quali dicat, multo magis munita est contra frigora niuis

C **S T R A G V L A T A M** uestem fecit sibi, byssus & purpura indumentum eius Nobilis in portis uir eius, quando sederit cum senatoribus terræ

Vox Hebræa מר ברים dupliciter ab Hebræis exponitur, uel ornamenta lecti siue tapetia, ut superius capite septimo uidimus, uel pro torque Sensus est, ut ostendat huius mulieris industriam & sapientiam, quibus uirtutibus comparauit sibi uel regiam suppellectilem, & ornamenta sumptuosa, quibus non solum corpora suorum, sed etiam ædes & interiora cubacula ornantur aulæis & tapetibus, quas ipsa fecit Neque est huiusmodi laboribus mechanicis sordida mulier, aut ingrata marito, sed splendidissimo uestita bysso & purpura & quemadmodum his uirtutibus magno est uiro suo ornamento & honori, ita uir quoque illius est insignis & nobilis, siue notus (ut est in Hebræo) in portis, in locis publicis, in senatu, cum sedeat una cum aliis senibus & sapientibus uiris illius prouinciæ, qui uel iudicia exercent, uel de negotiis reipub consultant Sic enim familiam & omnem rem domesticam administrat hæc mulier, ut maritus de rebus huiusmodi securus, possit libere cum ingenti honore publica obire munera, & 3

D rempub capessere Byssus & purpura synagogæ ornamenta in ecclesia uirtutum, splendorem & uarietatem significant iuxta illud *Omnis gloria filix regis ab intus in sim-* Psaln 45
bris aureis circumamicta uarietate

• **S Y D O N E M** fecit & uendit, & cingulum tradidit Chananzæ
• Fortitudo & decor indumentum eius, & ridebit in die nouissimo

Hæc spectant ad industriam huius mulieris tam potentis, quæ lanæ & lini operibus non solum quæ suis sunt necessaria comparat, sed etiam sydonem, siue, ut Hebræi exponunt telam, uel linteum & cingulum, tanta copia suis & ancillarum manibus textit ac conficit, ut mercatoribus tradantur uendenda sic enim interpretantur לברעני id est לשוור mercatori Simul laudatur industria huius mulieris, simul indicat scriptura quarum rerum mercatura sit licita, nempe earum quæ ad necessarium corporis ornatum spectant Et quamuis (ut dictum est) omnes domestici illius uestiti sint duplicibus, siue coccino (ut alij exponunt) tamen ipsa minime luxuriat corporis ornatu non enim more mulierum corporis pulchritudini, & splendori studet, sed magis animi uirtutibus, nempe fortitudine & honestate, ac totius uitæ decore ornari gaudet magis quam

uestibus sumptuosus Atqui inde prouenit quod semper sit læta imo quo diutius uiuit, G
uel usque ad extremam senectutem semper crescentibus animi uirtutibus, crescit il-
lius lætitia, & gaudium conscientia securæ Mulierculæ quæ florem ætatis deliciis tran-
seunt, & curioso corporis ornatu sese delectant & pulchritudine sibi placent, ubi tem-
poris iniuria flos ætatis emarcuerit, ubi rugata facies nullo stibio aut purpurussa nite-
scere uelit, ubi uetulæ contemni cœperint, deficientibus simul uiribus & pulchritudi-
ne, moerent infœlices, iam corporis & animæ destitutæ donibus, quando sapiens mulier
potissimum gaudet, instante postremo die, quo laborum præmia se recepturam nouit

H

• O S S V V M aperuit sapientia, & lex clementia in lingua eius Con-
siderauit semitas domus suæ, & panem otiosa non comedit

Loquacitatis & stultitiæ causa, muliebris sexus frequenter audit malè uerum hæc non
solum opere, sed sermone quoque sapienter se gerit, nihil stultè, nihil uanè locuta o-
mnis illius sermo, uel ad sapientiam spectat, ea meditans quæ Dei laudes sonant, uel
misericordiam & clementiam in proximos *Considerauit, siue speculata est uias domus*
suæ) familiarum curam habet, & mores domesticorum non negligit Omnibus modis lau-
danda est industria huius mulieris, ut quæ sedulo statum familiarum intuetur, & interim
ipsa impigra manum mittit ad fufum, non satis habet diligenter intendere, ne otio tor-
pescat familia, nisi & ipsa quoque operetur, & suis manibus lucretur panem Iuxta il-
lud Pauli Qui non laborat non manducet

I

• S V R R E X E R V N T filij eius, & beatissimam prædicauerunt,
• uir eius & laudauit eam Multæ filia congregauerunt diuitias, tu su-
pergressa es uniuersas

K

Surrexerunt, & in publico loco laudauerunt, non in priuatis ædibus & maritus lau-
dauit, qui probitatem illius mulieris optime nouit pudica mulier quæ rem domesti-
cam tractat, non publicam, suis potissimum innotuit non alienis hinc est quod sui eam
potissimum laudare & beare poterunt *Aliter Surrexerunt filij eius*) hoc est creuerunt,
& magno matri fuerunt honori, quæ uirtutibus tanta cura instruxit suos liberos Ut
enim filius stultus tristitia est matris, sic morigeri iuuenes qui cum laude ad honores
perueniunt, magna laude matrem afficiunt Laus uero quam huic mulieri tribuunt
(filij & maritus, filij ecclesie sunt, quos docendo & baptizando Christo sponso genuit)
ut sequentibus uersiculis continetur *Multæ filia fecerunt diuitias*) quod in tenero & fra-
gili sexu muliebri magna laus est, labore uidelicet & industria ac sapientia uiros su-
perare, plus manibus comparare, plus sudore acquirere quàm omnes alie Quàm
non sine causa beatam prædicant hanc mulierem filij & maritus, quibus tam fœliciter
prospectum est, illius opera quæ non solum omnium aliarum mulierum superauit
industriam, omniumque uicit prudentiam in rebus agendis, sed etiam in diuino cul-
tu, ut sequitur

Prou 10

• F A L L A X gratia, & uana est pulchritudo, mulier timens domi-
num ipsa laudabitur Date ei de fructu manuum suarum & laudent
eam in portis opera eius.

M

Spectant ad laudem huius mulieris & isti duo uersiculi, quorum sensus est huiusmo-
di, Non est laudanda mulier ob formam & pulchritudinem, nisi & opera quoque il-
lius fuerint laudanda & pulchra, & nisi fuerit timor Dei in ea, alioqui uana laus est illa
quæ soli pulchritudini tribuitur Cæterum hæc mulier de qua sermo est, quæ in timore
domini multos bonorum operum fructus protulit, digna est quæ laudetur, & digna est
honore

A honore apud Deum & apud homines Aliter dicent filij eius & maritus eius, mulier Cap 31
 hæc cuius laudes recensentur, quavis sit plurima gratia & pulchritudine decora, mendacium tamen sit hæc gratia, & uanitas illa pulchritudo, quod ad hanc laudem spectat nam non laudabimus eam ob corporis do es, quæ bonis & malis sunt communes, sed laudabimus eam quia est mulier timoris domini, idcirco laudabitur *Date illi de fructu manuum suarum*) sunt uerba mariti huius mulieris ad filios, hoc est laudate eam ut mereatur & hoc est quod sequitur ut ferat laudem in portis, hoc est publicis locis ob opera sua, sic Aben Hezra Alij uero uolunt hæc esse uerba authoris, nempe Salomonis

B ut omnes ubique gentes celebrent hanc mulierem tam strenuam, quæ suis manibus tantas acquisiuit opes digna tandem est ut fructum comedat Et est metaphora alludens ad superiora ubi dictum est, plantauit uineam, & quis plantat uineam & de fructu eius non comedit? Et laudent eam in portis opera eius uel sensus est opera sua iam 1 Cor 9 cognita apud eos qui sedent in portis, hoc est apud seniores populi, qui tempus gubernant in illius laudem referentur Aliter, laudabunt eam, qui sedent in porta, propter opera illius, non solum hæc mulier, sed omnino quotquot laudem consequentur, in portis, hoc est apud iudicem animarum, propter opera sunt laudandi, iuxta illud

C euangelij Esuriui & dedistis mihi manducare & sequitur, Venite benedicti patris mei Et illud Pauli Stabimus omnes ante tribunal Christi, ut recipiat *Mat 25*
 unusquisque prout gessit in corpore Quare post tanta præconia *Rom 14*
 uirtutum huius mulieris merito cum laudibus operum claudit sermonem dicens, Laudabunt eum in portis ob operum merita laudabunt inquam Angeli qui perpetuo uident faciem Patris, cui cum Filio & Spiritu sancto sit omnis laus, honor & gloria, sine fine
 Amen

COMMENTARIORVM IN PROVERBIA
 SALOMONIS FINIS